ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΩΝ ΕΝ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΩ ΕΠΑΡΧΙΩΝ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΘΡΟΝΟΥ

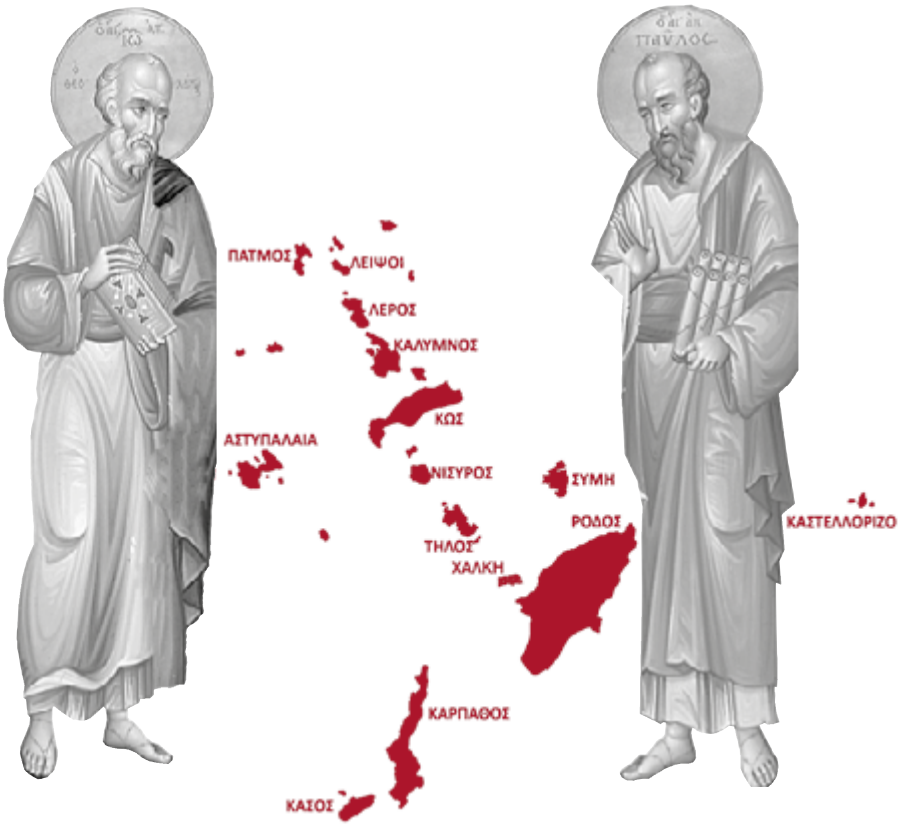

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α΄,
ΕΤΟΣ ΙΒ΄,
ΤΕΥΧΟΣ ΚΕ΄,
ΙΟΥΛΙΟΣ-
ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ
2020

ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΩΝ ΕΝ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΩ
ΕΠΑΡΧΙΩΝ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΘΡΟΝΟΥ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α΄, ΕΤΟΣ ΙΒ΄, ΤΕΥΧΟΣ ΚΕ΄,
ΙΟΥΛΙΟΣ-ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2020

ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΩΝ ΕΝ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΩ ΕΠΑΡΧΙΩΝ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΘΡΟΝΟΥ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α΄, ΕΤΟΣ ΙΒ΄, ΤΕΥΧΟΣ ΚΕ΄,
ΙΟΥΛΙΟΣ-ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2020
ISSN: 1792-0507

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ
Διευθυντής Συντάξεως
Μητροπολίτης Ρόδου Κύριλλος

Μέλη:

1. Ἀθανάσιος Μουστάκης
Ἱερά Μητρόπολις Κώου καί Νισύρου

2. Πρωτοπρεσβύτερος Ἀμφιλόχιος Σακαλλέρος
Ἱερά Μητρόπολις Λέρου, Καλύμνου καί Ἀστυπαλαίας

3. Ἀρχιμανδρίτης Καλλίνικος Μαυρολέων
Ἱερά Μητρόπολις Καρπάθου καί Κάσου

4. Γεώργιος Πετρόπουλος
Ἱερά Μητρόπολις Σύμης

5. Ἀρχιμανδρίτης Πολύκαρπος Γρύλλης
Πατριαρχική Ἐξαρχία Πάτμου

ΤΑΧΥΔΡΟΜΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ
«ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ»
Ἱερά Μητρόπολις Ρόδου - Πλατεῖα Ἐλευθερίας - Τ.Κ. 85 100 Ρόδος
Τηλ. 22410-44555, Fax 22410-73480
e-mail: imrodou@gmail.com

Ἐκδοτική Παραγωγή

ΕΠΤΑΛΟΦΟΣ Α.Β.Ε.Ε.
Ἀριστοτέλους 12-16, 116 36 Ἀθήνα
Τηλ.: 210.921.7513, 210 921.4830 • Fax: 210.923.7033
www.eptalofos.gr • e-mail: info@eptalofos.gr

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΜΕΡΟΣ Α΄
Πατριαρχικά Μηνύματα

Μήνυμα τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου ἐπί τῇ ἑορτῇ τῆς Ἰνδίκτου καί τῇ ἡμέρᾳ προσευχῆς ὑπέρ τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος 9

Πατριαρχική Ἀπόδειξις ἐπί τοῖς Χριστουγέννοις 15

ΜΕΡΟΣ Β΄
Μελέτες

Ξυλόγλυπτα εἰκονοστάσια στή Ρόδο
Ἀνδρέας Θεοδοσίου 21

Σαρανταπέντε ἔγγραφα τῆς ἐποχῆς τῆς τουρκοκρατίας ἀπό τό Ἀρχεῖον τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς Νισύρου τῆς Δωδεκανήσου (1805-1852)
Ἰωάννης Ἠλ. Βολανάκης 369

Ἀκολουθία τοῦ Ἁγίου ἐνδόξου Ἱερομάρτυρος Ἐλευθερίου καὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ ἀθληφόρου Ἀνθίας
Σεβ. Μητροπολίτου Ρόδου κ. Κυρίλλου 497

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΑ ΜΗΝΥΜΑΤΑ

ΜΗΝΥΜΑ ΤΗΣ Α.Θ.Π. ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ κ.κ. ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ ΕΠΙ ΤΗ ΕΟΡΤΗ ΤΗΣ ΙΝΔΙΚΤΟΥ ΚΑΙ ΤΗ ΗΜΕΡΑ ΠΡΟΣΕΥΧΗΣ ΥΠΕΡ ΤΟΥ ΦΥΣΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

† Β Α Ρ Θ Ο Λ Ο Μ Α Ι Ο Σ
ΕΛΕΩι ΘΕΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,
ΝΕΑΣ ΡΩΜΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ
ΠΑΝΤΙ ΤΩι ΠΛΗΡΩΜΑΤΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ, ΧΑΡΙΝ, ΕΙΡΗΝΗΝ ΚΑΙ
ΕΛΕΟΣ ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΥ ΠΑΣΗΣ ΤΗΣ ΚΤΙΣΕΩΣ
ΚΥΡΙΟΥ ΚΑΙ ΘΕΟΥ ΚΑΙ ΣΩΤΗΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ

Προσφιλεῖς ἀδελφοί ἱεράρχαι και τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητά,

Ἀποτελεῖ κοινήν πεποίθησιν, ὅτι εἰς τήν ἐποχήν μας τό φυσικόν περιβάλλον ἀπειλεῖται ὅσον ποτέ ἄλλοτε εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος. Τό μέγεθος τῆς ἀπειλῆς ἀποκαλύπτεται εἰς τὸ γεγονός ὅτι τό διακύβευμα δέν εἶναι πλέον ἡ ποιότης τῆς ζωῆς, ἀλλά ἡ διατήρησις αὐτῆς εἰς τόν πλανήτην μας. Διά πρώτην φοράν εἰς τήν ἱστορίαν, ὁ ἄνθρωπος δύναται νά καταστρέψῃ τούς ὅρους τῆς ζωῆς ἐπί τῆς γῆς. Τά πυρηνικά ὅπλα εἶναι τό σύμβολον τοῦ προμηθεϊκοῦ τιτανισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἁπτή ἔκφρασις τοῦ *«συμπλέγματος παντοδυναμίας»* τοῦ συγχρόνου «ἀνθρωποθεοῦ».

Εἰς τήν χρῆσιν τῆς πηγαζούσης ἐκ τῆς ἐπιστήμης καί τῆς τεχνολογίας ἰσχύος, ἀποκαλύπτεται σήμερον ἡ ἀμφισημία τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἐπιστήμη ὑπηρετεῖ τήν ζωήν, συμβάλλει εἰς τήν πρόοδον, εἰς τήν ἀντιμετώπισιν τῶν ἀσθενειῶν καί πολλῶν καταστάσεων αἱ ὁποῖαι ἐθεωροῦντο μέχρι σήμερον *«μοιραῖαι»*, δημιουργεῖ νέας θετικάς προοπτικάς διά τό μέλλον. Ὅμως, ταυτοχρόνως,

δίδει εἰς τόν ἄνθρωπον πανίσχυρα μέσα, ἡ κακή χρῆσις τῶν ὁποίων δύναται νά ἀποβῇ καταστροφική. Βιοῦμεν τήν ἐξελισσομένην καταστροφήν τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος, τῆς βιοποικιλότητος, τῆς χλωρίδος καί τῆς πανίδος, τήν ρύπανσιν τῶν ὑδατίνων πόρων καί τῆς ἀτμοσφαίρας, τήν προϊοῦσαν ἀνατροπήν τῆς κλιματικῆς ἰσορροπίας καί ἄλλας ὑπερβάσεις ὁρίων καί μέτρων εἰς πολλάς διαστάσεις τῆς ζωῆς. Ὀρθῶς καί προσφυῶς ἀπεφάνθη ἡ Ἁγία καί Μεγάλη Σύνοδος τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας (Κρήτη 2016), ὅτι *«ἡ ἐπιστημονική γνῶσις δέν κινητοποιεῖ τήν ἠθικήν βούλησιν τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος, καίτοι γνωρίζει τούς κινδύνους, συνεχίζει νά δρᾷ ὡς ἐάν δέν ἐγνώριζεν»* (Ἐγκύκλιος, § 11).

Εἶναι προφανές ὅτι ἡ προστασία τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ ἀκεραίου φυσικοῦ περιβάλλοντος, εἶναι κοινή εὐθύνη ὅλων τῶν κατοίκων τῆς γῆς. Ἡ σύγχρονος κατηγορική προστακτική διά τήν ἀνθρωπότητα εἶναι νά ζῶμεν χωρίς νά καταστρέφωμεν τό περιβάλλον. Ἐνῶ ὅμως εἰς προσωπικόν ἐπίπεδον καί ἀπό πολλάς κοινότητας, ὁμάδας, κινήματα καί ὀργανώσεις ἐπιδεικνύεται μεγάλη εὐαισθησία καί οἰκολογική εὐθύνη, τά κράτη καί οἱ οἰκονομικοί παράγοντες ἀδυνατοῦν, ἐν ὀνόματι γεωπολιτικῶν σχεδιασμῶν καί τῆς *«ἰδιονομίας τῆς οἰκονομίας»*, νά λάβουν τάς ὀρθάς ἀποφάσεις διά τήν προστασίαν τῆς κτίσεως καί καλλιεργοῦν τήν ψευδαίσθησιν ὅτι τά περί *«παγκοσμίου οἰκολογικῆς καταστροφῆς»* εἶναι ἰδεολόγημα τῶν οἰκολογικῶν κινημάτων καί ὅτι τό φυσικόν περιβάλλον ἔχει τήν δύναμιν νά ἀνανεώνεται ἀφ' ἑαυτοῦ. Τό κρίσιμον ἐρώτημα, ὅμως, παραμένει: Πόσον θά ἀνθέξῃ ἡ φύσις τάς ἀκάρπους συζητήσεις καί τάς διασκέψεις, τήν περαιτέρω καθυστέρησιν εἰς τήν ἀνάληψιν ἀποφασιστικῶν δράσεων διά τήν προστασίαν της;

Τό γεγονός ὅτι κατά τήν διάρκειαν τῆς πανδημίας τοῦ νέου κορωνοϊοῦ Covid-19, μέ τόν ἐπιβληθέντα περιορισμόν τῶν μετακινήσεων, τό κλείσιμον ἐργοστασίων καί τήν μείωσιν τῆς βιομηχανικῆς δραστηριότητος καί παραγωγῆς, παρετηρήθη μείωσις τῶν ρύπων καί τῆς ἐπιβαρύνσεως τῆς ἀτμοσφαίρας, ἀπέδειξε τόν ἀνθρωπογενῆ χαρακτῆρα τῆς συγχρόνου οἰκολογικῆς κρίσεως. Κατέστη ἐκ νέου σαφές ὅτι ἡ βιομηχανία, ὁ σύγχρονος τρόπος μετακινήσεως, τό αὐτοκίνητον καί τό ἀεροπλάνον, ἡ ἀδιαπραγμάτευτος προτεραιότης τῶν οἰκονομικῶν δεικτῶν καί ἄλλα συναφῆ, ἐπηρεάζουν ἀρνητικῶς τήν περιβαλλοντικήν ἰσορροπίαν καί ὅτι ἡ ἀλλαγή πο-

ρείας πρός τήν κατεύθυνσιν μιᾶς οἰκολογικῆς οἰκονομίας ἀποτελεῖ ἀδήριτον ἀναγκαιότητα. Δέν ὑπάρχει ἀληθής πρόοδος, ἡ ὁποία στηρίζεται εἰς τήν καταστροφήν τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος. Εἶναι ἀδιανόητον νά λαμβάνωνται οἰκονομικαί ἀποφάσεις χωρίς νά συνυπολογίζωνται αἱ οἰκολογικαί ἐπιπτώσεις των. Ἡ οἰκονομική ἀνάπτυξις δέν εἶναι δυνατόν νά παραμένῃ ἐφιάλτης διά τήν οἰκολογίαν. Εἴμεθα βέβαιοι ὅτι ὑπάρχει ἐναλλακτική ὁδός οἰκονομικῆς ὀργανώσεως καί ἀναπτύξεως ἔναντι τοῦ οἰκονομισμοῦ καί τοῦ προσανατολισμοῦ τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος εἰς τήν μεγιστοποίησιν τῆς κερδοφορίας. Τό μέλλον τῆς ἀνθρωπότητος δέν εἶναι ὁ homo oeconomicus.

Τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον, τό ὁποῖον κατά τάς τελευταίας δεκαετίας πρωτοστατεῖ εἰς τόν χῶρον τῆς προστασίας τῆς κτίσεως, θά συνεχίσῃ τάς οἰκολογικάς του πρωτοβουλίας, τήν ὀργάνωσιν οἰκολογικῶν συνεδρίων, τήν κινητοποίησιν τῶν πιστῶν καί πρωτίστως τῆς νεολαίας, τήν ἀνάδειξιν τῆς προστασίας τοῦ περιβάλλοντος εἰς βασικόν θέμα τοῦ διαθρησκειακοῦ διαλόγου καί τῶν κοινῶν πρωτοβουλιῶν τῶν θρησκειῶν, τάς ἐπαφάς μέ πολιτικούς ἡγέτας καί θεσμούς, τήν συνεργασίαν μέ περιβαλλοντικάς ὀργανώσεις καί οἰκολογικά κινήματα. Εἶναι προφανές ὅτι ἡ σύμπραξις διά τήν προστασίαν τοῦ περιβάλλοντος δημιουργεῖ διαύλους ἐπικοινωνίας καί δυνατότητας διά νέας κοινάς δράσεις.

Ἐπαναλαμβάνομεν, ὅτι αἱ περιβαλλοντικαί δραστηριότητες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου εἶναι προέκτασις τῆς ἐκκλησιολογικῆς αὐτοσυνειδησίας του καί δέν ἀποτελοῦν ἁπλῶς περιστασιακήν ἀντίδρασιν εἰς ἕν νέον φαινόμενον. Ἡ ἰδία ἡ ζωή τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἐφηρμοσμένη οἰκολογία.

Τά μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας, σύνολος ἡ λατρευτική ζωή, ὁ ἀσκητισμός καί ὁ κοινοτισμός, ἡ καθημερινότης τῶν πιστῶν, ἐκφράζουν καί παράγουν βαθύτατον σεβασμόν πρός τήν κτίσιν. Ἡ οἰκολογική εὐαισθησία τῆς Ὀρθοδοξίας δέν ἐδημιουργήθη, ἀλλά ἀνεδείχθη ἀπό τήν σύγχρονον περιβαλλοντικήν κρίσιν. Ὁ ἀγών διά τήν προστασίαν τῆς δημιουργίας εἶναι κεντρική διάστασις τῆς πίστεώς μας. Ὁ σεβασμός τοῦ περιβάλλοντος εἶναι ἔμπρακτος δοξολογία τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ ἡ καταστροφή τῆς κτίσεως εἶναι προσβολή τοῦ Δημιουργοῦ, ὅλως ἀσύμβατος μέ τάς βασικάς παραδοχάς τῆς χριστιανικῆς θεολογίας.

Τιμιώτατοι ἀδελφοί καί προσφιλέστατα τέκνα,

Αἱ οἰκοφιλικαί ἀξίαι τῆς Ὀρθοδόξου παραδόσεως, ἡ πολύτιμος παρακαταθήκη τῶν Πατέρων, ἀποτελοῦν ἀνάχωμα κατά τῆς κουλτούρας, ἀξιολογική βάσις τῆς ὁποίας εἶναι ἡ κυριαρχία τοῦ ἀνθρώπου ἐπί τῆς φύσεως. Ἡ πίστις εἰς Χριστόν ἐμπνέει καί ἐνισχύει τήν ἀνθρωπίνην προσπάθειαν ἐνώπιον καί τῶν μεγίστων δυσκολιῶν. Ὑπό τό πρῖσμα τῆς πίστεως, δυνάμεθα νά ἀνακαλύπτωμεν καί νά ἀξιολογῶμεν ὄχι μόνον τάς προβληματικάς πτυχάς, ἀλλά καί τάς θετικάς δυνατότητας καί προοπτικάς τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ. Καλοῦμεν τούς ὀρθοδόξους νέους καί τάς νέας νά συνειδητοποιήσουν τήν σημασίαν τοῦ νά ζοῦν ὡς πιστοί χριστιανοί καί σύγχρονοι ἄνθρωποι. Ἡ πίστις εἰς τόν αἰώνιον προορισμόν τοῦ ἀνθρώπου κρατύνει τήν μαρτυρίαν μας ἐν τῷ κόσμῳ.

Ἐν τῷ πνεύματι τούτῳ, εὐχόμενοι ἐκ Φαναρίου πᾶσιν ὑμῖν αἴσιον καί παντευλόγητον τό νέον ἐκκλησιαστικόν ἔτος, καρποτόκον εἰς ἔργα χριστοπρεπῆ, ἐπ' ἀγαθῷ τῆς κτίσεως ὅλης καί πρός δόξαν τοῦ πανσόφου Ποιητοῦ τῶν ἁπάντων, ἐπικαλούμεθα ἐφ' ὑμᾶς, πρεσβείαις τῆς Παναγίας τῆς Παμμακαρίστου, τήν χάριν καί τό ἔλεος τοῦ Θεοῦ τῶν θαυμασίων.

,βκ΄ Σεπτεμβρίου α΄

† Ὁ Κωνσταντινουπόλεως
διάπυρος πρός Θεόν εὐχέτης πάντων ὑμῶν

ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗ ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ΕΠΙ ΤΟΙΣ ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΟΙΣ

† Β Α Ρ Θ Ο Λ Ο Μ Α Ι Ο Σ
ΕΛΕΩι ΘΕΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,
ΝΕΑΣ ΡΩΜΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ
ΠΑΝΤΙ ΤΩι ΠΛΗΡΩΜΑΤΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ,
ΧΑΡΙΝ, ΕΛΕΟΣ ΚΑΙ ΕΙΡΗΝΗΝ
ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΕΝ ΒΗΘΛΕΕΜ ΓΕΝΝΗΘΕΝΤΟΣ ΣΩΤΗΡΟΣ ΧΡΙΣΤΟΥ

Τιμιώτατοι ἐν Χριστῷ ἀδελφοί καί προσφιλέστατα τέκνα,

Συμπορευόμενοι μέ τήν Παναγίαν Παρθένον, τήν ἐρχομένην «ἀποτεκεῖν ἀπορρήτως» τόν προαιώνιον Λόγον, καί ἀτενίζοντες τήν ἑτοιμαζομένην νά ὑποδεχθῇ τό Θεῖον Βρέφος Βηθλεέμ, ἰδού ἐφθάσαμεν καί πάλιν τά Χριστούγεννα, ἔμπλεοι αἰσθημάτων εὐγνωμοσύνης πρός τόν Θεόν τῆς ἀγάπης. Ἡ πορεία πρός τήν μεγάλην ἑορτήν τῆς κατά σάρκα Γεννήσεως τοῦ Σωτῆρος τοῦ κόσμου ἦτο ἐφέτος διαφορετική ὡς πρός τάς ἐξωτερικάς συνθήκας, λόγῳ τῆς σοβούσης πανδημίας. Καί ἡ ἐκκλησιαστική ζωή, ἡ συμμετοχή τῶν πιστῶν εἰς τάς ἱεράς ἀκολουθίας, ἡ ποιμαντική μέριμνα καί ἡ καλή μαρτυρία ἐν τῷ κόσμῳ, ὑπέστησαν τάς συνεπείας τῶν ὑγειονομικῶν περιορισμῶν. Πάντα ταῦτα ὅμως δέν ἀφοροῦν εἰς τήν ἐσωτάτην σχέσιν τοῦ χριστωνύμου λαοῦ μέ τόν Χριστόν, εἰς τήν πίστιν εἰς τήν πρόνοιαν Αὐτοῦ καί τήν ἀφοσίωσιν εἰς τό *«ἕν, οὗ ἐστι χρεία»*[1].

Εἰς τάς ἐκκοσμικευμένας κοινωνίας, τά Χριστούγεννα ἔχουν ἀποχρωματισθῆ, κατέστησαν ἡ ἑορτή τῆς ἐπιδεικτικῆς καταναλώσεως καί τῆς κοσμικότητος, χωρίς ὑποψίαν ὅτι κατά τήν ἁγίαν ταύτην ἡμέραν τιμῶμεν τό *«ἀεὶ μυστήριον»*[2] τῆς Θείας Ἐνανθρωπήσεως. Ὁ χριστιανοπρεπής ἑορτασμός τῶν Χριστουγέννων ἀποτελεῖ σήμερον

1. Πρβλ. Λουκ. ι΄, 42.

2. Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, *Κεφάλαια διάφορα Θεολογικὰ καὶ Οἰκονομικὰ περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας,* ἑκατοντὰς πρώτη, ΙΒ΄, PG 90, 1184.

πρᾶξιν ἀντιστάσεως εἰς τήν ἐκκοσμίκευσιν τῆς ζωῆς καί εἰς τήν ἐξασθένησιν ἤ καί νέκρωσιν τῆς αἰσθήσεως διά τό μυστήριον.

Ἐν τῇ σαρκώσει τοῦ Λόγου ἀποκαλύπτεται τό περιεχόμενον, ἡ κατεύθυνσις καί ὁ σκοπός τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως. Ὁ παντέλειος Θεός ὑπάρχει ὡς τέλειος ἄνθρωπος, διά νά δυνηθῶμεν νά ὑπάρξωμεν *«μέ τόν τρόπον τοῦ Θεοῦ». «Ὁ Θεὸς γὰρ ἐνηνθρώπησεν, ἵνα ἡμεῖς θεοποιηθῶμεν»*[3]. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι, κατά τήν βαθυστόχαστον ἔκφρασιν τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, *«θεὸς κεκελευσμένος»*[4], *«ζῷον θεούμενον»*[5]. Αὐτή εἶναι ἡ ὑψίστη τιμή πρός τόν ἄνθρωπον, ἡ ὁποία ἀποδίδει εἰς τήν ὕπαρξίν του ἀνυπέρβλητον ἀξίαν. Ἐν Χριστῷ, ὅλοι οἱ ἄνθρωποι καλοῦνται εἰς τήν σωτηρίαν. Ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, *«οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλλην, οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος, οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ· πάντες γὰρ ὑμεῖς εἷς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ»*, θεολογεῖ θεοπνεύστεως ὁ Ἀπόστολος Παῦλος[6]. Πρόκειται περί μιᾶς καθοριστικῆς ἀνατροπῆς εἰς τόν χῶρον τῆς ἀνθρωπολογίας, εἰς τήν ἱεράρχησιν τῶν ἀξιῶν, εἰς τήν θεώρησιν τοῦ ἤθους. Ἔκτοτε, ὅστις θίγει τόν ἄνθρωπον, στρέφεται κατά τοῦ Θεοῦ. *«Οὐδὲν γὰρ ὅσον ἄνθρωπος ἱερόν, ᾧ καὶ φύσεως ἐκοινώνησεν ὁ Θεός»*[7].

Χριστούγεννα εἶναι ὅλη ἡ θεανθρωπίνη ζωή τῆς Ἐκκλησίας, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὁ Χριστός διηνεκῶς βιοῦται ὡς ὁ Ἦν, ὁ Ὢν καί ὁ Ἐρχόμενος. Ὁ *«ἐν ἀγκάλαις τῆς Μητρὸς»* εἶναι ὁ *«ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρός»*, τό παιδίον Ἰησοῦς εἶναι ὁ σταυρωθείς, ἀναστάς καί ἐν δόξῃ ἀναληφθείς εἰς τούς οὐρανούς, ὁ δίκαιος κριτής καί ὁ Βασιλεύς τῆς δόξης. Αὐτό τό ἀνέκφαντον μυστήριον δοξάζομεν ἐν ψαλμοῖς καί ὕμνοις, αὐτό διακονοῦμεν, διακονηθέντες καί διακονούμενοι συγχρόνως ὑπ' αὐτοῦ. Αὐτό διετύπωσε θεοπνεύστως, *«ἑπομένη τοῖς Ἁγίοις Πατράσιν»*, ἡ ἐν Χαλκηδόνι Δ΄ Οἰκουμενική Σύνοδος. Τό *«δόγμα τῆς Χαλκηδόνος»*, τόν ὑπέρ λόγον καί ἔννοιαν τρόπον τῆς προσλήψεως τῆς σαρκός τοῦ κόσμου ὑπό τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, «ψάλλει» διά τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἐκφραστικῆς, τῆς ὀργανώσεως τοῦ ἱεροῦ χώρου, τοῦ ἐντυπωσιακοῦ τρούλλου, ὁ ὁποῖος ἀπεικονίζει τήν

3. Ἀθανασίου τοῦ Μεγάλου, *Περὶ ἐνανθρωπήσεως,* 54.
4. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, *Εἰς τὸν Μέγαν Βασίλειον Ἐπιτάφιος,* PG 36, 560.
5. Τοῦ αὐτοῦ, *Λόγος ΜΕ΄, Εἰς τὸ Ἅγιον Πάσχα,* PG 36, 632.
6. Γαλ. γ΄, 28.
7. Νικολάου Καβάσιλα, *Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς,* ΣΤ΄, PG 150, 649.

τά πάντα συνέχουσαν θείαν φιλανθρωπίαν καί συνάπτει τά οὐράνια καί τά ἐπίγεια, διά τῶν εἰκόνων καί τοῦ διακόσμου, διά τῆς μοναδικῆς θεολογικῆς γλώσσης τῆς ἐκπάγλου φωτοχυσίας, ὁ πανίερος ναός τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ἐν τῇ Πόλει τῶν Πόλεων, τό καύχημα τῆς Ὀρθοδοξίας καί τό κλεΐσμα τῆς οἰκουμένης.

Ἐν μέσῳ περιστάσεων καί θλίψεων πολλῶν, ἠχεῖ σήμερον ἡ λιγυρά φωνή τοῦ *«ἀγγέλου Κυρίου»*, τοῦ *«εὐαγγελιζομένου χαρὰν μεγάλην... παντὶ τῷ λαῷ, ὅτι ἐτέχθη ἡμῖν σήμερον σωτήρ, ὅς ἐστι Χριστὸς Κύριος»*[8]. Ἑορτάζομεν τά Χριστούγεννα, προσευχόμενοι διά τούς ἐν κινδύνοις καί ἀσθενείαις ἀδελφούς ἡμῶν. Θαυμάζομεν τήν αὐτοθυσίαν τῶν ἰατρῶν καί τῶν νοσηλευτῶν καί πάντων τῶν συμβαλλόντων εἰς τήν ἀντιμετώπισιν τῆς πανδημίας. Χαίρομεν διαπιστοῦντες, ὅτι ὁ ἀσθενῶν προσεγγίζεται ὑπ' αὐτῶν ὡς ἱερόν πρόσωπον καί δέν μετατρέπεται εἰς ἀριθμόν, περιστατικόν, ἀντικείμενον, ἀπρόσωπον βιολογικήν μονάδα. Ὡς ἐλέχθη προσφυέστατα, ἡ *«λευκή μπλούζα»* τῶν ἰατρῶν εἶναι *«ἕνα ἄσπρο ράσο»*, ἐκφράζει τήν παραίτησιν ἀπό τό *«ἐμόν»* χάριν τοῦ ἀδελφοῦ, τό *«ζητεῖν τὰ τοῦ ἑτέρου»*[9], τήν ὁλικήν ἀφιέρωσιν εἰς τόν πάσχοντα. Εἰς αὐτό τό *«ἄσπρο ράσο»* καί εἰς τό ράσον τοῦ κληρικοῦ, σύμβολον ἀμφότερα θυσίας καί διακονικοῦ πνεύματος, ἡ ἔμπνευσις καί ἡ κινητήριος δύναμις εἶναι ἡ ἀγάπη, ἡ ὁποία εἶναι πάντοτε δῶρον τῆς θείας χάριτος, ποτέ ἀποκλειστικῶς ἰδικόν μας κατόρθωμα.

Ἡ ἐπικίνδυνος πανδημία ἐκλόνισε πολλά αὐτονόητα, ἀπεκάλυψε τά ὅρια τοῦ τιτανισμοῦ τοῦ συγχρόνου *«ἀνθρωποθεοῦ»* καί ἀνέδειξε τήν δύναμιν τῆς ἀλληλεγγύης. Ὁμοῦ μέ τήν ἀδιαμφισβήτητον ἀλήθειαν, ὅτι ὁ κόσμος μας ἀποτελεῖ ἑνότητα, ὅτι τά προβλήματά μας εἶναι κοινά, καί ἡ λύσις των ἀπαιτεῖ σύμπραξιν καί συμπόρευσιν, ἀνεδείχθη ἐξόχως ἡ ἀξία τῆς προσωπικῆς συμβολῆς, τῆς ἀγάπης τοῦ Καλοῦ Σαμαρείτου, ἡ ὁποία ὑπερβαίνει τό ἀνθρώπινον μέτρον. Ἡ Ἐκκλησία συμπαρίσταται ἐνεργῶς, ἔργῳ καί λόγῳ, πρός τούς ἐμπεριστάτους ἀδελφούς καί προσεύχεται διά τήν ἐνίσχυσιν αὐτῶν, τῶν συγγενῶν καί τῶν ὑπευθύνων διά τήν περίθαλψιν, διακηρύττουσα συγχρόνως, ὅτι ἡ θεραπεία τοῦ ἀσθενοῦς, ὡς προσωρινή νίκη ἐπί τοῦ θανάτου, παραπέμπει εἰς τήν ἐν Χριστῷ ὑπέρβασιν καί τελικήν κατάργησιν αὐτοῦ.

8. Λουκ. β΄, 9-11.
9. Α΄ Κορ. ι΄, 24.

Δυστυχῶς, ἡ ὑγειονομική κρίσις δέν ἐπέτρεψε τήν ἀνάπτυξιν τῶν δράσεων, αἱ ὁποῖαι εἶχον προβλεφθῆ διά τό 2020, «ἔτος ποιμαντικοῦ ἀνακαινισμοῦ καί ὀφειλετικῆς μερίμνης διά τήν νεολαίαν». Ἐλπίζομεν, ὅτι κατά τό ἐπερχόμενον ἔτος θά καταστῇ δυνατή ἡ πραγματοποίησις τῶν προγραμματισθεισῶν ἐκδηλώσεων διά τήν νέαν γενεάν. Γνωρίζομεν ἐκ πείρας ὅτι, ἐφ' ὅσον οἱ νέοι καί αἱ νέαι προσεγγισθοῦν μέ κατανόησιν καί ἀγάπην, ἀποκαλύπτουν τάς δημιουργικάς των δυνάμεις καί συμμετέχουν μέ ἐνθουσιασμόν εἰς τά δρώμενα. Τελικῶς, ἡ νεότης εἶναι μία ἰδιαιτέρως «θρησκευτική» περίοδος τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, μέ ὄνειρα, ὁράματα καί βαθείας ὑπαρξιακάς ἀναζητήσεις, μέ ζῶσαν τήν ἐλπίδα ἑνός νέου κόσμου ἀδελφοσύνης. Αὐτήν τήν *«καινὴν κτίσιν»*[10], τούς *«καινοὺς οὐρανοὺς καὶ γῆν καινήν … ἐν οἷς δικαιοσύνη κατοικεῖ»*[11], εὐαγγελίζεται ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, αὐτήν εἰκονίζει ἐν τῇ πορείᾳ πρός τά Ἔσχατα.

Ἀγαπητοί ἀδελφοί καί εὐλογημένα τέκνα,

Ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὁ ἄνθρωπος ἀνακαινοῦται ὅλος, δέν *«βοηθεῖται»* ἁπλῶς, ἀλλά *«ἀληθεύει»*, βιώνει τόν ἔνθεον προορισμόν του. Ὡς διεκήρυξεν ἡ Ἁγία καί Μεγάλη Σύνοδος τῆς Ὀρθοδοξίας, εἰς τήν Ἐκκλησίαν *«ἕκαστος ἄνθρωπος ἀποτελεῖ μοναδικήν ὀντότητα, προωρισμένην εἰς προσωπικήν κοινωνίαν μετά τοῦ Θεοῦ»*[12]. Ἔχομεν τήν θεόσδοτον βεβαιότητα, ὅτι ὁ παρών βίος δέν εἶναι ὁλόκληρος ἡ ζωή μας, ὅτι τό κακόν καί αἱ ἀρνητικότητες δέν ἔχουν τόν τελευταῖον λόγον εἰς τήν ἱστορίαν. Ὁ Σωτήρ ἡμῶν δέν εἶναι ἕνας *«ἀπό μηχανῆς Θεός»*, ὁ ὁποῖος παρεμβαίνει καί ἐξαφανίζει τά δεινά, ἐνῶ ταυτοχρόνως καταλύει τήν ἐλευθερίαν μας, ὡσάν αὕτη νά ἦτο *«καταδίκη»*, ἐκ τῆς ὁποίας χρήζομεν ἀπαλλαγῆς. Δι' ἡμᾶς τούς Χριστιανούς ἰσχύει τό ἀπαράμιλλον Πατερικόν: *«Βουλομένων γάρ, οὐ τυραννουμένων τὸ τῆς σωτηρίας μυστήριον»*[13]. Ἡ ἀλήθεια τῆς ἐν Χριστῷ ἐλευθερίας δοκιμάζεται διά τοῦ Σταυροῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ ὁδός πρός τήν Ἀνάστασιν.

Ἐν τῷ πνεύματι τούτῳ, συνεορτάζοντες μετά πάντων ὑμῶν ἐν θεαρέστῳ φρονήματι τά Χριστούγεννα καί τάς λοιπάς ἑορτάς τοῦ

10. Β΄ Κορ. ε΄, 17.

11. Β΄ Πέτρ. γ΄, 13.

12. *Ἐγκύκλιος,* § 12.

13. Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, *Εἰς τὴν προσευχήν τοῦ Πάτερ ἡμῶν,* PG 90, 880.

Ἁγίου Δωδεκαημέρου, εὐχόμεθα ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν Κέντρου τοῦ Φαναρίου, ὅπως ὁ συγκαταβάς τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων Σωτήρ χαρίζηται ὑμῖν ὑγιείαν, τήν πρός ἀλλήλους ἀγάπην, προκοπήν ἐν παντί ἔργῳ ἀγαθῷ, καί πᾶσαν ἄνωθεν εὐλογίαν, ἐν τῷ ἀνατέλλοντι νέῳ ἔτει καί ἐν πάσαις ταῖς ἡμέραις τῆς ζωῆς ὑμῶν. Γένοιτο!

Χριστούγεννα ,βκ΄

† Ὁ Κωνσταντινουπόλεως
διάπυρος πρός Θεόν εὐχέτης πάντων ὑμῶν

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΑΝΔΡΕΑΣ ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ
Δρ Ἀρχιτέκτων-Μηχανικός

ΞΥΛΟΓΛΥΠΤΑ ΕΙΚΟΝΟΣΤΑΣΙΑ ΣΤΗ ΡΟΔΟ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἀφορμή γιά τήν ἐκπόνηση αὐτῆς τῆς μελέτης εἶναι τό βασικό ὑλικό πού ὑπῆρχε σέ παλαιότερες δημοσιεύσεις στά εἰκονοστάσια τῆς Πόλεως Ρόδου ὅσο καί σέ ἄλλες περιοχές. Μέ βάση αὐτές ἐπεκτάθηκε τό ἀντικείμενο σέ ὅλα σχεδόν τά ξυλόγλυπτα τοῦ νησιοῦ. Ἡ προηγούμενη ἐμπειρία μᾶς βοήθησε στό νά ἀποτυπωθοῦν ἀρκετές δεκάδες εἰκονοστάσια, νά γίνει ἡ σύγκριση μεταξύ τους καί νά ὑπάρξουν συμπεράσματα σχετικά μέ τήν ἐξέλιξή τους.

Οἱ δυσκολίες πού συναντήσαμε, ἀφοροῦσαν κυρίως τή φωτογραφική ἀποτύπωση, ἀφοῦ λόγῳ τῶν συνθηκῶν φωτισμοῦ πολλές φορές δέν ὑπῆρχε εὐκρινής ὄψη τοῦ ἀντικειμένου. Οἱ μακρινές ἀποστάσεις καί οἱ κλειστοί, κλειδωμένοι χῶροι δέν εἶναι διαθέσιμοι εὔκολα γιά ἀποτυπώσεις. Ἔπρεπε γι' αὐτό νά προγραμματιστεῖ ἐκ τῶν προτέρων ἡ ἐπίσκεψη καί ἐνίοτε οἱ ὑπεύθυνοι νά σταματήσουν τήν ἐργασία τους γιά νά ἔλθουν νά μᾶς ἐξυπηρετήσουν.

Στό σημεῖο αὐτό ἐκφράζουμε τίς εὐχαριστίες μας στούς ἱερεῖς, τά ἐκκλησιαστικά συμβούλια καί τήν Ἱ. Μητρόπολη Ρόδου, πού ἐπέτρεψαν τή φωτογράφηση καί τήν ἀποτύπωση. Τό ἴδιο καί στήν Ἐφορεία Ἀρχαιοτήτων Δωδεκανήσου γιά τήν πρόσβαση, πού εἴχαμε στό φωτογραφικό της ἀρχεῖο. Ἐπίσης, στήν ἀρχαιολόγο Μαρία Σιγάλα καί τούς συντηρητές ἔργων τέχνης Σωτήρη Πατατοῦκο καί Γιάννη Σπανό. Χωρίς τή συμβολή τους δέν θά ὁλοκληρωνόταν ἡ ἔρευνα.

Ἡ μελέτη περιλαμβάνει μόνο εἰκονοστάσια. Ἐλπίζουμε μελλοντικά αὐτή νά ἐπεκταθεῖ καί σέ ἄλλα ξυλόγλυπτα, ὅπως οἱ ἄμβωνες, οἱ ἐπισκοπικοί θρόνοι, οἱ ἐπιτάφιοι, τά ἀναλόγια, τά προσκυνητάρια κ.λπ.

Τά ξυλόγλυπτα εἰκονοστάσια πού ἐξετάζονται, εἶναι ἀπαραίτητα λειτουργικά στοιχεῖα τοῦ κάθε ἑνός ναοῦ. Ἀποτελοῦν διαχωριστικό στοιχεῖο ἀνάμεσα στούς ἱερεῖς καί τό ἐκκλησίασμα. Θεωροῦνται ἐξέλιξη τῶν παλαιῶν βυζαντινῶν μαρμάρινων τέμπλων. Στή Ρόδο ὑπάρχουν ἀρκετά, τά ὁποῖα ὅμως δέν ἔχουν μελετηθεῖ συστηματικά. Στήν παροῦσα μελέτη γίνεται ἐννοιολογικός διαχωρισμός μεταξύ τους. Κατ' αὐτόν τέμπλα ὀνομάζονται τά παλαιά χαμηλά μαρμάρινα, ἐνῶ εἰκονοστάσια τά νεότερα ξύλινα καί ψηλά χωρίσματα τοῦ Ἱεροῦ Βήματος μέ τίς εἰκόνες.

Μέ τήν πρόοδο τῆς ναοδομίας ὑπάρχουν παράλληλα καί τά ἀνάλογα εἰκονοστάσια. Μαζί μέ τίς εἰκόνες καί τίς τοιχογραφίες συμπληρώνουν τό κτίριο καί εἶναι ἔτσι ἕτοιμο γιά τή λατρεία τῶν πιστῶν. Ἐξυπακούεται ὅτι γιά κάθε ἔργο χρειάζεται οἰκονομική κάλυψη. Αὐτή ἐπιτυγχανόταν κάθε φορά πού ὑπῆρχε ἀνάπτυξη καί ἐπιτρεπόταν νά κτιστεῖ ὁ ναός. Κάποιες ἐποχές ἦταν εὐνοϊκές, ἐνῶ ἄλλες ὄχι. Τό ἱστορικό πλαίσιο μέσα στό ὁποῖο ἐντάσσονται ὅλες οἱ δραστηριότητες καί καλλιτεχνικές δημιουργίες (ναοί – εἰκονοστάσια) ἀπό τόν 14ο αἰώνα μέχρι τόν 20ό, ἔχει ὡς ἑξῆς:

Τό 1204 ἡ Ρόδος παραχωρεῖται ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη στά χέρια τῶν Γαβαλάδων κατόπιν συμφωνίας. Ἀργότερα, τό 1309, ἀποκόπτεται ἀπό τήν πρωτεύουσα καί ὑπάγεται στήν κυριαρχία τῶν ἱπποτῶν τοῦ τάγματος τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη. Τό 1522 γίνεται ἡ κατάκτηση τῆς Ρόδου ἀπό τούς Ὀθωμανούς, πού κράτησε μέχρι τό 1912. Ἀκολούθησε ἡ Ἰταλοκρατία, πού διήρκησε μέχρι τόν Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Μέσα σέ αὐτή τήν περίοδο οἱ συνθῆκες δέν ἦταν εὐνοϊκές. Ἀρχικά ὁ Σουλεϊμάν ὁ Μεγαλοπρεπής (κατακτητής τῆς Ρόδου) ἐπέτρεψε κατά τή διάρκεια τῆς βασιλείας του στούς χριστιανούς νά τελοῦν ἀνεμπόδιστα τά θρησκευτικά τους καθήκοντα. Μετά τόν θάνατό του ὅμως οἱ περισσότεροι ναοί μετατράπηκαν βίαια σέ μουσουλμανικά τεμένη. Αὐτό δείχνει ὅτι δέν ὑπῆρχε πλέον ἡ ἴση μεταχείριση τῶν θρησκευτικῶν κοινοτήτων. Ἀργότερα ξεχωρίζουν κάποια διαστήματα μέ συχνότερες καί πιό πυκνές κατασκευές ναῶν. Ἡ πρώτη περίοδος εἶναι γύρω στό 1700. Ἀκολουθεῖ ἐκείνη στά μέσα τοῦ 19ου καί στό δεύτερο μισό αὐτοῦ τοῦ αἰώνα, πού ἐπιτρέπεται

ἡ οἰκοδόμηση μέ σουλτανικά φιρμάνια. Τέλος μιά μικρή ἀνάκαμψη παρατηρεῖται καί στή δεύτερη-τρίτη δεκαετία τοῦ 20οῦ αἰώνα.

Στήν παροῦσα μελέτη ἐξετάζονται ὀγδόντα ὀκτώ εἰκονοστάσια. Ἀπό αὐτά τά σαράντα ἐννέα βρίσκονται σέ ναούς πού λειτουργοῦν σήμερα ὡς ἐνοριακοί. Ἄλλα ἐννέα ἀπαντῶνται στόν κύριο ναό κάποιας μονῆς (καθολικό). Τά ὑπόλοιπα βρίσκονται σέ κοιμητήρια καί ἐξωκκλήσια. Ἀπό ὅλα αὐτά τά εἰκοσιέξι εἶναι ἀσφαλῶς χρονολογημένα. Τά ἄλλα χρονολογοῦνται ἔμμεσα ἤ ἀνάλογα μέ τήν τεχνοτροπία τους. Γιά ὅσα εἶναι ἤδη δημοσιευμένα ἀναφέρονται μόνο τά στοιχεῖα, πού δέν συμπεριλήφθηκαν στήν παρουσίασή τους. Παρατίθεται, δηλαδή, ἡ ἀρχιτεκτονική ἀποτύπωσή τους, οἱ διαστάσεις καί οἱ τεχνικές ἐκτέλεσης τοῦ ξυλόγλυπτου. Στά ἀδημοσίευτα ὑπάρχει ἀναλυτική ἔκθεση καί στοιχεῖα γιά τόν τύπο καί τή μορφή τους (διάρθρωση, βημόθυρο, στέψη, διάκοσμος - θέματα, τεχνοτροπία, καθώς καί ἡ θέση τοῦ ναοῦ μέσα στόν ὁποῖο βρίσκονται). Ἀξίζει ἐδῶ νά σημειωθεῖ ὅτι τριάντα τρία ἐξ αὐτῶν φέρουν τμήματα, πού κατασκευάστηκαν σέ διαφορετικές ἐποχές (παλαιότερα καί νεότερα).

Στήν προσπάθεια νά κατανοηθεῖ ἡ ἐξέλιξη τῶν εἰκονοστασίων, αὐτά χωρίστηκαν σέ ἑπτά ὁμάδες μέ κοινά χαρακτηριστικά. Στήν πρώτη ὁμάδα ἐντάσσονται ἐκεῖνα μέ τά γεωμετρικά σχήματα (κύκλους, ρόμβους), πού τυπικά ἐπαναλαμβάνονται καί συμπλέκονται. Στή δεύτερη ὅσα ἔχουν ὑβριδικούς δράκοντες, κληματίδες καί καρπούς σέ τριάδες. Ἀκολουθεῖ ἡ τρίτη, στήν ὁποία τό κύριο στοιχεῖο εἶναι οἱ ἀνθοφόροι κλάδοι. Στήν τέταρτη κατηγορία ὁμαδοποιοῦνται ἐκεῖνα πού ἔχουν κύριο θέμα τά ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα, λιοντάρια σέ χαμηλές θέσεις καί κοσμητικά τύμπανα στά τόξα τῶν Δεσποτικῶν. Ἀκολουθεῖ ἡ πέμπτη μέ τά ἐλλειπτικά διάχωρα καί τά φύλλα πού σχηματίζουν στροβίλους, καθώς καί τούς τέσσερεις δράκοντες στή βάση τοῦ σταυροῦ. Ἡ μεγαλύτερη ὁμάδα εἶναι ἡ ἕκτη μέ τή διαφοροποίηση στόν τύπο. Κατ' αὐτόν ὑπάρχει πρισματική προεξοχή στή θέση τοῦ Δωδεκαόρτου καί διάκοσμος μέ Χερουβίμ, γιρλάντες καί ἅρπυιες. Οἱ δράκοντες εἶναι κυρίως τρικέφαλοι. Τά ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα ἐπανέρχονται καί συνδυάζονται μέ τά ἐν λόγῳ θέματα. Στήν ἕβδομη περιλαμβάνονται τά ἀντίστοιχα μέ τούς ραβδωτούς κίονες καί τά νεοκλασσικά θέματα. Ἐντοπίζεται μεταξύ τῶν ἄλλων καί ἕνα μεμονωμένο εἰκονοστάσι ἔνθετης τεχνικῆς (τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῆς Πόλεως Ρόδου), τό ὁποῖο ἐντάχθηκε

χάριν τῆς ὁμαδοποίησης μαζί μέ ἐκεῖνα τῶν φολιδωτῶν δρακόντων καί τῶν ἀνθοφόρων κλάδων στή στέψη.

Τό κείμενο διαιρεῖται σέ τρία μέρη. Στό πρῶτο ὑπάρχει ἕνας κατάλογος μέ τά εἰκονοστάσια πού ἐξετάζονται. Ἀκολουθεῖ τό δεύτερο μέ τή συγκριτική μελέτη καί στό τέλος τό τρίτο μέ τά συμπεράσματα, δηλαδή, τήν ἐξέλιξη τῶν ξυλόγλυπτων.

Ἡ παρουσίαση τῶν ντοκουμέντων γίνεται παραθετικά κατά τή χρονολογική τους σειρά καί τήν ἐξέλιξή τους, ξεκινώντας ἀπό τά παλαιότερα καί φτάνοντας μέχρι τά σύγχρονα. Τοποθετοῦνται, δηλαδή, σέ σειρές, τά τμήματα κατά ὁμάδες ὥστε νά γίνεται εὔκολα ἡ σύγκριση. Τονίζονται ἰδιαίτερα τά ἀσφαλῶς χρονολογημένα γιά νά μποροῦν οἱ ἑπόμενοι μελετητές νά παραπέμψουν εὔκολα σέ γνωστά καί δημοσιευμένα ξυλόγλυπτα καί ἔτσι νά χρονολογήσουν κάποια ἄλλα, σύμφωνα μέ τήν τεχνοτροπία τους. Μέ αὐτό τόν τρόπο ὁ ἐρευνητής παραθέτει μιά φωτογραφία μέ δράκοντες π.χ. δίπλα στή σειρά μέ τίς δικές μας ἤ τά σχέδια καί κάνει τόν συσχετισμό. Ὅμοια θέματα θεωροῦνται ὅτι κατασκευάστηκαν χρονικά τήν ἴδια ἐποχή. Τό ἴδιο δύναται νά ἐπαναληφθεῖ καί γιά τούς κίονες, τό ἐπιστύλιο, τά λυπηρά, τόν σταυρό, τά ὑπέρθυρα κ.ο.κ. Μέ κύλιση τῆς φωτογραφίας δίπλα στά δημοσιευμένα αὐτά θέματα γίνεται εὔκολα ἡ ἀντιστοίχηση. Ἐννοεῖται ὅτι οἱ μεταγενέστεροι μελετητές θά πρέπει νά παραπέμπουν στά ἀσφαλῶς χρονολογημένα, σέ ἐκεῖνα, δηλαδή, πού ἔχουν ἕναν ἀριθμό μόνο γιά τό ἔτος κατασκευῆς. Δέν πρέπει νά συγκρίνουν τά ἀντικείμενα τῆς μελέτης τους μέ ὅσα ἐδῶ ἔχουν χρονολογίες πού σημειώνονται μέ τήν ἔνδειξη ἀπό καί ἕως, μέ παύλα ἀνάμεσά τους (-) ἤ περίπου (~) ἤ ἐρωτηματικό (;)

Διατηρήθηκαν ὅλες οἱ χρονολογίες κατασκευῆς τῶν εἰκονοστασίων σύμφωνα μέ τά ὅσα ἤδη δημοσίευσε ὁ Χάρης Κουτελάκης, ὁ ὁποῖος ἐντάσσει ὁρισμένα σέ δεκαετίες μέ ἀκριβῆ μέτρηση (π.χ. 1690-1699). Πολλά ἀπό τά ὑπόλοιπα ἐντάσσονται ἀπό ἐμᾶς σέ περιόδους μέ καταληκτικό ἔτος ἐκτέλεσης τούς λεγόμενους στρογγυλούς ἀριθμούς, πού λήγουν σέ μηδέν. Ἤτοι, γιά παράδειγμα στήν περίοδο 1690-1700 ἀντιστοιχοῦν ἕνδεκα ἔτη. Αὐτή ἡ διαφοροποίηση γίνεται καί γιά πρακτικούς λόγους, ὥστε νά μείνουν εὔκολα στή μνήμη.

Γιά τήν κατανόηση τῆς ὁρολογίας τοῦ κειμένου ἀναφέρονται

συνοπτικά οἱ λέξεις πού χρησιμοποιοῦνται στά μέρη τοῦ εἰκονοστασίου μέ τήν ἑρμηνεία τους ὡς ἀκολούθως:

Θωράκιο ὀνομάζεται τό κατώτερο ἐπίπεδο τμῆμα τοῦ εἰκονοστασίου πού ἔχει σχῆμα ὀρθογώνιο.

Τά κατακόρυφα στυλώματα στίς δύο πλευρές τους ἀποτελοῦνται ἀπό τόν πεσσό καί τόν κίονα στό πάνω μέρος του. Ἐξ αὐτῶν τό πρῶτο λαμβάνει τή μορφή πρίσματος καί τό δεύτερο κυλίνδρου.

Οἱ μεγάλες εἰκόνες τοῦ Δεσπότη Χριστοῦ, τῆς Παναγίας, τοῦ Προδρόμου καί ἄλλων Ἁγίων ἀνάμεσα ἀπό τούς κίονες καλοῦνται Δεσποτικές. Ἡ δεύτερη σειρά εἰκόνων πιό πάνω μέ θέμα τίς δώδεκα μεγάλες γιορτές τοῦ Χριστοῦ καί τῆς Παναγίας ὀνομάζονται Δωδεκάορτο. Ἀνάμεσά τους μεσολαβεῖ τό ἐπιστύλιο καί ὁ θριγκός πού περιγράφει τό κοσμητικό δοκάρι καί τίς γλυπτές ζῶνες. Τή θέση τοῦ Δωδεκαόρτου συχνά ἀντικαθιστοῦν οἱ εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ καί τῶν Ἀποστόλων. Ἐνίοτε προστίθενται σέ αὐτές καί οἱ ἀντίστοιχες τῆς Παναγίας, τοῦ Προδρόμου καί τῶν Ἀρχαγγέλων, ὁπότε ἀναφερόμαστε στή Δέηση ἤ ζώνη τῆς Δέησης.

Στή στέψη ἀπαντῶνται ὁ κλάδος σέ ὁριζόντια διάταξη, οἱ δράκοντες, τά λυπηρά καί ὁ Σταυρός. Τά λυπηρά εἰκονίζουν τήν Παναγία καί τόν Ἰωάννη τόν Θεολόγο σέ λυπηρή στάση νά ἀτενίζουν στόν Σταυρωμένο Χριστό. Στή βάση τοῦ σταυροῦ ζωγραφίζεται ἡ κάρα τοῦ Ἀδάμ ἐνῶ στίς κεραῖες τά εὐαγγελικά σύμβολα.

Ὡραία Πύλη λέγεται ἡ κεντρική εἴσοδος, τῆς ὁποίας τά ἀνοιγόμενα φύλλα καλοῦνται βημόθυρα. Οἱ ἄλλες δύο εἴσοδοι εἶναι τῆς Προθέσεως στή βόρεια πλευρά καί τοῦ Διακονικοῦ στή νότια.

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΟΣΤΑΣΙΩΝ

Τά εἰκονοστάσια στή Ρόδο κατατάχτηκαν σέ ἑπτά ὁμάδες, καί ἕνα μεμονωμένο, γιά καλύτερη κατανόηση τῆς συνεχοῦς δημιουργίας, ὅσο καί τῆς ἐξελικτικῆς τους πορείας. Μερικά ἀπό αὐτά ἔχουν ξυλόγλυπτα τμήματα καί εἰκόνες ἀπό δύο ἤ περισσότερες ὁμάδες καί περιόδους. Στόν κατάλογο τοποθετήθηκαν μέ βάση τό σημαντικότερο ἤ τό μεγαλύτερο τμῆμα τους. Ἔτσι ἐξηγεῖται ἡ τοποθέτηση τῶν δύο παλαιότερων στήν ἀρχή τοῦ καταλόγου καί τά ὁποῖα ἀναφέρονται στούς Ναούς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στό Βάτι καί τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (ἐξωκκλήσι) στή Λαχανιά. Ἀντίθετα τό εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Ἄνω τῆς Πόλεως Ρόδου βρίσκεται στά τελευταῖα, ἐπειδή στό σύνολό του ἔγινε στήν ἀρχή τοῦ 20οῦ αἰώνα παρόλο πού κάποια τμήματά του κατασκευάστηκαν νωρίτερα, στόν 17ο αἰώνα. Τά ὑπόλοιπα ἐξετάζονται κατά χρονολογική σειρά καί σύμφωνα μέ τήν ἀνωτέρω ὁμαδοποίηση.

❖ **Πρώτη ὁμάδα** (Μέ συμπλεκόμενα γεωμετρικά σχήματα –ρόμβους, κύκλους– στό ἐπιστύλιο ἤ τυπικά ἐπαναλαμβανόμενα θέματα καί σχοινιά).

1. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στό Βάτι (14ος-16ος αἰώνας). (Σχ. 1, 2, 147)

Θέση: Ἐντοπίστηκε παλαιότερα στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στό Κοιμητήριο τῆς κοινότητας. Σήμερα ἀπουσιάζει ἀπό τόν χῶρο του. Ἔχει δημοσιευθεῖ ἤδη[1].

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις τοῦ δοκαριοῦ εἶναι μῆκος 3,28 μ. καί πλάτος 0,35 μ. Τό βημόθυρο ἔχει ὕψος 1,18 μ. καί πλάτος 0,62 μ.

Τεχνικές: Ἀνάγλυφη ἐκτέλεση. Τό βάθος ἦταν χρωματισμένο. Τό πλέξιμο τῶν γεωμετρικῶν σχημάτων γινόταν μεταξύ τους μέ τήν τεχνική τοῦ ψαθωτοῦ (ταινίες πού διασταυρώνονται καί πλέκονται διαδοχικά, μιά πάνω καί μιά κάτω ἀπό τήν ἄλλη).

1. Χάρης Κουτελάκης, *Τέμπλα τῆς Δωδεκανήσου,* σ. 108.

2. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στή Λαχανιά (14ος-16ος αἰώνας). (Εἰκ. 1, 141, 298 Α, Β. Σχ. 3, 4, 130 ΙΑ, 148)

Θέση: Ὁ Ναός αὐτός τοῦ Ἁγίου Γεωργίου εἶναι ἐξωκκλήσι, σέ μικρό μοναστήρι στά βόρεια τοῦ οἰκισμοῦ.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 3,50 μ. καί ὕψος 3,37 μ.[2] Εἶναι τριμερές μέ στέψη, θριγκό καί κατακόρυφα στοιχεῖα μέ τή βάση στό κάτω μέρος. Ἔχει δύο εἰσόδους (Ὡραία Πύλη καί Προθέσεως).

Στέψη: Σταυρός καί λυπηρά μόνο μέ γραπτό διάκοσμο.

Διάκοσμος: Στό ἐπιστύλιο ὑπάρχουν συμπλεκόμενα γεωμετρικά σχήματα ὅπως καί στό ἀντίστοιχο στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στό Βάτι. Παραστάσεις μέ ζωγραφιστά Χερουβίμ παρατηροῦνται στά ὑπέρθυρα.

Τεχνικές: Ἀνάγλυφη ἐκτέλεση. Ἐπάλληλοι χρωματισμοί καλύπτουν τό ἐπιστύλιο, ἐνῶ τά ὑπέρθυρα διατηροῦν τόν ἀρχικό τους γραπτό διάκοσμο.

Δεύτερη ὁμάδα (Μέ κληματίδες καί διάφορους καρπούς, ὑβριδικούς δράκοντες πού ἔχουν κεφαλή πτηνοῦ ἤ ψάρια).

3. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ Πατηριώτη, στόν Ἀρχάγγελο (1650-1700). (Εἰκ. 2, 85 Α, 89 Α, 117 Α, 273 Α. Σχ. 7, 113 Α, 125 Α, 137 Α, 183 Α)

Θέση: Σέ ναό ἐντός τοῦ οἰκισμοῦ.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 3,29 μ. καί ὕψος 3,34 μ. Διαιρεῖται σέ τρία μέρη. Τή βάση, τόν θριγκό καί τή στέψη.

Βημόθυρο: Δύο φύλλα μέ σταθμό ἀσφαλείας. Τέσσερα τοξωτά διάχωρα τοποθετοῦνται σέ δύο σειρές.

Στέψη: Ὑπάρχει σταυρός, ὑβριδικοί δράκοντες καί τοξωτά λυπηρά μέ γλυπτά περιθώρια στίς τέσσερεις πλευρές.

Τεχνικές: Τό βημόθυρο ἐκτελέστηκε μέ ἀδρή τεχνική. Τά φύλλα

2. Τό πλάτος ἰσοῦται ὅσο καί τό διάστημα ἀνάμεσα ἀπό τούς δύο τοίχους (βόρειο καί νότιο) ἀφοῦ κάθε εἰκονοστάσι καταλαμβάνει ὅλη αὐτή τήν ἀπόσταση. Στό ὕψος μετριέται τό ἀνώτατο σημεῖο τοῦ σταυροῦ ἐπί τῆς στέψης μέχρι καί τό δάπεδο ἔδρασης. Ὁ σταυρός ἔχει συνήθως κάμψη πρός τά κάτω καί στήν πραγματικότητα ἡ μέτρηση αὐτή εἶναι μεγαλύτερη ὅταν ὑπολογιστεῖ τό ἀνάπτυγμα τοῦ εἰκονοστασίου καθ' ὕψος. Στά σχέδια ἀναφερόμαστε γιά τή στάθμη στό ἄνω μέρος του.

καί οἱ κλάδοι εἶναι σχηματοποιημένα. Τά προεξέχοντα μέρη εἶναι χρυσωμένα καί τό βάθος φέρει χρωματισμούς.

4. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στήν Ἰαλυσό (17ος αἰώνας). (Εἰκ. 3, 81 Β, 85 Β, 89 Β, 135 Δ. Σχ. 8, 9, 125 Β, 151)

Θέση: Πρόκειται γιά ἐξωκκλήσι στά ἀνατολικά τοῦ οἰκισμοῦ πρός τήν Ἰξιά.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 4,25 μ. καί ὕψος 3,73 μ. Εἶναι τριμερές μέ βάση, θριγκό καί στέψη. Στό κάτω μέρος βρίσκονται ἕξι στυλώματα πού περιλαμβάνουν τίς Δεσποτικές εἰκόνες καί τίς δύο εἰσόδους.

Βημόθυρο: Δέν σώζεται.

Στέψη: Σταυρός, λυπηρά καί δράκοντες συνθέτουν τό πάνω μέρος του. Ὁ σταυρός ἔχει πεπλατυσμένη τήν κάτω κεραία. Τά περιθώρια πού περιβάλλουν τίς κατακόρυφες καί ὁριζόντιες πλευρές του κοσμοῦνται μέ γλυπτά φυτικά θέματα (κληματίδες μέ σταφύλια). Οἱ δράκοντες ἔχουν κεφαλή πτηνοῦ καί σπειρωτές οὐρές ὅπως καί τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ τοῦ Πατηριώτη στόν Ἀρχάγγελο. Οἱ τοξωτές εἰκόνες τῶν λυπηρῶν ἔχουν τρεῖς κορυφές καί περιβάλλονται ἀπό γλυπτά φύλλα καί ἄνθη.

Διάκοσμος: Ἀκτινωτά κοσμήματα μέ ὀμφαλό συμπληρώνουν τά τύμπανα τῶν τόξων τοῦ Δωδεκαόρτου. Στά ἐνδιάμεσά τους τριγωνικά διαστήματα σκαλίστηκαν ἄνθη μέ τρία φύλλα ἕκαστο.

Τεχνικές: Ἀνάγλυφη ἐκτέλεση, περίτεχνες λεπτομέρειες. Ἐπάλληλα χρώματα καλύπτουν τήν ἀρχική στρώση.

5. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Παραδείσι (~1686). (Εἰκ. 4, 120, 135 Α, 189, 140 Α. Σχ. 10, 11, 115 Γ, 125 Γ, 137 Β, 141 Α, 149)

Θέση: Ἐξωκκλήσι στά ἀνατολικά τοῦ οἰκισμοῦ, στόν λόφο δίπλα ἀπό τό ἀεροδρόμιο.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 2,94 μ. καί ὕψος 3,58 μ. Ἀποτελεῖται ἀπό τρία μέρη. Τή βάση μέ τά κατακόρυφα στοιχεῖα, τό ἐπιστύλιο καί τή στέψη. Ἕξι στυλώματα στό κάτω μέρος περιλαμβάνουν τίς Δεσποτικές εἰκόνες καί τίς δύο εἰσόδους. Στόν θριγκό

βρίσκονται οἱ εἰκόνες τοῦ Δωδεκαόρτου. Ἡ στέψη ἔχει σταυρό, δράκοντες καί λυπηρά.

Στέψη: Γλυπτές ζῶνες μέ φυτικό διάκοσμο πλαισιώνουν τίς κατακόρυφες καί ὁριζόντιες κεραῖες τοῦ σταυροῦ. Οἱ ὑβριδικοί δράκοντες μοιάζουν μέ τούς ἀντίστοιχους στό εἰκονοστάσι τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ τοῦ Πατηριώτη στόν Ἀρχάγγελο. Τά λυπηρά παλαιότερα ἦταν ὡς καί ἐκεῖνα στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῆς Ἰαλυσοῦ.

Διάκοσμος: Πάνω ἀπό τό Δωδεκάορτο ὑπάρχουν δύο γλυπτές ζῶνες ἐνῶ κάτω ἀπό αὐτό ἄλλες τρεῖς. Ἡ ἀνώτερη κοσμεῖται μέ πεντάφυλλα ἀνθέμια. Ἡ δεύτερη περιλαμβάνει τά τόξα τῶν εἰκόνων, πού ἔχουν στά τύμπανά τους ἀκτινωτό ἄνθος. Μιά τεθλασμένη γραμμή σέ μορφή ζίκ-ζάκ διαχωρίζει τά τύμπανα ἀπό τά ἐνδιάμεσά τους τριγωνικά διαστήματα, πού μέ τή σειρά τους φέρουν ἄνθη μέ φύλλα. Τό ἐπιστύλιο περιλαμβάνει τήν πάνω ζώνη μέ ἐφαπτόμενα ἡμικύκλια, τήν ἐνδιάμεση πλατιά τῆς κληματίδας καί τήν κάτω μέ τό θέμα τοῦ σχοινιοῦ. Τό ὑπέρθυρο τῆς Ὡραίας Πύλης ἔχει ἡμικυκλικό τόξο στό κάτω μέρος καί πάνω κοσμεῖται μέ ἀνθοφόρους κλάδους.

Τεχνικές: Ἐκτελέστηκε μέ τήν ἀνάγλυφη τεχνική ἀλλά καί μέ περίτεχνες λεπτομέρειες. Νεότερα χρώματα καλύπτουν τήν ἀρχική στρώση τῆς ἐπιφάνειας, πού θά πρέπει νά ἦταν χρυσωμένη, καθώς διακρίνεται τό ὑπόστρωμα γιά χρύσωμα (ἀμπόλι).

6. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Φιλήμονα Ἀρνίθας (1690-1699). (Εἰκ. 5, 81 Γ, 85 Γ, 138 Β, 140 Β, 143, 190, 237 Α, 271 Α, 276 Α. Σχ. 12, 125 Δ, 137 Γ, 154, 183 Β)

Θέση: Ἔξω ἀπό τόν οἰκισμό, στό ὁμώνυμο μοναστήρι στά βόρεια τῆς κοινότητας καί εἶναι δημοσιευμένο[3].

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 4,84 μ. καί ὕψος 3,95 μ. Ἕξι στυλώματα στό κάτω μέρος περιλαμβάνουν τίς τέσσερεις Δεσποτικές εἰκόνες καί τίς δύο εἰσόδους. Στή Δέηση – Ἀποστόλους ὑπάρχουν δεκαέξι εἰκόνες. Ἡ στέψη συντίθεται ἀπό δράκοντες, σταυρό καί λυπηρά.

Τεχνικές: Ἀνάγλυφη τεχνική χρησιμοποιεῖται σέ ὅλο τό εἰκονοστάσι μέ λεπτή ἐργασία στά ἐπί μέρους θέματα. Τά ἐξέχοντα μέρη εἶναι χρυσωμένα καί τό βάθος χρωματισμένο.

3. Χ. Κουτελάκης, *Τέμπλα τῆς Δωδεκανήσου,* σ. 43.

7. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Μονῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς ἤ Ἄνω (1693). (Εἰκ. 6, 81 Δ, 85 Ε, 121, 138 Γ, 144, 191, 230 Β-Γ, 237 Β, 294 Β. Σχ. 13, 14, 15, 112 Ε-ΣΤ-Ζ, 116, 119 Γ, 125 Ε, 130 Α, 137 Δ, 152, 153, 176 Β-Γ, 191 Α)

Θέση: Ναός σέ μοναστήρι ἐπί ὑψώματος, ἐντός τῶν ὁρίων τῆς κοινότητας Ἀρχαγγέλου. Δημοσιεύτηκε παλαιότερα[4].

Διάρθρωση: Ἔχει μῆκος 2,75 μ. καί ὕψος 2,97 μ. Τέσσερεις στύλοι πού περιλαμβάνουν μαζί μέ τούς πλαϊνούς τοίχους δύο Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσόδους συνθέτουν τό κάτω μέρος του. Τά ἄλλα δύο τμήματα εἶναι ὁ θριγκός μέ δεκατρεῖς εἰκόνες τῆς Δέησης – Ἀποστόλων καί ἡ στέψη.

Τεχνικές: Περίτεχνες λεπτομέρειες παρατηροῦνται σέ ὅλο τό εἰκονοστάσι τό ὁποῖο καλύπτεται μέ ἐπάλληλους χρωματισμούς. Τό συντηρημένο πλαίσιο μέ τήν κτητορική ἐπιγραφή στό ἐπιστύλιο δείχνει ὅτι ἀρχικά εἶχε χρυσωμένα τά προεξέχοντα γλυπτά μέρη καί χρωματισμένο τό βάθος.

8. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στή Λίνδο (1691-1702). (Εἰκ. 7, 89 Γ, 95, 117 Δ, 122, 135 Β, 138 Δ, 192, 230 Δ, 276 Β, 289. Σχ. 16, 112 Δ, 113 Β, 114, 117 Ζ, 125 ΣΤ, 130 Β, 133 Γ, 183 Γ)

Θέση: Ἐνοριακός ναός μέσα στήν Κοινότητα, πού παλαιότερα ἦταν μοναστήρι μέ κελιά. Τό εἰκονοστάσι εἶναι δημοσιευμένο[5].

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 5,94 μ. καί ὕψος 6,23 μ. Πέντε Δεσποτικές εἰκόνες μέ τά θωράκιά τους καί δύο εἴσοδοι στό κάτω μέρος παρεμβάλλονται ἀνάμεσα στά ἑπτά στυλώματα καί μιᾶς καλύπτρας στή νότια πλευρά. Πάνω ἀπό τό ἐπιστύλιο ὑπάρχουν δεκαεπτά εἰκόνες τῆς Δέησης – Ἀποστόλων. Ἡ στέψη περιλαμβάνει σταυρό, λυπηρά, δράκοντες καί «κλάδους».

Τεχνικές: Ἀνάγλυφη τεχνική μέ χρυσωμένα τά ἐξέχοντα γλυπτά τμήματα καί χρωματιστό βάθος. Στή ζώνη τοῦ ἐπιστυλίου μέ τόν γραπτό διάκοσμο ἐντοπίζονται καί ἐπιφάνειες καλυμμένες μέ ἀσήμι.

9. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Παναγίας Καθολικῆς Κατταβιᾶς (1699). (Εἰκ. 8, 81 Ε, 85 Δ, 88 Α, 89 Δ, 117 Β, 123, 138 Ε, 140 Γ, 146,

4. Χ. Κουτελάκης, ὅ.π., σ. 40-41.
5. Χ. Κουτελάκης, ὅ.π., σ. 42-43.

193, 237 Γ, 273 Β, 288 Γ. Σχ. 17, 18, 112 Ι, 113 Γ-Δ, 117 Θ, 120, 121, 125 Ζ, 130 Γ, 133 Α, 137 Ε, 155, 156, 175 Γ, 183 Δ)

Θέση: Ὁ ναός βρίσκεται στό κοιμητήριο στά νότια τοῦ οἰκισμοῦ. Δημοσιεύτηκε καί αὐτό ὁμοίως[6].

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 3,97 μ. καί ὕψος 4,28 μ. Ἕξι στύλοι περιλαμβάνουν στά ἐνδιάμεσά τους τρεῖς Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσόδους. Στή Δέηση ὑπῆρχαν δεκαεπτά παραστάσεις.

Τεχνικές: Λεπτή καί ἐπιδέξια ἐργασία μέ προσεγμένες λεπτομέρειες. Τά γλυπτά θέματα πού προεξέχουν εἶναι χρυσωμένα, ἐνῶ τό βάθος φέρει γήινα χρώματα.

10. Εἰκονοστάσι τῆς Μονῆς Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Καμειρί στά Μάσσαρι (1700). (Εἰκ. 9, 81 ΣΤ, 135 Ε, 138 ΣΤ, 147, 230 Ε, 237 Δ, 271 Β, 273 Γ, 276 Γ. Σχ. 19, 137 ΣΤ, 141 Β, 187 Α)

Θέση: Μοναστήρι μέ κελιά ἐκτός οἰκισμοῦ μέσα σέ ἀγροτική περιοχή. Δημοσιεύτηκε παλαιότερα[7].

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 2,92 μ. καί ὕψος 3,31 μ.

Τεχνικές: Λεπτή ἐργασία μέ διαφοροποιήσεις στά θέματα πού βρίσκονται στά τύμπανα τῶν τόξων πάνω ἀπό τή Δέηση. Ἀρχικά εἶχε χρυσωμένα τά προεξέχοντα μέρη καί χρωματισμένο τό βάθος. Ἀργότερα ἐκτός ἀπό τά γήινα χρώματα προστέθηκε σέ αὐτά καί τό κυανό τοῦ κοβαλτίου. Τώρα μέ μιά τρίτη ἐπέμβαση καλύπτεται μέ ἀπομιμήσεις χρυσῶν, μεταλλικῶν χρωμάτων.

11. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ψάλτου τῆς Λίνδου (1701). (Εἰκ. 10, 85 Ζ, 88 Β, 135 ΣΤ, 138 Ζ, 140 Δ, 148, 194, 228 Β, 230 ΣΤ, 237 Ε, 244 Α, 273 Δ. Σχ. 20, 21, 118 Ι-ΙΑ-ΙΒ, 122, 130 Δ, 137 Ζ, 157, 177 Α-Β, 189 Α)

Θέση: Ἡ μονή μέ τόν ναό καί τό εἰκονοστάσι βρίσκεται σέ ἀπόσταση ἑνάμισυ χιλιομέτρου νοτιοανατολικά τοῦ οἰκισμοῦ τῆς Λίνδου καί εἶναι δημοσιευμένο[8].

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 4,62 μ. καί ὕψος 3,54 μ. Τριμερές μέ βάση, θριγκό καί στέψη. Ἑπτά στύλοι στή βάση ἔχουν ἀνάμεσά τους τέσσερεις Δεσποτικές εἰκόνες, τίς δύο εἰσόδους καί

6. Χ. Κουτελάκης, ὅ.π., σ. 41-42.
7. Χ. Κουτελάκης, ὅ.π., σ. 44.
8. Χ. Κουτελάκης, ὅ.π., πίν. 16α.

τά γραπτά θωράκια. Ἐπί τῆς Δέησης ὑπάρχουν ἔνδεκα παραστάσεις. Στή στέψη σώζονται σταυρός, λυπηρά καί δράκοντες.

Βημόθυρο: Δύο φύλλα μέ σταθμό ἀσφαλείας καί ποτήριο στήν κορυφή. Τό ἀνώτερο τμῆμα διαμορφώνεται μέ γλυπτές δέσμες ἀπό ἀκανθόφυλλα. Στίς γραπτές παραστάσεις εἰκονίζεται ὁ Εὐαγγελισμός τῆς Θεοτόκου πάνω καί οἱ Ἀπόστολοι Πέτρος καί Παῦλος κάτω.

Στέψη: Ὁ σταυρός φέρει τά εὐαγγελικά σύμβολα στά τρίλοβα τῶν κεραιῶν του πού μέ τή σειρά τους στέφονται ἀπό φυτικά κοσμήματα σέ δέσμες. Γλυπτός διάκοσμος μέ φυτικά θέματα περιτρέχει τίς ὁριζόντιες καί κάθετες πλευρές του. Τά λυπηρά εἶναι τοξωτά ὅπως καί στό εἰκονοστάσι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῆς Ἰαλυσοῦ. Οἱ ὑβριδικοί δράκοντες ἀκολουθοῦν τόν τύπο τῶν ἀντιστοίχων τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς στόν Ἀρχάγγελο.

Διάκοσμος: Ἀπό τίς δύο ἀνώτερες γλυπτές ζῶνες πάνω ἀπό τή Δέηση ἡ μία κοσμεῖται μέ πεντάφυλλα καί ἡ ἄλλη περιλαμβάνει τά τόξα τῶν εἰκόνων μέ τά τύμπανά τους. Ἐπί αὐτῶν σκαλίστηκαν ἄνθη καί φύλλα σέ ἀκτινωτή διάταξη ὡς καί τά ἀντίστοιχα στό Καμειρί στά Μάσσαρι. Στό ἐπιστύλιο πάνω ἀπό τίς Δεσποτικές εἰκόνες ὑπάρχει κληματίδα καί σέ κεντρικό σημεῖο θυρεός καί χρονολογία κατασκευῆς. Ἡ ὁριοθέτησή της γίνεται στήν πάνω πλευρά μέ σειρά ἀπό ἀστραγάλους καί στήν κάτω μέ σχοινί. Οἱ πεσσοί καί οἱ κίονες διαχωρίζονται ἀπό τά εἰκονίδια τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας καί τοῦ Προδρόμου. Κοσμοῦνται δέ μέ κληματίδες πού φέρουν καρπούς καί ἄνθη καί συμπληρώνεται μέ σημειοσειρές πάνω σέ ἑλισσόμενες ταινίες. Στά τοξωτά ὑπέρθυρα ὑπάρχει φυτικός διάκοσμος μέ φύλλα καί ἄνθη.

Τεχνικές: Ἀνάγλυφη καί λεπτή τεχνική μέ χρυσωμένα τά ἐξέχοντα μέρη καί χρωματισμένο βάθος.

12. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1693-1701). (Εἰκ. 11, 195, 140 Ε, 285 ΣΤ. Σχ. 22, 112 ΙΑ, 158)

Θέση: Στό Νιοχώρι, σέ κεντρικό σημεῖο τῆς Πόλεως Ρόδου. Δημοσιευμένο[9].

Διάρθρωση: Στίς γενικές διαστάσεις μετρήθηκαν τό πλάτος, πού ἰσοῦται μέ 2,00 μ. καί τό ὕψος 3,25 μ. Τριμερές μέ βάση, θριγκό καί

9. Ἀ. Θεοδοσίου, *Εἰκονοστάσια στήν πόλη τῆς Ρόδου,* σελ. 17.

σταυρό στή στέψη. Τέσσερεις κίονες ἔχουν στά ἐνδιάμεσά τους δύο Δεσποτικές εἰκόνες καί μία εἴσοδο (Ὡραία Πύλη)[10].

Τεχνικές: Ἀνάγλυφη ἐκτέλεση. Τά ἐξέχοντα μέρη εἶναι χρυσωμένα καί τό βάθος χρωματισμένο.

13. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Ρωμαίας στό Γεννάδι (~1720, ἀνασυγκρότηση 1871). (Εἰκ. 12, 81 Ζ, 85 Η, 135 Ζ, 138 Η, 196, 231 Θ-ΙΑ, 238 ΣΤ, 271 Γ, 273 Ε, 281 Β, 300. Σχ. 23, 126 Θ, 142 Ε, 183 Ε, 187 Β)

Θέση: Ναός τοῦ κοιμητηρίου τῆς κοινότητας ἐκτός τοῦ οἰκισμοῦ (στά βορειοδυτικά).

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 4,04 μ. καί ὕψος 3,90 μ. Ἡ βάση, ὁ θριγκός καί ἡ στέψη συνθέτουν τά τρία μέρη του. Ἑπτά στύλοι περιέχουν στά ἐνδιάμεσά τους τέσσερεις Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσόδους. Στό Δωδεκάορτο ἀπαντῶνται δεκατρεῖς εἰκόνες ἐνῶ δεκαπέντε παραστάσεις μέ τή Δέηση καί τούς Ἀποστόλους βρίσκονται μέσα σέ κυκλικά διάχωρα ἐπί τῆς κληματίδας (στό ἐπιστύλιο). Ἡ στέψη περιλαμβάνει σταυρό, λυπηρά καί δράκοντες.

Βημόθυρο: Δύο φύλλα μέ σταθμό ἀσφαλείας καί τό «ποτήριο» στήν κορυφή. Γλυπτά φύλλα σέ δέσμες ὑπάρχουν στό πάνω μέρος του. Κάτω ἀπό αὐτά ζωγραφίστηκαν οἱ παραστάσεις τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου καί οἱ Ἀπόστολοι Πέτρος καί Παῦλος σέ χαμηλότερη θέση.

Στέψη: Ὁ σταυρός ἔχει τά σύμβολα τῶν Εὐαγγελιστῶν στά τρίλοβά τους, ἕκαστο τῶν ὁποίων στέφεται μέ ἑπτά γλυπτά φύλλα. Οἱ δράκοντες ἀκολουθοῦν τή μορφή ἐκείνων τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο καί τά τοξωτά λυπηρά ἀπολήγουν σέ τρεῖς κορυφές μέ φυτικά θέματα. Ἀνάγλυφες ζῶνες μέ φύλλα καί ἄνθη συμπληρώνουν τίς κατακόρυφες καί ὁριζόντιες πλευρές του.

Διάκοσμος: Ἡ ἀνώτερη ζώνη τοῦ θριγκοῦ περιλαμβάνει τά ἡμικυκλικά τόξα τοῦ Δωδεκαόρτου. Στά τύμπανά τους σκαλίστηκαν κεφαλές ἀγγέλων, φύλλα καί ἄνθη. Ἡ κύρια ζώνη κοσμεῖται μέ κληματίδα, καρπούς καί ἄνθη. Ἡ παράσταση τοῦ Χριστοῦ, πού εἶναι τό κεντρικό θέμα, περιβάλλεται μέ μικρό σταυρό στό πάνω μέρος, στα-

10. Ὑπάρχει καί μία δεύτερη εἴσοδος γιά μετάβαση πρός τό Ἱερό Βῆμα ὡς ἄνοιγμα στόν διπλανό, ἀνατολικό τοῖχο.

φύλια στό κάτω καί γλυπτούς ἀγγέλους ἑκατέρωθέν του. Δύο συμμετρικά ἄνθη συμπληρώνουν τό πλαίσιο τῆς εἰκόνας. Πάνω ἀπό τό τόξο τῆς Ὡραίας Πύλης διακρίνονται κεφαλές ἀγγέλων μέσα σέ φυλλώματα. Οἱ κληματίδες στούς κίονες ἔχουν ὡς κύριο θέμα κληματίδες πού συγκλίνουν ἤ ἀποκλίνουν κατά διαστήματα. Ἐκτός ἀπό σταφύλια, φέρουν ἐπίσης ἄνθη καί διάφορους ἄλλους καρπούς. Διαφορετικό σχέδιο ἐμφανίζεται σέ τέσσερεις ἀκρινούς κίονες πού εἶναι στριφτοί. Στούς πεσσούς ἐπαναλαμβάνονται οἱ κληματίδες μέ φύλλα, ἄνθη καί διάφορους καρπούς. Δύο ἀπό αὐτούς ξεχωρίζουν καί εἶναι φολιδωτοί. Στά σανιδωτά θωράκια ζωγραφίστηκαν παραπετάσματα.

Τεχνικές: Ἀνάγλυφη ἐκτέλεση. Τά προεξέχοντα μέρη εἶναι χρυσωμένα καί τό βάθος χρωματιστό. Φύλλα ἀπό ἀσήμι καλύπτουν τίς μορφές τῶν γλυπτῶν ἀγγέλων καί τά φωτοστέφανα τῆς Δέησης καί τῶν Ἀποστόλων. Στίς γραπτές παραστάσεις ἀπουσιάζει ὁ χρυσός κάμπος. Ἐξαίρεση ἀποτελοῦν ὁ σταυρός, τά λυπηρά, τό βημόθυρο καί οἱ Δεσποτικές εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ καί τῆς Παναγίας. Στούς χρωματισμούς, ἐκτός ἀπό τά γήινα χρώματα, γίνεται χρήση τοῦ κυανοῦ. Στίς νεότερες ἐπεμβάσεις προστέθηκε καί τό πράσινο.

14. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Παναγίας Μυρτενῆς στήν Ἰαλυσό (1693-1720). (Εἰκ. 13, 138 Θ, 197, 231 Η, 281 Α. Σχ. 24, 117 Η, 125 Η)

Θέση: Ὁ ναός τῆς Παναγίας Μυρτενῆς βρίσκεται βόρεια τῆς ἐπαρχιακῆς ὁδοῦ Ρόδου-Καμείρου, ἐκτός τοῦ σχεδίου Πόλης Ἰαλυσοῦ καί βορειοδυτικά αὐτοῦ. Ὑπάγεται στήν ὁμώνυμη Δημοτική Ἑνότητα καί εἶναι πλησίον τῶν γαιῶν Κρεμαστῆς.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 3,16 μ. καί ὕψος 3,37 μ. Τριμερές μέ βάση, θριγκό καί στέψη. Οἱ δύο Δεσποτικές εἰκόνες μέ τίς δύο εἰσόδους βρίσκονται στά ἐνδιάμεσα τῶν πέντε στυλωμάτων. Δεκατρεῖς εἰκόνες τῆς Δέησης – Ἀποστόλων βρίσκονται πάνω ἀπό τό ἐπιστύλιο.

Βημόθυρο: Δύο φύλλα μέ σταθμό ἀσφαλείας. Οἱ παραστάσεις ἔχουν ἀπαλειφθεῖ.

Στέψη: Σταυρός μέ γλυπτές ζῶνες στίς ὁριζόντιες καί κάθετες πλευρές του. Τά λυπηρά πλαισιώνονται ἀπό φυτικό διάκοσμο καί οἱ δράκοντες ἔχουν κεφαλές πτηνοῦ καί σπειρωτές οὐρές.

Διάκοσμος: Οἱ δύο ἀνώτερες ζῶνες κοσμοῦνται ἡ μία μέ πεντάφυλλα ἀνθέμια καί ἡ δεύτερη μέ δοχεῖα σέ σειρά ἀπό τά ὁποῖα

ἐξέρχονται φύλλα καί ἄνθη. Τό ἐπιστύλιο συντίθεται ἀπό τρεῖς γλυπτές ζῶνες. Ἡ πλατιά στή μέση φέρει τήν κληματίδα μέ σταφύλια καί ἄνθη, ἡ πάνω ἀπό αὐτή ἐφαπτόμενα ἡμικύκλια καί ἡ κάτω ἀστραγάλους.

Στό ὑπέρθυρο τῆς Ὡραίας πύλης παρατηροῦνται ἄνθη μέ τρία φύλλα ἐνῶ στό ἀντίστοιχο τῆς Προθέσεως κεφαλές ἀγγέλων μέ φτερά (ἑξαπτέρυγα καί Χερουβίμ). Οἱ κίονες διαμορφώνονται μέ κατακόρυφο κλάδο μέ συμμετρικά ἄνθη καί καρπούς στίς δύο πλευρές τους. Τό θέμα τῆς ἑλισσόμενης ταινίας μέ τίς σημειοσειρές στό κέντρο ἐντοπίζονται ἐπίσης καί ἐδῶ. Τό πέτασμα τῆς Ὡραίας Πύλης πίσω καί πάνω ἀπό τό βημόθυρο ἔχει δύο γραπτές παραστάσεις. Ἀπό αὐτές ἡ μία μέ τήν Παναγία βρίσκεται σέ ἀνοιγόμενη θυρίδα καί ἡ ἄλλη στήν ὑπόλοιπη ἐπιφάνεια.

Τεχνικές: Ἀνάγλυφη ἐκτέλεση μέ περίτεχνες λεπτομέρειες. Τά προεξέχοντα γλυπτά μέρη εἶναι χρυσωμένα καί τό βάθος χρωματίσθηκε μέ γήινα χρώματα. Τό βημόθυρο καλύφτηκε ἐξ ὁλοκλήρου μέ καφέ πλαστικό χρῶμα. Ἀπομακρύνθηκε τελευταία μαζί μέ τό πέτασμα τῆς Ὡραίας Πύλης.

15. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Ἁγίας Τριάδος στήν Ψίνθο (1699-1725). (Εἰκ. 14, 231 ΙΒ. Σχ. 25)

Θέση: Στό λεγόμενο Ἰαματικό. Ἐξωκκλήσι ἐκτός τοῦ οἰκισμοῦ. Τμήματά του διασώζονται ἐπίσης στόν Ναό τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Ψίνθο. Δημοσιευμένο[11].

Διάρθρωση: Ἀνασυγκροτημένο. Στίς γενικές διαστάσεις καταγράφονται τό πλάτος, πού ἰσοῦται μέ 3,04 μ. καί τό ὕψος μέ 3,03 μ. Τριμερές μέ βάση, θριγκό καί στέψη. Τέσσερεις στύλοι μαζί μέ τούς πλαϊνούς τοίχους περικλείουν τίς τρεῖς Δεσποτικές εἰκόνες καί τίς δύο εἰσόδους. Δεκαπέντε εἰκόνες Δέησης – Ἀποστόλων κατανέμονται στό ἐπιστύλιο καί τά θωράκια.

Τεχνικές: Ἀνάγλυφη ἐκτέλεση. Τό βάθος ἦταν χρωματισμένο καί τά προεξέχοντα μέρη χρυσωμένα. Μέ τίς νεότερες ἐπεμβάσεις τά γλυπτά μέρη καλύπτονται ἀπό μεταλλικά χρώματα (μπρουντζίνα).

11. Χ. Κουτελάκης, *Τέμπλα τῆς Δωδεκανήσου,* πίν. 28β καί 49α.

16. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου στήν Ἰαλυσό (1700-1725). (Εἰκ. 15, 86 Ι, 118, 140 ΣΤ, 198, 228 Γ. Σχ. 26, 126 Ι, 133 Ε)

Θέση: Ὁ ναός βρίσκεται ἐντός τοῦ οἰκισμοῦ. Δημοσιεύτηκε τμῆμα τῆς στέψης (λυπηρά) μόνο[12].

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 4,95 μ. καί ὕψος 4,56 μ. Συντίθεται ἀπό τρία μέρη, ἤτοι τή βάση μέ τούς ἑπτά κίονες, τό ἐπιστύλιο καί ἡ στέψη. Ὑπάρχουν δύο εἴσοδοι καί τέσσερεις Δεσποτικές εἰκόνες.

Βημόθυρο: Δύο φύλλα μέ σταθμό ἀσφαλείας καί γλυπτά φύλλα στό πάνω μέρος.

Στέψη: Πέντε γλυπτά φύλλα περιβάλλουν τό κάθε τρίλοβο στίς ἄκριες τῶν κεραιῶν τοῦ σταυροῦ. Ζῶνες μέ φυτικό διάκοσμο πλαισιώνουν τίς ὁριζόντιες καί κατακόρυφες πλευρές του. Τά λυπηρά τοποθετήθηκαν σέ τοξωτά πλαίσια μέ πλούσια φυλλώματα στίς πλευρές τους. Στή βάση τους στηθαῖοι ἄγγελοι ἀντικαθιστοῦν τούς δράκοντες, ἀπό τούς ὁποίους διατηροῦνται μόνο οἱ σπειροειδεῖς οὐρές.

Διάκοσμος: Στό ἐπιστύλιο ἀπαντῶνται κληματίδες καί πιό πάνω δύο στενές ζῶνες, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ κάτω κοσμεῖται μέ τρίφυλλα καί ἡ πάνω μέ ἁπλό κυμάτιο. Τά ὑπέρθυρα ἔχουν ἡμικυκλικό τόξο στό κάτω μέρος μέ ὀδοντώσεις καί ἄνθη μέ τρία φύλλα στά πλευρικά τριγωνικά διαστήματα.

Τεχνικές: Ἀνάγλυφη ἐκτέλεση. Τά γλυπτά μέρη εἶναι χρωματισμένα καί βερνικωμένα. Οἱ νεότεροι κίονες κατασκευάστηκαν στόν τόρνο καί οἱ χρωστικές ἐπί αὐτῶν μιμοῦνται τό μάρμαρο (ψευδομαρμαρώσεις). Στά θωράκια τοποθετήθηκαν καθρέπτες (ταμπλάδες). Τό βημόθυρο καλύπτεται ἐξ ὁλοκλήρου μέ καφέ πλαστικό χρῶμα.

17. Εἰκονοστάσι στόν Παλαιό Ναό τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα στά Σιάννα (1700-1725). (Εἰκ. 16, 301 Α-Β. Σχ. 27)

Θέση: Σέ κεντρικό σημεῖο ἐντός τοῦ οἰκισμοῦ βρίσκεται ὁ ναός.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 3,56 μ. καί ὕψος 3,55 μ. Ἡ βάση ἀποτελεῖται ἀπό πέντε στύλους πού μαζί μέ τόν βόρειο τοῖχο περιλαμβάνουν στά ἐνδιάμεσά τους τρεῖς Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσόδους. Τά ἄλλα δύο μέρη τοῦ εἰκονοστασίου εἶναι ὁ θριγκός καί

12. Χ. Κουτελάκης, ὅ.π., πίν. 38β.

ἡ στέψη. Ἐξ αὐτῶν τό ἕνα ἀποτελεῖται ἀπό τίς δεκαπέντε εἰκόνες Δέησης – Ἀποστόλων μέ τίς δύο ζῶνες πάνω καί κάτω ἀπό αὐτές. Σταυρός, λυπηρά καί δράκοντες συνθέτουν τό ἄλλο –δεύτερο– μέρος.

Βημόθυρο: Δύο φύλλα μέ σταθμό ἀσφαλείας. Οἱ γραπτές παραστάσεις καταστράφηκαν καί σώζονται μόνο τά γλυπτά φύλλα στό ἄνω μέρος.

Στέψη: Ὁ σταυρός μέ τά τρίλοβα στίς κεραῖες του καί τά σύμβολα τῶν Ἀποστόλων πάνω σέ αὐτά. Στό κάτω μέρος ζωγραφίστηκε ἡ κάρα τοῦ Ἀδάμ. Τά τοξωτά λυπηρά ἔχουν στίς δύο πλευρές τους γλυπτά φύλλα καί στό ἄνω μέρος τρεῖς ἀπολήξεις. Οἱ ὑβριδικοί δράκοντες ἔχουν κεφαλή πτηνοῦ καί σπειροειδεῖς οὐρές.

Διάκοσμος: Πάνω ἀπό τή Δέηση ὑπάρχουν δύο γλυπτές ζῶνες. Ἡ ἀνώτερη φέρει πεντάφυλλα ἀνθέμια. Ἡ πιό κάτω περιλαμβάνει τά κυκλικά τόξα τῶν εἰκόνων πού ἔχουν στά τύμπανά τους κόσμημα μέ τριγωνικά πέταλα. Στό ἐπιστύλιο ἡ κληματίδα ὁριοθετεῖται στό ἄνω μέρος μέ μιά ἄλλη στενή ζώνη μέ αὐλακώσεις πού σχηματίζουν τεθλασμένη γραμμή ζίκ-ζάκ καί στό κάτω σφιχτός πλοχμός (σχοινί). Οἱ κίονες σέ τρεῖς διαφορετικές μορφές ἔχουν ἤ διπλή κληματίδα ἤ μονή ἑλισσόμενη ἤ βλαστούς. Ὁ γραπτός διάκοσμος στά ὑπέρθυρα περιλαμβάνει φύλλα καί ἄνθη ἐνῶ στά θωράκια παραστάσεις ἁγίων.

Τεχνικές: Ἀνάγλυφη ἐκτέλεση μέ λεπτά σχέδια. Τά προεξέχοντα μέρη εἶναι χρυσωμένα καί τό βάθος χρωματισμένο. Ὁ γραπτός διάκοσμος ἀντικαθιστᾶ γλυπτές ἐπιφάνειες στίς ποδιές καί στίς εἰσόδους.

18. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στά Μαριτσά (1700-1725). (Εἰκ. 17, 140 Ζ. Σχ. 28)

Θέση: Ἐξωκκλήσι στή μέση περίπου τῆς διαδρομῆς ἀπό τά Μαριτσά πρός τήν Ψίνθο.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 2,52 μ. (στή θέση τῆς Δέησης – Ἀποστόλων) καί ὕψος 3,71 μ. Τριμερές μέ βάση, θριγκό καί στέψη. Στό ἐπιστύλιο ὑπάρχουν ἕνδεκα εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας, τοῦ Προδρόμου καί τῶν Ἀποστόλων[13].

Στέψη: Δύο παλαιοί δράκοντες συνδυάστηκαν μέ νεότερο σταυρό καί λυπηρά.

Διάκοσμος: Τό ἐπιστύλιο μέ τούς δράκοντες τῆς στέψης ἀποτε-

13. Στή βάση εἶναι μικρότερο.

λοῦν τό παλαιό τμῆμα. Ἡ ἀνώτερη γλυπτή ζώνη κοσμεῖται μέ πεντάλοβα πλατιά φύλλα πού ἐναλλάσσονται μέ ἄλλα ἀτρακτοειδῆ. Κάτω ἀπό αὐτή βρίσκονται τά κυκλικά τόξα τῶν εἰκόνων τῆς Δέησης πού ἔχουν στό τύμπανό τους ἄνθος καί ἀκτινωτά γύρω ἀπό αὐτό τριγωνικά καί γλωσσοειδῆ πέταλα. Στά διαστήματα πάνω ἀπό τούς κιονίσκους καί ἀνάμεσα ἀπό τά τόξα διακρίνονται δέσμες μέ φύλλα. Ἡ ζώνη τῆς κληματίδας περιλαμβάνει ἐπί πλέον σταυρό καί δύο θυρεούς, πτηνά καί ἄνθη. Στό πάνω μέρος της μιά ἄλλη στενή ζώνη κοσμεῖται μέ ἐφαπτόμενα ἡμικύκλια.

Τεχνικές: Ἀνάγλυφη ἐκτέλεση. Φύλλα χρυσοῦ στρώθηκαν στά προεξέχοντα τμήματα καί χρωματίστηκε τό βάθος. Στή σημερινή κατάσταση τά χρώματα ἀπομακρύνθηκαν καί ἡ ξύλινη ἐπιφάνεια καλύφτηκε μέ βερνίκια.

19. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Κατταβιᾶς (1700-1725). (Εἰκ. 18. Σχ. 29)

Θέση: Μικρό μοναστήρι ἐκτός οἰκισμοῦ, στούς ἀγρούς στήν ἀνατολική πλευρά.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 2,81 μ. καί ὕψος 2,86 μ. Ἀνασυγκροτημένο. Τό ἐπιστύλιο διατηρεῖται στή θέση του ἐνῶ ἔξι ἀπό τίς εἰκόνες τῶν Ἀποστόλων φυλάσσονται στόν ἐνοριακό Ναό τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς.

Διάκοσμος: Τό ἐπιστύλιο φέρει κληματίδα καί θυρεό σέ κεντρικό σημεῖο. Στό πάνω μέρος της σκαλίστηκε σφιχτός πλοχμός καί στό κάτω ἀστράγαλοι.

Τεχνικές: Ἀνάγλυφη ἐκτέλεση. Λεπτή καί προσεγμένη ἐργασία. Μεταλλικά χρώματα (μπρουτζίνα) καλύπτουν παλαιότερες χρωματικές ἐπιφάνειες καί πιθανά χρυσώματα.

20. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο (1725). (Εἰκ. 19, 81 Η, 86 Θ, 118 Ε, 135 Η, 138 Ι, 228 Δ, 238 Η, 288 Δ, 301 Γ. Σχ. 30, 31, 113 Ε, 118 ΙΓ, 126 ΙΑ, 133 Δ, 159)

Θέση: Στόν παλαιό ναό στά δυτικά τοῦ σημερινοῦ ἐνοριακοῦ, πού τιμᾶται ἐπίσης στόν ἴδιο Ἅγιο - Ἀπόστολο.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 3,00 μ. καί ὕψος 3,67 μ. Τριμερές μέ βάση θριγκό καί στέψη. Στό κάτω μέρος τέσσερα στυλώματα μαζί μέ τόν βόρειο τοῖχο περιέχουν στά ἐνδιάμεσά τους τρεῖς

Δεσποτικές εἰκόνες. Στό ἐπιστύλιο ὑπάρχουν θέσεις γιά δεκατρεῖς εἰκόνες τῶν Ἀποστόλων καί γλυπτές ζῶνες πάνω καί κάτω ἀπό αὐτές. Σέ ἀνώτερη θέση βρίσκονται ὁ σταυρός, τά λυπηρά καί οἱ δράκοντες.

Βημόθυρο: Δύο φύλλα μέ σταθμό ἀσφαλείας καί γραπτές παραστάσεις τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου καί Ἱεραρχῶν.

Στέψη: Σταυρός μέ τά εὐαγγελικά σύμβολα στά τρίλοβα τῶν κεραιῶν πού περιβάλλονται ἀπό γλυπτά φύλλα. Φυτικός διάκοσμος παρατηρεῖται στίς ταινίες πού πλαισιώνουν τίς κατακόρυφες καί ὁριζόντιες πλευρές του. Τά τοξωτά πλαίσια τῶν λυπηρῶν ἔχουν φυτικά θέματα (φύλλα) καί τρεῖς ἀπολήξεις στό πάνω μέρος. Οἱ ὑβριδικοί δράκοντες ἔχουν κεφαλές πτηνῶν καί σπειροειδεῖς οὐρές.

Διάκοσμος: Ἡ ἀνώτερη γλυπτή ζώνη περιλαμβάνει τά κυκλικά τόξα τῶν Ἀποστολικῶν εἰκόνων, στά τύμπανα τῶν ὁποίων ὑπάρχει ἄνθος –κόσμημα– μέ τριγωνικά καί ἀτρακτοειδῆ πέταλα. Τά τριγωνικά διαστήματα πάνω ἀπό τούς κιονίσκους κοσμοῦνται μέ δέσμες ἀπό φύλλα. Ἡ ζώνη τῆς κληματίδας ἔχει στό ἄνω μέρος της ἀστραγάλους καί στό κάτω πλοχμό (σχοινί). Στό ὑπέρθυρο τῆς Ὡραίας Πύλης παρατηροῦνται κλαδίσκοι μέ ἄνθη πού περιβάλλονται ἀπό τό στέλεχός τους. Πάνω ἀπό τό ἀντίστοιχο τόξο τῆς Προθέσεως ὑπάρχει γραπτός διάκοσμος μέ Χερουβίμ. Οἱ κίονες ἔχουν σπειροειδεῖς κλάδους μέ ἄνθη καί καρπούς καθώς καί ταινίες μέ σημειοσειρές στό κέντρο τους. Στή μέση τοῦ ὕψους τους διακρίνονται τά εἰκονίδια μέ παραστάσεις τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας καί τῶν Ἁγίων.

Τεχνικές: Ἀνάγλυφη καί λεπτή ἐκτέλεση. Τά γλυπτά μέρη εἶναι χρυσωμένα καί τό βάθος χρωματισμένο.

21. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Παναγίας Ἐλεούσας, τῆς Καλληθηνῆς (1700-1725). (Εἰκ. 20, 86 ΙΑ, 232 ΙΔ, 271 Δ, 273 ΣΤ, 285 Δ, 288 Ε. Σχ. 32, 119 Δ)

Θέση: Ὁ ναός εἶναι ἐνταγμένος σέ μικρό μοναστικό συγκρότημα ἐκτός τοῦ οἰκισμοῦ (βορειοδυτικά).

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 3,33 μ. καί ὕψος 3,60 μ. Πέντε στύλοι μαζί μέ τόν βόρειο τοῖχο ἔχουν στά ἐνδιάμεσά τους τρεῖς Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσόδους. Στόν θριγκό ὑπάρχουν δεκατρεῖς εἰκόνες Δέησης – Ἀποστόλων. Στή στέψη τοποθετήθηκαν σταυρός, λυπηρά καί δράκοντες.

Βημόθυρο: Δύο φύλλα μέ σταθμό ἀσφαλείας ὅπως καί στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο.

Στέψη: Ὅμοια μέ ἐκεῖνα τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο.

Διάκοσμος: Μοιάζει μέ τόν ἀντίστοιχο πού ἀναφέρεται πιό πάνω. Συγγενικό σύμφωνα μέ τήν τεχνοτροπία εἶναι καί τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο.

Τεχνικές: Χρυσωμένα γλυπτά μέρη μέ χρωματιστό βάθος.

22. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1700-1730). (Εἰκ. 21, 82 Α, 89 ΣΤ, 136 Θ, 149, 199, 200, 232 ΙΕ-ΙΣΤ, 238 Θ-Ι, 249 Β, 271 Ε, 282 Α, 286, 287. Σχ. 33, 160, 161)

Θέση: Οἱ Ἅγιοι Ἀνάργυροι εἶναι ἐνοριακός ναός σέ προάστιο (μαράσι) τῆς Πόλεως Ρόδου.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 4,12 μ. καί ὕψος 4,69 μ. Τριμερές μέ βάση, θριγκό καί στέψη, δημοσιευμένο παλαιότερα[14]. Πέντε στυλώματα μαζί μέ τόν νότιο τοῖχο ἔχουν στά ἐνδιάμεσά τους δύο εἰσόδους, τρεῖς Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο γραπτές παραστάσεις πάνω ἀπό ἐκεῖνες τοῦ Χριστοῦ καί τῆς Παναγίας.

Τεχνικές: Ἀνάγλυφη ἐκτέλεση, μέ περίτεχνες λεπτομέρειες. Τά ἐξέχοντα γλυπτά μέρη καλύπτονται ἀπό φύλλα χρυσοῦ καί ἀσημιοῦ ἐνῶ τό βάθος εἶναι χρωματισμένο.

23. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ἄνω στή Λίνδο (1700-1730). (Εἰκ. 22, 138 ΙΑ, 150, 201, 228 Ε, 232 ΙΖ, 238 ΙΑ, 271 Ζ, 273 Ζ, 276 Δ. Σχ. 34)

Θέση: Ὁ ναός βρίσκεται ἐντός τοῦ οἰκισμοῦ, σέ κεντρικό σημεῖο.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 3,65 καί ὕψος 3,52 μ. Στό κάτω μέρος πακτώθηκαν ἕξι στύλοι. Ἀνάμεσά τους διαμορφώνονται δύο εἴσοδοι καί τοποθετοῦνται οἱ τρεῖς Δεσποτικές εἰκόνες μέ τά θωράκια κάτω ἀπό αὐτές. Στόν θριγκό ὑπάρχουν δεκατρεῖς εἰκόνες Δωδεκαόρτου. Πιό πάνω στό τρίτο μέρος στερεώθηκε ἡ στέψη μέ σταυρό, δράκοντες καί λυπηρά.

Βημόθυρο: Δύο φύλλα μέ σταθμό ἀσφαλείας καί ποτήριο στήν κορυφή. Στά γλυπτά μέρη τοῦ πάνω τμήματος παρατηροῦνται τρεῖς

14. Ἀ. Θεοδοσίου, *Εἰκονοστάσια στήν πόλη τῆς Ρόδου,* σελ. 10-11, σχ. 3 καί πίν. 1-6.

μορφές στηθαίων ἀγγέλων. Οἱ παραστάσεις τῶν Ἱεραρχῶν στό κάτω μέρος τοποθετοῦνται κάτω ἀπό δύο τοξωτά διάχωρα.

Στέψη: Ὅπως καί στόν Ναό τοῦ Ἁγ. Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο.

Διάκοσμος: Θέματα ὅμοια μέ ἐκεῖνα στά εἰκονοστάσια τοῦ ἀνωτέρω ναοῦ, καθώς καί τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Καμειρί στά Μάσσαρι. Ἐνισχύονται ὅμως μέ ἐπί πλέον ἀνθρωπόμορφα στοιχεῖα ὅπως οἱ δώδεκα κεφαλές ἀγγέλων στούς κιονίσκους τοῦ Δωδεκαόρτου, οἱ τέσσερεις στηθαῖοι Ταξιάρχες στούς κίονες, τά τρία Χερουβίμ στό βημόθυρο καί ὁ Προφήτης Ἰεσσαί στή ζώνη τῆς κληματίδας. Πρόσθετα, ἀνάμεσα ἀπό τά ἄλλα ἄνθη καί τούς καρπούς ἐμφανίζονται καί οἱ τουλίπες. Στά γραπτά θωράκια εἰκονίζονται κουρτινάκια.

Τεχνικές: Λεπτή ἐργασία παρατηρεῖται στά γλυπτά μέρη καί εἰδικότερα στά σπειροειδῆ ἀκροβλάσταρα τῆς κληματίδας. Τά σκαλίσματα εἶναι χρυσωμένα καί στό βάθος χρωματισμένα.

Τρίτη ὁμάδα (Μέ ἀνθοφόρους κλάδους καί φολιδωτούς δράκοντες).

24. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι, στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1738). (Εἰκ. 23, 82 ΙΑ, 89 Ζ, 96, 118 Ζ, 124, 136 Ι, 138 ΙΒ, 151, 202, 203, 233, 239 ΙΒ-ΙΓ, 244 Γ, 245, 246, 247, 271 Η, 280 Ε-ΣΤ-Ζ, 288 Β, 302 Α. Σχ. 35, 126 ΙΓ, 130 Ε, 162, 163, 183 Ζ, 191 Β)

Θέση: Σέ ἐνοριακό ναό στό βόρειο τρίγωνο τῆς Πόλεως Ρόδου (κοντά στό ἐνυδρεῖο).

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 7,21 μ. καί ὕψος 6,64 μ. καί εἶναι δημοσιευμένο[15]. Δέκα στύλοι στό κάτω μέρος, ἑπτά Δεσποτικές εἰκόνες μέ τά θωράκιά τους καί δύο εἴσοδοι ἀποτελοῦν τή βάση. Τά ἄλλα δύο μέρη εἶναι ὁ θριγκός μέ εἰκοσιτέσσερεις εἰκόνες στό Δωδεκάορτο καί ἡ στέψη μέ σταυρό, δράκοντες, λυπηρά καί ὁριζόντιο κλάδο.

Τεχνικές: Ἐπεξεργάστηκε μέ βαθιά σκαλίσματα. Ἔχει χρυσωμένα τά προεξέχοντα μέρη καί χρωματισμένο τό βάθος. Λεπτή ἐργασία διακρίνεται στά παλαιότερα ἀκρινά τμήματα. Στό κεντρικό τμῆμα τοποθετήθηκαν χονδροί κίονες καί θωράκια μέ σύνθετες γλυπτές παραστάσεις. Ὁλόγλυφες παραστάσεις σέ μικρή κλίμακα, τῆς Παναγίας μέ τόν Χριστό καί τούς Προφῆτες, εἶναι ἔνθετες στήν πλατιά ζώνη

15. Ἀ. Θεοδοσίου, ὅ.π., σ. 19-20 καί πίν. 42-46.

τοῦ ἐπιστυλίου. Νέες ζῶνες τοποθετήθηκαν στόν θριγκό μέ σκοπό νά ὑπάρξει συνέχεια καί νά φέρουν στό ἴδιο ὕψος, στήν ἴδια εὐθεία, τίς γραπτές παραστάσεις τοῦ Δωδεκαόρτου (παλαιές καί νέες). Ἡ λεγόμενη διάτρητη τεχνική μέ τά διαμπερῆ κενά χρησιμοποιήθηκε στή στέψη, τόν θριγκό καί στά τόξα ἐπί τῶν ὑπέρθυρων.

25. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Κάτω στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1748). (Εἰκ. 82 ΙΒ, 86 ΙΒ, 89 Η, 118 Η, 136 ΙΑ, 138 ΙΓ, 152, 228 ΣΤ, 233 ΙΘ, 244 Δ, 271 Θ, 276 Ε. Σχ. 36, 126 ΙΔ, 130 ΣΤ, 134 ΣΤ, 142 Δ, 164, 165, 177 Γ, 183 Η, 187 Γ)

Θέση: Στήν ὁμώνυμη ἐνορία καί σέ ἀπόσταση ἑνός χιλιομέτρου ἀπό τό ἀνατολικό λιμάνι (τῆς Ἀκαντιᾶς).

Διάρθρωση: Τό πλάτος του ἰσοῦται μέ 4,57 μ. καί ὕψος 4,68 μ. Τριμερές καθ' ὕψος. Τό ἄνω μέρος τῆς στέψης ἔχει σταυρό, λυπηρά, δράκοντες, μικρούς κλάδους καί ἕνα ἀετό στό κέντρο. Τό δεύτερο, ὁ θριγκός μέ τήν κληματίδα, τίς δεκαπέντε εἰκόνες Δωδεκαόρτου καί τά ὀξυκόρυφα τόξα πάνω ἀπό αὐτές. Τό κάτω τμῆμα –τρίτο– ἔχει τρεῖς Δεσποτικές εἰκόνες μέ τά θωράκιά τους, ἕξι στύλους καί δύο εἰσόδους. Δημοσιεύτηκε καί παλαιότερα[16].

Τεχνικές: Χαμηλό ἀνάγλυφο χρησιμοποιήθηκε στά κατώτερα κυρίως μέρη. Στή στέψη ἐφαρμόστηκε ἡ διάτρητη τεχνική μέ τά διαμπερῆ κενά (περιθώρια σταυροῦ, πλαίσια λυπηρῶν καί οἱ κλάδοι ἀνάμεσα ἀπό τούς δράκοντες). Τά σκαλιστά κοσμητικά στοιχεῖα χρυσώθηκαν ἐνῶ τό βάθος χρωματίστηκε.

26. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στό Ἀσκληπιεῖο (~1752). (Εἰκ. 24, 230 Α, 233 Κ, 244 Ε, 282 Β, 290, 291, 292, 293, 294 Α. Σχ. 37, 130 Ζ, 137 Η, 142 ΣΤ, 176 Α, 184 Θ)

Θέση: Ὁ ναός μέ τό εἰκονοστάσι βρίσκονται ἐντός τοῦ οἰκισμοῦ.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 3,87 μ. καί ὕψος 4,44 μ. Τριμερές μέ βάση, θριγκό καί στέψη. Στό κάτω μέρος ὑπάρχουν ἕξι κίονες, τρεῖς Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἴσοδοι. Στήν ἀνώτατη ζώνη διασώζονται τρεῖς παραστάσεις Προφητῶν σέ κυκλικά πλαίσια. Πρόκειται γιά δημοσιευμένο ξυλόγλυπτο[17].

16. Ἀ. Θεοδοσίου, ὅ.π., σ. 12 καί σχ. 4.

17. Ἰ. Βολανάκης, *Ἱερός Ναός Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στό Ἀσκληπιειό Ρόδου,* Ρόδος 2006, σελ. 13.

Τεχνικές: Συνδυάζει τήν ἀδρή τεχνική μέ τά συμπαγῆ στοιχεῖα στό κάτω μέρος καί τά διάτρητα στήν ἀνώτατη ζώνη, τῶν Προφητῶν. Γραπτό ἐπιστύλιο μέ ἄνθη καί πιό πάνω Δέηση μέ Ἀποστόλους βρίσκονται στή θέση τοῦ θριγκοῦ. Τά μόνα μέρη πού χρυσώθηκαν εἶναι τά γλυπτά στοιχεῖα τῆς στέψης καί τῶν Προφητῶν. Ἐκτός ἀπό τά γήινα χρώματα χρησιμοποιήθηκε πρόσθετα τό κυανό τοῦ κοβαλτίου.

27. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στή Μονή Θάρρι (1756). (Εἰκ. 25, 82 ΙΓ, 86 ΙΓ, 88 Δ, 89 Θ, 97, 125, 136 ΙΒ, 138 ΙΔ, 140 Η, 154, 204, 205, 233 ΚΑ, 239 ΙΔ, 248, 271 Ι, 274 Θ, 276 ΣΤ. Σχ. 38, 39, 126 ΙΕ, 130 ΣΤ, 138 Θ, 184 Ι, 187 Δ)

Θέση: Ἡ μονή βρίσκεται παρά τό χωρίο Λάερμα τῆς Δημοτικῆς Ἑνότητας Λίνδου.

Διάρθρωση: Οἱ μετρήσεις στό πλάτος δείχνουν 4,11 μ. καί στό ὕψος 4,93 μ. Τριμερές καθ' ὕψος. Στή βάση ἕξι στύλοι ἔχουν στά ἐνδιάμεσά τους τρεῖς Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσόδους. Ὁ θριγκός, τό δεύτερο μέρος, περιλαμβάνει δεκατρεῖς εἰκόνες Δωδεκαόρτου. Στό τρίτο, τή στέψη, ἀπαντῶνται σταυρός, λυπηρά καί δράκοντες μέσα σέ κλάδους.

Τεχνικές: Ἔχει χρωματιστό βάθος καί χρυσωμένα τά προεξέχοντα γλυπτά μέρη. Διάτρητη τεχνική μέ τά διαμπερῆ κενά παρατηρεῖται στή στέψη, τόν θριγκό καί τά ὑπέρθυρα τῶν εἰσόδων.

28. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στόν Ἀρχάγγελο (1750-1800). (Εἰκ. 26, 89 Ι, 153, 206, 228 Η, 249, 271 ΙΑ, 274 Ι. Σχ. 40, 184 ΙΑ)

Θέση: Ὁ ναός βρίσκεται ἐντός τοῦ οἰκισμοῦ.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 5,52 μ. καί ὕψος 3,92 μ. Τριμερές. Στό πάνω μέρος ἡ στέψη μέ σταυρό, λυπηρά, δράκοντες καί κλάδους. Στή μέση ὁ θριγκός μέ δεκατρεῖς εἰκόνες τῆς Δέησης – Ἀποστόλων καί κάτω ἡ βάση μέ ὀκτώ στύλους, πέντε Δεσποτικές καί δύο εἰσόδους.

Βημόθυρο: Στά δύο φύλλα ὑπάρχουν παραστάσεις τῶν δύο κορυφαίων Ἀποστόλων καί στό ἄνω μέρος γλυπτοί κλάδοι καί δράκοντες. Ὁ σταθμός ἀσφαλείας φέρει στήν κορυφή Χερουβίμ καί πιό κάτω δισκάριο μέ τήν παράσταση τοῦ ἀκοίμητου ὀφθαλμοῦ.

Στέψη: Οἱ δράκοντες βρίσκονται μέσα σέ κλάδους. Ὁ σταυρός

ἔχει στά τρίλοβα τῶν κεραιῶν τά ἀποστολικά σύμβολα πού στεφανώνονται ἀπό γλυπτά φύλλα. Φυτικός διάκοσμος ἀπαντᾶται στίς ταινίες πού περιτρέχουν τίς ὁριζόντιες καί κατακόρυφες πλευρές του. Τά λυπηρά μέ τά φυτικά πλαίσια διαιροῦνται σέ δύο τμήματα ἕκαστο. Στό ἄνω τοξωτό διάχωρο μέ παράσταση Χερουβίμ καί τό κάτω ὀρθογώνιο μέ τήν Παναγία ἤ τόν Ἰωάννη τόν Θεολόγο.

Διάκοσμος: Ἡ ἀνώτερη ζώνη περιλαμβάνει τά τόξα τῶν εἰκόνων τῆς Δέησης στά τύμπανα τῶν ὁποίων σκαλίστηκαν δέσμες μέ ἄνθη. Οἱ κιονίσκοι εἶναι φολιδωτοί. Κάτω ἀπό αὐτούς οἱ δύο ὁριζόντιες ζῶνες ἔχουν ἡ μία ἀνθοφόρους κλάδους καί ἡ ἄλλη ἑλισσόμενα φύλλα καί ἄνθη. Ἀκολουθοῦν σέ κατώτερη στάθμη πέντε λεπτές ζῶνες. Ἡ πρώτη μέ ἰωνικό κυμάτιο, ἡ δεύτερη μέ φυλλώματα πού ἔχουν πέντε λοβούς. Στήν τρίτη διακρίνονται ἀστράγαλοι καί στήν τέταρτη ἄνθη κατά διαστήματα. Μιά σειρά φύλλων ἐλιᾶς σέ λοξή διάταξη βρίσκονται στήν τελευταία. Ὑπέρθυρα, κίονες καί θωράκια κοσμοῦνται μέ ἀνθοφόρους κλάδους. Στούς πεσσούς ὁμοίως παρατηροῦνται κλάδοι μέ ἄνθη πού ἐξέρχονται ἀπό δοχεῖο.

Τεχνικές: Δαντελωτά τόξα βρίσκονται στά ὑπέρθυρα. Μέ τήν ἴδια διάτρητη τεχνική ἐκτελέστηκαν ἡ στέψη καί οἱ ζῶνες πάνω καί κάτω ἀπό τή Δέηση. Τά προεξέχοντα γλυπτά μέρη εἶναι χρυσωμένα καί τό βάθος χρωματιστό. Ἐκτός ἀπό τά γήινα χρώματα τῶν εἰκόνων, στά θωράκια χρησιμοποιήθηκε καί τό κυανό.

29. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῆς Πόλεως Ρόδου (1789-1809). (Εἰκ. 27, 82 ΙΔ, 89 ΙΑ, 99, 136 ΙΔ, 138 ΙΕ, 252, 285 Ε. Σχ. 41, 126 ΙΣΤ, 130 Θ, 134 Ζ, 181 Γ)

Θέση: Στήν ὁμώνυμη ἐνορία τοῦ ἀνατολικοῦ τομέα τῆς πόλης.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 5,44 μ. καί ὕψος 6,00 μ. Τριμερές καθ' ὕψος μέ βάση, θριγκό καί στέψη. Ὀκτώ στύλοι στή βάση μέ πέντε Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσόδους ἀνάμεσά τους. Πάνω ἀπό αὐτή τοποθετήθηκαν δεκατέσσερεις εἰκόνες Δωδεκαόρτου καί στή στέψη στερεώθηκαν σταυρός, λυπηρά καί ὁ ἀετός μέ τούς δράκοντες μέσα σέ κλάδους. Δημοσιεύθηκε παλαιότερα[18].

Τεχνικές: Ἡ στέψη εἶναι ξυλόγλυπτη μέ διαμπερῆ κενά καί εἶναι χρυ-

18. Ἀ. Θεοδοσίου, *Εἰκονοστάσια στήν πόλη τῆς Ρόδου,* σ. 11, σχ. 7β καί πίν. 7-12.

σωμένη. Στό ὑπόλοιπο, μεγαλύτερο τμῆμα, χρησιμοποιεῖται ἡ ἔνθετη τεχνική ἀπό ψηφίδες μαργαριταρένιων ὀστράκων καί ἐλεφαντόδοντο.

❖ **Τέταρτη ὁμάδα** (Μέ ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα, λιοντάρια σέ χαμηλές θέσεις, τόξα μέ κοσμητικά τύμπανα πάνω ἀπό τίς Δεσποτικές εἰκόνες καί φολιδωτούς δράκοντες μέ ἕνα ἤ τρία κεφάλια).

30. Εἰκονοστάσι στόν Μητροπολιτικό Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου ἐπί τῆς ὁδοῦ Δαμασκηνοῦ τῆς Πόλεως Ρόδου (1750-1759). (Σχ. 42, 127 ΙΖ)

Θέση: Ναός ἐπί τῆς ὁδοῦ Ἀρχιεπισκόπου Δαμασκηνοῦ, στή νοτιοανατολική πλευρά τῆς πόλεως.

Διάρθρωση: Τό πλάτος ἰσοῦται μέ 9,82 μ. καί τό ὕψος 6,58 μ. Διαιρεῖται σέ τρία μέρη. Τή βάση μέ δεκατέσσερεις κίονες, τρεῖς εἰσόδους καί ὀκτώ Δεσποτικές εἰκόνες. Τόν θριγκό μέ ὁριζόντιες κοσμητικές ζῶνες καί εἰκοσιεπτά εἰκόνες Δωδεκαόρτου. Τέλος τή στέψη μέ σταυρό, δράκοντες, λυπηρά καί κλάδους. Εἶναι δημοσιευμένο[19].

Τεχνικές: Διάτρητη τεχνική χρησιμοποιεῖται σέ πολλά τμήματά του. Λεπτή ἐργασία σμίλευσης διακρίνεται στά ἐπί μέρους θέματα.

31. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό (1750-1783). (Εἰκ. 98, 126, 136 ΙΓ, 155, 175, 233 ΚΒ, 236, 239 ΙΕ 250, 271 ΙΒ, 279 Α, 280 Η-ΙΑ, 281 Γ. Σχ. 43, 130 Ι, 181 Δ, 184 ΙΒ, 189 Β)

Θέση: Ἐνοριακός ναός στό κέντρο τοῦ οἰκισμοῦ.

Διάρθρωση: Ὑπάρχουν παλαιότερες δημοσιεύσεις γιά τό συγκεκριμένο ἔργο[20]. Στό πλάτος μετριέται μέ μῆκος 6,30 μ. ἐνῶ στό ὕψος 6,82 μ. Ὀκτώ στύλοι μέ ἕξι Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἴσοδοι συνθέτουν τό κάτω μέρος. Ὁ θριγκός μέ τίς δεκαεπτά εἰκόνες Δωδεκαόρτου καί τίς κοσμητικές ζῶνες συνθέτουν τό δεύτερο τμῆμα καί ἡ στέψη μέ τόν σταυρό, τά λυπηρά, τούς δράκοντες καί κλάδους τό τρίτο τμῆμα.

Τεχνικές: Βαθύ σκάλισμα μέ διάτρητη τεχνική καί ἔνθετα προεξέχοντα μέρη συνθέτουν τό ὅλο δημιούργημα. Τά πυκνά κοσμητικά θέματα καλύπτει τό κάθε ἕνα τους τά διπλανά του. Σέ πολλά σημεῖα

19. Ἀ. Θεοδοσίου, ὅ.π., σ. 12-13 καί πίν. 13-19.

20. Ἀ. Θεοδοσίου, *Ναός Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό.*

δεύτερο σκαλιστό σανίδωμα σέ ἐπαφή μέ τό μπροστινό συμπλέκει αὐτά ἀκόμα περισσότερο (π.χ. στά θωράκια). Ἡ λεπτή ἐργασία σέ κάθε σημεῖο του τό ἀνεβάζει στήν κορυφή τῶν ξυλόγλυπτων τῆς Ρόδου. Τά μόνα χρυσωμένα μέρη του εἶναι ὁ σταυρός καί τά λυπηρά.

32. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Χαμηλῆς ἤ Κάτω (1760-1783). (Εἰκ. 28, 207, 228 Θ, 240 ΙΣΤ, 251, 271 ΙΓ, 274 ΙΑ. Σχ. 44, 127 ΙΗ)

Θέση: Ἡ νέα Μονή τῆς Τσαμπίκας τῆς Χαμηλῆς βρίσκεται ἕνα χιλιόμετρο πρίν τόν οἰκισμό τοῦ Ἀρχαγγέλου ἐπί τῆς ὁδοῦ Ρόδου-Λίνδου.

Διάρθρωση: Τό πλάτος ἰσοῦται μέ 5,66 μ. καί τό ὕψος του μέ 5,75 μ. Πέντε Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἴσοδοι βρίσκονται στό κάτω μέρος του ἀνάμεσα ἀπό ὀκτώ κίονες. Στό πάνω μέρος ὁ θριγκός μέ δεκατέσσερεις εἰκόνες Δωδεκαόρτου καί στό ἀνώτερο ἡ στέψη.

Βημόθυρο: Τά ἀνοιγόμενα φύλλα ἔχουν τέσσερα τοξωτά διάχωρα μέ παραστάσεις τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου καί τῶν κορυφαίων Ἀποστόλων. Στό ἕνα στερεώθηκε ὁ σταθμός ἀσφαλείας. Στό πάνω μέρος του γλυπτά ἀκανθόφυλλα συμπλέκονται μέ ἀμφικέφαλους δράκοντες ἐνῶ στήν κορυφή ὑπάρχει κυκλικός δίσκος πού στεφανώνεται ἀπό φύλλα καί ἄνθη.

Στέψη: Σταυρός μέ τρίλοβα στίς κεραῖες καί πέντε φυτικά κοσμήματα γύρω ἀπό τό καθένα. Γλυπτές ζῶνες μέ φύλλα καί ἄνθη περιτρέχουν τίς ὁριζόντιες καί κατακόρυφες πλευρές του. Τά τοξωτά λυπηρά ἔχουν πλαίσια μέ φυτικό διάκοσμο καί οἱ φολιδωτοί δράκοντες πιό κάτω τοποθετήθηκαν μέσα στούς κλάδους.

Διάκοσμος: Στό ἀνώτερο σημεῖο στερεώθηκαν δύο ζῶνες. Πάνω σέ αὐτές διακρίνονται τά ἐλισσόμενα φύλλα καί ἄνθη τῆς πρώτης καθώς καί τά τόξα μέ τά κοσμητικά ἀνθοφόρα τύμπανα τῶν εἰκόνων τοῦ Δωδεκαόρτου στή δεύτερη. Κάτω ἀπό τίς εἰκόνες τοῦ Δωδεκαόρτου καί μέχρι τά τόξα τῶν Δεσποτικῶν μεσολαβοῦν ἕξι γλυπτές ζῶνες. Ἡ ἀνώτερη μέ κλαδίσκους πού φέρουν φύλλα καί ἄνθη. Ἡ δεύτερη μέ ἀνθοφόρους κλάδους καί ἡ ἑπόμενη μέ ἀγγέλους καί γιρλάντες. Ἡ τέταρτη εἶναι τριπλή καί περιλαμβάνει πεντάφυλλα ἀνθέμια, ἀστραγάλους καί ὀδοντώσεις. Πιό κάτω μιά ἄλλη μέ ἄνθη σέ τακτά διαστήματα καί ἡ ἔκτη μέ ἀνθοφόρους κλαδίσκους. Τά τόξα πάνω ἀπό τίς Δεσποτικές εἰκόνες ἔχουν κοσμητικά τύμπανα μέ ἀνθοφόρους κλάδους, ἐνῶ μιά ἄλλη ζώνη κάτω ἀπό αὐτά, ἔχει

ὡς θέμα ἐπίσης τούς ἀνθοφόρους κλάδους. Τό ἴδιο θέμα τῶν κλάδων, ἀλλά σέ μορφή στερεᾶς ἕλικας παρατηρεῖται καί στούς κίονες. Πάνω ἀπό αὐτούς ὑπάρχουν ὁλόγλυφες γυναικεῖες μορφές (Ἅρπυιες), πού ὑποβαστάζουν δεύτερα κιονόκρανα. Τά θωράκια ἔχουν φυτικά καί ζωικά θέματα.

Τεχνικές: Διάτρητη τεχνική χρησιμοποιεῖται στή στέψη, τά τύμπανα τῶν τόξων, τά ὑπέρθυρα, τό βημόθυρο καί τά θωράκια. Τά ζῶα, τά φύλλα καί τά ἄνθη ἔγιναν μέ λεπτές γλυφίδες. Ὁ σταυρός καί τά λυπηρά ἔχουν χρυσωθεῖ.

33. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου (~1839). (Εἰκ. 29, 82 ΙΕ, 89 ΙΒ, 100, 127, 136 ΙΕ, 138 ΙΣΤ, 156, 177, 208, 228 Ι, 233 ΚΓ, 240 ΙΖ, 253, 254, 255, 256, 271 ΙΔ, 274 ΙΒ, 277 Η, 280 ΙΒ, 284 Α. Σχ. 45, 46, 47, 127 ΙΘ, 131 ΙΓ, 166, 167, 168, 187 Ε)

Θέση: Στόν ἐνοριακό ναό στό κέντρο τοῦ οἰκισμοῦ.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 6,63 μ. καί ὕψος 6,11 μ. Ἐννέα κίονες ἔχουν στά ἐνδιάμεσά τους ἕξι Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσόδους. Στό πιό πάνω τμῆμα, ὁ θριγκός περιλαμβάνει διευρυμένο Δωδεκάορτο μέ δεκαεπτά εἰκόνες. Ἡ στέψη συντίθεται ἀπό σταυρό, λυπηρά καί ἀγγέλους μέ τόν «κλάδο».

Βημόθυρο: Τά τέσσερα διάχωρα στά ἀνοιγόμενα φύλλα φέρουν γραπτές παραστάσεις τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου καί τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καί Παύλου. Ὁ σταθμός ἀσφαλείας ἔχει μορφή στριφτοῦ κίονα, στήν κορυφή τοῦ ὁποίου στερεώθηκε δίσκος μέ τήν παράσταση τοῦ Χριστοῦ μέσα σέ στεφάνι ἀπό φύλλα. Τά γλυπτά μέρη στό πάνω μέρος τοῦ βημόθυρου κοσμοῦνται μέ ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα καί δράκοντες.

Στέψη: Ὁ σταυρός μέ κεραῖες ἴσου πλάτους καί τρίλοβα στίς ἀπολήξεις ἔχει ἑπτά φυτικά κοσμήματα σέ κάθε ἄκρια. Στίς γωνίες του ἐπαναλαμβάνεται τό ἴδιο αὐτό θέμα. Ταινίες μέ γλυπτό διάκοσμο περιβάλλουν τίς ὁριζόντιες καί κατακόρυφες πλευρές του. Τά πλαίσια τῶν τοξωτῶν λυπηρῶν κοσμοῦνται μέ ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα. Κάτω ἀπό αὐτά ἀντί τοῦ κλάδου ὑπάρχουν ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα, ἄνθη, δράκοντες, λιοντάρια καί ἀετός.

Διάκοσμος: Ἀπό τίς τέσσερεις ἀνώτερες ζῶνες κάτω ἀπό τή στέψη οἱ δύο (πρώτη καί τρίτη) φέρουν ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα. Οἱ ἄλλες δύο πού ἐναλλάσσονται μέ τίς προηγούμενες ἔχουν ἡ μέν

δεύτερη ἀστραγάλους καί σχοινιά καί ἡ τέταρτη παραμένει ἁπλή χωρίς τά γλυπτά. Κάτω ἀπό τό Δωδεκάορτο μέ τούς στριφτούς κιονίσκους καί μέχρι τίς Δεσποτικές εἰκόνες μεσολαβοῦν ὀκτώ κοσμητικές ζῶνες. Ἀπό αὐτές στήν ἀνώτερη παρατηροῦνται ἑλισσόμενα ἀκανθόφυλλα, ἀντικριστά ζωάκια, προσωπεῖα, γιρλάντες καί κεφαλές ἀγγέλων μέ φτερά ἀπό κάτω. Στήν ἑπόμενη, ἑλισσόμενα ἀκανθόφυλλα σχηματίζουν ἐφαπτόμενους κύκλους καί μέσα σέ κάθε ἕνα ἀπό αὐτούς ὑπάρχει ἕνα ἄνθος. Ἀκολουθεῖ ἡ πλατιά ζώνη τῆς κληματίδας. Ἄλλες δύο στενές κάτω ἀπό αὐτήν (τέταρτη καί πέμπτη) κοσμοῦνται μέ ἐφαπτόμενα ἡμικύκλια μέσα στά ὁποῖα ὑπάρχουν γλυπτά φύλλα. Ἕπεται ἡ ζώνη μέ τά κυκλικά τόξα τῶν Δεσποτικῶν εἰκόνων, πού ἔχουν ἑλισσόμενα ἀκανθόφυλλα καί ἄνθη τόσο στά τύμπανα ὅσο καί στά ἐνδιάμεσά τους τριγωνικά διαστήματα. Στήν ἴδια ζώνη, πάνω ἀπό κάθε κίονα στερεώθηκε καί ἕνας φτερωτός κιλλίβαντας καί ὅλοι μαζί ὑποβαστάζουν τά πιό πάνω τμήματα. Οἱ κίονες διαμορφώνονται μέ βλαστό πάνω σέ σπειροειδή ταινία καί οἱ πεσσοί μέ φύλλα καί ἄνθη. Τά θωράκια ἔχουν στό πάνω μέρος σύνθεση μέ ἀκανθόφυλλα καί ἄνθη καί στό κάτω σανιδώματα μέ γλυπτά δοχεῖα, ἀπό τά ὁποῖα ἐξέρχονται ἀνθισμένες τριανταφυλλιές. Τά τοξωτά καί δαντελωτά ὑπέρθυρα ἔχουν ἐπίσης ἀκανθόφυλλα, ἄνθη, ζωάκια καί κιλλίβαντες στό κατώτερο σημεῖο.

Τεχνικές: Διάτρητη τεχνική χρησιμοποιεῖται στά τύμπανα τῶν τόξων, τά ὑπέρθυρα, καί τό ἄνω μέρος τῶν θωρακίων καί τοῦ βημοθύρου. Τά ἐξέχοντα γλυπτά μέρη χρυσώθηκαν καί τό βάθος χρωματίστηκε. Στίς εἰκόνες τοῦ Δωδεκαόρτου τοποθετήθηκαν ἔντονα χρώματα, ὅπως ἐρυθρό, κυανό τοῦ κοβαλτίου καί πράσινο μέ τίς ἀποχρώσεις τους. Στίς περισσότερες ἀπουσιάζει ὁ χρυσός κάμπος.

❖ **Πέμπτη ὁμάδα** (Ἑλισσόμενοι βλαστοί μέ ἄνθη, χωρίς καρπούς, μέ τέσσερεις δράκοντες στή στέψη, ἐλλειπτικά διάχωρα, πού περιέχουν γραπτό διάκοσμο καί φύλλα, πού σχηματίζουν στροβίλους ἤ στεφάνια).

34. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Μαλώνας (1843). (Εἰκ. 30, 82 ΙΣΤ, 90 ΙΓ, 119 Ι, 128, 157, 178, 209, 229 ΙΑ, 234 ΚΔ, 240 ΙΗ, 244 ΣΤ, 257. Σχ. 48, 49, 127 Κ, 131 ΙΔ, 169, 178 Β)

Θέση: Ἐνοριακός ναός.

Διάρθρωση: Τό πλάτος του εἶναι ἴσο μέ 6,94 μ. καί τό ὕψος 7,02 μ. Τριμερές μέ βάση, θριγκό καί στέψη. Τό τρίτο αὐτό μέρος περιλαμ-

βάνει ζώνη μέ κλάδο καί δράκοντες, πάνω στήν ὁποία στερεώθηκαν ὁ σταυρός καί τά λυπηρά. Ὁ θριγκός μέ δεκαεννέα εἰκόνες Δωδεκαόρτου καί τίς κοσμητικές ζῶνες καί ἡ βάση μέ δέκα στύλους, ἑπτά Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσόδους.

Βημόθυρο: Ἕνα συρόμενο γραπτό πέτασμα μόνο.

Στέψη: Συμπαγής ζώνη τοῦ κλάδου μέ ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα καί ἄνθη, στό κέντρο τῶν ὁποίων σκαλίστηκαν οἱ τέσσερεις δράκοντες. Ὁ σταυρός ἐνισχύεται μορφολογικά στό κάτω μέρος μέ τό θέμα τοῦ δικέφαλου ἀετοῦ. Τά τοξωτά λυπηρά παρουσιάζονται μέ ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα καί ἄνθη στό πάνω καί κάτω μέρος τους.

Διάκοσμος: Πάνω ἀπό τίς εἰκόνες τοῦ Δωδεκαόρτου ὑπάρχουν ὀκτώ κοσμητικές ζῶνες. Ἀπό αὐτές οἱ πέντε στενές ἔχουν ὡς κύριο θέμα τρίγλωσσα φύλλα σέ σειρά, οἱ ἄλλες δύο πλατιές ἀνάμεσά τους φέρουν ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα καί ἄνθη καί μιά τρίτη γιρλάντες. Οἱ ἔνδεκα ζῶνες τοῦ ἐπιστυλίου ἀποτελοῦνται ἀπό πέντε στενές μέ τό θέμα τῶν παρατακτικῶν φύλλων μέ τρεῖς γλῶσσες, ἄλλες πέντε πλατιές μέ ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα καί ἄνθη καί μιά μέ γιρλάντες. Ἡ προτελευταία περιέχει καί τά κυκλικά τόξα τῶν Δεσποτικῶν εἰκόνων, στά τύμπανα τῶν ὁποίων ὑπάρχουν παρόμοια θέματα. Οἱ ὀκταγωνικοί κίονες καλύπτονται μέ διπλά φύλλα πού ἐπαναλαμβάνονται τυπικά σέ κατακόρυφη διάταξη. Κλάδους μέ φύλλα καί ἄνθη ἔχουν ἐπίσης οἱ πεσσοί καί τό πάνω μέρος τῶν θωρακίων. Στό κάτω μέρος τους κοσμοῦνται μέ γλυπτά ἀγγεῖα ἀπό τά ὁποῖα ἐξέρχονται ἀνθοφόροι κλάδοι. Σέ διάφορες θέσεις κατανέμονται στρόβιλοι καί στεφάνια μέ φύλλα.

Τεχνικές: Πρόκειται γιά συμπαγῆ σανιδώματα μέ ἀνάγλυφα θέματα στά ὁποῖα τά διάτρητα καί τά ἔντονα προεξέχοντα ἤ ἔνθετα στοιχεῖα ἀπουσιάζουν ἐντελῶς. Τά γλυπτά μέρη εἶναι χρυσωμένα καί τό βάθος χρωματιστό.

35. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινοῦ (~1847). (Εἰκ. 31, 82 ΙΖ, 90 ΙΔ, 102, 119 ΙΑ, 129, 158, 179, 180, 210, 234 ΚΕ, 271 ΙΕ, 274 ΙΓ, 283 Β. Σχ. 50, 127 ΚΑ, 131 ΙΕ, 134 Η, 143 Η, 178 Γ, 181 Ε, 184 ΙΓ, 187 ΣΤ)

Θέση: Στόν ἐνοριακό ναό τῆς Κοινότητας.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 6,89 μ. καί ὕψος 7,00 μ. Τριμερές μέ βάση, θριγκό καί στέψη. Δέκα στύλοι κάτω ἔχουν ἀνάμεσά τους ἑπτά Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσόδους. Πάνω ἀπό

αὐτούς, στόν κοσμήτη, παρατηροῦνται εἰκοσιμία εἰκόνες Δέησης, Ἀποστόλων καί Ἁγίων. Στίς ὁριζόντιες ζῶνες βρίσκονται τρία κυκλικά καί ἰσάριθμα ἐλλειπτικά διάχωρα. Ἡ στέψη συντίθεται ἀπό σταυρό, λυπηρά, ἀγγέλους καί δράκοντες μέσα σέ κλάδους.

Βημόθυρο: Δίφυλλο μέ σταθμό ἀσφαλείας καί κυκλικό δίσκο στήν κορυφή. Τέσσερα διάχωρα φιλοξενοῦν γραπτό διάκοσμο μέ παράσταση τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου καί τῶν κορυφαίων Ἀποστόλων. Τό πάνω μέρος του συμπληρώνεται μέ γλυπτούς ἀνθοφόρους κλάδους.

Στέψη: Ὁ σταυρός μέ τά τρίλοβα στίς κεραῖες του περιέχει τά εὐαγγελικά σύμβολα. Κάθε μιά ἀπό αὐτές περιστοιχίζεται ἀπό ἐννέα γλυπτά φύλλα. Στενή ταινία πλαισιώνει τίς κατακόρυφες καί ὁριζόντιες πλευρές του. Τά λυπηρά μέ αὐτόξυλο πλαίσιο φυτικοῦ διακόσμου στηρίζονται σέ δύο δράκοντες, ἐνῶ ἄλλοι δύο βρίσκονται στή βάση τοῦ σταυροῦ. Στό ἴδιο ὕψος δύο ἀνθοφόροι κλάδοι συμπληρώνουν τά ἀκρινά διαστήματα τῆς στέψης. Οἱ γραπτές παραστάσεις τῶν ἀγγέλων ἔχουν ἀποκοπεῖ κατά τό περίγραμμά τους.

Διάκοσμος: Πάνω ἀπό τίς εἰκόνες τῶν Ἀποστόλων καί μέχρι τή στέψη βρίσκονται δύο ζῶνες. Ἀπό αὐτές στήν κάτω διακρίνεται μιά ἐλισσόμενη κληματίδα. Στήν πιό πάνω τοποθετοῦνται 21 κιονίσκοι, ἐνῶ στά μεσοδιαστήματά τους στερεώνονται γλυπτά ἀκτινωτά ἄνθη. Στίς θέσεις ἀνάμεσα ἀπό τά τόξα τῶν Δεσποτικῶν καί μέχρι τίς εἰκόνες τῆς Δέησης – Ἀποστόλων μεσολαβοῦν τέσσερεις ἀκόσμητες ζῶνες πού ἐναλλάσσονται μέ ἰσάριθμες γλυπτές. Ἀπό αὐτές ἡ δεύτερη φέρει ξυλόγλυπτους ἀνθοφόρους κλάδους μέ φύλλα, πού στροβιλίζονται. Ἡ τέταρτη κοσμεῖται μέ ἐλισσόμενα φύλλα καί βλαστούς. Στήν ἕκτη διακρίνονται ἀνθοφόροι κλαδίσκοι καί στήν ὄγδοη κληματίδα. Τά τόξα στίς Δεσποτικές εἰκόνες εἶναι κυκλικά. Ἀπό αὐτά τά τρία κεντρικά φέρουν στά τύμπανά τους διάκοσμο μέ γλυπτούς ἀνθοφόρους κλάδους, ἀνάμεσα στούς ὁποίους ζωγραφίστηκαν σέ ἐλλειπτικά διάχωρα οἱ μορφές Προφητῶν καί μιά κτητορική ἐπιγραφή. Τά ὑπόλοιπα ἕξι ἔχουν ἀκτινωτό κόσμημα. Στά ἐνδιάμεσα τῶν τόξων τριγωνικά διαστήματα ὑπάρχουν ἐπίσης γλυπτοί ἀνθοφόροι κλάδοι.

Τεχνικές: Συνδυάζει τό χαμηλό ἀνάγλυφο σέ ἐναλλαγή μέ ἁπλές ἀκόσμητες ζῶνες καί γραπτά θωράκια. Τά γλυπτά μέρη τοῦ εἰκονοστασίου καλύπτονται μέ φύλλα χρυσοῦ καί ἀσημιοῦ, ἐνῶ τό βάθος ἔχει ἐρυθρά καί πράσινα χρώματα.

36. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κρεμαστή (1839-1860). (Εἰκ. 32, 101, 258, 283 Γ. Σχ. 51)

Θέση: Στόν ἐνοριακό ναό, σέ κεντρικό σημεῖο τῆς Κοινότητας.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 9,29 μ. καί ὕψος 7,12 μ. Τά τρία μέρη του εἶναι ἡ βάση, ὁ θριγκός καί ἡ στέψη. Στό πρῶτο ὑπάρχουν δέκα στύλοι, πού ἔχουν στά ἐνδιάμεσά τους ἕξι Δεσποτικές εἰκόνες καί τρεῖς εἰσόδους. Τό ἐνδιάμεσο τμῆμα, ὁ κοσμήτης, ἔχει εἰκοσιτρεῖς εἰκόνες Δωδεκαόρτου καί ἕνδεκα ἐλλειπτικά διάχωρα μέ παραστάσεις Προφητῶν. Τό ὑπέρτατο –τρίτο– φέρει σταυρό, λυπηρά καί ἀετούς, πού ἐδράζονται σέ δράκοντες καί κλάδους.

Βημόθυρο: Δίφυλλο μέ σταθμό ἀσφαλείας καί ἀετό μέ εἰκονίδιο τοῦ Χριστοῦ στήν κορυφή. Ἡ παράσταση τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου βρίσκεται μέσα σέ δύο ἐλλειπτικά διάχωρα. Γλυπτός φυτικός διάκοσμος συμπληρώνει τίς ὑπόλοιπες ἐπιφάνειες. Τό ἄνω μέρος του εἶναι καμπύλο καί τό κοῖλος του στρέφει πρός τά ἄνω.

Στέψη: Ὅπως καί τό ἀντίστοιχο τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Μαλώνας μέ τή διαφορά ὅτι ἐνισχύεται μέ τέσσερεις ἀετούς.

Διάκοσμος: Πανομοιότυπος μέ ἐκεῖνο στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, πού ἀναφέρεται πιό πάνω.

Τεχνικές: Χρησιμοποιήθηκε ἡ ἀνάγλυφη τεχνική. Τά θέματα εἶναι χρυσωμένα καί τό βάθος χρωματιστό.

37. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα στή Μεσαιωνική Πόλη (1850). (Εἰκ. 33, 82 ΙΗ, 90 ΙΕ, 119 ΙΒ, 234 ΚΣΤ, 240 ΙΘ, 259, 271 ΙΣΤ, 274 ΙΔ, 280 ΙΓ, 283 Δ. Σχ. 51, 127 ΚΒ, 134 Θ, 184 ΙΔ, 187 Ζ, 192)

Θέση: Στόν ἐνοριακό ναό τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα ἐντός τῶν τειχῶν, κοντά στό τουριστικό λιμάνι.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 3,82 μ. καί ὕψος 3,65 μ. Ἕξι στύλοι ἔχουν στά ἐνδιάμεσά τους τρεῖς Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσόδους. Πάνω ἀπό αὐτούς βρίσκεται τό ἐπιστύλιο μέ κυκλικά τόξα καί στήν κορυφή ἡ στέψη μέ σταυρό, λυπηρά, λιοντάρια, δράκοντες καί ἀετούς. Ἔχει δημοσιευτεῖ ἤδη[21].

Τεχνικές: Συνήθης τεχνική χωρίς διαμπερῆ κενά. Ὁλόγλυφες παρα-

21. Ἀ. Θεοδοσίου, *Εἰκονοστάσια στήν πόλη τῆς Ρόδου,* σ. 14-15, σχ. 5 καί πίν. 20-22.

στάσεις εἶναι οἱ ἀετοί στή στέψη καί πάνω ἀπό τήν εἴσοδο, καθώς καί οἱ βραχίονες ἀνάρτησης τῶν καντηλῶν, πού ἔχουν μορφή δρακόντων. Τά προεξέχοντα μέρη χρυσώθηκαν καί τό βάθος χρωματίστηκε.

38. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στή Μαλώνα (1855).
(Εἰκ. 34, 83 ΙΘ, 103, 159, 240 Κ, 260, 274 ΙΕ, 277 Θ. Σχ. 53, 127 ΚΓ, 131 ΙΗ, 134 Ι, 143 Θ, 175 Δ, 184 ΙΕ, 188 ΙΒ)

Θέση: Ἔξω ἀπό τά ὅρια τοῦ οἰκισμοῦ.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 5,45 μ. καί ὕψος 4,05 μ. Ἀποτελεῖται ἀπό τρία μέρη. Τό κάτω μέ ὀκτώ στύλους ἀνάμεσα στούς ὁποίους ὑπάρχουν πέντε Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἴσοδοι. Τό δεύτερο, ὁ κοσμήτης, μέ δεκαεννιά εἰκόνες Δωδεκαόρτου. Στό τρίτο, τή στέψη, τοποθετήθηκαν σταυρός, λυπηρά καί δράκοντες ἀνάμεσα στούς κλάδους.

Βημόθυρο: Στά δύο φύλλα του ὑπάρχουν μόνο γλυπτά θέματα. Δύο τοξωτά διάχωρα κάτω περιέχουν γλυπτούς σταυρούς. Τό ὑπόλοιπο τμῆμα ἔχει ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα καί ἄνθη. Στό ἄνω μέρος παρατηροῦνται καί στεφάνια μέ τά φύλλα πού σχηματίζουν στροβίλους. Ὁ σταθμός ἀσφαλείας φέρει δοχεῖο, μέσα ἀπό τό ὁποῖο ἐξέρχεται βλαστός μέ ἄνθη κατά διαστήματα. Στήν κορυφή του στερεώθηκε δίσκος μέ γραπτά φυτικά θέματα.

Στέψη: Ὁ σταυρός μέ κεραῖες ἴσου πλάτους πού ἀπολήγουν σέ τρίλοβα φέρει ἐντός αὐτῶν τά εὐαγγελικά σύμβολα. Στίς γωνίες του σώζονται ξύλινες προεξοχές, πιθανό ἀπό φυτικά κοσμήματα. Τά τοξωτά λυπηρά περιβάλλονται ἀπό ἁπλά γλυπτά πλαίσια μέ φύλλα καί ἄνθη. Οἱ δράκοντες εἶναι φολιδωτοί μέ δύο κεφαλές.

Διάκοσμος: Πάνω καί κάτω ἀπό τό Δωδεκάορτο βρίσκονται δύο γραπτές ζῶνες. Ἀπό αὐτές ἡ πρώτη κοσμεῖται μέ ἀνθοφόρους κλαδίσκους καί ἡ δεύτερη μέ ἐλισσόμενο βλαστό. Ἀκολουθεῖ πιό κάτω τό πλατύ σκαλιστό ἐπιστύλιο μέ πέντε ἐπί μέρους ζῶνες. Ἐξ αὐτῶν οἱ ἀκρινές ἔχουν ἁπλές γλυφές. Ἡ κεντρική φέρει ἐλισσόμενους βλαστούς μέ ἄνθη ἐνῶ στίς ἄλλες δύο διακρίνονται φύλλα μέ τρεῖς γλῶσσες στήν πάνω καί ἁπλός πλοχμός στήν κάτω. Στά τύμπανα τῶν κυκλικῶν τόξων πάνω ἀπό τίς Δεσποτικές εἰκόνες ζωγραφίστηκαν ἐλισσόμενοι βλαστοί. Σέ κάθε ἕνα ἀπό αὐτά καί σέ κεντρικό σημεῖο στερεώθηκε ἔνθετο γλυπτό ἄνθος. Στά ἐνδιάμεσα τῶν τόξων τριγωνικά διαστήματα ἐπαναλαμβάνεται τό θέμα τῶν γλυπτῶν ἐλισ-

σόμενων βλαστῶν μέ ἄνθη. Οἱ ὀκτάπλευροι κίονες διαμορφώνονται μέ τήν ἐπανάληψη δύο φύλλων σέ κατακόρυφη διάταξη. Ἐξαίρεση ἀποτελοῦν οἱ δύο κίονες ἑκατέρωθεν τῆς Ὡραίας Πύλης πού ἔχουν βλαστούς σέ μορφή στερεᾶς ἕλικας. Τό ἴδιο θέμα τῶν βλαστῶν, σέ κατακόρυφη ὅμως διάταξη, παρατηρεῖται καί στούς πεσσούς, ἐνῶ στά θωράκια σχηματίζουν στροβίλους. Στά τοξωτά ὑπέρθυρα μεγάλα γλυπτά ἄνθη καί φύλλα καλύπτουν τά τριγωνικά τμήματά τους.

Τεχνικές: Τά θέματα ἐκτελέστηκαν μέ χαμηλό ἀνάγλυφο πάνω σέ συμπαγεῖς ἐπιφάνειες καί χωρίς διαμπερῆ κενά. Φύλλα χρυσοῦ καλύπτουν τμήματα στά προεξέχοντα γλυπτά τοῦ ἐπιστυλίου καί τῶν κιόνων. Τό μεγαλύτερο μέρος χρωματίστηκε μέ μπλέ, πράσινα, καφέ, ἄσπρα καί ἐρυθρά χρώματα.

39. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Δημητρίου (κοιμητήριο) στά Καλαβάρδα (~1860). (Εἰκ. 35, 83 Κ, 90 ΙΘ, 229 ΙΒ, 271 ΙΖ, 274 ΙΣΤ. Σχ. 54, 127 ΚΔ, 131 ΙΘ, 143 Ι, 184 ΙΣΤ)

Θέση: Ὁ ναός εὑρίσκεται ἐκτός τοῦ οἰκισμοῦ καί σέ ἀπόσταση ἑνός χιλιομέτρου νοτιοδυτικά.

Διάρθρωση: Τό πλάτος ἰσοῦται μέ 4,50 μ. καί τό ὕψος μέ 4,96 μ. Ἔχει δύο εἰσόδους. Μαζί μέ τίς πέντε Δεσποτικές εἰκόνες καί τά ὀκτώ κατακόρυφα στοιχεῖα συνθέτουν τό κάτω μέρος. Ὁ θριγκός, τό δεύτερο μέρος, περιλαμβάνει τίς Δώδεκα εἰκόνες τοῦ Δωδεκαόρτου. Στή στέψη, τό τρίτο μέρος, παρατηροῦνται σταυρός, λυπηρά καί δράκοντες μέσα σέ κλάδους.

Βημόθυρο: Τέσσερεις γραπτές παραστάσεις κάτω ἀπό τοξωτά διάχωρα βρίσκονται στά δύο φύλλα του, ἐνῶ στό πάνω μέρος ὑπάρχουν γλυπτά φύλλα στή σειρά. Ὁ σταθμός ἀσφαλείας ἔχει στήν κορυφή δίσκο μέ τήν παράσταση τοῦ Χριστοῦ.

Στέψη: Ὁ σταυρός μέ ἴσου πλάτους κεραῖες ἔχει τά εὐαγγελικά σύμβολα στά τρίλοβα, ἕκαστο τῶν ὁποίων στέφεται μέ ἑπτά γλυπτούς κρίνους. Τό ἴδιο φυτικό κόσμημα βρίσκεται καί σέ κάθε γωνία τοῦ σταυροῦ. Τά πλαίσια τῶν λυπηρῶν κοσμοῦνται μέ γλυπτά καί σχηματοποιημένα γράμματα C καί S. Οἱ τέσσερεις δράκοντες τοποθετήθηκαν σέ γραπτό κλάδο.

Διάκοσμος: Ἐλάχιστα γλυπτά τμήματα μπορεῖ νά δεῖ κάποιος σέ ὅλη τήν ἐπιφάνεια. Ἀπό αὐτά ξεχωρίζουν οἱ κεφαλές μέ ἀκτινωτούς πηχίσκους στά τύμπανα τῶν τόξων πάνω ἀπό τίς Δεσποτικές εἰκό-

νες. Τά μεγάλα ἄνθη στό κέντρο κάθε θωρακίου καθώς καί τά κυμάτια στίς ἐσωτερικές περιμέτρους τῶν τοξωτῶν ὑπέρθυρων εἶναι ἐπίσης σκαλιστά.

Τεχνικές: Ἐκτεταμένη χρήση ἁπλῶν γραπτῶν θεμάτων βρίσκεται στίς περισσότερες σανιδωτές ἐπιφάνειές του. Οἱ κίονες εἶναι κυλινδρικοί. Οἱ χρωματισμοί εἶναι κυρίως καφέ (σκοῦρο καί ἀνοικτό) καί πράσινο.

40. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Καλόπετρα (1862-1863). (Εἰκ. 36, 104, 211, 284 Β. Σχ. 55, 135 ΙΓ, 144 ΙΑ, 175 Ε, 185 ΙΖ)

Θέση: Ἡ Μονή Καλόπετρας κτίστηκε στήν κοιλάδα τῶν Πεταλούδων, πού σήμερα ἀνήκει στήν κοινότητα Θεολόγου.

Διάρθρωση: Ἔχει πλάτος 4,62 μ. καί ὕψος 5,66 μ. Τριμερές μέ βάση, θριγκό καί στέψη. Ἕξι κατακόρυφα στοιχεῖα βρίσκονται στό κάτω μέρος. Ἀνάμεσά τους παρεμβάλλονται δύο εἴσοδοι καί τρεῖς Δεσποτικές εἰκόνες. Ὁ θριγκός ἔχει ἄλλες δεκατρεῖς εἰκόνες Δωδεκαόρτου. Στή στέψη τοποθετήθηκαν σταυρός, λυπηρά καί δράκοντες.

Βημόθυρο: Στά δύο φύλλα ὑπάρχουν τέσσερα διάχωρα, χωρίς γραπτό διάκοσμο καί στό πάνω μέρος τους ἐλισσόμενοι βλαστοί. Ὁ σταθμός ἀσφαλείας ἔχει δίσκο στήν κορυφή, πού παραμένει ὡσαύτως ἄγραφος.

Στέψη: Ἀπουσιάζει ἐντελῶς. Ὁ σταυρός ἔχει τρίλοβα στίς ἄκριες τῶν κεραιῶν πού στεφανώνονται μέ ἑπτά φυτικά κοσμήματα ἕκαστο. Λεπτή ζώνη μέ γλυπτά κρινάκια περιτρέχει τίς ὁριζόντιες καί κατακόρυφες πλευρές του. Τά τοξωτά λυπηρά πλαισιώνονται ἀπό γλυπτούς βλαστούς. Οἱ τέσσερεις δράκοντες βρίσκονται στό κέντρο ἐλισσόμενων βλαστῶν, πάνω ἀπό τούς ὁποίους ἐπικάθεται δεύτερη δαντελωτή ζώνη.

Διάκοσμος: Οἱ περισσότερες ζῶνες στόν θριγκό παραμένουν μέ ἁπλές γλυφές. Στή θέση τῆς κληματίδας –κύρια ζώνη– παρατηροῦνται ἐλισσόμενοι βλαστοί μέ ἄνθη. Τά καμπύλα τόξα πάνω ἀπό τίς Δεσποτικές εἰκόνες ἔχουν σανιδωτά τύμπανα (χωρίς διάκοσμο). Τό θέμα τῶν ἐλισσόμενων βλαστῶν μέ ἄνθη ἀπαντᾶται ἐπίσης στά ὑπέρθυρα καί τό πάνω μέρος τῶν θωρακίων. Τά δύο φύλλα σέ τυπική ἐπανάληψη εἶναι στοιχεῖο πού βρίσκεται στούς κίονες καί ἔχουν τήν ἴδια μορφή μέ ἐκείνους στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Μαλώνας.

Τεχνικές: Συμπαγῆ σανιδώματα χωρίς διαμπερῆ κενά ἐκτείνονται σέ ὅλη τήν ἐπιφάνειά του. Τά μόνα χρυσωμένα μέρη εἶναι τά γλυπτά περιθώρια τοῦ σταυροῦ, τά λυπηρά, οἱ δράκοντες καί μέρος τοῦ ὑπέρθυρου τῆς Ὡραίας Πύλης. Τό μεγαλύτερο μέρος του εἶναι βερνικωμένο.

41. Εἰκονοστάσι στόν Ἐνοριακό Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στή Λαχανιά (~1867). (Εἰκ. 37, 90 ΚΑ, 92 Α, 105, 116, 160, 181, 182, 212, 240 ΚΑ, 261, 272 ΙΗ, 280 ΙΔ, 244 Θ. Σχ. 56, 135 ΙΔ, 139 Γ, 144 ΙΒ, 170, 185 ΙΗ, 187 Η)

Θέση: Ἐντός τοῦ ἐνοριακοῦ ναοῦ, χαμηλά στά νότια τοῦ οἰκισμοῦ.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 5,02 μ. καί ὕψος 5,52 μ. Τριμερές μέ βάση, θριγκό καί στέψη. Κάτω ὀκτώ κατακόρυφα στοιχεῖα περιέχουν στά ἐνδιάμεσά τους πέντε Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσόδους. Στόν κοσμήτη βρίσκονται ἄλλες δεκαέξι εἰκόνες Δωδεκαόρτου καί τέσσερα ἐλλειπτικά διάχωρα μέ παραστάσεις τῶν Προφητῶν. Ἡ στέψη πιό πάνω περιλαμβάνει σταυρό, λυπηρά, ἀετούς καί δράκοντες μέσα σέ κλάδους.

Βημόθυρο: Δίφυλλο μέ σταθμό ἀσφαλείας στό πάνω μέρος τοῦ ὁποίου σκαλίστηκε τό ποτήριο καί μικρός σταυρός. Οἱ παραστάσεις τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου καί τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καί Παύλου κατανέμονται σέ τέσσερα τοξωτά διάχωρα. Τά γλυπτά θέματα γύρω ἀπό αὐτές εἶναι ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα καί ἄνθη, ἐνῶ στήν κορυφή τῶν φύλλων σχηματίστηκαν δύο δράκοντες.

Στέψη: Ὁ σταυρός ἔχει στά τρίλοβα τῶν κεραιῶν τά εὐαγγελικά σύμβολα, πού περιστοιχίζονται ἀπό πέντε γλυπτά φύλλα τό κάθε ἕνα. Στενές ζῶνες μέ γλυπτά φύλλα καί ἄνθη πλαισιώνουν τίς ὁριζόντιες καί κατακόρυφες πλευρές του. Τά τοξωτά λυπηρά ἔχουν ὁμοίως πλαίσια μέ φύλλα καί ἄνθη. Τό ψηλό μέτωπο μέ τόν κλάδο τῆς στέψης περιλαμβάνει σέ σύμπλεγμα τόν ἀετό, τά λιοντάρια καί τούς δράκοντες.

Διάκοσμος: Οἱ κιονίσκοι στό Δωδεκάορτο εἶναι φολιδωτοί. Κάτω ἀπό αὐτούς καί μέχρι τίς Δεσποτικές εἰκόνες παρεμβάλλονται δέκα κοσμητικές ζῶνες. Ἡ πρώτη φέρει παρατακτικά ἄνθη. Ἡ δεύτερη, ἡ τέταρτη καί ἡ ὄγδοη γλωσσοειδῆ φύλλα. Ἡ πέμπτη, ἡ ἕβδομη καί ἡ δέκατη παραμένουν χωρίς γλυφές. Στήν τρίτη σκαλίστηκαν ἐλισσόμενοι βλαστοί μέ ἄνθη καί κεντρικά δέσμες μέ ἄνθη, γιρλάντες καί προσωπεῖα. Στήν ἕκτη διακρίνεται καί πάλι ἐλισσόμενος κλάδος μέ ἄνθη. Ἡ ἕνατη περιλαμβάνει τά κυκλικά τόξα τῶν Δεσποτικῶν μέ τά

ἀνάγλυφα τύμπανα μέ ἐλισσόμενα φύλλα καί ἄνθη. Κλαδίσκοι μέ φύλλα καί ἄνθη βρίσκονται στά ἐνδιάμεσα τριγωνικά διαστήματα τῶν τόξων. Τέσσερεις ἀπό τούς κίονες (οἱ κεντρικοί) ἔχουν ἐλισσόμενο ἀνθοφόρο κλάδο καί οἱ ἄλλοι διαμορφώνονται μέ ἐπαναλαμβανόμενα δίφυλλα σέ κάθετη διάταξη. Πάνω ἀπό τά κιονόκρανα στερεώθηκαν ὁλόγλυφοι ἀετοί. Στούς πεσσούς ὑπάρχουν ἐλισσόμενοι βλαστοί. Στό πάνω μέρος τῶν θωρακίων βρίσκονται ἐλισσόμενοι ἀνθοφόροι κλάδοι καί στό κάτω γραπτές παραστάσεις ἁγίων. Στά ὑπέρθυρα τῶν εἰσόδων ἐπαναλαμβάνεται τό θέμα τῶν ἀνθοφόρων κλαδίσκων. Τό τόξο τῆς Ὡραίας Πύλης εἶναι δαντελωτό καί κροσσωτό.

Τεχνικές: Ἀνάγλυφη τεχνική πάνω σέ συμπαγῆ σανιδώματα, χωρίς τά διαμπερῆ κενά. Ὁλόγλυφα στοιχεῖα εἶναι οἱ ἀετοί πάνω ἀπό τά κιονόκρανα. Τά προεξέχονται γλυπτά μέρη εἶναι χρυσωμένα καί τό βάθος χρωματιστό. Γραπτός φυτικός διάκοσμος διακρίνεται στίς ζῶνες πού δέν ἔχουν ἀνάγλυφα στοιχεῖα.

42. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στό Παραδείσι (1869). (Εἰκ. 38, 83 ΚΑ, 88 Ε, 106, 161, 229 ΙΔ, 272 ΙΘ. Σχ. 57, 128 ΚΕ, 185 ΙΘ, 188 Θ)

Θέση: Ὁ Ναός εἶναι κτισμένος παρά τήν ἐπαρχιακή ὁδό Ρόδου-Καμείρου, δίπλα στό ἀεροδρόμιο.

Διάρθρωση: Μέτρηση στό πλάτος δείχνει 3,28 μ. καί στό ὕψος 3,87 μ. Τριμερές μέ βάση, θριγκό καί στέψη. Ἕξι κίονες κάτω ἔχουν ἀνάμεσά τους τρεῖς Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσόδους. Πάνω ἀπό αὐτούς στόν θριγκό, ὑπάρχουν ἔνδεκα εἰκόνες Δωδεκαόρτου. Ἡ στέψη συντίθεται ἀπό σταυρό, λυπηρά καί ἐλισσόμενο βλαστό.

Βημόθυρο: Δύο σανιδωτά φύλλα χωρίς διάκοσμο. Στήν ἄκρη τοῦ ἑνός σταθμός ἀσφαλείας μέ μετάλλιο καί σταυρό στό ἄνω μέρος.

Στέψη: Ὁ σταυρός μέ τρίλοβα στίς ἄκριες τῶν κεραιῶν πού στεφανώνονται ἀπό πέντε γλυπτά φύλλα ἕκαστο. Λεπτή σκαλιστή ταινία ἀπαντᾶται σέ ὅλο τό περίγραμμά του. Τά ὀρθογώνια πλαίσια τῶν λυπηρῶν ἔχουν στήν κορυφή γλυπτό φύλλο. Ὁ «κλάδος» τῆς στέψης ἔχει ἐλισσόμενα φύλλα καί ἄνθη ἐνῶ κεντρικά παραμένει χωρίς γραπτό θέμα ἕνα ἐλλειπτικό διάχωρο.

Διάκοσμος: Στήν κύρια ζώνη γλυπτά ἔνθετα φυτικά κοσμήματα εἶναι στερεωμένα κατά διαστήματα. Οἱ ὑπόλοιπες ζῶνες δέν ἔχουν σκαλίσματα. Στά τύμπανα τῶν κυκλικῶν τόξων τῶν Δεσποτικῶν ὑπάρχουν ἄνθη

μέ ἀκτινωτούς πηχίσκους γύρω τους. Οἱ κίονες εἶναι κυλινδρικοί. Σέ κάθε θωράκιο βρίσκεται ἕνα ἀνάγλυφο ἄνθος μέσα σέ σκαφτό φόντο.

Τεχνικές: Ἁπλή τεχνική, χωρίς μεγάλες καλλιτεχνικές ἀπαιτήσεις. Τά λίγα γλυπτά μέρη πού ὑπάρχουν ἔχουν χρυσωθεῖ. Τό ὑπόλοιπο σανιδωτό μέρος βάφτηκε σέ καφέ χρῶμα.

❖ **Ἕκτη ὁμάδα** [Ψηλά μέ προεξοχή στή θέση τοῦ Δωδεκαόρτου. Θέματα μέ γιρλάντες, Χερουβίμ, ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα (πριονωτά φύλλα), κοσμητικά τόξα μέ τύμπανο στά Δεσποτικά, δράκοντες μέ τρία κεφάλια καί μυθολογικά στοιχεῖα].

43. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στόν Ἀρχάγγελο (~1849). (Εἰκ. 39, 229 ΙΕ. Σχ. 58, 139 Α, 191 Γ)

Θέση: Στόν ἐνοριακό ναό Ἀρχαγγέλου, ἀπό τόν ὁποῖο ἔλαβε καί τό ὄνομα ἡ κοινότητα.

Διάρθρωση: Ἐκτείνεται σέ πλάτος 11,79 μ. καί ὕψος 6,93 μ. Τριμερές καθ' ὕψος μέ βάση, θριγκό καί στέψη. Σέ τρία μέρη διαιρεῖται καί τό κάτω τμῆμα, ἀφοῦ οἱ ἐμφανεῖς ἀνατολικοί πέτρινοι κίονες διαπερνοῦν τόν θριγκό ἀπό τή μέση καί πάνω, ἐξ αἰτίας τῆς κλίσης του πρός τά ἐμπρός. Ἔχει τρεῖς εἰσόδους (Ὡραία Πύλη, τῆς Προθέσεως καί τοῦ Διακονικοῦ). Τά κατακόρυφα ξύλινα στοιχεῖα εἶναι δεκαέξι. Οἱ Δεσποτικές εἰκόνες εἶναι δέκα καί τοῦ Δωδεκαόρτου τριάντα τέσσερεις. Στή στάθμη αὐτή ὑπάρχουν τρεῖς πρισματικές προεξοχές. Σταυρός, λυπηρά, τέσσερεις ἄγγελοι στό ἀνώτατο σημεῖο, μαζί μέ τούς δράκοντες μέσα σέ κλάδους συνθέτουν τή στέψη.

Βημόθυρο: Τέσσερα τοξωτά διάχωρα στά δύο φύλλα του ἔχουν ἰσάριθμες γραπτές παραστάσεις. Τό ὑπόλοιπο σκαλιστό τμῆμα καλύπτεται μέ ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα καί μέ δύο δράκοντες στήν κορυφή. Ὁ σταθμός ἀσφαλείας καταλήγει σέ δίσκο μέ τήν παράσταση τοῦ Χριστοῦ καί μικρό σταυρό πάνω ἀπό αὐτή.

Στέψη: Ὁ σταυρός ἔχει τά τρίλοβα στίς κεραῖες του, καθένα ἀπό τά ὁποῖα στεφανώνεται μέ ἑπτά γλυπτά φύλλα. Ζῶνες μέ φυτικό διάκοσμο πλαισιώνουν τίς ὁριζόντιες καί κάθετες πλευρές του. Τά πλαίσια τῶν λυπηρῶν κοσμοῦνται μέ ἐλισσόμενους κλάδους καί ἀκανθόφυλλα. Τρικέφαλοι δράκοντες καί ἀετός βρίσκονται στή βάση τοῦ σταυροῦ.

Διάκοσμος: Κάτω ἀπό τή στέψη καί μέχρι τό Δωδεκάορτο ἀπαντῶνται τρεῖς ζῶνες, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ πάνω κοσμεῖται μέ γιρλάντες

καί ἡ δεύτερη μέ πεντάφυλλα ἀνθέμια. Ἡ ἑπόμενη περιέχει τά κυκλικά τόξα τῶν εἰκόνων μέ ἀνθοφόρους κλαδίσκους στά τύμπανά τους. Ἀπό τό Δωδεκάορτο καί μέχρι τίς Δεσποτικές μεσολαβοῦν ἄλλες δώδεκα ζῶνες. Τρεῖς πλατιές πάνω ἀπό τά κιονόκρανα καί ἐννέα ἀνάμεσα καί κάτω ἀπό αὐτά σέ διάφορα μεγέθη. Κάτω ἀκριβῶς ἀπό τίς μικρές εἰκόνες διακρίνονται πλαίσια μέ κλαδίσκους. Ἀκολουθοῦν οἱ ἀνθοφόροι κλάδοι καί χαμηλότερα τά Χερουβίμ σέ σειρά. Τά ἐφαπτόμενα ἡμικύκλια σκαλίστηκαν στό ὕψος τῆς κορυφῆς τῶν κιονόκρανων. Στή δεύτερη ζώνη πεντάφυλλα ἀνθέμια καί ἀκολουθεῖ μιά ἄλλη μέ φύλλα πού ἔχουν ἑπτά γλῶσσες. Στό κάτω μέρος τους βρίσκονται ἄνθη σέ τακτά διαστήματα. Μετά ἀπό αὐτά οἱ κλαδίσκοι σέ δέσμες καί στή συνέχεια ἐφαπτόμενα ἡμικύκλια σέ δύο σειρές καί ἀνθοφόροι κλαδίσκοι κάτω ἀπό αὐτούς. Τά τόξα τῶν Δεσποτικῶν εἰκόνων μέ ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα καί ἄνθη στά τύμπανά τους καί τέλος κεφαλές ἀγγέλων μέ δύο φτερά καί στά πλάγιά τους δύο ἀνθοφόροι κλαδίσκοι. Οἱ κίονες φέρουν ἀνθοφόρους κλάδους σέ μορφή στερεᾶς ἕλικας καί πάνω στά κιονόκρανα βαίνουν γλυπτές γυναικεῖες μορφές (Ἅρπυιες). Στούς πεσσούς ὑπάρχουν ἀγγεῖα μέ ἄνθη καί στά θωράκια ἀνθοφόροι κλάδοι καί ψάθινο κόσμημα στό κέντρο τους.

Τεχνικές: Βαθύ σκάλισμα μέ διαμπερῆ κενά καί ἔντονα προεξέχοντα μέρη ὑπάρχουν σέ ὅλη τήν ἔκτασή του. Ὕψος βαρύ καί ἐπιβλητικό. Τά χρυσωμένα μέρη εἶναι ὁ σταυρός, τά λυπηρά καί τό βημόθυρο. Τά ὑπόλοιπα μέρη εἶναι βερνικωμένα.

44. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Θεολόγου στό Γενναδι (~1851). (Εἰκ. 40, 213, 229 ΙΣΤ, 272 ΚΑ, 279 Β. Σχ. 59, 188 ΙΑ)

Θέση: Πρόκειται γιά ἔργο στόν ἐνοριακό ναό τῆς κοινότητας τοῦ Γενναδίου.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 6,79 μ. καί ὕψος 6,12 μ. Ὀκτώ κίονες στή βάση μέ πέντε Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσόδους βρίσκονται στό κάτω μέρος. Στή μέση ὁ θριγκός μέ δεκαεπτά μικρότερες εἰκόνες καί ἄνω στή στέψη σταυρός, λυπηρά, ἄγγελοι καί δράκοντες. Πάνω ἀπό τήν Ὡραία Πύλη, στό Δωδεκάορτο, ὑπάρχει μία πρισματική προεξοχή.

Βημόθυρο: Δύο φύλλα μέ σταθμό ἀσφαλείας μέ τήν παράσταση τοῦ Χριστοῦ στό πάνω μέρος μέσα σέ μετάλλιο καί στήν κορυφή

γλυπτό Χερουβίμ. Δύο τοξοστοιχίες μέ ὀκτώ συνολικά παραστάσεις τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου, τῶν Προφητῶν, Ἀποστόλων καί Ἁγίων περιβάλλονται ἀπό γλυπτά φύλλα καί ἄνθη, ἐνῶ στό πάνω μέρος σκαλίστηκαν δύο δράκοντες.

Στέψη: Τά εὐαγγελικά σύμβολα ζωγραφίστηκαν στά τρίλοβα τῶν κεραιῶν, πού ἐπιστέφονται μέ πέντε φυτικά κοσμήματα ἕκαστο. Ἄλλο ἕνα ὑπάρχει σέ κάθε γωνία του. Μιά σημειοσειρά ὁριοθετεῖ καί διαχωρίζει τόν γραπτό διάκοσμο ἀπό τά γλυπτά. Ἐλισσόμενος κλάδος πλαισιώνει τίς ὁριζόντιες καί κατακόρυφες πλευρές του. Τά λυπηρά φέρουν τίς παραστάσεις τῆς Παναγίας καί τοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου σέ προτομή, γύρω ἀπό τίς ὁποῖες ὑπάρχει πλαίσιο μέ φύλλα καί ἄνθη. Ἡ σύνθεση τῶν δρακόντων μέσα στόν κλάδο τῆς στέψης ἐνισχύεται μέ ἀετό καί γρυπολέοντες.

Διάκοσμος: Ἡ ἀνώτερη ζώνη κοσμεῖται μέ γιρλάντες καί ἀετούς. Κάτω ἀπό αὐτή –μιά δεύτερη– περιέχει τά κυκλικά τόξα τοῦ Δωδεκαόρτου. Στά τύμπανά τους, ὅσο καί στά ἐνδιάμεσα τριγωνικά διαστήματα, διακρίνονται δέσμες μέ ἄνθη. Κάθε εἰκόνα διαχωρίζεται ἀπό τή διπλανή της μέ τρεῖς κιονίσκους. Ἀπό τό Δωδεκάορτο μέχρι τίς Δεσποτικές εἰκόνες μεσολαβοῦν ἕνδεκα γλυπτές ζῶνες, παρόμοιες μέ ἐκεῖνες στό εἰκονοστάσι τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στόν Ἀρχάγγελο. Περιλαμβάνουν ἀνθοφόρους κλάδους, φύλλα μέ πέντε ἤ ἑπτά γλῶσσες, ἐλισσόμενους βλαστούς κ.λπ. Οἱ κίονες ἐπίσης ἔχουν ἐλισσόμενο ἀνθοφόρο κλάδο σέ μορφή στερεᾶς ἕλικας. Οἱ φτερωτές γυναικεῖες μορφές ἐπαναλαμβάνονται καί ἐδῶ πάνω ἀπό τά κιονόκρανα. Ἀντικαθίστανται ὅμως μέ ἀετούς σέ δύο θέσεις ἑκατέρωθεν τῆς Ὡραίας Πύλης. Τά θωράκια καί οἱ πεσσοί ἔχουν ἀνθοφόρους κλάδους. Στή δεύτερη περίπτωση αὐτοί ἐξέρχονται ἀπό δοχεῖο.

Τεχνικές: Στά γλυπτά ὑπάρχουν ἔντονα προεξέχοντα μέρη καί διαμπερῆ κενά. Τό χρύσωμα καλύπτει τά γλυπτά μέρη τοῦ σταυροῦ, τῶν λυπηρῶν, τοῦ βημοθύρου, τῶν ὑπέρθυρων καί τό τύμπανο τοῦ τόξου πάνω ἀπό τήν Ὡραία Πύλη. Στή μεγαλύτερη ὅμως ἐπιφάνειά του στρώθηκε μέ βερνίκι.

45. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Θεολόγου στή Δαματριά (~1852). (Εἰκ. 41, 86 ΙΕ, 214, 229 ΙΖ, 262. Σχ. 60)

Θέση: Σέ ἐνοριακό ναό ἐντός τοῦ οἰκισμοῦ.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 4,38 μ. καί ὕψος 5,74 μ.

Τριμερές μέ βάση, θριγκό καί στέψη, εὐθύγραμμο, μέ προεξοχή στή θέση τοῦ Δωδεκαόρτου. Ὀκτώ κατακόρυφα στοιχεῖα κάτω περιέχουν πέντε Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσόδους. Στόν θριγκό βρίσκονται δεκατρεῖς εἰκόνες Δωδεκαόρτου. Ἡ στέψη ἀποτελεῖται ἀπό σταυρό, λυπηρά, ἀγγέλους καί δράκοντες.

Βημόθυρο: Δύο ζωγραφιστά φύλλα, πού καλύπτονται μέ παραστάσεις τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου καί τῶν κορυφαίων Ἀποστόλων καί ἐλάχιστα γλυπτά φύλλα στό ἄνω μέρος. Ὁ σταθμός ἀσφαλείας ἔχει σταυρό στήν κορυφή.

Στέψη: Ὁ σταυρός φέρει τά εὐαγγελικά σύμβολα στά τρίλοβα τῶν κεραιῶν. Πέντε φυτικά κοσμήματα ὑπάρχουν γύρω ἀπό αὐτά καί ἀπό ἕνα σέ κάθε γωνία. Στενή γλυπτή ζώνη μέ φύλλα πλαισιώνει τίς κατακόρυφες καί ὁριζόντιες κεραῖες του. Οἱ ὁλόσωμες παραστάσεις τῶν λυπηρῶν περιβάλλονται ἀπό γλυπτά φύλλα καί ἄνθη. Κάτω ἀπό τόν σταυρό διακρίνεται ἀετός καί ἑκατέρωθέν του γρυπολέοντες καί τρικέφαλοι δράκοντες μέσα σέ κλάδους.

Διάκοσμος: Ἡ ἀνώτερη ζώνη περιλαμβάνει τά κυκλικά τόξα τοῦ Δωδεκαόρτου. Στά τύμπανά τους ὅσο καί στά ἐνδιάμεσά τους τριγωνικά διαστήματα τοποθετοῦνται γλυπτά ἄνθη. Ἀπό τό Δωδεκάορτο μέχρι τίς Δεσποτικές εἰκόνες μεσολαβοῦν ἑπτά κοσμητικές ζῶνες. Στήν πρώτη καί στήν πέμπτη συνεχόμενοι ρόμβοι ἔχουν στό κέντρο τους ἄνθος. Ἐφαπτόμενα ἡμικύκλια σκαλίστηκαν στή δεύτερη καί στήν ἕβδομη. Ἡ τρίτη περιλαμβάνει κεφαλές ἀγγέλων μέ φτερά καί γιρλάντες. Στήν τέταρτη ὑπάρχουν γλυπτά φύλλα μέ πέντε γλῶσσες. Τά ἡμικυκλικά τόξα τῶν Δεσποτικῶν βρίσκονται στήν ἕκτη πού ἔχουν ἀκτινωτές κεφαλές στά τύμπανά τους. Πάνω ἀπό τά κιονόκρανα τῶν φολιδωτῶν κιόνων στερεώθηκαν ὁλόγλυφες φτερωτές γυναικεῖες μορφές. Οἱ πεσσοί καί τά θωράκια ἔχουν ἁπλά ρομβικά σχέδια καί ἄνθη. Στό ὑπέρθυρο τῆς Ὡραίας Πύλης παρατηροῦνται ἀνθοφόροι κλαδίσκοι καί κάτω στό τόξο φύλλα σέ σειρά.

Τεχνικές: Συνδυάζει τά ἁπλά φυτικά σκαλίσματα μέ ρόμβους πάνω σέ σανιδώματα. Ὁ λιτός διάκοσμος κατανέμεται σέ ἴσα μέρη ἐπί ὅλης τῆς ἐπιφάνειας. Ἐκτός ἀπό τόν σταυρό καί τά λυπηρά χρυσώθηκαν ἐπίσης καί τό ὑπέρθυρο τῆς Ὡραίας Πύλης, καθώς καί μεμονωμένα ἄνθη. Ἡ μεγαλύτερη ἐπιφάνειά του εἶναι ἁπλῶς βερνικωμένη.

46. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Κρητηνίας (1852-1858). (Εἰκ. 42, 90 ΙΖ, 114, 244 Ζ, 272 ΚΒ, 278 Α. Σχ. 61)

Θέση: Ἐντός τοῦ οἰκισμοῦ, ὅπου κτίστηκε ὁ ἐνοριακός αὐτός ναός.

Διάρθρωση: Τό πλάτος του μετριέται στά 5,75 μ. καί τό ὕψος στά 6,24 μ. Εὐθύγραμμο μέ πρισματική προεξοχή στόν θριγκό. Τά τρία μέρη του εἶναι ἡ βάση, ὁ θριγκός καί ἡ στέψη. Κάτω ὀκτώ κατακόρυφα στοιχεῖα ἔχουν στά ἐνδιάμεσά τους πέντε Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσόδους. Πάνω ἀπό αὐτά βρίσκονται οἱ κοσμητικές ζῶνες μέ δεκαπέντε εἰκόνες Δωδεκαόρτου. Ἡ στέψη ἔχει σταυρό, λυπηρά, ἀγγέλους καί δράκοντες μέσα σέ κλάδους.

Βημόθυρο: Ὅπως τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στόν Ἀρχάγγελο.

Στέψη: Παρόμοια μέ ἐκείνη στόν Ναό τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στόν Ἀρχάγγελο. Διαφέρει ὅμως ὡς πρός τούς γρύπες, πού ἐδῶ παρουσιάζονται ὡς κανονικά λιοντάρια.

Διάκοσμος: Ἀντιγράφει θέματα ἀπό τό ἀντίστοιχο στόν Ναό τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στόν Ἀρχάγγελο.

Τεχνικές: Συνδυάζει τά ἔντονα προεξέχοντα γλυπτά μέ τά διαμπερῆ κενά. Ὑπάρχουν ἀστοχίες, ἀτέλειες, στά στρογγυλεύματα τῆς προεξοχῆς στό Δωδεκάορτο. Εἶναι χρυσωμένο, ἐνῶ παράλληλα ὑπάρχουν καί περιορισμένα ἀσημένια μέρη.

47. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στήν κοινότητα Φάνες (1855). (Εἰκ. 43, 83 ΚΒ, 130, 136 ΙΣΤ, 215, 234 ΚΖ, 263, 264, 272 ΚΓ, 275 ΙΗ, 279 Γ. Σχ. 62, 63, 64, 128 ΚΣΤ, 131 Κ, 135 ΙΑ, 139 Β, 144 ΙΓ, 172, 179 Α, 182 Α, 185 Κ, 188 ΙΒ, 191 Δ)

Θέση: Στόν ἐνοριακό ναό ἐντός τοῦ χωριοῦ τῶν Φανῶν.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 5,86 μ. καί ὕψος 6,67 μ. Τριμερές μέ βάση, θριγκό καί στέψη. Ὀκτώ στύλοι στό κάτω μέρος ἔχουν ἀνάμεσά τους πέντε Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσόδους. Πάνω ἀπό αὐτούς βρίσκονται οἱ κοσμητικές ζῶνες καί μαζί μέ αὐτές δεκαπέντε εἰκόνες Δωδεκαόρτου. Στή θέση αὐτή ὑπάρχει πρισματική προεξοχή. Στή στέψη, τό τρίτο μέρος, ἀπαντῶνται σταυρός, λυπηρά, ἄγγελοι καί κάτω ἀπό αὐτά οἱ δράκοντες, μέσα στούς κλάδους, ἔχουν ἀνάμεσά τους ἕναν ἀετό καί δύο λιοντάρια.

Βημόθυρο: Στά δύο φύλλα κατανέμονται ὀκτώ γραπτές παραστάσεις κάτω ἀπό δύο τοξοστοιχίες. Σέ ἀνώτερη θέση σκαλίστηκαν

δύο δράκοντες καί στό ὑπόλοιπο μέρος ἀνθοφόροι κλάδοι. Ὁ σταθμός ἀσφαλείας ἔχει στήν κορυφή δίσκο πού περιβάλλεται ἀπό φύλλα καί μικρό σταυρό.

Στέψη: Ὁ σταυρός ἔχει τά εὐαγγελικά σύμβολα στά τρίλοβα τῶν κεραιῶν πού περιβάλλονται ἀπό πέντε φυτικά κοσμήματα τό κάθε ἕνα. Στίς γωνίες του ὑπάρχουν ἐπίσης προεξέχοντα φύλλα. Γλυπτές ταινίες μέ φύλλα καί καρπούς πλαισιώνουν τίς ὁριζόντιες καί κατακόρυφες πλευρές του. Τά αὐτόξυλα λυπηρά φέρουν στρεπτούς κιονίσκους καί βλαστούς στίς δύο πλευρές. Στήν ἄνω καί κάτω πλευρά ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα καί ἄνθη καί στό ἀνώτατο σημεῖο δέσμη μέ τά ἴδια αὐτά κοσμητικά στοιχεῖα. Οἱ γραπτές παραστάσεις τῶν ἀγγέλων ἔχουν ἀποκοπεῖ κατά τό περίγραμμά τους.

Διάκοσμος: Οἱ δύο ζῶνες πάνω ἀπό τό Δωδεκάορτο ἔχουν ἡ μέν πρώτη ἀνθοδέσμες καί γιρλάντες καί ἡ δεύτερη τά κυκλικά τόξα τῶν εἰκόνων. Στά τύμπανά τους σκαλίστηκαν δοχεῖα μέ ἄνθη καί στά ἐνδιάμεσά τους τριγωνικά διαστήματα ἀνθοφόροι κλαδίσκοι. Ἀνάμεσα ἀπό τό Δωδεκάορτο καί τίς Δεσποτικές εἰκόνες μεσολαβοῦν σέ ἐναλλαγή δέκα λεπτές καί πλατιές γλυπτές ζῶνες. Ἡ ἀνώτερη διαιρεῖται σέ πλαίσια, ἕκαστον τῶν ὁποίων ἀντιστοιχεῖ σέ ὑπερκείμενη εἰκόνα Δωδεκαόρτου καί φέρει ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα. Ἀκολουθοῦν δύο χωρίς διάκοσμο πού ἔχουν ἀνάμεσά τους τήν κύρια μέ τόν ἀνθοφόρο κλάδο. Πιό κάτω βρίσκεται ἐκείνη μέ τά Χερουβίμ καί τίς γιρλάντες. Στό ὕψος τῶν κιονόκρανων, ἡ ἕκτη κατά σειρά, κοσμεῖται μέ πεντάφυλλα ἀνθέμια. Στή συνέχεια μιά μέ ἀνθοφόρους κλαδίσκους καί ἔπεται ἄλλη μέ ἐφαπτόμενες μισές ἐλλείψεις. Ἀπό τίς δύο τελευταῖες ἡ πρώτη περιλαμβάνει τά κυκλικά τόξα τῶν Δεσποτικῶν, πού ἔχουν στά τύμπανα τούς ἀνθοφόρους κλάδους. Ἡ δέκατη στή σειρά εἶναι διπλή καί περιλαμβάνει τά θέματα τῆς ἕκτης καί ὄγδοης σέ ἐπανάληψη. Στούς κίονες σκαλίστηκαν ἀνθοφόροι κλάδοι σέ μορφή στερεᾶς ἕλικας καί πάνω ἀπό τά κιονόκρανα στερεώθηκαν φτερωτές γυναικεῖες μορφές. Τό πάνω μέρος τῶν θωρακίων ἔχει ἀνθοφόρους κλάδους, ἀντικριστά ζωάκια καί τό κάτω πλαίσια μέ ἀκανθόφυλλα καί καρπούς. Στούς πεσσούς παρατηρεῖται ἀγγεῖο, μέσα ἀπό τό ὁποῖο ἐξέρχεται ἀνθοφόρος κλάδος. Τά ὑπέρθυρα φέρουν ὡσαύτως ἀνθοφόρους κλάδους καί καρπούς.

Τεχνικές: Βαθύ σκάλισμα μέ διάτρητη τεχνική καί προεξέχοντα

ὁλόγλυφα στοιχεῖα. Χρυσωμένα μέρη εἶναι ὁ σταυρός, τά λυπηρά καί ἔνθετη γλυπτή κεφαλή ἀγγέλου μέ φτερά, πάνω ἀπό τήν Ὡραία Πύλη.

48. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου τῆς Πόλεως Ρόδου (~1856). (Εἰκ. 285, 295, 296. Σχ. 65, 175 Α)

Θέση: Ἐντός τοῦ ἐνοριακοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 6,77 μ. καί ὕψος 7,04 μ. Τριμερές μέ ὀκτώ κατακόρυφα στοιχεῖα κάτω, πέντε Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσόδους. Στόν θριγκό ὑπάρχουν δεκαπέντε εἰκόνες Δωδεκαόρτου καί πρισματική προεξοχή στό κέντρο. Ἡ στέψη, τό τρίτο μέρος, περιλαμβάνει σταυρό, λυπηρά, ἀγγέλους καί δράκοντες μέ ἀετό καί γρυπολέοντες μέσα στούς κλάδους. Δημοσιεύτηκε παλαιότερα[22].

Τεχνικές: Προεξέχοντα καί ἔνθετα στοιχεῖα συνδυάζονται μέ τά ἀντίθετά τους διαμπερῆ κενά. Τά μόνα χρυσωμένα μέρη εἶναι ὁ σταυρός καί τά λυπηρά.

49. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης στά Καλαβάρδα (1857). (Εἰκ. 44, 244 Η, 272 ΚΔ, 275 ΙΘ, 277 Ι. Σχ. 66, 67, 128 ΚΖ, 138 Ι)

Θέση: Στόν ἐνοριακό τῆς κοινότητας.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 6,31 μ. καί ὕψος 6,95 μ. Παρόμοιο μέ τό ἀντίστοιχο τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες.

Διάκοσμος: Οἱ μόνες διαφορές ἀπό ἐκεῖνο τῶν Φανῶν ἀφοροῦν τή στέψη καί τή ζώνη κάτω ἀπό αὐτήν. Στήν πρώτη περίπτωση οἱ γρυπολέοντες ἀντικατέστησαν τά λιοντάρια καί στή δεύτερη ὑπάρχουν ἀετοί καί γιρλάντες.

Τεχνικές: Ὅπως καί τό προηγούμενο εἰκονοστάσι. Χρυσωμένα τμήματα σήμερα εἶναι ὁ σταυρός, τά λυπηρά, τό βημόθυρο καί τό πλαίσιο τῆς ἐπιγραφῆς μέ τή χρονολόγηση.

22. Ἀ. Θεοδοσίου, *Εἰκονοστάσια στήν πόλη τῆς Ρόδου,* σ. 15 καί πίν. 23-27.

50. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Κοσκινοῦ (~1857).
(Εἰκ. 45, 90 ΙΣΤ, 229 ΙΓ, 234 ΚΘ. Σχ. 68)

Θέση: Ὁ ναός τοῦ Ἁγίου Γεωργίου βρίσκεται στό κοιμητήριο τῆς κοινότητας.

Διάρθρωση: Τό πλάτος του ἰσοῦται μέ 5,33 μ. καί τό ὕψος του μέ 5,97 μ. Τριμερές μέ ὀκτώ κατακόρυφα στοιχεῖα κάτω, πέντε Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσόδους. Στό δεύτερο μέρος, στόν θριγκό ἀπαντῶνται δεκαπέντε εἰκόνες Δωδεκαόρτου. Ἡ στέψη περιλαμβάνει σταυρό, λυπηρά καί δράκοντες.

Βημόθυρο: Στά δύο φύλλα, κάτω ἀπό τοξωτά διάχωρα ζωγραφίστηκαν οἱ παραστάσεις τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου καί τῶν κορυφαίων Ἀποστόλων Πέτρου καί Παύλου. Στό ἄνω μέρος του σκαλίστηκαν ἄνθη, ἑλισσόμενα ἀκανθόφυλλα καί δύο δράκοντες. Ὁ σταθμός ἀσφαλείας ἔχει στήν κορυφή δίσκο μέ τόν ἀκοίμητο ὀφθαλμό καί μικρό σταυρό.

Στέψη: Ὁ σταυρός μέ τούς Εὐαγγελιστές στά τρίλοβα φέρει πέντε γλυπτά φυτικά κοσμήματα σέ κάθε κεραία του καί ἀπό ἕνα σέ κάθε γωνία. Στενή ζώνη μέ φύλλα περιβάλλει τίς ὁριζόντιες καί κατακόρυφες πλευρές του. Στίς δύο πλευρές τῶν λυπηρῶν οἱ κιονίσκοι ἀφενός βαίνουν καί ἀφετέρου βαστάζουν στό ἄνω μέρος γλυπτά φύλλα καί ἄνθη. Ἀετός, γρυπολέοντες καί τρικέφαλοι δράκοντες βρίσκονται ἀνάμεσα στούς ἀνθοφόρους κλάδους τῆς στέψης.

Διάκοσμος: Ἀπό τίς δύο ἀνώτερες ζῶνες ἡ μία κοσμεῖται μέ γλυπτά φύλλα σέ σειρά καί ἡ ἄλλη περιλαμβάνει τά ἡμικυκλικά τόξα τοῦ Δωδεκαόρτου μέ ἕνα ἄνθος κεντρικά σέ κάθε τύμπανο καί σέ κάθε τριγωνικό διάστημα, πού μεσολαβεῖ ἀνάμεσά τους. Στόν θριγκό, ἀνάμεσα ἀπό τίς δύο σειρές εἰκόνων ἐντοπίζονται ἐννιά ζῶνες. Ἐξ αὐτῶν ἡ πρώτη καί ἡ ἕκτη ἔχουν ρόμβους μέ ἕνα ἄνθος στό κέντρο τους. Στή δεύτερη καί ἕβδομη παρατηροῦνται φύλλα σέ σειρά. Ἡ τρίτη παραμένει ἁπλή, χωρίς διάκοσμο καί ἡ τέταρτη φέρει ἀγγέλους καί γιρλάντες. Ἡ πέμπτη κοσμεῖται μέ πεντάφυλλα ἀνθέμια. Στήν ὄγδοη κατασκευάστηκαν τά ἡμικυκλικά τόξα τῶν Δεσποτικῶν εἰκόνων, στά τύμπανα τῶν ὁποίων ὑπάρχουν κεφαλές στεφανωμένες μέ ἀκτίνες. Ἐξαίρεση ἀποτελεῖ τό ἀντίστοιχο τῆς Ὡραίας Πύλης, στό ὁποῖο βρίσκεται ἀετός μέ τό φίδι μέσα σέ ἀνθοφόρους κλαδίσκους. Τέλος στή χαμηλότερη ἀπαντῶνται πάλι τά φύλλα σέ σειρά. Οἱ κίονες εἶναι κυλινδρικοί μέ γραπτές παραστάσεις ἀποστό-

λων, ἀγγέλων καί ἁγίων. Πάνω ἀπό τά κιονόκρανα βρίσκονται φτερωτές γυναικεῖες μορφές. Στό ἄνω μέρος τῶν θωρακίων ὅπως ἐπίσης καί στούς πεσσούς ἐπαναλαμβάνονται τά θέματα τῶν ρόμβων μέ ἄνθος στό κέντρο βάρους τους. Οἱ ποδιές ἔχουν γραπτές παραστάσεις προφητῶν καί ἁγίων.

Τεχνικές: Συμπαγῆ σανιδώματα, χωρίς κενά περιέχουν ἀραιό γλυπτό διάκοσμο. Οἱ κιονίσκοι στό Δωδεκάορτο καί οἱ κίονες τῶν Δεσποτικῶν παραπέμπουν στούς τορνευτούς. Τά περισσότερα γλυπτά μέρη, πού προεξέχουν ἔχουν χρυσωθεῖ. Τό βάθος εἶναι χρωματισμένο.

51. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῶν Ταξιαρχῶν στά Μαριτσά (~1859). (Εἰκ. 46, 216, 272 ΚΣΤ. Σχ. 69)

Θέση: Ὁ ναός, μέσα στόν ὁποῖο βρίσκεται, εἶναι ἐνοριακός.

Διάρθρωση: Ἔχει πλάτος ἴσο μέ 6,69 μ. καί ὕψος 7,13 μ. Διαιρεῖται σέ τρία μέρη. Τή βάση μέ ὀκτώ κατακόρυφα στοιχεῖα, πέντε Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσόδους. Τόν θριγκό μέ δεκαεπτά εἰκόνες Δωδεκαόρτου καί τρίτο τή στέψη μέ σταυρό, λυπηρά, ἀγγέλους καί ἀετούς.

Βημόθυρο: Παρόμοιο μέ ἐκεῖνο στόν Ναό τοῦ Τιμίου Προδρόμου στίς Φάνες.

Στέψη: Ἀντιγράφει ἐκείνη στόν Τίμιο Πρόδρομο πού ἀναφέρεται πιό πάνω. Ἐπί πλέον τό τμῆμα αὐτό ἐνισχύεται μορφολογικά μέ τήν προσθήκη δύο ὁλόγλυφων ἀετῶν δίπλα ἀπό τά λυπηρά.

Διάκοσμος: Ὅπως τό ἀντίστοιχο στίς Φάνες.

Τεχνικές: Διαμπερῆ κενά συνδυάζονται μέ τά ἔντονα προεξέχοντα ὁλόγλυφα μέρη καί δημιουργοῦν ἀντιθέσεις. Ἀπό τή στέψη ἔχουν χρυσωθεῖ ὁ σταυρός, τά λυπηρά καί οἱ δράκοντες. Ἀπό τήν Ὡραία Πύλη τό βημόθυρο, τό ὑπέρθυρο καί τό τύμπανο τοῦ τόξου πάνω ἀπό αὐτά.

52. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στή Λάρδο (1850-1860). (Εἰκ. 47, 90 ΙΗ, 272 ΚΖ. Σχ. 70, 182 Β)

Θέση: Στόν ἐνοριακό ναό τῆς κοινότητας.

Διάρθρωση: Ἐκτείνεται σέ μῆκος 5,86 μ. καί ὕψος 6,18 μ. Τριμερές μέ βάση, θριγκό καί στέψη. Κάτω ὀκτώ κίονες ἔχουν ἀνάμεσά τους πέντε Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσόδους. Πάνω ἀπό αὐτούς στερεώθηκαν οἱ κοσμητικές ζῶνες μέ δεκαπέντε εἰκόνες Δωδεκαόρτου.

Στή στέψη παρατηροῦνται σταυρός, λυπηρά, ἄγγελοι καί δράκοντες μέσα σέ κλάδους.

Βημόθυρο: Μέ ὀκτώ τοξωτά διάχωρα γιά τίς γραπτές παραστάσεις κ.λπ., ὅπως καί τό ἀντίστοιχο στόν Ναό τοῦ Τιμίου Προδρόμου στίς Φάνες.

Στέψη: Ὅπως καί στό εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης στά Καλαβάρδα. Ὁ σταυρός πλαισιώνεται μέ γλυπτή ζώνη πού φέρει βλαστούς καί ἄνθη.

Διάκοσμος: Μοιάζει μέ τά τελευταῖα, πού εἶναι τοῦ ἴδιου τύπου. Στά θωράκια τά γλυπτά πλαίσια φέρουν ἐλισσόμενους βλαστούς μέ ἄνθη.

Τεχνικές: Χρυσωμένα τμήματα βρίσκονται στόν σταυρό καί τά λυπηρά.

53. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Μονῆς Παναγίας Ὑψενῆς (~1860).

(Εἰκ. 48, 90 Κ. Σχ. 71, 131 ΚΑ)

Θέση: Στόν κύριο ναό ἐντός τῆς Μονῆς.

Διάρθρωση: Ἔχει ἄνοιγμα ἴσο μέ 4,61 μ. καί ὕψος 5,17 μ. Ἕξι κατακόρυφα στοιχεῖα μαζί μέ τίς δύο εἰσόδους καί τρεῖς Δεσποτικές εἰκόνες ἀπαρτίζουν τό κάτω μέρος. Ὁ θριγκός μέ τίς ἕνδεκα εἰκόνες Δωδεκαόρτου τό δεύτερο μέρος. Τό τρίτο εἶναι ἡ στέψη μέ τόν σταυρό, τά λυπηρά, τούς ἀγγέλους καί τούς δράκοντες.

Βημόθυρο: Μέ τέσσερα τοξωτά διάχωρα γιά τίς παραστάσεις τοῦ Εὐαγγελισμοῦ καί τῶν ἄλλων ἁγίων.

Στέψη: Ὁ σταυρός ἔχει τά τρίλοβα στίς ἄκριες τῶν κεραιῶν του. Πέντε φυτικά κοσμήματα ὑπάρχουν σέ κάθε βραχίονα καί ἕνα σέ κάθε γωνία του. Στενή ταινία μέ διπλά γλυπτά φύλλα περιτρέχει ὅλες τίς πλευρές του. Τά λυπηρά καί οἱ ἄγγελοι ἔχουν ἀποκοπεῖ κατά τό περίγραμμά τους. Οἱ τρικέφαλοι δράκοντες βρίσκονται μέσα στούς ἀνθοφόρους κλάδους.

Διάκοσμος: Κυλινδρικοί κίονες βρίσκονται δίπλα στίς εἰκόνες τῶν Δεσποτικῶν καί τοῦ Δωδεκαόρτου. Τό ὅλο εἰκονοστάσι εἶναι σανιδωτό, ἄνευ πολλῶν γλυφῶν. Πάνω ἀπό τίς Δεσποτικές εἰκόνες καί τίς εἰσόδους διαμορφώνονται ἡμικυκλικά τόξα μέ λεία καί ἐπίπεδα τύμπανα. Τά θωράκια ἔχουν ἁπλούς καθρέπτες (ταμπλάδες).

Τεχνικές: Ἁπλό, λιτό καί στρωτό ἔχει γλυπτά μόνο στό ἄνω μέ-

ρος καί ἐλάχιστα στό βημόθυρο. Παραμένει χωρίς χρυσώματα καί εἶναι ἐξ ὁλοκλήρου βερνικωμένο.

54. Εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἰσιδώρου (~1860). (Εἰκ. 49, 217. Σχ. 72, 135 ΙΒ)

Θέση: Μέσα στόν ἐνοριακό ναό ἐντός τοῦ οἰκισμοῦ.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 5,88 μ. καί ὕψος 6,51 μ. Τριμερές μέ ὀκτώ κατακόρυφα στοιχεῖα στό κάτω μέρος καί ἀνάμεσά τους πέντε Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἴσοδοι. Πάνω ἀπό αὐτά στερεώθηκε ὁ θριγκός μέ δεκατρεῖς εἰκόνες Δωδεκαόρτου. Στό ἀνώτερο σημεῖο ἡ στέψη μέ σταυρό, λυπηρά, ἀγγέλους καί δράκοντες.

Βημόθυρο: Οἱ γραπτές παραστάσεις κατανέμονται σέ τέσσερα τοξωτά. Στό ἄνω μέρος του σκαλίστηκαν δράκοντες καί ἀνθοφόροι κλάδοι. Ὁ σταθμός ἀσφαλείας ἔχει στήν κορυφή δίσκο μέ τήν παράσταση τοῦ Χριστοῦ μέσα σέ στεφάνι, πού ἀπολήγει σέ σταυρό.

Στέψη: Ὁ σταυρός ἔχει στά τρίλοβα τῶν κεραιῶν του τά εὐαγγελικά σύμβολα, τά ὁποῖα ἐπιστέφονται μέ πέντε φυτικά κοσμήματα ἕκαστο. Τό ἴδιο αὐτό θέμα, ὑπάρχει καί στίς γωνίες (ἀπό ἕνα σέ κάθε θέση). Γλυπτή ζώνη μέ φύλλα πλαισιώνει τίς ὁριζόντιες καί κατακόρυφες πλευρές του. Τά πλαίσια τῶν λυπηρῶν κοσμοῦνται μέ ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα καί ἄνθη. Στόν ἀνθοφόρο κλάδο τῆς στέψης βρίσκονται οἱ δράκοντες καί τό τμῆμα αὐτό ἐνισχύεται μορφολογικά μέ τήν προσθήκη ἀετοῦ καί γρυπολεόντων.

Διάκοσμος: Ἁπλός, ὅπως καί στόν Ἅγιο Ἰωάννη τόν Θεολόγο στήν κοινότητα Δαματριᾶς μέ παρόμοιους κίονες (φολιδωτούς).

Τεχνικές: Μεγάλες σανιδωτές ἐπιφάνειες καλύπτονται μέ λίγα γλυπτά στοιχεῖα. Τά χρυσωμένα μέρη του εἶναι ὁ σταυρός, τά λυπηρά, οἱ δράκοντες, τό βημόθυρο, οἱ φτερωτές γυναικεῖες μορφές καί τά κυκλικά τόξα. Τά ὑπόλοιπα εἶναι βερνικωμένα.

55. Εἰκονοστάσι στόν Ναό Ὕψωσης τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στήν κοινότητα Ἀπολλώνων (1858-1863). (Εἰκ. 50. Σχ. 73)

Θέση: Στόν ἐνοριακό ναό τῆς κοινότητας Ἀπολλώνων.

Διάρθρωση: Καλύπτει ὅλο τό πλάτος τοῦ ναοῦ, δηλαδή, 6,65 μ. καί ἔχει ὕψος 6,85 μ. Στά τρία μέρη του παρατηροῦνται δέκα κατακόρυφα στοιχεῖα κάτω μέ ἑπτά Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσό-

δους. Στόν θριγκό δεκαπέντε εἰκόνες Δωδεκαόρτου καί πάνω στή στέψη σταυρός, λυπηρά, ἄγγελοι καί δράκοντες.

Βημόθυρο: Μέ ὀκτώ τοξωτά διάχωρα γιά τίς γραπτές παραστάσεις, ὅπως καί στό ἀντίστοιχο στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες.

Στέψη: Ἀντιγράφει ἐκείνη πού βρίσκεται στόν Ναό τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης στά Καλαβάρδα.

Διάκοσμος: Παρόμοιος μέ τοῦ ἀντιστοίχου στόν Ναό τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης πού ἀναφέρεται πιό πάνω.

Τεχνικές: Συνδυάζει τά ἔντονα προεξέχοντα γλυπτά μέρη μέ τά διαμπερῆ κενά. Τά χρυσωμένα μέρη εἶναι ὁ σταυρός, τά λυπηρά καί τό βημόθυρο.

56. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Βάτι (~1868). (Εἰκ. 51, 93 Α, 272 ΚΘ. Σχ. 74)

Θέση: Στή μονή τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἐξωκκλήσι στά βόρεια τοῦ οἰκισμοῦ.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι 6,65 μ. πλάτος καί 6,79 μ. ὕψος. Διάρθρωση ὅπως τό ἀντίστοιχο στόν Ναό τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης στά Καλαβάρδα.

Βημόθυρο: Ὅπως περιγράφεται στό ἀναφερόμενο πιό πάνω χωρίς τόν γραπτό διάκοσμο στά διάχωρα.

Στέψη: Ὁμοίως ὅπως τό ἀνωτέρω.

Διάκοσμος: Κατά τόν ἴδιο τρόπο μέ ἐκεῖνο πού συγκρίνεται προηγουμένως.

Τεχνικές: Μέ βαθύ σκάλισμα καί διάτρητη τεχνική. Τά χρυσωμένα μέρη εἶναι ὁ σταυρός καί τά λυπηρά.

57. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῶν Ταξιαρχῶν στήν Κάλαθο (1869). (Εἰκ. 52, 83 ΚΕ, 86 ΙΣΤ, 87 ΙΖ, 162, 234 Λ, 241 ΚΓ, 244 Ι. Σχ. 75, 128 ΚΗ)

Θέση: Ὁ ναός μέσα στόν ὁποῖο βρίσκεται εἶναι ὁ ἐνοριακός, μέσα στόν οἰκισμό.

Διάρθρωση: Τό πλάτος του ἰσοῦται μέ 4,78 μ. καί τό ὕψος 5,61 μ. Τριμερές μέ βάση, θριγκό καί στέψη. Κάτω ὑπάρχουν ὀκτώ κατακόρυφα στοιχεῖα μέ δύο εἰσόδους καί πέντε Δεσποτικές εἰκόνες στά ἐνδιάμεσά τους. Πιό πάνω παρατηροῦνται ἄλλες δεκατρεῖς εἰκόνες

Δωδεκαόρτου. Στήν κορυφή ἡ στέψη μέ σταυρό, λυπηρά, ἀγγέλους καί δράκοντες.

Βημόθυρο: Οἱ γραπτές παραστάσεις τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου, οἱ δύο κορυφαῖοι Ἀπόστολοι κάτω ἀπό τέσσερα τοξωτά διάχωρα ζωγραφίστηκαν στά δύο ἀνοιγόμενα φύλλα. Στό ἕνα ἐξ αὐτῶν στερεώθηκε ὁ σταθμός ἀσφαλείας καί ἀμφότερα ἔχουν γλυπτούς ἀνθοφόρους κλάδους καί δράκοντες.

Στέψη: Κατά τή μορφή τοῦ ἀντιστοίχου στόν Ναό τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης στά Καλαβάρδα.

Διάκοσμος: Ὁ θριγκός διαμορφώνεται ὅπως στό εἰκονοστάσι τοῦ Ἁγίου Ἰσιδώρου στήν ὁμώνυμη κοινότητα. Οἱ κίονες εἶναι κυλινδρικοί. Πάνω ἀπό αὐτούς ὡς κιλλίβαντες βρίσκονται δεύτερα κιονόκρανα, πού εἶναι ἀνεξάρτητα τμήματα καί ὑποβαστάζουν τίς ὑπερκείμενες ζῶνες. Τά θωράκια φέρουν γραπτές παραστάσεις μέ κεφαλές ἀγγέλων καί σκηνές ἀπό τήν Παλαιά Διαθήκη. Στά ὑπέρθυρα τοποθετήθηκαν ὁμοίως ἀγγελικές μορφές.

Τεχνικές: Στρωτό, ἀνάγλυφο μέ συμπαγῆ σανιδώματα, χωρίς τά διάτρητα μέρη. Τά προεξέχοντα μέρη καλύπτονται μέ φύλλα χρυσοῦ καί ἀσημιοῦ ἐνῶ τό βάθος χρωματίστηκε μέ ἁπαλά κυρίως χρώματα.

58. Εἰκονοστάσι στή Μονή τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου – Ἀρταμίτη (1870). (Εἰκ. 53, 90 ΚΒ, 107, 137 ΙΖ, 138 ΙΗ, 163, 218, 265, 278 Β. Σχ. 76)

Θέση: Ἡ Μονή Ἀρταμίτη βρίσκεται παρά τήν ὁδό πού ὁδηγεῖ ἀπό τήν Ἔμπωνα στόν Ἅγιο Ἰσίδωρο (γαιῶν Λαέρμων).

Διάρθρωση: Οἱ μετρήσεις τοῦ πλάτους δείχνουν 5,20 μ. καί τοῦ ὕψους 6,08 μ. Τριμερές μέ βάση, θριγκό καί στέψη. Ὀκτώ κατακόρυφα στοιχεῖα κάτω μαζί μέ δύο εἰσόδους καί πέντε Δεσποτικές εἰκόνες ἀποτελοῦν τό πρῶτο μέρος. Ὁ κοσμήτης μέ δεκατρεῖς εἰκόνες Δωδεκαόρτου τό δεύτερο. Ὁ σταυρός μέ τά λυπηρά, τούς ἀγγέλους καί τούς δράκοντες τό τρίτο, τή στέψη, δηλαδή.

Βημόθυρο: Παρόμοιο στόν τύπο μέ ἐκεῖνο τῶν Ταξιαρχῶν στήν Κάλαθο ἀλλά στήν ἁπλούστερή του μορφή. Ἐπί πλέον ἐδῶ ὑπάρχει γλυπτός δίσκος στήν κορυφή τοῦ σταθμοῦ ἀσφαλείας.

Στέψη: Πέντε φυτικά κοσμήματα στερεώθηκαν σέ κάθε τρίλοβο τοῦ σταυροῦ καί ἀπό ἕνα σέ κάθε γωνία του. Στίς κεραῖες, τίς ἄκριες τῆς

γραπτῆς παράστασης ἀπαντῶνται οἱ παραστάσεις τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν. Στενή ταινία μέ φύλλα πλαισιώνει τίς πλευρές τοῦ σταυροῦ καί τῶν λυπηρῶν. Ἡ σύνθεση μέ τούς δράκοντες καί τόν ἀνθοφόρο κλάδο ἐμπλουτίζεται μέ τήν προσθήκη ἀετοῦ καί γρυπολεόντων.

Διάκοσμος: Λιτός μέ πεντάφυλλα, ρόμβους καί ἄνθη σέ σειρά. Τά τύμπανα τῶν κυκλικῶν τόξων στό Δωδεκάορτο ἔχουν ἀπό ἕνα ἄνθος καί στίς Δεσποτικές φέρουν ἐπί πλέον ἀκτινωτούς πηχίσκους. Οἱ κίονες εἶναι κυλινδρικοί καί πάνω ἀπό τά κιονόκρανα τοποθετήθηκαν φτερωτές γυναικεῖες μορφές. Τά θωράκια κοσμοῦνται μέ ρομβικά σχέδια πάνω στά σανιδώματα.

Τεχνικές: Χαμηλό ἀνάγλυφο, χωρίς τά διαμπερῆ κενά. Συμπαγῆ σανιδώματα μέ καθρέπτες (ταμπλάδες) στό μεγαλύτερό του μέρος. Τά προεξέχοντα γλυπτά χρυσώθηκαν καί τό βάθος χρωματίστηκε.

59. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῶν Ἁγίων Σαράντα Μαρτύρων στή Διμυλιά (~1872). (Εἰκ. 54, 93 Β. Σχ. 78)

Θέση: Μέσα στόν ἐνοριακό Ναό τῆς κοινότητας.

Διάρθρωση: Ἔχει πλάτος 5,07 μ. καί ὕψος 6,08 μ. Τά τρία μέρη του εἶναι βάση, θριγκός καί στέψη. Κάτω ὑπάρχουν ὀκτώ κατακόρυφα στοιχεῖα, δύο εἴσοδοι καί πέντε Δεσποτικές εἰκόνες. Ἄλλες δεκατρεῖς εἰκόνες Δωδεκαόρτου ἀπαντῶνται στόν θριγκό. Στό ἀνώτερο σημεῖο, τή στέψη τοποθετήθηκαν ὁ σταυρός, τά λυπηρά, οἱ ἄγγελοι καί οἱ δράκοντες.

Βημόθυρο: Μέ τέσσερα τοξωτά διάχωρα. Δράκοντες καί ἀνθοφόρους κλάδους στό ἄνω μέρος. Σ' ἕνα ἀπό τά δύο φύλλα ὑπάρχει σταθμός ἀσφαλείας, στήν κορυφή τοῦ ὁποίου ὑπάρχει γλυπτός δίσκος μέ στεφάνι καί σταυρό.

Στέψη: Ἀπουσιάζει ἐντελῶς. Ὁ σταυρός φέρει τίς παραστάσεις τῶν Εὐαγγελιστῶν στά τρίλοβα τῶν κεραιῶν. Πέντε φυτικά κοσμήματα τοποθετήθηκαν σέ κάθε ἄκρια τοῦ σταυροῦ καί ἀπό ἕνα σέ κάθε γωνία. Στενή ταινία μέ γλυπτά φύλλα πλαισιώνει τίς κατακόρυφες καί ὁριζόντιες πλευρές του. Τό ἴδιο θέμα ἀπαντᾶται καί στά πλάγια τῶν λυπηρῶν. Συμπληρωματικά στοιχεῖα, ἐκτός ἀπό τούς δράκοντες, εἶναι ὁ ἀετός καί οἱ γρυπολέοντες μέσα στούς κλάδους.

Διάκοσμος: Ἁπλά γλυπτά θέματα (ἄνθη) καί ρομβικά σχήματα καλύπτουν τό μεγαλύτερο μέρος τῆς ἐπιφάνειάς του. Οἱ κοσμητικές

ζῶνες διαμορφώνονται ὅπως καί στό ἀντίστοιχο τοῦ Ναοῦ τῶν Ταξιαρχῶν στήν Κάλαθο. Πάνω ἀπό τά κιονόκρανα τῶν κυλινδρικῶν κιόνων στερεώθηκαν ὁλόγλυφες φτερωτές γυναικεῖες μορφές. Στά τύμπανα τῶν τόξων τῶν Δεσποτικῶν εἰκόνων ὑπάρχουν ἀκτινοστεφεῖς κεφαλές.

Τεχνικές: Χαμηλό ἀνάγλυφο σέ σανιδώματα καί χωρίς διαμπερῆ κενά χρησιμοποιεῖται στό σύνολο τῆς κατασκευῆς. Χρυσωμένα μέρη εἶναι τά πλαίσια τοῦ σταυροῦ καί τῶν λυπηρῶν.

60. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στά Πλατάνια (1874). (Εἰκ. 55. Σχ. 78)

Θέση: Ὁ ναός, μέσα στόν ὁποῖο τοποθετήθηκε, εἶναι ὁ ἐνοριακός τῆς κοινότητας.

Διάρθρωση: Οἱ γενικές διαστάσεις του εἶναι πλάτος 4,40 μ. καί ὕψος 5,75 μ. Τό κάτω τμῆμα συντίθεται ἀπό ὀκτώ κατακόρυφα στοιχεῖα, πέντε Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσόδους. Ὁ θριγκός πιό πάνω φέρει ἄλλες δεκατρεῖς εἰκόνες Δωδεκαόρτου. Στή στέψη, τό ἀνώτερο καί τρίτο μέρος παρατηροῦνται σταυρός, λυπηρά, ἄγγελοι καί δράκοντες.

Βημόθυρο: Δέν ἐντοπίζεται.

Στέψη: Παρόμοια στή μορφή μέ ἐκείνη στό ἀντίστοιχο τοῦ Ναοῦ τῶν Ταξιαρχῶν στήν Κάλαθο.

Διάκοσμος: Στό ἴδιο στύλ μέ τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες. Οἱ βάσεις τῶν κιόνων ὅμως χωρίς διάκοσμο.

Τεχνικές: Βαθύ σκάλισμα μέ ἔντονα προεξέχοντα στοιχεῖα καί διαμπερῆ κενά. Ἔχουν χρυσωθεῖ μόνο ὁ σταυρός καί τά λυπηρά.

61. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Φανουρίου στή Μεσαιωνική Πόλη (1850-1875). (Εἰκ. 56. Σχ. 79, 193)

Θέση: Μεταφέρθηκε ἐκεῖ στό βυζαντινό ἐκκλησάκι ἀπό ἄλλο ναό.

Διάρθρωση: Ταιριάζει μέ τό ἄνοιγμα τοῦ Ἱεροῦ βήματος στίς διαστάσεις. Τό πλάτος του εἶναι ἴσο μέ 3,34 μ. καί τό ὕψος μέ 3,86 μ. Τριμερές μέ βάση θριγκό καί στέψη. Στή βάση ὑπάρχουν ἕξι στυλώματα μαζί μέ τρεῖς Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσόδους. Πάνω ἀπό αὐτά βρίσκεται ὁ θριγκός πού φέρει δεκατρεῖς εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ καί τῶν Ἀποστό-

λων. Ἀκόμα ψηλότερα ἡ στέψη περιλαμβάνει σταυρό, λυπηρά καί δράκοντες μέσα στούς κλάδους. Δημοσιεύτηκε προηγουμένως[23].

Τεχνικές: Περίτεχνο ἔργο, χωρίς ὅμως τά διαμπερῆ κενά. Ἐπάλληλα μεταγενέστερα χρώματα καλύπτουν τά ἀρχικά φύλλα χρυσοῦ.

62. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἔμπωνα (1860-1875). (Εἰκ. 57, 87 ΙΗ, 115, 164, 272 Α. Σχ. 80, 140 Δ)

Θέση: Ὁ ναός κτίστηκε ἐντός τοῦ οἰκισμοῦ, εἶναι ἐνοριακός καί μέσα σέ αὐτόν τοποθετήθηκε τό ξυλόγλυπτο ἔργο.

Διάρθρωση: Οἱ μετρήσεις στίς γενικές διαστάσεις δείχνουν 6,15 μ. πλάτος καί 6,88 μ. ὕψος.

Βημόθυρο: Στόν τύπο καί τή μορφή τοῦ ἀντίστοιχου στόν Ναό τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης στά Καλαβάρδα.

Στέψη: Παρόμοια μέ τό ἀνωτέρω, πού γίνεται ἡ σύγκριση ἀλλά καί μέ τήν προσθήκη δύο ἀκόμα ὁλόγλυφων ἀετῶν δίπλα ἀπό τά λυπηρά.

Διάκοσμος: Ὅπως καί σέ αὐτό πού ἀναφέρεται πιό πάνω.

Τεχνικές: Βαθύ σκάλισμα μέ ὁλόγλυφα ἔντονα προεξέχοντα στοιχεῖα καί διαμπερῆ κενά. Ὅλα τά γλυπτά μέρη εἶναι χρυσωμένα καί τό βάθος χρωματιστό.

63. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς στήν Κατταβιά (1879). (Εἰκ. 58, 131, 220, 272 ΛΑ. Σχ. 81)

Θέση: Στόν ἐνοριακό ναό τῆς κοινότητας.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι 6,96 μ. πλάτος καί 6,59 μ. ὕψος. Τριμερές μέ βάση, θριγκό καί στέψη. Δέκα κίονες στό κάτω μέρος ἔχουν ἐνδιάμεσά τους ἑπτά Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσόδους. Ἄλλες δεκαεπτά εἰκόνες Δωδεκαόρτου βρίσκονται στόν θριγκό μέ τίς κοσμητικές ζῶνες. Στή στέψη παρατηροῦνται σταυρός, λυπηρά, ἄγγελοι καί δράκοντες.

Βημόθυρο: Ὅπως καί τό ἀντίστοιχο στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες.

Στέψη: Παρόμοιο μέ τό συγκρινόμενο ἀνωτέρω.

Διάκοσμος: Ἀντιγράφει θέματα ἀπό τό εἰκονοστάσι στόν Ναό

23. Ἀ. Θεοδοσίου, *Εἰκονοστάσια στήν πόλη τῆς Ρόδου,* σ. 16 καί πίν. 28-29.

τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης στά Καλαβάρδα. Ἐξαίρεση ἀποτελοῦν οἱ βάσεις τῶν κιόνων, πού ἐδῶ εἶναι φολιδωτές.

Τεχνικές: Βαθύ σκάλισμα μέ ἔντονα προεξέχοντα στοιχεῖα καί διαμπερῆ κενά. Χρυσωμένα εἶναι κάποια τμήματά του, ὅπως ὁ σταυρός, τά λυπηρά, τά τύμπανα τῶν τόξων τοῦ Δωδεκαόρτου καί τό βημόθυρο.

64. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Λουκᾶ Σορωνῆς (1881).

(Εἰκ. 59, 83 ΚΓ, 93 Γ, 132, 266. Σχ. 82, 138 Κ)

Θέση: Ὁ ναός ἐντός τοῦ ὁποίου βρίσκεται, εἶναι ἐνοριακός καί ταυτόχρονα λειτουργεῖ καί ὡς κοιμητήριο. Ἀναγέρθηκε στά ὅρια τοῦ οἰκισμοῦ στά νοτιοανατολικά.

Διάρθρωση: Ἐκτείνεται σέ πλάτος ἴσο μέ 11,14 μ. καί ὕψος 6,86 μ. Τριμερές μέ βάση, θριγκό καί στέψη. Κάτω, στό πρῶτο μέρος, ὑπάρχουν δεκατέσσερεις κίονες, τρεῖς εἴσοδοι καί δέκα Δεσποτικές εἰκόνες. Πάνω ἀπό αὐτούς τοποθετήθηκαν οἱ κοσμητικές εἰκόνες τοῦ θριγκοῦ μέ εἰκοσιεννέα εἰκόνες Δωδεκαόρτου, πού σχηματίζουν τρεῖς πρισματικές προεξοχές. Στό ἀνώτερο σημεῖο ἡ στέψη περιλαμβάνει σταυρό, λυπηρά, ἀγγέλους καί δράκοντες.

Βημόθυρο: Στόν τύπο τοῦ ἀντίστοιχου στόν Ναό τῶν Ταξιαρχῶν στήν Κάλαθο (μέ τέσσερα τοξωτά διάχωρα).

Στέψη: Ὁ σταυρός ἔχει πέντε φυτικά κοσμήματα σέ κάθε ἄκρια τῶν κεραιῶν καί ἀπό ἕνα σέ κάθε γωνία του. Στά τρίλοβά του ζωγραφίστηκαν τά εὐαγγελικά σύμβολα. Στενή ζώνη μέ γλυπτά ἄνθη καί φύλλα πλαισιώνουν τίς ὁριζόντιες καί κατακόρυφες πλευρές του. Στά πλαίσια τῶν λυπηρῶν παρατηροῦνται ὁμοίως ἀνθοφόροι κλαδίσκοι, δύο κιονίσκοι ἑκατέρωθεν τῆς παράστασης καί ἕνα φυτικό κόσμημα στήν κορυφή. Δίπλα στούς δράκοντες σκαλίστηκαν ἀετός καί γρυπολέοντες μέσα σέ κλάδους.

Διάκοσμος: Ὅπως στό ἀντίστοιχο τοῦ Ναοῦ τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης στά Καλαβάρδα ἀλλά μέ τήν προσθήκη μιᾶς ἀκόμα κοσμητικῆς ταινίας στήν κορυφή, κάτω ἀπό ἐκείνη μέ τούς ἀετούς καί τίς γιρλάντες. Πάνω σέ αὐτή διακρίνονται ἐλισσόμενα φύλλα καί ἄνθη. Οἱ βάσεις τῶν ὀκτώ ἀκρινῶν κιόνων (στά πλαϊνά κλίτη) εἶναι φολιδωτές. Στά τέσσερα τμήματα τῶν θωρακίων, πού παρεμβάλλονται ἀνάμεσά τους σκαλίστηκαν ἐπί πλέον ψαθωτά κοσμήματα.

Τεχνικές: Περίτεχνη ἐργασία μέ ζωηρά ἐξέχοντα καί ἔνθετα στοι-

χεῖα ἀλλά καί διαμπερῆ κενά. Τό χρύσωμα περιορίζεται καί ὑπάρχει μόνο στόν σταυρό καί τά λυπηρά. Στό βημόθυρο ἀπουσιάζουν οἱ γραπτές παραστάσεις (ἀτέλειωτο).

65. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Ἁγίας Μαρίνας στήν Ἀπολακκιά (1881). (Εἰκ. 60, 83 ΚΑ, 235 ΛΑ, 267. Σχ. 83, 179 Β)

Θέση: Μέσα στόν ἐνοριακό ναό τῆς κοινότητας.

Διάρθρωση: Οἱ μετρήσεις στίς γενικές διαστάσεις του δείχνουν τό πλάτος ἴσο μέ 5,28 μ. καί τό ὕψος μέ 5,73 μ. Πέντε Δεσποτικές εἰκόνες μαζί μέ ἄλλες δεκατρεῖς Δωδεκαόρτου ἀποτελοῦν τό κύριο γραπτό μέρος. Οἱ κίονες εἶναι ὀκτώ καί οἱ εἴσοδοι δύο. Στή στέψη ἀπαντῶνται σταυρός, λυπηρά, ἄγγελοι καί δράκοντες.

Βημόθυρο: Παρόμοιο μέ ἐκεῖνο τῶν Ταξιαρχῶν στήν Κάλαθο.

Στέψη: Ὅπως παρουσιάζεται ἐκείνη στόν Ναό τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης στά Καλαβάρδα.

Διάκοσμος: Ὅπως τό ἀναφερόμενο στήν προηγούμενη παράγραφο ἀλλά χωρίς τήν ἀνώτερη ζώνη. Οἱ κίονες ἔχουν φολιδωτή βάση.

Τεχνικές: Ἡ ἐκτέλεσή του ἔγινε μέ ἔντονα προεξέχοντα καί ἔνθετα στοιχεῖα καί σέ ἀντίθεση μέ τό βαθύ σκάλισμα καί κάποια διαμπερῆ κενά. Τά ἐλάχιστα χρυσωμένα τμήματα βρίσκονται στή στέψη (σταυρός καί λυπηρά). Τελευταία προστέθηκαν μεταλλικοί, ἀσημί χρωματισμοί στό βάθος καί ὄχι μόνο.

66. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στά Λάερμα (1882). (Εἰκ. 61, 88 Ζ, 108, 133, 165, 183, 184, 277 ΙΑ, 278 Γ. Σχ. 84, 145 ΙΔ, 185 ΚΑ)

Θέση: Ὁ ναός βρίσκεται ἐντός τοῦ οἰκισμοῦ. Εἶναι ἐνοριακός καί μέσα σέ αὐτόν τοποθετήθηκε τό εἰκονοστάσι.

Διάρθρωση: Ἔχει πλάτος ἴσο μέ 5,79 μ. καί ὕψος 6,89 μ. Ἀποτελεῖται ἀπό τρία μέρη. Τή βάση, τόν θριγκό καί τή στέψη. Ὀκτώ κίονες κάτω ἔχουν ἀνάμεσά τους πέντε Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσόδους. Στόν θριγκό ἀπαντῶνται ἄλλες δεκατρεῖς εἰκόνες Δωδεκαόρτου. Ἡ στέψη περιλαμβάνει σταυρό, λυπηρά, ἀγγέλους καί δράκοντες.

Βημόθυρο: Οἱ γραπτές παραστάσεις εἰκονίζονται μέσα στά διά-

χωρα. Στή μορφή μοιάζει μέ τό ἀντίστοιχο στόν Ναό τῶν Ταξιαρχῶν στήν Κάλαθο.

Στέψη: Κατά τό σχέδιο ὅπως καί ἐκείνη στόν Ναό τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης στά Καλαβάρδα.

Διάκοσμος: Παρόμοιο μέ τό προαναφερόμενο. Οἱ κιονίσκοι στό Δωδεκάορτο εἶναι τριπλοί καί στριφτοί. Τά θωράκια ἐμφανίζονται στήν ἁπλούστερη μορφή χωρίς τό σκαλιστό πλαίσιο μέ τόν κλάδο στό κάτω μέρος.

Τεχνικές: Ζωηρά ἐξέχοντα καί ἔνθετα τμήματα συνδυάζονται μέ τά διαμπερῆ κενά. Χρυσώθηκε ἐξ ὁλοκλήρου καί χρωματίστηκε τό βάθος του.

67. Εἰκονοστάσι στή Μονή τῆς Παναγίας τῆς Σκιαδενῆς (~1885).

(Εἰκ. 62, 166, 185, 221, 235 ΛΒ, 241 ΚΑ, 275 Κ, 285 Ζ. Σχ. 85, 179 Γ)

Θέση: Ἡ Μονή βρίσκεται στά ὅρια τῆς κοινότητας Μεσαναγροῦ, στή δυτική πλευρά καί τό εἰκονοστάσι ἐντός τοῦ Ναοῦ τοῦ Γενεσίου τῆς Θεοτόκου.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 4,91 μ. καί ὕψος 5,75 μ. Τριμερές μέ ὀκτώ κατακόρυφα στοιχεῖα κάτω, πέντε Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσόδους. Στόν κοσμήτη ὑπάρχουν δεκατρεῖς εἰκόνες Δωδεκαόρτου. Στή στέψη ἀπαντῶνται σταυρός, λυπηρά, ἄγγελοι καί δράκοντες.

Βημόθυρο: Μέ τέσσερα τοξωτά διάχωρα καί ἡ μορφή του ὅπως στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῶν Ταξιαρχῶν στήν Κάλαθο.

Στέψη: Παρόμοια μέ ἐκείνη πού ἀναφέρεται στόν προαναφερόμενο ναό.

Διάκοσμος: Μοιάζει μέ ἐκεῖνο στό εἰκονοστάσι πού ἀναφέρεται πιό πάνω. Οἱ κίονές του εἶναι φολιδωτοί καί στό Δωδεκάορτο ὑπάρχουν στριφτοί καί κυλινδρικοί. Τά θωράκια καί οἱ πεσσοί παραμένουν ἁπλά μέ ἐλάχιστα γλυπτά ἄνθη.

Τεχνικές: Βαθύ σκάλισμα μέ ἔντονα προεξέχοντα καί ἔνθετα στοιχεῖα. Συμπαγῆ σανιδώματα σκαλιστά ἤ μή χωρίς διαμπερῆ κενά βρίσκονται σέ ὅλη τήν ἐπιφάνεια. Ἔχουν χρυσωθεῖ μόνο ὁ σταυρός, τό βημόθυρο καί τμήματα τῶν λυπηρῶν.

68. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στήν Ἀρνίθα (~1887). (Εἰκ. 63. Σχ. 86)

Θέση: Στόν ἐνοριακό ναό τῆς κοινότητας.

Διάρθρωση: Ἔχει πλάτος ἴσο μέ 4,76 μ. καί ὕψος 5,93 μ. Στό κάτω μέρος ὑπάρχουν ὀκτώ κίονες καί ἀνάμεσά τους δύο εἴσοδοι καί πέντε Δεσποτικές εἰκόνες. Στό δεύτερο τμῆμα πάνω ἀπό αὐτά, τόν θριγκό, ἀπαντῶνται δεκατρεῖς εἰκόνες Δωδεκαόρτου. Στό τρίτο εἶναι ἡ στέψη μέ σταυρό, λυπηρά, ἀγγέλους καί δράκοντες.

Βημόθυρο: Δύο φύλλα καί σταθμό ἀσφαλείας, στόν τύπο τοῦ ἀντίστοιχου στόν Ναό τῶν Ταξιαρχῶν στήν Κάλαθο. Ἁπλά γλυπτά φυτικά στοιχεῖα περιβάλλουν τά τέσσερα τοξωτά διάχωρα μέ τίς γραπτές παραστάσεις.

Στέψη: Παρόμοια μέ ἐκείνη στόν Ναό τῶν Ταξιαρχῶν πού ἀναφέρεται πιό πάνω.

Διάκοσμος: Πάνω ἀπό τό Δωδεκάορτο σκαλίστηκαν τά ἡμικυκλικά τόξα πού ἔχουν ἕνα μόνο ἄνθος σέ κάθε τύμπανο καί ἕνα σέ κάθε ἐνδιάμεσο τριγωνικό διάστημα. Στίς ὑπόλοιπες γλυπτές ζῶνες, πού μεσολαβοῦν μέχρι τίς Δεσποτικές εἰκόνες παρατηροῦνται κατά σειρά πρῶτα αὐτή μέ τούς ρόμβους καί τά ἄνθη, μετά τά Χερουβίμ μέ τίς γιρλάντες καί ἀκολουθοῦν ἐφαπτόμενα ἡμικύκλια, πεντάφυλλα κοσμήματα καί ἀνθοφόροι κλαδίσκοι. Τά τύμπανα τῶν Δεσποτικῶν εἰκόνων κοσμοῦνται μέ ἀκτινοστεφεῖς κεφαλές. Πάνω καί κάτω ἀπό τήν πλατιά αὐτή ζώνη ἐπαναλαμβάνονται καί πάλι τά θέματα μέ ἐφαπτόμενα ἡμικύκλια καί γλωσσοειδῆ φύλλα. Οἱ κίονες εἶναι φολιδωτοί, ἐνῶ οἱ πεσσοί καί τά θωράκια φέρουν ρομβικά σχέδια καί κάποια ἄνθη στό κέντρο τους.

Τεχνικές: Χαμηλό ἀνάγλυφο πάνω σέ χονδρά σανιδώματα χωρίς διαμπερῆ κενά. Ὁ σταυρός καί τά λυπηρά εἶναι χρυσωμένα. Τά γλυπτά μέρη στά ὑπέρθυρα καί τό βημόθυρο καλύπτονται μέ φύλλα ἀσημιοῦ.

69. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Ψίνθο (1888). (Εἰκ. 64, 87 ΙΘ, 92 Β, 222. Σχ. 87, 140 Ε, 173, 175 Στ, 182 Γ)

Θέση: Μέσα στόν ἐνοριακό ναό τῆς κοινότητας.

Διάρθρωση: Στίς γενικές διαστάσεις οἱ μετρήσεις δείχνουν 6,67 μ. πλάτος καί ὕψος 6,57 μ. Τριμερές μέ βάση, θριγκό καί στέψη. Δέκα

κίονες καί στά ἐνδιάμεσά τους δύο εἴσοδοι καί ἑπτά Δεσποτικές εἰκόνες συνθέτουν τό κάτω μέρος. Οἱ κοσμητικές ζῶνες μέ τίς δεκαπέντε εἰκόνες Δωδεκαόρτου τό πιό πάνω τμῆμα. Στήν κορυφή βρίσκεται ἡ στέψη μέ σταυρό, λυπηρά, ἀγγέλους, ἀετούς, γρυπολέοντες καί δράκοντες μέσα σέ κλάδους.

Βημόθυρο: Τέσσερα τοξωτά διάχωρα γιά τόν γραπτό διάκοσμο περιβάλλονται ἀπό γλυπτά φυτικά θέματα πού κατανέμονται στά δύο φύλλα καί τόν σταθμό ἀσφαλείας κατ' ἀντιστοιχία ἐκείνου στόν Ναό τῶν Ταξιαρχῶν στήν Κάλαθο.

Στέψη: Ὅπως στόν Ναό τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης στά Καλαβάρδα ἀλλά καί μέ προσθήκη ἕξι ἀκόμα ὁλόγλυφων ἀετῶν.

Διάκοσμος: Παρόμοιος μέ αὐτόν στόν Ναό πού ἀναφέρεται ἀμέσως ἀνωτέρω.

Τεχνικές: Βαθύ σκάλισμα πού συνδυάζει τά ἔντονα προεξέχοντα καί ἔνθετα στοιχεῖα μέ τά διαμπερῆ κενά. Ἔχουν χρυσωθεῖ μεμονωμένα τμήματά του ὅπως ὁ σταυρός, τά λυπηρά, οἱ ἀετοί τῆς στέψης, τό βημόθυρο, τό ὑπέρθυρο τῆς Ὡραίας Πύλης καί τό τύμπανο τοῦ τόξου πιό πάνω.

70. Εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Μάσσαρι (1867-1889). (Εἰκ. 65. Σχ. 88)

Θέση: Στόν ἐνοριακό ναό τῆς κοινότητας, στό κέντρο τοῦ οἰκισμοῦ.

Διάρθρωση: Ἔχει πλάτος ἴσον μέ 6,31 μ. καί ὕψος 6,68 μ. Δέκα κίονες κάτω βαστάζουν τόν θριγκό μέ δεκαπέντε εἰκόνες Δωδεκαόρτου. Οἱ Δεσποτικές εἰκόνες ἀριθμοῦν τίς ἑπτά καί ὑπάρχουν δύο εἴσοδοι. Στή στέψη παρατηροῦνται σταυρός, λυπηρά, ἄγγελοι καί δράκοντες.

Βημόθυρο: Δύο φύλλα μέ σταθμό ἀσφαλείας καί τέσσερα διάχωρα γιά τόν γραπτό διάκοσμο, ὅπως καί τό ἀντίστοιχο στόν Ναό τῶν Ταξιαρχῶν στήν Κάλαθο.

Στέψη: Ἀντιγράφει ἐκείνη στόν Ναό τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης στά Καλαβάρδα.

Διάκοσμος: Παρόμοιος μέ τόν συσχετισμένο ἀμέσως προηγούμενο.

Τεχνικές: Χρησιμοποιήθηκε ἡ διάτρητη τεχνική σέ συνδυασμό μέ τά ἔντονα προεξέχοντα καί ὁλόγλυφα στοιχεῖα. Τά χρυσωμένα μέρη εἶναι ὁ σταυρός, τά λυπηρά καί τό βημόθυρο.

71. Εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στίς Καλυθιές (1891). (Εἰκ. 66, 83 ΣΤ, 90 ΚΓ, 109, 134, 137 ΙΘ, 139 Κ, 167, 186, 241 ΚΕ, 278 Δ, 284 Γ. Σχ. 89, 128 ΚΘ, 132 ΚΒ, 140 ΣΤ. 182 Δ, 188 ΙΓ)

Θέση: Ὁ ἐνοριακός ναός στό κέντρο τοῦ οἰκισμοῦ.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 6,37 μ. καί ὕψος 7,08 μ. Στόν γραπτό διάκοσμο παρατηροῦνται ἑπτά Δεσποτικές καί δεκαπέντε εἰκόνες Δωδεκαόρτου. Στό κάτω μέρος τοποθετήθηκαν δέκα κατακόρυφα στοιχεῖα μέ δύο εἰσόδους. Στό κέντρο τοῦ θριγκοῦ, πιό πάνω, διαμορφώνεται πρισματική προεξοχή. Στό τρίτο μέρος, τή στέψη, ὑπάρχουν σταυρός, λυπηρά, ἄγγελοι, ἀετοί καί δράκοντες.

Βημόθυρο: Τέσσερα τοξωτά διάχωρα περιέχουν τίς γραπτές παραστάσεις τοῦ Εὐαγγελισμοῦ καί τῶν Ἀποστόλων. Στά γλυπτά μιμοῦνται τό ἀντίστοιχο στόν Ναό τῶν Ταξιαρχῶν στήν Κάλαθο.

Στέψη: Γλυπτή ταινία μέ ἑλισσόμενο βλαστό πλαισιώνει τίς ὁριζόντιες καί κατακόρυφες πλευρές τοῦ σταυροῦ. Πέντε φυτικά κοσμήματα ὑπάρχουν σέ κάθε κεραία καί ἀπό ἕνα στήν κάθε γωνία του. Στά τρίλοβα, στίς ἄκριες του ζωγραφίστηκαν τά εὐαγγελικά σύμβολα. Στά πλαίσια τῶν λυπηρῶν ὑπάρχει φυτικός διάκοσμος δεξιά καί ἀριστερά ἐνῶ στήν κορυφή τρεῖς κεφαλές ἀγγέλων. Κάτω ἀπό τόν σταυρό ὁλόγλυφος ἀετός τύπτει τό στῆθος του καί ἑκατέρωθέν του δύο λιοντάρια προηγοῦνται τῶν δρακόντων καί τοῦ ἀνθοφόρου κλάδου.

Διάκοσμος: Ἡ ἀνώτερη ζώνη κοσμεῖται μέ ἑλισσόμενο ἀνθοφόρο κλάδο. Ἡ ἀμέσως ἑπόμενη φέρει τά κυκλικά τόξα τῶν εἰκόνων τοῦ Δωδεκαόρτου, πού ἔχουν στά τύμπανά τους δοχεῖο μέ ἄνθη. Στά ἐνδιάμεσά τους τριγωνικά διαστήματα παρατηροῦνται δέσμες μέ ἄνθη. Οἱ κιονίσκοι εἶναι στριφτοί καί τριπλοί. Κάτω ἀπό αὐτούς καί μέχρι τίς Δεσποτικές μεσολαβοῦν ἔντεκα κοσμητικές ζῶνες. Ἡ πρώτη διαιρεῖται σέ πλαίσια, πού τό κάθε ἕνα τους ἀντιστοιχεῖ στήν ὑπερκείμενη εἰκόνα καί φέρει ἑλισσόμενους κλαδίσκους καί ἄνθη. Ἀκολουθοῦν δύο πλατιές πάνω στίς ὁποῖες σκαλίστηκαν ἑλισσόμενος ἀνθοφόρος κλάδος καί κεφαλές ἀγγέλων μέ γιρλάντες ἀντίστοιχα. Στήν τέταρτη, ἕβδομη καί δέκατη ἐφαπτόμενα ἡμικύκλια στή σειρά. Στήν πέμπτη καί ἕνατη πεντάφυλλα ἀνθέμια. Ἡ ἕκτη ἔχει φύλλα καί ἄνθη σέ τακτά διαστήματα. Ἡ ὄγδοη περιλαμβάνει τά τόξα τῶν Δεσποτικῶν μέ ἀνθοφόρους κλάδους στά τύμπανά τους. Ἡ ἐνδέκατη ἀνθοφόρους κλαδίσκους καί κεφαλές ἀγγέλων. Πάνω ἀπό τά κιονόκρανα ὑπάρχουν φτερωτές γυναικεῖες μορφές.

Στούς κίονες ὁ ἀνθοφόρος κλάδος λαμβάνει τή μορφή στερεᾶς ἕλικας. Στούς πεσσούς διακρίνονται γλυπτά ἀγγεῖα μέ ἄνθη καί στά θωράκια ἀνθοφόροι κλάδοι, ὑβριδικοί δράκοντες καί ἄνθη σέ σειρά. Στίς δύο πλευρές τῆς Ὡραίας Πύλης δύο λιοντάρια καταλαμβάνουν τίς θέσεις τῶν κιλλιβάντων.

Τεχνικές: Βαθύ σκάλισμα μέ ἔντονα προεξέχοντα ἤ ὁλόγλυφα στοιχεῖα ὑπάρχουν σέ ὅλη τήν ἐπιφάνεια, πού συνδυάζονται μέ τά διαμπερῆ κενά. Τά γλυπτά μέρη εἶναι χρυσωμένα καί τό βάθος χρωματιστό.

72. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῶν Ταξιαρχῶν Μεσαναγροῦ (~1892). (Εἰκ. 67, 275. Σχ. 90)

Θέση: Ἐντός τοῦ οἰκισμοῦ, μέσα στόν ἐνοριακό ναό τῆς κοινότητας.

Διάρθρωση: Ἔχει πλάτος ἴσον μέ 5,79 μ. καί ὕψος 6,19 μ. Ὀκτώ κίονες στό κάτω μέρος ἔχουν ἐνδιάμεσά τους πέντε Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσόδους. Στόν θριγκό παρατηροῦνται ἄλλες δεκαπέντε εἰκόνες Δωδεκαόρτου. Ἡ στέψη φέρει σταυρό, λυπηρά, ἀγγέλους καί δράκοντες.

Βημόθυρο: Στόν ἴδιο τύπο καί τή μορφή τοῦ ἀντίστοιχου στόν Ναό τῶν Ταξιαρχῶν Καλάθου.

Στέψη: Σέ παρόμοιο σχέδιο μέ ἐκεῖνο στόν Ναό τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης στά Καλαβάρδα.

Διάκοσμος: Ὅπως καί τοῦ Ναοῦ τοῦ Τιμίου Προδρόμου στίς Φάνες.

Τεχνικές: Συνδυάζονται ἀντιθέσεις στό σκάλισμα. Τά ἔντονα προεξέχοντα ἤ ὁλόγλυφα καί ἔνθετα στοιχεῖα τοποθετοῦνται δίπλα στά διαμπερῆ κενά. Τά χρυσωμένα τμήματά του εἶναι ὁ σταυρός, τά λυπηρά καί τό βημόθυρο.

73. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου στό Παραδείσι (1895). (Εἰκ. 68, 110, 223, 229 ΙΘ, 235 ΛΓ, 242 ΚΣΤ, 268, 272 ΛΒ, 275 ΚΓ, 285 Η. Σχ. 91, 128 Λ, 132 ΚΔ, 138 ΚΑ, 185 ΚΒ, 188 ΙΔ)

Θέση: Στόν ἐνοριακό ναό τῆς κοινότητας.

Διάρθρωση: Ἡ μεγαλύτερη διάσταση εἶναι στό πλάτος, πού ἰσοῦται μέ 12,00 μ. Τό ὕψος φθάνει στά 8,83 μ. Τριμερές μέ βάση, θριγκό καί στέψη. Στό κάτω μέρος δώδεκα κατακόρυφα στοιχεῖα ἔχουν ἀνάμεσά τους ὀκτώ Δεσποτικές εἰκόνες καί τρεῖς εἰσόδους. Ὁ θριγ-

κός πιό πάνω μέ τήν πρισματική προεξοχή καί τό διευρυμένο Δωδεκάορτο περιλαμβάνει εἰκοσιτρεῖς εἰκόνες. Στήν κορυφή στερεώθηκαν σταυρός, λυπηρά, δράκοντες μέσα σέ ἀνθοφόρους κλάδους μαζί μέ ἀετό καί λιοντάρια.

Βημόθυρο: Δύο ἀνοιγόμενα φύλλα μέ σταθμό ἀσφαλείας καί στεφάνι μέ τόν ἀκοίμητο ὀφθαλμό στήν κορυφή. Ἡ γραπτή παράσταση τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου βρίσκεται μέσα σέ δύο τοξωτά διάχωρα. Τά ὑπόλοιπα γλυπτά μέρη, πού τά περιβάλλουν, ἀποτελοῦνται ἀπό ἀνθοφόρους κλάδους.

Στέψη: Ὁ σταυρός μέ τά εὐαγγελικά σύμβολα στά τρίλοβα τῶν κεραιῶν ἔχει πέντε φυτικά κοσμήματα σέ κάθε κεραία καί ἀπό ἕνα σέ κάθε γωνία. Γλυπτή ζώνη πλαισιώνει τίς κατακόρυφες καί ὁριζόντιες πλευρές του. Τά τοξωτά πλαίσια τῶν λυπηρῶν φέρουν ἐπίσης φυτικό διάκοσμο. Τά ζωικά στοιχεῖα εἶναι συγκεντρωμένα στή βάση τοῦ σταυροῦ, ἐνῶ οἱ ἀνθοπλόκαμοι τῆς στέψης ἐκτείνονται στά πλάγια.

Διάκοσμος: Οἱ δύο ἀνώτερες ζῶνες κοσμοῦνται ἡ μέν πρώτη μέ ἐφαπτόμενα ἡμικύκλια καί τρίλοβα φύλλα στή σειρά καί ἡ ἄλλη μέ δέσμες ἀπό φύλλα καί ἄνθη. Σέ αὐτή ἐμπεριέχονται καί τά κυκλικά καί δαντελωτά τόξα τῶν εἰκόνων τοῦ Δωδεκαόρτου. Οἱ κιονίσκοι πιό κάτω εἶναι τριπλοί μέ φυτικά θέματα. Ἀνάμεσα ἀπό τίς δύο σειρές τῶν εἰκόνων μεσολαβοῦν δώδεκα κοσμητικές ζῶνες. Ἀπό αὐτές οἱ τέσσερεις πρῶτες ἁπλώνονται σέ ὅλο τό πλάτος ἐνῶ οἱ ὑπόλοιπες διακόπτονται ἀπό κιονόκρανα ἐπιθήματα καί ἄλλα κατακόρυφα στοιχεῖα. Στήν ἀνώτερη διακρίνονται ἀνθοφόροι κλαδίσκοι. Στή δεύτερη πεντάλοβα φύλλα στή σειρά. Ἀκολουθοῦν δύο πλατιές μέ τόν ἀνθοφόρο κλάδο ἡ μία καί κεφαλές ἀγγέλων μέ φτερά καί γιρλάντες ἡ ἄλλη. Ἡ πέμπτη κατά σειρά φέρει φύλλα μέ πέντε λοβούς. Ἡ ἕκτη ὀδοντώσεις καί γεισίποδες. Ἡ ἑπόμενη ἐλισσόμενους βλαστούς καί πιό κάτω ἐπαναλαμβάνονται τά θέματα τῆς δεύτερης. Στήν ἔνατη ἐφαπτόμενα ἡμικύκλια καί στή συνέχεια ἐκείνη μέ τά ἡμικυκλικά τόξα τῶν Δεσποτικῶν μέ ἀνθοφόρους κλάδους τόσο στήν περίμετρό τους ὅσο καί στά τύμπανά τους. Στά ἐνδιάμεσα τριγωνικά διαστήματα σκαλίστηκαν φτερωτές γυναικεῖες μορφές. Στή συνέχεια ἐπί τῆς ἐνδέκατης παρατηροῦνται φύλλα, ὀδοντώσεις, ἀστράγαλοι καί στήν τελευταία ἀνθοφόροι κλαδίσκοι. Οἱ κίονες εἶναι στριφτοί μέ κοσμητική βάση καί ἔχουν ἀνθοφόρο κλάδο σέ μορφή στερεᾶς ἕλικας. Στούς πεσσούς σκαλίστηκαν ἀγγεῖα

μέ ἀνθοφόρους κλάδους. Τά θωράκια περιέχουν ἐπίσης ἀνθοφόρους κλάδους, ἐλλειπτικά σχήματα καί ἄλλα θέματα.

Τεχνικές: Διάτρητη τεχνική ὑπάρχει σέ ὅλες τίς ἐπιφάνειες. Συνδυάζεται μέ τά ἀντίθετα ἔντονα γλυπτά καί προεξέχοντα στοιχεῖα. Τά φυτικά θέματα ἔχουν μεγάλη φυσικότητα. Εἰκονίζονται ὄχι μόνο μετωπικά ἤ πλάγια ἀλλά λοξά, μέ στροφή κατά γωνία πρός τόν παρατηρητή. Τά χρυσωμένα μέρη του εἶναι ὁ σταυρός καί τά λυπηρά. Σέ ὅλες τίς Δεσποτικές εἰκόνες ἀπουσιάζει ὁ χρυσός κάμπος. Τή θέση του καταλαμβάνει οὐρανός μέ χρῶμα κυανό τοῦ κοβαλτίου.

74. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1880-1900). (Εἰκ. 174. Σχ. 5, 6, 92, 175 Β)

Θέση: Μέσα στόν ἐνοριακό ναό.

Διάρθρωση: Δημοσιεύτηκε παλαιότερα[24]. Τά νέα στοιχεῖα πού ἐμφανίζονται ἐδῶ εἶναι οἱ γενικές διαστάσεις. Τό πλάτος ἰσοῦται μέ 5,71 μ. καί τό ὕψος 6,62 μ.

Τεχνικές: Ἔντονα προεξέχοντα καί ὁλόγλυφα στοιχεῖα συνδυάζονται μέ τά ἀντίθετά τους ἁπλά ἤ διάτρητα. Τά χρυσωμένα τμήματα εἶναι ὁ σταυρός, τά λυπηρά καί τά παλαιά τόξα τῶν Δεσποτικῶν εἰκόνων τοῦ Χριστοῦ καί τῆς Παναγίας.

75. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στή Μαλώνα (1880-1900). (Εἰκ. 69. Σχ. 93)

Θέση: Ἐντός τοῦ ναοῦ μέσα στόν οἰκισμό, πού σήμερα δέν λειτουργεῖ ὡς ἐνοριακός. Οἱ ἀκολουθίες γίνονται ἐκεῖ κάποιες μέρες τοῦ ἔτους.

Διάρθρωση: Ἡ μεγάλη διάσταση, τό ὕψος εἶναι ἴσο 5,58 μ. καί τό πλάτος 5,04 μ. Στό κάτω μέρος ὑπάρχουν ὀκτώ κατακόρυφα στοιχεῖα καί δύο εἴσοδοι. Στό Δωδεκάορτο οἱ εἰκόνες ἀριθμοῦν τίς δεκαπέντε ἐνῶ οἱ Δεσποτικές τίς πέντε, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ ἀκρινές ἔχουν τοξωτά πλαίσια. Στή στέψη παρατηροῦνται σταυρός, λυπηρά, ἄγγελοι καί δράκοντες.

Βημόθυρο: Μέ τέσσερα διάχωρα ὅπως καί στόν Ναό τῶν Ταξιαρχῶν στήν Κάλαθο.

---

24. Ἀ. Θεοδοσίου, *Εἰκονοστάσια στήν πόλη τῆς Ρόδου,* σ. 17-18, καί πίν. 31-35.

Στέψη: Ὅπως τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης στά Καλαβάρδα μέ γρυπολέοντες καί ἀετό κάτω ἀπό τόν σταυρό.

Διάκοσμος: Παρόμοιος μέ αὐτόν τοῦ εἰκονοστασίου πού ἀναφέρεται πιό πάνω ἀλλά χωρίς τή ζώνη μέ τούς ἀετούς καί τίς γιρλάντες.

Τεχνικές: Ἔντονα ἐξέχοντα καί ἔνθετα στοιχεῖα συνδυάζονται μέ τά βαθιά σκαλίσματα καί τά διαμπερῆ κενά. Τά χρυσωμένα τμήματα περιορίζονται στόν σταυρό, στά λυπηρά, στό βημόθυρο καί στό ὑπέρθυρο τῆς Ὡραίας Πύλης. Χρώματα χρησιμοποιήθηκαν ὄχι μόνο στό βάθος ἀλλά καί ἀλλοῦ (στούς δράκοντες, στούς γρυπολέοντες καί στόν ἀετό).

76. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἐλεοῦσα (1880-1900). (Εἰκ. 70, 84 ΚΗ, 119 ΙΔ, 242 ΚΖ, 272 ΛΓ, 275 ΞΒ. Σχ. 94, 128 ΛΑ, 132 ΚΓ, 138 ΚΒ)

Θέση: Στό ἐξωκκλήσι, νότια τοῦ οἰκισμοῦ.

Διάρθρωση: Τό πλάτος εἶναι ἴσο μέ 3,30 μ. καί τό ὕψος 3,24 μ. Ἕξι κατακόρυφα στοιχεῖα βαστάζουν τόν κοσμήτη. Ἀνάμεσά τους βρίσκονται τρεῖς Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἴσοδοι. Πιό πάνω, στή στέψη ὑπάρχουν σταυρός, λυπηρά καί δράκοντες.

Βημόθυρο: Μέ τέσσερα τοξωτά διάχωρα ὅπως καί τό ἀντίστοιχο στόν Ναό τῶν Ταξιαρχῶν στήν Κάλαθο.

Στέψη: Ὁ σταυρός ἔχει στενές ταινίες μέ φυτικό διάκοσμο στίς ὁριζόντιες καί κατακόρυφές του. Τά αὐτόξυλα λυπηρά περιλαμβάνουν γλυπτά φύλλα καί ἄνθη στίς τέσσερεις πλευρές τους. Κάτω ἀπό τόν σταυρό σκαλίστηκε κεφαλή ἀγγέλου μέ δύο φτεροῦγες καί στίς δύο πλευρές του οἱ δράκοντες μέσα σέ ἀνθοφόρους κλάδους.

Διάκοσμος: Στά τύμπανα τῶν Δεσποτικῶν εἰκόνων, ὅσο καί στά ἐνδιάμεσά τους τριγωνικά διαστήματα παρατηροῦνται βλαστοί μέ ἄνθη κατά διαστήματα. Οἱ κίονες ἑκατέρωθεν τῆς Ὡραίας Πύλης ἔχουν ἑλισσόμενο ἀνθοφόρο κλάδο καί φολιδωτή βάση. Οἱ ἀκρινοί κίονες εἶναι διαφορετικοί ἀπό τούς μεσαίους. Φέρουν φολίδες καί στόν κορμό. Τά ὑπέρθυρα φέρουν ἀνθοφόρους κλαδίσκους. Στά θωράκια διαμορφώνεται ψαθωτό κόσμημα. Οἱ βλαστοί ἐπαναλαμβάνονται στούς πεσσούς καί στά θωράκια.

Τεχνικές: Συμπαγῆ σανιδώματα μέ ἀνάγλυφη τεχνική διακρίνεται στήν ἐπιφάνειά του. Ἐξαίρεση ὑπάρχει στά ψαθωτά κοσμήματα, πού εἶναι διάτρητα. Τό εἰκονοστάσι παραμένει χωρίς χρυσώματα.

77. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Ἁγίας Εἰρήνης στή Λαχανιά (1850-1900). (Εἰκ. 71, 117 Γ, 168, 279 Δ. Σχ. 95, 133 Β)

Θέση: Στόν Ναό τοῦ κοιμητηρίου τῆς κοινότητας, ἐκτός οἰκισμοῦ.

Διάρθρωση: Ἐκτείνεται σέ πλάτος 4,84 μ. καί ὕψος 4,89 μ. Κάτω, στό πρῶτο μέρος, ὑπάρχουν ὀκτώ κίονες μέ πέντε Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσόδους. Στόν θριγκό, στό δεύτερο μέρος, δεκαπέντε εἰκόνες Δωδεκαόρτου. Τέλος στή στέψη παρατηροῦνται σταυρός, λυπηρά, ἀετοί, ψάρια καί δράκοντες.

Βημόθυρο: Μέ τέσσερα τοξωτά διάχωρα κατ' ἀντιστοιχία ἐκείνου στόν Ναό τῶν Ταξιαρχῶν στήν Κάλαθο.

Στέψη: Ὁ σταυρός ἔχει στά τρίλοβα τῶν κεραιῶν τίς μορφές τῶν Εὐαγγελιστῶν. Τρία γλυπτά φυτικά κοσμήματα στερεώθηκαν σέ κάθε κεραία του καί ἀπό ἕνα σέ κάθε γωνία. Τίς ὁριζόντιες καί κατακόρυφες πλευρές του πλαισιώνουν ταινίες μέ φύλλα. Τά πλαίσια τῶν λυπηρῶν φέρουν φυτικό διάκοσμο καί τρεῖς ἀπολήξεις στό ἄνω μέρος. Κάτω ἀπό αὐτά διατηροῦνται, ὡς βάσεις, τά παλαιά γλυπτά ψάρια μέ σπειροειδεῖς οὐρές. Ἀπό τούς τρεῖς ὁλόγλυφους ἀετούς, ὁ ἕνας, κάτω ἀπό τόν σταυρό τύπτει τό στῆθος του. Οἱ ἄλλοι δύο τοποθετήθηκαν στά πλάγια τῶν λυπηρῶν. Ὁ κλάδος τῆς στέψης συμπληρώνεται μέ τρικέφαλους ἀετούς καί γρυπολέοντες.

Διάκοσμος: Οἱ ἀνθοφόροι κλαδίσκοι καί τά ἑλισσόμενα ἀκανθόφυλλα καλύπτουν τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ θριγκοῦ, τά ὑπέρθυρα καί τό πάνω μέρος τῶν θωρακίων. Στούς πεσσούς παρατηρεῖται τό ἴδιο θέμα σέ κατακόρυφη διάταξη καί μέ τούς κλάδους νά ἐξέρχονται ἀπό ἀγγεῖα. Τά τύμπανα τῶν τόξων στίς Δεσποτικές εἰκόνες διαμορφώνονται ὅπως καί στό εἰκονοστάσι τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου στίς Φάνες. Οἱ κίονες φέρουν στόν κορμό σπειροειδῆ ἀνθοφόρο κλάδο καί στή βάση φολιδωτό σχέδιο. Πάνω ἀπό τά κιονόκρανα σκαλίστηκαν φτερωτές γυναικεῖες μορφές.

Τεχνικές: Στό παλαιό τμῆμα τῆς στέψης ἐφαρμόστηκε τό χαμηλό ἀνάγλυφο. Στό ὑπόλοιπο, τό μεγαλύτερο μέρος, συνδυάζεται τό βαθύ σκάλισμα μέ τά ὁλόγλυφα θέματα. Τά ἐξέχοντα μέρη εἶναι χρυσωμένα καί τό βάθος χρωματιστό.

78. Εἰκονοστάσι στόν ἐνοριακό Ναό τοῦ Ἁγίου Μερκουρίου στόν Ἴστριο (1901). (Εἰκ. 72, 137 Κ, 169, 272 ΛΔ. Σχ. 96, 138 ΚΓ, 145 ΙΓ)

Θέση: Στόν Ναό ἐντός τοῦ οἰκισμοῦ.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι 5,63 μ. πλάτος καί 6,90 μ. ὕψος. Τριμερές μέ βάση, θριγκό καί στέψη. Ὀκτώ κίονες, δύο εἴσοδοι καί πέντε Δεσποτικές εἰκόνες συνθέτουν τό κάτω μέρος. Στόν θριγκό ὑπάρχουν δεκαπέντε εἰκόνες Δωδεκαόρτου. Ἡ στέψη περιέχει σταυρό, λυπηρά, ἀγγέλους καί δράκοντες.

Βημόθυρο: Δύο φύλλα μέ σταθμό ἀσφαλείας καί τέσσερα διάχωρα γιά τίς γραπτές παραστάσεις, στόν τύπο τοῦ ἀντιστοίχου στόν Ναό τῶν Ταξιαρχῶν στήν Κάλαθο.

Στέψη: Ὁ σταυρός ἔχει πέντε φυτικά κοσμήματα σέ κάθε κεραία του καί ἀπό ἕνα σέ κάθε γωνία. Στίς ἄκριες τῶν ὁριζοντίων καί κατακόρυφων πλευρῶν του σκαλίστηκαν στενές ταινίες μέ φύλλα. Στά τρίλοβα τῶν κεραιῶν ζωγραφίστηκαν τά εὐαγγελικά σύμβολα. Στά πλαίσια τῶν λυπηρῶν ὑπάρχουν φύλλα καί ἄνθη. Οἱ δράκοντες ἔχουν ἀνάμεσά τους ἀετό καί ζεῦγος μέ γρυπολέοντες ἐνῶ στά πλάγια τους ἁπλώνεται ὁ ἀνθοφόρος κλάδος.

Διάκοσμος: Τό ἐπιστύλιο ἀποτελεῖται ἀπό συμπλεκόμενα γεωμετρικά σχήματα (κύκλους καί ρόμβους). Ἡ ἀνώτερη ζώνη πάνω ἀπό τό Δωδεκάορτο περιλαμβάνει καί τά κυκλικά τόξα τῶν εἰκόνων. Στά τύμπανά τους, ὅσο καί στά ἐνδιάμεσα τριγωνικά διαστήματα σκαλίστηκαν δέσμες μέ ἄνθη. Οἱ κιονίσκοι πιό κάτω εἶναι στρεπτοί. Ἀνάμεσα ἀπό τίς δύο σειρές εἰκόνων (μικρές καί μεγάλες) μεσολαβοῦν δέκα γλυπτές ζῶνες. Ἀπό αὐτές ἡ πρώτη φέρει ἄνθη σέ σειρά, ἡ τρίτη ἐλισσόμενο βλαστό καί ἡ πέμπτη ἀνθοφόρο κλάδο. Στήν ἕκτη διακρίνονται φύλλα μέ πέντε λοβούς παρατακτικά καί στήν ἕβδομη ἀνθοφόροι κλαδίσκοι. Ἡ ἕνατη περιέχει καί τά τόξα τῶν Δεσποτικῶν μέ ἀνθοφόρους κλάδους στά τύμπανά τους καί φτερωτές γυναικεῖες μορφές στά ἐνδιάμεσα τριγωνικά διαστήματα. Οἱ ὑπόλοιπες πέντε κοσμοῦνται μέ ἐφαπτόμενα ἡμικύκλια. Οἱ κίονες ἔχουν φολιδωτή βάση καί κορμό μέ ἀνθοφόρο κλάδο. Στίς γραπτές παραστάσεις τῶν θωρακίων, μέσα σέ ἐλλειπτικά διάχωρα εἰκονίζονται προφῆτες. Στούς πεσσούς παρατηροῦνται ἀγγεῖα, μέσα ἀπό τά ὁποῖα ἐξέρχονται ἀνθοφόροι κλάδοι.

Τεχνικές: Βαθύ σκάλισμα καί διάτρητη τεχνική χρησιμοποιεῖται εὐρέως σέ ὅλη τήν ἐπιφάνεια. Ὁ σταυρός, τά λυπηρά, τό βημόθυρο

καί τμήματα τῶν θωρακίων ἔχουν χρυσωθεῖ. Τό μεγαλύτερο μέρος του ὅμως εἶναι ἁπλά βερνικωμένο.

❖ **Ἕβδομη ὁμάδα** (Μέ ραβδωτούς κίονες, γεῖσα, προμόχθους, νεοκλασσικά καί λοιπά στοιχεῖα ἀπό τούς ἱστορικούς ἀρχιτεκτονικούς ρυθμούς).

79. Εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Ἄνω στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1891-1903). (Εἰκ. 73. Σχ. 97, 136 ΙΕ, 185 ΚΓ)

Θέση: Στήν ὁμώνυμη ἐνορία ἐντός τοῦ ναοῦ.

Διάρθρωση: Στό πλάτος ἡ μέτρηση δείχνει 6,26 μ. καί στό ὕψος 6,77 μ. Ὀκτώ κίονες κάτω ἔχουν ἀνάμεσά τους ἕξι Δεσποτικές εἰκόνες, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία βρίσκεται στή θύρα τῆς Προθέσεως. Ἄλλη μιά εἴσοδος, ἡ Ὡραία Πύλη ὑπάρχει στό κάτω μέρος. Στό ἐπιστύλιο τοποθετήθηκαν δεκαεννέα εἰκόνες Δωδεκαόρτου. Στήν κορυφή, ἡ στέψη ἔχει σταυρό, λυπηρά καί δράκοντες. Δημοσιεύτηκε ἤδη[25], ἀλλά δέν παρουσιάστηκε τό παλαιό τμῆμα τοῦ ἐπιστυλίου ἐντός τοῦ Ἱεροῦ Βήματος.

Τεχνικές: Ἀπόλυτα συμμετρικό, μέ ἀνάγλυφο ἐπιστύλιο. Στά τύμπανα τῶν τόξων καί στή στέψη χρησιμοποιεῖται ἡ διάτρητη τεχνική. Ὁ γραπτός διάκοσμος ἀκολουθεῖ τή νεο-αναγεννησιακή τέχνη μέ τίς σωστές ἀναλογίες στήν προοπτική ἀπεικόνιση, τή σκιαγραφία καί τόν φωτισμό. Χρυσωμένα καί μή τμήματα καλύπτονται σήμερα μέ πλαστικά χρώματα.

80. Εἰκονοστάσι στόν νέο Ναό τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Προφύλια (~1910). (Εἰκ. 74, 84 ΚΘ, 94 Α,Β,Γ, 137 ΚΑ, 139 ΚΑ, 235 ΛΔ, 242 ΚΗ. Σχ. 98, 128 ΛΒ, 132 ΚΕ, 138 ΚΔ, 145 ΙΔ, 185 ΚΔ)

Θέση: Μέσα στόν ἐνοριακό ναό τῆς κοινότητας.

Διάρθρωση: Οἱ γενικές διαστάσεις του εἶναι 5,27 μ. πλάτος καί 5,00 μ. ὕψος. Τριμερές μέ βάση, θριγκό καί στέψη. Στό κάτω μέρος ὑπάρχουν ὀκτώ κατακόρυφα στοιχεῖα, δύο εἴσοδοι καί πέντε Δεσποτικές εἰκόνες. Στόν θριγκό ἀριθμοῦνται ἄλλες δεκατρεῖς εἰκόνες τῆς Δέησης – Ἀποστόλων. Ἡ στέψη συντίθεται ἀπό σταυρό, λυπηρά, τίς πλάκες τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, τό Εὐαγγέλιο, τόν πετεινό καί τά σύνεργα τοῦ Πάθους.

25. Ἀ. Θεοδοσίου, *Εἰκονοστάσια στήν πόλη τῆς Ρόδου,* σ. 18-19, καί πίν. 36-41.

Βημόθυρο: Δίφυλλο μέ καμπύλο τό ἄνω μέρος του. Δύο παλαιές γραπτές παραστάσεις τῆς Παναγίας καί τοῦ Ἀρχαγγέλου Γαβριήλ στερεώθηκαν στή νέα κατασκευή.

Στέψη: Τρία γλυπτά φυτικά κοσμήματα τοποθετήθηκαν στίς ἄκριες κάθε κεραίας τοῦ σταυροῦ καί ἕνα σέ κάθε γωνία. Τά λυπηρά εἶναι γραπτές παραστάσεις. Ἀκτινωτοί πηχίσκοι περιβάλλουν τίς πλάκες καί τό Εὐαγγέλιο.

Διάκοσμος: Οἱ τρεῖς στενές, ἀνώτερες ζῶνες φέρουν ἐφαπτόμενα ἡμικύκλια, γεισίποδες καί ὀδοντώσεις ἀντίστοιχα. Τά τύμπανα τῶν τόξων πάνω ἀπό τίς εἰκόνες τῶν Ἀποστόλων κοσμοῦνται μέ τρίφυλλα. Στά πλάγια κάθε παράστασης χαράχτηκαν τά τρίγλυφα. Κάτω ἀπό αὐτές ἐπαναλαμβάνονται οἱ ζῶνες ὅπως καί οἱ ἀρχικές. Ρόμβοι καί παράλληλες εὐθύγραμμες αὐλακωτές χαράξεις συμπληρώνουν τίς ὑπόλοιπες ἐπιφάνειες τοῦ θριγκοῦ καί τῶν θωρακίων. Οἱ κίονες εἶναι ραβδωτοί.

Τεχνικές: Χαμηλό σκάλισμα συνδυάζεται μέ καθρέπτες (ταμπλάδες) καί ἐλάχιστες γλυφές. Ξεχωρίζουν τά μέρη τῆς στέψης μέ τά λεπτά τμήματα σέ ράβδους. Τά σανιδωτά λυπηρά ἀποκόπηκαν κατά τό περίγραμμά τους. Οἱ Δεσποτικές εἰκόνες ἔχουν χρυσό κάμπο.

81. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας Φαρμακολυτρίας στό Παραδείσι (1923). (Εἰκ. 75, 84 Λ, 111, 170, 187, 235 ΛΕ, 242 ΚΘ, 269. Σχ. 99, 100, 123 Α, 132 ΚΣΤ, 146 ΙΕ, 186 ΚΕ)

Θέση: Ὁ ναός, ἐντός τοῦ ὁποίου εἶναι τοποθετημένο, βρίσκεται στά ὅρια τοῦ οἰκισμοῦ, στήν ἀνατολική πλευρά τοῦ ἀεροδρομίου τοῦ νησιοῦ.

Διάρθρωση: Ἔχει πλάτος 3,53 μ. καί ὕψος 4,01 μ. Τά τρία μέρη του εἶναι βάση, θριγκός καί στέψη. Ἐξ αὐτῶν τό πρῶτο ἀποτελεῖται ἀπό ἕξι κατακόρυφα στοιχεῖα, τρεῖς Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσόδους. Πιό πάνω τό ἐπιστύλιο μέ δεκατρεῖς εἰκόνες Δωδεκαόρτου. Στήν κορυφή ὑπάρχει σταυρός καί λυπηρά.

Βημόθυρο: Δύο σανιδωτά φύλλα μέ σταθμό ἀσφαλείας πού καταλήγει ἄνω σέ μετάλλιο καί σταυρό. Στό κέντρο τοῦ κάθε ἑνός ἀπό τά τέσσερα διάχωρά του σκαλίστηκε ἕνα ἄνθος.

Στέψη: Ὁ σταυρός εἶναι ἁπλός ξύλινος, μέ ἕνα γλυπτό φύλλο σέ κάθε γωνία του. Τά λυπηρά μέ τοξωτά πλαίσια δέν ἔχουν σκαλίσματα.

Διάκοσμος: Πάνω ἀπό τό Δωδεκάορτο διαμορφώνεται τριγωνικό

ἀέτωμα μέ δύο ἀνθοφόρους βλαστούς καί ἕνα προσωπεῖο ἀνάμεσά τους. Οἱ κιονίσκοι πιό κάτω φέρουν φύλλα σέ σειρά. Στό ἐπιστύλιο παρατηροῦνται ἄνθη σέ τακτά διαστήματα. Ἀκολουθεῖ μιά στενή ὀδοντωτή ταινία. Πιό κάτω βρίσκεται ἡ ζώνη μέ κιλλίβαντες καί τά κυκλικά τόξα τῶν Δεσποτικῶν, πού ἔχουν στά τύμπανά τους δέσμη ἀπό φύλλα. Οἱ κίονες εἶναι ραβδωτοί καί οἱ πεσσοί κοσμοῦνται μέ ἁπλές γλυφές σέ σχῆμα φύλλων. Ἡ διαμόρφωση τῶν θωρακίων γίνεται μέ καθρέπτες, πού ἔχουν ἁπλά ἄνθη καί ρόμβους.

Τεχνικές: Χαμηλό ἀνάγλυφο ἐπικρατεῖ σέ ὅλη τήν ἐπιφάνεια. Τά πλεῖστα ἄνθη εἶναι σκαφτά καί στά περιθώρια ὑπάρχουν αὐλακώσεις. Οἱ ἐπιφάνειες εἶναι ὡς ἐπί τό πλεῖστον λεῖες, μέ ἐξαίρεση ἐκεῖνες στό φόντο τῶν γλυπτῶν στοιχείων, πού εἶναι τραχεῖες.

82. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στίς Φάνες (1924).

(Εἰκ. 76, 84 ΛΑ, 235 ΛΣΤ, 287. Σχ. 101, 186 ΚΣΤ, 188 ΙΕ)

Θέση: Τό ἐξωκκλήσι μέ τό εἰκονοστάσι βρίσκονται ἐκτός οἰκισμοῦ στόν δρόμο Ρόδου-Καμείρου.

Διάρθρωση: Οἱ μετρήσεις δείχνουν στό πλάτος 2,97 μ. καί στό ὕψος 3,26 μ. Ἕξι στυλώματα στό κάτω μέρος στηρίζουν τόν θριγκό, πάνω στόν ὁποῖο στερεώθηκε ὁ σταυρός τῆς στέψης. Οἱ Δεσποτικές εἰκόνες εἶναι τρεῖς καί οἱ εἴσοδοι δύο.

Βημόθυρο: Σανιδωτό, δίφυλλο μέ σταθμό ἀσφαλείας, στήν κορυφή τοῦ ὁποίου στερεώθηκε μικρός σταυρός. Ἕξι διαχωρισμένοι καθρέπτες πάνω σέ αὐτό φέρουν ζωγραφιές μέ ἄνθη.

Στέψη: Τό μοναδικό στοιχεῖο, ἕνας ἁπλός ξύλινος σταυρός ἔχει γραπτή παράσταση τοῦ Χριστοῦ στό κέντρο καί τῶν εὐαγγελιστῶν στά τρίλοβά του.

Διάκοσμος: Οἱ δύο ἀνώτερες ζῶνες κοσμοῦνται μέ γλυπτά τρίφυλλα, ἁπλό κυμάτιο καί ὀδοντώσεις. Στό ἐπιστύλιο, πιό κάτω παρατηροῦνται τρεῖς ζῶνες ἐκ τῶν ὁποίων ἡ πρώτη καλύπτεται μέ γραπτό ἀνθοφόρο κλάδο. Ἀκολουθεῖ ἡ δεύτερη, στενή, μέ ἁπλό γλυπτό κυμάτιο καί ἡ τελευταία περιλαμβάνει τά κυκλικά τόξα τῶν Δεσποτικῶν καί τῶν εἰσόδων. Στά τύμπανά τους σκαλίστηκαν ἀκτινωτά ἄνθη ἐνῶ στά ἐνδιάμεσά τους διαστήματα ζωγραφίστηκαν φυλλοφόροι σταυροί. Χρωματιστοί ἀνθοφόροι κλάδοι ἐντοπίζονται στούς κίονες καί τό πάνω μέρος τῶν θωρακίων. Στό κάτω μέρος (τίς πο-

διές) σχεδιάστηκαν παραπετάσματα (κουρτινάκια) καί κάτω ἀπό αὐτά δένδρα ἤ δοχεῖο μέ ἄνθη.

Τεχνικές: Ὁλοκληρώθηκε μέ μεγάλες ζωγραφικές ἐπιφάνειες καί ἐλάχιστα γλυπτά στοιχεῖα. Χρησιμοποιεῖται εὐρέως τό κυανό χρῶμα, πού συνδυάζεται μέ τό λευκό, πράσινο, κίτρινο. Στό ἐπιστύλιο διακρίνονται καί ψευδομαρμαρώσεις (πινελιές μέ σχέδια τῶν νερῶν τοῦ μαρμάρου).

83. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Σπορινοῦ στήν Κρεμαστή (1924). (Εἰκ. 77, 84 ΛΒ, 90 ΚΔ, 188, 243 Λ. Σχ. 102, 129 ΛΕ, 132 ΚΖ, 146 ΙΣΤ)

Θέση: Ἐκτός οἰκισμοῦ, στή θέση Πορτάκλα, τό ἐξωκκλήσι ἐξοπλίστηκε μέ τό συγκεκριμένο ἔργο.

Διάρθρωση: Ἔχει πλάτος 3,51 μ. καί ὕψος 3,26 μ. Ἡ βάση, ὁ θριγκός καί ἡ στέψη εἶναι τά τρία μέρη τῆς κατασκευῆς του. Ἕξι κατακόρυφα στοιχεῖα, δύο εἴσοδοι καί τρεῖς Δεσποτικές εἰκόνες ἀποτελοῦν τό πρῶτο. Τό ἐπιστύλιο μέ δεκατρεῖς εἰκόνες τό δεύτερο καί ὁ σταυρός μέ τά λυπηρά τό τρίτο.

Βημόθυρο: Δέν ὑπάρχει.

Στέψη: Ὁ σταυρός εἶναι σανιδωτός μέ τούς τέσσερεις εὐαγγελιστές ζωγραφισμένους στά τρίλοβα, στίς ἄκριες τῶν κεραιῶν καί ἕνα φύλλο σέ κάθε γωνία του. Τά λυπηρά ἔχουν πλαίσια χωρίς γλυφές.

Διάκοσμος: Μία γλυπτή ταινία μέ συνεχόμενο ἁπλό κυμάτιο τοποθετήθηκε κάτω ἀπό τίς εἰκόνες τῆς Δέησης. Οἱ ἄλλες ἐπιφάνειες τοῦ ἄνω μέρους καί τοῦ ἐπιστυλίου εἶναι ἐπίπεδες μέ λίγα ἔνθετα γλυπτά φύλλα. Οἱ κίονες καί οἱ πεσσοί εἶναι ραβδωτοί. Τά θωράκια παραμένουν χωρίς θέματα.

Τεχνικές: Ἐπίπεδες ἐπιφάνειες δέχονται ἐλάχιστα γλυπτά. Οἱ εἰκόνες εἶναι μέτριας τεχνικῆς. Ἡ ποιοτική τεχνική στόν γραπτό διάκοσμο καί τά σκαλίσματα ὑποχώρησε.

84. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου στήν Παστίδα (1925). (Εἰκ. 91 ΚΣΤ, 112, 137 ΚΒ, 224, 243 ΛΑ, 270, 272 ΛΕ, 275 ΚΔ, 277 ΙΒ. Σχ. 103, 104, 105, 132 ΚΗ, 180 Α, 181 ΣΤ, 186 ΚΖ, 189 Γ, 191 Ε)

Θέση: Μέσα στόν ἐνοριακό ναό τῆς κοινότητας, ἐντός τοῦ συμπαγοῦς τομέα τοῦ οἰκισμοῦ.

Διάρθρωση: Τό πλάτος του ἰσοῦται μέ 4,70 μ. καί τό ὕψος του μέ

6,20 μ. Οἱ Δεσποτικές εἰκόνες ἀριθμοῦνται σέ τέσσερεις[26] καί τοῦ Δωδεκαόρτου δεκατρεῖς. Τριμερές μέ βάση, θριγκό καί στέψη. Ἕξι κίονες βρίσκονται κάτω, πάνω ἀπό αὐτούς ὁ κοσμήτης καί στό ἀνώτερο τμῆμα ὁ σταυρός μέ τά λυπηρά καί τούς δράκοντες. Ἡ Ὡραία Πύλη ὑποχωρεῖ πρός τό Ἱερό Βῆμα σέ σχέση μέ τό μπροστινό ἐπίπεδο.

Βημόθυρο: Τά δύο σανιδωτά φύλλα του διαιροῦνται σέ τέσσερα πλαίσια πού φέρουν παραστάσεις τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου καί δύο ἀγγέλων. Ὁ σταθμός ἀσφαλείας ἀπολήγει σέ γλυπτή ἄτρακτο καί σταυρό στήν κορυφή. Τά ξυλόγλυπτα θέματα πάνω ἀπό τίς γραπτές παραστάσεις περιλαμβάνουν ἑλισσόμενα ἀκανθόφυλλα καί ἄνθη.

Στέψη: Πέντε γλυπτά φύλλα στερεώθηκαν στίς ἄκριες τῶν κεραιῶν τοῦ σταυροῦ καί ἀπό ἕνα σέ κάθε γωνία του. Στενή ταινία μέ φύλλα περιτρέχει τίς ὁριζόντιες καί κάθετες πλευρές του. Στά τρίλοβα τῶν κεραιῶν ζωγραφίστηκαν οἱ Εὐαγγελιστές. Τά πλαίσια τῶν λυπηρῶν εἶναι τοξωτά, ἔχουν φυτικά θέματα στίς τέσσερεις πλευρές τους καί στήν κορυφή μικρό σταυρό. Στόν ἀνθοφόρο κλάδο τῆς στέψης διακρίνονται δράκοντες καί ἀετός.

Διάκοσμος: Ἡ ἀνώτερη ζώνη φέρει ἁπλό συνεχές γλυπτό κυμάτιο καί ἀπό κάτω ὀδοντώσεις. Ἡ ἑπόμενη περιλαμβάνει τά κυκλικά τόξα τῶν εἰκόνων τοῦ Δωδεκαόρτου μέ δέσμες ἀπό ἄνθη στά τύμπανά τους. Οἱ κιονίσκοι ἔχουν κιλλίβαντες στή βάση καί τήν κορυφή. Ἡ ζώνη κάτω ἀπό τίς εἰκόνες διαιρεῖται σέ πλαίσια, πού τό καθένα τους περιλαμβάνει ἐπίσης δέσμες μέ ἄνθη. Ἀκολουθεῖ ἡ κληματίδα σέ χαμηλότερη θέση μέ δύο ἁπλές ζῶνες πάνω καί κάτω ἀπό αὐτή. Στήν πρώτη διακρίνονται καί ὀδοντώσεις. Πάνω ἀπό τίς Δεσποτικές εἰκόνες σκαλίστηκαν τά κυκλικά τόξα μέ ἀνθοφόρους κλάδους στά τύμπανά τους, θέμα πού ἀπαντᾶται καί στά θωράκια. Οἱ κίονες εἶναι ραβδωτοί μέ κοσμητική βάση. Οἱ πεσσοί ἔχουν ἐπίσης ραβδώσεις στό κάτω μέρος καί βλαστούς μέ ἄνθη στό πάνω. Στό ὑπέρθυρο τῆς Ὡραίας Πύλης σκαλίστηκαν στίς γωνίες κεφαλές ἀγγέλων μέ φτεροῦγες, ἐνῶ τό τόξο ἀπό κάτω εἶναι δαντελωτό.

Τεχνικές: Ἐκτελέστηκε μέ ἀπόλυτη συμμετρία καί ἴσα μοιράσματα στά ἐπί μέρους στοιχεῖα. Ὑπάρχουν ἐναλλαγές λεπτῶν σκαλισμά-

26. Ἡ ἀκρινή εἰκόνα τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στερεώθηκε στή μία πλευρά καί ἀποτελεῖ ἀνοιγόμενο φύλλο στήν εἴσοδο τῆς Προθέσεως. Τό θωράκιο, κάτω ἀπό αὐτήν, ἀποτελεῖ χωριστό τμῆμα καί ἀνοίγει μέ τόν ἴδιο τρόπο.

των μέ ἁπλές ἀκόσμητες ζῶνες καί πλαίσια. Ὁ σταυρός, τά λυπηρά, τό ὑπέρθυρο καί τό βημόθυρο εἶναι χρυσωμένα.

85. Εἰκονοστάσι στόν νέο Ναό τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα στά Σιάννα (~1925). (Εἰκ. 78, 84 ΛΓ, 91 ΚΖ, 113 Α, 139 ΚΒ, 225, 235 ΛΣΤ, 243 ΛΒ, 244 ΙΑ, 275 ΚΕ. Σχ. 106, 123 Β, 124 Α-Β, 132 ΚΘ, 136 ΙΗ, 146 ΙΖ, 174, 175 Ζ, 186 ΚΗ, 188 ΙΣΤ)

Θέση: Ὁ μεγάλος ναός καί τό εἰκονοστάσι βρίσκονται ἐντός τοῦ οἰκισμοῦ. Εἶναι ἐνοριακός καί κτίστηκε δίπλα στό παλαιότερο μικρό καί ὁμώνυμό του.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 6,00 μ. καί ὕψος 5,56 μ. Εὐθύγραμμο μέ ἕξι Δεσποτικές εἰκόνες, δεκαπέντε Δέησης στόν θριγκό καί μιά μέ τόν Μυστικό Δεῖπνο στή στέψη, κάτω ἀπό τόν σταυρό. Στή βάση ἀπαντῶνται ὀκτώ κίονες καί δύο εἴσοδοι. Στήν κορυφή σταυρός, λυπηρά, ἀετός, δράκοντες καί ἡ γραπτή παράσταση, πού ἀναφέρεται πιό πάνω.

Βημόθυρο: Οἱ κορυφαῖοι Ἀπόστολοι ζωγραφίστηκαν μέσα σέ τοξωτά διάχωρα στά φύλλα του. Ὁ σταθμός ἀσφαλείας ἀπολήγει σέ σταυρό μέσα σέ φυλλώματα. Τό ἄνω μέρος του εἶναι καμπύλο καί τά γλυπτά περιορίζονται σέ ἀκανθόφυλλα, γιρλάντες, ἁπλό κυμάτιο καί σπεῖρες.

Στέψη: Στόν σταυρό τά μόνα ξυλόγλυπτα μέρη εἶναι τά τρία φυτικά κοσμήματα στίς ἄκριες τῶν κεραιῶν καί οἱ ἀκτινωτοί πηχίσκοι στίς γωνίες. Στά τρίλοβα ζωγραφίστηκαν τά εὐαγγελικά σύμβολα. Κάτω ἀπό τόν σταυρό σκαλίστηκε ὁ ἀετός, πού μάχεται μέ τό φίδι. Δύο ταινίες μέ φύλλα ἀπαντῶνται στίς ὁριζόντιες πλευρές τῆς εἰκόνας τοῦ Δείπνου. Οἱ δράκοντες τοποθετήθηκαν δίπλα ἀπό ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα. Στό ἴδιο ὕψος στερεώθηκαν καί τά λυπηρά πού ἔχουν ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα στά πλαίσιά τους καί καμπύλα τόξα στό ἄνω μέρος.

Διάκοσμος: Οἱ δύο ἀνώτερες ζῶνες κοσμοῦνται μέ φύλλα, ἐνῶ ἡ πιό κάτω φέρει φύλλα καί ἄνθη καθώς καί τά τόξα τῆς Δέησης. Οἱ κιονίσκοι εἶναι γραμμωτοί μέ κιλλίβαντες στή βάση καί τήν κορυφή. Στό ἐπιστύλιο ὑπάρχουν ἄλλες ὀκτώ κοσμητικές ζῶνες. Ἀπό αὐτές ἡ πρώτη συμπληρώθηκε μέ φύλλα καί κυμάτια. Ἡ δεύτερη, ἡ τέταρτη καί ἡ ἕκτη εἶναι ἀκόσμητες. Στήν τρίτη διακρίνονται ὑβριδικά πτηνά καί θυρεοί. Ἡ πέμπτη καί ἡ ὄγδοη ἔχουν φύλλα στή

σειρά καί ἡ ἕβδομη κληματίδα μέ σταφύλια. Οἱ κίονες εἶναι ραβδωτοί. Μιά γιρλάντα βρίσκεται στόν καθρέπτη ἄνωθεν κάθε Δεσποτικῆς εἰκόνας καί στό ὑπέρθυρο τῆς Ὡραίας Πύλης γλυπτό παραπέτασμα. Στά θωράκια ἐπαναλαμβάνεται τό θέμα τῶν ὑβριδικῶν πτηνῶν πού ἐπί πλέον συμπληρώνονται στίς ποδιές μέ φύλλα καί ἄνθη. Οἱ μπροστινές ἐπιφάνειες τῶν πεσσῶν καλύπτονται μέ ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα καί προσωπεῖα.

Τεχνικές: Ὑπάρχει ἀπόλυτη συμμετρία στά ἐπί μέρους θέματα. Τονίζονται τά ὁριζόντια καί κατακόρυφα στοιχεῖα. Τά γλυπτά μέρη εἶναι λιγοστά. Τά ἐπί μέρους τμήματα συντίθενται ἀπό συμπαγῆ σανιδώματα μέ ἐξαίρεση τόν κλάδο τῆς στέψης πού εἶναι διάτρητος. Χρυσώθηκαν μερικά ἀπό τά θέματα στίς ψηλές ζῶνες καί τήν κορυφή. Ὁ κάμπος χρωματίστηκε μέ ἄσπρη μπογιά, ἔτσι πού νά παραπέμπει σέ μάρμαρο. Στό κάτω μέρος γίνεται χρήση καί ἄλλων σύγχρονων μεταλλικῶν χρωστικῶν μέ ἰριδισμούς.

86. Εἰκονοστάσι στόν Κοιμητηριακό Ναό τοῦ Ἁγίου Μερκουρίου στόν Ἴστριο (1900-1925). (Εἰκ. 79, 84 ΛΔ, 87 Κ, 91 ΚΗ, 113 Β, 137 ΚΓ, 139 ΚΓ, 171, 226, 243 ΛΓ. Σχ. 107, 129 ΛΖ, 132 Λ, 136 ΙΖ)

Θέση: Στόν παλαιό Ναό τοῦ Ἁγίου Μερκουρίου, πού εἶναι ἐξωκκλήσι καί κοιμητήριο στά δυτικά τοῦ οἰκισμοῦ.

Διάρθρωση: Ἐκτείνεται σέ πλάτος 3,37 μ. καί σέ ὕψος 3,50 μ. Τριμερές μέ βάση, θριγκό καί στέψη. Τό κάτω μέρος συντίθεται ἀπό ἕξι κατακόρυφα στοιχεῖα, δύο εἰσόδους καί τρεῖς Δεσποτικές εἰκόνες. Πιό πάνω στόν θριγκό ἀπαντῶνται ἄλλες δεκατρεῖς εἰκόνες Δέησης. Ἡ στέψη περιλαμβάνει σταυρό, λυπηρά καί δράκοντες.

Βημόθυρο: Δέν ἐντοπίζεται.

Στέψη: Στόν σταυρό σώζονται τρία φυτικά κοσμήματα σέ κάθε κεραία του. Στενή ταινία μέ φύλλα περιβάλλει τίς ὁριζόντιες καί κάθετες πλευρές του. Τά λυπηρά εἶναι τοξωτά καί στηρίζονται σέ ζεῦγος δρακόντων. Δίπλα ἀπό αὐτούς στερεώθηκαν ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα.

Διάκοσμος: Στήν ἀνώτερη ζώνη τά γλυπτά τόξα μέ ἄνθος στά τύμπανά τους, ἐναλλάσσονται μέ γραπτές δέσμες ἀπό ἄνθη. Στούς κιονίσκους τῆς Δέησης συνδυάζονται ἐπίσης σκαλιστά φύλλα καί ζωγραφιστά ἄνθη καί ταινίες. Ἡ πλατιά κύρια ζώνη τοῦ ἐπιστυλίου κοσμεῖται μέ ἐλισσόμενο βλαστό μέ ἄνθη καί στίς ἄκριες της φέρει

κεφαλές δρακόντων. Σέ στενά σανιδώματα πιό κάτω ζωγραφίστηκαν ἄνθη καί φύλλα. Οἱ κίονες ὁμοίως καλύπτονται ἀπό γραπτούς ἀνθοφόρους κλάδους. Σχετικά μέ τά προηγούμενα θέματα ἔχουν καί τά δύο ὑπέρθυρα. Οἱ πεσσοί εἶναι ραβδωτοί.

Τεχνικές: Χαμηλό ἀνάγλυφο παρατηρεῖται σέ ὅλα τά τμήματά του. Οἱ κίονες κυλινδρικοί (τορνευτοί). Ὅλη ἡ ἐπιφάνειά του καλύπτεται μέ διάφορα χρώματα (πράσινο, κίτρινο, κυανό, κόκκινο).

87. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στόν Μεσαναγρό (1900-1925). (Εἰκ. 80, 87 ΚΑ, 113 Γ, 137 ΚΔ, 139 ΚΔ, 172, 227. Σχ. 108, 132 ΛΑ)

Θέση: Στόν ὁμώνυμο ναό, πού χτίστηκε ἐπί τῆς Παλαιοχριστιανικῆς Βασιλικῆς.

Διάρθρωση: Τό πλάτος ἰσοῦται μέ 4,20 μ. καί τό ὕψος μέ 3,83 μ. Ἕξι στύλοι, τρεῖς Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἴσοδοι ἀποτελοῦν τό πρῶτο κάτω μέρος. Δεκατρεῖς ἄλλες εἰκόνες τῆς Δέησης – Ἀποστόλων μέ τόν κοσμήτη τό δεύτερο καί ἡ στέψη μέ τόν σταυρό, τά λυπηρά καί τούς δράκοντες τό τρίτο.

Βημόθυρο: Δύο ἁπλά σανιδωτά φύλλα μέ σταθμό ἀσφαλείας καί τήν παράσταση τοῦ Εὐαγγελισμοῦ.

Στέψη: Ἑπτά γλυπτά φυτικά κοσμήματα ἐφαρμόζουν στά τρίλοβα τῶν κεραιῶν καί ἀπό ἕνα σέ κάθε γωνία τοῦ σταυροῦ. Τά πλαίσια τῶν λυπηρῶν εἶναι τοξωτά καί οἱ δράκοντες φολιδωτοί.

Διάκοσμος: Ἡ ἀνώτερη κοσμητική ζώνη περιλαμβάνει τά κυκλικά τόξα τῆς Δέησης μέ ἀκτινωτά κοσμήματα στά τύμπανά τους. Στά ἐνδιάμεσά τους τριγωνικά διαστήματα παρεμβάλλονται ὄρθια φύλλα. Στό ἐπιστύλιο ὑπάρχει διπλός βλαστός. Οἱ κίονες δίπλα ἀπό τίς εἰκόνες (Δωδεκαόρτου καί Δέησης) εἶναι κυλινδρικοί μέ γραπτό σπειροειδῆ διάκοσμο. Στά ὑπέρθυρα παρατηροῦνται γλυπτά ἄνθη καί φύλλα ἐνῶ στό ἐσωτερικό περίγραμμα τῶν τόξων ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα σέ σχῆμα τοῦ λατινικοῦ γράμματος c.

Τεχνικές: Ἐλάχιστα γλυπτά σκαλίστηκαν στίς ξύλινες ἐπιφάνειες, οἱ πλεῖστες τῶν ὁποίων εἶναι σανιδωτές καί χρωματιστές. Τά πλαίσια τοῦ σταυροῦ καί τῶν λυπηρῶν εἶχαν πιθανότατα χρυσωθεῖ. Σήμερα διατηρεῖται σποραδικά μόνο ἡ προετοιμασία τοῦ χρυσώματος. Οἱ κιονίσκοι εἶναι τορνευτοί καί τά θωράκια σανιδωτά. Δύο

ἀπό τίς Δεσποτικές εἰκόνες, τοῦ Χριστοῦ καί τοῦ Προδρόμου φέρουν χρυσό κάμπο.

88. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στήν Ἰαλυσό (1900-1925). (Εἰκ. 84 ΛΕ, Σχ. 109, 110, 129 ΛΗ, 180 Β 190)

Θέση: Βρισκόταν στόν ἐν λόγῳ ναό. Τή θέση του σήμερα κατέχει ἄλλο νεότερο. Σώζονται ὁ σταυρός, οἱ εἰκόνες τῶν Δεσποτικῶν, τοῦ Δωδεκαόρτου καί τῆς θύρας τῆς Προθέσεως.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι κατ' ἐκτίμηση πλάτος 5,47 μ.[27] καί ὕψος 5,05 μ. Ὑπῆρχαν ὀκτώ κίονες καί πέντε Δεσποτικές εἰκόνες. Οἱ εἴσοδοι ἦταν δύο.

Βημόθυρο: Ἀπουσίαζε ἐντελῶς πρίν τήν ἀποξήλωση.

Στέψη: Ὁ σταυρός ἔχει τά τρίλοβα στίς κεραῖες. Τά ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα στίς ὁριζόντιες καί κατακόρυφες πλευρές του τοποθετήθηκαν μετά τήν ἀπομάκρυνσή του. Μεγάλος καθρέπτης, χωρίς παραστάσεις βρισκόταν κάτω ἀπό τόν σταυρό, ἐκατέρωθεν τοῦ ὁποίου σκαλίστηκαν δύο σπειρώματα.

Διάκοσμος: Τρίγλυφα ὑπῆρχαν στά ἐνδιάμεσα τῶν εἰκόνων τοῦ Δωδεκαόρτου μέ ὀδοντώσεις στό κάτω μέρος. Οἱ κίονες ἦταν δωρικοῦ τύπου. Οἱ πεσσοί ἀκόσμητοι μέ κυρτότητα πρός τά ἔξω στό κάτω μέρος.

Τεχνικές: Σανιδωτό μέ λίγες γλυφές. Οἱ ἐπιφάνειες γραμμικές. Δέν ὑπῆρχε φυτικός διάκοσμος.

27. Ὑποθετικά ὅσο ἦταν τό πλάτος τοῦ ναοῦ πρίν γίνει ἡ προσθήκη. Οἱ διαστάσεις τοῦ σταυροῦ καί τῶν εἰκόνων μετρήθηκαν ἐπί τόπου καί εἶναι γνωστές. Γιά τή σχεδιαστική ἀποκατάσταση τοῦ εἰκονοστασίου βοήθησε καί ἡ φωτογραφία στή μελέτη: Γ. Ντέλλας, *Σταυροθολιακές ἐκκλησίες τῆς Δωδεκανήσου* (Π.Β. 2.40), σελ. 240.

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΕΞΕΤΑΣΗ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΟΣΤΑΣΙΩΝ

Β1) ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΟΣΤΑΣΙΩΝ

❖ **Πρώτη ὁμάδα** (Μέ γεωμετρικά συμπλεκόμενα ἤ τυπικά ἐπαναλαμβανόμενα θέματα σέ παράταξη καί σχοινιά).

1. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στό Βάτι (14ος-16ος αἰ.).

Σύμφωνα μέ τόν Κουτελάκη τό εἰκονοστάσι χρονολογεῖται ἀνάμεσα στόν 14ο καί 16ο αἰώνα[28].

2. Εἰκονοστάσι στή Μονή τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (ἐξωκκλήσι) στή Λαχανιά (14ος-16ος αἰ.).

Ὁ ναός ἑορτάζει στίς 3 Νοεμβρίου, τήν ἡμέρα τῆς ἀνακομιδῆς τῶν λειψάνων τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (Ἅγιος Γεώργιος τοῦ σπόρου). Οἱ ὁμοιότητες τῶν θεμάτων στό ἐπιστύλιο μέ ἐκεῖνα στό ἀντίστοιχο τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στό Βάτι παραπέμπουν καί σέ ἀνάλογη χρονολόγηση. Οἱ συμπλεκόμενοι κύκλοι μέ τούς ρόμβους (σχ. 4) ἀνάγονται, κατά τόν μελετητή τοῦ πιό πάνω, στήν περίοδο ἀνάμεσα στόν 14ο καί 16ο αἰώνα[29]. Τό Δωδεκάορτο, ὁ σταυρός καί τά λυπηρά εἶναι μεταγενέστερα. Ἔγιναν πιθανόν στό πρῶτο μισό τοῦ 19ου αἰώνα, ἀφοῦ ἀπό αὐτά ἀπουσιάζει ὁ χρυσός κάμπος. Ἡ ἐκτίμηση αὐτή ἐνισχύεται καί ἀπό τό ὅτι στίς παραστάσεις διατηροῦνται τά γήινα χρώματα καί ἀπουσιάζει ἐντελῶς τό κυανό τοῦ κοβαλτίου. Ὁ σταυρός ὡστόσο ἔχει τήν κάτω κεραία πλατύτερη ἔναντι τῶν ἄλλων τριῶν, ὅπως συμβαίνει σέ ὅλους τούς παλαιούς πού χρονολογοῦνται στίς ἀρχές τοῦ 18ου αἰώνα καί παλαιότερα. Οἱ παραστάσεις τῶν ἀγγέλων μέ τά κόκκινα φτερά στά τόξα τῶν εἰσόδων παραπέμπουν στίς ἀντίστοιχες τῶν εἰκονοστασίων στούς Να-

28. Χ. Κουτελάκης, *Τέμπλα τῆς Δωδεκανήσου,* σ. 108.
29. Χ. Κουτελάκης, ὅ.π., σ. 108.

ούς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στόν Μονόλιθο (1718) (εἰκ. 299), τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ στήν ἴδια κοινότητα (1725) (εἰκ. 301 Γ) καί τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Κάτω, τῆς Πόλεως Ρόδου (1748) (εἰκ. 302 Α). Ἔχουν πρόσωπα μέ τέλειες ἀναλογίες καί προσεγμένα ὄμορφα χαρακτηριστικά, ὅπως συμβαίνει καί ἀλλοῦ στόν ἴδιο αἰώνα καί σέ περιπτώσεις πού ἀντιγράφουν τά κλασσικά πρότυπα[30]. Ἐπί πλέον τά ὀξυκόρυφα τόξα, ὅπως αὐτά ἀπαντῶνται στό πάνω μέρος τῶν λυπηρῶν ὑπάρχουν καί σέ ἄλλα παλαιά ἔργα τῆς Δωδεκανήσου, ἀπό τόν 16ο μέχρι καί τό πρῶτο μισό τοῦ 18ου αἰώνα. Ὀξυκόρυφο τόξο στό ὑπέρθυρο ὑπάρχει καί στό εἰκονοστάσι στό Σπήλαιο τῆς Ἀποκάλυψης, τοῦ 16ου αἰώνα. Ἐδῶ ὅμως εἶναι παρακινδυνευμένο νά ἐνταχθεῖ χρονικά τότε. Γιά τή σωστή χρονολόγηση χρειάζεται περισσότερη ἔρευνα. Κατά τή γνώμη μας γενικά τό ἐπιστύλιο θεωρεῖται ἔργο τῆς περιόδου ἀπό τόν 14ο ἕως τόν 16ο αἰώνα[31] καί τά ὑπόλοιπα τμήματα μεταγενέστερα, τοῦ 18ου αἰώνα (μέ ἐπιφύλαξη) ἤ ἄλλων ἐποχῶν.

❖ **Δεύτερη ὁμάδα** (Μέ κληματίδες, διάφορους καρπούς, ὑβριδικούς δράκοντες καί ψάρια).

3. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ Πατηριώτη (1650-1700).

Τά παλαιά τμήματα μποροῦν νά χρονολογηθοῦν στό δεύτερο μισό τοῦ 17ου αἰώνα. Τά ὀξυκόρυφα τόξα στό βημόθυρο καί τά λυπηρά ὁδηγοῦν σέ αὐτή τή χρονολόγηση. Παρόμοια βρίσκονται σέ χαμηλές θέσεις στήν Ἤπειρο στά εἰκονοστάσια τῆς Μονῆς Ἀρίστης (17ος αἰ.)[32] καί τοῦ ναοῦ Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στό Κεράσοβο Πωγωνίου (1685)[33], καθώς καί τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου στή Ζα-

30. Μαρία Λάζαρη, Οἱ τοιχογραφίες τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς στό Μαρκόπουλο Μεσογείων. *ΔΧΑΕ,* περίοδος Δ΄, τόμος Β΄ (1982-1983), σελ. 189-226. Οἱ παραστάσεις ἐκεῖ τελείωσαν τό 1751.

31. Διαφέρει καί ξεχωρίζει καί ἀπό τό χρῶμα τοῦ ξύλου στήν πίσω πλευρά, πού φαίνεται μέσα ἀπό τό Ἱερό Βῆμα. Μέ τή χρόνια παλαίωσή του τό τμῆμα αὐτό ἔγινε σκούρο γκρίζο.

32. Εὐστράτιος Τσαπαρλῆς, *Τέμπλα Ἠπείρου,* πίν. 12.

33. Εὐγενία Χαλκιᾶ, *Α.Δ.,* τ. 42 (1987), Μέρος Β1, *Χρονικά,* Ἀθήνα 1992, σ. 333 καί πίν. 190.

γορά Πηλίου (1644)[34]. Στό εἰκονοστάσι τοῦ Σπηλαίου τῆς Ἀποκάλυψης στήν Πάτμο τά ὀξυκόρυφα τόξα διπλῆς κύρτωσης ἀνάγονται σέ ἐποχές πρίν τῆς προτεινόμενης (16ος αἰ.). Ἐδῶ ὅμως θά ἦταν παρακινδυνευμένο νά γίνει αὐτό. Τά στρογγυλά (κυκλικά) φύλλα καί πέταλα στά ἄνθη εἶναι συνήθεια στό τέλος τοῦ 17ου, ὅπως αὐτά παρουσιάζονται στά εἰκονοστάσια τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στή Λίνδο (1690-1699) (σχ. 112 Δ) καί τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κατταβιά (1699)[35]. Οἱ ὑβριδικοί δράκοντες μέ κεφαλή πτηνοῦ καί σπειροειδῆ οὐρά παραπέμπουν στούς ἀντίστοιχους στό εἰκονοστάσι τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς (1693)[36]. Κατά συνέπεια καί τά παρόντα παλαιά τμήματα δύνανται νά χρονολογηθοῦν στήν περίοδο 1650-1700.

4. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στήν Ἰαλυσό (17ος αἰ.).

Τά κυκλικά τόξα πού ἔχουν ἀκτινωτό ὀμφαλοφόρο κόσμημα - ἀχιβάδα στό τύμπανό τους ἀνάγονται στόν 17ο αἰώνα. Γνωστά παραδείγματα σέ ἄλλες περιοχές ὑπάρχουν στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Βαγενητίου στήν Ἤπειρο[37], τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στή Γρότα Νάξου[38] καί τοῦ Σωτήρα Κύθνου (~1638)[39]. Κατά ἀντιστοιχία χρονολογεῖται καί τό παρόν. Ἡ ἄποψη αὐτή ἐνισχύεται καί ἀπό τούς πτηνόμορφους δράκοντες στή στέψη καί τόν σταυρό μέ τήν πλατεία κεραία κάτω καί τή στενή στό πάνω μέρος καθώς καί τίς δύο βαθμίδες στίς πάνω γωνίες. Παρόμοιοι σταυροί βρίσκονται στούς Ναούς τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς στόν Ἀρχάγγελο (1693), τῆς Παναγίας Καθολικῆς Κατταβιᾶς (1699) καί τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Καμειρί στά Μάσσαρι (1700). Εἰδικότερα ἡ κληματίδα, πού φέρει σταφύλια καί μακεδονικά ἄνθη, ὑπάρχει ἤδη σάν θέμα στό ἀνάγλυφο φωτοστέφανο τῆς Δεσποτικῆς εἰκόνας τῆς Παναγίας στόν Ναό τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1677) (σχ. 6). Τό ἴδιο θέμα βρίσκεται καί στίς ταινίες πού πλαισιώνουν τήν κατακόρυφη πλευρά τοῦ σταυροῦ στό

34. Π. Εὐγενικός, *Ξυλόγλυπτα τέμπλα Πηλίου,* εἰκ. 4-5.
35. Χ. Κουτελάκης, *Ξυλόγλυπτα τῆς Δωδεκανήσου,* σ. 98-100.
36. Χ. Κουτελάκης, ὅ.π., σ. 94.
37. Εὐστράτιος Τσαπαρλῆς, *Τέμπλα Ἠπείρου,* πίν. 15.
38. Κ. Καλοκύρης, *Ἄθως*, πίν. 46.
39. Εὐαγγελία Ἀγναντοπούλου, *Κληρονομιά τῶν Κυκλάδων,* σ. 389.

εἰκονοστάσι πού ἐξετάζεται ἐδῶ (εἰκ. 81 Β), γεγονός πού συμφωνεῖ μέ τή χρονολόγηση πού προτείνεται (17ος αἰώνας).

5. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Παραδείσι (~1686).

Οἱ τοιχογραφίες στόν βόρειο τοῖχο, πού εἶναι ἀσφαλῶς χρονολογημένες, ἔγιναν τό 1686. Ἡ δοκός μέ τήν κληματίδα στό εἰκονοστάσι πακτώνεται σέ περιθώριο στόν τοῖχο αὐτό, χωρίς νά καταστρέφει κάποια παράσταση. Μποροῦμε νά ὑποθέσουμε, δηλαδή, ὅτι ἡ θέση του ἦταν ἤδη γνωστή ὅταν ζωγραφίστηκε ὁ ναός. Ἡ κατασκευή του θά μποροῦσε νά εἶχε γίνει ἐπίσης ὅταν τοιχογραφήθηκε, ἀφοῦ τά θέματά του (δράκοντες, σταυρός, κληματίδα καί κίονες) συμφωνοῦν σέ μιά τέτοια χρονολόγηση.

6. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Φιλήμονα Ἀρνίθας (1690-1699).

Σύμφωνα μέ τόν Χ. Κουτελάκη χρονολογεῖται μέσα σέ αὐτήν τήν περίοδο[40].

7. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Μονῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς ἤ Ἄνω (1693).

Πρόκειται γιά ἀσφαλῶς χρονολογημένο ξυλόγλυπτο. Στό ἐπιστύλιο διακρίνεται ἐπιγραφή μέ τό ἔτος κατασκευῆς (εἰκ. 294 Γ), πού ἀναγράφει τά ἀκόλουθα:

> *«ΔΕΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΟΥΛΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΥ. ΓΑΒΡΙΗΛ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ. ΕΤΟΣ ΧΡΙΣΤΟΥ Α Ψ ϟ Γ. (=1693)».*

8. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στή Λίνδο (1691-1702).

Ἡ χρονολόγηση ἔγινε ἤδη ἀπό τόν Κουτελάκη σέ αὐτή τήν περίοδο[41]. Ὁ κλάδος τῆς στέψης ὅμως κατασκευάστηκε πιθανόν ἀργότερα, ἀφοῦ δέν συμπεριλαμβάνονται οἱ δράκοντες σέ αὐτό. Ἀντίθετα τοποθετήθηκαν στίς ἄκριες καί ἐπί πλέον ἀποκόπτεται τμῆμα ἀπό τίς οὐρές τους γιά νά χωρέσουν σέ ἐκείνη τή θέση. Συνήθως

40. Χ. Κουτελάκης, *Ξυλόγλυπτα τῆς Δωδεκανήσου,* σ. 100.
41. Χ. Κουτελάκης, ὅ.π., σ. 43 καί πίν. 17, 18.

φέρουν στά στόματα ἤ στίς οὐρές τους τά λυπηρά. Ἐδῶ ἀντιθέτως οἱ ἐν λόγῳ εἰκόνες μέ τά πλαίσια τους ἐδράζονται κατευθείαν στόν κλάδο. Αὐτό δείχνει ὅτι μετακινήθηκαν ἀπό τίς βάσεις τους. Ἡ στέψη γενικά, καί κατά τή γνώμη μας, ἀνασυγκροτήθηκε ἀργότερα.

9. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Παναγίας Καθολικῆς Κατταβιᾶς (1699).

Ἡ ἐπιγραφή στό παραπέτασμα τῆς Ὡραίας Πύλης ἀναφέρει τό ἔτος κατασκευῆς (1699), τόν κατασκευαστή (κόπος Ἰωάννη Ἀναγνώστου) καί τούς συντελεστές ἤ χρηματοδότες τοῦ εἰκονοστασίου (συνδρομητές Παπακυριάκο καί ἱερομόναχο Μακάριο). Τό κείμενο ἔχει ὡς ἑξῆς:

> «ΑΝΑΚΑΙΝΙΣΘΗ ΚΑΙ ΑΝΗΓΕΡΘΗ ΤΟ ΠΑΡΩΝ. ΔΙΑ Σ(ΥΝ)ΤΕΛ(ΕΙΑΣ) ΤΗΣ ΥΠΕΡΑΓΙΑΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ. ΔΙΑ ΣΗΝΔΡΩΜΗΣ. ΚΑΙ ΚΟΠΟΥ ΚΑΙ. ΕΠΙΤΗΡΙΣΕΩΣ ΠΑΠΑ ΚΥΡΙ(ΑΚ)Ω (;). ΤΟ(Υ) ΚΑΙ ΧΟΡΤΑ (;) ΟΣ. ΜΕΤΑ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΔΙΑ ΨΗΧΥΚΗΝ ΑΥΤΩΝ ΣΩΤΗΡΙΑΝ ΚΑΙ ΜΝΗΜΟΣΙΝΟΝ ΚΤΗΤΟΡΙΚΟΝ. ΧΕΙΡ ΙΩ(ΑΝΝΟΥ) ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ ΡΟΔΙΟΥ. ΣΥΝΧΟΡΗΣΙΝ ΓΑΡ ΤΩΝ ΕΚ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ ΚΟΠΟΥ ÷ ΑΧ. ϡ. ϡ. (=1699)».

10. Εἰκονοστάσι τῆς Μονῆς Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Καμειρί στά Μάσσαρι (1700).

Κατά τόν Χ. Κουτελάκη χρονολογεῖται στό 1700, σύμφωνα μέ μιά ἐπιγραφή σέ αὐτό, πού δέν διακρίνεται πλέον[42].

11. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ψάλτου τῆς Λίνδου (1701).

Σέ κεντρικό σημεῖο τοῦ ἐπιστυλίου διακρίνεται ἡ χρονολογία ,ΑΨΑ΄ (=1701). Ἡ ἀσφαλής αὐτή χρονολογία κατασκευῆς ἀναφέρεται ἀρχικά ἀπό τόν Κουτελάκη[43], τόν μελετητή τοῦ ἔργου.

12. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1693-1701).

Οἱ καρποί σέ τριάδες στή ζώνη τῆς κληματίδας καί τοῦ ἀκρινοῦ κίονα στή νότια πλευρά παραπέμπουν σέ μιά χρονολόγηση ἀνάμε-

42. Χ. Κουτελάκης, ὅ.π., σ. 102-103.
43. Χ. Κουτελάκης, ὅ.π., πίν. 16α.

σα στήν περίοδο 17ου αἰώνα[44] καί ἀρχές 18ου. Τό μικρό διάχωρο στή βάση τοῦ κίονα αὐτοῦ, πού προορίζεται γιά εἰκονίδιο μοιάζει μέ τά ἀντίστοιχα τῶν εἰκονοστασίων στήν Παναγία Τσαμπίκα τήν Ψηλή (1693) (εἰκ. 288 Α), τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κατταβιά (1699) (εἰκ. 288 Γ), τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Καμειρί στά Μάσσαρι (1700) (εἰκ. 230 Ε) καί τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο (1701) (εἰκ. 230 ΣΤ). Κατά τήν ἐκτίμησή μας ἡ κατασκευή του ἔγινε γύρω στό 1700. Οἱ Δεσποτικές εἰκόνες χρονολογοῦνται ἀκριβῶς στό ἔτος 1886[45], ἐνῶ ὁ σταυρός στή στέψη κατ' ἐκτίμηση στή δεκαετία 1950-1959.

13. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Ρωμαίας στό Γεννάδι (~1720, ἀνασυγκρότηση 1871).

Χρονολογικά ἔχει δύο κατασκευαστικές φάσεις. Ἡ πρώτη πιθανόν τό ἔτος 1720 (χρονολογία στίς Δεσποτικές)[46] μέ τούς κίονες τῆς Ὡραίας Πύλης καί τό βημόθυρο, ἐνῶ ἡ δεύτερη μέ τά κυανά χρώματα στίς εἰκόνες, χωρίς τόν χρυσό κάμπο καί τούς στριφτούς ἤ τορνευτούς κίονες στά μέσα ἕως τό τέλος τοῦ 19ου αἰώνα. Οἱ παραστάσεις τῆς Δέησης σέ κυκλικά διάχωρα ὅπως, στό συγκεκριμένο εἰκονοστάσι (εἰκ. 281 Β) ἔχουν παρατηρηθεῖ καί σέ ἄλλες περιοχές σέ κοντινή περίοδο[47].

---

44. Βλέπε κληματίδα στό εἰκονοστάσι τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς Παντοκράτορος τοῦ Ἁγίου Ὄρους (1640) καί στούς ξύλινους κίονες στόν Ναό Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς (1693).

45. Ἀ. Θεοδοσίου, *Εἰκονοστάσια στήν πόλη τῆς Ρόδου,* σελ. 17.

46. Τή χρονολογία 1720 ἐντόπισε ἡ ἀρχαιολόγος Μαρία Σιγάλα στήν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ.

47. Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ, *Μέ πίστη καί φαντασία, Ἐκκλησιαστικά ξυλόγλυπτα τοῦ Δυτικοῦ Ταϋγέτου,* Ἀθήνα 2004. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Ἁγίας Βαρβάρας στίς Πηγές (1721), σελ. 105. Τό ἴδιο κυκλικά εἶναι καί στό εἰκονοστάσι τοῦ Κελλίου τοῦ Τιμίου Προδρόμου στίς Καρυές τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Βλ. Εὐ. Ἀγναντοπούλου, *Κληρονομιά τῶν Κυκλάδων, Τό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῶν Ταξιαρχῶν Κιμώλου (~1686),* σελ. 281 καί εἰκ. 283. Ἐκτός ἀπό τίς ζωγραφικές παραστάσεις τῶν Ἀποστόλων σέ κύκλο ὁμοιότητες ὑπάρχουν καί στούς σπειροειδεῖς κιονίσκους τοῦ Δωδεκαόρτου μέ δύο ἐκ τῶν κιόνων τῶν Δεσποτικῶν στόν Ναό τοῦ Γενναδίου. Ἐπίσης Γεώργιος Κακαβᾶς, Τό τέμπλο τοῦ παρεκκλησίου τοῦ Τιμίου Προδρόμου στό κελλί τοῦ Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ στίς Καρυές τοῦ Ἁγίου Ὄρους (1715-1737), *ΔΧΑΕ.* Ἕνατο συμπόσιο βυζαντινῆς καί μεταβυζαντινῆς ἀρχαιολογίας καί τέχνης, Περιλήψεις, Ἀθήνα 1989.

14. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Παναγίας Μυρτενῆς στήν Ἰαλυσό (1693-1720).

Ἐκτιμᾶται ὅτι κατασκευάστηκε στήν περίοδο 1693-1720, σύμφωνα μέ τήν τεχνοτροπία του. Ἐπί αὐτοῦ διακρίνονται τά γνωστά στοιχεῖα πού ἔχουν τά ἀσφαλῶς παλαιότερα χρονολογημένα ὅπως τῆς Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς, τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στό Καμειρί τῆς κοινότητας Μάσσαρι (1700) καί τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο (1701). Τά δοχεῖα μέ φύλλα καί ἄνθη σέ παράταξη, πού ἐντοπίζονται πάνω ἀπό τίς εἰκόνες τῶν Ἀποστόλων ἀντιγράφουν ἐκεῖνα στό εἰκονοστάσι τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς στόν Ἀρχάγγελο (1693) (εἰκ. 121). Τά κωδώνια ἀνάμεσά τους εἶναι τά ἴδια, ἐνῶ τά ἄνθη αὐτά ἔχουν βρεθεῖ καί σέ ἄλλο παλαιότερο ξυλόγλυπτο σέ ἄλλο μέρος[48] (σχ. 119). Οἱ γλυπτές κεφαλές τῶν ἀγγέλων καί τά Χερουβίμ παραπέμπουν περίπου στό πρῶτο τέταρτο τοῦ 18ου αἰώνα. Εἰδικότερα αὐτά πού βρίσκονται στό ὑπέρθυρο τῆς Προθέσεως μοιάζουν μέ τά ἀντίστοιχα τοῦ εἰκονοστασίου στόν Ναό τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Ρωμαίας στό Γεννάδι (~1720).

15. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Ἁγίας Τριάδος στήν Ψίνθο (1699-1725).

Κατασκευάστηκε κατά τόν Χ. Κουτελάκη στήν περίοδο 1699 ἕως 1725[49]. Ἡ χρονολόγηση αὐτή δέν ἀμφισβητεῖται.

16. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου στήν Ἰαλυσό (1700-1725).

Τά ἄνθη σέ ἐξέλιξη στό ἐπιστύλιο ἐντοπίζονται καί σέ ἄλλα εἰκονοστάσια τῆς περιόδου 1680-1725. Οἱ ὁλόσωμοι καί στηθαῖοι ἄγγελοι, κατά τόν Κουτελάκη, εἶναι συχνές γλυπτές παραστάσεις κατά τόν 18ο αἰώνα[50]. Ἄν συνδυαστοῦν τά δύο αὐτά στοιχεῖα, θά μποροῦσε νά χρονολογηθεῖ στό πρῶτο τέταρτο τοῦ αἰώνα αὐτοῦ λόγῳ τῆς συγγένειάς του καί μέ ἄλλα ἀσφαλῶς χρονολογημένα.

48. Στό ὑπέρθυρο τοῦ εἰκονοστασίου τοῦ Ναοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου Ζαγορᾶς (1644). Βλ. Π. Εὐγενικός, *Ξυλόγλυπτα τέμπλα Πηλίου,* εἰκ. 6, σ. 128 καί εἰκ. 9, σ. 129.

49. Χ. Κουτελάκης, *Ξυλόγλυπτα τῆς Δωδεκανήσου,* πίν. 28β, 49α.

50. Χ. Κουτελάκης, ὅ.π., σ. 154.

17. Εἰκονοστάσι στόν Παλαιό Ναό τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα στά Σιάννα (1700-1725).

Σύμφωνα μέ τά θέματα πού εἶναι σκαλισμένα σέ αὐτό ἡ κατασκευή του ἐντάσσεται στήν περίοδο 1700-1725.

18. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στά Μαριτσά (1700-1725).

Δέν ὑπάρχουν χρονολογικά στοιχεῖα. Οἱ ὁμοιότητες τῶν δρακόντων, τῆς κληματίδας καί τῶν τόξων στίς Δεσποτικές εἰκόνες εἶναι φανερές μέ τά ἀντίστοιχα χρονολογημένα, ὅπως ἐκεῖνα στούς Ναούς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς (1693), τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο (1701) καί τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο (1725). Πτηνά πού ραμφίζουν τά σταφύλια ὑπάρχουν μόνο σέ ἄλλα τρία εἰκονοστάσια (στό Καμειρί καί στούς Ναούς τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων τῆς Πόλεως Ρόδου καί τῆς Ἐλεούσας τῶν Καλυθιῶν) (εἰκ. 161, 85 Η). Ἐξ αὐτῶν τό ἕνα (πρῶτο) (εἰκ. 146) θεωρεῖται ἀσφαλῶς χρονολογημένο στό ἔτος 1700 ἐνῶ τό ἄλλο κατά ἐκτίμηση. Μέ βάση τά θέματα λοιπόν μπορεῖ νά χρονολογηθεῖ στήν περίοδο 1700-1725.

19. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Κατταβιᾶς (1700-1725).

Τεχνοτροπικά τό παλαιό τμῆμα πού σώζεται μπορεῖ νά χρονολογηθεῖ στό πρῶτο τέταρτο τοῦ 18ου αἰώνα. Τά θέματα μέ τήν κληματίδα, πού φέρει παράλληλα καί ἄνθη καθώς καί ὁ θυρεός στό κεντρικό τμῆμα τοῦ ἐπιστυλίου, μέ ὁμοιότητες στό ἀντίστοιχο τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο, ὁδηγοῦν σέ αὐτή τήν ἐκτίμηση. Ἄλλα στοιχεῖα πού ἐνισχύουν τή χρονολόγηση αὐτή εἶναι οἱ ἀστράγαλοι, τά σταφύλια πού ὀρθώνονται καταπατώντας τόν νόμο τῆς βαρύτητας, οἱ κλάδοι καί τά στελέχη τῶν φύλλων πού διασταυρώνονται μεταξύ τους, τά ἑλικοειδῆ ἀκροβλάσταρα καί ἡ στριφτή ταινία. Οἱ εἰκόνες τῆς Δέησης μέ τό τετράγωνο σχῆμα εἶναι παρόμοιες μέ ἐκεῖνες πού βρίσκονται καί στά ὑπόλοιπα εἰκονοστάσια αὐτῆς τῆς περιόδου (1700-1725).

20. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο (1725).

Εἶναι ἀσφαλῶς χρονολογημένο. Σέ κεντρικό σημεῖο πάνω ἀπό τήν Ὡραία Πύλη, μέσα σέ θυρεό, διακρίνεται ἡ χρονολογία (ΑΨΚΕ΄ =1725). Πρόκειται γιά τό ἔτος μέσα στό ὁποῖο τελείωσε ἡ κατασκευή του.

21. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Παναγίας Ἐλεούσας, τῆς Καλληθηνῆς (1700-1725).

Κατά τόν Κουτελάκη ἀνάγεται στό πρῶτο μισό τοῦ 18ου αἰώνα[51]. Οἱ τοιχογραφίες μέσα στόν Ναό ἔγιναν τό 1781 σύμφωνα μέ τήν ἐπιγραφή στόν βόρειο τοῖχο. Ἡ Δεσποτική εἰκόνα τῆς Παναγίας Καλληθηνῆς εἶναι μεταγενέστερη. Ἔχει χρονολογία ,ΑΨΠΒ΄ (=1782). Στό κάτω μέρος τοῦ ναοῦ οἱ τοιχογραφίες τελειώνουν στό εἰκονοστάσι, γεγονός πού δηλώνει ὅτι ἦταν γνωστή ἡ θέση του κατά τήν ἁγιογράφηση. Ἀντίθετα στό πάνω μέρος, τό Δωδεκάορτο, κόβει κάθετα τίς πλαϊνές παραστάσεις καί ἐνδεχομένως τό τμῆμα αὐτό νά τοποθετήθηκε ἀργότερα. Πιό ἀκριβής χρονολόγηση θά ἦταν, κατά τή γνώμη μας, ἀπό τό 1700 ἕως τό 1725, διότι ἀργότερα ἐμφανίζονται ἄλλες διαφορετικές μορφές. Ἐνδεικτικά ἀναφέρεται τό εἰκονοστάσι στόν Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι (1738) πάνω στό ὁποῖο οἱ κληματίδες ἀντικαθίστανται μέ τούς ἀνθοφόρους κλάδους καί τό ἀντίστοιχο στόν Ἅγιο Γεώργιο Κάτω στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1748), τό ὁποῖο ἔχει τά τόξα διπλῆς καμπυλότητας καί ἄλλες ἀναζητήσεις. Καί τά δύο ἔχουν διαφορετικούς δράκοντες (φολιδωτούς). Ἐξ αὐτῶν μπορεῖ κάποιος νά ὑποθέσει ὅτι νέοι τύποι ἐκτοπίζουν τούς παλαιότερους στήν τέταρτη καί πέμπτη δεκαετία τοῦ 18ου αἰώνα.

22. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1700-1730).

Σύμφωνα μέ τήν τεχνοτροπία τό εἰκονοστάσι μπορεῖ νά χρονολογηθεῖ στίς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 18ου αἰώνα. Συγγενικά μέ αὐτό εἰκονοστάσια βρίσκονται στούς Ναούς τῆς Παναγίας Καθολικῆς στήν Κατταβιά (1690-1699), τῆς Παναγίας Τσαμπίκας Κυρᾶς τῆς Ψηλῆς (1693), τῆς Ἁγίας Τριάδας στήν Ψίνθο (1699-1725), τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στό κάστρο τῆς Ἀστυπάλαιας (1720) καί τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο (1725). Οἱ γλυπτές παραστάσεις ἀγγέλων, κατά τόν Κουτελάκη ἐμφανίζονται στόν 18ο αἰώνα[52]. Οἱ παλαιότερες τρισδιάστατες κεφαλές ἀγγέλων, πού εἶναι ἀσφαλῶς χρονολογημένες, εἶναι ἐκεῖνες στό εἰκονοστάσι τοῦ ναοῦ τῶν Εἰσοδίων τῆς

51. Χ. Κουτελάκης, ὅ.π., πίν. 30.
52. Χ. Κουτελάκης, ὅ.π., σ. 154.

Θεοτόκου στό Νιοχώρι, μέ τούς ἀνθοφόρους κλάδους (1738) (εἰκ. 136 Ι). Ἐπειδή ὅμως στόν συγκεκριμένο, στόν Ναό τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων, ὅλα τά ἄλλα θέματα συγκλίνουν σέ μιά προγενέστερη χρονολόγηση, δέν θά εἶναι ὑπερβολή νά ἐνταχθεῖ καί αὐτό χρονολογικά λίγο νωρίτερα καί σέ μιά εὐρύτερη χρονική περίοδο ἀνάμεσα στό 1700 καί τό 1730.

23. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ἄνω στή Λίνδο (1700-1730).

Σύμφωνα μέ τά θέματα μπορεῖ νά ἐνταχθεῖ στήν περίοδο 1700 -1730. Ὑπάρχουν πολλές ὁμοιότητες μέ τό ἀντίστοιχο στόν Ναό τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων, ὅπως οἱ δράκοντες, σταυρός, λυπηρά, κίονες καί κληματίδα. Οἱ στηθαῖοι ἤ ὁλόσωμοι ἄγγελοι ἀνάγονται στόν 18ο αἰώνα, ὅπως ἀναφέρεται καί πιό πάνω. Μέ αὐτή τή μορφή ὑπάρχουν καί στούς κίονες τοῦ συγκεκριμένου εἰκονοστασίου. Ἐπί πλέον ἔχει ἀνάγλυφη τή μορφή τοῦ προφήτη Ἰεσσαί (εἰκ. 150), μέ ὁμοιότητες στήν παράσταση πού ὑπάρχει στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι, στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1738) (εἰκ. 280 ΣΤ). Εἶναι τό μόνο στοιχεῖο πού παραπέμπει σέ ἄλλα πού ἔγιναν ἀργότερα. Ἀπό τά πλεῖστα θέματα πού προηγοῦνται καθώς καί ἀπό αὐτή τή λεπτομέρεια θά μποροῦσε νά χρονολογηθεῖ ἐπίσης στήν περίοδο 1700-1730.

❖ **Τρίτη ὁμάδα** (Μέ ἀνθοφόρους κλάδους καί φολιδωτούς δράκοντες).

24. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι, στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1738).

Τό μεγαλύτερο, κεντρικό τμῆμα τοῦ εἰκονοστασίου χρονολογεῖται στό ἔτος 1738, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ἡ ἐπιγραφή πού διακρίνεται στό θωράκιο κάτω ἀπό τή Δεσποτική εἰκόνα τῆς Παναγίας (εἰκ. 294 Γ)[53]. Εἶναι ἔργο τοῦ Χατζηγεωργίου Ἀναγνώστου. Τά πλαϊνά μέρη του ἀνάγονται στίς ἀρχές τοῦ 18ου αἰώνα, σύμφωνα μέ τήν τεχνοτροπία τους, ἐνῶ ἡ ἀνασυγκρότηση μέ μερικά συμπληρώματα ἔγινε τό 1906 (χρονολογία στό πίσω μέρος τοῦ εἰκονοστα-

53. Ἡ ἐπιγραφή ἔγινε εὐδιάκριτη μετά τόν καθαρισμό καί τήν τελευταία συντήρηση – ἀποκατάσταση τοῦ εἰκονοστασίου.

σίου). Τά παλαιά κομμάτια διαχωρίζονται ἀπό τά νεότερα μέ κατακόρυφο ἁρμό. Οἱ Δεσποτικές εἰκόνες κατασκευάστηκαν σέ διάφορες ἐποχές. Μερικές ἐξ αὐτῶν εἶναι παλαιότερες, σέ δεύτερη χρήση καί ἐφαρμόστηκαν ἐδῶ μέ συμπληρώματα σέ νέες θέσεις. Τό βημόθυρο, σύμφωνα μέ τήν τεχνοτροπία του, κατασκευάστηκε πιθανόν στό δεύτερο μισό τοῦ 18ου αἰώνα.

25. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Κάτω στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1748).

Οἱ Δεσποτικές εἰκόνες εἶναι χρονολογημένες στό 1809, σύμφωνα καί μέ παλαιότερη δημοσίευση[54]. Στήν εἴσοδο τῆς Προθέσεως ὅμως ὑπάρχει χρονολογία ,ΑΨΜΗ΄ (=1748). Μέ προσεκτική παρατήρηση στίς παραστάσεις μπορεῖ νά δεῖ κάποιος τίς ὁμοιότητες στήν τεχνοτροπία καί τά χρώματα πού ὑπάρχουν στίς εἰκόνες τῆς θύρας, τῶν λυπηρῶν, τοῦ σταυροῦ καί σέ κάποιες ἀπό τό Δωδεκάορτο. Τό ἀνοιγόμενο φύλλο ἐφαρμόζει ἀπόλυτα στό ἄνοιγμα τῆς εἰσόδου καί πιστεύεται ὅτι εἶναι τό ἀρχικό. Μέ αὐτά τά δεδομένα συμπεραίνεται ὅτι ἀρχικά τό εἰκονοστάσι κατασκευάστηκε στό ἔτος 1748 καί οἱ Δεσποτικές εἰκόνες πού ὑπάρχουν σήμερα τοποθετήθηκαν ἀργότερα, στό 1809.

26. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στό Ἀσκληπειό (~1752).

Οἱ Δεσποτικές εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ καί τῆς Παναγίας χρονολογοῦνται κατά τόν Βολανάκη στό 1752[55]. Κατά τούς μελετητές Σταμάτη καί Παπακωνσταντίνου κατασκευάστηκε περίπου στό ἔτος αὐτό[56]. Οἱ κίονες δίπλα στήν Ὡραία Πύλη θά μποροῦσαν νά ἦταν καί παλαιότεροι, ἀφοῦ παρόμοιοί τους ἀπαντῶνται σέ ἄλλα μέρη στόν 16ο καί 17ο αἰώνα. Ἀντίθετα οἱ ἐπιζωγραφίσεις μέ τά ἔντονα κυανά χρώματα εἶναι νεότερες ἐπεμβάσεις, πιθανόν κατά τήν περίοδο 1863-1875, στό διάστημα πού τοποθετήθηκε ἡ εἰκόνα τοῦ Προδρόμου καί ἐπισκευάστηκε ἡ ἀντίστοιχη τῆς Παναγίας.

54. Ἀ. Θεοδοσίου, *Εἰκονοστάσια στήν πόλη τῆς Ρόδου,* σ. 12.

55. Ἰ. Βολανάκης, *Ἱερός Ναός Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στό Ἀσκληπειό Ρόδου,* Ρόδος 2006, σ. 13.

56. Παν. Σταμάτης & Μιχαήλ Παπακωνσταντίνου, *Λατρευτικοί τόποι στή Ρόδο Ι,* σ. 35.

27. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στή Μονή Θάρρι (1756).

Κεντρικά στήν πλατιά ζώνη διακρίνεται ἡ χρονολογία, πού ἀναγράφει τό ἔτος κατασκευῆς του (1756).

28. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στόν Ἀρχάγγελο (1750-1800).

Συγκροτεῖται ἀπό τμήματα διαφόρων ἐποχῶν. Τό μεγαλύτερο ἀπό αὐτά, στό κεντρικό μέρος, χρονολογεῖται σύμφωνα μέ τά θέματα γύρω στό 1840 (θωράκια, κίονες, ἐπιστύλιο, στέψη). Δύο Δεσποτικές εἰκόνες φέρουν χρονολογίες ,ΑΨΙΑ΄ (=1711). Στή μία βρίσκεται ἡ παράσταση τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου καί στήν ἄλλη ὁ Τίμιος Πρόδρομος. Οἱ κίονες μέ ἐλισσόμενο ἀνθοφόρο κλάδο παρουσιάζονται ἀρχικά στό εἰκονοστάσι τοῦ ναοῦ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι τῆς Πόλεως Ρόδου (1738) (εἰκ. 233 ΙΗ). Ἐπανέρχονται ἀργότερα στά περισσότερα μεταγενέστερα τοῦ 19ου αἰώνα.

Οἱ εἰκόνες στή ζώνη τῶν Ἀποστόλων (Δέηση) ἔχουν πλάτος ὅσο καί τό ὕψος τους, γεγονός πού παραπέμπει σέ συνηθισμένες κατασκευές στίς ἀρχές τοῦ 18ου αἰώνα. Οἱ δράκοντες μᾶς ὁδηγοῦν σέ χρονολόγηση στά μέσα ἤ στό δεύτερο μισό τοῦ 18ου αἰώνα. Παρόμοιοι ὑπάρχουν στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν Ἁγίου Γεωργίου Κάτω (1748) (εἰκ. 118 Η) καί στή Μονή Θάρρι (1756) (εἰκ. 118 Θ). Στά λυπηρά διακρίνεται δεύτερη γραπτή παράσταση πάνω ἀπό τό κύριο θέμα (εἰκ. 89 Ι). Τά θέματα αὐτά βρίσκονται σέ δύο διάχωρα. Μεσολαβεῖ ἀνάμεσά τους γλυπτή ζώνη. Στό ἴδιο στύλ εἶναι καί ἐκεῖνα στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τῆς Μονῆς Θάρρι (εἰκ. 89 Θ) καί τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῆς Πόλεως Ρόδου (1789) (εἰκ. 89 ΙΑ). Ὁ πλουμιστός σάκκος στή Δεσποτική εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ παραπέμπει στίς ἀντίστοιχες τῶν εἰκονοστασίων στόν Ἅγιο Νικόλαο τῆς Πόλεως Ρόδου καί τῆς Παναγίας Καλληθηνῆς (1782). Τά πολυτελῆ ὑφάσματα μέ πλουμιά (ἀνθάκια) παρατηροῦνται καί σέ εἰκόνες τῆς Μονῆς Καρακάλλου τοῦ Ἁγίου Ὄρους πού χρονολογοῦνται στό τρίτο τέταρτο τοῦ 18ου αἰώνα[57]. Ὁ συνδυασμός ὅλων τῶν ἀνωτέρω ὁδηγεῖ σέ μιά γενικότερη χρονολόγηση στήν περίοδο 1750-1800.

57. Παρασκευή Παπαδημητρίου – Alexandra Trifonova, «Μονή Καρακάλλου. Εἰκόνες τοῦ δεύτερου μισοῦ τοῦ 18ου αἰώνα», στόν τόμο *Εἰκόνες τῆς Μονῆς*

29. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῆς Πόλεως Ρόδου (1789-1809).

Εἶναι δημοσιευμένο καί χρονολογεῖται στό ἔτος 1789. Τό ἔτος αὐτό διακρίνεται σέ ἐπιγραφή πάνω στίς Δεσποτικές εἰκόνες. Ἡ στέψη ἔγινε ἀργότερα, ἤ τουλάχιστον χρυσώθηκε μετά, στό 1809, σύμφωνα μέ τή χρονολογία πάνω σέ αὐτή[58]. Τό βημόθυρο θά μποροῦσε νά ἦταν καί παλαιότερο, ἀφοῦ μοιάζει μέ ἐκεῖνα πού ἀντιστοιχοῦν στή δεύτερη ὁμάδα.

❖ **Τέταρτη ὁμάδα** (Εὐθύγραμμα, μέ ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα, λιοντάρια καί δράκοντες μέ τρία κεφάλια).

30. Εἰκονοστάσι στόν Μητροπολιτικό Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου ἐπί τῆς ὁδοῦ Δαμασκηνοῦ τῆς Πόλεως Ρόδου (1750-1759).

Χρονολογεῖται κατά τόν Κουτελάκη στήν περίοδο 1750-1759[59]. Τό ἔτος 1842 ἀφορᾶ πιθανόν τόν χρόνο κατασκευῆς τῶν πλαϊνῶν τμημάτων[60]. Πρόκειται γιά ἐπεκτάσεις μέ παρόμοια θέματα, πού ἔγιναν κατά τήν ἀνακαίνιση τοῦ ναοῦ.

31. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό (1750-1783).

Κατασκευαστής του εἶναι ὁ Μάστρο Δράκος ἀπό τήν Κῶ καί ἀνάγεται κατά τόν Κουτελάκη στήν περίοδο 1750-1783[61]. Χρονολογία ἐπί τῆς στέψης στή βάση τοῦ σταυροῦ μᾶς πληροφορεῖ ὅτι χρυσώθηκε τό τμῆμα αὐτό στό ἔτος 1810[62].

Καρακάλλου, Ἅγιον Ὄρος 2011. Ἐνδεικτικά ἀναφέρονται οἱ παραστάσεις τοῦ Ἁγίου Ἀρτεμίου (τρίτο τέταρτο τοῦ 18ου αἰ.), σ. 351, τῶν Ἁγίων Κωνσταντίνου καί Ἑλένης (1767), σελ. 367, τοῦ Ἁγίου Νέστωρος (1767), σ. 369 καί τοῦ Χριστοῦ Παντοκράτορος (~1768), σ. 373.

58. Ἀ. Θεοδοσίου, *Εἰκονοστάσια στήν πόλη τῆς Ρόδου,* σ. 11.

59. Χ. Κουτελάκης, *Ἕλληνες ξυλογλύπτες,* σ. 256.

60. Δημήτρης Μαστρογιάννης, *«Ἱστορικό» Ἱεροῦ Μητροπολιτικοῦ Ναοῦ Ρόδου τά Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου,* Ρόδος 1988, σ. 4.

61. Χ. Κουτελάκης, *Ἕλληνες ξυλογλύπτες,* σ. 256.

62. Jacoppi Giulio, *L'iconostasio di Trianda,* Architettura 7, Roma 1928.

32. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Χαμηλῆς ἤ Κάτω (1760-1783).

Σύμφωνα μέ τόν Κουτελάκη εἶναι ἔργο τοῦ Δράκου, ταλιαδούρου ἀπό τήν Κῶ[63]. Ὁ ἴδιος μελετητής τό χρονολογεῖ στήν περίοδο 1760-1783. Οἱ ὁμοιότητες τῶν θεμάτων μέ τό ἀντίστοιχο στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου εἶναι φανερές.

33. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου (~1839).

Δέν ὑπάρχει κάποια χρονολογία στό ξυλόγλυπτο ἤ στίς εἰκόνες, πού νά παραπέμπει στή χρονολόγησή του. Ἔτος κατασκευῆς θεωρεῖται τό 1839, τότε πού χτίστηκε ὁ ναός.

❖ **Πέμπτη ὁμάδα** (Ἑλισσόμενοι βλαστοί μέ ἄνθη ἀλλά χωρίς καρπούς, μέ τέσσερεις δράκοντες, ἐλλειπτικά διάχωρα στά ὁποῖα ὑπάρχει γραπτός διάκοσμος καί φύλλα πού σχηματίζουν στροβίλους ἤ στεφάνια).

34. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Μαλώνας (1843).

Στό ἀπόσπασμα τῆς ἐπιγραφῆς πού σώζεται πάνω ἀπό τήν Ὡραία Πύλη ἀναγράφονται τά ἑξῆς:

> *«.... οὗτος .../... μεγαλομάρτυρος .../... φίαν ἐν ἔτος σωτήρ(ιον).../*
>
> *1843. διά συνδρομῆς. καί ἐπιτροπίας / πάντων τῶν εὐσεβῶν χριστιανῶν ἱερωμένων / καί λαϊκῶν, τῶν ἐν τῇ κώμῃ ταύτῃ κατοι-/κούντων. διά μέν ὑψηλῆς διαταγῆς τοῦ πρώ-/ην μεγαλειωτάτου Σουλτάν μαχμούτ χάν. /διά δέ συντηρήσεως τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ νῦν βα-/σιλεύοντος Σουλτάν Ἀμτουλ μεσζητ. /διά δέ εὐπροσδέκτων ἀρχῶν ἐγγενιά-/σθη. παρά τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἁγίου/ρόδου κυρίου Ἰακώβου πατμίου./ διά χειρός δέ Μιχαήλ Μίγκλη/κ(αί) Κωνσταντίνου Κωνσταντῆ/τῶν ζωγράφων/ συμαίων.»*

Σύμφωνα μέ τήν ἐπιγραφή αὐτή τό ἔτος 1843 λοιπόν ὁλοκληρώθηκε τό εἰκονοστάσι.

---

63. Χ. Κουτελάκης, *Ἕλληνες ξυλογλύπτες*, σ. 256.

35. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινοῦ (~1847).

Ὑπάρχουν δύο ἐπιγραφές στό τόξο καί τή ζώνη πάνω ἀπό τήν Ὡραία Πύλη. Στήν πρώτη, πού ἀπουσιάζουν ἀρκετές λέξεις, ἀναφέρεται ἡ κατασκευή τοῦ εἰκονοστασίου. Στή δεύτερη σημειώνεται εὐανάγνωστα τό πότε χρυσώθηκε ὡς ἀκολούθως:

«1) ΔΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ... ΝΩΝ ... ΚΥΡΙΟΥ Χ΄ ΝΙΚΟΛΑ ΦΙΛΙΠΗ ΚΑΙ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙ ...

2) ΕΧΡΥΣΩΘΗ ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΔΙΑ ΧΕΙΡΟΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ ΑΓΑΠΙΟΥ ΣΥΜΑΙΟΥ. ΚΑΤΑ ΤΟ 1847 ΕΤΟΣ».

Ἀπό τίς ἀνωτέρω γραφές συμπεραίνεται ὅτι κατά τό ἔτος 1847, τότε πού χρυσώθηκε τό εἰκονοστάσι, αὐτό ἦταν ἤδη ὁλοκληρωμένο.

Στόν γλυπτό διάκοσμο παρατηροῦνται θέματα, πού μοιάζουν μέ ἐκεῖνα στό εἰκονοστάσι τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος στή Μεσαιωνική Πόλη τῆς Ρόδου, ἐπίσης χρονολογημένο (1850). Εἰδικά οἱ κλάδοι πού ἑλίσσονται κυκλικά καί τά φύλλα τους στροβιλίζονται πέριξ κεντρικοῦ ἄνθους (εἰκ. 158) εἶναι πανομοιότυπα καί στίς δύο περιπτώσεις.

36. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κρεμαστή (1839-1860).

Πρόκειται γιά τό εἰκονοστάσι τοῦ δεύτερου ναοῦ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κρεμαστή, πού ἀνασυγκροτήθηκε καί τοποθετήθηκε στή νέα του θέση. Ἐπιγραφή ἀνακαίνισης ὑπάρχει στό παλαιό ἐκκλησάκι στήν ὁποία ἀναφέρεται τό ἔτος 1839. Τότε θά πρέπει νά κατασκευάστηκε καί ὁ μεγαλύτερος ναός, αὐτός πού δέν ὑπάρχει πλέον, μαζί μέ τά ξυλόγλυπτα. Σύμφωνα μέ τά θέματα ὑπάρχουν ὁμοιότητες μέ τά εἰκονοστάσια τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῆς Μαλώνας, τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινοῦ, τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα στή Μεσαιωνική Πόλη καί τῆς Μονῆς Καλόπετρας. Τά ξυλόγλυπτα τῆς ὁμάδας αὐτῆς χρονολογοῦνται κυρίως στήν πέμπτη καί ἕκτη δεκαετία τοῦ 19ου αἰώνα. Μέσα σέ αὐτά τά πλαίσια ἤ γενικά στήν περίοδο 1839-1860 θά πρέπει νά ἔγινε κατ' ἀντιστοιχία καί τό παρόν.

37. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα στή Μεσαιωνική Πόλη (1850).

Πρόκειται γιά ἔργο πού δημοσιεύτηκε παλαιότερα[64]. Ἡ χρονολογία στόν σταυρό ἀναγράφει 1849. Τό τέλειωμα τοῦ ναοῦ καί οἱ εἰκόνες τοῦ εἰκονοστασίου εἶναι τοῦ ἔτους 1850, σύμφωνα μέ τήν ἐπιγραφή πού βρίσκεται κάτω ἀπό τήν εἰκόνα τοῦ Προδρόμου. Ὁ Μιχαήλ Μίγκλης εἶναι ὁ δημιουργός τοῦ γραπτοῦ διακόσμου. Συμπληρωματικά ἀναφέρεται καί ὁ τότε μητροπολίτης Ρόδου, πού ἦταν ὁ Ἰάκωβος ὁ Πάτμιος.

38. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στή Μαλώνα (1855).

Κτητορική ἐπιγραφή σέ ἀκρινό θωράκιο στή δεξιά πλευρά τοῦ εἰκονοστασίου μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ Ναός κτίστηκε καί τελειοποιήθηκε τό ἔτος 1855. Ἡ ἐπιγραφή ἔχει ὡς ἐξῆς:

«Ὁ Θεῖος οὗτος Ναός ἀνηγέρθη ἐκ θεμελίων
Καί ἐτελειοποιήθη δι' ἐξόδων καί ἐπιστασίας
Ἐμμανουήλ Προσκ(υνητοῦ)
Κάρμου καί τῆς Συζύγου αὐτοῦ Μαρίας
Προσκ(υνητρίας) διά μνημόσυνον αὐτῶν
Ἀρχιερατος αὐτοῦ Ἁγίου Ρόδου
Κυρίου Ἰακώβου Πατμίου
Ἔτη Σωτηρίῳ
,αωνε΄ 1855».

39. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Δημητρίου (κοιμητήριο) στά Καλαβάρδα (~1860).

Ἡ παλαιότερη χρονολογία μέσα στόν Ναό βρίσκεται στήν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Δημητρίου σέ προσκυνητάρι ἐπί τοῦ βόρειου τοίχου (1843). Εἶναι ἄγνωστο ἄν ὑπῆρχε ἐκεῖ ἀπό τήν ἀρχή. Σύμφωνα μέ τήν προφορική παράδοση ὁ ναός τοῦ κοιμητηρίου κτίστηκε τρία χρόνια ἀργότερα ἀπό τόν ἀντίστοιχο ἐνοριακό (τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης). Ὑπολογίζεται ὅτι τελείωσε γύρω στό 1860. Ταυτόχρονα θά πρέπει νά ἔγινε καί τό εἰκονοστάσι. Τά θέματα συμφωνοῦν γιά μιά

64. Ἀ. Θεοδοσίου, *Εἰκονοστάσια στήν πόλη τῆς Ρόδου,* σ. 15.

τέτοια χρονολόγηση. Αὐτό φαίνεται ἀπό τίς ὁμοιότητες πού ἔχουν στά τοξωτά πλαίσια τῶν εἰκόνων τοῦ Δωδεκαόρτου (σχ. 143 Ι) μέ τά ἀντίστοιχα στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινοῦ (1847) (σχ. 143 Η), τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (1843) καί τοῦ Τιμίου Σταυροῦ Μαλώνας (1855) (σχ. 143 Θ). Ἐπί πλέον οἱ λοβοί στίς κεραῖες τοῦ σταυροῦ ἀποτελοῦνται ἀπό τόξα πού ἐκτείνονται πέραν τοῦ ἡμικύκλιου ὅπως καί στά τελευταῖα δύο τῆς Μαλώνας. Τέσσερεις δράκοντες, ὅπως ἐδῶ, ἔχει καί ἐκεῖνο τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Μαλώνας (εἰκ. 119 Ι). Ἀντίθετα μέ τή σύγκριση αὐτή δύο εἰκόνες στό Δωδεκάορτο (Βαϊοφόρος καί Σταύρωση) φέρουν χρονολογίες 1899, πού σημαίνει ὅτι αὐτές τοποθετήθηκαν ἀργότερα. Κατά τόν Κουτελάκη καί τήν Σ. Μουζακιώτου, βρισκόταν στή Σύμη ἀπό ὅπου ἀποσυναρμολογήθηκε καί ἐγκαταστάθηκε ξανά ἀργότερα στά Καλαβάρδα Ρόδου[65].

40. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Καλόπετρα (1862-1863).

Στή Δεσποτική εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ διακρίνεται ἡ ἐπιγραφή πού ἀναφέρει:

«Χήρ Χ.S. ἐκ Χανήα
Κρήτ[…] ἰουληου 1862».

Ἡ τελευταία ἀνοικοδόμηση τοῦ ναοῦ ἔγινε τό ἔτος 1863[66].

Τό εἰκονοστάσι δέν ἀποκλείεται νά κατασκευάστηκε σέ αὐτή τήν περίοδο (1862-63). Μέ τήν ἔλλειψη ἄλλων στοιχείων γίνεται δεκτό, γιά χάρη κάποιας συμβατικῆς χρονολόγησης.

41. Εἰκονοστάσι στόν Ἐνοριακό Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στή Λαχανιά (~1867).

Τά ἐλλειπτικά διάχωρα στά τύμπανα τῶν τόξων πάνω ἀπό τίς Δεσποτικές εἰκόνες (εἰκ. 81) παραπέμπουν στά ἀντίστοιχα τῶν Ναῶν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Μαλώνας, τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινοῦ (εἰκ. 179), τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος στή Μεσαιωνική Πόλη

65. Χ. Κουτελάκης, *Ξυλόγλυπτα τῆς Δωδεκανήσου,* ὑποσ. 2, σ. 18.

66. Παν. Σταμάτης & Μιχαήλ Παπακωνσταντίνου, *Λατρευτικοί τόποι στή Ρόδο Ι,* σ. 31.

τῆς Ρόδου (εἰκ. 33) καί τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στό Παραδείσι (εἰκ. 38). Ὅλα αὐτά ἀνάγονται στήν περίοδο ἀνάμεσα ἀπό τό 1843-1869. Συνδυάζει ὅμως καί στοιχεῖα τῆς μεταγενέστερης ἐποχῆς, ὅπως οἱ τρικέφαλοι δράκοντες καί οἱ φολιδωτοί κίονες καί ἐξ αὐτοῦ μπορεῖ κάποιος νά ὑποθέσει ὅτι κατασκευάστηκε στό τέλος αὐτῆς τῆς περιόδου καί ἐνῶ μπῆκαν ἤδη στά ξυλόγλυπτα οἱ νέες μορφές. Ἡ ἀνέγερση τοῦ ναοῦ, κατά τόν Ντέλλα, ἔγινε στό 1867 περίπου. Πιθανότερη λοιπόν χρονολόγηση μπορεῖ νά γίνει κατ' ἐκτίμηση γύρω στό 1867.

42. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στό Παραδείσι (1869).

Ἡ εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Προδρόμου ἔχει χρονολογία 1869. Τό ἴδιο αὐτό ἔτος παρατηρεῖται καί στήν ἐπιγραφή πού ὑπάρχει στό κάτω μέρος τῆς προσκυνηματικῆς εἰκόνας τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στόν νότιο τοῖχο. Τότε πιθανόν εἶχε ὁλοκληρωθεῖ τό εἰκονοστάσι καί ὁ ναός καί συμπληρώθηκαν μέ τόν ἀπαραίτητο γραπτό διάκοσμο. Τό ἐλλειπτικό διάχωρο στή στέψη καθώς καί τά τόξα στά τρίλοβα τῶν κεραιῶν τοῦ σταυροῦ (εἰκ. 83 ΚΑ) παραπέμπουν στά ἀντίστοιχα τῶν εἰκονοστασίων στούς Ναούς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Μαλώνας (1843) (εἰκ. 82 ΙΣΤ) καί τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινοῦ (1847) (εἰκ. 82 Ζ). Τά στοιχεῖα αὐτά ἐνισχύουν τήν ἄποψη τῆς χρονολόγησής του γύρω στό 1869.

❖ **Ἕκτη ὁμάδα** (Μέ προεξοχή στή θέση τοῦ Δωδεκαόρτου καί μυθολογικά στοιχεῖα).

43. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στόν Ἀρχάγγελο (~1849).

Ἡ χρονολόγηση εἶναι ἔμμεση. Στό δάπεδο πάνω στό ὁποῖο ἑδράζεται ὑπάρχει χρονολογία 1845, πού σημαίνει ὅτι ἔγινε μετά ἀπό αὐτό τό ἔτος. Στίς Δεσποτικές εἰκόνες διακρίνονται οἱ ἑξῆς χρονολογίες:

1849 στόν Εὐαγγελισμό τῆς Θεοτόκου

1859 (,ΑΩΝΘ΄) στούς Ἁγίους Θεοδώρους.

1848 στή μεγάλη παράσταση τοῦ Ἀρχαγγέλου ἐπί τοῦ νότιου τοίχου.

Οἱ διαστάσεις στίς δύο πρῶτες εἶναι ἴσες μέ τό ἀντίστοιχο ἄνοιγμα στό ὁποῖο βρίσκονται, γεγονός πού δηλώνει ὅτι πρόκειται γιά τίς ἀρχικές. Τό εἰκονοστάσι κατασκευάστηκε μετά τήν τοιχογραφία, ἀφοῦ βαίνει στό πλαίσιό της, πού σημαίνει ὅτι ἦταν ἤδη τελειωμένη κατά τήν τοποθέτησή του. Ἐπιγραφή στόν ἄμβωνα μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἔγινε *«χειρί Γεωργίου Χατζηιωάννου πεδίω τοῦ Χανίων Κρήτης χωρίον Γαλατᾶ Δεκέμβριος 24 1861»*. Πάνω σ' αὐτόν ὑπάρχουν σχέδια παρόμοια μέ ἐκεῖνα τοῦ εἰκονοστασίου. Δέν ἀποκλείεται τεχνίτες ἀπό τό ἴδιο συνεργεῖο νά κατασκεύασαν διαδοχικά καί τά δύο ξυλόγλυπτα τοῦ ναοῦ. Ὅλες αὐτές οἱ γραπτές ἀναφορές παραπέμπουν στό ἔτος 1849, ὡς τό πιό πιθανό ἔτος, πού ὁλοκληρώθηκε τό εἰκονοστάσι καί στή συνέχεια τοποθετήθηκαν οἱ εἰκόνες καί ὁ ἄμβωνας.

44. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Θεολόγου στό Γεννάδι (~1851).

Ὁ Ναός χτίστηκε τό 1841. Ἡ Δεσποτική εἰκόνα τῆς Παναγίας φέρει χρονολογία 1851. Οἱ διαστάσεις της ἐφαρμόζουν ἀκριβῶς στό ἄνοιγμα ἔτσι ὥστε νά μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ὡς ἀρχική. Κατά τήν τοποθέτησή της, δηλαδή, τό εἰκονοστάσι ἦταν μᾶλλον ὁλοκληρωμένο.

45. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Θεολόγου στή Δαματριά (~1852).

Ἡ Δεσποτική εἰκόνα τοῦ Ἰωάννη τοῦ Προδρόμου ἔχει χρονολογία 1852 καί ταιριάζει στίς διαστάσεις μέ τό ἄνοιγμα τοῦ εἰκονοστασίου στή συγκεκριμένη θέση. Ἐξ αὐτοῦ συμπεραίνεται ὅτι πρόκειται γιά ἀρχική. Πιθανόν τότε νά ἦταν ἤδη τελειωμένο καί στή συνέχεια συμπληρώθηκε μέ τόν γραπτό διάκοσμο. Ἡ χρονολόγηση ἐνισχύεται καί ἀπό τό γεγονός ὅτι ἡ εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Θεολόγου στό προσκυνητάρι τοῦ νότιου τοίχου ἔχει χρονολογία 1849. Ἀπό τούς ἴδιους τεχνίτες καί σέ κοντινές χρονολογίες θά πρέπει νά ἔγιναν καί τά ξυλόγλυπτα ἀφοῦ τά θέματα ἔχουν ὁμοιότητες μεταξύ του. Τό βημόθυρο εἶναι παλαιότερο. Ἀνάγεται πιθανόν στίς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 18ου αἰώνα.

46. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Κρητηνίας (1852-1858).

Ὁ Ναός χτίστηκε τό 1852 καί ἡ εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ἔχει χρονολογία τό ἔτος 1858. Μέσα σέ αὐτή τήν περίοδο θά πρέπει νά ἔχει κατασκευαστεῖ τό εἰκονοστάσι (1852-1858).

47. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στήν κοινότητα Φάνες (1855).

Σέ κεντρικό σημεῖο ἐπί θυρεοῦ βρίσκεται ἡ ἐπιγραφή *«1855 διά χειρός Γιακουμῆ Μάκρα»*. Ἡ ἀσφαλής αὐτή χρονολόγηση τοῦ ξυλόγλυπτου συνδυάζεται καί μέ τή συμπλήρωσή του μέ δύο Δεσποτικές εἰκόνες ὡς ἑξῆς: Τοῦ Χριστοῦ ,ΑΩΝΕ΄ (1855) καί τοῦ Ἁγίου Μιχαήλ Συνάδων 1856. Ἡ ἀντίστοιχη τῆς Παναγίας εἶναι παλαιότερη. Φέρει χρονολογία ,ΑΨΠΗ΄ (=1788) καί προέρχεται ἀπό ἄλλο παλαιότερο εἰκονοστάσι.

48. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου τῆς Πόλεως Ρόδου (~1856).

Ἡ χρονολόγηση γίνεται κατ' ἐκτίμηση ἀπό τήν εἰκόνα τοῦ Προδρόμου, ἡ ὁποία θεωρεῖται ἀρχική καί ἔτος κατασκευῆς της τό ,ΑΩΝΣΤ΄ (=1856)[67]. Οἱ δύο Δεσποτικές εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ καί τῆς Παναγίας (17ου – ἀρχές 18ου αἰώνα) προέρχονται ἀπό εἰκονοστάσι παλαιότερου ναοῦ, πού βρισκόταν σέ ἐκείνη τή θέση.

49. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης στά Καλαβάρδα (1857).

Ἡ ἐπιγραφή πού βρίσκεται σέ κεντρικό σημεῖο τοῦ κοσμήτη μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἔγινε τό ἔτος ,ΑΩΝΖ΄ (=1857). Οἱ Δεσποτικές εἰκόνες συμπληρώθηκαν ἀργότερα. Ἀπό αὐτές ἡ ἀκραία στά ἀριστερά, τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης, ἔχει χρονολογία 1865. Τό ἴδιο ἔτος διακρίνεται καί στή γραφή ἐπί τῆς εἰκόνας τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Ἡ ἀντίστοιχη στήν Παναγία δέν ἀναφέρει τόν χρόνο τῆς κατασκευῆς παρά μόνο τόν δημιουργό (*«Διά χειρός Μιχαήλ Μίγκλη συμαίου»*).

67. Ἀ. Θεοδοσίου, *Εἰκονοστάσια στήν πόλη τῆς Ρόδου,* σ. 15.

50. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Κοσκινοῦ (~1857).

Ἡ εἰκόνα προσκύνησης τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, παρά τό γεγονός ὅτι βρίσκεται ἐκτός εἰκονοστασίου καί εἶναι κινητό τμῆμα, φέρει τή χρονολογία ,ΑΩΝΖ΄ (=1857). Θά ἦταν ἀσύνηθες νά ὑπάρχει ἐκεῖ μία εἰκόνα μόνη της ἤ νά προσκομίστηκε ἀπό κάπου ἀλλοῦ, χωρίς νά ὑπάρχει τό εἰκονοστάσι. Ὁ ναός μᾶλλον θά ἦταν τελειωμένος καί πλήρης μέ τά ξυλόγλυπτά του σέ αὐτό τό ἔτος. Συμπερασματικά κατασκευάστηκε πιθανόν περί τό 1857.

51. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῶν Ταξιαρχῶν στά Μαριτσά (~1859).

Ὁ ναός θεωρεῖται ὅτι κατασκευάστηκε στήν περίοδο 1839-1855[68]. Στή Δεσποτική εἰκόνα τῆς Παναγίας διακρίνεται χρονολογία ,ΑΩΝΘ΄ (=1859). Στήν εἰκόνα τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ, πού βρίσκεται σέ προσκυνητάρι στόν νότιο τοῖχο, ὑπάρχει ἡ ἔνδειξη ,ΑΩΝΑ΄ (=1851). Δέν ἀποκλείεται μέ τήν ἀποπεράτωση στό ἔτος 1855 νά τελείωσε καί τό εἰκονοστάσι καί στή συνέχεια νά συμπληρώθηκε μέ εἰκόνες τό 1859.

52. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στή Λάρδο (1850-1860).

Σύμφωνα μέ τήν προφορική παράδοση οἱ ἴδιοι τεχνίτες κατασκεύασαν τά εἰκονοστάσια τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ καί τῆς Μονῆς Παναγίας Ὑψενῆς μέ ἀνάθεση ἀπό τήν ἐνορία τῆς Λάρδου. Βρίσκονται καί τά δύο στήν ἴδια κοινότητα. Στή Μονή ὑπάρχουν ἐλλείψεις καί φαίνεται ἀτέλειωτο. Αὐτό δηλώνει ὅτι ἦταν τό δεύτερο στή σειρά. Βοηθᾶ ὡστόσο καί τή χρονολόγηση καί τοῦ παρόντος πού ἐντάσσεται στήν περίοδο 1850-1860.

53. Εἰκονοστάσι στή Μονή τῆς Παναγίας τῆς Ὑψενῆς (~1860).

Ἡ χρονολογία 1853 βρίσκεται στόν Ναό καί ἀναφέρεται προφανῶς στό ἔτος κατασκευῆς του. Ὑπολογίζεται ὅτι τό εἰκονοστάσι τοποθετήθηκε μετά, σέ κοντινό διάστημα, ἀφοῦ εἶναι ἀπαραίτητο λειτουργικό τμῆμα. Ἡ ἕβδομη δεκαετία τοῦ 19ου αἰώνα εἶναι μιά

68. Γ. Ντέλλας, *Σταυροθολιακές ἐκκλησίες τῆς Δωδεκανήσου,* σ. 142.

σχετική περίοδος μέσα στήν ὁποία θά μποροῦσε νά εἶχε κατασκευαστεῖ τό ξυλόγλυπτο. Συμβατικά χρονολογεῖται περίπου στό 1860.

54. Εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ Ἁγίου Ἰσιδώρου (~1860).

Ἐπιγραφή σέ μαρμάρινη πλάκα πάνω ἀπό τήν εἴσοδο τοῦ ναοῦ ἀναφέρει ὅτι αὐτός κτίστηκε τό 1860. Ἀπό τά μορφολογικά στοιχεῖα σημειώνονται τά ἀκτινωτά κοσμήματα στά τύμπανα τῶν τόξων πάνω ἀπό τίς Δεσποτικές εἰκόνες πού θυμίζουν ἀντίστοιχα στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινοῦ τά ὁποῖα προηγοῦνται (1847) (εἰκ. 180). Ὁμοιότητες ὑπάρχουν ἐπίσης στούς τρικέφαλους δράκοντες, τούς γρυπολέοντες, τίς φτερωτές γυναικεῖες μορφές καί τά μικρά ὑβριδικά πτηνά σέ ἄλλα πού ἔπονται. Ἐνδεικτικά μποροῦν αὐτά νά συγκριθοῦν μέ τά χρονολογημένα στούς Ναούς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στά Λάερμα (1882), τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Ψίνθο (1888) καί τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στίς Καλυθιές (1891). Γιά τούς λόγους αὐτούς τό εἰκονοστάσι θεωρεῖται ὅτι ἔγινε ταυτόχρονα ἤ λίγο μετά τό ἔτος κατασκευῆς τοῦ ναοῦ (1860).

55. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Ὕψωσης τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στήν κοινότητα Ἀπολλώνων (1858-1863).

Στή χρονολόγησή του ἀνάμεσα στά ἔτη 1858-1863 ἀναφέρεται ὁ Ντέλλας[69]. Ὁ Χ. Κουτελάκης ἀναφέρει τόν Κύριλλο μοναχό ἀπό τή Λίνδο ὡς κατασκευαστή τοῦ ἔργου[70].

56. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Βάτι (~1868).

Ἡ Δεσποτική εἰκόνα τῆς Παναγίας θεωρεῖται ἀρχική διότι ταιριάζει ἀπόλυτα στό ἄνοιγμα τοῦ πλαισίου. Πάνω σ' αὐτή ἀναγράφεται ἡ χρονολογία 1868. Ἡ ἴδια χρονολογία ἀπαντᾶται καί στό δάπεδο. Τότε πιθανόν ὁλοκληρώθηκε ὁ ναός μαζί μέ τό εἰκονοστάσι.

69. Γ. Ντέλλας, ὅ.π., σ. 127.

70. Χ. Κουτελάκης, *Ἕλληνες ξυλογλύπτες*, σ. 273.

57. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῶν Ταξιαρχῶν στήν Κάλαθο (1869).

Εἶναι ἀσφαλῶς χρονολογημένο. Σέ κεντρικό σημεῖο κάτω ἀπό τό Δωδεκάορτο ὑπάρχει κτητορική ἐπιγραφή πού ἀναφέρει:

> *«ΙΣΤΟΡΙΘΗ; ΤΟ ΤΕΜΠΛΟΝ ΔΙΑ ΧΕΙΡΟΣ ΓΙΑΚΟΥΜΗ ΜΑΚΡΑ, ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΔΕ ΜΑΝΟΥΗΛ ΑΝ(Α)Γ(ΝΩΣΤΟΥ) Κ(ΑΙ) ΣΥΖ(ΥΓΟΥ) ΧΑΡΙΣΤΟΥ(ΛΑΣ) Κ(ΑΙ) ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ 1869».*

58. Εἰκονοστάσι στή Μονή τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου – Ἀρταμίτη (1870).

Κάτω ἀπό τήν κεντρική εἰκόνα τοῦ Δωδεκαόρτου ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή μέ τήν ἔνδειξη: «*ἔτος .1870. ΜΖΣ*» (εἰκ. 278 Β). Ἡ χρονολογία παραπέμπει στό ἔτος κατασκευῆς ἐνῶ τά τρία τελευταῖα γράμματα δηλώνουν πιθανόν τά ἀρχικά τοῦ ὀνόματος τοῦ κατασκευαστή.

59. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῶν Ἁγίων Σαράντα Μαρτύρων στή Διμυλιά (~1872).

Στή ζώνη τῶν Δεσποτικῶν καί συγκεκριμένα στήν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα διακρίνεται ἐπιγραφή μέ τή χρονολογία 1872. Ἐπειδή οἱ διαστάσεις της ταιριάζουν ἀπόλυτα μέ τό ἄνοιγμα τοῦ εἰκονοστασίου στή θέση ἐκείνη, δείχνει ὅτι αὐτή εἶναι ἀρχική. Τό ἔτος αὐτό μπορεῖ νά θεωρηθεῖ καί ὡς ἔτος κατασκευῆς τῶν ξυλόγλυπτων μερῶν.

60. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στά Πλατάνια (1874).

Τό ἔτος αὐτό ἀναφέρεται ἀπό τόν Χ. Κουτελάκη ὡς ἔτος κατασκευῆς του καί τεχνίτη τόν Κύριλλο μοναχό ἀπό τή Λίνδο[71].

61. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Φανουρίου στή Μεσαιωνική Πόλη (1850-1875).

Ἔμμεσα χρονολογημένο σύμφωνα μέ τήν τεχνοτροπία ἀνάγεται στό τρίτο τέταρτο τοῦ 19ου αἰώνα[72].

---

71. Χ. Κουτελάκης, ὅ.π, σ. 273.
72. Ἀ. Θεοδοσίου, *Εἰκονοστάσια στήν πόλη τῆς Ρόδου,* σ. 16.

62. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἔμπωνα (1860-1875).

Ἀπουσιάζουν ἐντελῶς οἱ χρονολογίες. Κατά τόν Ντέλλα κατασκευάστηκε περί τό 1875[73]. Τό ἔτος 1853 τελείωσε ὅμως ὁ ναός[74] καί μέχρι τήν πιό πάνω χρονολογία μεσολαβοῦν εἰκοσιδύο χρόνια. Κατά τή γνώμη μας εἶναι ἀπίθανο νά ἔμεινε ὁ ναός χωρίς εἰκόνες γιά τόσο μεγάλο διάστημα. Τό εἰκονοστάσι θά πρέπει νά ἦταν ἕτοιμο καί συμπληρωμένο νωρίτερα. Μιά συμβατική χρονολόγηση λοιπόν εἶναι ἀνάμεσα στά ἔτη 1860-1875.

63. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς στήν Κατταβιά (1879).

Δύο χρονολογίες ὁδηγοῦν σέ σχετικά ἀσφαλῆ χρονολόγηση. Τό ἔτος 1879 διακρίνεται σέ ἐπιγραφή στό βημόθυρο. Σέ μιά ἄλλη παράσταση –τοῦ Μεγάλου Ἀρχιερέα Χριστοῦ– τό 1896. Ἐξ αὐτῶν συμπεραίνεται ὅτι τό ξυλόγλυπτο αὐτό ἔργο κατασκευάστηκε σύμφωνα μέ τήν πρώτη (1879) μαζί μέ τό βημόθυρο καί στή συνέχεια συμπληρώθηκε μέ τίς λατρευτικές εἰκόνες (1896).

64. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Λουκᾶ Σορωνῆς (1881).

Στή ζώνη μέ τούς ἀνθοφόρους κλάδους τοῦ κοσμήτη διακρίνεται ἐπιγραφή πού ἀναφέρει *«ΕΤΟΣ 1881 ΓΙΑΚΟΥΜΗΣ ΜΑΚΡΑΣ»*. Ἀπό αὐτή φαίνεται ἡ χρονιά πού κατασκευάστηκε καί ὁ τεχνίτης-κατασκευαστής.

65. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Ἁγίας Μαρίνας στήν Ἀπολακκιά (1881).

Ἀνάμεσα ἀπό τούς ὑβριδικούς δράκοντες στήν κεντρική ζώνη διακρίνεται ἐπιγραφή πού ἀναφέρει *«δωρεά Ἐμμανουήλ Δ. Ἐμμανουήλ 1881»*. Ἡ Δεσποτική εἰκόνα τῆς Παναγίας φέρει χρονολογία 1882 καί ἡ ἀντίστοιχη τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου 1883. Τό ξυλόγλυπτο δηλαδή κατασκευάστηκε τό ἔτος 1881 καί τά ἑπόμενα χρόνια συμπληρώθηκε μέ τίς εἰκόνες.

---

73. Γ. Ντέλλας, *Σταυροθολιακές ἐκκλησίες τῆς Δωδεκανήσου,* σ. 127.

74. Γ. Ντέλλας, ὅ.π., σ. 141.

66. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στά Λάερμα (1882).

Μιά ἐπιγραφή πού ἐκτείνεται σέ ὅλο τό πλάτος τοῦ εἰκονοστασίου κάτω ἀπό τό ἐπιστύλιο, ἀναφέρει ὅτι κατασκευάστηκε τό 1882.

67. Εἰκονοστάσι στή Μονή τῆς Παναγίας τῆς Σκιαδενῆς (~1885)

Δύο Δεσποτικές εἰκόνες ἔχουν χρονολογία 1885 καί δωρητές ὀνόματα κατοίκων τῆς Χάλκης. Τό ἴδιο παρατηρεῖται καί στήν παράσταση τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, πού εἶναι ζωγραφισμένη στό ἀνοιγόμενο φύλλο πάνω στή θύρα τῆς Προθέσεως. Τό ἔτος αὐτό θεωρεῖται ὅτι κατασκευάστηκε καί τό ξυλόγλυπτο εἰκονοστάσι ἤ τουλάχιστον τότε ὁλοκληρώθηκε καί συμπληρώθηκε μέ τόν ἀπαραίτητο γραπτό διάκοσμο.

68. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στήν Ἀρνίθα (~1887).

Δύο Δεσποτικές εἰκόνες (Παναγίας καί Προδρόμου) φέρουν τήν χρονολογία 1887. Οἱ διαστάσεις τους ταιριάζουν μέ τό ἄνοιγμα μέσα στό ὁποῖο βρίσκονται καί δέν ἀποκλείεται νά εἶναι οἱ ἀρχικές. Μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ὅτι καί τό εἰκονοστάσι κατασκευάστηκε τότε.

69. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Ψίνθο (1888).

Σώζεται μέ μεγάλα γράμματα γραπτή ἡ χρονολογία κατασκευῆς στό πίσω μέρος τοῦ εἰκονοστασίου, τό ἔτος 1888.

70. Εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Μάσσαρι (1867-1889).

Στόν γραπτό διάκοσμο τοῦ βημοθύρου διακρίνεται ἡ χρονολογία 1889. Στήν κτητορική ἐπιγραφή τοῦ ναοῦ στή δυτική πλευρά ἀναφέρεται ὅτι ὁ ναός «ἱστορίθη» τό ἔτος 1867. Ἡ λέξη «ἱστόριση» συνήθως ἀναφέρεται στόν διάκοσμο. Δέν ἀποκλείεται νά ὑπῆρχε τότε τό εἰκονοστάσι καί οἱ εἰκόνες νά ζωγραφίστηκαν ἀργότερα.

71. Εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στίς Καλυθιές (1891).

Εἶναι ἀσφαλῶς χρονολογημένο. Μέσα σέ κυκλικό διάχωρο πάνω ἀπό τό Δωδεκάορτο διακρίνεται γραπτό τό ἔτος 1891.

72. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῶν Ταξιαρχῶν Μεσαναγροῦ (~1892).

Σύμφωνα μέ τόν Χ. Κουτελάκη ἔγινε τό 1885[75]. Κάποιες εἰκόνες συμπληρώθηκαν ἀργότερα. Συγκεκριμένα σέ δύο Δεσποτικές (τῆς Παναγίας καί τοῦ Προδρόμου) ὑπάρχει ἡ χρονολογία 1892.

73. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου στό Παραδείσι (1895).

Ἡ ἐπιγραφή σέ κεντρικό σημεῖο τῶν κοσμητικῶν ζωνῶν ἀναφέρει: *«Γεώργιος Ν. Τσιμέττας Ρόδιος ἐποίει 1895».* Τό ἔτος κατασκευῆς του ἔχει δημοσιευτεῖ[76].

74. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1880-1900).

Δέν ἐντοπίστηκε κάποια ἐπιγραφή στά ξυλόγλυπτα μέρη. Τεχνοτροπικά μοιάζει μέ τό ἀντίστοιχο στόν Ναό τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στίς Καλυθιές (1891). Πιθανόν νά κατασκευάστηκαν καί τά δύο ἀπό τούς ἴδιους τεχνίτες. Οἱ τρεῖς κεφαλές ἀγγέλων στά πλαίσια τῶν λυπηρῶν καί τά λιοντάρια πού σκαλίστηκαν στίς δύο πλευρές τῆς εἰσόδου, εἶναι πανομοιότυπα στά εἰκονοστάσια αὐτά. Θά μποροῦσε κάποιος νά θεωρήσει ὅτι τό συγκεκριμένο ἔργο κατασκευάστηκε λίγο νωρίτερα ἤ ἀμέσως μετά ἀπό ἐκεῖνο στίς Καλυθιές. Γενικά ἐντάσσεται, κατά τή γνώμη μας, στήν περίοδο ἀνάμεσα ἀπό τό 1880 καί τό 1900. Στή Δεσποτική εἰκόνα τῆς Παναγίας μέ τό τοξωτό πλαίσιο πού φέρει ὀδοντώσεις ὑπάρχει ἡ χρονολογία 1677. Ἡ εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ ὁμοίως θά πρέπει νά κατασκευάστηκε ἐπίσης τότε, ἀφοῦ ἔχουν κοινά χαρακτηριστικά. Προέρχονται πιθανότατα ἀπό τό παλαιό εἰκονοστάσι πού βρισκόταν σέ κάποιο ναό στή θέση αὐτοῦ πού βλέπουμε σήμερα.

75. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στή Μαλώνα (1880-1900).

Δέν ὑπάρχουν στοιχεῖα χρονολόγησης. Σύμφωνα μέ τά θέματα ἐντάσσεται στήν περίοδο 1880-1900. Ἡ παράσταση τῆς Καιομένης

75. Χ. Κουτελάκης, *Ἕλληνες ξυλογλύπτες,* σ. 316.

76. Παν. Σταμάτης & Μιχαήλ Παπακωνσταντίνου, *Λατρευτικοί τόποι στή Ρόδο Ι,* σ. 76.

Βάτου στό παραπέτασμα τῆς Ὡραίας Πύλης προέρχεται ἀπό παλαιότερο εἰκονοστάσι καί χρονολογεῖται στό τέλος τοῦ 17ου αἰώνα ἤ ἀρχές τοῦ 18ου.

76. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἐλεοῦσα (1880-1900).

Οἱ ψάθες, τό νεο-μπαρόκ αὐτό στοιχεῖο ἐντοπίζεται στούς Ναούς τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στόν Ἀρχάγγελο (~1849) καί τοῦ Ἁγίου Λουκᾶ στή Σορωνή (1881). Τό ἴδιο θέμα παρατηρεῖται καί στόν ἐπισκοπικό θρόνο τοῦ ναοῦ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι (1869). Τά πυκνά πριονωτά φύλλα μοιάζουν μέ τά ἀντίστοιχα στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στίς Καλυθιές (1891). Ὁμοιότητες ἔχουν καί τά ἄνθη στά δύο ξυλόγλυπτα μέ τούς ἐννιά κωνικούς στήμονες στό κάθε ἕνα. Τό θέμα αὐτό παρατηρεῖται καί σέ ἄλλους ναούς ὅπως στόν Ἅγιο Λουκᾶ Σορωνῆς (1881) καί στόν Ἅγιο Γεώργιο στά Λάερμα (1882). Ἀπό τίς τρεῖς Δεσποτικές εἰκόνες οἱ δύο δέν ταιριάζουν στίς διαστάσεις μέ τά ἀνοίγματα τοῦ εἰκονοστασίου. Οἱ ἀκρινοί κίονες εἶναι διαφορετικοί ἀπό τούς μεσαίους. Φέρουν φολίδες καί στόν κορμό. Φολιδωτές πάντως βάσεις ὅπως ἐδῶ ἔχουν καί οἱ κίονες στά εἰκονοστάσια τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς στήν Κατταβιά, τῆς Ἁγίας Μαρίνας στήν Ἀπολακκιά, τοῦ Ἁγίου Λουκᾶ στή Σορωνή καί τοῦ Ἁγίου Μερκουρίου στόν Ἴστριο. Ὅλα αὐτά τά στοιχεῖα, κατά τήν ἐκτίμησή μας, δείχνουν ὅτι κατασκευάστηκε περίπου πρός τό τέλος τοῦ 19ου αἰώνα (1880-1900) καί περιέλαβε παλαιότερα τμήματα (κίονες καί εἰκόνες).

77. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Ἁγίας Εἰρήνης στή Λαχανιά (1850-1900).

Δέν ὑπάρχει χρονολογία στό εἰκονοστάσι. Τεχνοτροπικά ἡ στέψη μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ὅτι ἔγινε γύρω στό 1700. Οἱ ὑβριδικοί δράκοντες (εἰκ. 117 Β-Γ) μοιάζουν μέ τούς ἀντίστοιχους στό εἰκονοστάσι τοῦ ναοῦ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου Κατταβιᾶς πού ἔγιναν στό 1699. Οἱ σπειροειδεῖς οὐρές, τό ρύγχος καί τά φύλλα στή θέση τῶν φολίδων εἶναι σχεδόν τά ἴδια. Ὁ σταυρός πού ἔχει πλατύτερη τήν κάτω κεραία καί βαθμίδες στή διασταύρωση τῶν βραχιόνων ἀπαντᾶται καί σέ πολλά ἄλλα ἔργα ἐκείνης τῆς ἐποχῆς. Τά λυπηρά ἐπίσης παραπέμπουν σέ μιά τέτοια χρονολόγηση, ἀφοῦ τά

γλυπτά πλαίσια ἔχουν ἐσωτερικά ἡμικυκλικό τόξο καί ἐξωτερικά ὀξυκόρυφο διπλῆς κύρτωσης. Στίς Δεσποτικές εἰκόνες οἱ ἀκρινοί κίονες εἶναι φολιδωτοί καί θυμίζουν ἐκείνους πού κατασκευάστηκαν στό μέσο τοῦ 19ου αἰώνα ἐνῶ στό τελευταῖο τέταρτό του τό ὑπόλοιπο εἰκονοστάσι, δηλαδή, τό μεγαλύτερο μέρος του.

78. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Μερκουρίου στόν Ἴστριο (1901).

Σέ κεντρικό σημεῖο κάτω ἀπό τό Δωδεκάορτο διακρίνεται ἡ γραπτή χρονολογία 1901, πού ἀφορᾶ ἀσφαλῶς τό ἔτος κατασκευῆς του.

❖ **Ἕβδομη ὁμάδα** (Μέ ραβδωτούς κίονες, νεο-μπαρόκ καί νεοκλασσικά στοιχεῖα).

79. Εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Ἄνω στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1891-1903).

Τά παλαιά τμήματα, δηλαδή, σταυρός, λυπηρά καί δοκάρι στό πίσω μέρος (σχ. 150), ἔχουν σχετική περίοδο κατασκευῆς τίς δύο τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 17ου αἰώνα. Τά θέματα πού βοηθοῦν στή σύγκριση εἶναι ἡ τεθλασμένη γραμμή καί τά τρίφυλλα. Ἀπό αὐτά διαπιστώνεται ὅτι παρόμοια μέ τό πρῶτο βρίσκεται στό εἰκονοστάσι τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Παραδείσι (~1686) καί τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στή Λίνδο (1690-1699). Τό δεύτερο στόν Ναό τῆς Καθολικῆς Κατταβιᾶς (1699) καί τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου στή Λίνδο. Ἡ δημοσιευμένη χρονολόγηση γιά τό μεγαλύτερο τμῆμα τοῦ εἰκονοστασίου εἶναι συμβατική στό ἔτος 1891[77] ἀπό Δεσποτική εἰκόνα, ἐνῶ στό δάπεδο τοῦ ναοῦ γράφτηκε τό ἔτος 1903. Αὐτό δείχνει ὅτι τό εἰκονοστάσι κατασκευάστηκε στήν τελευταία δεκαετία τοῦ 19ου αἰώνα ἤ ἀρχές τοῦ 20οῦ.

80. Εἰκονοστάσι στόν νέο Ναό τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Προφύλια (~1910).

Στό βημόθυρο καί συγκεκριμένα στήν παράσταση τοῦ Εὐαγγελισμοῦ (τῆς Παναγίας) διακρίνεται ἡ χρονολογία 1873. Ἡ εἰκόνα ὅμως αὐτή ἀποτελεῖ τμῆμα τοῦ ἔνθετου σανιδώματος καί προέρχεται μᾶλλον ἀπό παλαιότερο εἰκονοστάσι. Ὁ ναός ἀναφέρεται ὅτι

77. Ἀ. Θεοδοσίου, *Εἰκονοστάσια στήν πόλη τῆς Ρόδου,* σ. 19.

περατώθηκε τό ἔτος 1910. Τό εἰκονοστάσι κατά συνέπεια θά πρέπει νά ἔγινε τότε ἤ λίγο ἀργότερα.

81. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας στό Παραδείσι (1923).

Τό ἔτος 1921 ἐμφανίζεται στό ἀνώφλι τῆς εἰσόδου. Ἡ ξύλινη θύρα τοῦ ναοῦ ἔχει ἐπιγραφή μέ τό ἔτος 1922. Ἀπό τίς Δεσποτικές εἰκόνες ἡ μία τῆς Παναγίας (ἀρχική) χρονολογεῖται ἀσφαλῶς στό ἔτος 1923 καί ἡ ἄλλη τοῦ Προδρόμου τό 1929. Ἀπό αὐτές συμπεραίνεται ὅτι τό εἰκονοστάσι κατασκευάστηκε στό ἔτος 1923 καί συμπληρώθηκε ἀργότερα. Τό προσκυνητάρι στόν νότιο τοῖχο σκαλίστηκε στό ἴδιο στύλ, μέ ραβδωτούς κίονες. Ἡ εἰκόνα ὅμως εἶναι παλαιότερη καί ἡ ἐπιγραφή σ' αὐτήν ἀναφέρει: *«Δαπάνη Δημητρίου Γ. Καλιγᾶ 1899 Ἰουνίου 10. Ἔργον Κωνσταντίνου Δ-γ Συσυλλίδου Νισύριου».*

82. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στίς Φάνες (1924).

Τό ἔτος κατασκευῆς 1924 ἀναγράφεται στό δεξιό ἀκρινό θωράκιο.

83. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Σπορινοῦ στήν Κρεμαστή (~1924).

Ὁ ναός τελείωσε τό 1922, σύμφωνα μέ ἐπιγραφή πού βρίσκεται πάνω ἀπό τήν εἴσοδο. Οἱ Δεσποτικές εἰκόνες φέρουν χρονολογία 1924. Τό ἔτος αὐτό ὁλοκληρώθηκε πιθανόν τό εἰκονοστάσι.

84. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου στήν Παστίδα (1925).

Πρόκειται γιά ἀσφαλῶς χρονολογημένο εἰκονοστάσι μέ ἐπιγραφή στή ζώνη τῆς κληματίδας πού φέρει τό ἔτος 1925 καί τό ὄνομα τοῦ κατασκευαστῆ (Νικόλαος Τσιμέττας).

85. Εἰκονοστάσι στόν νέο Ναό τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα στά Σιάννα (~1925).

Προφορικά μᾶς δόθηκε πληροφορία ὅτι κατασκευάστηκε ἀνάμεσα στά ἔτη 1920-1930 ἀπό δωρεές ὁμογενῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ, πού κατάγονταν ἀπό τήν κοινότητα Σιαννῶν. Ἡ χρονολόγησή του ἀπό

ἐμᾶς γύρω στό 1925 εἶναι ἐνδεικτική καί μέ τό ἐνδεχόμενο παρέκκλισης σύν ἤ πλήν πέντε χρόνια. Τεχνοτροπικά ὑπάρχει συμφωνία σέ μιά τέτοια χρονολόγηση.

86. Εἰκονοστάσι στόν Κοιμητηριακό Ναό τοῦ Ἁγίου Μερκουρίου στόν Ἴστριο (1900-1925).

Δέν ὑπάρχει χρονολογία ἤ γραπτή μαρτυρία γιά τό ἔτος κατασκευῆς. Κλάδοι ἤ βλαστοί στά στόματα δρακόντων, ὅπως αὐτοί πού ὑπάρχουν στό ἐπιστύλιο, δέν εἶναι σύνηθες φαινόμενο. Ὑπάρχουν μόνο στό εἰκονοστάσι τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας στό Παραδείσι (1923), μέ τή διαφορά ὅτι ἐκεῖ ἐκκινοῦν ἀπό προσωπεῖο. Τεχνοτροπικά ἐντάσσεται στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰώνα. Παρόμοια φύλλα σέ σχῆμα c, ὅπως αὐτά στό τόξο τοῦ ὑπέρθυρου τῆς Ὡραίας Πύλης (εἰκ. 226) καί τίς δύο κάτω γωνίες τοῦ σταυροῦ, ὑπάρχουν καί στά λυπηρά τοῦ εἰκονοστασίου στόν Ἅγιο Παντελεήμονα τῶν Σιαννῶν (~1925). Μιά ἄλλη ὁμοιότητα μεταξύ τῶν δύο αὐτῶν ἔργων διακρίνεται στούς μικρούς λοξούς κλάδους ἤ φύλλα πού συμπληρώνουν γωνίες τῆς στέψης. Οἱ ραβδωτοί πεσσοί καί τά ἔντονα χρώματά του (κίτρινο, πράσινο καί κυανό) παραπέμπουν ἐπίσης στήν πιό πάνω ἐνδεικτική χρονολόγηση (1900-1925).

87. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στόν Μεσαναγρό (1900-1925).

Τά ἀκανθόφυλλα πού σχηματίζουν τό λατινικό γράμμα c ἐπαναλαμβάνονται διαδοχικά στό τόξο τῆς Ὡραίας Πύλης (εἰκ. 227). Ἀπαντῶνται καί στά λυπηρά τοῦ εἰκονοστασίου τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα στά Σιάννα. Τά δύο ἁπλά φύλλα πού γεμίζουν γωνίες τῆς στέψης παραπέμπουν ἐπίσης στή δεύτερη αὐτή κατασκευή. Γιά τά δεδομένα τῆς Ρόδου παραπέμπει στό λεγόμενο νεο-μπαρόκ στύλ (τέλος 19ου – ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰώνα). Στό πάνω μέρος τοῦ βημοθύρου παρατηροῦνται τόξα διπλῆς καμπυλότητας (ἄλλο στύλ). Ἡ ἐκλεκτική διάθεση τῆς τεχνοτροπίας του σχετίζεται μέ τόν ρυθμό τοῦ ἐκλεκτικισμοῦ, πού ἀναβιώνει τότε στή Ρόδο, μέ τήν ἐπάνοδο τοῦ νεοκλασσικισμοῦ καί τῶν ἄλλων ἱστορικῶν τεχνοτροπιῶν. Δέν θά ἦταν ὑπερβολή κατά τήν γνώμη μας, ἄν τοποθετηθεῖ χρονολογικά στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰώνα, στήν περίοδο 1900-1925.

88. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στήν Ἰαλυσό (1900-1925).

Ἔχει ξηλωθεῖ καί δέν βρίσκεται πλέον ἐντός τοῦ ναοῦ. Στή θέση του τοποθετήθηκε νεότερο. Ἀπουσιάζουν ἐντελῶς οἱ χρονολογίες καί τά ἔτη κατασκευῆς τῶν εἰκόνων καί τῶν ξυλόγλυπτων. Τεχνοτροπικά, κατά τήν ἐκτίμησή μας, μπορεῖ νά χρονολογηθεῖ στά ἔτη 1900 ἕως 1925, τόσο γιά τούς ραβδωτούς κίονες (σχ. 180) ὅσο καί γιά τά τρίγλυφα στό Δωδεκάορτο (σχ. 111) ἀλλά καί τίς σπεῖρες στή στέψη (σχ. 109).

Β2) ΤΑ ΜΕΡΗ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΟΣΤΑΣΙΩΝ

Α. Σταυρός.

Παλαιότερες μελέτες ἔδειξαν ὅτι οἱ μεγάλοι σταυροί ὑπῆρχαν στήν Ἰταλία ἀπό τόν 14ο αἰώνα. Ἀκολουθοῦν μιά διαδρομή μέσῳ τῶν Δαλματικῶν ἀκτῶν πρός τά Βόρεια Βαλκάνια καί ἀπό ἐκεῖ κατέρχονται στή σημερινή Ἑλληνική ἐπικράτεια. Τέτοιοι σταυροί εἰκονοστασίων ἐντοπίζονται στό Ἅγιον Ὄρος ἀπό τόν 16ο αἰώνα. Ἀπό αὐτούς ἀναφέρονται ἐνδεικτικά οἱ κάτωθι: Τῆς Μονῆς Διονυσίου[78], τοποθετημένος στή λιτή, τῆς Παντοκράτορος[79] καί τῆς Φιλοθέου[80] πού βρίσκονται ἐπί τῶν εἰκονοστασίων στά καθολικά τῶν δύο μονῶν καί τῆς Μονῆς Βατοπεδίου[81], στόν νάρθηκα τοῦ κεντρικοῦ ναοῦ. Στό Ἅγιον Ὄρος μεγάλοι σταυροί ἔχουν ὕψος 3,30 περίπου μ. καί ὁ σταυρωμένος Χριστός εἰκονίζεται σέ φυσικό μέγεθος καί σέ κλίμακα 1:1. Στή Ρόδο δέν σώθηκαν τέτοιων διαστάσεων σταυροί. Ὁ μεγαλύτερος πού ἀποτυπώθηκε στήν παροῦσα μελέτη βρίσκεται στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στή Λίνδο καί ἔχει ὕψος 2,62 μ.

Οἱ σταυροί στά ὑπό μελέτη εἰκονοστάσια χωρίστηκαν σέ τρεῖς κατηγορίες ὡς ἑξῆς:

Α1. Πρώτη ὁμάδα. Οἱ παλαιότεροι σταυροί ἔχουν τήν κάτω κεραία πλατύτερη ἔναντι τῶν ἄλλων τριῶν. Στίς δύο ἄνω γωνίες ἀπαντῶνται δύο μικρές συνήθως βαθμίδες πού γεφυρώνουν τίς δύο πλευρές

78. Ἀ. Θεοδοσίου, *Ξυλόγλυπτα Ἁγίου Ὄρους*, εἰκ. 1Α-Β καί σχ. 7.
79. Ἀ. Θεοδοσίου, ὅ.π., εἰκ. 6 καί σχ. 11.
80. Ἀ. Θεοδοσίου, ὅ.π., εἰκ. 19 καί σχ. 16.
81. Προσωπική παρατήρηση.

των. Στόν τύπο αὐτό ἐντάσσονται μεταξύ τῶν ἄλλων καί ἐκεῖνοι τῶν εἰκονοστασίων στούς Ναούς τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ Πατηριώτη στόν Ἀρχάγγελο (εἰκ. 81 Α), τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Παραδείσι (σχ. 125 Γ), τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς (εἰκ. 81 Δ), τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο (εἰκ. 81 Η), τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι (εἰκ. 82 ΙΑ) καί τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στό Ἀσκληπειό (σχ. 37). Καλύπτουν, δηλαδή, μιά χρονική περίοδο ἀπό τά μέσα τοῦ 17ου αἰώνα μέχρι τά μέσα τοῦ 18ου αἰώνα.

Α2. Δεύτερη ὁμάδα. Μέ ἴσο πλάτος στήν ἄνω κεραία καί στό κάτω σκέλος τοῦ σταυροῦ. Στό μῆκος τό κάτω τμῆμα ἔχει συνήθως μεγαλύτερη διάσταση ἔναντι τῶν τριῶν ἄλλων. Ὑπάρχουν ὅμως καί σταυροί μέ ἴδιο ἀκριβῶς μάκρος καί στίς τέσσερεις πλευρές. Τό πρῶτο παράδειγμα μέ παράσταση Ἐσταυρωμένου Χριστοῦ σέ κατακόρυφη σανίδα ἴσου πλάτους βρίσκεται στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Κάτω στήν Πόλη τῆς Ρόδου (εἰκ. 82 ΙΒ, σχ. 126 ΙΔ). Στή δεύτερη περίπτωση, μέ τίς τέσσερεις πλευρές ἰδίου πλάτους καί μήκους, ἐντάσσεται ἐκεῖνος στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου (εἰκ. 82 ΙΕ, σχ. 127 ΙΘ). Σέ αὐτή τήν ὁμάδα κατατάσσεται καί ὁ σταυρός στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Δημητρίου στά Καλαβάρδα (εἰκ. 83 Κ, σχ. 127 ΚΔ). Σύμφωνα μέ αὐτούς διαπιστώνεται ὅτι ὁ τύπος αὐτός τοῦ σταυροῦ, μέ σανίδες ὁριζόντιες καί κάθετες ἴσου πλάτους στήν περιοχή μας ἐμφανίζεται στήν πέμπτη δεκαετία τοῦ 18ου αἰώνα καί συνεχίζει μέχρι τό τέλος τοῦ 19ου. Σ' αὐτή τήν ὁμάδα ἀπαντῶνται καί οἱ σταυροί μέ φύλλα ἤ κοσμήματα στίς γωνίες, ἐνῶ κάποιοι ἄλλοι δέν ἔχουν τίποτα σέ αὐτή τή θέση.

Α3. Τρίτη ὁμάδα. Μέ ἀκτίνες στίς γωνίες. Πρόκειται γιά κοσμήματα, πού μιμοῦνται τούς ἀκτινωτούς πηχίσκους τῆς τελευταίας φάσης τοῦ μπαρόκ. Ἡ τεχνοτροπία αὐτή εἶναι γνωστή καί ὡς ροκοκό καί ἐμφανίζεται στήν κεντρική Εὐρώπη τήν περίοδο 1740-1789. Ἐπανέρχεται ἀργότερα μαζί μέ τούς ἄλλους ἱστορικούς ρυθμούς τόν 19ο αἰώνα, ὡς νεο-μπαρόκ. Στή Ρόδο τά κοσμήματα αὐτά ἀπαντῶνται κυρίως στό πρῶτο τέταρτο τοῦ 20οῦ αἰώνα. Τά παραδείγματα πού καταγράφτηκαν στήν ἔρευνά μας ἐντοπίζονται στούς σταυρούς τῶν νεοκλασσικῶν εἰκονοστασίων τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας στό Παραδείσι, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Σπορινοῦ στήν Κρεμαστή (σχ. 129 ΛΕ) καί τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα στά Σιάννα (σχ. 129 ΛΣΤ).

Ἀνάλογα μέ τόν διάκοσμο ὁμαδοποιοῦνται ἐπίσης σέ ἐκεῖνα πού δέν ἔχουν κανένα φύλλο ἤ κόσμημα στίς ἄκριες τῶν κεραιῶν καί στά ἄλλα πού ἀριθμοῦν ἕνα, τρία, πέντε, ἑπτά ἤ ἐννιά. Ἀξιοσημείωτο εἶναι τό γεγονός ὅτι αὐτά εἶναι πάντοτε μονά καί θεωροῦνται πιό ἁρμονικά, παρά τά ζυγά (2, 4, 6 κ.ο.κ). Τά εἰκονοστάσια πού ἐντάσσονται χρονολογικά στή δεύτερη ὁμάδα, ἔχουν σταυρούς μέ ἑπτά φύλλα ἤ κοσμήματα. Ἐξ αὐτῶν τά τέσσερα μικρά τίθενται ἐναλλάξ καί μέ τά τρία μεγάλα. Αὐτά τά κοσμήματα ἀπαντῶνται ἐπί τῶν σταυρῶν τῶν εἰκονοστασίων στούς Ναούς τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου τῆς Λίνδου (εἰκ. 10), τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Ρωμαίας στό Γεννάδι (εἰκ. 81 Ζ) καί τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο (εἰκ. 81 Η, σχ. 31). Παράλληλα μέ αὐτά ὑπάρχουν καί σταυροί μέ τά φύλλα στίς κεραῖες νά εἶναι ὅλα ἴσα καί πανομοιότυπα. Τά πρῶτα δείγματα βρίσκονται στόν Ναό τῆς Καθολικῆς Κατταβιᾶς (σχ. 125 Ζ) καί ἀκολουθοῦν στόν ἀντίστοιχο τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι (σχ. 126 ΙΓ). Συνεχίζουν καί στήν ἑπόμενη χρονική περίοδο. Ἀπαντῶνται στούς Ναούς τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου (σχ. 127 ΙΘ) καί τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινοῦ (σχ. 127 ΚΑ). Μέ τό ἴδιο σχέδιο παρουσιάζονται τά κοσμήματα στίς ἄκριες τῶν κεραιῶν ἐπί τῶν σταυρῶν στόν Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Παραδείσι (εἰκ. 83 ΚΑ), στόν Ἅγιο Λουκᾶ Σορωνῆς (εἰκ. 83 ΚΓ), στούς Ταξιάρχες στήν Κάλαθο (εἰκ. 83 ΚΕ) καί στόν Ἅγιο Νικόλαο Παραδεισίου (εἰκ. 83 ΚΖ).

Τά θέματα στά ξυλόγλυπτα περιθώρια τῶν σταυρῶν ὁμαδοποιοῦνται ὡς ἑξῆς:

Ι) Πολύλοβα φύλλα σέ λοξή διάταξη. Αὐτή τή μορφή ἔχουν τά φύλλα τοῦ σταυροῦ στή Μονή τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς στόν Ἀρχάγγελο (εἰκ. 85 Ε). Τήν ἴδια καί στόν Ναό Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Καμειρί (εἰκ. 81 ΣΤ). Παραπέμπουν στά ἀκανθόφυλλα πού ἔχουν οἱ παλαιοί σταυροί τοῦ 16ου αἰώνα ὅπως ἐκεῖνοι τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου στήν Ἀμμόχωστο[82] καί τῆς Μονῆς Διονυσίου τοῦ Ἁγίου Ὄρους[83].

ΙΙ) Ἐλισσόμενη κληματίδα. Βρίσκεται στούς σταυρούς τῶν εἰκονοστασίων τῶν Ναῶν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στήν Ἰαλυσό (εἰκ. 85 Β),

82. Ἀ. Θεοδοσίου, ὅ.π., σχ. 124.

83. Ἀ. Θεοδοσίου, ὅ.π., εἰκ. 1Α-Β καί σχ. 7.

τοῦ Ἁγίου Φιλήμονα στήν Ἀρνίθα (εἰκ. 85 Γ), τῆς Παναγίας Μυρτενῆς στήν Ἰαλυσό, τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα στά Σιάννα (παλαιοῦ), τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων στήν Πόλη τῆς Ρόδου (εἰκ. 82 Ι) καί τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ἄνω στή Λίνδο. Καλύπτει τήν περίοδο ἀπό τίς δύο τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 17ου αἰώνα μέχρι καί τίς τρεῖς πρῶτες τοῦ 18ου. Συνδυάζεται συχνά μέ σταφύλια καί Μακεδονικό ἄνθος. Ὅπως γιά παράδειγμα στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στήν Ἰαλυσό, τοῦ Ἁγίου Φιλήμονα στήν Ἀρνίθα, τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Ρωμαίας, τῆς Παναγίας τῆς Μυρτενῆς στήν Ἰαλυσό, τῆς Ἁγίας Τριάδας στήν Ψίνθο, τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα στά Σιάννα (παλαιός), τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων στήν Πόλη τῆς Ρόδου καί τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ἄνω στή Λίνδο.

ΙΙΙ) Ἐλισσόμενος βλαστός. Στά παλαιότερα δείγματα συγκαταλέγεται τό περιθώριο τοῦ σταυροῦ στόν Ναό τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ τοῦ Πατηριώτη (εἰκ. 85 Α). Ἕνα μετωπικό ἄνθος (ρόδακας) παρεμβάλλεται σέ κάθε κοιλότητα πού σχηματίζεται ἀπό τούς ἑλιγμούς. Τό ἄνθος αὐτό μοιάζει μέ τά ἀντίστοιχα στόν παλαιό σταυρό τῆς Μονῆς τοῦ Βατοπεδίου στό Ἅγιον Ὄρος, πού χρονολογεῖται στόν 16ο αἰώνα καί φυλάγεται στό νάρθηκα τοῦ καθολικοῦ[84]. Στόν σταυρό τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο ὑπάρχει ὁμοίως ἑλισσόμενος βλαστός μέ τρίφυλλα καί μετωπικά ἄνθη (εἰκ. 86 Θ).

ΙV) Κρινάνθεμα σέ κάθετη διάταξη. Παραδείγματα ἀντλοῦνται ἀπό τούς σταυρούς στούς Ναούς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στά Κοσκινοῦ, τῆς Μονῆς Παναγίας Ὑψενῆς, τῶν Ταξιαρχῶν στήν Κάλαθο (εἰκ. 86 ΙΣΤ), τῆς Μονῆς Ἀρταμίτη (εἰκ. 87 ΙΣ), τῶν Σαράντα Μαρτύρων στή Διμυλιά, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στά Πλατάνια, τῆς Ἁγίας Μαρίνας στήν Ἀπολακκιά, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στά Λάερμα, τῆς Μονῆς Παναγίας Σκιαδενῆς, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στήν Ἀρνίθα, τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Ψίνθο (εἰκ. 87 ΙΘ), τῶν Ταξιαρχῶν στόν Μεσαναγρό, τῆς Ἐλεούσας καί τοῦ Ἁγίου Μερκουρίου στόν Ἴστριο. Ἐκτείνονται χρονολογικά σέ πενῆντα περίπου χρόνια (ἀπό τό 1855 μέχρι τό 1901).

Τά ἄνθη αὐτά συνδυάζονται συχνά μέ μικρά τετράγωνα σέ σειρά, πού τίθενται ἐναλλάξ τό ἕνα στό βάθος καί τό ἑπόμενό του σέ πιό πάνω ἐπίπεδο (ἀναβαθμίζεται κατά μισό ἑκατοστό περίπου). Ἔτσι σκαλίστηκαν στόν σταυρό ἐντός τοῦ ναοῦ τῆς Γέννησης τῆς Θεο-

84. Προσωπική παρατήρηση.

τόκου στήν Ψίνθο (εἰκ. 87 ΙΘ). Τό ἴδιο συμβαίνει καί στούς Ναούς τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στόν Μεσαναγρό καί τῆς Παναγίας Ἐλεούσας (εἰκ. 84 ΚΗ).

Τό θέμα αὐτό τῶν τετραγώνων ἐμφανίζεται καί μόνο του χωρίς ἄλλο διάκοσμο ὅπως στόν Ναό τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Παραδείσι (εἰκ. 83 ΚΑ).

Οἱ σημειοσειρές, ἤτοι γλυπτά ἡμισφαίρια ἐπί εὐθείας ὁριοθετοῦν ἐνίοτε τόν γραπτό διάκοσμο τοῦ σταυροῦ.

V) Ἀκανθόφυλλα σέ σχῆμα C καί S. Ἐντοπίστηκαν μόνο στά εἰκονοστάσια τῆς τελευταίας περιόδου. Σημειώνονται ἐδῶ ἐκεῖνα στούς σταυρούς πού τοποθετήθηκαν στούς Ναούς τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στόν Μεσαναγρό (εἰκ. 87 ΚΑ) καί τοῦ νεκροταφείου τοῦ Ἁγίου Μερκουρίου στόν Ἴστριο σέ συνδυασμό μέ ἄλλα θέματα.

Σέ ὅλες τίς περιπτώσεις τά γλυπτά στά περιθώρια τῶν σταυρῶν ἐπί τῶν εἰκονοστασίων τῆς πρώτης καί δεύτερης ὁμάδας σκαλίστηκαν σέ συμπαγῆ σανίδα. Ἀπό τά μέσα τοῦ 18ου αἰώνα ὅμως ἀντικαθίστανται σταδιακά μέ ἄλλα διάτρητα. Τά διαμπερῆ κενά στό βάθος συνήθως ὑπάρχουν στούς σταυρούς τῶν εἰκονοστασίων τῆς τρίτης καί τέταρτης ὁμάδας. Διατηροῦνται μέχρι τό 1900 περίπου. Γνωστά δείγματα μπορεῖ νά δεῖ κάποιος στά ἀναφερόμενα ξυλόγλυπτά τῶν ναῶν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Κάτω στήν Πόλη τῆς Ρόδου (εἰκ. 86 ΙΒ), τῆς Μονῆς Θάρρι (εἰκ. 86 ΙΓ) καί τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στίς Καλυθιές (εἰκ. 83 ΚΣΤ).

Μιά ἰδιαιτερότητα στόν σταυρό τοῦ εἰκονοστασίου τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στή Λίνδο εἶναι ἡ στενότητα πού παρουσιάζεται στίς κεραῖες του, στά σημεῖα πρίν τά τρίλοβα. Σέ ἐκεῖνο τό σημεῖο σχηματίζεται λαιμός (σχ. 125 ΣΤ). Παραπέμπει στόν ἀντίστοιχο τοῦ παλαιοῦ εἰκονοστασίου τῆς Μονῆς Διονυσίου τοῦ Ἁγίου Ὄρους[85]. Διαφοροποίηση παρατηρεῖται καί σέ κάποια τρίλοβα σταυρῶν τῆς πέμπτης ὁμάδας. Ἕκαστο ἐξ αὐτῶν σχηματίζεται μέ τρία ἐλλειπτικά τόξα (τμήματα ἔλλειψης), ἐνῶ στίς ἄλλες ὁμάδες μέ κυκλικά (τμήματα κύκλου). Τοιουτοτρόπως στούς σταυρούς τῶν Ναῶν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Μαλώνας (σχ. 127 Κ), τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινοῦ (σχ. 127 ΚΑ) καί τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στό Παραδείσι (εἰκ. 38) αὐτά φαίνονται τανυσμένα στίς ἄκριες.

85. Ἀ. Θεοδοσίου, ὅ.π., εἰκ. 1Α-Β καί σχ. 7.

Ἀξιοσημείωτο εἶναι τό γεγονός ὅτι ὑπάρχουν καί ξύλινοι σταυροί χωρίς καθόλου γραπτό ἤ γλυπτό διάκοσμο. Πρόκειται γιά νεότερες δημιουργίες ὅπως στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στίς Φάνες (σχ. 129 ΛΔ) καί τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στά Μαριτσά (εἰκ. 17).

Στούς ξυλόγλυπτους σταυρούς τῆς Ρόδου ἀπουσιάζουν τά πεντάλοβα στίς ἄκριες τῶν κεραιῶν, ὅπως αὐτοί ἐντοπίζονται στόν παλαιό σταυρό τῆς Μονῆς Διονυσίου καί ἀλλοῦ μέ τά ἔνδεκα περιμετρικά ἄνθη[86]. Δέν ἔχει σωθεῖ κανένας σέ αὐτό τό εἶδος.

Β. Λυπηρά.

Οἱ τρεῖς ὁμάδες τῶν λυπηρῶν τῆς περιοχῆς μας περιλαμβάνουν: α) τά ὀρθογώνια, β) τά τοξωτά καί γ) ἐκεῖνα μέ τίς γραπτές παραστάσεις χωρίς πλαίσια.

Στά παλαιότερα ὁ γραπτός διάκοσμος φέρει στό πάνω μέρος κυκλικά ἤ ὀξυκόρυφα γλυπτά τόξα. Οἱ μορφές αὐτές καλύπτουν τήν περίοδο ἀπό τόν 17ο ἕως τά μέσα τοῦ 18ου αἰώνα. Παραδείγματα σημειώνονται στούς Ναούς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στήν Ἰαλυσό (εἰκ. 89 Β), τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στή Λίνδο (σχ. 130 Β), τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κατταβιά (εἰκ. 89 Δ, σχ. 130 Γ), τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Κάτω τῆς Πόλεως Ρόδου (εἰκ. 89 Η, σχ. 130 ΣΤ) καί τοῦ ἐνοριακοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Λαχανιᾶς (εἰκ. 90 ΚΑ). Ὀξυκόρυφα ἐντοπίζονται στούς Ναούς τῆς Ἁγίας Τριάδας στήν Ψίνθο (εἰκ. 89 Ε), τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο (σχ. 130 Δ), τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων τῆς Πόλεως Ρόδου (εἰκ. 89 ΣΤ) καί τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι μέ διπλή καμπυλότητα (εἰκ. 89 Ζ, σχ. 130 Ε).

Τά ὀξυκόρυφα μέ χαμηλό ὕψος καί διπλή καμπυλότητα ὑπάρχουν ταυτόχρονα μέ τά προηγούμενα. Στήν περιοχή μας σώζονται μόνο στόν Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι (εἰκ. 89 Ζ, σχ. 130 Ε).

Στά τοξωτά ὑπάγονται καί ὅσα ἔχουν δύο γραπτά διάχωρα ἐκ τῶν ὁποίων τό ἄνω εἶναι κυκλικό. Μέσα σέ αὐτό εἰκονίζεται Χερουβίμ ἤ ἑξαπτέρυγο. Στό κάτω διατηρεῖται ἡ μορφή τῆς Παναγίας ἤ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου. Χρονικά ἀπαντῶνται μόνον

86. Ἀ. Θεοδοσίου, ὅ.π., εἰκ. 1Α-Β καί σχ. 7.

στόν 18ο αἰώνα καί εἰδικότερα στά εἰκονοστάσια τῆς τρίτης ὁμάδας (1738-1800). Στά παραδείγματα αὐτοῦ τοῦ τύπου βρίσκονται καί ἐκεῖνα τῆς Μονῆς Θάρρι (εἰκ. 89 Θ, σχ. 130 Η), τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στόν Ἀρχάγγελο (εἰκ. 89 Ι), τοῦ Ἁγίου Νικολάου στήν Πόλη τῆς Ρόδου (εἰκ. 89 ΙΑ, σχ. 130 Θ) καί τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό (σχ. 130 Ι).

Τά πρῶτα λυπηρά χωρίς χρυσό κάμπο εἶναι ἐκεῖνα τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα στή Μεσαιωνική Πόλη τῆς Ρόδου (εἰκ. 90 ΙΕ) καί χρονολογοῦνται στό 1849. Στό ἴδιο στύλ ἐμφανίζονται καί τά ἀντίστοιχα τοῦ εἰκονοστασίου στόν Ναό τῆς Ὕψωσης τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στή Μαλώνα (εἰκ. 34). Συνεχίζουν μέχρι καί τόν 20ό αἰώνα ὅπως βλέπουμε στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Σπορινοῦ στήν Κρεμαστή (εἰκ. 90 ΚΔ).

Τά ὀρθογώνια πλαίσια λυπηρῶν χωρίς τόξα εἶναι συνήθεια στόν 19ο αἰώνα. Σχετίζονται μέ τά εἰκονοστάσια τῆς πέμπτης ὁμάδας. Ἐνδεικτικά τοῦ εἴδους αὐτοῦ ἀπαντῶνται στή Μονή τοῦ Ἀρταμίτη (εἰκ. 90 ΚΒ) καί στόν Ναό τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στίς Καλυθιές (εἰκ. 90 ΚΓ, σχ. 132 ΚΒ). Ἐκτός ἀπό τόν φυτικό γλυπτό διάκοσμο στό τελευταῖο διακρίνονται καί τρεῖς κεφαλές ἀγγέλων στήν κορυφή του. Τό θέμα αὐτό ὑπάρχει καί στόν Ναό τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας στήν Πόλη τῆς Ρόδου.

Τά λυπηρά χωρίς πλαίσιο δέν εἶναι συνηθισμένα. Πρόκειται γιά γραπτές παραστάσεις σέ σανίδωμα, πού ἀποκόπτεται στό περίγραμμα τῶν μορφῶν. Κατ' αὐτόν τόν τρόπο παρουσιάζονται ζωγραφικά ἡ Θεοτόκος καί ὁ Ἰωάννης ὁ Θεολόγος στή στέψη τῶν εἰκονοστασίων τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς (σχ. 130 Α), τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἐξωκκλήσι τῆς Λαχανιᾶς (σχ. 130 ΙΑ), τῆς Παναγίας Ὑψενῆς (εἰκ. 90 Κ, σχ. 131 ΚΑ) καί τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στήν Προφύλια (σχ. 132 ΚΕ). Ἡ ἔνταξη τοῦ συγκεκριμένου τύπου μέσα σέ ὁρισμένη χρονική περίοδο εἶναι ἀνασφαλής διότι ἀποτελοῦν κινητό τμῆμα. Συχνά ἀντικαθίστανται τά παλαιά φθαρμένα μέ νεότερα. Ὅταν ὅμως σώζονται παλαιά σέ καλύτερη κατάσταση, τότε τοποθετοῦνται στίς νέες κατασκευές. Μέ αὐτό τό σκεπτικό στερεώθηκαν τά παλαιά λυπηρά καί ὁ σταυρός στό νεοκλασσικό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Ἄνω τῆς Πόλεως Ρόδου[87].

87. Ἀ. Θεοδοσίου, *Εἰκονοστάσια στήν πόλη τῆς Ρόδου,* πίν. 37 Α.

Σέ σύγκριση μέ ἄλλες περιοχές βλέπουμε ὅτι ἀπουσιάζουν ἐντελῶς τά καμπύλα λυπηρά. Τά πλαίσια μέ διαδοχικά καμπύλα τμήματα, πού συνήθως σχηματίζονται μέ τά ἀκανθόφυλλα τῆς μορφῆς τῶν λατινικῶν γραμμάτων C καί S ἔχουν καταγραφεῖ σέ πολλές ἄλλες περιοχές. Σέ αὐτά περιλαμβάνονται καί ἐκεῖνα τοῦ Ἁγίου Ὄρους[88], πού ἀντιπροσωπεύουν καί τήν εὐρύτερη περιοχή τῆς Ἑλλάδας ἀλλά καί τῶν Βαλκανικῶν Χωρῶν. Στή Ρόδο ὑπάρχει προτίμηση στά τοξωτά καί τά ὀρθογώνια.

Στήν τεχνική ἐκτέλεση τά παλαιά ἀποτελοῦνται ἀπό μονόξυλο συμπαγές σανίδωμα, πάνω στό ὁποῖο ζωγραφίζεται ἡ παράσταση κεντρικά καί σκαλίζεται τό περιθώριό του. Ἀπό τά μέσα ὅμως τοῦ 18ου αἰώνα ἐμφανίζονται καί ἐκεῖνα μέ διάτρητο γλυπτό πλαίσιο. Τό πρῶτο τέτοιο δεῖγμα λυπηρῶν, μέ διαμπερῆ κενά στό βάθος ἐντοπίζεται τό ἔτος 1748 στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Κάτω στήν Πόλη τῆς Ρόδου (εἰκ. 89 Η). Ἀκολουθοῦν ἐκεῖνα τῆς Μονῆς Θάρρι (εἰκ. 89 Θ), τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα στήν Πόλη τῆς Ρόδου (εἰκ. 90 ΙΕ), τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στίς Καλυθιές (εἰκ. 90 ΚΓ) κ.λπ. Διατηροῦνται, δηλαδή, σέ ὅλο τόν 19ο αἰώνα.

Τά σκαλιστά θέματα στίς κάθετες πλευρές τῶν λυπηρῶν περιλαμβάνουν ἀρχικά λεπτούς κιονίσκους καί φύλλα σέ λοξή διάταξη (δεύτερη ὁμάδα εἰκονοστασίων). Ἔτσι ἐμφανίζονται στούς Ναούς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στήν Ἰαλυσό (εἰκ. 89 Β), τῆς Ἁγίας Τριάδας στήν Ψίνθο (εἰκ. 89 Ε), τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων στήν Πόλη τῆς Ρόδου κ.ἀ. Στήν Κοίμηση τῆς Θεοτόκου τῆς Κατταβιᾶς διαφοροποιοῦνται. Πάνω σέ αὐτά ἐλισσόμενες κληματίδες ἔχουν στίς κοιλότητές τους τά φύλλα, πού περιβάλλονται ἀπό τό στέλεχός τους. Στή συνέχεια, ὅσα ἐντάσσονται στήν ἑπόμενη ὁμάδα ἔχουν ἐλισσόμενο βλαστό μέ ἄνθη ἤ φύλλα. Ἀντιπροσωπευτικά δείγματα βρίσκονται στούς Ναούς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Κάτω τῆς Πόλεως Ρόδου (εἰκ. 89 Η), τῆς Μονῆς Θάρρι (εἰκ. 89 Θ), τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στόν Ἀρχάγγελο (εἰκ. 89) καί τοῦ Ἁγίου Νικολάου στήν Πόλη τῆς Ρόδου (εἰκ. 89 ΙΑ). Ἀκολουθοῦν ἐκεῖνα μέ χονδρούς κιονίσκους, στριφτούς ἤ κυλινδρικούς, πού συνδυάζονται μέ λοξά ἤ ἐλισσόμενα φύλλα. Ἀνάμεσα σέ αὐτά σημειώνονται καί τά λυπηρά στούς Ναούς τοῦ Ἀρταμίτη (εἰκ. 90 ΚΒ) καί τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στίς

88. Ἀ. Θεοδοσίου, *Ξυλόγλυπτα Ἁγίου Ὄρους*, σχ. 108 Α-ΣΤ.

Καλυθιές (εἰκ. 90 ΚΓ). Τέλος τά εἰκονοστάσια τῆς τελευταίας ὁμάδας καταλήγουν σέ ἁπλά πλαίσια χωρίς φυτικό διάκοσμο (εἰκ. 90 ΚΔ) ἤ μέ μικρά ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα (εἰκ. 91 ΚΖ καί ΚΗ).

Ἡ ἀπόληξη τοῦ πλαισίου (ἡ ἄνω πλευρά) διαμορφώνεται σέ τρεῖς κορυφές στά εἰκονοστάσια τῆς δεύτερης ὁμάδας (εἰκ. 89 Β, Ε, ΣΤ, σχ. 130 Δ, Ζ). Ἀργότερα ὅμως, στήν περίοδο ἀπό τά μέσα τοῦ 18ου ἕως τό τέλος τοῦ 19ου αἰώνα ἔχουν κυκλικό μέτωπο μέ προεξέχον στήν κορυφή ἄνθος ἤ σταυρό ἤ καί χωρίς αὐτά (εἰκ. 90 ΙΣΤ, ΙΖ καί ΙΗ).

Γ. Δράκοντες, φυλακτικά καί ἀποτροπαϊκά θέματα τῆς στέψης.

Στά δημοσιευμένα παλαιά εἰκονοστάσια τῆς Ἑλλάδας παρατηρεῖται ὅτι οἱ δράκοντες ὑπῆρχαν ἀρχικά στό ἐπιστύλιο. Σταδιακά αὐτοί ἀναβαθμίστηκαν καί τοποθετήθηκαν στή στέψη, κάτω ἀπό τόν σταυρό. Στό τέλος ἐνσωματώνονται μέσα στόν κλάδο τῆς στέψης (εἰκ. 114, 115, 116). Ἔτσι γίνονται μιά ἐνιαία σύνθεση στήν κορυφή τοῦ εἰκονοστασίου μέ φυτικά καί ζωικά θέματα. Στήν περίπτωση τῆς Ρόδου τοποθετοῦνται κατά κανόνα κάτω ἀπό τά λυπηρά. Εἰκονοστάσια μέ δράκοντες στόν θριγκό βρίσκονται πολύ ἀργότερα στό δεύτερο μισό τοῦ 19ου αἰώνα καί στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ. Αὐτά ἐντοπίστηκαν στά εἰκονοστάσια τῆς Ἁγίας Μαρίνας στήν Ἀπολακκιά καί τοῦ Ἁγίου Λουκᾶ στή Σορωνή. Σκαλίστηκαν σέ ἐραλδική στάση δίπλα ἀπό τήν ἐπιγραφή τοῦ κατασκευαστῆ τῶν γλυπτῶν μερῶν. Σέ ἐλεύθερη διάταξη βρίσκονται ἐπίσης σέ ζώνη πάνω ἀπό τίς Δεσποτικές εἰκόνες καί οἱ δράκοντες στόν Ἅγιο Παντελεήμονα τῶν Σιαννῶν. Δέν ἔχουν ὅμως σχέση μέ ἐκείνους τοῦ 17ου αἰώνα, πού τοποθετοῦνται μέσα στίς κληματίδες. Μιά ἄλλη ἐξαίρεση ἀποτελεῖ καί τό εἰκονοστάσι τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα στή Μεσαιωνική Πόλη τῆς Ρόδου, στό ὁποῖο ὑπάρχουν δράκοντες τόσο μέσα στόν κλάδο τῆς κορυφῆς, ὅσο καί λιοντάρια, χωριστά, πάνω ἀπό αὐτόν καί κάτω ἀπό τόν σταυρό (εἰκ. 33, 82 ΙΗ, 119, σχ. 134 Θ, 192) ὄχι ὅμως στό ἐπιστύλιο. Ἀπουσιάζουν ἐπίσης ἀπό τή Ρόδο τά θαλάσσια ὄντα μέ φολίδες καί σπειρωτές οὐρές, ὅπως αὐτά παρουσιάζονται στήν Πάτμο, τά Μετέωρα καί σέ περιοχές τῆς πρώην Γιουγκοσλαβίας[89]. Ὁμοίως καί οἱ μεταγενέστεροι ἀμφικέφαλοι,

89. Ἀ. Θεοδοσίου, ὅ.π., σχ. 101 Α, Β καί Ε.

πού ἔχουν ταυτόχρονα κεφάλια μπροστά ἀπό τό σῶμα καί πίσω στήν οὐρά[90], δέν ἔχουν ἐντοπιστεῖ στήν περιοχή μας.

Οἱ κυριότεροι τύποι δρακόντων στήν παροῦσα μελέτη εἶναι οἱ ἑξῆς:

Γ1. Ὑβριδικοί δράκοντες μέ κεφαλές ψαριοῦ ἤ πτηνοῦ ἀποτελοῦν τόν ἀρχαιότερο τύπο στήν περιοχή μας. Καί στίς δύο περιπτώσεις ἔχουν σπειρωτές οὐρές. Στήν πρώτη ἔχουν φύλλα ἀντί πτερυγίων. Σχηματοποιημένοι δράκοντες μέ ρύγχος καί σῶμα ψαριοῦ εἰκονίζονται στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κατταβιά (εἰκ. 117 Β, σχ. 133 Α) καί τῆς Ἁγίας Εἰρήνης στή Λαχανιά (εἰκ. 117 Γ, σχ. 133 Β). Δράκοντες-πτηνά εἶναι ὁ συνήθης τύπος πού παρατηρεῖται στά παλαιά εἰκονοστάσια τῆς δεύτερης ὁμάδας. Ἔχουν ἐντοπιστεῖ στούς Ναούς τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς στόν Ἀρχάγγελο (εἰκ. 6), τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Καμειρί στά Μάσσαρι (εἰκ. 9) καί τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο (εἰκ. 118 Ε, σχ. 133 Ε). Τήν ἴδια μορφή ἔχουν καί στόν ναό τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου τῆς Πόλεως Ρόδου[91] καί τῆς Ἁγίας Κυριακῆς στήν Κάλαθο, τά μόνα στοιχεῖα πού σώζονται ἀπό τό παλαιό ξυλόγλυπτο[92]. Παρόμοιοι ἦταν καί στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Καλυθιές, πού δέν σώζονται πλέον[93]. Ἡ ἐξαίρεση τοῦ κανόνα βρίσκεται στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου στήν Ἰαλυσό. Ἐκεῖ τα ὑβριδικά στοιχεῖα ἔχουν κεφαλές ἀγγέλων μέ δύο φτεροῦγες, σταυρωτά χέρια καί σπειρωτή οὐρά στά κάτω ἄκρα τους (εἰκ. 118 ΣΤ, σχ. 133 Ε). Διαφοροποίηση ὑπάρχει καί στούς δράκοντες-πτηνά στόν Ναό τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ τοῦ Πατηριώτη στόν Ἀρχάγγελο. Ἔχουν φτεροῦγες πτηνοῦ (εἰκ. 117 Α), σέ ἀντίθεση μέ τούς ὑπόλοιπους τοῦ ἰδίου εἴδους, πού ἔχουν πτερύγια ψαριοῦ. Ὁ τύπος αὐτός χρονολογικά κατατάσσεται στήν περίοδο ἀπό τόν 17ο ἕως τό πρῶτο τέταρτο τοῦ 18ου αἰώνα περίπου (δεύτερη ὁμάδα εἰκονοστασίων).

90. Ἀ. Θεοδοσίου, ὅ.π., σχ. 102 Ζ καί 103 Α.

91. Χ. Κουτελάκης, *Τέμπλα τῆς Δωδεκανήσου,* πιν. 39 β.

92. Προσωπική παρατήρηση.

93. Γενικά τό εἰκονοστάσι ἀπό τή βάση του μέχρι τή Δέηση εἶχε τά ἴδια θέματα μέ τό ἀντίστοιχο στήν Παναγία Τσαμπίκα τήν Ψηλή. Ἡ τελευταία ζώνη καί ἡ στέψη ἦσαν ἀντίγραφα τῶν ξυλόγλυπτων τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο σέ μικρογραφία (μέ κυκλικά τόξα, κοσμητικό τύμπανο στίς εἰκόνες τῆς Δέησης κ.λπ.).

Γ2. Δράκοντες-ἑρπετά μέ φολίδες καί φτεροῦγες. Σέ αὐτό τό εἶδος κατατάσσονται οἱ δράκοντες στά εἰκονοστάσια τῆς Μονῆς Θάρρι (εἰκ. 118 Θ) καί τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Κάτω στήν Πόλη τῆς Ρόδου (εἰκ. 118 Η). Μέ σκυλίσια κεφαλή καί σῶμα ἐμφανίζονται καί στό εἰκονοστάσι τῆς Παναγίας Τσαμπίκας Χαμηλῆς στόν Ἀρχάγγελο. Καλύπτουν τήν περίοδο ἀπό τήν τέταρτη δεκαετία τοῦ 18ου αἰώνα μέχρι τό τέλος του, δηλαδή, τά εἰκονοστάσια τῆς τρίτης ὁμάδας.

Παραλλαγή τοῦ συγκεκριμένου τύπου εἶναι καί οἱ δράκοντες τῆς πέμπτης ὁμάδας εἰκονοστασίων πού τοποθετοῦνται συνήθως σέ τετράδες. Συχνά ἔχουν μεγάλα κεφάλια καί κοντές οὐρές. Τά δείγματά μας ἔρχονται ἀπό τούς ναούς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στή Μαλώνα (εἰκ. 119 Ι), τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινοῦ (εἰκ. 119 ΙΑ, σχ. 134 Η), τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κρεμαστή καί τῆς Παναγίας στήν Καλόπετρα (σχ. 135 ΙΓ). Τέσσερα εἶναι καί τά λιοντάρια σέ ἀνάλογες θέσεις στόν Ἅγιο Παντελεήμονα, στή Μεσαιωνική Πόλη τῆς Ρόδου (εἰκ. 119 ΙΒ).

Γ3. Δικέφαλοι δράκοντες. Ἐντοπίζονται στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στή Μαλώνα (σχ. 134 Ι), τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἐλεοῦσα (εἰκ. 119 ΙΔ), καί τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Ἄνω στήν Πόλη τῆς Ρόδου (σχ. 136 ΙΕ).

Γ4. Δράκοντες μέ τρία κεφάλια. Παραπέμπουν στούς μυθικούς κέρβερους ἤ τρικέφαλους, ὅπως διαφορετικά λέγονται. Εἶναι ὁ πιό συνηθισμένος τύπος καί ἀπαντᾶται στό δεύτερο μισό τοῦ 19ου αἰώνα. Ἀφορᾶ τά εἰκονοστάσια τῆς ἕκτης ὁμάδας. Χαρακτηριστικά δείγματα ὑπάρχουν στούς Ναούς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες (σχ. 135 ΙΑ), τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Κρητηνίας (εἰκ. 114), τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἔμπωνα (εἰκ. 115), τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στή Λαχανιά (εἰκ. 116, εἰκ. 135 ΙΔ) καί τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στά Λάερμα (εἰκ. 119 ΙΓ).

Μέχρι τό ἔτος 1725 οἱ οὐρές τῶν δρακόντων βρίσκονται στή βάση τοῦ σταυροῦ καί οἱ κεφαλές ἐκτείνονται δεξιά καί ἀριστερά. Τά σώματά τους κατευθύνονται, δηλαδή, πρός τούς βόρειο καί νότιο τοῖχο τοῦ ναοῦ. Ἀντίθετα κατά τήν ἑπόμενη περίοδο, εἰδικότερα ἀπό τό 1738 καί μετά, ἔχουν τά κεφάλια κεντρικά καί τίς οὐρές τους ἀντιδιαμετρικά, πρός τά ἄκρα τῆς στέψης. Στήν πρώτη περίπτωση φέρουν τά λυπηρά πάνω ἀπό τό κεφάλι, ἐνῶ στή δεύτερη αὐτά στερεώνονται στίς φτεροῦγες, στά σώματα ἤ στίς οὐρές τους.

Παρόμοια διάταξη λυπηρῶν-δρακόντων μπορεῖ νά δεῖ κάποιος καί στά ἁγιορείτικα ξυλόγλυπτα[94] ἤ καί ἀλλοῦ.

Στήν τρίτη καί κυρίως στήν πέμπτη ὁμάδα εἰκονοστασίων παρατηρεῖται ὅτι ἀνάμεσα ἀπό τούς δράκοντες παρεμβάλλονται ἐπί πλέον γλυπτά θέματα φύλαξης καί ἀποτροπῆς. Προστίθενται, δηλαδή, ἀετοί μέ φίδια, λιοντάρια καί γρυπολέοντες. Ἔχουν παρατηρηθεῖ στά εἰκονοστάσια τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό[95], τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῆς Κρητηνίας (εἰκ. 114), τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἔμπωνα (εἰκ. 115), στόν Ἅγιο Γεώργιο Λαχανιᾶς (ἐνοριακό ναό) (εἰκ. 116) κ.λπ.

Φύλακες εἶναι καί οἱ ἄγγελοι καθώς καί οἱ ἀετοί τῆς στέψης, πού προεξέχουν ἀπό τόν κλάδο πρός τά ἄνω.

Συνήθως ὑπάρχει ἕνα ζεῦγος ἀγγέλων σέ γραπτή παράσταση σέ σανίδι πού ἀποκόπτεται στό περίγραμμα τῶν μορφῶν. Στό εἰκονοστάσι τοῦ Ἀρχαγγέλου στό ὁμώνυμο χωριό τοποθετήθηκαν δύο ζεύγη. Οἱ ὁλόγλυφοι ἀετοί στήν κορυφή τῆς στέψης εἶναι ἐπίσης δύο. Ἐξαίρεση ἀποτελεῖ τό εἰκονοστάσι στόν Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου τῆς Ψίνθου, ὅπου ἐκεῖ εἶναι τέσσερεις. Ὑπάρχουν ἐπίσης καί συνδυασμοί ἀγγέλων καί ἀετῶν μαζί, σέ ἀναλογίες δύο πρός δύο καί δύο πρός τέσσερεις (σχ. 139 Α-Γ καί 140 Δ-ΣΤ).

Πρόσθετο καί μοναδικό στοιχεῖο, πού προεξέχει πάνω ἀπό τόν ἀνώτερο κλάδο, ὑπάρχει στόν Ναό τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου στήν Πυλώνα. Ἐκεῖ τοποθετήθηκαν δύο ἑξαπτέρυγα, πού ἔχουν ἐπίσης κοπεῖ κατά τό περίγραμμά τους[96]. Βρίσκονται στήν ἴδια θέση τῶν ἀγγέλων ἤ ἀετῶν πού ὑπάρχουν σέ ἄλλους ναούς.

Ἡ μορφολογική ἐνίσχυση τῆς στέψης μέ προεξέχοντα γλυπτά πτηνά καί ζωγραφικές παραστάσεις ἀγγέλων σέ τακτά διαστήματα παρατηρεῖται στά εἰκονοστάσια πού χρονολογοῦνται ἀπό τό 1850 καί μετά.

Τό ψηλότερο σημεῖο τῆς στέψης βρίσκεται πάντοτε στόν σταυρό. Ἀκολουθοῦν τά λυπηρά, οἱ ἄγγελοι καί τέλος τά πτηνά μέ τίς μικρές διαστάσεις καί τό χαμηλό ὕψος.

Ἐνισχυτικά θέματα στήν ἀνώτερη θέση παρατηροῦνται καί σέ

94. Ἀ. Θεοδοσίου, ὅ.π., σ. 168-169.

95. Ἀ. Θεοδοσίου, *Ναός Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό,* εἰκ. 21.

96. Προσωπική παρατήρηση.

εἰκονοστάσια ἄλλων περιοχῶν, τά ὁποῖα ὅμως δέν τά βρίσκουμε στή Ρόδο. Δέν εἶναι ἀπαραίτητα φυλακτά ἤ ἀποτρόπαια. Ἐξέχουν ὅλα πάνω ἀπό τόν κλάδο. Στή Μονή Σπηλαιωτίσσης Ἀρίστης (Δ. Ζαγόρι Ἠπείρου), γιά παράδειγμα, ἀστρικά σύμβολα (ἄστρα, ἥλιος, σελήνη) στερεώθηκαν σέ ράβδους[97]. Στή Μονή Πανορμίτη τῆς Σύμης προστέθηκαν πάνω στή στέψη καί γλυπτά φανάρια[98]. Παρομοίως καί στό καθολικό τῆς Μονῆς Βατοπεδίου τοῦ Ἁγίου Ὄρους καρφώθηκαν σκαλιστές δέσμες ἀπό ἄνθη[99].

Δ. Τό φυτικό στέλεχος τῆς στέψης.

Ὁ κλάδος στή στέψη ἤ τά φύλλα, τά φυτά, τά ἑλικόφυλλα μέ ἤ χωρίς ἄνθη, στή θέση αὐτή ἐμφανίζονται στά εἰκονοστάσια τῆς Ρόδου κατά τήν τέταρτη δεκαετία τοῦ 18ου αἰώνα. Τό πρῶτο δεῖγμα ἀπαντᾶται στόν Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι, πού χρονολογεῖται στό 1738. Στά παλαιότερα ὑπῆρχαν μόνο κοσμητικές ζῶνες σέ ὁριζόντια διάταξη. Πάνω σέ αὐτές στερεώνονταν ὁ σταυρός καί οἱ δράκοντες. Ἐξαίρεση ἀποτελεῖ τό εἰκονοστάσι τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στή Λίνδο, γιά τό ὁποῖο ὅμως ἔχουμε ἐπιφυλάξεις ὡς πρός τήν ἀρχική του μορφή. Κατά τή γνώμη μας, ὁ κλάδος στό πάνω μέρος του εἶναι πιθανόν μεταγενέστερη προσθήκη, ἀφοῦ διαταράσσει, μετακινεῖ τούς δράκοντες ἀπό τή συνήθη θέση καί ἀποκόπτει τίς οὐρές τους γιά νά χωρέσουν. Ἐπί πλέον τά λυπηρά ἀντί νά εἶναι ἀπό πάνω τους, καρφώθηκαν σέ ἀπόσταση ἑνός μέτρου δεξιά ἤ ἀριστερά ἀπό αὐτούς.

Τά φυτικά στελέχη τῆς στέψης διαμορφώνονται μέ ἱκανό ὕψος στό κέντρο καί μικρότερο στίς ἄκριες. Μέ ἄλλα λόγια, ἡ κορυφή ἤ τό τέλειωμά τους ἄνω ἔχει «ἀετωματική» ἤ λοξή διάταξη ὡς πρός ὑποκείμενες ζῶνες. Ἔτσι παρουσιάζεται στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι (εἰκ. 23, 96, σχ. 35), τῆς Μονῆς Θάρρι (εἰκ. 25, 97, σχ. 38, 39 Α), τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Μαλώνας (εἰκ. 30, σχ. 48), τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στά Λάερμα (εἰκ. 61, 108, σχ. 84), τοῦ Ἁγίου Νικολάου Παστίδας (σχ. 105) κ.ἀ. Ἐκτείνονται χρονικά σέ μιά περίοδο ἀπό τήν τέταρτη δεκαετία τοῦ 18ου αἰώνα ἕως καί τό πρῶτο τέταρτο τοῦ 20οῦ. Σέ ὅλες τίς περιπτώσεις φέρουν φύλλα ἤ ἄνθη ἤ

97. Ε. Τσαπαρλῆς, *Τέμπλα Ἠπείρου,* πίν. 12.
98. Χ. Κουτελάκης, *Ἕνα ἐξοφλητικό ἔγγραφο τοῦ Πανορμίτη,* σ. 128, εἰκ α.
99. Ἀ. Θεοδοσίου, *Ξυλόγλυπτα Ἁγίου Ὄρους,* εἰκ. 82.

καί τά δύο. Τά γλυπτά θέματά τους σκαλίστηκαν σέ σανίδωμα, πού συχνά εἶναι διάτρητο. Κατά τήν τεχνική αὐτή γίνεται ἀφαίρεση τοῦ βάθους καί δημιουργοῦνται διαμπερῆ κενά.

Μιά ἰδιομορφία ἐντοπίζεται στή διάταξη τῶν ἀκανθόφυλλων ἐπί τοῦ εἰκονοστασίου στή Μονή Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Θάρρι. Κατ' αὐτήν δύο σειρές ἀπό διαδοχικά στελέχη ἑλισσόμενων ἀκανθόφυλλων, σχεδόν σέ παραλληλία, σχηματίζουν μεταξύ τους αὔλακα, πού γεφυρώνεται κατά διαστήματα ἀπό τά ἐσωστρεφῆ φύλλα τους (εἰκ. 97, σχ. 39 Α). Τό θέμα αὐτό ἀπαντᾶται καί σέ ἄλλη θέση τοῦ ἰδίου εἰκονοστασίου (σχ. 39 Β), καθώς καί σέ ἐκεῖνο τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στόν Ἀρχάγγελο.

Εἰδική ὁμάδα κλάδων τῆς στέψης ξεχωρίζει σέ κάποια ἄλλα εἰκονοστάσια. Μερικά ἔχουν κυκλικά ἀκανθόφυλλα πού σχηματίζουν στροβίλους, μέ ἄνθος στό κέντρο τοῦ κύκλου. Ἡ παρατήρηση αὐτή ἀφορᾶ εἰκονοστάσια τῆς πέμπτης κυρίως ὁμάδας. Ἀνάμεσα σέ αὐτά καί τῶν Ναῶν τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου (εἰκ. 100), τοῦ ἐνοριακοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στή Λαχανιά (εἰκ. 105), τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Παραδείσι (εἰκ. 105) κ.ἀ.

Ἕνας νεωτερισμός τοῦ 20οῦ αἰώνα παρατηρεῖται μεταξύ τῶν ἄλλων στή διαγώνια τοποθέτηση κλαδιοῦ ἤ τῶν φύλλων τῆς στέψης, πού γεφυρώνουν τίς δύο πλευρές ὀρθῆς γωνίας. Ἔτσι τουλάχιστον φαίνονται στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν Ἁγίου Παντελεήμονα (νέος) στά Σιάννα (εἰκ. 113 Α), τοῦ Ἁγίου Μερκουρίου στό κοιμητήριο τοῦ Ἰστρίου (εἰκ. 113 Β) καί τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στόν Μεσαναγρό (εἰκ. 113 Γ).

Τά γλυπτά θέματα σκαλίστηκαν σέ σανίδωμα, πού συχνά εἶναι διάτρητο. Κατά τήν τεχνική αὐτή γίνεται ἀφαίρεση τοῦ βάθους καί δημιουργοῦνται διαμπερῆ κενά.

Ε. Ἡ σχηματική παράσταση τοῦ Ἅδη καί ἡ διασύνδεσή της μέ τούς δράκοντες.

Ἡ γραπτή παράσταση μέ τήν κάρα τοῦ Ἀδάμ, συμβολίζει τόν Ἅδη καί τίθεται κάτω ἀπό ἐκείνη τῆς Σταύρωσης τοῦ Χριστοῦ. Στά παλαιά εἰκονοστάσια τοῦ 17ου – ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰώνα καταλαμβάνει τή θέση στό κάτω τρίλοβο τοῦ σταυροῦ. Στίς ἄλλες τρεῖς κεραῖες ζωγραφίζονται τά σύμβολα τῶν Εὐαγγελιστῶν. Ὁ τέταρτος (Ἰωάννης ὁ Θεολόγος) εἰκονίζεται σέ καμπύλο διάχωρο, ἀκριβῶς

ἀπό κάτω. Μέ αὐτό τόν τρόπο βρίσκεται ἀνάμεσα ἀπό τούς δράκοντες, πού ἐκτείνονται ἑκατέρωθέν του, στό ἴδιο ὕψος. Μέ τήν ἐξέλιξη τοῦ εἰκονοστασίου, ὅταν οἱ δράκοντες μπῆκαν μέσα στόν κλάδο τῆς στέψης, τό στοιχεῖο αὐτό παρέμεινε πάλι κάτω ἀπό τόν σταυρό, σέ κεντρικό σημεῖο, βρέθηκε ὅμως σέ ἀνώτερη θέση. Ἀπό τό δεύτερο μισό τοῦ 18ου αἰώνα καί μετά οἱ δύο παραστάσεις (κάρα καί εὐαγγελιστής) ἀντιστρέφονται. Ὁ Ἅδης λαμβάνει τήν κάτω θέση καί ὁ Ἰωάννης τό τρίλοβο πιό πάνω.

Ἡ παράσταση μέ τό κρανίο ξεκινᾶ ἀρχικά μέ τρίλοβο πλαίσιο. Αὐτή τή μορφή ἔχει στό εἰκονοστάσι τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ τοῦ Πατηριώτη στόν Ἀρχάγγελο τοῦ δεύτερου μισοῦ τοῦ 17ου αἰώνα (σχ. 137 Α). Παραπέμπει στό ἀντίστοιχο τῆς Μονῆς Peç (Ἰππεκίου), τῆς πρώην Γιουγκοσλαβίας, πού χρονολογεῖται στό 1564[100]. Στή συνέχεια γίνεται τοξωτό, ὀξυκόρυφο, διπλῆς καμπυλότητας, μέ ἀντιπροσωπευτικά δείγματα ἐκεῖνα στούς Ναούς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Παραδείσι (σχ. 137 Β) καί τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κατταβιά (σχ. 137 Ε). Παρόμοιο σχῆμα ἔχουν καί στή Μονή τῆς Παναγίας Διασώζουσας καί τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, ἀμφότερα στήν Πάτμο, πού κατασκευάστηκαν γύρω στό 1600 καί 1607-1617 ἀντίστοιχα[101]. Πρός τό τέλος αὐτοῦ τοῦ αἰώνα τά τόξα τους στή Ρόδο ἔχουν διαδοχικά καμπύλα καί εὐθύγραμμα τμήματα ἐκ τῶν ὁποίων τά ἄνω διατηροῦν συνήθως τή διπλή καμπυλότητα. Οἱ παρατηρήσεις λαμβάνονται ἀπό τά πλαίσια τοῦ γραπτοῦ αὐτοῦ θέματος στά εἰκονοστάσια τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς (σχ. 137 Δ), τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Καμειρί Μασάρεως (σχ. 137 ΣΤ) καί τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο (σχ. 137 Ζ). Μέχρι τό 1725, πού ἔχουμε τό τελευταῖο χρονολογημένο εἰκονοστάσι τῆς δεύτερης ὁμάδας, τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο, ὑπάρχει ἀκόμα τό σχῆμα αὐτό (σχ. 31).

Ἡ ζωγραφιά τῆς κάρας τοῦ Ἀδάμ στή βάση τοῦ σταυροῦ πλαισιώνεται ἀργότερα μέ καμπύλο γλυπτό, πού ἔχει τά κοῖλα του νά κοιτάζουν πρός τά ἔξω. Τοιουτοτρόπως ἐμφανίζονται στό εἰκονοστάσι τῆς Μονῆς Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Θάρρι (σχ. 138 Θ). Στόν 18ο αἰώνα καί εἰδικά στό δεύτερο μισό, αὐτά συντίθενται ἀπό τρεῖς

100. Ἀ. Θεοδοσίου, ὅ.π., σχ. 101 Β.

101. Ἀ. Θεοδοσίου, ὅ.π., σχ. 101 Ε καί 102 Α.

καμπύλες ὅπως στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στά Λάερμα (σχ. 138 Κ). Στό τέλος τοῦ αἰώνα αὐτοῦ ἀπαντῶνται καί τά κυκλικά, μέ δείγματα στούς Ναούς τοῦ Ἁγίου Νικολάου στό Παραδείσι (σχ. 138 ΚΑ), τῆς Ἐλεούσας στό ὁμώνυμο χωριό (σχ. 138 ΚΒ) καί τοῦ Ἁγίου Μερκουρίου (ἐνοριακός) στόν Ἴστριο (σχ. 138 ΚΓ). Στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰώνα, βρέθηκε καί ἕνα τριγωνικό. Ἀναφερόμαστε στόν Ναό τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Προφύλια, πού εἶναι καί τό μοναδικό (σχ. 138 ΚΔ).

Ἡ σχηματική παράσταση τοῦ Ἅδη διασυνδέεται μέ τούς δράκοντες συμβολικά ὡς στοιχεῖο τοῦ Θανάτου. Καί τά δύο θέματα παραπέμπουν ἐκεῖ. Ἀντίθετα ὁ Σταυρωμένος Χριστός πιό πάνω εἶναι πηγή Ζωῆς. Ἔτσι ἑρμηνεύονται ὡς σωτηρία ἀπό τόν θάνατο, σύμφωνα μέ τόν Ἅγιο Ἰωάννη τόν Χρυσόστομο[102].

ΣΤ. Οἱ ἀνώτερες κοσμητικές ζῶνες.

Σέ ὁριζόντια διάταξη κάτω ἀπό τή στέψη καί πάνω ἀπό τό Δωδεκάορτο τοποθετοῦνται δύο ἕως ἕξι κοσμητικές ζῶνες. Ἐξαίρεση παρατηρεῖται στά παλαιότερα εἰκονοστάσια τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (ἐξωκκλήσι) στή Λαχανιά καί τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ τοῦ Πατηριώτη στόν Ἀρχάγγελο, πού δέν ἔχουν καμμιά. Καί τά δύο ὅμως εἶναι ἀνασυγκροτημένα. Δέν γνωρίζουμε ἄν ἀρχικά εἶχαν τέτοιες. Πιθανόν νά ὑπῆρχαν ἀλλά δέν σώθηκαν. Ἐντοπίστηκαν παρόμοιες πάντως, τῆς ἐποχῆς τους, σέ ἄλλες περιοχές. Ὅπως γιά παράδειγμα στή Μονή Διονυσίου τοῦ Ἁγίου Ὄρους, χρονολογημένες στόν 16ο αἰώνα[103]. Ἀπό τό τέλος τοῦ 17ου αἰώνα περιλαμβάνονται καί αὐτές μέ τά τόξα τοῦ Δωδεκαόρτου σέ σειρά καθώς καί τά τύμπανά τους. Στόν 19ο αἰώνα ἡ κατώτερη ἀπό αὐτές γίνεται διπλή. Δύο χονδρές σανίδες, διαχωρισμένες καί τοποθετημένες σέ παραλληλία περιέχουν σκαλιστά ἡ μία τά τόξα μέ τά ἐνδιάμεσά τους τριγωνικά διαστήματα καί ἡ ἄλλη τά τύμπανά τους. Τήν ἴδια περίοδο ἐμφανίζονται καί οἱ σφαιρικές γλυπτές καλύπτρες, πού γεφυρώνουν τό κενό ἀνάμεσα ἀπό τήν πρισματική προεξοχή τοῦ Δωδεκαόρτου καί τήν ὑπερκείμενη ζώνη.

Ἀπό τά θέματα διαχωρίζονται τά παλαιά τῆς δεύτερης ὁμάδας εἰκονοστασίων μέ ρόδακες, ἄνθη, κωδώνια, Μακεδονικά ἄνθη καί

102. Γεώργιος Γρατσέας, *Σταύρωσις, ΘΗΕ,* τ. 11 (1967), σ. 457.

103. Ἀ. Θεοδοσίου, ὅ.π., σχ. 6 Α καί εἰκ. 2 Α.

κληματίδες. Στήν τρίτη ἑλισσόμενα ἀκανθόφυλλα. Οἱ γιρλάντες ἐντοπίζονται στήν τέταρτη. Οἱ ἀνθοφόροι κλάδοι στήν ἑπόμενη καί στήν ἔκτη γιρλάντες, ἀετοί καί ἄνθη σέ δέσμες.

Τά κωδώνια σάν ἄνθη παρατηροῦνται σέ δύο μόνο εἰκονοστάσια. Τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς στόν Ἀρχάγγελο καί τῆς Παναγίας τῆς Μυρτενῆς στήν Ἰαλυσό (σχ. 14 Β, 119 Γ). Ὑπάρχει ὡστόσο καί σέ ξυλόγλυπτα ἄλλων ναῶν ἐκτός Ρόδου, πού χρονολογοῦνται στόν 17ο αἰώνα. Ἐνδεικτικά ἀναφέρονται τά ἀντίστοιχα στό καθολικό τῆς Μονῆς τοῦ Παντοκράτορος στό Ἅγιον Ὄρος (σχ. 119 Α) καί τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου στή Ζαγορά Πηλίου (σχ. 119 Β). Ἐντοπίζεται ἐπίσης καί σέ παλαιό βημόθυρο τῆς Μονῆς Κουτλουμουσίου στήν Ἀθωνική πολιτεία, πού χρονολογεῖται στό 1700[104].

Τά τόξα πάνω ἀπό τίς εἰκόνες τοῦ Δωδεκαόρτου εἶναι τριγωνικά ἤ κυκλικά ἤ ὀξυκόρυφα. Τά δύο πρῶτα ἀπαντῶνται μαζί στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Παραδείσι. Συγκεκριμένα τά κυκλικά τοποθετήθηκαν κάτω ἀπό τίς ἀμβλεῖες γωνίες τῶν τριγωνικῶν (εἰκ. 135 Α). Τά ἀντίστοιχα στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου τῆς Λίνδου ἀποτελοῦνται μόνο ἀπό τριγωνικά (εἰκ. 135 Β).

Μισός κύκλος σχηματίζει τά συγκεκριμένα τόξα στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τοῦ Ἁγίου Φιλήμονα στήν Ἀρνίθα (εἰκ. 135 Γ), τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στήν Ἰαλυσό (εἰκ. 135 Δ), τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Καμειρί στά Μάσσαρι (εἰκ. 135 Ε), τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο (εἰκ. 135 ΣΤ), τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο (εἰκ. 135 Η), τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων στήν Πόλη τῆς Ρόδου (εἰκ. 136 Θ), τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι (εἰκ. 136 Ι), τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Θάρρι (εἰκ. 136 ΙΒ), τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό (εἰκ. 136 ΙΓ), τοῦ Ἁγίου Νικολάου στήν Πόλη τῆς Ρόδου (εἰκ. 136 ΙΔ), τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες (εἰκ. 136 ΙΣΤ), τοῦ Ἀρταμίτη (εἰκ. 137 ΙΖ) καί τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στόν Μεσαναγρό (εἰκ. 137 ΚΔ). Ἀπό αὐτά συμπεραίνεται ὅτι ὑπῆρχαν σχεδόν σέ ὅλες τίς ἐποχές. Ἐξαίρεση παρατηρεῖται στά εἰκονοστάσια τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Ρωμαίας στό Γεννάδι καί τοῦ Ἁγίου Μερκουρίου (ἐνοριακός) στόν Ἴστριο. Ἐξ αὐτῶν τό

104. Παρασκευή Παπαδημητρίου, *Ἡ ἐξέλιξη τοῦ τύπου τῆς εἰκονογραφίας τοῦ βημόθυρου ἀπό τόν 10ο ἕως τόν 18ο αἰώνα,* Θεσσαλονίκη, 2007, σ. 524.

πρῶτο ἀντιστοιχεῖ σέ τόξο μικρότερο τοῦ μισοῦ (εἰκ. 135 Ζ) καί τό δεύτερο πέραν τοῦ μισοῦ, σχηματίζοντας πέταλο (εἰκ. 137 Κ). Μέ τμῆμα ἑνός τρίτου τοῦ κύκλου διαμορφώνονται καί κάποια τόξα στό πρῶτο τέταρτο τοῦ 20οῦ αἰώνα ὅπως γιά παράδειγμα στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας στό Παραδείσι (σχ. 146 ΙΕ), τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Σπορινοῦ στήν Κρεμαστή (σχ. 146 ΙΣΤ) καί τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα τοῦ νέου στά Σιάννα (σχ. 146 ΙΖ).

Ὀξυκόρυφα ὑπάρχουν μόνο στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Κάτω στήν Πόλη τῆς Ρόδου (εἰκ. 136 ΙΑ).

Ὅλα τά παραπάνω ἔχουν σκαλιστό τύμπανο ἐκτός ἀπό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Κάτω, πού εἶναι ζωγραφιστό (εἰκ. 136 ΙΑ) καί τοῦ Ἁγίου Νικολάου στήν Πόλη τῆς Ρόδου μέ τίς ἔνθετες ψηφίδες ὀστράκων τῆς θάλασσας (εἰκ. 136 ΙΔ). Τά θέματα στά τύμπανα εἶναι γιά τά παλαιότερα ἀκτινωτό κόσμημα, ἤ μισό ἄνθος μέ ὀμφαλό. Φύλλα, πέταλα τῶν ἀνθῶν καί τρίγωνα συνθέτουν τό σχέδιο. Στόν 18ο αἰώνα συχνά τή θέση τους καταλαμβάνουν κεφαλές ἀγγέλων ἤ Χερουβίμ, ὅπως στά εἰκονοστάσια τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι (εἰκ. 136 Ι) καί τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Κάτω (εἰκ. 136 ΙΑ). Ἀπό τό δεύτερο μισό τοῦ 18ου αἰώνα καί ὅλο τόν 19ο κοσμοῦνται μέ δέσμες ἤ δοχεῖα μέ ἄνθη. Γνωστά παραδείγματα μπορεῖ κάποιος νά δεῖ στά εἰκονοστάσια τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό (εἰκ. 136 ΙΓ), τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες (εἰκ. 136 ΙΣΤ) καί τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στίς Καλυθιές (εἰκ. 137 ΙΘ). Στά ἐνδιάμεσά τους τριγωνικά διαστήματα τά τόξα ἔχουν γλυπτά ἄνθη, φύλλα ἤ δέσμη ἀπό αὐτά. Τά διάτρητα τύμπανα, μέ τά διαμπερῆ κενά στό βάθος, ἐμφανίζονται στό δεύτερο μισό τοῦ 18ου αἰώνα καί συνεχίζουν σέ ὁλόκληρο τόν ἑπόμενο.

Τοξωτό πλαίσιο ἔχουν καί τά Δωδεκάορτα τῶν εἰκονοστασίων τῆς πέμπτης ὁμάδας. Χωρίς ὅμως τύμπανα. Καί αὐτά ἐπίσης τά τόξα ἀποτελοῦν τμήματα τῶν ἀνώτερων ζωνῶν. Τοιουτοτρόπως ἐμφανίζονται στούς Ναούς τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινοῦ (σχ. 143 Η), τῆς Ὕψωσης τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στή Μαλώνα (σχ. 143 Θ), τοῦ Ἁγίου Δημητρίου στά Καλαβάρδα (σχ. 143 Ι) κ.ἀ.

Στήν τελευταία ὁμάδα βρίσκονται καί οἱ ἀκόσμητες ζῶνες. Συνδυάζονται σέ τρεῖς περιπτώσεις μέ ἄλλες ὀδοντωτές, μέ μικρά τετράγωνα, δηλαδή, πού ἐναλλάσσονται σέ προεξέχοντα καί μή. Τίς

συναντήσαμε στούς Ναούς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στίς Φάνες, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Ἄνω τῆς Πόλεως Ρόδου καί στή Γέννηση τῆς Θεοτόκου στήν Προφύλια.

Ζ. Δωδεκάορτο - Δέηση - Προφῆτες.

Τό Δωδεκάορτο, δηλαδή, οἱ δώδεκα κυριότερες ἑορτές τοῦ Χριστοῦ καί τῆς Παναγίας, εἶναι συνήθης ζωγραφική παράσταση στά εἰκονοστάσια τῆς Ρόδου. Εἰκονίζουν χωριστά τά Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου, τόν Εὐαγγελισμό, τή Γέννηση τοῦ Χριστοῦ, τήν Περιτομή, τήν Ὑπαπαντή, τή Βάπτιση, τήν Ἔγερση τοῦ Λαζάρου, τή Βαϊοφόρο, τή Σταύρωση, τήν Ἀνάσταση, τή Μεταμόρφωση τοῦ Σωτῆρος καί τήν Κοίμηση τῆς Θεοτόκου. Στά διευρυμένα Δωδεκάορτα τό θεματολόγιο συμπληρώνεται μέ περισσότερες εἰκόνες ὅπως ἡ Ἄκρα Ταπείνωση, ἡ Ταφή τοῦ Χριστοῦ, ἡ Ἀποκαθήλωση καί λοιπά. Ὁ μεγαλύτερος ἀριθμός παραστάσεων αὐτῆς τῆς περίπτωσης ἐντοπίζεται στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἀρχαγγέλου στήν ὁμώνυμη κοινότητα, πού ἀριθμεῖ συνολικά τριάντα τέσσερεις (34).

Λιγότερο διαδεδομένη εἶναι ἡ Δέηση, οἱ εἰκόνες, δηλαδή, τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας, τοῦ Προδρόμου καί τῶν Ἀποστόλων πάνω ἀπό τόν κοσμήτη. Ἡ διάταξή τους εἶναι πάντα τυπική. Στό κέντρο τοποθετεῖται ἡ εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ. Δεξιά ὅπως κοιτάζουμε, τοῦ Προδρόμου καί ἀριστερά τῆς Παναγίας. Ἀκολουθοῦν οἱ Ἀπόστολοι κατά ἱεραρχική τάξη σέ δύο ἡμιχώρια. Στό ἕνα ἡγεῖται ὁ Ἀπόστολος Πέτρος καί στό ἄλλο ὁ Ἀπόστολος Παῦλος. Ὅλοι εἶναι ἐστραμμένοι πρός τόν Χριστό, μέ κίνηση σεβασμοῦ. Μερικά παραδείγματα εἰκόνων τῆς Δέησης ἐντοπίζονται στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Ρωμαίας στό Γεννάδι, τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στό Ἀσκληπειό καί ἀλλοῦ. Εἰδικά στό πρῶτο οἱ τρεῖς κεντρικές μορφές (Χριστός, Παναγία, Πρόδρομος) ζωγραφίστηκαν μέσα σέ κυκλικά διάχωρα στή ζώνη τῆς κληματίδας. Ἄλλο ἕνα παλαιό τμῆμα Δέησης μέ τίς μορφές σέ γλυπτό κύκλο σώθηκε στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό (εἰκ. 281 Γ). Τήν ἴδια ἐποχή καί σέ ἄλλες περιοχές τῆς Ἑλλάδας ἀπαντᾶται αὐτός ὁ σχηματισμός. Ὑπάρχει παρόμοιος, δηλαδή, στό Κελλί τοῦ Τιμίου Προδρόμου τῶν Καρυῶν στό Ἅγιον Ὄρος (1715-1737)[105], στούς Ναούς

105. Ἀ. Θεοδοσίου, ὅ.π., σχ. 109 Ε.

τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, Κάτω Δολῶν Μεσσηνιακῆς Μάνης (ἀρχές 18ου αἰ.)[106] καί τῆς Ἁγίας Βαρβάρας στόν Δυτικό Ταΰγετο (1721)[107].

Τό σχῆμα τῶν εἰκόνων Δωδεκαόρτου καί Δέησης ἦταν ἀρχικά τετράγωνο (17ος αἰ. – ἀρχές τοῦ 18ου). Μετά ἔγινε ὀρθογώνιο. Μέ ἴσες τίς πλευρές ἐμφανίζονται οἱ παραστάσεις τῶν Ἀποστόλων στά εἰκονοστάσια τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (ἐξωκκλήσι) στή Λαχανιά (σχ. 3), τοῦ Ἁγίου Φιλήμονα στήν Ἀρνίθα (σχ. 12), τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς (σχ. 13), τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Καμειρί (σχ. 19), τῆς Παναγίας Μυρτενῆς στήν Ἰαλυσό (εἰκ. 281 Α, σχ. 24) κ.ἀ. Στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κατταβιά οἱ μορφές τῶν Ἀποστόλων τέθηκαν κάτω ἀπό τοξοστοιχία. Ὁλόκληρη ἡ ζώνη, δηλαδή, ἀποτελεῖται ἀπό ἑνιαῖο γλυπτό ξύλο μέ λειασμένες καί ζωγραφισμένες ἐπιφάνειες. Σέ ἀντίθεση μέ αὐτή, ὅλες οἱ πιό πάνω ἀποτελοῦνται ἀπό μικρά τμήματα σανίδας, μέ ἴσες τίς διαστάσεις σέ ὅλες τίς πλευρές τους καί ἀνάλογα μέ τό μέγεθος τοῦ εἰκονοστασίου ἔχουν μῆκος 18 ἤ 20 ἤ 22 ἑκατοστά τοῦ μέτρου. Στήν ἔκτη ὁμάδα εἰκονοστασίων οἱ συγκεκριμένες σκηνές ζωγραφίζονται σέ ὀρθογώνιες σανίδες μέ τυπικά συνήθως μεγέθη τῶν 31 ἐπί 42 πόντων.

Ὅλες οἱ εἰκόνες τοῦ Δωδεκαόρτου τοποθετοῦνται στό ἴδιο ὕψος, σέ ὁριζόντια διάταξη καί σέ ἕνα ἐπίπεδο. Ἐξαίρεση ἀποτελοῦν ἐκεῖνες τῆς ἔκτης ὁμάδας εἰκονοστασίων, πού ἐξέχουν σέ σχῆμα ἄμβωνα στό κέντρο πάνω ἀπό τήν Ὡραία Πύλη. Κατ᾽ αὐτήν τρεῖς ἤ τέσσερεις παραστάσεις μαζί μέ τούς κιονίσκους διαμορφώνουν πρισματική προεξοχή. Τό κενό, πού δημιουργεῖται ἀπό τήν ὑπόλοιπη κατασκευή, συμπληρώνεται μέ καλύπτρα ἀπό πάνω σέ μορφή κυκλικοῦ τμήματος καί ἀπό κάτω μέ κωνικό κιλλίβαντα. Τό στοιχεῖο αὐτό χαρακτηρίζει τήν ἔκτη ὁμάδα τῶν εἰκονοστασίων τῆς Ρόδου.

Οἱ εἰκόνες τῶν Προφητῶν δέν συνηθίζονται. Ἔχουν παρατηρηθεῖ μέσα σέ κυκλικά πλαίσια στόν κλάδο τῆς στέψης ἐπί τοῦ εἰκονοστασίου στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στό Ἀσκληπειό (εἰκ. 282 Β). Ἀργότερα τίς βρίσκουμε σέ μικρότερα κυκλικά ἤ ἐλλειπτικά διάχωρα, πάνω στόν θριγκό, μαζί μέ ἄλλες τῆς Δέησης καί τῶν Εὐαγγελιστῶν. Τό εἶδος αὐτό παρατηρήθηκε κυρίως στά εἰκονοστάσια τῆς πέμπτης ὁμάδας, ὅπως τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Μαλώνας

106. ΥΠΠΟ, *Ξυλόγλυπτα Δυτικοῦ Ταϋγέτου,* σ. 31.
107. ΥΠΠΟ, ὅ.π., σ. 105.

(εἰκ. 157, σχ. 48), τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινοῦ (εἰκ. 283 Β, σχ. 50), τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κρεμαστή (εἰκ. 283 Γ, σχ. 51) καί τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα στή Μεσαιωνική Πόλη τῆς Ρόδου (εἰκ. 283 Δ, σχ. 52).

Οἱ κιονίσκοι στό Δωδεκάορτο καί τή Δέηση ἀρχικά ἦταν κυλινδρικοί μέ μικρό κιονόκρανο, ὅπως δείχνουν τά εἰκονοστάσια τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Παραδείσι (εἰκ. 138 Α), τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς (εἰκ. 138 Γ) καί τῆς Παναγίας Μυρτενῆς στήν Ἰαλυσό (εἰκ. 138 Θ). Στή συνέχεια στό κάτω μέρος κάτω ἤ στή μέση τοῦ ὕψους τους ἐμφανίζονται φύλλα ἤ ἄνθος. Ἔτσι παρουσιάζονται στά εἰκονοστάσια τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στή Λίνδο (εἰκ. 138 Δ) καί τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Καμειρί (εἰκ. 138 ΣΤ). Ἀπό τήν τρίτη δεκαετία τοῦ 18ου αἰώνα κάποια ἐξ αὐτῶν ἔχουν καί κοσμητική βάση ὅπως στά εἰκονοστάσια τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο (εἰκ. 138 Ι) καί τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ἄνω στή Λίνδο (εἰκ. 138 ΙΑ). Στό τελευταῖο ὑπάρχει ἀκόμα μιά καινοτομία, πού συνίσταται ὡς ἀκολούθως. Πάνω ἀπό τά κιονόκρανα σκαλίστηκαν κεφαλές ἀγγέλων. Στόν ἴδιο ὡστόσο αἰώνα κατασκευάζονται καί οἱ στριφτοί κίονες, πού προηγοῦνται τοῦ πιό πάνω τύπου, ὅπως καί οἱ φολιδωτοί, οἱ ὁποῖοι ἔπονται. Τά παραδείγματα λαμβάνονται ἀπό τά ξυλόγλυπτα στούς Ναούς τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο (εἰκ. 138 Ζ) καί τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι (εἰκ. 138 ΙΒ) καί εἶναι ἄλλοτε στριφτοί καί ἄλλοτε μέ γλυπτό φυτικό διάκοσμο. Ὑπάρχουν καί οἱ τορνευτοί. Στήν πρώτη κατηγορία μπορεῖ νά εἶναι καί σέ τριάδες.

Γιά λόγους οἰκονομίας ἐπανέρχονται οἱ κυλινδρικοί κιονίσκοι ἐκεῖ ὅπου τά ξυλόγλυπτα μέρη εἶναι λίγα. Ἔχουν ἐντοπιστεῖ στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στά Κοσκινοῦ, τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στή Δαματριά, στόν Ἀρταμίτη, στόν Ἅγιο Γεώργιο Ἀρνίθας κ.ἀ.

Ξυλόγλυπτα μέ στριφτούς κιονίσκους στή θέση αὐτή βρίσκουμε στούς Ναούς τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου, τῶν Ταξιαρχῶν στήν Κάλαθο καί τοῦ Ἁγίου Ἰσιδώρου. Τριπλοί ἤ σέ τριάδες σημειώνονται στούς Ναούς τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στήν ὁδό Δαμασκηνοῦ, ἐντός τῆς Πόλεως, τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Χαμηλῆς στόν Ἀρχάγγελο, τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό, τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες, τῆς Μεταμόρφω-

σης τοῦ Σωτῆρος στίς Καλυθιές κ.ἀ. Χαρακτηρίζουν, δηλαδή, εἰκονοστάσια τῆς τέταρτης καί ἕκτης ὁμάδας. Χρονικά μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι, οἱ τριπλοί κίονες στή θέση τῆς Δέησης ἤ τοῦ Δωδεκαόρτου ἀπαντῶνται στό δεύτερο μισό τοῦ 18ου αἰώνα. Σταματοῦν γιά ἕνα διάστημα καί ἐπανέρχονται στό δεύτερο μισό τοῦ 19ου.

Η. Κοσμήτης.

Ὁ κοσμήτης ἐμφανίζεται σέ μᾶς ἀρχικά ὡς ἁπλή σκαλιστή δοκός σέ στύλους. Ἔτσι δείχνουν τά παλαιότερα ξύλινα ἐπιστύλια στή Ρόδο, πού παραπέμπουν μάλιστα στά ἀντίστοιχα μαρμάρινα τέμπλα τῶν βυζαντινῶν χρόνων. Δέν ἔχουν ὅμως διατομή τραπεζίου, ὅπως ἐκεῖνα, ἀλλά τετραγώνου ἤ ὀρθογωνίου. Τά θέματα ἐπίσης δέν βρίσκονται στήν κάτω πλευρά ἀλλά σκαλίστηκαν ἐδῶ μετωπικά. Τά δύο ἀντιπροσωπευτικά εἰκονοστάσια στούς Ναούς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στό Βάτι καί τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στό ἐξωκκλήσι τῆς Λαχανιᾶς ἔχουν κοινά θέματα. Οἱ συμπλεκόμενοι κύκλοι καί ρόμβοι εἶναι παρόμοιοι. Στό πρῶτο, δύο γλυπτές ταινίες σέ σχῆμα σχοινιοῦ ὁριοθετοῦν τήν πάνω καί τήν κάτω πλευρά (σχ. 147). Στό δεύτερο, παραλείπεται ἡ ἄνω καί στή θέση τους ὑπάρχουν κυκλικά τμήματα (εἰκ. 141, σχ. 148). Τό κεντρικό πάντως θέμα μέ τά γεωμετρικά σχήματα πού πλέκονται, ἔχει ἐντοπισθεῖ σέ παλαιά ξυλόγλυπτα στήν πρώην Γιουγκοσλαβία[108], στή Βουλγαρία[109], στήν Ἑλλάδα[110] καί χρονολογοῦνται στήν περίοδο ἀπό τόν 14ο μέχρι τόν 16ο αἰώνα. Καί στίς δύο περιπτώσεις παρουσιάζονται μέ τήν τεχνική τοῦ ψαθωτοῦ. Κάθε ταινία, δηλαδή, πού ἀποτελεῖ τό περίγραμμα τοῦ κύκλου ἤ τοῦ ρόμβου, διασταυρώνεται μέ τήν ἄλλη πού συναντᾶ στή συνέχεια, περνώντας ἐναλλάξ ἡ μιά πάνω καί ἡ ἄλλη ἀπό κάτω (σχ. 2 Β καί 4). Μέ τό συγκεκριμένο γλυπτό θέμα χαρακτηρίζονται τά ἐπιστύλια τῆς πρώτης ὁμάδας στή Ρόδο.

---

108. M. Cerovic – Ljubinkovic, *Les Bois Sculptés de la Yougoslavie,* Mirijana Cerovic – Ljubinkovic, *Les Bois Sculptés de Moyen Age dans les Régions Orientale de la Yougoslavie* (Institut Archéologique. Monographies), Beograd, 1965, πίν. XIX, XX, XXIV, XXV, XXVI.

109. Assen Tschilingirov, *Die Kunst des Christlichen Mittelalters in Bulgarien,* 4 bis 18 Jahrehundert, München (1979), πίν. 139, 141.

110. Efthalia Constantinides, *The wall paintings of the Panagia Olympiotissa at Elasson in Northern Thessaly,* Vol. 1, Athens 1992, pl. 126.

Στήν ἐπόμενη περίοδο τοῦ 17ου αἰώνα καί στίς τρεῖς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 18ου ἐκτοπίζονται τά συμπλεκόμενα σχήματα καί τή θέση τους καταλαμβάνουν οἱ κληματίδες. Μέ τό θέμα αὐτό διακρίνονται οἱ κοσμῆτες τῆς δεύτερης ὁμάδας εἰκονοστασίων, πού ὡστόσο διατηροῦνται σάν σχῆμα ὡς ἐνιαία δοκός μέ ὀρθογώνια διατομή. Τό μικρότερο πλάτος τῆς μπροστινῆς τους ἐπιφάνειας μετρήθηκε στόν Ναό τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς καί εἶναι ἴσο μέ δώδεκα ἑκατοστά. Τό μεγαλύτερο σέ ἐκεῖνο τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Ρωμαίας μέ 46 ἑκ. καί ἀμέσως μετά τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων μέ 24 ἑκ. Τά περισσότερα ἀπό τά ὑπόλοιπα τῆς ἴδιας ὁμάδας ἔχουν αὐτή τή διάσταση γύρω στούς εἴκοσι πόντους.

Τά φύλλα ἐπί αὐτῶν εἶναι μετωπικά. Οἱ κλάδοι διασταυρώνονται μεταξύ τους (σχ. 121, 122) καί τά παρακλάδια ὁμοίως καμπυλώνουν πρός τά μέσα σχηματίζοντας τό γράμμα γ (γάμμα) μέ τό κύριο στέλεχος (σχ. 120).

Ἄλλα θέματα τῆς κληματίδας εἶναι τά Μακεδονικά ἄνθη (σχ. 115-118) καί τά ἑλικοειδῆ ἀκροβλάσταρα. Ἀπό ὅλα τά ἐπιστύλια πού ἐξετάστηκαν πιό πάνω, τρία μόνο ἔχουν πτηνά, τά ὁποῖα ραμφίζουν τά σταφύλια. Τό ἕνα βρίσκεται στόν Ναό τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Καμειρί Μασσάρεως (εἰκ. 147), τό δεύτερο στόν ἀντίστοιχο τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στά Μαριτσά καί τό τρίτο στούς Ἁγίους Ἀναργύρους τῆς Πόλεως Ρόδου (εἰκ. 149, σχ. 161). Ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι καί οἱ καρποί ἤ φύλλα σέ τριάδες, ὅπως αὐτά ὑπάρχουν στά ἐπιστύλια τῶν Ναῶν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Ἄνω τῆς Πόλεως Ρόδου (σχ. 150), τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στή Λίνδο (σχ. 112 Δ) καί τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στό Νιοχώρι (σχ. 158). Σέ τριάδες εἶναι καί τά σταφύλια σέ γλυπτές κληματίδες ἐντός συγκεκριμένων ναῶν τῆς Μακεδονίας πού χρονολογοῦνται στόν 17ο αἰώνα, ὅπως στή Μονή Βλατάδων τῆς Θεσσαλονίκης, στά καθολικά τῶν Μονῶν Παντοκράτορος καί Φιλοθέου τοῦ Ἁγίου Ὄρους (σχ. 112 Α-Γ) κ.ἀ.

Τό κεντρικό θέμα τοῦ ἐπιστυλίου εἶναι συνήθως σταυρός ἤ θυρεός, ἀπό τόν ὁποῖο ἐκκινοῦν καί ἐκτείνονται σέ ἀντίθετες κατευθύνσεις.

Στό εἰκονοστάσι τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στή Λίνδο παρατηρεῖται μιά καινοτομία. Οἱ ἀκρινές ταινίες τοῦ ἐπιστυλίου ἔχουν μεγαλύτερο πλάτος καί ἀποτελοῦν χωριστές ζῶνες. Κοσμοῦνται ὄχι πλέον μέ σχοινιά ἀλλά μέ πεντάφυλλα γλυπτά ἀνθέμια. Στίς πλευ-

ρές, πού ἐφάπτονται μέ τήν πλατιά (τῆς κληματίδας), μεσολαβοῦν σημειοσειρές (ἀστράγαλοι). Μιά ἄλλη κάτω ἀπό αὐτές φέρει γραπτό φυτικό διάκοσμο σέ ἀσημί φόντο ἤ καί ἀνάποδα. Ἀσημί, δηλαδή, κλάδο σέ χρωματιστό κάμπο. Μέ ἄλλα λόγια οἱ ὁριζόντιες ζῶνες ἀπό τίς Δεσποτικές εἰκόνες μέχρι τό Δωδεκάορτο εἶναι τέσσερεις συνολικά καί ὁλικό πλάτος 47 ἑκατοστά τοῦ μέτρου (εἰκ. 145).

Μιά ἄλλη ἰδιομορφία ἐντοπίζεται στό ἐπιστύλιο τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ἄνω στή Λίνδο. Γλυπτή μορφή τοῦ Προφήτη Ἰεσσαί στερεώθηκε στό κέντρο τῆς κληματίδας κάτω ἀπό τόν θυρεό (εἰκ. 150). Τό συγκεκριμένο στοιχεῖο δέν βρέθηκε πουθενά ἀλλοῦ σέ εἰκονοστάσια τῆς ἴδιας ὁμάδας. Τό τελευταῖο ἀσφαλῶς χρονολογημένο μέ κληματίδα εἶναι τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ, ἀπό τό ὁποῖο ἐπίσης ἀπουσιάζει ἡ μορφή τοῦ Προφήτη.

Ἐντελῶς διαφορετικοί εἶναι οἱ κοσμῆτες τῶν εἰκονοστασίων τῆς τρίτης ὁμάδας. Στό πρῶτο ἐξ αὐτῶν, τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι, βλέπει ὁ καθένας ἐννέα διαφορετικές ζῶνες, χωρίς καμιά κληματίδα. Τό ἄθροισμα τοῦ συνολικοῦ πλάτους τους ἀπό τό Δωδεκάορτο μέχρι τίς Δεσποτικές εἰκόνες εἶναι 94 ἑκατοστά. Ἐναλλάσσονται μεταξύ τους οἱ πλατιές μέ τίς στενές, οἱ κοσμητικές μέ τίς ἀκόσμητες καί τά θέματά τους διαφέρουν. Στή φαρδύτερη τοποθετεῖται ὁ ἀνθοφόρος κλάδος. Οἱ γλυπτές παραστάσεις τοῦ Προφήτη Ἰεσσαί, ξαπλωμένου, τῆς Παναγίας Βρεφοκρατούσας πιό πάνω καί τῶν Προφητῶν κατά διαστήματα σέ ὁριζόντια διάταξη εἶναι ἔνθετες στή ζώνη αὐτή καί εἰκονίζουν τή «ρίζα τοῦ Ἰεσσαί». Τό ὅραμα πού εἶδε, δηλαδή, ὁ Προφήτης γιά τό γενεαλογικό δένδρο τοῦ Χριστοῦ Σωτήρα, πού θά προέλθει ἀπό τούς ἀπογόνους του καί θά ἔχει βασιλική καταγωγή. Στήν ἑπόμενη, πού εἶναι κάτω ἀπό αὐτή τή ζώνη, ἄγγελοι δυτικοῦ τύπου σκαλίστηκαν σέ σειρά, οἱ ὁποῖοι ἐναλλάσσονται μέ γιρλάντες καί ἄνθη μέ φύλλα. Οἱ συγκεκριμένες μορφές τῶν οὐρανίων δυνάμεων χαρακτηρίζονται ὡς κεφαλές ἀγγέλων (χωρίς σῶμα) μέ δύο φτεροῦγες κάτω ἀπό αὐτές. Μιά ἄλλη φέρει ἄνθη σέ σειρά καί μιά φυτικά κοσμήματα (εἰκ. 151).

Μέ ἀνθοφόρους κλάδους καί γιρλάντες διαμορφώνονται ἐπίσης οἱ κοσμῆτες στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Θάρρι (εἰκ. 154) καί τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στόν Ἀρχάγγελο (εἰκ. 153). Καί τά δύο ἐντάσσονται στήν ἴδια (τρίτη) ὁμάδα. Σέ μιά ἀπό τίς ζῶνες τους παρατηρεῖται τό θέμα μέ τά διαδοχικά

φυτικά στελέχη σέ δύο σειρές πού σχηματίζουν αὐλάκι, τό ὁποῖο γεφυρώνεται κατά διαστήματα μέ ἀλληλοεπικάλυψη τῶν ἀκανθόφυλλων (εἰκ. 154). Ἐπαναλαμβάνονται ἐλαφρῶς διαφοροποιημένα, δηλαδή, τά γλυπτά πού ὑπάρχουν πάνω ἀπό τό Δωδεκάορτο (σχ. 39 Α καί Β).

Ἡ ἰδιομορφία πού ὑπάρχει στό εἰκονοστάσι τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου ἔγκειται στά ἀντικριστά ζωάκια σέ μιά ἀπό τίς ζῶνες. Τά προσωπεῖα (μάσκες) ἐπίσης στήν ἴδια σειρά δέν εἶναι συνηθισμένα (εἰκ. 156). Τά βρίσκουμε σέ ἄλλο ἕνα ξυλόγλυπτο τῆς ἑπόμενης ὁμάδας. Σκαλίστηκαν σέ ἀνάλογη θέση ἐπί τοῦ εἰκονοστασίου στόν ἐνοριακό ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Λαχανιᾶς (εἰκ. 160).

Στά εἰκονοστάσια πού ἀκολουθοῦν ὑπάρχει ἀκόμα ἕνας νεωτερισμός στόν κοσμήτη. Ἀναφερόμαστε στήν τέταρτη ὁμάδα καί τήν προσθήκη τοῦ κυκλικοῦ τόξου μέ κοσμητικό τύμπανο πάνω ἀπό τίς Δεσποτικές εἰκόνες καί τίς εἰσόδους. Τό βρίσκουμε ἀρχικά στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό (εἰκ. 175), ἀπό τό ὁποῖο πιθανόν ἀντιγράφουν καί τά ὑπόλοιπα. Διατηροῦνται οἱ ἀνθοφόροι κλάδοι, οἱ γιρλάντες καί τά φυτικά θέματα τῆς προηγούμενης ὁμάδας, τά ὁποῖα ἐμπλουτίζονται μέ ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα. Στίς γιρλάντες ἐνίοτε προστίθενται ἀετοί μέ ἀνοικτές τίς φτεροῦγες. Μέ τίς προσθῆκες τῶν νέων στοιχείων ὁ κοσμήτης μεγαλώνει σέ ὕψος καί μετατρέπεται σέ βαρύ θριγκό. Στό εἰκονοστάσι τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό π.χ. οἱ ζῶνες ἀνάμεσα ἀπό τίς Δεσποτικές εἰκόνες καί τό Δωδεκάορτο ἔχουν συνολικό πλάτος ἴσο μέ ἕνα μέτρο καί σαράντα ἑπτά ἑκατοστά (1,47). Στά τύμπανα τῶν κυκλικῶν τόξων πάνω ἀπό τίς Δεσποτικές εἰκόνες βρίσκονται ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα, κλαδιά μέ ἄνθη, λιοντάρια, γρυπολέοντες καί ἄγγελοι. Στό ἀντίστοιχο τῆς Ὡραίας Πύλης σκαλίζεται ἡ παράσταση τοῦ ἀετοῦ, πού μάχεται μέ τό φίδι. Ἡ συγκεκριμένη σκηνή ἐπαναλαμβάνεται σέ ὅλα σχεδόν τά εἰκονοστάσια τῆς ἔκτης ὁμάδας, στήν ἴδια θέση. Γλυπτές, φτερωτές γυναικεῖες μορφές (Ἅρπυιες) παρεμβάλλονται στά τριγωνικά διαστήματα ἀνάμεσα ἀπό τά τόξα.

Οἱ μορφές τῶν προφητῶν παρατηροῦνται καί πάλι στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στήν ὁδό Δαμασκηνοῦ ἐντός τῆς Πόλεως Ρόδου, ὅπως καί στήν προηγούμενη ὁμάδα. Ἐντοπίζονται ὁμοίως καί ἐδῶ στόν κοσμήτη μέ μία διαφορά. Ἀντί γλυπτῶν ὑπάρχουν γραπτές παραστάσεις σέ μετάλλια, τά ὁποῖα

ἐπίσης εἶναι ἔνθετα[111]. Τά εἰκονίδια τῶν προφητῶν στήν κληματίδα δέν εἶναι Ροδίτικη ἐπινόηση. Ὑπάρχουν καί σέ ἄλλες περιοχές σέ προγενέστερους χρόνους. Ἀνάμεσα στά ἄλλα μποροῦν νά σημειωθοῦν ἐκεῖνα στούς θριγκούς τῶν εἰκονοστασίων τῶν Ναῶν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στή Μονή Ἰβήρων (1711)[112] καί τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στή Μονή Μεγίστης Λαύρας (1719)[113] τοῦ Ἁγίου Ὄρους.

Στά θέματα τοῦ κοσμήτη τῆς πέμπτης ὁμάδας εἰκονοστασίων ξεχωρίζουν τά ἐλλειπτικά διάχωρα μέ γραπτές παραστάσεις καί τά φύλλα πού σχηματίζουν στροβίλους. Στεφάνια μέ φύλλα πού στρίβουν ὅλα πρός τά μέσα χαρακτηρίζουν ἐπίσης αὐτή τήν κατηγορία. Τά εἰκονίδια μέσα στίς ἐλλείψεις ὡς σχήματα δύναται κάποιος νά δεῖ στά εἰκονοστάσια τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Μαλώνας (εἰκ. 157), τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινοῦ (εἰκ. 179), τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα στή Μεσαιωνική Πόλη (σχ. 192) κ.ἀ. Διατηροῦνται ἐπί πλέον οἱ ἀνθοφόροι κλάδοι, πού ἐπαναλαμβάνονται σέ ἀρκετές ζῶνες μέ παραλλαγές. Τό ἴδιο καί τά κυκλικά τόξα πάνω ἀπό τίς Δεσποτικές εἰκόνες μέ κοσμητικό τύμπανο.

Στήν ἕκτη ὁμάδα εἰκονοστασίων ὁ κοσμήτης ἔχει συχνά δύο πλατιές ζῶνες. Στή μιά ἀπό αὐτές διακρίνεται ἀνθοφόρος κλάδος καί στήν ἄλλη ἄγγελοι δυτικοῦ τύπου καί γιρλάντες κάτω καί δίπλα ἀπό αὐτούς. Δείγματα γιά σύγκριση εἶναι τά ξυλόγλυπτα στούς Ναούς τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἔμπωνα (εἰκ. 164), τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στά Λάερμα (εἰκ. 165) καί τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στίς Καλυθιές (εἰκ. 167). Στό ἴδιο στύλ εἶναι καί τά περισσότερα γλυπτά τῆς συγκεκριμένης θέσης σέ ἄλλους χώρους λατρείας τοῦ νησιοῦ. Στόν ἐνοριακό Ναό τοῦ Ἁγίου Μερκουρίου στόν Ἴστριο, κατ' ἐξαίρεση καί οἱ δύο ζῶνες ἔχουν κλάδους μέ ἄνθη (εἰκ. 169). Ὑπάρχουν ταυτόχρονα καί εἰκονοστάσια τῆς ἴδιας ὁμάδας πού στή θέση αὐτή ἔχουν ἁπλά σανιδώματα μέ ρόμβους καί λίγα γλυπτά (εἰκ. 162, 163, 167). Τά πεντάφυλλα ἀνθέμια σέ σειρά εἶναι ἕνα ἄλλο στοιχεῖο πού ἀπαντᾶται σέ μιά ἤ περισσότερες ζῶνες τοῦ ἰδίου αὐτοῦ τύπου (εἰκ. 162, 163, 164, 167, 168). Τά τύμπανα τῶν τόξων πάνω ἀπό τίς Δεσποτικές εἰκόνες συχνά διαμορφώνονται μέ

111. Ἀ. Θεοδοσίου, *Εἰκονοστάσια στήν πόλη τῆς Ρόδου,* πίν. 16α.
112. Κ. Καλοκύρης, *Ἄθως*, σ. 229, ἐπίν. 48.
113. Ἀ. Θεοδοσίου, *Ξυλόγλυπτα Ἁγίου Ὄρους,* εἰκ. 226.

ἄνθος ἤ κεφάλι πού στέφεται ἀπό ἀκτίνες (εἰκ. 45, 53, 54). Ὑπάρχει στούς Ναούς τῆς Παναγίας Σκιαδενῆς, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Ἀρνίθας κ.ἀ. Τό ἁπλούστερο αὐτό θέμα συνδυάζεται μέ τά ρομβικά κυρίως σχήματα πού ὑπάρχουν σέ ἄλλες θέσεις, ἀφοῦ καί τά δύο ἔχουν λιγότερη ἐργασία στήν ἐκτέλεση. Κατ' αὐτόν τόν τρόπο τό ξυλόγλυπτο εἶναι λιγότερο δαπανηρό. Πλεῖστα στοιχεῖα ἀπό τούς κοσμῆτες τῆς τέταρτης ὁμάδας, σέ ἁπλούστερη ὅμως μορφή, τά βλέπουμε καί πάλι, ὅπως οἱ Ἅρπυιες (εἰκ. 279 Α, Β, Γ, Δ), ὁ ἀετός πού μάχεται μέ τό φίδι (εἰκ. 184, 185) κ.λπ.

Πιό ἁπλά καί στρωτά ἐμφανίζονται τά γλυπτά τοῦ κοσμήτη στήν τελευταία κατηγορία εἰκονοστασίων (ἕβδομη). Τά πολύ σκαλιστά ὑποχωροῦν καί μεγάλες σανιδωτές ἐπιφάνειες καταλαμβάνουν τή θέση τους. Ἐγκαταλείπεται ὁ πυκνός διάκοσμος. Ὁ πλέον σύνθετος κοσμήτης τῆς ὁμάδας βρέθηκε στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα στά Σιάννα μέ ἕξι ἀκόσμητες ζῶνες. Ἀνάμεσά τους ὑπάρχουν καί κάποιες μέ ἀραιόφυλλη κληματίδα (σχ. 174), ὑβριδικά πτηνά, ἰωνικό κυμάτιο καί πεντάφυλλα ἀνθέμια. Στόν Ναό τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας στό Παραδείσι μιά κοσμητική ζώνη ἔχει ἄνθη σέ μεγάλα διαστήματα μεταξύ τους. Ἕνα ἁπλό καί μικρό γλυπτό κόσμημα μέσα σέ μεγάλα γεωμετρικά σχήματα (ρόμβους, ἡμικύκλια κ.λπ.) ὑπάρχει στό ἴδιο αὐτό εἰκονοστάσι καθώς καί σέ ἐκεῖνα τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Προφύλια, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Σπορινοῦ στήν Κρεμαστή καί τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στίς Φάνες.

Ἡ ταινία μέ ὀδοντώσεις τοποθετήθηκε ἐπί τοῦ θριγκοῦ στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας καί τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῆς Παστίδας, ἐνῶ τό θέμα αὐτό βρέθηκε τήν ἴδια ἐποχή ἀλλοῦ σέ ἀνώτερες θέσεις, ὅπως εἴδαμε προηγουμένως.

Θ. Δεσποτικές εἰκόνες.

Ὀνομάζονται Δεσποτικές διότι εἰκονίζουν πρωτίστως τόν Δεσπότη Χριστό καί τήν Παναγία Δέσποινα Μαρία. Ἔχουν καί αὐτές καθορισμένη τάξη ὅπως καί οἱ ἀντίστοιχες τῆς Δέησης καί τοῦ Δωδεκαόρτου στίς ἀνώτερες θέσεις. Ἡ παράσταση τοῦ Χριστοῦ ἐδῶ, στόν τύπο τοῦ Παντοκράτορα, τοποθετεῖται πάντοτε στά δεξιά τῆς Ὡραίας Πύλης, ὅπως τή βλέπουν οἱ πιστοί στό εἰκονοστάσι (κοιτάζοντας ἀνατολικά), ἐνῶ τῆς Παναγίας τῆς Βρεφοκρατούσας στήν

ἄλλη πλευρά τῆς εἰσόδου, στά ἀριστερά. Δίπλα ἀπό ἐκείνη τοῦ Παντοκράτορα στερεώνεται ἡ εἰκόνα τοῦ Τιμίου Προδρόμου. Στήν ἄλλη πλευρά, μετά ἀπό ἐκείνη τῆς Θεοτόκου, ἡ τοῦ τιμωμένου ἁγίου, στό ὄνομα τοῦ ὁποίου εἶναι ἀφιερωμένος ὁ ναός. Ἀκολουθοῦν μετά ἀπό αὐτές τῶν ἄλλων ἁγίων, ἐκ τῶν ὁποίων συχνότερη εἶναι τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Τοῦ Ἁγίου Μόδεστου συνηθίζεται ἐπίσης.

Στή διάπλαση καί τήν ἐφαρμογή τους παρατηροῦνται τά παρακάτω:

Θ 1. Τετράγωνες εἰκόνες. Οἱ διαστάσεις ὕψους καί πλάτους εἶναι ἴσες ἤ σχεδόν ἴδιες. Ἐντάσσονται χρονολογικά στό διάστημα ἀπό τόν 14ο αἰώνα μέχρι τόν 17ο. Οἱ παλαιότερες Δεσποτικές εἰκόνες πού σώζονται στή Ρόδο ἀνάγονται στόν 14ο-15ο αἰώνα. Πρόκειται γιά δύο παραστάσεις πού βρίσκονται στό παλάτι τοῦ Μεγάλου Μαγίστρου τῶν Ἱπποτῶν[114]. Κοντά στό τετράγωνο καί σχεδόν ἴσες εἶναι οἱ διαστάσεις τοῦ ξύλου στήν παλαιά εἰκόνα τῆς Παναγίας Βρεφοκρατούσας στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῆς Πόλεως Ρόδου (γύρω στά 0,80 μ. ἡ κάθε πλευρά) (σχ. 175 Α). Ἐπιγράφεται ὡς Ἐλεοῦσα, ἐνῶ στήν ἀντίστοιχη τοῦ Χριστοῦ διαβάζουμε τό «ΙC ΧC - Βασιλεύς Βασιλευόντων - Μέγας Ἀρχιερεύς».

Θ 2. Τοξωτές. Οἱ τοξωτές εἰκόνες πού διασώθηκαν δέν βρίσκονται στά ἀρχικά εἰκονοστάσια. Μερικές ἀπό αὐτές τοποθετήθηκαν σέ νεότερα. Δύο ἀπό αὐτές ὑπάρχουν στόν Ναό τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας στήν Πόλη τῆς Ρόδου. Ἡ μία ἐξ αὐτῶν –τοῦ Χριστοῦ– φέρει χρονολογία 1677. Τό τόξο εἶναι κυκλικό καί ὀδοντωτό, σκαλισμένο στό ἴδιο μονοκόμματο ξύλο τῆς παράστασης. Ἀποτελεῖ τμῆμα τομέα 120 μοιρῶν. Πρόκειται, δηλαδή, γιά τό ἕνα τρίτο τῆς περιφέρειας τοῦ κύκλου (σχ. 175 Β).

Θ 3. Ὀρθογώνιες εἰκόνες, χωρίς τόξο στό ἄνω μέρος. Ἀπό τό τέλος τοῦ 17ου αἰώνα ἀρχίζουν οἱ ὀρθογώνιες εἰκόνες μέ τό ὕψος μεγαλύτερο τοῦ πλάτους. Στόν 17ο αἰώνα ἐντάσσονται καί οἱ Δεσποτικές τοῦ εἰκονοστασίου στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κατταβιά, μέ τό συγκεκριμένο σχῆμα (σχ. 175 Γ). Τό εὐέλικτο

114. Μυρτάλη Ἀχειμάστου-Ποταμιάνου, Ἀμφιπρόσωπη εἰκόνα τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν. Ποίημα ἀριστοκρατικῆς ζωγραφικῆς τῶν Παλαιολόγων, *ΔΧΑΕ,* περίοδος Δ΄, τόμος ΛΖ΄ (2016), σ. 108 καί εἰκόνα 7.

αὐτό σχῆμα γίνεται κανόνας στά μεταγενέστερα ξυλόγλυπτα, σέ ἀντίθεση μέ τό «βασανιστικό» τετράγωνο, πού δέν ταιριάζει σέ ὅλα.

Θ 4. Μέ τόξο κυκλικό καί κοσμητικό τύμπανο. Σ' αὐτή τήν κατηγορία ἐντάσσονται οἱ περισσότερες εἰκόνες πού χρονολογοῦνται ἀπό τά μέσα τοῦ 18ου μέχρι καί τίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰώνα. Διαγράφουν ἀκριβῶς ἡμικύκλιο πάνω ἀπό τήν παράσταση, σέ ἀντίθεση μέ τά προηγούμενα πού ἦταν μικρότερα τμήματα τῆς περιφέρειας κύκλου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αὐτῆς τῆς κατηγορίας μπορεῖ κάποιος νά δεῖ στόν Ναό τῆς Ὕψωσης τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στή Μαλώνα (εἰκ. 175 Δ). Τά τόξα καί τά τύμπανα αὐτά ἀφοροῦν τμήματα τῶν ζωνῶν τοῦ κοσμήτη. Σημειώνονται ὅμως καί ἐδῶ ἀφοῦ εἶναι ὑπολογισμένα νά καλύψουν τό ἄνω μέρος τῶν Δεσποτικῶν, πάνω ἀπό τά ὁποῖα ἐφαρμόζουν ἀκριβῶς καί συμμετέχουν στόν τονισμό καί ἀνάδειξη τῶν παραστάσεων.

Καμπύλα καί μοναδικά εἶναι τά τόξα στή Μονή Καλόπετρας (εἰκ. 175 Ε). Μέ διπλάσιο ὕψος ὡς πρός τό πλάτος κόπηκαν οἱ περισσότερες σανίδες τῶν Δεσποτικῶν εἰκόνων στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Ψίνθο. Στήν ἐμφάνιση εἶναι στενόμακρες (εἰκ. 175 ΣΤ). Μέ τή μείωση τοῦ πλάτους (γύρω στό 0,50 μ.) ἐπιτυγχάνεται ἡ στερέωση περισσότερων τεμαχίων. Ὑπάρχουν, δηλαδή, ἐδῶ ἑπτά Δεσποτικές σέ ἀντίθεση μέ ἄλλους ναούς μέ τό ἴδιο εὖρος, πού ἔχουν μόνο πέντε. Τό στρογγύλεμα τῶν γωνιῶν στίς πάνω πλευρές τῶν Δεσποτικῶν ἐπί τοῦ εἰκονοστασίου στόν νέο Ναό τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα Σιαννῶν δέν ἀπαντᾶται ἐπίσης σέ ἄλλες περιοχές τοῦ νησιοῦ (εἰκ. 175 Ζ).

Ι. Τά κατακόρυφα στοιχεῖα. Ἡ διμερής διαίρεση τῶν στηριγμάτων τοῦ ἐπιστυλίου.

Σέ ὅλα τά εἰκονοστάσια τῆς Ρόδου τά κατακόρυφα στοιχεῖα κάτω ἀπό τό ἐπιστύλιο διαιροῦνται σέ δύο μέρη. Τά κάτω, ὀρθογώνιας συνήθως διατομῆς, τούς πεσσούς καί τά ἄνω, τούς κίονες. Τίθενται σέ ἀπόσταση 0,60 ἕως 1,00 μ. μεταξύ τους. Ἀνάμεσά τους τοποθετοῦνται τά θωράκια καί οἱ Δεσποτικές εἰκόνες ἀντίστοιχα. Ἡ στάθμη, πού διαχωρίζονται, βρίσκεται στό ὕψος τῆς κάτω πλευρᾶς τῶν Δεσποτικῶν εἰκόνων (1,00 ἕως 1,20 μ. ἀπό τή στάθμη τοῦ δαπέδου). Οἱ κίονες εἶναι συνήθως κυλινδρικοί μέ σκαλιστά φυτικά θέματα καί ὄχι μόνο.

Οἱ διάφοροι τύποι κιόνων στά εἰκονοστάσια τῆς Ρόδου ἔχουν ὡς ἑξῆς:

Ι 1. Παλαιοί ξύλινοι κίονες, διαμορφώνονται μέ σχοινιά, πού δένουν κόμβους περίπου στό μέσο τοῦ ὕψους τους. Ὑπῆρχαν στόν Μεσαίωνα παρόμοιοι, κατασκευασμένοι μέ μάρμαρο ἤ πέτρα. Στή δική μας ἔρευνα ἔχουν ἐντοπιστεῖ στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στό Ἀσκληπειό (εἰκ. 230 Α, σχ. 176 Α). Ἀντιγράφουν παλαιά βυζαντινά πρότυπα ἀπό τούς μαρμάρινους κίονες στά τέμπλα τοῦ Πρωτάτου τοῦ Ἁγίου Ὄρους, τῆς Μονῆς Δαφνίου[115] κ.λπ. Τό ἴδιο θέμα διατηρεῖται καί στά Δωδεκάνησα πολύ ἀργότερα στόν 16ο αἰώνα ὅπως τό τμῆμα ἀπό πωρόλιθο στήν Παναγιά τοῦ Κάστρου στή Ρόδο[116] καί στό ξύλινο τέμπλο τοῦ Σπηλαίου τῆς Ἀποκάλυψης στήν Πάτμο, ἐπίσης σύγχρονο τοῦ προηγουμένου[117].

Ι 2. Κίονες μέ κληματίδες ἄνθη καί καρπούς. Ἀφοροῦν τή δεύτερη ὁμάδα εἰκονοστασίων. Αὐτοῦ τοῦ εἴδους βρίσκονται στούς Ναούς τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων στήν Πόλη τῆς Ρόδου (εἰκ. 232 ΙΕ-ΙΣΤ), τῆς Παναγίας Μυρτενῆς στήν Ἰαλυσό (εἰκ. 231 Η), τῆς Καθολικῆς Κατταβιᾶς κ.λπ. Οἱ καρποί ὀργανώνονται σέ τριάδες (σχ. 18) καί ὑπάρχει ποικιλία (ρόδια, μῆλα, σταφύλια, βαλανίδια κ.ἄ.). Τό ἴδιο συμβαίνει καί στά ἄνθη. Τά παραδείγματα ἀντλοῦνται ἀπό τά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων της Πόλεως Ρόδου (εἰκ. 232 ΙΕ-ΙΣΤ), τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς (εἰκ. 230 Β-Γ, σχ. 176 Β), τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου (εἰκ. 230 ΣΤ, σχ. 177 Α-Β), τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας στό Γεννάδι (εἰκ. 231 Θ-Ι), τῆς Ἁγίας Τριάδος στήν Ψίνθο (231 ΙΒ), τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο (εἰκ. 232 ΙΓ) καί τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ἄνω τῆς Λίνδου (εἰκ. 232 ΙΖ). Μοναδικές εἶναι οἱ τουλίπες στά κατακόρυφα στοιχεῖα τῶν ξυλόγλυπτων τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ἄνω στή Λίνδο. Σέ πολλούς κλάδους αὐτῆς τῆς κατηγορίας κιόνων συνδυάζονται τά Μακεδονικά ἄνθη καί τά ρόδα μέ τίς ὀπῶρες. Σπειροειδής ταινία μέ σημειοσειρές παρατηρεῖται στά ἐξεταζόμενα ἐδῶ τμήματα τῶν Ναῶν τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς (σχ. 176 Β, σχ. 15), τῆς Παναγίας Μυρτενῆς στήν Ἰαλυσό, τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο (σχ. 177

115. Α. Κ. Ὀρλάνδος, Νεώτερα εὑρήματα εἰς τήν μονήν Δαφνίου, *ΑΒΜΕ*, τ. Η΄ (1955-1956) 83, εἰκ. 16.

116. Ἀ. Θεοδοσίου, *Εἰκονοστάσια στήν πόλη τῆς Ρόδου,* σχ. 2.

117. Ἀ. Θεοδοσίου, *Ξυλόγλυπτα Ἁγίου Ὄρους ΙΙ,* σχ. 113.

Α) καί τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο. Ἐκτός ἀπό τά ἄψυχα φυτικά θέματα ὑπάρχουν καί ἀνθρωπόμορφες παραστάσεις ἀγγέλων σέ δύο περιπτώσεις. Στούς Ναούς τῆς Ἁγίας Τριάδας στήν Ψίνθο καί τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ἄνω τῆς Λίνδου.

Ὁ γλυπτός διάκοσμος, ὅλων αὐτῶν πού ἀναφέρονται πιό πάνω, συνδυάζεται μέ γραπτές παραστάσεις σέ μικρά ὀρθογώνια ἤ τοξωτά διάχωρα στή βάση τους. Πάνω σέ αὐτά εἰκονίζονται ὁ Χριστός, ἡ Παναγία καί ὁ Πρόδρομος. Τέτοια εἰκονίδια ἐντοπίστηκαν στά εἰκονοστάσια τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων τῆς Πόλεως Ρόδου, τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι (παλαιό τμῆμα), τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο (σχ. 177 Α-Β), τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς καί τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Καμειρί. Τό ἴδιο θέμα παρατηρεῖται σέ κίονα τοῦ ἀντιστοίχου μέσα στόν Ναό τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ τῆς Πόλεως Ρόδου. Οἱ παραστάσεις αὐτές ἄλλοτε ἔχουν τοξωτά πλαίσια καί ἄλλοτε εἶναι ἁπλά ὀρθογώνια (τετράγωνα). Παλαιοί κίονες στό ἀνασυγκροτημένο εἰκονοστάσι τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι ἔχουν παρόμοια διάχωρα μέ παραστάσεις στή βάση τους σέ κυκλικό ὅμως σχῆμα.

Ι 3. Κίονες μέ γεωμετρικά σχέδια ἤ φυλλώματα σέ κάθετες σειρές. Μικροί ρόμβοι σέ κάθετες σειρές βρίσκονται σέ κίονες τῶν εἰκονοστασίων τῶν Ναῶν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Κάτω στήν Πόλη τῆς Ρόδου (εἰκ. 233 ΙΘ, σχ. 177 Γ) καί τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στό Ἀσκληπειό (εἰκ. 233 Κ). Μικρά φύλλα τό ἕνα πάνω στό ἄλλο σέ εὐθεία γραμμή σκαλίστηκαν στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Μαλώνας (εἰκ. 234 ΚΔ) καί τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κρεμαστή.

Ι 4. Στριφτοί κίονες. Ἐμφανίζονται σέ μορφή στερεᾶς ἕλικας. Ἐντοπίζονται στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Ρωμαίας στό Γεννάδι (εἰκ. 231 ΙΑ) καί τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στόν Μεσαναγρό (εἰκ. 80).

Ι 5. Κίονες μέ ἑλισσόμενους ἀνθοφόρους κλάδους. Σέ αὐτούς τά γλυπτά θέματα διατάσσονται σέ σπειροειδῆ μορφή. Παρατηροῦνται στά εἰκονοστάσια τῆς τρίτης ὁμάδας καί εἰδικά σέ ἐκεῖνα τῶν Ναῶν τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι (εἰκ. 233 ΙΗ) καί τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στόν Ἀρχάγγελο. Διατηροῦνται καί ἀργότερα στήν τέταρτη καί ἕκτη ὁμάδα μέ τονισμό τῶν ἀκανθόφυλλων, ὅπως ἐκεῖνοι στούς Ναούς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φά-

νες (εἰκ. 234 ΚΖ, σχ. 179 Α) καί τῆς Ἁγίας Μαρίνας στήν Ἀπολακκιά (εἰκ. 235 ΛΑ, σχ. 179 Β).

Ι 6. Κίονες μέ σπειροειδῆ ταινία καί κλάδο. Τέτοιου εἴδους βρίσκονται στά εἰκονοστάσια τῆς Μονῆς Θάρρι (εἰκ. 233 ΚΑ, σχ. 178 Α), τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου (εἰκ. 233 ΚΓ) καί τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα στή Μεσαιωνική Πόλη τῆς Ρόδου (εἰκ. 234 ΚΣΤ).

Ι 7. Φολιδωτοί. Εἶναι χαρακτηριστικοί στόν Ναό τῆς Παναγίας τῆς Σκιαδενῆς (εἰκ. 235 ΛΒ, σχ. 179 Γ).

Ι 8. Ραβδωτοί κίονες. Ἀποτελοῦν στοιχεῖο τοῦ Νεοκλασσικισμοῦ καί ὄχι μόνο. Σχετίζονται μέ τήν τελευταία ὁμάδα εἰκονοστασίων καί καλύπτουν τήν περίοδο ἀπό τήν τελευταία δεκαετία τοῦ 19ου μέχρι καί τίς τρεῖς πρῶτες τοῦ 20οῦ αἰώνα. Στήν περίπτωση πού συνδυάζονται μέ κοσμητική βάση, τότε παραπέμπουν στή νεο-αναγεννησιακή τέχνη. Ἐντοπίζονται ἀρχικά στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Ἄνω. Στό ἀντίστοιχο τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στήν Ἰαλυσό δέν ὑπάρχουν, δέν σώζονται πλέον (σχ. 180 Β). Τό ἴδιο ραβδωτοί εἶναι καί στούς Ναούς τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας στό Παραδείσι (εἰκ. 235 ΛΕ), τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Σπορινοῦ στήν Κρεμαστή, τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα στά Σιάννα (εἰκ. 235 ΛΖ), τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Προφύλια (235 ΛΔ) καί τοῦ Ἁγίου Νικολάου στήν Παστίδα (σχ. 180 Α).

Ι 9. Κυλινδρικοί ἤ «τορνευτοί» κίονες. Καθ' ἑαυτό κυλινδρικοί κίονες δέν ἔχουν βρεθεῖ στά παλαιά εἰκονοστάσια. Αὐτό σημαίνει ὅτι δέν ὑπῆρχαν τότε τά κατάλληλα ἐργαλεῖα (τόρνοι). Γίνεται ὅμως προσπάθεια σέ κάποια ἀπό αὐτά νά στρογγυλέψουν μέ ροκάνισμα. Στό εἰκονοστάσι τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στό Παραδείσι γιά παράδειγμα, πρόκειται γιά πρισματικούς κίονες μέ διατομή δωδεκάπλευρο, τοῦ ὁποίου ἔχουν ἐξομαλυνθεῖ οἱ ἀκμές μέ τριβεῖο. Στρογγυλοί πάντως ἐμφανίζονται καί στούς Ναούς τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινοῦ (εἰκ. 234 ΚΕ) καί τῶν Ταξιαρχῶν στήν Κάλαθο (εἰκ. 234 Λ). Χρονολογοῦνται οἱ περισσότεροι στό τέλος τοῦ 19ου αἰώνα καί στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ. Στήν ἴδια περίοδο ἐντάσσονται καί οἱ τορνευτοί κίονες ἀπό ἄλλες περιοχές, ὅπως ἐκεῖνοι στά εἰκονοστάσια τοῦ Ἁγίου Νικολάου στό Πόρτο Λάγος στήν Ξάνθη (1904) καί τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στή Σκήτη τοῦ Τιμίου

Προδρόμου τῆς Μονῆς Μεγίστης Λαύρας τοῦ Ἁγίου Ὄρους (1910)[118].

Χωριστές ἤ μοναδικές παρατηρήσεις, πού δέν ἐντοπίζονται ἀλλοῦ σημειώνονται στούς κίονες μέ τίς γραπτές παραστάσεις τῶν Ἀποστόλων ἐντός τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στά Κοσκινοῦ (εἰκ. 234 ΚΘ) τούς τριπλούς τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό (εἰκ. 233 ΚΒ, 236).

Στίς ὁριζόντιες διατομές τῶν κιόνων παρατηρήθηκαν τά ἑξῆς:

Οἱ δύο κίονες στήν Ὡραία Πύλη τοῦ Ναοῦ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στό Ἀσκληπειό ἔχουν τετράφυλλη τομή (σχ. 181 Α). Οἱ ἀντίστοιχοι στόν Ἅγιο Θωμᾶ Μονόλιθου ὀρθογώνια μέ στρογγυλές τίς μπροστινές γωνίες (σχ. 181 Β). Στή συνέχεια ἐντός τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῆς Πόλεως Ρόδου βρέθηκαν σέ ὀκτάγωνα σχήματα (σχ. 181 Γ). Παρόμοιοι ὑπάρχουν καί στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνα στήν Πάτμο[119]. Ἀκολουθοῦν ἐκεῖνοι στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό, πού εἶναι μιά τριάδα ἀπό κατακόρυφα κυλινδρικά καί σκαλιστά στοιχεῖα καί ἐξ αὐτοῦ στήν κάτοψη σχεδιάζονται ὡς τρεῖς κύκλοι (σχ. 181 Δ). Κατά τόν ἴδιο τρόπο τρεῖς κίονες σχεδόν σέ ἐπαφή μεταξύ τους βρέθηκαν καί στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στή Σύμη, πού χρονολογεῖται στό ἔτος 1795[120]. Στόν Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινοῦ εἶναι ἐπίσης κυλινδρικοί καί φαίνονται ὡς τορνευτοί (σχ. 181 Ε). Στήν πραγματικότητα πρόκειται γιά ὀκτάγωνο ἤ ἄλλο κανονικό πολύγωνο στό ὁποῖο ἔχουν λειανθεῖ οἱ ἀκμές. Μέ τήν ψηλάφηση διαπιστώνεται ὅτι εἶναι σκαλιστοί καί δέν χρησιμοποιήθηκε σέ αὐτούς τόρνος. Τέλος ὡς κύκλος μέ ἐγκοπές παρουσιάζονται στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῆς Παστίδας (σχ. 181 ΣΤ).

Οἱ πεσσοί στήν πλειονότητά τους εἶναι ὀρθογώνια πρίσματα μέ φυτικό διάκοσμο. Ὑπάρχουν ὅμως καί στρογγυλοί ἤ σέ μορφῆς δέσης σχοινιῶν μέ κοσμητική βάση καί στέψη. Στήν πρώτη περίπτωση συγκαταλέγονται οἱ τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο (εἰκ. 238 Η). Στή δεύτερη ἐκεῖνοι τῆς Παναγίας Τσαμπίκας

118. Ἀ. Θεοδοσίου, ὅ.π., ΙΙ, εἰκ. 180.

119. Ἀ. Θεοδοσίου, Τό τέμπλο τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνα στή Χώρα Πάτμου, *Δωδεκανησιακά Χρονικά,* τόμος ΙΖ΄, Ρόδος (2000), σ. 313.

120. Ἀ. Θεοδοσίου, Οἱ Ἀρχιτεκτονικοί ρυθμοί καί ἡ μορφολογία στά ξυλόγλυπτα εἰκονοστάσια τῆς Δωδεκανήσου, *Χάρις Χαῖρε,* Ἀθήνα (2004) σ. 472, εἰκ. 5α.

τῆς Ψηλῆς (εἰκ. 237 Β) καί τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων τῆς Πόλεως Ρόδου (εἰκ. 238 Θ-Ι).

Οἱ πεσσοί στό εἰκονοστάσι τῆς Μονῆς Θάρρι ἔχουν στή μετωπική πλευρά διπλό κλάδο μέ ἀραιά φύλλα πού συγκλίνει καί ἀποκλίνει κατά διαστήματα (εἰκ. 239 ΙΔ).

Στή ἑπόμενη ὁμάδα ἔχουν κατά κανόνα ἀγγεῖο μέ ἀνθοφόρο κλάδο (εἰκ. 239 ΙΒ-ΙΕ, 240 ΙΣΤ, 241 ΚΒ καί ΚΕ, 242 ΚΣΤ, σχ. 189 Β). Στίς δύο ἄλλες ὁρατές πλευρές ὀρθώνεται βλαστός μέ ἑλισσόμενα φύλλα. Παρεμβάλλονται στή συνέχεια κάποιοι μέ πολύ ἁπλά σχήματα (ρόμβους) ὅπως ἐκεῖνοι στόν Ναό τῶν Ταξιαρχῶν τῆς Καλάθου (εἰκ. 241 ΚΓ). Ἀκολουθεῖ ἡ ἄλλη κατηγορία, πού ἐμφανίζεται στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰώνα μέ τούς ραβδωτούς (εἰκ. 242 ΚΗ καί ΚΘ, 243 Λ-ΛΑ καί ΛΓ, σχ. 189 Γ). Στήν ἴδια περίοδο ἐντοπίστηκαν καί οἱ ἀντίστοιχοι χωρίς διάκοσμο μέ ἁπλή κύρτωση στό κάτω μέρος τῆς μπροστινῆς ἐπιφάνειας. Τά παραδείγματα λήφθηκαν ἀπό τούς πεσσούς στό παλαιό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στήν Ἰαλυσό (σχ. 190).

ΙΑ. Θωράκια.

Στά παλαιότερα ξύλινα θωράκια, πού σώζονται στήν περιοχή μας, ὑπάρχουν σανιδώματα μέ γραπτές παραστάσεις παραπετασμάτων (κουρτίνες), Αὐτά ἔχουν διατηρηθεῖ στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου (εἰκ. 244 Α) καί τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ἄνω στή Λίνδο, τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κατταβιά, καί τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο. Ἀντίθετα οἱ ζωγραφιές στήν ἴδια θέση ἐντός τοῦ Ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων τῆς Πόλεως Ρόδου παρουσιάζουν ἀγγεῖα μέ ἄνθη (εἰκ. 244 Β).

Στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου ἐπέρχεται μιά βασική ἀλλαγή. Κατ' αὐτήν τά θωράκια διαιροῦνται σέ δύο μέρη. Τό κάτω τετράγωνο τμῆμα (ποδιά) καί τό πάνω ὀρθογώνιο (εἰκ. 244 Γ). Ἡ μεταβολή αὐτή θά διατηρηθεῖ καί στά μεταγενέστερα ὑπό ἐξέταση ξυλόγλυπτα τοῦ 18ου καί 19ου αἰώνα. Τό ἀνώτερο κατά κανόνα εἶναι σκαλιστό. Ἐνῶ κάτω συχνά εἰκονίζονται Προφῆτες, Εὐαγγελιστές, Ἅγιοι καθώς καί γεγονότα ἤ σκηνές τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Στά γλυπτά ὑπάρχει κατά κανόνα συμμετρία ὡς πρός τόν κατακόρυφο ἄξονα τοῦ κέντρου.

Ἕνας ἰδιαίτερος σχηματισμός ἐξελίχτηκε στό εἰκονοστάσι τοῦ

Ναοῦ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στό Ἀσκληπειό. Τά θωράκιά του κατασκευάστηκαν ἀπό μικρότερα παλαιά σκαλιστά τμήματα σέ σχῆμα ἕλικας (εἰκ. 244 Ε).

Συνηθισμένο θέμα στά θωράκια τῶν εἰκονοστασίων στό πρῶτο μισό τοῦ 19ου αἰώνα ἀλλά καί ἀργότερα εἶναι οἱ γλυπτές τριανταφυλλιές σέ δοχεῖα, πού ἐπαναλαμβάνονται τυπικά σέ δύο ἤ τρία σανιδώματα. Ἔχουν ἐντοπιστεῖ στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου, στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Μαλώνας (εἰκ. 244 ΣΤ) καί τοῦ ἀντίστοιχου στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου Κρεμαστῆς. Στίς ποδιές τοῦ εἰκονοστασίου τῆς Μονῆς Θάρρι συνδυάζεται ὁ γραπτός μέ τόν γλυπτό διάκοσμο, πού πλαισιώνει τίς παραστάσεις. Τό ἀνώτερο ὅμως τμῆμα φέρει ἀποκλειστικά ξυλόγλυπτα ἀκανθόφυλλα καί ἄνθη (εἰκ. 248).

Λιγότερο συχνά ἤ σπάνια εἶναι τά θωράκια μέ ἐλεφαντόδοντο καί ὄστρακα μαργαριταριῶν (εἰκ. 252), ἤ ἐκεῖνα μέ γλυπτούς ἀγγέλους σέ ἐραλδική στάση (εἰκ. 246) ἤ μέ ζωγραφιστό ἀκοίμητο ὀφθαλμό (εἰκ. 255). Φύλλα πού σχηματίζουν στροβίλους, μπορεῖ κάποιος νά δεῖ στά θωράκια εἰκονοστασίων τῆς πέμπτης ὁμάδας, ὅπως στούς Ναούς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καί τῆς Ὕψωσης τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στή Μαλώνα (εἰκ. 257, 260), τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κρεμαστή (εἰκ. 258), τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα στή Μεσαιωνική Πόλη (εἰκ. 259) καί τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (ἐνοριακό) τῆς Λαχανιᾶς (εἰκ. 261). Στά ἀντίστοιχα τῆς προηγούμενης ὁμάδας ἐντοπίστηκαν μόνο στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου. Σκαλιστό ψαθωτό πλέγμα (κόσμημα) ὑπάρχει σέ ἀνάλογες θέσεις στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στόν Ἀρχάγγελο, τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἐλεοῦσα καί τοῦ Ἁγίου Λουκᾶ στή Σορωνή (εἰκ. 266).

Στό δεύτερο μισό τοῦ 19ου, μιά γραπτή παράσταση στίς ποδιές τῶν θωρακίων, συνήθως κάποιου προφήτη ἤ ἱεράρχη ἤ τοῦ Ἀδάμ καί τῆς Εὔας πλαισιώνεται ἀπό ξυλόγλυπτους κλάδους, φύλλα καί ἄνθη. Στό πάνω μέρος τήν ἴδια περίοδο ὁ γλυπτός διάκοσμος εἶναι κανόνας. Στό κέντρο τῶν φυτικῶν θεμάτων τίθενται μικροί ἀντικριστοί, ὑβριδικοί δράκοντες ἤ ζωάκια (εἰκ. 263).

Οἱ ζωγραφικές σκηνές τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐπί τῶν θωρακίων ἀντιστοιχοῦν στίς ὑπερκείμενες Δεσποτικές εἰκόνες τῆς Καινῆς Διαθήκης καί ἔχουν συμβολικούς συσχετισμούς.

Ὁ Ἀβραάμ καί ὁ Ἰσαάκ ζωγραφίστηκαν κάτω ἀπό τόν Χριστό καί τόν Πρόδρομο στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στή Λάρδο. Σύμφωνα μέ τή θεολογική ἑρμηνεία ἡ ἀντιστοίχηση ἔχει ὡς ἑξῆς:

Ι) Ὁ Ἰσαάκ ἔφερε τά ξύλα τῆς θυσίας στούς ὤμους του. Ἔτσι καί ὁ Χριστός τόν Σταυρό Του, τό σύνεργο τοῦ μαρτυρίου Του.

ΙΙ) Ὅπως ὁ Ἰσαάκ ἔμεινε ὑπάκουος στόν πατέρα του μέχρι θανάτου, ἔτσι καί ὁ Χριστός.

ΙΙΙ) Ὁ Ἰσαάκ βαίνει πάνω στό φυτό «σαβέκ»[121], πού ἑρμηνεύεται ὡς τῆς ἀφέσεως. Κατά τόν ἴδιο τρόπο ὁ Χριστός ἀνεβαίνει πάνω στόν σταυρό, τό σύμβολο τῆς συγχώρησης.

ΙV) Στή θυσία τοῦ Ἀβραάμ θυσιάστηκε τό κριάρι ἀντί τοῦ Ἰσαάκ. Παρομοίως στόν Χριστό ἀντί γιά τή Θεία φύση Του θυσιάστηκε ἡ ἀνθρώπινη.

Στό ἴδιο εἰκονοστάσι κάτω ἀπό τή Δεσποτική εἰκόνα τῆς Παναγίας ὑπάρχει γραπτή παράσταση τοῦ Προφήτη Ἱερεμία, ὁ ὁποῖος προφήτευσε τή Γέννηση τοῦ Χριστοῦ ἐκ τῆς Ἁγνῆς Παρθένου[122]. Ἡ Θεοτόκος πιό πάνω, στόν τύπο τῆς Ὁδηγήτριας, δείχνει τόν ἴσιο δρόμο (τόν Χριστό) καί παραπέμπει στά κηρύγματα τοῦ προφήτη πρός τούς Ἰσραηλίτες νά ὁδηγηθοῦν στήν εὐθεία ὁδό, μακριά ἀπό τήν εἰδωλολατρία καί τή διαφθορά.

Ἡ παράσταση μέ τόν Παράδεισο, τήν Εὔα καί τόν Ἀδάμ βρίσκεται γιά δύο λόγους κάτω ἀπό τή Δεσποτική εἰκόνα τῆς Παναγίας στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῶν Ταξιαρχῶν στήν Κάλαθο. Εἴτε διότι ἡ Παναγία εἶναι ἡ δεύτερη (Νέα) Εὔα[123], εἴτε διότι ἡ Θεοτόκος εἶναι Μυστικός[124]

---

121. *Γένεσις* κεφ. 22, § 13.

122. *«Λόγος ὁ ἐκ τοῦ Πατρός, πρὸ αἰώνων γεννηθεὶς ἀσωμάτως, ἐκ σοῦ Ἁγνὴ ἐν χρόνῳ, σαρκικῶς ἀποτίκτεται, καὶ αὐτοῦ ἐν τῇ σκιᾷ, πάντως ζησόμεθα, ὥσπερ πάλαι, Ἱερεμίας προεφήτευσεν».* Θεοτοκίον τῆς στ΄ ᾠδῆς τοῦ Ὄρθρου τῆς ἑορτῆς τοῦ Προφήτου Ἱερεμίου.

123. Καλοκύρης, «Μαρία», *ΘΗΕ* τ. 8, Αθήνα (1966), σ. 703.

124. *«Μυστικὸς εἶ Θεοτόκε Παράδεισος, ἀγεωργήτως βλαστήσασα Χριστόν, ὑφ' οὗ τὸ τοῦ Σταυροῦ ζωηφόρον ἐν γῇ, πεφυτούργηται δένδρον· δι' οὗ νῦν ὑψουμένου, προσκυνοῦντες αὐτόν, σὲ μεγαλύνομεν».* Καταβασία τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ᾠδή θ΄.

ἤ Ἔμψυχος Παράδεισος[125] ἤ τό Ἀνοικτήριο τοῦ Παραδείσου[126].

Στό πάνω τμῆμα τῶν θωρακίων ἐπί τοῦ εἰκονοστασίου τοῦ Ἁγίου Μερκουρίου στόν Ἴστριο παρατηροῦνται ἐλλειπτικά διάχωρα. Ἐπ' αὐτῶν ὑπάρχει γραπτός διάκοσμος μέ παραστάσεις προφητῶν, κάτι ἀσυνήθιστο καί τό ὁποῖο ἀπουσιάζει ἀπό τά ἄλλα, πού ἐξετάστηκαν πιό πάνω. Ἀντίθετα τό θέμα αὐτό ὑπάρχει σέ παραστάσεις στίς ποδιές τῶν θωρακίων, σέ θέσεις, δηλαδή, πιό κάτω.

Τά θωράκια στή Μονή Ἀρταμίτη ἔχουν στό πάνω μέρος ἁπλό γεωμετρικό σχέδιο μέ ἄνθος στό κέντρο. Ἕνας ρόμβος μέ λίγες γλυφές κατασκευάστηκε σέ αὐτά μέ συμμετρία ὡς πρός τόν ὁριζόντιο καί κατακόρυφο ἄξονα (εἰκ. 265).

Τέλος, στόν νέο Ναό τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα Σιαννῶν στίς θέσεις αὐτές βρίσκονται σκαλιστές συνθέσεις μέ σταυρό, πού περιβάλλεται ἀπό ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα κάτω, ἐνῶ πιό πάνω διακρίνονται ἀντικριστά ὑβριδικά ζωάκια (εἰκ. 244 ΙΑ). Τό θέμα αὐτό ἀφορᾶ τό συγκεκριμένο εἰκονοστάσι τῆς ἕβδομης ὁμάδας καί δέν ἐντοπίζεται πουθενά ἀλλοῦ.

ΙΒ. Θριαμβικό τόξο.

Ἡ Ὡραία Πύλη, δηλαδή, ἡ κεντρική εἴσοδος στό Ἱερό Βῆμα τοῦ κάθε ναοῦ, ἀποτελεῖται ἀπό τρία κύρια μέρη. Τό θριαμβικό τόξο ἤ ὑπέρθυρο, τό βημόθυρο καί τό παραπέτασμα ἤ συρόμενο φύλλο.

Τά τόξα τῆς Ὡραίας Πύλης σχετίζονται συνήθως ἤ μοιάζουν μέ ἐκεῖνα στή θύρα τῆς Προθέσεως. Γι' αὐτό στήν παροῦσα ἔρευνα ἐξετάζονται μαζί.

ΙΒ 1. Τά παλαιότερα δείγματα τοῦ στοιχείου αὐτοῦ εἶναι κυκλικά (μισός κύκλος) ἤ ὀξυκόρυφα. Ἔτσι ἐμφανίζονται στούς Ναούς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Παραδείσι (εἰκ. 189), τοῦ Ἁγίου Φιλήμονα Ἀρνίθας (εἰκ. 190), τῆς Παναγίας Μυρτενῆς στήν Ἰαλυσό (εἰκ. 197) καί τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στή Λίνδο (εἰκ. 192). Συνυπάρχουν μέ ἄλλα, πού ἀποτελοῦνται ἀπό τρία διαδοχικά κυ-

125. *«Πυρίμορφον ὄχημα τοῦ Λόγου, χαῖρε, Δέσποινα, ἔμψυχε Παράδεισε τό ξύλον ἐν μέσῳ ἔχων ζωῆς τόν Κύριον, …».* Τροπάριο τῆς Ἀκολουθίας τοῦ Ἀκάθιστου Ὕμνου, ᾠδή ε΄.

126. *«Χαῖρε, ἀοράτων ἐχθρῶν ἀμυντήριον· χαῖρε, παραδείσου θυρῶν ἀνοικτήριον…»,* ζ΄ οἶκος καί *«Χαῖρε, δι' ἧς ἐλύθη παράβασις· χαῖρε δι' ἧς ἠνοίχθη Παράδεισος…»,* ιε΄ οἶκος τοῦ Ἀκάθιστου Ὕμνου.

κλικά τμήματα (μικρότερα ἀπό μισό κύκλο ἕκαστο), ὅπως τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς (εἰκ. 191), τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο (εἰκ. 194), τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Ρωμαίας στό Γεννάδι (εἰκ. 196), τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων τῆς Ρόδου (εἰκ. 199) καί τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ἄνω τῆς Λίνδου (εἰκ. 201).

Ὑπάγονται ὅλα στή δεύτερη ὁμάδα εἰκονοστασίων καί συντίθενται ἀπό ἑνιαῖο συμπαγές ξύλο. Εἶναι ἀνάγλυφα καί χωρίς διαμπερῆ κενά. Δύο ἐξ αὐτῶν διασώζουν σφαιρίδια στήν ἐσωτερική τους περιφέρεια. Πρόκειται γιά τά τόξα ἐντός τῶν Ναῶν τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κατταβιά (εἰκ. 193) καί τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο (εἰκ. 194, σχ. 21). Κάποια ἄλλα ἔχουν ὀδοντώσεις σέ αὐτή τή θέση. Χαρακτηριστικά δείγματά τους βρέθηκαν στούς Ναούς τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Ρωμαίας στό Γεννάδι (εἰκ. 196), τῆς Παναγίας Μυρτενῆς (εἰκ. 197) καί τοῦ Ἁγίου Νικολάου στήν Ἰαλυσό (εἰκ. 198).

Στή θύρα τῆς Προθέσεως στόν Ναό τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων τῆς Πόλεως Ρόδου εἶναι ὀξυκόρυφο (εἰκ. 200). Ἕνα ἄλλο παρόμοιό του βρέθηκε στόν Ναό τῆς Παναγίας Ἐλεούσας τῶν Καλυθιῶν. Μέ ὀξεῖες κορυφές καί πολλαπλές κυρτώσεις κατασκευάστηκαν τά τόξα στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (ἐξωκκλήσι) στή Λαχανιά, πλήν ὅμως αὐτά δέν εἶναι σκαλιστά.

Στά γλυπτά θέματά τους περιλαμβάνονται τρεῖς συνθέσεις ὡς ἀκολούθως: τά ἄνθη μέ τρία μεγάλα φύλλα στίς πλευρές τους, εἴτε ἐκεῖνα πού περιβάλλονται ἀπό τό στέλεχός τους ἤ ἀντί αὐτῶν ἄγγελοι, Χερουβίμ καί ἑξαπτέρυγα. Τά τρίφυλλα ὑπάρχουν πάνω ἀπό τίς εἰσόδους τῶν εἰκονοστασίων στούς Ναούς τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς (εἰκ. 191), τοῦ Ἁγίου Φιλήμονα Ἀρνίθας (εἰκ. 190), τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κατταβιά (εἰκ. 193), τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Νιοχώρι (εἰκ. 195), τοῦ Ἁγίου Νικολάου στήν Ἰαλυσό (εἰκ. 198) καί ἀλλοῦ. Φυτικά στελέχη γύρω ἀπό ἄνθη σκαλίστηκαν σέ ἀνάλογες θέσεις ἐντός τῶν Ναῶν τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου καί τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο (εἰκ. 192, 194) καί τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο.

ΙΒ 2. Στήν τρίτη ὁμάδα εἰκονοστασίων ἐμφανίζονται τά διάτρητα τόξα πάνω ἀπό τίς εἰσόδους. Στό κάτω μέρος τους ἔχουν πλατιά ζώνη μέ φυτικά θέματα καί στά τριγωνικά τμήματα πιό πάνω φέρουν γλυπτά ἀκανθόφυλλα καί ἄνθη σέ δέσμες. Ἔτσι δείχνουν τά

ἀντιπροσωπευτικά τους δείγματα στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι (εἰκ. 203), τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Θάρρι (εἰκ. 204, 205) καί τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στόν Ἀρχάγγελο (εἰκ. 206).

ΙΒ 3. Μέ βαθύτερα σκαλίσματα καί περισσότερο ἔντεχνα ἐξελίσσονται τά ἀντίστοιχα τόξα τῶν εἰκονοστασίων τῆς τέταρτης ὁμάδας (δεύτερο μισό τοῦ 18ου αἰώνα), πού ἔχουν ἐπίσης διαμπερῆ κενά. Πλῆθος ἀπό ξυλόγλυπτα σταφύλια κρέμονται πρός τά κάτω στήν ἐσωτερική περιφέρειά τους, στό εἰκονοστάσι τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό[127]. Αὐτά θά γίνουν ὁδηγός μετέπειτα στή διαμόρφωση τῶν τόξων τῆς ἕκτης ὁμάδας.

ΙΒ 4. Μέ ταινία στενή καί στήν ἁπλούστερή της μορφή διαμορφώνονται τά τόξα τῶν εἰσόδων τοῦ Ἱεροῦ Βήματος στό ἑπόμενο διάστημα καί εἰδικά στήν τέταρτη ὁμάδα εἰκονοστασίων. Μικρά καρδιόσχημα φύλλα ἔχουν τεθεῖ στήν ταινία καί τή θέση αὐτή στούς Ναούς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Μαλώνας (εἰκ. 209), τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα στή Μεσαιωνική Πόλη (εἰκ. 210) καί τῆς Παναγίας στήν Καλόπετρα (εἰκ. 211). Πιό προχωρημένη εἶναι ἐκείνη στόν ἐνοριακό ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Λαχανιᾶς, πού εἶναι δαντελωτή καί ἀποτελεῖ ἐξαίρεση (εἰκ. 212).

ΙΒ 5. Πλατιές μέ πεντάφυλλα κοσμήματα πάνω καί κληματίδες μέ σταφύλια, πού κρέμονται κάτω ἐπανέρχονται τά ἀνάλογα τόξα στήν ἕκτη ὁμάδα. Σέ σύγκριση ὅμως μέ τά ὅμοιά τους, ἐκεῖνα τῆς τέταρτης ὁμάδας, ἐδῶ τά φύλλα εἶναι πιό πυκνά καί οἱ καρποί πιό ἀραιοί. Ἐνίοτε ὁ κλάδος παραλείπεται καί ὑπάρχουν μόνο φύλλα (εἰκ. 214, 217, 218, 220, 221). Σέ κάποιες περιπτώσεις τά σταφύλια ἀντικαθίστανται μέ ἄνθη ἤ φυτικά κοσμήματα (εἰκ. 214, 220, 222, 223). Στά τριγωνικά ξύλινα τμήματα πάνω ἀπό αὐτά σκαλίζονται καί πάλι ἄνθη καί φύλλα σέ δέσμες. Χαρακτηριστικά δείγματά τους σημειώνονται στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Γεννάδι (εἰκ. 213), τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες (εἰκ. 215) καί τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στά Μαριτσά (εἰκ. 219).

ΙΒ 6. Ποικιλία ὑπάρχει στά θριαμβικά τόξα τῆς ἕβδομης ὁμάδας εἰκονοστασίων. Στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου Παστίδας καταργή-

127. Ἀ. Θεοδοσίου, *Ναός Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό,* εἰκ. 53.

θηκε ἐντελῶς ὁ κάμπος στά ξυλόγλυπτα τῆς θέσης αὐτῆς μέ πλήρη ἀφαίρεση. Τά θέματα (ἄγγελοι, ταινίες, ἄνθη) συνδέονται μεταξύ τους στά σημεῖα ἐπαφῆς μόνο (εἰκ. 224). Στό ἀντίστοιχο τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα Σιαννῶν δέν ὑπάρχουν καθόλου διάτρητα σημεῖα. Μοναδική εἶναι καί ἡ παράσταση πάνω ἀπό τό τόξο μέ τό ξυλόγλυπτο κουρτινάκι (εἰκ. 225). Τό ἴδιο μέ συμπαγές ξύλο, χωρίς κενά εἶναι καί τό φόντο σέ ἐκεῖνα πού βρίσκονται στούς Ναούς τοῦ Ἁγίου Μερκουρίου στό Κοιμητήριο τοῦ Ἰστρίου (εἰκ. 226) καί τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στόν Μεσαναγρό (227). Στά τελευταῖα ἡ κάτω πλευρά τους ἐκτελέστηκε μέ διαδοχικά σχηματοποιημένα ἀκανθόφυλλα τῆς μορφῆς τῶν λατινικῶν γραμμάτων C καί S.

Καλαίσθητο, κατά μία ἔννοια, εἶναι ὅτι φαίνεται στατικά ἰσορροπημένο. Μέ αὐτό τό σκεπτικό, τά θριαμβικά τόξα πρέπει κάπου νά ἐδράζονται γιά νά μεταφέρονται τά φορτία πρός τά κάτω, στό ἔδαφος. Ἔτσι ἐπινοήθηκε ἡ κατασκευή τῶν κιλλιβάντων στή βάση τους. Στήν πραγματικότητα αὐτοί δέν φέρουν κανένα βάρος, διότι τά τόξα εἶναι καρφωμένα στά πλάγια, πάνω στά κατακόρυφα ξύλινα στοιχεῖα. Ἁπλά δείχνουν ὡς φέροντα τμήματα. Ὅλα τά παραπάνω τόξα ἔχουν κατά κανόνα κιλλίβαντες.

Ἀπό ὅσους σώζονται μέχρι σήμερα παρατηρεῖται ὅτι οἱ παλαιότεροι ἦταν κοντοί, σέ μορφή κώνου μέ μικρό κιονόκρανο στήν ἄνω πλευρά (εἰκ. 223 Α-ΣΤ). Στή συνέχεια ἐξελίχτηκαν σέ μακρύτερους κιονίσκους μέ φύλλα ἤ λιοντάρια στή βάση τους (εἰκ. 228 Ζ-Ι). Στή μορφή εἶναι ἄλλοτε στριφτοί, ἄλλοτε φολιδωτοί καί ἄλλοτε μέ φύλλα καί ἄνθη. Μέ ξυλόγλυπτα λιοντάρια στή βάση τους σκαλίστηκαν οἱ κιλλίβαντες στήν Ὡραία Πύλη ἐντός τῶν Ναῶν τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Χαμηλῆς (εἰκ. 228 Θ), τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου (εἰκ. 228 Ι) καί τῶν Ταξιαρχῶν Ἀρχαγγέλου (εἰκ. 229 ΙΕ). Χαμηλοί καί μέ λιτό διάκοσμο ἐμφανίζονται οἱ κιλλίβαντες στά εἰκονοστάσια τῆς τέταρτης ὁμάδας, ὅπως τῶν Ναῶν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Μαλώνας (εἰκ. 229 ΙΑ), τοῦ Ἁγίου Δημητρίου στά Καλαβάρδα (εἰκ. 220 ΙΒ) κ.ἀ.

ΙΓ. Βημόθυρα.

Τά ἀνοιγόμενα φύλλα τῆς Ὡραίας Πύλης καλοῦνται βημόθυρα, ὡς θύρες τοῦ Ἱεροῦ Βήματος. Εἶναι δύο καί συμμετρικά, ἐκ τῶν ὁποίων τό ἕνα φέρει τόν σταθμό ἀσφαλείας. Στά πλάγιά τους, στήν

πλευρά τῶν πεσσῶν, ἔχουν τούς στροφεῖς (μεντεσέδες). Πάνω σ' αὐτά εἰκονίζονται ὁ Εὐαγγελισμός τῆς Θεοτόκου, οἱ Προφῆτες, πού προανήγγειλαν τήν ἔλευση τοῦ Χριστοῦ, οἱ κορυφαῖοι Ἀπόστολοι, Ἱεράρχες, Ἄγγελοι καί ἄλλοι Ἅγιοι. Οἱ γραπτές αὐτές παραστάσεις συμπληρώνονται μέ ξυλόγλυπτο διάκοσμο. Στήν κορυφή κάθε βημοθύρου ὑπάρχει ἡ παράσταση τοῦ ποτηρίου μέσα σέ γλυπτό συνήθως στεφάνι. Τό ποτήριο εἶναι μιά συμβολική σκηνή τῆς Θείας Κοινωνίας (τοῦ οἴνου καί τοῦ ἄρτου), ἡ ὁποία μετά τή Μετουσίωση, μετατρέπεται σέ σῶμα καί αἷμα τοῦ Χριστοῦ. Γι' αὐτό συχνά στή θέση αὐτή ὑπάρχει ζωγραφιά μέ τό ποτήριον, πού μεταλαμβάνουν οἱ πιστοί καί πάνω ἀπό αὐτό, σέ μικρογραφία, ὁ Ἰησοῦς. Κατ' οἰκονομία ἐπεκτείνεται ὁ ὅρος αὐτός καί σέ ἄλλα, διαφορετικά θέματα, στήν ἴδια ὅμως θέση τοῦ βημοθύρου.

Οἱ γραπτές παραστάσεις στά βημόθυρα τῆς Ρόδου κατανέμονται συνήθως σέ δύο, τέσσερα, ἕξι ἤ ὀκτώ διάχωρα. Οἱ συνδυασμοί μεταξύ τους σχηματίζουν ὁμάδες σέ μία ἤ δύο τό πολύ ὁριζόντιες σειρές. Ἐξαίρεση ὑπάρχει στίς εἰκόνες τοῦ συγκεκριμένου τμήματος στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τοῦ Ἁγίου Φιλήμονα Ἀρνίθας καί τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Κάτω. Ἐπί αὐτῶν διαπιστώνεται ὅτι δέν ὑπάρχουν γλυπτοί διαχωρισμοί μεταξύ τῶν σκηνῶν καί ἐξ αὐτοῦ εἶναι ὅλες ζωγραφισμένες σέ ἑνιαῖο σανίδωμα. Ἐνδιαφέρον ἔχει καί τό τέλειωμα τῆς ἄνω πλευρᾶς του, πού σχηματίζει ἡμικύκλιο ὅταν εἶναι κλειστά τά φύλλα. Παραπέμπει σέ παλαιότερα βημόθυρα τοῦ 15ου-16ου αἰώνα, ὅπως τά ἀντίστοιχα τῶν Μονῶν Σίμωνος Πέτρας[128], Σταυρονικήτα[129], καί Ἁγίου Παύλου[130] τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Στά περισσότερα πού κατασκευάστηκαν μετά στήν ἴδια θέση παρατηρεῖται ὀξεία κορύφωση. Ἰδιομορφία παρουσιάζει ἕνα βημόθυρο στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στό Ἀσκληπειό μέ τρεῖς λοβούς στό τέλειωμα (σχ. 184 Θ). Ξεχωριστό εἶναι καί τό ἀντίστοιχο στόν Ναό τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Παραδείσι μέ καμπύλη στήν κορυφή (σχ. 185 ΙΘ). Στόν Ναό τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Προφύλια σχηματίζει ἐπίσης ἡμικύκλιο μέ ἀντίθετη ὅμως διάταξη. Ἐδῶ ἔχει τά κοῖλα νά κοιτάζουν πρός τά ἄνω (σχ. 185 ΚΔ).

Ἡ παράσταση τοῦ Εὐαγγελισμοῦ στριμώχνεται σάν σφήνα στήν

128. Ε. Τσιγαρίδας, *Φορητές εἰκόνες*, εἰκ. 2.28, σ. 94.

129. Ε. Τσιγαρίδας, ὅ.π., εἰκ. 2.57, σ. 128.

130. Μονή Ἁγίου Παύλου, *Εἰκόνες*. Ἅγιον Ὄρος, 1998, εἰκ. 28, σ. 75.

κορυφή τοῦ κάθε βημοθύρου στά περισσότερα εἰκονοστάσια τῆς δεύτερης ὁμάδας. Ἀντίθετα οἱ κορυφαῖοι Ἀπόστολοι, οἱ Ἱεράρχες καί ἄλλοι ἅγιοι καταλαμβάνουν μέ εὐρύτητα τό κάτω μέρος. Ἐξ αὐτοῦ διαπιστώνεται ὅτι μικρή κλίμακα ἀπεικόνισης χρησιμοποιεῖται γιά τήν πάνω σκηνή καί ἄλλη μεγαλύτερη γιά τήν κάτω. Ἡ «διόρθωση» γίνεται στόν 19ο αἰώνα, μέ τά ἀπολύτως ἴσα τοξωτά διάχωρα, πού ἔχουν ζωγραφισμένες ὅλες τίς μορφές στό ἴδιο μέγεθος. Κάθε μορφή Ἁγίου τοποθετεῖται μόνη της καί χωριστά κάτω ἀπό ἕνα τόξο. Ἐξαίρεση ἀποτελοῦν οἱ Ἱεράρχες στό βημόθυρο τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ἄνω τῆς Λίνδου, πού εἶναι ζωγραφισμένοι ἀνά ζεύγη.

Τά περισσότερα τόξα τῶν παραστάσεων σέ αὐτό τό τμῆμα τῆς εἰσόδου εἶναι κυκλικά (μισός κύκλος). Ἔχουν ἐντοπιστεῖ ὅμως καί διάφοροι ἄλλοι σχηματισμοί. Στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ Πατηριώτη, γιά παράδειγμα, εἶναι ὀξυκόρυφα (σχ. 183 Α). Τά ἀντίστοιχα στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στή Λίνδο ἔχουν γοτθικές ἐπιδράσεις. Κάτω ἀπό ὀξεία γωνία τοποθετήθηκε τό κυκλικό τόξο (εἰκ. 276 Β, σχ. 183 Γ). Στόν Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι ὑπάρχουν καμπύλα διάχωρα (εἰκ. 183 Ζ). Στόν 20ό αἰώνα (εἰκονοστάσια τῆς ἕβδομης ὁμάδας) συνηθίζονται οἱ παραστάσεις μέσα σέ ὀρθογώνια, μέ ἀκριβολογία, πλαίσια. Ἔτσι διαμορφώνονται στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Ἄνω τῆς Πόλεως Ρόδου (σχ. 185 ΚΓ), τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Προφύλια (σχ. 185 ΚΔ) καί τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῆς Παστίδας (εἰκ. 277 ΙΒ, σχ. 186 ΚΖ).

Ἡ ἀπουσία γλυπτοῦ διακόσμου στό βημόθυρο τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Φιλήμονα Ἀρνίθας παραπέμπει στά παλαιότερα τοῦ Ἁγίου Ὄρους τοῦ 14ου-16ου αἰώνα τά ὁποῖα ἐπίσης εἶχαν μόνο γραπτές παραστάσεις. Ἐπειδή ὅμως ἀπό ὅλα ὅσα ἐξετάσθηκαν εἶναι τό μοναδικό χωρίς ξυλόγλυπτα, θά ἦταν παρακινδυνευμένο νά ἀναφερθοῦμε στόν ἀρχικό τους τύπο στή Ρόδο.

Γιά τή δεύτερη ὅμως ὁμάδα εἰκονοστασίων τά στοιχεῖα εἶναι ἀρκετά. Στό σύνολό τους διαπιστώνεται ὅτι ὁ γλυπτός διάκοσμος περιορίζεται μόνο στό ἄνω μέρος τῶν ἀνοιγόμενων τμημάτων τοῦ θυρώματος. Τό σκάλισμα παριστάνει δέσμη ἀπό φύλλα, ἐκ τῶν ὁποίων δύο ἐκτείνονται σέ ἀντίθετες κατευθύνσεις. Τό ἕνα πρός τό σημεῖο στήριξης τοῦ βημοθύρου καί τό ἄλλο πρός τήν κορυφή του

(εἰκ. 273 Β-ΣΤ). Στήν ἴδια ὁμάδα ἐντάσσονται καί ὅσα φέρουν ἐπί πλέον μορφές ἀγγέλων πάνω ἀπό τά ἀκανθόφυλλα. Τό γλυπτό ὅμως αὐτό θέμα βρέθηκε σέ δύο μόνο εἰσόδους. Στούς Ναούς τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ἄνω τῆς Λίνδου καί τοῦ Ἁγίου Γεωργίου –κοιμητήριο– στήν Ἔμπωνα (εἰκ. 273 Ζ-Η).

Ἐντελῶς νέα μορφή ἀποκτοῦν τά βημόθυρα μέ τήν προσθήκη συμβολικῶν στοιχείων φύλαξης καί ἀποτροπῆς πάνω σέ αὐτά. Στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στόν Ἀρχάγγελο δύο ὑβριδικοί δράκοντες μέ κεφαλές πτηνοῦ σκαλίστηκαν στό πάνω τμῆμα τῆς δέσμης τῶν φύλλων (εἰκ. 274 Ι). Πρόκειται γιά τό πρῶτο δεῖγμα τῆς ἀλλαγῆς, ἐνῶ στήν ἑπόμενη ὁμάδα γενικεύεται. Ἀμφικέφαλοι δράκοντες παρατηροῦνται στό βημόθυρο τοῦ Ναοῦ τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Χαμηλῆς (εἰκ. 274 ΙΓ), ἐνῶ στό ἀντίστοιχο τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό ὑπάρχουν γρυπολέοντες. Στήν πέμπτη ὁμάδα ὑποχωροῦν οἱ δράκοντες στή θέση αὐτή (εἰκ. 274 ΙΓ-ΣΤ), ἀλλά ἐπανέρχονται δυναμικά στήν ἑπόμενη (ἕκτη) κατηγορία εἰκονοστασίων (εἰκ. 275 ΙΖ-ΚΒ). Καταργοῦνται ἐντελῶς στήν ἕβδομη, στά νεοκλασσικά ἔργα (εἰκ. 275 ΚΔ-ΚΕ). Τά ἀποτρόπαια ἑρπετά συνδυάζονται συνήθως μέ πλούσιους ἀνθοφόρους κλάδους.

Τέλος, νά σημειωθοῦν καί κάποια εἰκονοστάσια, πού παραμένουν τώρα χωρίς βημόθυρα, χωρίς αὐτό νά σημαίνει ὅτι δέν εἶχαν ποτέ τους. Πρόκειται γιά ἐκεῖνα τῶν Ναῶν τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στήν ὁδό Δαμασκηνοῦ τῆς Πόλεως τῆς Ρόδου, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Μαλώνας, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στά Πλατάνια, τοῦ Ἁγίου Φανουρίου στή Μεσαιωνική Πόλη, τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς καί τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας στήν Πόλη τῆς Ρόδου.

Ἡ εἰκόνα τοῦ ποτηρίου ζωγραφίζεται τίς περισσότερες φορές μέσα σέ γλυπτό καί χρυσωμένο στεφάνι. Κατά κανόνα τό τμῆμα αὐτό εἶναι κυκλικό. Ξεκινᾶ ἀρχικά ὡς κύκλος (εἰκ. 271 Α), στή συνέχεια ἀπαντᾶται καί ὡς ὀξυκόρυφο (εἰκ. 271 Β, Δ, Ε, ΣΤ) καί ἐνίοτε ἀργότερα ἐλλειπτικό (εἰκ. 271 ΙΣΤ, 272 ΚΑ). Ἀπό τό δεύτερο μισό τοῦ 19ου αἰώνα προστίθεται μικρός ξύλινος σταυρός στήν κορυφή του. Ἔτσι παρουσιάζεται στά βημόθυρα τῶν Ναῶν Ἁγίου Παντελεήμονα στή Μεσαιωνική Πόλη (εἰκ. 271 ΙΣΤ), τῶν Ταξιαρχῶν Παραδεισίου (εἰκ. 272 ΙΘ), τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης στά Καλαβάρδα (εἰκ. 272 ΚΔ), τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς στήν Κατταβιά (εἰκ. 271 ΛΑ) κ.ἀ. Ἕνα ἄλλο γλυπτό θέμα εἶναι ἡ ἀγγελική μορφή πού ὑπάρχει

στό κάτω μέρος τοῦ στεφανιοῦ στό τμῆμα αὐτό ἐντός τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ἄνω στή Λίνδο (εἰκ. 271 Ζ). Ἀργότερα, στό δεύτερο μισό τοῦ 18ου καί στόν 19ο αἰώνα, οἱ ἄγγελοι σκαλίζονται στήν κορυφή του, στή θέση τοῦ σταυροῦ (εἰκ. 271 ΙΑ, 272 ΚΑ, ΚΔ) ἤ κάτω ἀπό αὐτόν (εἰκ. 272 ΚΘ). Ἡ παράσταση μέ τούς δύο ἀγγέλους στό σημεῖο αὐτό εἶναι μοναδική στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό (εἰκ. 271 ΙΒ). Τό ἴδιο ξεχωριστή εἶναι καί ἐκείνη στόν ἐνοριακό Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Λαχανιᾶς μέ σκαλιστό ποτήριο στή θέση αὐτή. Ὡς ὅριο τοῦ γραπτοῦ διακόσμου στό συγκεκριμένο τμῆμα ὑπάρχει κυκλική γλυπτή σημειοσειρά σέ κάποια βημόθυρα. Ἔτσι ἐμφανίζεται στούς Ναούς τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης στά Καλαβάρδα (εἰκ. 272 ΚΔ), τῶν Ἁγίων Σαράντα Μαρτύρων τῆς Διμυλιᾶς, τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στή Λάρδο (εἰκ. 272 ΚΖ), τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς Κατταβιᾶς (εἰκ. 272 ΛΑ), τοῦ Ἁγίου Λουκᾶ στή Σορωνή, τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἔμπωνα (εἰκ. 272 Λ) κ.ἀ. Σχετίζεται, δηλαδή, μέ τά εἰκονοστάσια τῆς ἔκτης ὁμάδας.

Μέσα στό στεφάνι ἤ τό διάχωρο τοῦ ποτηρίου τῶν παλαιῶν εἰκονοστασίων ζωγραφίζεται κατά κανόνα ὁ Χριστός νά εὐλογεῖ μέ τά δύο του χέρια. Ὑπάρχουν ὅμως καί δύο ἐξ αὐτῶν μέ παράσταση ἑξαπτέρυγου, ἤτοι κεφαλές ἀγγέλων μέ ἕξι φτεροῦγες, στήν προκειμένη περίπτωση ἐρυθρές. Τό ἕνα βρίσκεται στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Κάτω (εἰκ. 272 Θ) καί τό ἄλλο στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα στή Μεσαιωνική Πόλη (εἰκ. 272 ΙΣΤ). Στό δεύτερο μισό τοῦ 19ου αἰώνα ἡ σκηνή μέ τόν «ἀκοίμητο ὀφθαλμό» ἐκτοπίζει συχνά τίς δύο προηγούμενες. Ἔχει ἐντοπιστεῖ στά βημόθυρα τῶν Ναῶν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Κρητηνίας (εἰκ. 272 ΚΒ), τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στά Κοσκινοῦ (εἰκ. 272 ΚΕ), τοῦ Ἁγίου Νικολάου στό Παραδείσι (εἰκ. 272 ΛΒ), τῆς Παναγίας Ἐλεούσας (εἰκ. 272 ΛΓ) καί τοῦ Ἁγίου Μερκουρίου (ἐνοριακοῦ) στόν Ἴστριο (εἰκ. 272 ΛΔ).

ΙΔ. Τό περαπέτασμα.

Παραπέτασμα εἶναι τό τρίτο τμῆμα τῆς Ὡραίας Πύλης, τό συρόμενο φύλλο, πού κλείνει τό κενό ἀνάμεσα ἀπό τό βημόθυρο καί τό θριαμβικό τόξο. Ἀπό τή χρήση του γίνεται ἀντιληπτό ὅτι δέν μπορεῖ νά εἶναι ξυλόγλυπτο, γι' αὐτό εἶναι πάντοτε ζωγραφιστό. Κατασκευάζεται ἀπό πλατιά σανίδα ἤ καραβόπανο. Πάνω σέ αὐτό

ἐφαρμόζεται ἡ προετοιμασία εἰκόνας (γάζα, ζωική κόλλα καί στόκος). Στή συνέχεια ζωγραφίζεται καί στό τέλος βερνικώνεται. Παλαιότερα, ὅταν δέν ὑπῆρχαν τά βερνίκια, ἡ τελευταία στρώση ἦταν ἀπό διάλυμα κεριοῦ καί μαστίχας μέσα σέ τερεβινθέλαιο.

Τό χώρισμα αὐτό σέ κάποιες στιγμές ἔφρασσε καί ἐμπόδιζε ἐντελῶς τήν ὀπτική ἐπικοινωνία μεταξύ τοῦ κυρίως ναοῦ καί τοῦ Ἱεροῦ Βήματος. Μέ αὐτό τόν τρόπο ἀποκοβόταν καί ἡ συνομιλία μεταξύ τῶν πιστῶν καί τοῦ κλήρου, πού βρίσκονταν στίς δύο πλευρές τοῦ εἰκονοστασίου (μπροστά καί πίσω). Ἡ ἀνάγκη ὅμως ἐλέγχου τῆς προσέλευσης τοῦ ἐκκλησιάσματος γιά τή Θεία Κοινωνία, ὁδήγησε στή διάνοιξη θυρίδας πάνω στό παραπέτασμα. Παλαιότερα ὑπῆρχε τέτοιο ἄνοιγμα στόν Ναό τῆς Παναγίας Μυρτενῆς στήν Ἰαλυσό (σχ. 24, συντεταγμένες 4, δ). Ἡ θέση του ἦταν στό ὕψος τοῦ ἀνθρώπινου ματιοῦ καί οἱ διαστάσεις του 12x17 ἑκατοστά τοῦ μέτρου. Τό μικρό κλειστό συνήθως φύλλο του ἔφερε ἄλλη ἀνεξάρτητη καί χωριστή παράσταση (Θεοτόκο). Σήμερα σώζεται μόνο ἕνα τέτοιο δεῖγμα στήν ἔκθεση εἰκόνων τῆς Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων Δωδεκανήσου, ἐντός τοῦ Ναοῦ τῆς Παναγιᾶς τοῦ Κάστρου, στήν Μεσαιωνική Πόλη.

Ἀπό πλευρᾶς θεματολογίας στό μεγάλο ζωγραφιστό συρόμενο φύλλο ὑπάρχει ποικιλία. Παλαιές εἰκόνες δείχνουν ὅτι ἐκεῖ ὑπῆρχε στό πάνω μέρος παράσταση μέ τήν Καιόμενη Βάτο σέ κύκλο, ἐντός τῆς ὁποίας ζωγραφίστηκε ἡ Παναγία μέ τόν Χριστό, ἀμφότεροι μέ ἀνοικτά χέρια (εἰκ. 193). Κάτω ἀπό αὐτή εἰκονίζεται ὁ Προφήτης Μωυσῆς, πού λύνει τά ὑποδήματά του[131]. Παραπέτασμα μέ τό ἴδιο θέμα (Καιόμενη Βάτος) ὑπάρχει καί στόν Ναό τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στή Μαλώνα, πού προέρχεται προφανῶς ἀπό παλαιότερο εἰκονοστάσι. Μία τρίτη εἰκόνα μέ τά ἀνωτέρω καί μέ τήν προσθήκη ὀχυρωμένου οἰκισμοῦ (τῆς Ἱερουσαλήμ) βρίσκεται στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Λουκᾶ Σορωνῆς, ἡ ὁποία χρονολογεῖται στίς ἀρχές τοῦ 18ου αἰώνα.

Τό παραπέτασμα τῆς Ὡραίας Πύλης στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου τῆς Λίνδου εἰκονίζει τή Φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ (τήν Ἁγία Τριάδα). Στόν Ἅγιο Γεώργιο Μονόλιθου στήν ἴδια θέση βρίσκεται ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαήλ.

131. *Ἔξοδος*, 3 § 2-5.

Ὁ Χριστός στό Ἅγιο Ποτήριο εἰκονίζεται στήν ἴδια θέση στούς Ναούς τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Καμειρί Μασσάρεως, τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων τῆς Πόλεως Ρόδου, τοῦ Ἁγίου Νικολάου στήν Ἰαλυσό, τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Νιοχώρι καί τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στόν Ἀρχάγγελο. Τά περισσότερα ἀπό τά πιό πάνω εἰκονοστάσια ἀνάγονται στό πρῶτο μισό τοῦ 18ου αἰώνα. Τό θέμα αὐτό ὑπάρχει ὡστόσο καί σέ μεταγενέστερες εἰκόνες ὅπως ἐκείνη τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ Πατηριώτη στόν Ἀρχάγγελο. Ἡ διαφορά του ἀπό τά προηγούμενα ἔγκειται στούς ἀγγέλους πού περιβάλλουν τή μορφή τοῦ Ἰησοῦ. Εἰκονίζονται ὅπως στή δυτική τέχνη, δηλαδή, κεφαλές ἀγγέλων μέ δύο φτεροῦγες ἀπό κάτω, ἐνῶ στά παλαιά εἶναι ὁλόσωμοι ἤ ἀπό τή μέση καί πάνω.

Σέ ἀντίθεση μέ τά ἀνωτέρω στόν Ναό τῆς Παναγίας Ἐλεούσας τῶν Καλυθιῶν ἡ εἰκόνα τοῦ παραπετάσματος ἔχει τόν Χριστό μέ τό Ποτήριο στό χέρι, χωρίς ἱερατικά ἄμφια. Τό ἔργο ὅμως αὐτό κατασκευάστηκε πολύ ἀργότερα καί φέρει χρονολογία 1917. Παρόμοια εἶναι καί τά ἀντίστοιχα στούς Ναούς τῶν Εἰσοδίων στό Νιοχώρι, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Μαλώνας καί τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στήν ὁδό Δαμασκηνοῦ τῆς Πόλεως Ρόδου. Τό τελευταῖο εἶναι δημιούργημα τοῦ ζωγράφου Καραφυλλάκη (μέσα τοῦ 20οῦ αἰώνα).

Ἡ ἀντίστοιχη σκηνή στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στή Λίνδο περιλαμβάνει δένδρο, στή ρίζα τοῦ ὁποίου εἶναι ξαπλωμένος ὁ Προφήτης Ἰεσσαί, στόν κορμό του ἡ Παναγία Βρεφοκρατοῦσα καί στούς κλάδους του ἄλλοι Προφῆτες.

Στόν ἐνοριακό Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Λαχανιᾶς ἀλλάζει πάλι τό θέμα καί στή συγκεκριμένη θέση βρίσκεται ἡ Ἁγία Τριάδα μέ δυτικό τρόπο ἀπόδοσης (Πατήρ, Υἱός καί Ἅγιον Πνεῦμα). Στό ἴδιο στύλ κατασκευάστηκε καί ἡ σκηνή στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Καλόπετρα. Καί τά δύο ἐντάσσονται στήν πέμπτη ὁμάδα.

Ἀντί τῶν ἀνωτέρω στόν Ναό τῆς Ὕψωσης τοῦ Τιμίου Σταυροῦ Μαλώνας ὑπάρχει παράσταση τοῦ Χριστοῦ στόν τύπο τοῦ Μεγάλου Ἀρχιερέα.

Στό δεύτερο μισό τοῦ 19ου αἰώνα καί εἰδικά στή ἕκτη ὁμάδα εἰκονοστασίων ὑπάρχουν τά ἑξῆς θέματα:

Ἁγία Τριάδα δυτικοῦ τύπου: Στούς Ναούς τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης στά Καλαβάρδα καί τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Βάτι.

Χριστός στό Ἅγιον Ποτήριον: Στόν Ναό τῆς Ἁγίας Μαρίνας Ἀπολακκιᾶς, περιτριγυρίζεται ἀπό κεφαλές ἀγγέλων. Τό ἴδιο καί στούς Ναούς τῶν Ταξιαρχῶν στόν Ἀρχάγγελο, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στά Λάερμα, τῶν Ἁγίων Σαράντα Μαρτύρων Διμυλιᾶς, τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στ' Ἀπόλλωνα καί τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἔμπωνα. Παρόμοια καί στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες ἀλλά μέ ὁλόσωμους ἀγγέλους. Μόνος του ὁ Χριστός στό Ἅγιον Ποτήριον ὑπάρχει εἰκόνα στήν ἴδια θέση στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Λουκᾶ Σορωνῆς.

Χριστός Μέγιστος Ἀρχιερέας: Στόν Ναό τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς Κατταβιᾶς (μέ τό Ἅγιον Ποτήριον στό χέρι). Τό ἴδιο καί στούς Ναούς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στά Πλατάνια, τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Μάσσαρι. Παρόμοια παράσταση βρίσκεται καί στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου Παραδεισίου.

Χριστός μέ τό Ἅγιον Ποτήριον στό χέρι, χωρίς ἱερατικά ἄμφια: Εἰκονίζεται στούς Ναούς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Γεννάδι, τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Ψίνθο, τῶν Ταξιαρχῶν στήν Κάλαθο καί τοῦ Ἁγίου Φανουρίου στή Μεσαιωνική Πόλη. Στόν Ναό τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στή Λάρδο διαφοροποιεῖται. Τό ποτήριον βρίσκεται σέ τραπέζι καί ἀντί τῶν ἀγγέλων ὁ Χριστός πλαισιώνεται ἀπό Ἀποστόλους.

Παναγία Πλατυτέρα τῶν οὐρανῶν: Βρίσκεται στούς Ναούς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Κρητηνίας καί τῶν Ταξιαρχῶν στά Μαριτσά. Μοναδική καί ἡ εἰκόνα στό παραπέτασμα τοῦ Ναοῦ τῶν Ταξιαρχῶν Μεσαναγροῦ. Παριστάνει τόν Εὐαγγελισμό τῆς Θεοτόκου.

Τέλος στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Μερκουρίου στόν Ἴστριο ὑπάρχει καί πάλι ***ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαήλ.*** Ἡ τεχνοτροπία του πάντως διαφέρει ἀπό ἐκείνη στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στόν Μονόλιθο. Τό ἴδιο καί ἡ χρονολογία κατασκευῆς τους.

ΙΕ. Ἔνθετα γλυπτά στοιχεῖα.

Εἶναι γνωστά ἀπό ἄλλες δημοσιεύσεις ξύλινοι ἐπισκοπικοί θρόνοι[132] καί εἰκονοστάσι[133] μέ τήν ἔνθετη τεχνική. Σύμφωνα μέ αὐτήν ψηφίδες ἀπό ὄστρακα καί ἐλεφαντόδοντο προσκολλῶνται ἤ καρφώ-

132. Ἀ. Θεοδοσίου, *Ναός Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό,* εἰκ. 54, 55.
133. Ἀ. Θεοδοσίου, *Εἰκονοστάσια στήν πόλη τῆς Ρόδου,* πίν. 10, 11, 12.

νονται σέ ἐπίπεδες ἐπιφάνειες. Πρός τόν σκοπό αὐτό σκάπτεται τό ξύλο σέ τόσο βάθος ὅσο καί τό πάχος τῆς κάθε ψηφίδας. Μέ αὐτό τόν τρόπο τά πρόσθετα στοιχεῖα ἔρχονται «περασιά», στό ἴδιο ἐπίπεδο μέ τόν κάμπο, πού τά περιβάλλει. Ἀπό τήν τέταρτη ὅμως δεκαετία τοῦ 18ου αἰώνα ἀρχίζουν νά καρφώνονται στά εἰκονοστάσια τῆς Ρόδου νέα γλυπτά στοιχεῖα πάνω στίς ἤδη σκαλισμένες ἐπιφάνειες, τά ὁποῖα καί προεξέχουν. Ἡ ἀρχή ἔγινε στόν Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι μέ τίς μορφές τῆς Παναγίας Βρεφοκρατούσας (εἰκ. 280 ΣΤ) καί τούς Προφῆτες μέ τόν Ἰεσσαί σέ κεντρική θέση (εἰκ. 280 Ζ). Στή στέψη ἐπίσης τοῦ ἰδίου ξυλόγλυπτου καρφώθηκε γλυπτός ἀετός (εἰκ. 280 Ε). Ἡ μορφή τοῦ Προφήτη Ἰεσσαί ἔχει ἐντοπιστεῖ, βέβαια, καί στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ἄνω τῆς Λίνδου, πού εἶναι παλαιότερο. Αὐτή ὅμως δέν εἶναι ἔνθετη, ἀλλά σκαλίστηκε ἐπί τῆς ζώνης τῆς κληματίδας (εἰκ. 150).

Στό δεύτερο μισό τοῦ 18ου αἰώνα αὐξάνονται τά ἔνθετα στοιχεῖα. Ὁδηγός καί γιά τά μεταγενέστερα ἔργα εἶναι τό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό. Πτηνά, γρυπολέοντες, λιοντάρια καί ἄνθη προστίθενται ἀπό πάνω (εἰκ. 280 Η-ΙΑ). Μαζί μέ τό πίσω σανίδωμα σέ ὁρισμένες περιπτώσεις τά γλυπτά βρίσκονται σέ τρία ἐπίπεδα, ὅπως γιά παράδειγμα στά θωράκια. Τό πλεονέκτημά τους ἔναντι τῶν ἄλλων ξυλόγλυπτων εἶναι τό γεγονός ὅτι αὐτά σκαλίζονται καί στίς πλαϊνές, καθώς καί τίς πίσω πλευρές καί μετά καρφώνονται. Μέ αὐτό τόν τρόπο φαίνονται ὡς ἐνιαῖο τμῆμα μέ βαθύ σκάλισμα. Διακρίνονται μόνο ἀπό κοντά καί μέ ψηλάφηση. Στά μειονεκτήματα εἶναι ὅτι κάποτε αὐτά ξεκαρφώνονται καί κρέμονται. Ὡς ἀποτέλεσμα αὐτοῦ στό συγκεκριμένο εἰκονοστάσι σήμερα πολλά ἔνθετα στοιχεῖα περιστρέφονται γύρω ἀπό ἕνα καρφί (ἄνθη καί πουλιά). Κάποια ἄλλα λείπουν. Τό πιό σημαντικό ἀπό ὅλα εἶναι οἱ Ἅρπυιες, πού στερεώνονται πάνω ἀπό τά κιονόκρανα (εἰκ. 279 Α). Τό θέμα αὐτό ἀπαντᾶται σέ ὅλα τά εἰκονοστάσια τῆς τέταρτης καί ἕκτης ὁμάδας (εἰκ. 279 Β-Δ).

Ἔνθετοι εἶναι καί οἱ ἀκτινωτοί πηχίσκοι στά τύμπανα τῶν τόξων τῶν Δεσποτικῶν εἰκόνων (εἰκ. 180). Τό ἴδιο καί στό κόσμημα τῆς εἰσόδου τοῦ παλαιοῦ εἰκονοστασίου στόν ἐνοριακό Ναό τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο, πού φυλάγεται στόν ἐκθεσιακό χῶρο. Τό ἴδιο πρόσθετοι εἶναι καί οἱ ἀετοί, πού ὑπάρχουν στούς κλάδους τῆς στέψης τῶν εἰκονοστασίων (εἰκ. 289 ΙΒ), στό τύμπανο τοῦ τόξου

πάνω ἀπό τίς Ὡραῖες Πύλες (εἰκ. 280 ΙΓ) καί κάποιες φορές στά κιονόκρανα (εἰκ. 280 ΙΔ).

ΙΣΤ. Ὁ γραπτός διάκοσμος.

Μιά γενική παρατήρηση στόν γραπτό καί γλυπτό διάκοσμο εἶναι ὅτι οἱ δύο αὐτές τέχνες ἐφαρμόζονται ἰσόποσα στά εἰκονοστάσια τῆς δεύτερης ὁμάδας. Σέ κάθε ἔργο τότε οἱ σκαλιστές καί ζωγραφιστές ἐπιφάνειες ἦταν ἴσες. Ἀντίθετα κατά τό δεύτερο μισό τοῦ 19ου αἰώνα τά ξυλόγλυπτα ὑπερτεροῦν, καλύπτουν μεγαλύτερα τμήματα ἔναντι τῶν εἰκόνων, οἱ ὁποῖες τυχαία βρέθηκαν σέ δεύτερη μοίρα.

Τά χρώματα, πού εἶναι σέ χρήση μέχρι τό τέλος τοῦ 18ου αἰώνα στά εἰκονοστάσια, περιορίζονται αὐστηρά στά γήινα. Τά τέσσερα βασικά εἶναι ἡ ὤχρα, τό χονδροκόκκινο (ψημένη ὤχρα), τό ἄσπρο τιτανίου καί τό μαῦρο τσιμέντου. Ὁ συνδυασμός μεταξύ τους σέ διάφορες ἀναλογίες παράγει τουλάχιστον 125 νέες ἀποχρώσεις. Μερικές ἐξ αὐτῶν εἶναι τό σταχτί, τό μολυβί, τό λιλά, τό ρόζ, τό ἀνοικτό κίτρινο, τό πορτοκαλί, τό καφέ, τό κεραμιδί, τό λαδί καί ἄλλα. Τό ἀνοικτό μπλέ (σταχτί) παρασκευάζεται ἀπό τό ἄσπρο μέ λίγη ποσότητα μαύρου, ἐνῶ τό σκοῦρο μέ ἀντίθετες ἀναλογίες (τό περισσότερο μαῦρο). Διπλανοί, ὅμοροι, πετυχημένοι χρωματισμοί σέ μιά εἰκόνα, γιά νά περιγράφονται σαφῶς οἱ μορφές καί τά ἀντικείμενα, προϋποθέτει τίς ἐναλλαγές ἀντίθετων χαρακτηριστικῶν [σκοῦρο-ἀνοικτό, θερμό-ψυχρό, φωτεινό (λαμπρό)-σκοτεινό]. Ἡ καλλιτεχνική αὐτή διάθεση διαρκεῖ ἀπό τόν 16ο ἕως καί τόν 18ο αἰώνα. Σέ αὐτή τήν περίοδο ὁ κάμπος κατά κανόνα εἶναι χρυσωμένος (εἰκ. 285 Α-Γ). Ἀπό τό πρῶτο μισό τοῦ 19ου καί μετά εἰσάγονται νέες χρωστικές στήν περιοχή μας καί ὁ προηγούμενος κανόνας ἀνατρέπεται. Τό κυανό τοῦ κοβαλτίου χρησιμοποιεῖται τότε εὐρύτατα. Σταδιακά προστίθεται καί τό πράσινο τῆς Πολωνίας, τό κίτρινο καί ἄλλα. Τότε καταργεῖται καί τό χρυσό βάθος (φόντο) καί τή θέση του καταλαμβάνουν ἁπαλά κυρίως χρώματα, πρωτίστως τό ἀνοικτό κυανό (εἰκ. 285 Ζ-Θ). Τό πρῶτο ἔργο πάνω στό ὁποῖο παρατηρήθηκε αὐτή ἡ διαφοροποίηση τῶν χρωμάτων εἶναι τό εἰκονοστάσι τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου (εἰκ. 284 Α). Ἡ μεταβολή αὐτή ἔγινε γύρω στό 1839. Στό ἀντίστοιχο τοῦ Ναοῦ τῆς Ὕψωσης τοῦ Τιμίου Σταυροῦ Μαλώνας (1855) ἐλαχιστοποιεῖται ὁ χρυσός. Στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Ἰσιδώρου (1860) ἐπικρατεῖ τό χρωμα-

τιστό φόντο καί καθιερώνεται. Τά μόνα χρυσωμένα μέρη κάθε τέτοιας εἰκόνας ἐκεῖ εἶναι τά φωτοστέφανα τῶν ἁγίων. Ἡ τεχνοτροπία αὐτή παραπέμπει στίς λεγόμενες μοσχοβίτικες εἰκόνες.

Μιά παρατήρηση γιά κάποιες εἰκόνες στό τελευταῖο τέταρτο τοῦ 18ου αἰώνα εἶναι τά πλουμιστά φορέματα τῶν Ἁγίων. Ἔτσι παρουσιάζονται μερικές παραστάσεις στήν Παναγία Καλληθηνή (εἰκ. 285 Δ), στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῆς Πόλεως Ρόδου (εἰκ. 285 Ε) καί στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό[134]. Ἡ ἴδια τεχνοτροπία παρατηρεῖται καί στό Ἅγιον Ὄρος, ὅπως γιά παράδειγμα στίς τοιχογραφίες τοῦ παρεκκλησίου τοῦ Τιμίου Προδρόμου τῆς Μονῆς Φιλοθέου τοῦ ἔτους 1776[135]. Τό ἴδιο θέμα καταγράφτηκε νωρίτερα καί σέ τοιχογραφία τοῦ Ἀρχαγγέλου Γαβριήλ, στό παρεκκλήσι τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέα τῆς Σκήτης τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέα, πού χρονολογεῖται στήν περίοδο 1768-1771[136].

Ἐξαίρετης τέχνης εἶναι οἱ Δεσποτικές εἰκόνες τῶν Ναῶν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Κάτω *ἡ Γλυκοφιλοῦσα,* τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στόν Μονόλιθο *ἡ Παναγία τοῦ Πάθους,* τοῦ *Χριστοῦ* καί τῆς *Παναγίας* στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στήν Πόλη τῆς Ρόδου, τοῦ *Ταξιάρχη Μιχαήλ* στό Νιοχώρι καί ἄλλες.

Σέ ἀναγεννησιακό στύλ ζωγραφίζονται οἱ εἰκόνες στό τέλος τοῦ 19ου καί στόν 20ό αἰώνα. Ἔχουν σωστές ἀναλογίες, κανονικό προοπτικό σχέδιο καί τό ἴδιο μελετημένα εἶναι ὁ φωτισμός καί ἡ σκιαγραφία (εἰκ. 285 Ζ), στοιχεῖα πού ἀπουσιάζουν κατά κανόνα στίς παλαιότερες. Πάνω σέ αὐτές βρίσκονται καί παραστάσεις μέ ὁλόσωμους ἁγίους κατά τά ρωσικά πρότυπα (εἰκ. 285 Θ).

Οἱ χρονολογίες ἐπί τῶν ξυλογλύπτων ἀναγράφονται ἐπίσης μέ χρωστήρα (εἰκ. 294 Β-Γ). Τρεῖς μόνο εἶναι σκαλιστές ἤ ἐγχάρακτες: τῶν Ναῶν τοῦ Θάρρι, τοῦ Ἁγίου Νικολάου στό Παραδείσι καί τοῦ Ἁγίου Νικολάου στήν Παστίδα.

Ἐκτός τῶν ἀνωτέρω ὑπάρχει καί μιά διάθεση γενικά νά ἐμπλουτιστοῦν τά ξυλόγλυπτα μέ γραπτό διάκοσμο. Ἀρχικά αὐτός ἀπαντᾶται στά παλαιά θωράκια τῆς δεύτερης ὁμάδας εἰκονοστασίων

134. Ἀ. Θεοδοσίου, *Ναός Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό,* εἰκ. 63.

135. Γεώργιος Τσιγάρας, *Οἱ τοιχογραφίες τοῦ Παρεκκλησίου τοῦ Τιμίου Προδρόμου τῆς Μονῆς Φιλοθέου,* Θεσσαλονίκη 2013, εἰκ. 2, 9, 20, 21.

136. Κωνσταντῖνος Βαφειάδης, Τοιχογραφίες στίς Καρυές τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἀπό τόν 15ο ἕως τόν 19ο αἰ. *ΔΧΑΕ,* τόμος ΚΕ΄ (2004), Ἀθήνα 2004, εἰκ. 10.

(κουρτινάκια καί δοχεῖα μέ ἄνθη). Στή συνέχεια ἐμφανίζεται στά ἐπιστύλια, ὅπως στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στή Λίνδο (εἰκ. 289). Ἀργότερα τόν βλέπουμε στούς κίονες, πάνω ἀπό τά τόξα (εἰκ. 293) ἤ στά τύμπανά τους καί ἀλλοῦ. Εἰδικά στά ὑπέρθυρα κατά τό πρῶτο μισό τοῦ 18ου αἰώνα μερικές φορές ἀπαντῶνται ζωγραφιστές κεφαλές ἀγγέλων μέ δύο ἤ τέσσερεις ἤ ἕξι κόκκινες φτεροῦγες. Ἔτσι εἰκονίζονταν τότε, κατά τή γνώμη μας, τρεῖς Οὐράνιες Δυνάμεις, ἤτοι οἱ Ἄγγελοι (εἰκ. 299, 301 Γ), τά Χερουβίμ (εἰκ. 298 Α) καί τά Ἑξαπτέρυγα (εἰκ. 302 Α).

Β3) ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΟΣΤΑΣΙΩΝ

Τά εἰκονοστάσια τῆς Ρόδου εἶναι κατά κανόνα εὐθύγραμμα (σέ κάτοψη), τόσο στή βάση ὅσο καί στήν κορυφή. Ἡ μόνη ἐξαίρεση ἀφορᾶ ἐκεῖνα πού ἔχουν πρισματική προεξοχή στό ὕψος τοῦ Δωδεκαόρτου καί εἶναι ἔργα τῆς ἔκτης ὁμάδας, πού κατασκευάστηκαν στό δεύτερο μισό τοῦ 19ου αἰώνα.

Ἡ ἐξέλιξη τοῦ τύπου τῶν εἰκονοστασίων ἔχει ὡς ἑξῆς:

Τά παλαιότερα ἦταν ἐντελῶς κατακόρυφα. Εἶχαν περίπου τετράγωνο σχῆμα. Κάτω στερεώνονταν τά κατακόρυφα στοιχεῖα. Πάνω σέ αὐτά σε ὁριζόντια διάταξη ἔμπαινε τό ἐπιστύλιο καί πιό πάνω ἡ στέψη μέ σταυρό, λυπηρά καί δράκοντες. Ἔτσι κατασκευάστηκε τό εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς στόν Ἀρχάγγελο (σχ. 191 Α).

Στή συνέχεια μετατρέπονται σέ ὀρθογώνια εἴτε μέ τήν προσθήκη νέων στοιχείων καθ' ὕψος εἴτε κατ' ἐπέκταση. Παράλληλα λαμβάνουν ἐλαφρά κλίση πρός τά ἐμπρός. Μέ αὐτό τόν τρόπο φαίνεται ὅτι γέρνουν πρός τόν κυρίως ναό. Γιά σταθερότητα τοῦ συστήματος, παραλαμβάνεται ἡ ροπή στρέψεως στό σημεῖο αὐτό, μέ ἄλλη χονδρή δοκό, πού στερεώνεται στούς πίσω κτιστούς πεσσούς, κίονες ἤ πλαϊνούς τοίχους. Τό πρῶτο παράδειγμα τῆς ἀλλαγῆς αὐτῆς βρίσκεται στόν Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι (σχ. 191 Β).

Οἱ πρισματικές προεξοχές ἐξελίσσουν τόν τύπο τῶν εἰκονοστασίων ἀπό ἐπίπεδο σέ τρισδιάστατο ἔργο. Οἱ εἰκόνες Δωδεκαόρτου σέ κάτοψη στό σημεῖο αὐτό σχηματίζουν μισό κανονικό ἑξάγωνο. Ἔτσι ἀπαντᾶται ἀρχικά στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες (σχ. 191 Δ) καί ἀκολούθως στούς ὑπόλοιπους τῆς

ἴδιας ὁμάδας. Στόν Ναό τῶν Ταξιαρχῶν Ἀρχαγγέλου ἀντί αὐτοῦ, στήν ἴδια θέση κεντρικά, ὑπάρχει μισό ὀκτάγωνο. Ἀνάμεσα ἀπό αὐτό τό πρίσμα καί τίς κοσμητικές ζῶνες δημιουργεῖται κενό, πού γεφυρώνεται μέ μεγάλο κιλλίβαντα στήν κάτω πλευρά καί σφαιρική καλύπτρα στήν πάνω. Σέ δύο περιπτώσεις ὑπάρχουν τρεῖς προεξοχές, πού ἀντιστοιχοῦν στίς τρεῖς εἰσόδους τοῦ Ἱεροῦ Βήματος (Ὡραία Πύλη καί εἰσόδους τῆς Πρόθεσης καί τοῦ Διακονικοῦ). Πρόκειται γιά τούς Ναούς τῶν Ταξιαρχῶν Ἀρχαγγέλου (σχ. 58, 191 Γ) καί τοῦ Ἁγίου Λουκᾶ Σορωνῆς (σχ. 82).

Μέ μικρή ὑποχώρηση ἤ ἐσοχή διαμορφώνεται ἡ κεντρική εἴσοδος τοῦ εἰκονοστασίου στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου στήν Παστίδα. Δέν διαφοροποιεῖ ὅμως ἐντελῶς τόν τύπο, ἀφοῦ στό ἐπιστύλιο ὁριζοντιώνεται καί πάλι (σχ. 191 Ε).

Ἡ προεξοχή στό Δωδεκάορτο εἶναι τό χαρακτηριστικό στοιχεῖο τῆς ἕκτης ὁμάδας τῶν ξυλόγλυπτων εἰκονοστασίων τῆς Ρόδου. Προέρχεται ἀπό τά μή εὐθύγραμμα ἔργα, πού ἀπαντῶνται νωρίτερα σέ ἄλλες περιοχές. Ἐπινοήθηκε πιθανόν ἀπό Χιῶτες τεχνίτες. Μερικά ἀπό τά ἔργα τους εἶναι κοιλόκυρτα ξεφεύγοντας ἔτσι ἀπό τή συνήθη ἐπίπεδη ἐπιφάνεια. Γνωστά ξυλόγλυπτα μέ προεξοχές, πού προηγοῦνται χρονικά, βρίσκονται στούς Ναούς τῶν καθολικῶν τῶν Μονῶν Κουτλουμουσίου καί Ἐσφιγμένου στό Ἅγιον Ὄρος[137], τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στήν Πάτμο (1820)[138], τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στόν Ἄνω Μαχαλά τῆς Σμύρνης καί τώρα στήν Ἁγία Φωτεινή τῆς Νέας Σμύρνης (1800-1804)[139], τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στή Χώρα Ἄνδρου (1820)[140] καί ἀλλοῦ.

Δέν ὑπάρχουν κοιλόκυρτα εἰκονοστάσια στή Ρόδο. Ἀπουσιάζουν καί οἱ κυματιστές ζῶνες, πού βρίσκονται στά ἀντίστοιχα ἔργα τοῦ Ἁγίου Ὄρους[141]. Λείπουν ἐπίσης καί τά ξυλόγλυπτα, πού ἀκουμποῦν στήν ὀροφή, τά ὁποῖα μπορεῖ κάποιος νά δεῖ στά Ἑπτάνησα[142], τή

137. Καλοκύρης, *Ἄθως,* εἰκ. ιε΄, ιστ΄.

138. Ἀ. Νικηταρᾶς, *Τό τέμπλο τῆς Μονῆς Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου Πάτμου,* σ. 12-13.

139. Προσωπική παρατήρηση.

140. *ΑΔ* 18 (1963), Β2, Χρονικά, πίν. 347 α καί σ. 302.

141. Ἀ. Θεοδοσίου, *Ξυλόγλυπτα Ἁγίου Ὄρους,* εἰκ. 112, 133, 153.

142. Ντίνος Κονόμου, *Ἡ Χριστιανική τέχνη στήν Κεφαλονιά,* Ἀθήνα 1996 καί Μοσχόπουλος Γεώργιος, *Κεφαλονιά. Ἕνα μεγάλο μουσεῖο.* Τόμος Ι, Ἐκκλησιαστική τέχνη -περιοχή Κραναίας- Ἀργοστόλι 1989.

Βουλγαρία[143], τή Σερβία καί τήν Οὐγγαρία[144]. Δέν βρέθηκαν ἐπίσης ξύλινες κατασκευές μέ τέσσερεις ἤ πέντε σειρές εἰκόνων, ὅπως παρόμοιές τους συνηθίζονται ἐκεῖ, ὅπου ὑπάρχουν ρωσικές ἐπιδράσεις[145].

Β4) ΣΧΕΣΗ ΤΩΝ ΞΥΛΙΝΩΝ ΕΙΚΟΝΟΣΤΑΣΙΩΝ ΜΕ ΤΑ ΜΑΡΜΑΡΙΝΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΤΕΜΠΛΑ

Ὑπῆρχε παλαιότερα ἡ λανθασμένη ἐντύπωση ὅτι ἡ Ρόδος κατά τή Βυζαντινή ἐποχή ἦταν ἀραιοκατοικημένη ἤ σχεδόν ἔρημη. Χωρίς νά παρουσιάσει τίποτε τό ἀξιόλογο ἀπό πλευρᾶς μνημείων ἤ τόπος ἐξορίας. Αὐτό δέν εἶναι ἀληθές. Δέν θά μποροῦσαν ἐξάλλου πολλοί ναοί νά βρίσκονται σέ ὅλα τά Δωδεκάνησα, ἐκτός ἀπό τή Ρόδο[146]. Ἀντίθετα, πλῆθος μνημείων ἀνασκάφτηκαν καί ἦλθαν στήν ἐπιφάνεια τά τελευταῖα χρόνια στόν τόπο μας, ἀνάμεσά τους καί λατρευτικά. Τά δέ μαρμάρινά τους μέλη εἶναι πολλά καί ζητοῦν μελετητές. Ἀπό τίς ἐλάχιστες δημοσιεύσεις τῶν τελευταίων ἐτῶν γίνεται ἀντιληπτό ὅτι, τά μαρμάρινα τέμπλα τῆς περιοχῆς μας ἦταν ὅπως καί ἀλλοῦ. Ἀποτελοῦνται ἀπό θωράκια, κίονες καί ἐπιστύλια.

Τό Βυζαντινό θωράκιο (12ος αἰ.), πού εἶναι ἐντοιχισμένο στόν περίβολο τοῦ τεμένους τοῦ Ἰμπραήμ στή Μεσαιωνική Πόλη εἶναι συμμετρικό ὡς πρός τόν κατακόρυφο ἄξονα. Σέ γενικές γραμμές καί ὡς πρός τόν ὁριζόντιο, μέ διαφορετικές λεπτομέρειες. Οἱ συμπλεκόμενοι λημνίσκοι εἶναι τό κεντρικό κόσμημά τους, πού περιβάλλεται ἀπό ταινίες καί σηρικούς τροχούς. Στρόβιλοι καί ἀκανθόφυλλα συμπληρώνουν τά ἐνδιάμεσά τους κενά (σχ. 195). Σέ ὅλα ἀνεξαίρετα τά νεότερα ξύλινα εἰκονοστάσια, τῆς μελέτης μας, ὑπάρχουν θωράκια μέ διαφορετικά ὅμως θέματα. Ἐξακολουθοῦν ὡστόσο νά εἶναι συμμετρικά ὡς πρός τόν κατακόρυφο ἄξονα. Τά συμπλεκόμενα κανονικά γεωμετρικά σχήματα στό παραπάνω μαρμάρινο θωράκιο παραπέμπουν εὐθέως καί σέ ἐκεῖνα, πού βρέθηκαν στά ξυλόγλυπτα τοῦ 14ου-16ου αἰώνα. Συγκεκριμένα οἱ κύκλοι πού

143. ИвАнкА ГерговА: *Early Bulgarian iconostases sixteenth to eighteenth century,* Sophia, 1993, picture 33.

144. Marta Nagy, *Ortodox iconosztázionok Magyarországon,* Debrecen 1994, p. 82, 86, 90, 99, 100, 102, 104, 116, 120, 131, 134, 146, 148, 158.

145. Ἀ. Θεοδοσίου, *Ξυλόγλυπτα Ἁγίου Ὄρους,* σχ. 98.

146. Ἀγγελική Κατσιώτη – Ἑλένη Παπαβασιλείου, Μεσοβυζαντινή γλυπτική στή Λέρο καί τή Νίσυρο, *ΔΧΑΕ,* Περίοδος Δ΄, τ. ΚΓ΄ Ἀθήνα, (2002), σ. 121-148.

πλέκονται μέ τούς ρόμβους στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στό Βάτι καί τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (ἐξωκκλήσι) στή Λαχανιά ἔχουν ἄμεση σχέση μέ αὐτή τήν τέχνη.

Δύο τμήματα κιόνων τέμπλων ἀπό πωρόλιθο τῆς ἐποχῆς τῆς ἱπποτοκρατίας στή Ρόδο (16ος αἰ.) ἐκτίθενται στήν ἔκθεση τῶν εἰκόνων τῆς Παναγιᾶς τοῦ Κάστρου στή Μεσαιωνική Πόλη. Τό κύριο χαρακτηριστικό τους εἶναι τά σχοινιά πού σχηματίζουν κόμπους τοῦ Ἡρακλέους (εἰκ. 196). Τό στοιχεῖο αὐτό βρέθηκε καί σέ μαρμάρινα ἔργα τῆς Βυζαντινῆς περιόδου, ὅπως στά τέμπλα τοῦ Πρωτάτου τοῦ Ἁγίου Ὄρους, τῆς Μονῆς Δαφνίου[147] κ.λπ. Παρόμοια στυλώματα σώζονται καί στό ξύλινο τέμπλο τοῦ Σπηλαίου τῆς Ἀποκάλυψης στήν Πάτμο[148], ἐπίσης σύγχρονο τῶν ἀνωτέρω ἐκθεμάτων. Τό ἴδιο δέσιμο σχοινιῶν βρίσκεται σήμερα καί στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στό Ἀσκληπειό (εἰκ. 230 Α, σχ. 176 Α).

Τό μαρμάρινο ἐπιστύλιο στή Μονή Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Καμειρί Μασσάρεως (δεύτερο μισό τοῦ 11ου αἰ.)[149] φέρει γλυπτή τοξοστοιχία κάτω ἀπό τήν ὁποία τέθηκαν σταυρός τύπου Μάλτας, ἑπτάφυλλα ἀνθέμια ἤ φοίνικες, κυπαρίσσια, ἄβακες καί ὀκτάφυλλος ρόδακας (σχ. 194). Ἀπό τά ἀνωτέρω θέματα ὁ σταυρός διατηρεῖται καί στά μεταγενέστερα ξύλινα εἰκονοστάσια. Βρίσκεται σέ κεντρικό σημεῖο τοῦ ἐπιστυλίου στούς Ναούς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Θεολόγου στό Παραδείσι (εἰκ. 140 Α), τοῦ Ἁγίου Φιλήμονα στήν Ἀρνίθα (εἰκ. 140 Β), τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Νιοχώρι (εἰκ. 140 Ε), τοῦ Ἁγίου Νικολάου στήν Ἰαλυσό (εἰκ. 140 ΣΤ) καί τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στά Μαριτσά (εἰκ. 140 Ζ). Ἡ σειρά ἀπό κίονες καί τόξα διατηρεῖται ἐπίσης στά μεταγενέστερα ξυλόγλυπτα ὅλων τῶν Ναῶν τῆς Ρόδου, τά ὁποῖα περιλαμβάνουν πλέον γραπτές παραστάσεις τῆς Δέησης καί τοῦ Δωδεκαόρτου.

Ἀπό τά πιό πάνω ἀποδεικνύεται ὅτι τά ξυλόγλυπτα εἰκονοστάσια τῆς Ρόδου ἀποτελοῦν συνέχεια τῶν μαρμάρινων Βυζαντινῶν τέμπλων τῆς περιοχῆς μας.

147. Ἀ. Κ. Ὀρλάνδος, Νεώτερα εὑρήματα εἰς τήν μονήν Δαφνίου, *ΑΒΜΕ,* τ. Η΄, (1955-1956) 83, εἰκ. 16.

148. Ἀ. Θεοδοσίου, *Ξυλόγλυπτα Ἁγίου Ὄρους ΙΙ,* σχ. 113.

149. Χαριστούλα Γιακουμάκη, *Ἐνεπίγραφο μεσοβυζαντινό ἐπιστύλιο ἀπό τήν Μονή Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στό Καμυρί Ρόδου. Σοφία ἄδολος.* Τιμητικός τόμος γιά τόν Ι.Χ. Παχριστοδούλου, Ρόδος 2014, σελ. 195-214.

Β5) ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟΙ ΡΥΘΜΟΙ, ΠΟΡΕΙΑ ΔΙΑΚΟΣΜΟΥ.

Οἱ βασικοί ἀρχιτεκτονικοί ρυθμοί καλύπτουν καί διάφορες ἄλλες μορφές τέχνης. Στήν περίπτωση τῶν εἰκονοστασίων, ἡ γλυπτική τους ἀκολουθεῖ ὡς μόδα. Ὁ ἐπικρατέστερος ρυθμός στά ξυλόγλυπτα τῆς Ρόδου εἶναι ὁ Ἀναγεννησιακός. Ἐκτός αὐτοῦ ὅμως συνυπάρχουν καί ἄλλοι. Οἱ ἐπιδράσεις τῶν τεχνοτροπιῶν ἐμφανίζονται εἴτε διαχωρισμένες εἴτε ὡς σύνθεση στό πνεῦμα τοῦ Ἐκλεκτικισμοῦ (ἐπιλογή ἀπό διάφορους). Στήν περίοδο ἀκμῆς τῶν εἰκονοστασίων (19ος αἰ.) στήν ὑπόλοιπη Ἑλλάδα εἶναι εὐρέως διαδεδομένος μεταξύ ἄλλων καί ὁ Νεοκλασσικισμός. Στή Ρόδο ἄργησε νά ἐδραιωθεῖ. Ἡ στροφή ὡστόσο στούς ἱστορικούς ρυθμούς ἔφερε ξανά παλαιά σχέδια μέ νέα ἀντίληψη. Μέσα σέ αὐτό τό πνεῦμα οἱ ἐπιδράσεις ἀπό τή Γοτθική, Ἀναγεννησιακή καί Μπαρόκ τεχνοτροπία, ἐπανέρχονται ὡς Νεο-γοτθικές, Νεο-αναγεννησιακές, Νεο-μπαρόκ, Νεο-κλασσικές.

Ἀνάλογα μέ τόν διάκοσμο διακρίνονται κατά χρονολογική σειρά τά ἀκόλουθα:

Παλαιοχριστιανικές καί Βυζαντινές ἐπιδράσεις:

Τά κανονικά γεωμετρικά σχήματα καί οἱ ταινίες πού σχηματίζουν πλέγμα μεταξύ τους εἶναι θέμα πού ἀπαντᾶται καί στά μαρμαρόγλυπτα ἀπό τή Μέση Βυζαντινή περίοδο. Στά ξυλόγλυπτα τῆς Ρόδου κοσμοῦν τά ἐπιστύλια, πού βρίσκονται στούς Ναούς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στό Βάτι καί στή Μονή τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (ἐξωκκλήσι) στή Λαχανιά (εἰκ. 141, σχ. 147, 148).

Σχοινιά πού σχηματίζουν κόμπους. Ἐντοπίστηκαν στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στό Ἀσκληπειό (εἰκ. 230 Α, σχ. 176 Α).

Πλοχμοί στήν ἁπλή τους μορφή, παρατηροῦνται στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (ἐξωκκλήσι) στή Λαχανιά (εἰκ. 141), τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Παραδείσι (εἰκ. 143), τοῦ Ἁγίου Φιλήμονα στήν Ἀρνίθα (εἰκ. 143), τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς (εἰκ. 144) καί ἀλλοῦ.

Οἱ κληματίδες τῶν εἰκονοστασίων τῆς δεύτερης ὁμάδας παραπέμπουν σέ ἀντίστοιχα ἐπιστηλίων τῆς παλαιοχριστιανικῆς ἐποχῆς. Ὁμοίως καί τά φύλλα πού σχηματίζουν στροβίλους γύρω ἀπό ἕνα ἄνθος (σχ. 49).

Ἄνθη καί φύλλα, πού περιβάλλονται ἀπό τό στέλεχός τους. Τοι-

ουτοτρόπως ἐμφανίζονται στά ξυλόγλυπτα τῶν Ναῶν τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ τοῦ Πατηριώτη στόν Ἀρχάγγελο, τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κατταβιά, τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στή Λίνδο, τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο κ.λπ. (σχ. 113 Α-Ε).

Ὁ ἀετός πού μάχεται μέ τό φίδι συχνά γίνεται γλυπτή παράσταση στά εἰκονοστάσια ὅπως ἐκεῖνα τῶν Ναῶν τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό (εἰκ. 175), τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στά Λάερμα (εἰκ. 184), τῆς Παναγίας Σκιαδενῆς στόν Μεσαναγρό (εἰκ. 185) καί στά περισσότερα ἔργα τῆς ἕκτης ὁμάδας.

Γοτθικές ἐπιδράσεις:

Ὀξυκόρυφα τόξα ἤ κυκλικά κάτω ἀπό ὀξεῖες γωνίες. Εἶναι στοιχεῖα τῶν εἰκονοστασίων τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Παραδείσι (εἰκ. 135 Α, σχ. 149), τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στή Λίνδο (εἰκ. 135 Β, 276 Β, σχ. 183 Γ) καί τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων τῆς Πόλεως Ρόδου (εἰκ. 200).

Ἠραλδικές παραστάσεις ἀγγέλων. Σκαλίστηκαν στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι (εἰκ. 246), τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό (εἰκ. 271 ΙΒ) καί τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου (εἰκ. 177).

Λοξά ἀκανθόφυλλα. Ἐντοπίζονται στίς κατακόρυφες πλευρές τῶν λυπηρῶν. Βρίσκονται στά εἰκονοστάσια τῆς δεύτερης ὁμάδας μερικά ἐκ τῶν ὁποίων εἶναι τῶν Ναῶν Ταξιάρχη Μιχαήλ τοῦ Πατηριώτη στόν Ἀρχάγγελο (εἰκ. 89 Α), τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στήν Ἰαλυσό (εἰκ. 89 Β), τῆς Ἁγίας Τριάδας στήν Ψίνθο (εἰκ. 89 Ε) καί τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων τῆς Πόλεως Ρόδου (εἰκ. 89 ΣΤ).

Ἀναγεννησιακές ἐπιδράσεις:

Ἀπό τόν ρυθμό τῆς Ἀναγέννησης ἀντλοῦνται τά περισσότερα στοιχεῖα τοῦ διακόσμου, μερικά ἐκ τῶν ὁποίων καί τά κατωτέρω.

Στριφτοί κίονες. Ὑπάρχουν σέ πολλά εἰκονοστάσια ὅπως στούς Ναούς τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου (εἰκ. 138 Ζ), τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Κάτω (εἰκ. 138 ΙΓ), τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου (εἰκ. 138 ΙΣΤ), τῆς Παναγίας Σκιαδενῆς (εἰκ. 140 ΙΘ) καί τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Ρωμαίας στό Γεννάδι (εἰκ. 231 ΙΑ).

Κίονες μέ κοσμητική βάση. Ξεχωρίζουν στά εἰκονοστάσια τῶν

Ναῶν τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι, τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Θάρρι, τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό (εἰκ. 236), τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες (σχ. 179 Α), τῆς Ἁγίας Μαρίνας στήν Ἀπολακκιά (εἰκ. 235 ΛΑ) καί τοῦ Ἁγίου Νικολάου στό Παραδείσι (εἰκ. 235 ΛΓ).

Κυκλικά τόξα μέ ὀδοντώσεις στήν ἐσωτερική περιφέρεια διασώθηκαν μαζί μέ τίς παλαιές εἰκόνες τοῦ 17ου αἰώνα στόν Ναό τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας στήν Πόλη τῆς Ρόδου (εἰκ. 285 Β, σχ. 5). Ἄλλα δύο εἰκονοστάσια ἔχουν παρόμοια ἀψιδώματα στήν Ὡραία Πύλη μέ τήν προσθήκη σφαιριδίων στίς ἄκριες τῶν δοντιῶν. Τό ἕνα στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κατταβιά (εἰκ. 193) καί τό ἄλλο στό ἀντίστοιχο τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο (εἰκ. 194).

Ἄνθη μέ τρία φύλλα γύρω τους συμπληρώνουν συνήθως τά τριγωνικά διαστήματα πάνω ἀπό τά κυκλικά τόξα. Οἱ τεχνίτες τά σκάλισαν τά τρίφυλλα σέ διάφορα εἰκονοστάσια τῆς δεύτερης ὁμάδας, ὅπως στούς Ναούς τοῦ Ἁγίου Φιλήμονα στήν Ἀρνίθα (εἰκ. 190), τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς (εἰκ. 191), τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κατταβιά (εἰκ. 193), τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Νιοχώρι (εἰκ. 195), τοῦ Ἁγίου Νικολάου στήν Ἰαλυσό (εἰκ. 198) καί τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων τῆς Πόλεως Ρόδου (εἰκ. 199).

Δοχεῖα μέ ἄνθη ἀπαντῶνται στίς κατώτερες θέσεις τῶν εἰκονοστασίων. Συμπληρώνουν τόν διάκοσμο στά θωράκια καί τούς πεσσούς ἐντός τῶν Ναῶν τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι (εἰκ. 239 ΙΒ), τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό (εἰκ. 239 ΙΕ), τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Χαμηλῆς (εἰκ. 240 ΙΣΤ), τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στίς Φάνες (εἰκ. 241 ΚΒ), τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στίς Καλυθιές (εἰκ. 241 ΚΕ), τοῦ Ἁγίου Νικολάου στό Παραδείσι (εἰκ. 242 ΚΣΤ) καί τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Μαλώνας (εἰκ. 244 ΣΤ).

Τό Μακεδονικό ἄνθος, μέ μία σειρά πέταλα, πού συγκλίνουν μπροστά καί μιά ἄλλη σειρά πού στρέφονται πρός τά πίσω, ἀπαντᾶται μόνο στά εἰκονοστάσια τῆς δεύτερης ὁμάδας. Ἀνθίζει ἀφύσικα πάνω στήν κληματίδα τοῦ ἐπιστυλίου (εἰκ. 143, 144, 146, 148, 149, 150, σχ. 115-118).

Οἱ κιλλίβαντες τοποθετοῦνται κυρίως κάτω ἀπό τό θριαμβικό τόξο. Εἶχαν ἐξ ἀρχῆς ὅλα τά εἰκονοστάσια στή συγκεκριμένη θέση. Σήμερα σώζονται στά περισσότερα. Ὑπάρχουν καί στίς ὁριζόντιες ζῶνες σέ ὅσα σημεῖα αὐτές προεξέχουν πρός τόν κυρίως ναό, ὅπως

στόν Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι, τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό[150], τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινοῦ (εἰκ. 129), τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Ἄνω στήν Πόλη τῆς Ρόδου[151]. Καρφώνονται ἐπίσης κάτω ἀπό τή βάση στούς κιονίσκους τοῦ Δωδεκαόρτου, ἐκ τῶν ὁποίων δεῖγμα μπορεῖ κάποιος νά δεῖ στόν Ναό τοῦ Ἀρταμίτη (εἰκ. 138 ΙΗ).

Οἱ γιρλάντες εἶναι ἕνα ἄλλο ἀναγεννησιακό θέμα. Ἀπαντῶνται στά εἰκονοστάσια ἀπό τήν τρίτη ἕως καί τήν ἕκτη ὁμάδα. Στίς φωτογραφίες τῆς παρούσας μελέτης φαίνονται στά ξυλόγλυπτα τῶν Ναῶν τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό (εἰκ. 126), τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Θάρρι (εἰκ. 154), τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου (εἰκ. 156) καί τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στά Λάερμα (εἰκ. 165).

Τά δαντελωτά τόξα ἀνήκουν ὡσαύτως στήν ἴδια τεχνοτροπία. Καταγράφτηκαν μερικά ἀπό τούς Ναούς τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό (εἰκ. 136 ΙΓ), τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Θάρρι (εἰκ. 204, 205), τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (ἐνοριακός) Λαχανιᾶς (εἰκ. 212) καί τοῦ Ἁγίου Νικολάου Παστίδας (εἰκ. 224).

Ἄγγελοι δυτικοῦ τύπου, ἐπικράτησε νά ὀνομάζονται οἱ γυναικεῖες ἤ παιδικές κεφαλές μέ δύο φτεροῦγες ἀπό κάτω τους. Στά ξυλόγλυπτα ἐμφανίζονται ἀπό τήν τέταρτη δεκαετία τοῦ 18ου αἰώνα καί μετά. Διακρίνονται στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι (εἰκ. 136 Ι, 151), τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Χαμηλῆς (εἰκ. 207), τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἔμπωνα (εἰκ. 164), τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στά Λάερμα (εἰκ. 165) καί τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Γεννάδι (εἰκ. 272 ΚΑ).

Ἐλισσόμενοι ἀνθοφόροι κλάδοι. Ἀρχικές κατασκευές βλέπουμε στήν τρίτη ὁμάδα τῶν ξυλόγλυπτων ἔργων. Ἐκτοπίζουν καί ἀντικαθιστοῦν τήν κληματίδα στό ἐπιστύλιο. Σημειώνονται γιά κατανόησή τους, οἱ ἀντίστοιχοι στούς Ναούς τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι (εἰκ. 151), τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στόν Ἀρχάγγελο (εἰκ. 153) καί τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Θάρρι (εἰκ. 154). Συνεχίζουν καί στίς ἑπόμενες ὁμάδες, ὅπως στούς Ναούς τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἔμπωνα (εἰκ. 164), τοῦ Ἁγίου Γεωργίου

150. Ἀ. Θεοδοσίου, *Ναός Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό,* εἰκ. 19, 25.
151. Ἀ. Θεοδοσίου, *Εἰκονοστάσια στήν πόλη τῆς Ρόδου,* πίν. 40, σ. 87.

στά Λάερμα (εἰκ. 165) καί τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στίς Καλυθιές (εἰκ. 166).

Τά ἀντικριστά ζωάκια βρέθηκαν στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι (εἰκ. 245), τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό (εἰκ. 250), τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Χαμηλῆς (εἰκ. 251), τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου (εἰκ. 156), τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες (εἰκ. 263) κ.λπ.

Προσωπεῖα (μάσκες). Τό βενετσιάνικο καί ἀναγεννησιακό αὐτό θέμα ὑπάρχει στό ἐπιστύλιο σέ δύο εἰκονοστάσια τῆς Ρόδου. Τό πρῶτο ἀποτυπώθηκε φωτογραφικά στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου (εἰκ. 156) καί τό δεύτερο στόν ἐνοριακό τῆς Λαχανιᾶς (εἰκ. 160). Μικρά προσωπεῖα σέ μετάλλια διακρίνονται καί στά τύμπανα τῶν τόξων στό Δωδεκάορτο τοῦ εἰκονοστασίου τοῦ Ναοῦ τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Ρωμαίας στό Γεννάδι (εἰκ. 135 Ζ) . Μεγαλύτερου μεγέθους εἶναι ἡ μάσκα στό ξυλόγλυπτο τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας στό Παραδείσι. Βρίσκεται στό κέντρο βάρους τῆς ἀετωματικῆς στέψης (σχ. 102).

Τά μυθολογικά ὄντα καί τά στοιχεῖα φύλαξης καί ἀποτροπῆς ἔχουν ἐφαρμογή καί στήν τέχνη τῶν ξύλινων εἰκονοστασίων. Ὑπάρχουν γλυπτοί γρυπολέοντες, κέρβεροι, λάμιες καί Ἅρπυιες σέ πολλούς ναούς. Ἀντιστοιχίσεις τῶν ἐν λόγῳ θεμάτων μέ ναούς, ἐντός των ὁποίων αὐτά σκαλίστηκαν ἔχουν ὡς ἑξῆς: Λάμιες (γυναῖκες τέρατα) στόν Ἅγιο Νικόλαο Ἰαλυσοῦ (εἰκ. 118). Γρυπολέοντες στήν Κοίμηση τῆς Θεοτόκου Ἔμπωνας (εἰκ. 115). Κέρβεροι (δράκοντες μέ τρία κεφάλια) στόν Ἅγιο Γεώργιο (ἐνοριακό) τῆς Λαχανιᾶς (εἰκ. 116). Ἅρπυιες στήν Κοίμηση τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό, στόν Ἅγιο Ἰωάννη τόν Θεολόγο στό Γεννάδι, στόν Ἅγιο Ἰωάννη τόν Πρόδρομο Φανῶν καί στήν Ἁγία Εἰρήνη Λαχανιᾶς (εἰκ. 279 Α-Δ).

Μουσουλμανικές ἐπιδράσεις:

Τά ὀξυκόρυφα τόξα μέ διπλή κύρτωση ὑπῆρχαν στήν Ἰσλαμική τέχνη πρίν νά βρεθοῦν στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν. Διαφέρουν ἀπό τά ἀντίστοιχα γοτθικά ἀπό τό γεγονός ὅτι ἔχουν χαμηλό ὕψος (πιό μικρό ἀπό τό πλάτος). Χαρακτηριστικό παράδειγμα εἶναι τά τόξα στά λυπηρά ἐντός τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι (εἰκ. 89 Ζ) καί στό Δωδεκάορτο τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Κάτω τῆς Πόλεως Ρόδου (εἰκ. 136 ΙΑ).

Ἡ πατρίδα τοῦ φυτοῦ τῆς τουλίπας εἶναι τό Ἰράν (Περσία). Ἀπό ἐκεῖ ξεκίνησε καί τό κοσμητικό αὐτό θέμα. Διά μέσου τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ἔφτασε στά μέρη μας. Σκαλίστηκε στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ἄνω τῆς Λίνδου (εἰκ. 201) καί τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου (εἰκ. 240 ΙΖ).

Λογχοειδῆ φύλλα μέ ἄγκιστρα στήν κορυφή τους. Ἔτσι σχηματίστηκαν κάποιες ψηφίδες ἀπό ὄστρακα στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῆς Πόλεως Ρόδου (εἰκ. 252).

Ἄνθη μετωπικά μέ δύο ἤ περισσότερες σειρές πέταλα. Δέν εἶναι ἀκριβῶς μουσουλμανικά. Παραπέμπουν σέ χρυσάνθεμα. Ἔφτασαν στή Ρόδο ἀπό τή μακρινή Κίνα, τή χώρα τῶν χρυσανθέμων. Πέρασαν ἀπό τήν κεντρική Ἀσία, μετά στήν Ἐγγύς Ἀνατολή, στή Μικρά Ἀσία καί στό τέλος ἔμειναν ἐδῶ. Στόν μουσουλμανικό κόσμο βρῆκαν ἀπήχηση. Ἐδῶ ἐντοπίζονται στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς (εἰκ. 191) καί τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων τῆς Πόλεως Ρόδου (εἰκ. 199).

Ἐπιδράσεις Μπαρόκ – Ροκοκό:

Ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα σέ σχῆμα τῶν λατινικῶν γραμμάτων C καί S. Βρέθηκαν μεμονωμένα σέ εἰκονοστάσια ἄλλης τεχνοτροπίας (νεοκλασσικά) καί σέ συνδυασμό μέ τόν ἐκλεκτικισμό. Ἐνδεικτικά εἶναι ἐκεῖνα πού κατασκευάστηκαν στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα (νέος) τῶν Σιαννῶν (εἰκ. 225), τοῦ Ἁγίου Μερκουρίου στόν Ἴστριο (εἰκ. 226) καί τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στόν Μεσαναγρό (εἰκ. 227).

Κουρτινάκι γλυπτό σκαλίστηκε στό θριαμβικό τόξο τοῦ τελευταίου εἰκονοστασίου τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα τῶν Σιαννῶν (εἰκ. 225). Πρόκειται γιά στοιχεῖο τῆς τελευταίας φάσης τοῦ μπαρόκ ἤ ἀλλιῶς ροκοκό.

Οἱ ἀκτινωτοί πηχίσκοι κατατάσσονται στήν ἴδια κατηγορία μέ τό ἀμέσως πιό πάνω. Διατηροῦνται ἀκόμα στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Προφύλια (εἰκ. 74) καί τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα τῶν Σιαννῶν (εἰκ. 84 ΛΓ). Κυκλικό κόσμημα μέ τίς ἴδιες ξύλινες ἀκτίνες ὑπῆρχε παλαιότερο στήν εἴσοδο τοῦ εἰκονοστασίου τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο, πού τελευταῖα καθαιρέθηκε μέ τίς ἀνακαινίσεις.

Ἐλλειπτικά σχήματα παρατηροῦνται στήν πέμπτη ὁμάδα εἰκο-

νοστασίων. Σχηματίζουν διάχωρα ἐντός τῶν ὁποίων εἰκονίζονται Προφῆτες, Εὐαγγελιστές καί Ἅγιοι. Μερικά ἐξ αὐτῶν βρίσκονται ἐντός τῶν ναῶν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Μαλώνας (σχ. 49 Α, 50), τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινοῦ (σχ. 50), τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κρεμαστή (σχ. 51), τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα στή Μεσαιωνική Πόλη (σχ. 52), τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (ἐνοριακός) Λαχανιᾶς (σχ. 56) καί τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στό Παραδείσι (σχ. 57). Ἡ ἔλλειψη σάν σχῆμα εἶναι βασικό χαρακτηριστικό τοῦ συγκεκριμένου ἀρχιτεκτονικοῦ ρυθμοῦ.

Τά καμπύλα πλαίσια δέν συνηθίζονται στά ξυλόγλυπτα τῆς περιοχῆς μας. Εἶναι ἐλάχιστα. Ἕνα ἐξ αὐτῶν βρίσκεται στή βάση τοῦ σταυροῦ τῆς στέψης στό Θάρρι. Δεύτερη περίπτωση στήν ἐπιγραφή μέ τή χρονολογία στόν Ναό τῆς Ἁγίας Μαρίνας στήν Ἀπολακκιά. Τέλος στά κοσμητικά τύμπανα τῶν τόξων στά Δεσποτικά τοῦ Ναοῦ τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στίς Καλυθιές περιέχουν τά ἐν λόγῳ σχήματα. Καμπύλα τόξα ὑπάρχουν μόνο στή Μονή Καλόπετρας (σχ. 155 Ε). Σέ ἄλλες περιοχές τά θέματα αὐτά, σέ συνδυασμό μέ τίς ζωηρές ἀντιθέσεις ἀπαντῶνται σέ πληθώρα στήν περίοδο ἀπό τό 1790 ἕως τό 1820. Ἀπό τά μπαρόκ εἰκονοστάσια στά κοντινά μας νησιά ξεχωρίζουν ἐκεῖνα τῶν Ναῶν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στή Σύμη (1795)[152], τῆς Παναγίας Χαριτωμένης στήν Κάλυμνο (1805)[153] καί τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς τοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στήν Πάτμο (1820)[154]. Στή Ρόδο ἀτυχῶς τήν ἴδια ἐποχή ὑπάρχει γενικά πτώση ἤ ἀπουσία τῶν ξυλόγλυπτων ἔργων.

Οἱ δύο τελευταῖες τεχνοτροπίες τῆς Ἀναγέννησης καί Μπαρόκ ἔχουν ἀφετηρία τήν Ἰταλία. Ἀπό ἐκεῖ κατευθύνονται βόρεια στήν Κεντρική Εὐρώπη. Σταδιακά μετακινοῦνται ἀνατολικά στή Ρωσία καί στή συνέχεια κατέρχονται πρός τά κάτω μέσῳ τῶν Βαλκανικῶν χωρῶν. Εἰδικά οἱ Ἀναγεννησιακοί ἀνθοφόροι κλάδοι, οἱ στριφτοί κίονες καί οἱ ἄγγελοι δυτικοῦ τύπου παρουσιάζονται παλιότερα χρονικά στή Ρουμανία, μετά στή Βουλγαρία καί τελικά στήν Ἑλλάδα. Ὁ Αὐστριακός δικέφαλος ἀετός, μέ ἀνοικτές τίς φτεροῦγες του

152. Ἀ. Θεοδοσίου, *Ρυθμοί στά εἰκονοστάσια,* εἰκ. 4.

153. Ἀ. Θεοδοσίου, *Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Παναγίας Χαριτωμένης στή Χώρα Καλύμνου, Κάλυμνος,* Ἑλληνορθόδοξος ὁρισμός τοῦ Αἰγαίου, Ἀθήνα (1994), σχ. 1-5.

154. Ἀ. Θεοδοσίου, *Ρυθμοί στά εἰκονοστάσια,* εἰκ. 2.

πρός τά πάνω, σκαλίστηκε στή βάση τοῦ σταυροῦ στό μπαρόκ εἰκονοστάσι τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς Διονυσίου τοῦ Ἁγίου Ὄρους[155]. Ἡ πολιτεία τοῦ Ἄθωνα ἀντιπροσωπεύει τόν εὐρύτερο ἑλλαδικό χῶρο καί βέβαια τήν περιοχή μας. Δικαιούμαστε λοιπόν νά ὑποθέσουμε ὅτι ἀπό ἐκεῖ (Αὐστρία) μᾶς ἦλθε καί ὁ ἐν λόγῳ ρυθμός.

Ἐπιδράσεις ἀπό τόν Νεοκλασσικισμό:

Ραβδωτοί κίονες ὑπάρχουν στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Προφύλια (εἰκ. 235 ΑΔ), τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας στό Παραδείσι (εἰκ. 235 ΛΕ), τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα (νέου) τῶν Σιαννῶν (235 ΛΖ), τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Ἄνω στήν Πόλη τῆς Ρόδου[156] καί τοῦ Ἁγίου Νικολάου Παστίδας (σχ. 180 Α). Στόν ἀντίστοιχο τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στήν Ἰαλυσό δέν σώθηκαν (σχ. 180 Β).

Ἀκροκέραμοι. Ἔχουν τήν ἀντίστοιχη θέση ὅπως καί στούς Ναούς τῆς ἀρχαιότητας. Στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου τῆς Προφύλιας τούς ἀντικατέστησαν οἱ πλάκες μέ τίς δέκα ἐντολές, ἡ Ἁγία Γραφή καί ὁ Πετεινός (εἰκ. 74, σχ. 98). Δέν ἔχουν ἀκριβῶς τή μορφή τῶν ἀρχαίων ἀκροκέραμων, μέ τά ἑπτάφυλλα ἀνθέμια ἤ ἄλλα σχέδια τῆς τότε ἐποχῆς, ἁπλά παραπέμπουν σέ αὐτά.

Οἱ γεισίποδες διατάχτηκαν στίς ἀνώτερες θέσεις στά ξυλόγλυπτα τοῦ Ναοῦ τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Προφύλια (εἰκ. 74). Προβάλλονται ἔντονα καί τούς προσδίδουν χαρακτηριστική μορφή. Ἀντίθετα στούς Ναούς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Ἄνω τῆς Πόλεως Ρόδου καί τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῆς Παστίδας εἶναι μικροσκοπικοί καί μόλις πού διακρίνονται[157]. Σέ μικρή κλίμακα σχηματίστηκαν ἐπίσης στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῶν Φανῶν. Στόν ἀντίστοιχο τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας τοῦ Παραδεισίου ἐλαχιστοποιοῦνται.

Τρίγλυφα ὑπάρχουν σήμερα μόνο στόν Ναό τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Προφύλια (εἰκ. 139 ΚΑ, σχ. 145 ΙΔ), ἐνῶ τά ἀντίστοιχα τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στήν Ἰαλυσό δέν σώζονται πλέον (σχ. 111). Τό τριγωνικό ἀέτωμα τῆς στέψης τοῦ νέου

155. Ἀ. Θεοδοσίου, *Ξυλόγλυπτα Ἁγίου Ὄρους,* σχ. 60.
156. Ἀ. Θεοδοσίου, *Εἰκονοστάσια στήν πόλη τῆς Ρόδου,* πίν. 41, σ. 88.
157. Ἀ. Θεοδοσίου, ὅ.π., πίν. 39, σ. 86.

ἐνοριακοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο καθαιρέθηκε ἐπίσης χάριν τῆς ἀνακαίνισης.

Ὁ νεοκλασσικισμός τῆς Ρόδου ἔχει ἄμεση σχέση μέ τά ἀπέναντι Μικρασιατικά παράλια. Εἰδικά ἡ τότε κοσμοπολίτικη Σμύρνη δέχτηκε ἐπιδράσεις ἀπό τήν ἀνάπτυξή του ὡς Γαλλική καί Γερμανική τεχνοτροπία ἐκείνης τῆς ἐποχῆς.

Ἐπιδράσεις ἀπό τή Νέα Τέχνη:

Πέταλα, ὡς ἴχνη στοιχείων ἀπό τή Νέα Τέχνη (Modern style, ἤ Art Nouveax) βρίσκονται στό εἰκονοστάσι τοῦ ἐνοριακοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Μερκουρίου στόν Ἴστριο. Τά τόξα τοῦ Δωδεκαόρτου σέ μορφή πετάλου εἶναι χαρακτηριστικό αὐτῆς τῆς τεχνοτροπίας. Ἐνῶ, δηλαδή, σέ ὅλα τά προηγούμενα ἀποτελοῦσαν μισό κύκλο, στή συγκεκριμένη περίπτωση ἐκτείνονται στά τρία τέταρτά του περίπου (εἰκ. 137 Κ, σχ. 145 ΙΓ).

Ὁ ρυθμός αὐτός δέν πρόλαβε νά ἀναπτυχθεῖ στή Ρόδο.

Β6) ΤΕΧΝΙΚΕΣ, ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ, ΤΕΧΝΙΤΕΣ

Τά παλαιότερα ξυλόγλυπτα σκαλίζονταν σέ ἐπίπεδες ἐπιφάνειες μέ ὑποβάθμιση τοῦ βάθους. Τότε ἐπεξεργάζονταν περίτεχνα τίς λεπτομέρειες. Τά προεξέχοντα τμήματα καλύπτονταν μέ φύλλα χρυσοῦ καί ὁ κάμπος ἦταν χρωματισμένος. Ἔτσι ἦταν τά εἰκονοστάσια στούς Ναούς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Λαχανιᾶς, τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς, τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κατταβιά καί τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο. Ἀναφερόμαστε στά ἔργα ἀπό τόν 16ο αἰώνα μέχρι καί τό πρῶτο τέταρτο τοῦ 18ου (πρώτη καί δεύτερη ὁμάδα). Σέ μερικές περιπτώσεις κάποια γλυπτά θέματα εἶναι καλυμμένα μέ φύλλα ἀσημιοῦ.

Στά ἑπόμενα ὑπάρχει ἕνα σημαντικό βῆμα στήν τεχνική. Κατ' αὐτό γίνεται ἀφαίρεση τοῦ βάθους καί σχηματίζονται τά διάτρητα γλυπτά καί τά διαμπερῆ κενά. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ὑπάρχει στόν Ναό τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Θάρρι. Ἡ ἐξέλιξη τοῦ σανιδώματος σέ τρυπητό ξυλόγλυπτο ἐπέρχεται χονδρικά στά μέσα τοῦ 18ου αἰώνα. Στήν ἑπόμενη ὁμάδα ἡ τεχνική προχωρᾶ ἀκόμα περισσότερο. Κατασκευάζονται ὁλόγλυφα γλυπτά, τά ὁποῖα καρφώνονται πάνω στίς ἤδη σκαλισμένες ἐπιφάνειες. Μέ αὐτό τόν τρόπο τά

ἔργα γίνονται ἀκόμα πιό πλούσια σέ διάκοσμο. Ἀτυχῶς ὑποχωρεῖ τό χρύσωμα καί συχνά βλέπουμε εἰκονοστάσια αὐτῆς τῆς περιόδου νά εἶναι ἁπλά βερνικωμένα, ὅπως δείχνουν τά ἀντίστοιχα τῶν Ναῶν τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό, τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στήν ὁδό Δαμασκηνοῦ τῆς Πόλεως Ρόδου καί τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Χαμηλῆς.

Τά ὁλόγλυφα στοιχεῖα ὑποχωροῦν στήν ἑπόμενη ὁμάδα (πέμπτη), διατηροῦνται ὅμως τά διαμπερῆ κενά.

Στό δεύτερο μισό τοῦ 19ου αἰώνα καί εἰδικότερα στήν ἕκτη ὁμάδα ἐπανέρχονται τά ὁλόγλυφα στόν χῶρο στοιχεῖα. Τά θέματα εἶναι ἀντιγραφές ἀπό παλαιότερα. Δέν ἔχουν ὅμως τή λεπτότητα ἐκείνων. Τό εἰκονοστάσι τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό ἦταν τό πρότυπό τους. Βέβαιο εἶναι καί τό γεγονός ὅτι οἱ τεχνίτες εἶχαν σχέδιο μαζί τους, ἀφοῦ δέν μποροῦσε εὔκολα νά βλέπει κάποιος τό συγκεκριμένο εἰκονοστάσι καί νά τό ἀντιγράφει ταυτόχρονα σέ ξύλο ἀλλοῦ.

Στόν 20ό αἰώνα ὑπάρχει πτώση στά ξυλόγλυπτα. Οἱ ἐπίπεδες ἐπιφάνειες καλύπτουν μεγάλο μέρος τοῦ κάθε ἔργου. Τά γλυπτά περιορίζονται. Ἡ τεχνική στρέφεται σέ ἁπλά σκαφτά περιγράμματα γύρω ἀπό κάθε ἄνθος ἤ φυτικό στοιχεῖο.

Ὅλη ἡ ἐργασία γινόταν στό χέρι. Ἀκόμα καί οἱ κυλινδρικοί κίονες ἦταν πελεκητοί καί λειασμένοι στίς ἀκμές. Δέν ὑπῆρχαν τόρνοι ἤ ἄλλα μηχανικά μέσα.

Γιά τήν κατασκευή τῶν εἰκονοστασίων ὑπῆρχαν ντόπιοι τεχνίτες, πού ἀσχολοῦντο μέ αὐτά, παράλληλα ἐνδεχομένως μέ τίς γεωργικές καί κτηνοτροφικές τους ἐργασίες. Δέν ὑπῆρχαν, δηλαδή, ἐργαστήρια μέ τή σημερινή ἔννοια, ὡς ξεχωριστό ἤ ἀποκλειστικό κατάστημα. Ἡ μεγάλη ζήτηση ὅμως ἔφερε ἐπαγγελματίες καί ἀπό ἄλλα μέρη (Κῶ, Σύμη, Κρήτη). Ἡ ἐργασία γινόταν ἀπό μικρά συνεργεῖα δύο ἤ τριῶν ἀτόμων. Αὐτό ἐξηγεῖται ἀπό τό γεγονός ὅτι στό δεύτερο μισό τοῦ 19ου αἰώνα κάποια ξυλόγλυπτα κατασκευάστηκαν μέ διαφορά μόνο ἑνός χρόνου τό ἕνα ἀπό τό ἄλλο. Ἄν ἦταν μόνος του ὁ σκαλιστής, τότε θά χρειαζόταν δύο ἤ τρία χρόνια γιά κάθε ἔργο.

Ὀνόματα τεχνιτῶν πού σχετίζονται μέ τήν κατασκευή τῶν ξυλόγλυπτων εἰκονοστασίων τῆς Ρόδου εἶναι:

1) **Δράκος Ταλιαδῶρος,** Κῶος (†1783). Κατασκεύασε τά εἰκονο-

στάσια τῶν Ναῶν τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στήν Πόλη τῆς Ρόδου, τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό καί τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Κάτω[158].

2) **Ἀναγνώστου Χατζηγιώργης.** Ἀπό τά χέρια του βγῆκε τό εἰκονοστάσι στόν Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι (1739).

3) **Κυριάκος ἤ Χατζηκυριάκος,** Ρόδιος. Ἔργα του ἀναφέρονται στήν Κύπρο (1749). Δέν εἶναι γνωστές οἱ δημιουργίες στήν πατρίδα του[159].

4) **Κύριλλος,** μοναχός ἀπό τή Λίνδο. Κατασκεύασε τά εἰκονοστάσια τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στά Πλατάνια (1874) καί τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στά Ἀπόλλωνα (1858-63)[160].

5) **Λεντάκης Κωνσταντῖνος, Λεντάκης Μιχαήλ.** Πατέρας καί γιός Χαλκίτες (20ός αἰ.). Γνωστοί ἀπό τίς ἐπισκευές σέ εἰκονοστάσια τῆς Ρόδου[161].

6) **Χατζηιωάννου Γεώργιος** ἀπό τό χωριό Γαλατά Χανίων. Κατασκευαστής τοῦ ἄμβωνα καί πιθανόν τοῦ εἰκονοστασίου στόν Ναό τῶν Ταξιαρχῶν Ἀρχαγγέλου (1861 καί 1849 ἀντίστοιχα).

7) **Μάκρας Γιακουμῆς,** Ρόδιος. Ὡς ἔργα του ἀναφέρονται τά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τοῦ Ἁγίου Λουκᾶ Σορωνῆς, τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες, τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης στά Καλαβάρδα, τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στήν Κάλαθο, τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Ψίνθο, τῆς Ἁγίας Μαρίνας Ἀπολακκιᾶς[162]. Ἡ δράση του ὁρίζεται μεταξύ 1850-1883.

8) **Χατζηιωάννου Ἀντώνιος,** Κρητικός. Τό ὄνομά του ὑπάρχει στό εἰκονοστάσι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στά Λάερμα (1882).

9) **Νικόλαος ἤ Κουτσονικόλας Δημητρίου Στουπῆς.** Μαθητής τοῦ Γιακουμῆ Μάκρα. Μαζί περάτωσαν τά πιό πάνω ξυλόγλυπτα. Τό ἀντίστοιχο στόν Ναό τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ Μεσαναγροῦ ὑπο-

158. Χ. Κουτελάκης, *Ἕλληνες ξυλογλύπτες,* σ. 256.
159. Χ. Κουτελάκης, ὅ.π., σ. 273.
160. Χ. Κουτελάκης, ὅ.π., σ. 273.
161. Χ. Κουτελάκης, ὅ.π., σ. 277.
162. Χ. Κουτελάκης, *Ἕλληνες ξυλογλύπτες,* σ. 281.

γράφει μόνος του (1885)[163]. Τό ἴδιο καί στόν Ναό τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στίς Καλυθιές (1891).

10) **Τσιμέττας Γεώργιος.** Κατασκεύασε τά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Ἄνω τῆς Πόλεως Ρόδου, τοῦ Ἁγίου Νικολάου Παραδεισίου καί τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Παστίδας[164].

11) **Τσιμέττας Νικόλαος,** υἱός τοῦ Γεωργίου. Τό ὄνομά του σκαλίστηκε στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου Παστίδας (1925)[165].

12) **Φασάκης Μανώλης**[166]. Ξυλόγλυπτα ἔργα του βρίσκονται στούς Ναούς τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων στό Χαράκι καί τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου στή Μαλώνα (μέσα τοῦ 20οῦ αἰ.).

13) **ΜΖΣ.** Πιθανόν ἀρχικά τοῦ ὀνόματος καί ἐπιθέτου τοῦ κατασκευαστῆ τοῦ εἰκονοστασίου στόν Ἀρταμίτη (1870).

14) **Θωμᾶς Ταλιαδῶρος,** Ρόδιος. Κατασκεύασε στόν Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στήν ὁδό Δαμασκηνοῦ τῆς Πόλεως Ρόδου, τήν ἐπέκταση τοῦ εἰκονοστασίου στά πλαϊνά κλίτη καί κάποια ἄλλα. Ἡ πληροφορία αὐτή ἐλέγχεται γιά τήν ὀρθότητά της ὡς πρός τά ἔργα τοῦ τεχνίτη[167].

Τό γεγονός ὅτι τέσσερα εἰκονοστάσια τῆς πέμπτης ὁμάδας ἔχουν εἰκόνες καί τελειώματα ἀπό Συμιακούς καλλιτέχνες εἶναι ἐνδιαφέρον. Ὁ Μιχαήλ Μίγκλης ζωγράφισε τίς εἰκόνες τῶν εἰκονοστασίων στούς Ναούς τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα στήν Πόλη τῆς Ρόδου καί τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στή Μαλώνα. Τό τελευταῖο μαζί μέ τόν Κωνσταντῆ Κωνσταντίνου ἐπίσης ἀπό τή Σύμη. Στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Δημητρίου στά Καλαβάρδα ἀναφέρεται ὅτι τό ξυλόγλυπτο μᾶς ἦλθε ἀπό τό ἴδιο νησί. Οἱ εἰκόνες του ἔχουν ὅλες περίπου τήν ἴδια τεχνοτροπία. Μία ἐξ αὐτῶν (τῆς Σταύρωσης στό Δωδεκάορτο) ἔχει ἐπιγραφή μέ τό ὄνομα τοῦ δημιουργοῦ Σταύρου Νικολαΐδου Συμαίου καί χρονολογία 1899. Τό ἀντίστοιχο ξυλόγλυπτο στόν Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινοῦ χρυσώθηκε ἀπό τόν Συμιακό Ἀρχιμανδρίτη Ἀγάπιο, πού μᾶς ἄφησε τό ὄνομά του σέ γραπτό

163. Χ. Κουτελάκης, ὅ.π., σ. 291.
164. Χ. Κουτελάκης, ὅ.π., σ. 320.
165. Χ. Κουτελάκης, ὅ.π., σ. 321.
166. Χ. Κουτελάκης, ὅ.π., σ. 322.
167. Χ. Κουτελάκης, ὅ.π., σ. 259.

διάκοσμο. Ἀπό αὐτά μπορεῖ κάποιος νά ὑποθέσει ὅτι τά εἰκονοστάσια κατασκευάστηκαν ἀπό συνεργεῖα πού εἶχαν ταυτόχρονα τεχνίτες ξυλογλυπτικῆς καί ζωγράφους ἤ καί χρυσοχόους.

Ἄλλη περίπτωση εἶναι νά ἦταν χωριστά συνεργεῖα τῆς γλυπτικῆς τοῦ ξύλου ἀφ' ἑνός καί τῶν εἰκόνων ἀφ' ἑτέρου καί ἁπλά συνεργαζόντουσαν. Ἔχει ἀποδειχθεῖ ὅτι μεγάλα δαπανηρά ἔργα μέ πολλές ἐργασίες ἔχουν μεγάλες ἐκπτώσεις στήν ἐργολαβία. Γι' αὐτό συμφέρει νά ἀνατεθοῦν ὅλα μαζί, πακέτο, (εἰκόνες καί ξυλόγλυπτα) σέ μιά ὁμάδα μέ ἕνα ἐκπρόσωπο. Ἀντίθετα ἡ διάσπασή τους ἐπιφέρει μεγαλύτερο κόστος. Οὕτως ἤ ἄλλως τά περισσότερα ξυλόγλυπτα αὐτῆς τῆς κατηγορίας ἔγιναν πιθανότατα ἀπό ξυλογλύπτες μέ καταγωγή ἀπό τή Σύμη.

Τό χρύσωμα ἀποτελοῦσε πάντοτε ἰδιαίτερα δαπανηρή ἐργασία. Γι' αὐτό γινόταν συνήθως σέ δεύτερο στάδιο, ἀφοῦ περνοῦσε ἀρκετό χρονικό διάστημα μέχρι τή συλλογή τῶν χρημάτων, πού ἦταν ἀπαραίτητα γιά τήν πληρωμή καί ἐξόφλησή της. Μέ τήν οἰκονομική ἀδυναμία, πολλά εἰκονοστάσια ἔμειναν χωρίς τό χρύσωμα καί ἔτσι σταδιακά θεσμοθετήθηκε καί τό ἁπλό ξυλόγλυπτο. Ἡ νέα κατάσταση ἐπικράτησε στό δεύτερο μισό τοῦ 19ου αἰώνα, κατά τήν ὁποία περίοδο εἶναι ἀνεκτά πλέον τά εἰκονοστάσια μέ μόνο τό βερνίκωμα. Ὅπως γιά παράδειγμα τά ἀντίστοιχα στούς Ναούς τῆς Πόλεως Ρόδου (Ἁγίου Ἰωάννου, Ἁγίας Ἀναστασίας), τῶν κοινοτήτων Ἰαλυσοῦ, Ἀρχαγγέλου κ.λπ.

Κατά τόν ἴδιο τρόπο καθιερώθηκαν καί οἱ εἰκόνες μέ χρωματιστό κάμπο. Μέχρι τό τέλος τοῦ 18ου αἰώνα, τό βάθος κάθε εἰκόνας ἦταν πάντοτε χρυσό. Τό χρωματιστό φόντο συνδυάζεται μέ τή λεγόμενη μοσχοβίτικη τεχνοτροπία τῶν εἰκόνων, στήν ὁποία χρυσώνονται μόνο τά φωτοστέφανα τῶν ἁγίων. Ὁ οὐρανός χρωματίζεται μέ ἁπαλό κυανό, ρόζ, πορτοκαλί καί ἀνοικτό κίτρινο μέ ἤ χωρίς τά σύννεφα. Οἱ εἰκόνες αὐτές ἀπαντῶνται ἀπό τίς ἀρχές τοῦ 19ου αἰώνα ἀρχικά στό Δωδεκάορτο. Στή συνέχεια καί σέ ἐκεῖνες τῶν Δεσποτικῶν.

ΜΕΡΟΣ Γ΄

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

I

Σέ αὐτό τό μέρος περιγράφεται ἡ ἐξέλιξη τῶν εἰκονοστασίων τῆς Ρόδου. Γιά κατανόησή της χωρίστηκαν σέ ἑπτά ὁμάδες μέσα στίς ὁποῖες τά ἔργα ἔχουν παρόμοια χαρακτηριστικά μεταξύ τους. Περιγράφεται τό πῶς ξεκίνησαν τά ξυλόγλυπτα ἀρχικά, στή συνέχεια τήν τροποποίησή τους μέσα στήν πορεία τοῦ χρόνου καί στό τέλος τήν κατάληξή τους.

Τά ξυλόγλυπτα εἰκονοστάσια τῆς Ρόδου εἶναι ἐξέλιξη τῶν βυζαντινῶν μαρμάρινων τέμπλων, πού περιλάμβαναν κατά κανόνα κίονες, θωράκια καί ἐπιστύλιο. Μετά τήν ἀλλαγή τοῦ ὑλικοῦ κατασκευῆς τους (σέ ξύλο) ἐμπλουτίζονται σταδιακά.

Ια. Στήν **πρώτη ὁμάδα** τῆς ἔρευνάς μας κατατάχτηκαν δύο μόνο ξυλόγλυπτα. Οὐσιαστικά πρόκειται γιά τμήματά τους, πού στερεώθηκαν σέ νεότερες κατασκευές. Βρίσκονται στούς Ναούς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στό Βάτι καί τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (ἐξωκκλήσι) στή Λαχανιά. Ἀμφότερα ἔχουν στό ἐπιστύλιο συμπλεκόμενα γεωμετρικά σχέδια (ρόμβους καί κύκλους). Στό βημόθυρο τοῦ πρώτου ὑπάρχει ἐπί πλέον σκαλιστό κόσμημα, μέ τρεῖς ὁμόκεντρους κύκλους. Τό κεντρικό του θέμα εἶναι τετράφυλλο κολοβό ἄνθος ἐνῶ ἐξωτερικά, σέ δύο σειρές, τεθλασμένη γραμμή σχηματίζει τρίγωνα μέ τίς ἄλλες δύο παράλληλες περιφέρειες. Οἱ κίονές τους διαμορφώνονται μέ γλυπτά σχοινιά, πού σχηματίζουν κόμβους στό μέσο περίπου τοῦ ὕψους τους. Τά παλαιά αὐτά εἰκονοστάσια χρονολογοῦνται στήν περίοδο ἀπό τόν 14ο ἕως τόν 16ο αἰώνα.

Ιβ. Στή **δεύτερη ὁμάδα** ἀποτυπώθηκαν σέ γενικές γραμμές εἰκοσιένα ξυλόγλυπτα ἔργα. Ἔχουν συνήθως τετράγωνο σχῆμα στίς γενικές διαστάσεις καί στά μέρη τους. Τό ὕψος, δηλαδή, εἶναι ἴσο περίπου μέ τό πλάτος. Τό ἴδιο ἰσχύει γιά τίς εἰκόνες τῶν Δεσποτικῶν καί τῆς Δέησης ἤ τοῦ Δωδεκαόρτου.

Στή στέψη ὁ σταυρός τους ἔχει τρίλοβα στίς κεραῖες καί δύο βαθμίδες στίς πάνω γωνίες. Ἡ κάτω πλευρά τους εἶναι πλατύτερη σέ σχέση μέ τίς ἄλλες τρεῖς. Στίς ἄκριες στερεώνονται ἑπτά γλυπτά φυτικά κοσμήματα. Κοσμητικές ταινίες μέ ἑλισσόμενους βλαστούς ἤ κληματίδες περιβάλλουν τίς ὁριζόντιες καί κατακόρυφες πλευρές τους. Ἡ γραπτή παράσταση κεντρικά φέρει τόν Σταυρωμένο Χριστό καί στά τρίλοβα τά εὐαγγελικά σύμβολα. Ἐξαίρεση ὑπάρχει στή βάση τοῦ Σταυροῦ, ὅπου ζωγραφίζεται ἡ σχηματική παράσταση τοῦ Ἅδη (κάρα τοῦ Ἀδάμ). Τό βόδι, ἡ ἀπεικόνιση τοῦ Εὐαγγελιστῆ Λουκᾶ, ὑποβαθμίζεται στήν προκειμένη περίπτωση σέ θέση πιό κάτω.

Τά λυπηρά αὐτῆς τῆς περιόδου εἶναι τοξωτά, μέ κυκλικό ἤ ὀξυκόρυφο τόξο. Στίς δύο πλευρές τους ἔχουν κιονίσκους καί στίς ἐξωτερικές πλευρές λοξά φύλλα μέ τρεῖς λοβούς. Στήν πάνω πλευρά σκαλίζεται ἄνθος μέ τρία φύλλα πέριξ αὐτοῦ καί ἀπόληξη μέ τρεῖς κορυφές. Ξεχωριστή μορφή ἔχουν τά λυπηρά στούς Ναούς τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στή Λίνδο καί τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κατταβιά. Στήν πρώτη περίπτωση κατασκευάστηκε κυκλικό τόξο κάτω ἀπό γωνία (γοτθικό στύλ) καί στή δεύτερη φύλλα ἀμπελιοῦ, πού περιβάλλονται ἀπό τό στέλεχός τους καί διατάσσονται στίς δύο κατακόρυφες πλευρές τους.

Οἱ δράκοντες τῆς στέψης εἶναι ὑβριδικοί μέ σπειρωτές οὐρές. Ἔχουν σχηματοποιημένα πτερύγια ψαριοῦ ἤ ἀποφύσεις φυλλωμάτων καί κεφαλές πτηνῶν (μέ ράμφος, πού σκύβουν πρός τά κάτω). Στούς Ναούς τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου Κατταβιᾶς καί τῆς Ἁγίας Εἰρήνης στή Λαχανιά φέρουν κατ' ἐξαίρεση σαγόνια, σπειροειδές ἄνω χεῖλος, κυνόδοντες καί λογχοειδῆ γλώσσα. Τά στόματά τους ἀνοίγουν πρός τά πάνω μέ προορισμό τήν ὑποστήριξη τῶν λυπηρῶν, ὅπως ἐπίσης καί οἱ ἀντίστοιχοι στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στή Λίνδο. Ἰδιόμορφα εἶναι τά στοιχεῖα στήν ἴδια θέση ἐπί τοῦ εἰκονοστασίου στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῆς Ἰαλυσοῦ. Ἐκεῖ τοποθετήθηκαν φτερωτές ἀνθρώπινες μορφές ἀπό τή μέση καί πάνω μέ σταυρωμένα χέρια καί σῶμα μέ σπειροειδῆ οὐρά, ὅπως καί στούς προηγούμενους δράκοντες.

Ἡ συμβολική παράσταση τοῦ Εὐαγγελιστῆ Λουκᾶ ἤ τοῦ Ἅδη τοποθετεῖται σέ καμπύλο πλαίσιο μέ εὐθεία τή βάση καί στένωση πρός τά πάνω, σέ σχῆμα πυραμίδας συνήθως. Οἱ καμπύλες εἶναι ἁπλές ἤ διπλές καί ἐναλλάσσονται ἐνίοτε μέ εὐθύγραμμα τμήματα.

Κατ' αὐτήν τήν περίοδο δέν ἔχουν ἐντοπιστεῖ φυτικά στελέχη στή στέψη (κλάδοι) μέ ἐξαίρεση τό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου, στό ὁποῖο πιθανότατα προστέθηκε ἀργότερα.

Οἱ ἀνώτερες κοσμητικές ζῶνες περιλαμβάνουν καί τά τόξα τοῦ Δωδεκαόρτου ἤ τῆς Δέησης μέ τά τύμπανά τους. Σκαλίζονται σέ ἑνιαῖο σανίδωμα καί ἡ διαίρεσή τους σέ δύο ἤ τρία τμήματα ὑπάρχει μόνο στά γλυπτά τῆς πρόσοψης. Στόν διάκοσμό τους παρατηροῦνται πεντάφυλλα ἀνθέμια, δοχεῖα μέ ἄνθη, τεθλασμένες γραμμές σέ μορφή ζίκ-ζάκ, ἐλισσόμενες κληματίδες μέ ποικιλία ἀπό ἄνθη καί ἄλλα. Ἀνάμεσά τους καί τά ρόδα, τά κωδώνια, τά Μακεδονικά ἄνθη, οἱ καλέντουλες (κατιφέδες), τά τρίφυλλα καί οἱ τουλίπες. Τά κοσμητικά τόξα (κάτω ζώνη) ἔχουν στά τύμπανά τους ἀχιβάδα ἤ ἀκτινωτό ἀνθέμιο καί στό τέλος τῆς ἐποχῆς τους (τρίτη-τέταρτη δεκαετία τοῦ 18ου αἰ.) ἀνθρωπόμορφα στοιχεῖα (κεφαλές ἀγγέλων).

Οἱ κιονίσκοι στό Δωδεκάορτο καί τή Δέηση στόν 17ο αἰώνα εἶναι κυλινδρικοί ἤ στριφτοί. Ἐνίοτε κοσμοῦνται μέ ἐλάχιστα φύλλα ἤ ἄνθη. Στίς τρεῖς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 18ου αἰώνα ἀποκτοῦν καί ἁπλή ἤ κοσμητική βάση. Ἰδιομορφία ἔχουν κάποιοι ἐξ αὐτῶν καί συγκεκριμένα ἐκεῖνοι στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ἄνω τῆς Λίνδου, πού φέρουν κεφαλές πάνω ἀπό τά κιονόκρανά τους.

Ἡ ζώνη τῆς κληματίδας περιλαμβάνει ἐκτός ἀπό φύλλα καί σταφύλια, ἑλικοειδῆ ἀκροβλάσταρα, Μακεδονικά καί ἄλλα ἄνθη. Τά παρακλάδια ἀποφύονται ἀπό τό κύριο στέλεχος μέ γωνία τριάντα περίπου μοιρῶν. Στή συνέχεια διασταυρώνονται ἤ τέμνονται καί τά δύο μεταξύ τους κάθετα. Οἱ καρποί σέ τριάδες εἶναι ἐπίσης θέμα, πού χαρακτηρίζει τά γλυπτά αὐτῆς τῆς ὁμάδας. Ἐντοπίζεται στίς κυρίως ζῶνες εἰκονοστασίων τῶν Ναῶν τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στή Λίνδο καί τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στήν Πόλη τῆς Ρόδου. Ἕνα ἄλλο εἰδικό θέμα τοῦ ἐπιστυλίου εἶναι τά πτηνά πού ραμφίζουν τά σταφύλια. Βρέθηκε στά ξυλόγλυπτα τῶν ναῶν τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Καμειρί, τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στά Μαριτσά καί τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων στήν Πόλη τῆς Ρόδου. Οἱ ἐν λόγῳ κληματίδες τίς περισσότερες φορές ὁριοθετοῦνται στήν ἄνω καί κάτω πλευρά τους μέ ἁπλό πλοχμό, ἤ σχοινί ἤ ἀστραγάλους. Ἡ γλυπτή παράσταση μέ τόν Προφήτη Ἰεσσαί, ξαπλωμένο στή βάση

τῆς ζώνης αὐτῆς, εἶναι ἕνας νεωτερισμός, πού ἀπαντᾶται ἀρχικά στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ἄνω τῆς Λίνδου.

Τά ὑπέρθυρα τῆς Ὡραίας Πύλης καί τῆς θύρας τῆς Προθέσεως σχηματίζουν στό κάτω μέρος τους μισό κύκλο ἤ διαμορφώνονται μέ τρία χωριστά καί διαδοχικά τμήματα κυκλικῶν τόξων. Ἡ ἐσωτερική τους περιφέρεια συχνά εἶναι ὀδοντωτή. Ὑπάρχουν ὅμως καί ἄλλα μέ ἁπλές καμπύλες. Ἀνάμεσα στά γλυπτά θέματά τους μπορεῖ κάποιος νά δεῖ κληματίδες, ἄνθη μέ πολλά πέταλα, ἄλλα πού περιβάλλονται ἀπό τό στέλεχός τους, μερικά ἀνάμεσα ἀπό τρία φύλλα ἤ κάποια μέ ἐξαπτέρυγα στίς θέσεις τῶν φυτικῶν κοσμημάτων.

Οἱ κίονες φέρουν κληματίδες πού συγκλίνουν καί ἀποκλίνουν κατά διαστήματα. Κάποιοι ἔχουν σέ τμήματά τους ἑλισσόμενες ταινίες μέ σημειοσειρές. Στούς κλάδους ὑπάρχει ποικιλία ἀπό καρπούς καί ἄνθη, πού ὀργανώνονται κατά κανόνα σέ τριάδες. Τά μικρά εἰκονίδια στή βάση τῶν κιόνων εἶναι γνώρισμα τῆς συγκεκριμένης ὁμάδας καί χρονικῆς περιόδου. Ἐνῶ, δηλαδή, στό σύνολό του ὁ στύλος σκαλίζεται, στό χαμηλό του σημεῖο λειαίνεται μιά μικρή ἐπιφάνεια, πάνω στήν ὁποία ζωγραφίζονται παραστάσεις τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας, τοῦ Προδρόμου κ.λπ. Τά γραπτά αὐτά θέματα τοποθετοῦνται σέ τοξωτό διαμορφωμένο πλαίσιο ἤ κυκλικό διάχωρο. Στηθαῖοι γλυπτοί ἄγγελοι ἀπαντῶνται ἐπίσης σέ κίονες στίς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 18ου αἰώνα, ὄχι ὅμως συχνά.

Οἱ πεσσοί σχετίζονται ἄμεσα μέ τούς ὑπερκείμενους κίονες ὡς πρός τά θέματα. Περιλαμβάνουν καί αὐτοί κληματίδες μέ ποικιλίες καρπῶν μεμονωμένους ἤ σέ τριάδες καί ἔχουν κοσμητική βάση. Χωριστή μορφή ἔχουν ἐκεῖνοι στούς ὁποίους μέρος τοῦ κατακόρυφου κλάδου ἀντικαθίσταται μέ δέσμη ἀπό πέντε γλυπτά σχοινιά ἤ ἄβακες. Ἐντοπίζονται στούς Ναούς τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς, τῆς Ἁγίας Τριάδας στήν Ψίνθο καί τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων τῆς Πόλεως Ρόδου. Στόν Ἅγιο Φιλήμονα Ἀρνίθας ἀπαντᾶται ἀκόμα μιά καινοτομία. Ὁ κλάδος ἐξέρχεται μέσα ἀπό ἀγγεῖο.

Θωράκια μέ ἁπλά σανιδώματα συμπληρώνουν τά κενά ἀνάμεσα ἀπό τούς πεσσούς. Ἔχουν γραπτές παραστάσεις μέ παραπετάσματα ἤ δοχεῖα μέ ἄνθη.

Τά βημόθυρα τῶν εἰκονοστασίων αὐτῆς τῆς ὁμάδας παρομοιάζουν μέ τά σύγχρονά τους, πού ἀπαντῶνται σέ ἄλλες περιοχές τῆς Ἑλλάδας. Λίγα γλυπτά ἀκανθόφυλλα ὑπάρχουν στό πάνω μέρος

τους, ἐνῶ στό ὑπόλοιπο ζωγραφίζονται παραστάσεις τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου, τῶν κορυφαίων Ἀποστόλων καί ἄλλων ἁγίων. Στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Φιλήμονα Ἀρνίθας κατ' ἐξαίρεση τό ἐν λόγῳ τμῆμα δέν ἔχει σκαλίσματα. Διαμορφώνεται ὅμως μέ ἡμικυκλικό τελείωμα, πρᾶγμα πού ἐπίσης βρίσκεται ἀκόμα καί σέ παλαιότερα ἔργα ἀλλοῦ. Στίς ἀρχές τοῦ 18ου αἰώνα ὑπεισέρχεται μιά νέα ζώνη μέ γλυπτά θέματα κάτω ἀπό τή σκηνή τοῦ Εὐαγγελισμοῦ. Μέ αὐτό τόν τρόπο διαχωρίζονται σαφῶς οἱ ζωγραφιές ἄνω καί κάτω. Ἡ διαίρεση αὐτή ἐμφανίζεται ἀρχικά ἐντός τοῦ Ναοῦ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στή Λίνδο. Ἀκολουθεῖ τό βημόθυρο στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ἄνω στήν ἴδια κοινότητα. Ἐπί αὐτοῦ σκαλίζονται ἐπί πλέον μορφές ἀγγέλων στήν «κουπαστή». Τό ἴδιο θέμα βρέθηκε στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου -Κοιμητήριο- στήν Ἔμπωνα. Διαφορετική μορφή ἔχει τό βημόθυρο στόν Ναό τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ τοῦ Πατηριώτη στόν Ἀρχάγγελο μέ τίς εἰκόνες τοῦ Εὐαγγελισμοῦ καί τῶν Ἀποστόλων μέσα σέ τοξωτά διάχωρα.

Τό ποτήριο στήν κορυφή τοῦ βημοθύρου ἔχει γραπτή παράσταση τοῦ Χριστοῦ, πού εὐλογεῖ μέ τά δύο χέρια. Ἡ εἰκόνα αὐτή βρίσκεται μέσα σέ γλυπτό στεφάνι, πού εἶναι κυκλικό ἤ ἔχει σχῆμα σταγόνας. Τό κορυφαῖο αὐτό τμῆμα στερεώνεται σέ στριφτό συνήθως σταθμό ἀσφαλείας.

Ὅλα τά παραπάνω ξυλόγλυπτα τῆς δεύτερης ὁμάδας στήν περιοχή μας καλύπτουν τήν περίοδο ἀπό τό 1600 ἕως τό 1730.

Ιγ. Ἡ **τρίτη ὁμάδα** περιλαμβάνει τά εἰκονοστάσια μέ τούς ἀνθοφόρους κλάδους. Οἱ σταυροί στή στέψη ἀρχικά διατηροῦν τή στένωση στήν ἄνω κεραία, ὅπως καί στά προηγούμενα. Ἔτσι τουλάχιστον δείχνει στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι. Στή συνέχεια ἐμφανίζονται καί ἐκεῖνοι πού ἔχουν ἴδιο πλάτος πάνω καί κάτω, ὅπως στόν Ἅγιο Γεώργιο τόν Κάτω. Σέ ὅλους τούς σταυρούς τῆς ὁμάδας αὐτῆς ἀπουσιάζει ἡ κληματίδα ἀπό τίς γλυπτές ταινίες, πού πλαισιώνουν τίς ὁριζόντιες καί κατακόρυφες πλευρές των. Ἀντί αὐτῆς ὑπάρχει ἐλισσόμενος βλαστός μέ ἄνθη.

Τά λυπηρά ἐκτός ἀπό τίς μορφές τῆς Παναγίας καί τοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ἔχουν δεύτερο ἡμικυκλικό διάχωρο πιό πάνω, μέ γραπτούς ἀγγέλους ἤ Χερουβίμ.

Ταυτόχρονα καθιερώνεται ἡ προσθήκη φυτικοῦ στελέχους στή

στέψη καί οἱ φολιδωτοί πλέον δράκοντες (ἑρπετά) ἐντάσσονται μέσα σέ αὐτό. Ἕνας ἄλλος νεωτερισμός εἶναι καί ἡ προσθήκη ξυλόγλυπτου ἀετοῦ στή βάση τοῦ σταυροῦ, παραλλαγή τοῦ θέματος τοῦ πελεκάνου, πού τρυπᾶ τό στῆθος του μέ τό ράμφος του. Σύμφωνα μέ τίς θεολογικές ἑρμηνεῖες, ὑπάρχει ἀντιστοιχία τῆς θυσίας τοῦ Χριστοῦ στόν σταυρό μέ ἐκείνη τῆς μητέρας πελεκάνου, ἡ ὁποία ποτίζει τούς νεοσσούς μέ τό αἷμα της καί τά ἀντισώματά του γιά νά τούς σώσει ἀπό τό δηλητήριο φιδιοῦ. Τόν ἴδιο συμβολισμό ἔχει καί ὁ ἀετός σέ αὐτή τή θέση.

Ἀνθοφόροι κλάδοι σκαλίζονται στίς ἀνώτερες ζῶνες, στό ἐπιστύλιο, στούς κίονες καί τά θωράκια. Στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στό Ἀσκληπειό κατ' ἐξαίρεση εἶναι ζωγραφιστοί καί στό ἀντίστοιχο τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῆς Πόλεως κατασκευάστηκαν μέ ἔνθετες ψηφίδες ἀπό ὄστρακα τῆς θάλασσας. Τό τελευταῖο αὐτό ἔργο ἔχει καί ἕνα στοιχεῖο πού τό συνδέει μέ τήν ἑπόμενη ὁμάδα. Διατηρεῖ ὡστόσο τόν ἀνθοφόρο κλάδο στή στέψη ὅπως καί αὐτά πού ἀναφέρονται παραπάνω. Ἄσχετα μέ ὅλα αὐτά εἶναι τά κυκλικά τύμπανα τῶν Δεσποτικῶν του τόξων μέ κοσμητικά τύμπανα, πού χαρακτηρίζουν τά μεταγενέστερα ξυλόγλυπτα.

Τά ἔνθετα γλυπτά θέματα τῶν Προφητῶν πάνω στή ζώνη μέ τόν ἀνθοφόρο κλάδο, μέ τόν Ἰεσσαί στό κέντρο καί τήν Παναγία Βρεφοκρατοῦσα πιό πάνω εἶναι μοναδικά στόν Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι. Διαφοροποιοῦν ἐντελῶς τή ζώνη τῆς κληματίδας πού ὑπῆρχε παλαιότερα στά ξυλόγλυπτα. Παραπέμπουν στή Ρίζα Ἰεσσαί, στό ὅραμα τοῦ προφήτη, δηλαδή, τό ὁποῖο ἔχει σκοπό νά τονίσει τή βασιλική καταγωγή τοῦ Χριστοῦ ἀπό τόν Δαβίδ.

Οἱ κιονίσκοι τοῦ Δωδεκαόρτου στήν περίπτωση αὐτή εἶναι φολιδωτοί ἤ στρεπτοί.

Οἱ κλάδοι στούς κίονες τῶν Δεσποτικῶν εἶναι σπειροειδεῖς, σέ μορφή στερεᾶς ἕλικας. Πάνω ἀπό αὐτούς κατασκευάζονται καί δεύτερα κιονόκρανα, σέ συνδυασμό μέ τήν προσθήκη περισσότερων γλυπτῶν ζωνῶν στόν θριγκό.

Τά θωράκια διαιροῦνται σέ δύο τμήματα. Τό πάνω κατά κανόνα φέρει ξυλόγλυπτους ἀνθοφόρους κλάδους σέ συμμετρία ὡς πρός τόν κατακόρυφο ἄξονα ἤ ἀντικριστά ζωάκια. Τό κάτω ἔχει καί γραπτές παραστάσεις (εἰκόνες ἁγίων).

Τά δοχεῖα μέ ἀνθισμένες τριανταφυλλιές εἶναι τό κύριο γλυπτό

θέμα στούς πεσσούς στόν Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι. Πρόκειται γιά τά πρῶτα δείγματα τοῦ εἴδους αὐτοῦ. Θά ἐπαναληφθοῦν ἀργότερα καί στίς ἑπόμενες ὁμάδες.

Στό βημόθυρο τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Θάρρι ἐκτός ἀπό τήν πάνω πλευρά παρατηρεῖται καί δεύτερη ὁριζόντια ζώνη γλυπτῶν θεμάτων στό μέσο περίπου τοῦ ὕψους. Ἡ ἀλλαγή αὐτή θά μείνει ὡς ὁδηγός καί γιά τά ξυλόγλυπτα σέ μεταγενέστερες ἐποχές.

Στήν ἐκτέλεση τοῦ σκαλίσματος εἰσάγεται ἡ τέχνη τοῦ τρυπητοῦ, μέ τά διαμπερῆ κενά. Αὐτή παρατηρεῖται σχεδόν σέ ὅλα τά τμήματα τοῦ εἰκονοστασίου, δηλαδή, τόν σταυρό, τά λυπηρά, τόν κλάδο τῆς στέψης, στόν κοσμήτη κ.λπ.

Τά πιό πάνω γενικά γνωρίσματα τῆς ἐν λόγῳ τρίτης ὁμάδας εἰκονοστασίων ἀπαντῶνται σίγουρα στήν περίοδο ἀπό τό 1739 ἕως τό 1756 καί διατηροῦνται πιθανόν καί ἀργότερα.

Ιδ. Στήν **τέταρτη ὁμάδα** τό κυριότερο χαρακτηριστικό, πού ἀλλάζει τήν μορφή, ἐντοπίζεται στά κοσμητικά τύμπανα τῶν τόξων πάνω ἀπό τίς Δεσποτικές εἰκόνες. Σέ αὐτήν ἐντάσσονται τέσσερα μόνο εἰκονοστάσια. Τοποθετήθηκαν στούς Ναούς τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στήν ὁδό Δαμασκηνοῦ τῆς Πόλεως Ρόδου, τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό, τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Χαμηλῆς καί τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου. Εἶναι ὅλα εὐθύγραμμα. Οἱ δράκοντες στή στέψη ἔχουν τρεῖς κεφαλές. Τά λυπηρά ἐκτός, ἀπό τό τελευταῖο, διαιροῦνται σέ δύο γραπτά διάχωρα, ὅπως καί τά προηγούμενά τους, μέ ἀγγέλους ἤ Χερουβίμ στό ἄνω καί τήν Παναγία ἤ τόν Ἰωάννη τόν Θεολόγο στό κάτω. Τό φυτικό στέλεχος τῆς στέψης ἀποτελεῖται ἀπό πυκνό ἀνθοφόρο κλάδο, διάτρητο καί πλούσια κοσμημένο.

Στίς ἀνώτερες ζῶνες καί τόν θριγκό ἐντοπίζονται ἀνθοφόροι κλάδοι, γιρλάντες, λεοντοκεφαλές, φτερωτές γυναικεῖες μορφές (Ἅρπυιες), γρυπολέοντες καί δαντελωτά ἡμικυκλικά τόξα. Στά τύμπανά τους σκαλίζονται ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα, ἄνθη, ἄγγελοι ὁλόσωμοι σέ ἐραλδική στάση καί ἀντικριστά ζῶα. Ἀπό αὐτά τό κεντρικό, πάνω ἀπό τήν Ὡραία Πύλη φέρει τήν παράσταση τοῦ ἀετοῦ πού μάχεται μέ τό φίδι. Στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Κοίμησης στήν Ἰαλυσό οἱ κίονες εἶναι τριπλοί τόσο στό Δωδεκάορτο, ὅσο καί τά Δεσποτικά. Ἐξ αὐτῶν οἱ πάνω εἶναι στριφτοί ἐνῶ οἱ κάτω κο-

σμοῦνται μέ ἐλισσόμενους κλάδους σέ μορφή στερεᾶς ἕλικας, σπειροειδεῖς ταινίες μέ φυτικό διάκοσμο, κληματίδες, ἄνθη καί πτηνά. Τριπλοί ὡσαύτως εἶναι καί οἱ κιονίσκοι στόν Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στήν ὁδό Δαμασκηνοῦ τῆς Πόλεως Ρόδου.

Οἱ πεσσοί κοσμοῦνται μέ γλυπτές τριανταφυλλιές σέ δοχεῖα. Τό συγκεκριμένο θέμα μετατοπίζεται στά θωράκια στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Κοίμησης στ' Ἀφάντου. Στά ἄλλα τρία ξυλόγλυπτα τῆς ἴδιας ὁμάδας οἱ ποδιές κάτω ἀπό τίς Δεσποτικές εἰκόνες συμπληρώνονται μέ σκαλιστά φύλλα καί ἄνθη, πού πλαισιώνουν γραπτή παράσταση προφητῶν ἤ ἁγίων.

Πλούσιο σκάλισμα ἔχουν καί τά βημόθυρά τους. Στόν Ναό τῆς Ἰαλυσοῦ συμπλέκονται τά φυτικά θέματα μέ ἀγγέλους, λιοντάρια καί γρυπολέοντες. Στ' Ἀφάντου οἱ δράκοντες ἔχουν τή θέση τῆς κουπαστῆς στό ἀνοιγόμενο φύλλο καί στήν Τσαμπίκα τή Χαμηλή εἶναι ἀμφικέφαλοι (μέ δεύτερο κεφάλι στήν οὐρά). Οἱ γραπτές παραστάσεις τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, τῶν Προφητῶν καί τῶν Ἁγίων τακτοποιοῦνται σέ χωριστά τοξωτά διάχωρα.

Τό θριαμβικό τόξο, στήν εἴσοδο τῆς Ὡραίας Πύλης ὑποβαστάζουν ἐπιμήκεις κιλλίβαντες μέ γλυπτά λιονταράκια στά χαμηλότερα σημεῖα.

Στ' Ἀφάντου παρατηρεῖται καί ἕνα σχέδιο, πού χαρακτηρίζει τήν ἑπόμενη ὁμάδα. Συγκεκριμένα τά φύλλα πού σχηματίζουν στρόβιλο ἐμφανίζονται ἀρχικά ἐκεῖ. Τό εἰκονοστάσι αὐτό ἀπέχει χρονικά μερικές δεκαετίες ἀπό τά τρία ἄλλα, πού ἀποδίδονται στόν τεχνίτη Μάστρο-Δράκο ἀπό τήν Κῶ. Ἔχει ὅμως περισσότερα κοινά στοιχεῖα μέ τά προηγούμενα παρά μέ τά μεταγενέστερα.

Στήν ὁμάδα αὐτή ὑπάρχουν καί δύο νεωτερισμοί, σχετικοί μέ τίς εἰκόνες. Στόν πρῶτο διαμορφώνεται ἡ τάση οἱ ἅγιοι νά ἔχουν πλουμιστά ἐνδύματα. Μικρά ἀνθάκια ἤ κοσμήματα, δηλαδή, πού ἐπαναλαμβάνονται σέ κανονικά διαστήματα. Ἐξελίσσεται στή Ρόδο κατά τό τελευταῖο τέταρτο τοῦ 18ου αἰώνα. Στό δεύτερο εἰσάγεται ἡ χρήση τοῦ κυανοῦ χρώματος (μπλέ τοῦ κοβαλτίου). Παρατηρεῖται ἀρχικά στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου. Προηγουμένως οἱ χρωστικές ἦταν περιορισμένες καί περιλάμβαναν μόνο γήινα χρώματα (ὤχρα, ψημένη ὤχρα ἤ χονδροκόκκινο, μαῦρο τσιμέντου καί ἄσπρο τιτανίου). Ὁ συνδυασμός τους σχημάτιζε μιά σειρά ἀπό ἄλλες ἀποχρώσεις ὅπως τό ρόζ, τό λαδί, τό κεραμιδί, τό

πορτοκαλί, τό σταχτί, τό καφέ, τό μώβ καί ἄλλα. Ἡ ἀλλαγή αὐτή στά βαψίματα θεωρεῖται ὅτι ἔγινε στό 1839, τότε περίπου, πού κατασκευάστηκαν οἱ εἰκόνες. Ἡ περίοδος μέσα στήν ὁποία κατασκευάστηκαν τά εἰκονοστάσια τῆς ὁμάδας αὐτῆς, ἐκτείνεται στή διάρκεια ἀπό τό 1750 ἕως τό 1839.

Ιε. Ἡ **πέμπτη ὁμάδα** περιλαμβάνει ἐννέα ἔργα, πού βρίσκονται στούς Ναούς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Μαλώνας, τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινοῦ, τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κρεμαστή, τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα στή Μεσαιωνική Πόλη, τοῦ Τιμίου Σταυροῦ Μαλώνας, τοῦ Ἁγίου Δημητρίου στά Καλαβάρδα, τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Καλόπετρα, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (ἐνοριακός) στή Λαχανιά καί τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Παραδείσι.

Οἱ σταυροί στήν κορυφή τους ἔχουν πλατιές κεραῖες. Τά τρίλοβά τους κατά κανόνα σχηματίζονται ἀπό ἐλλειπτικά τόξα καί φέρουν μικρά φυτικά κοσμήματα. Τέσσερεις δράκοντες σκαλίζονται στόν κλάδο τῆς στέψης, ἐνῶ σέ ὅλες τίς ἄλλες περιπτώσεις μόνο δύο. Ἡ μορφολογική ἐνίσχυση τῆς στέψης γίνεται ἀρχικά μέ τήν προσθήκη γλυπτῶν ἀετῶν καί στή συνέχεια μέ γραπτές παραστάσεις γονατιστῶν ἀγγέλων σέ σανίδωμα πού ἀποκόπτεται στό περίγραμμα τῶν μορφῶν.

Τά πλαίσια τῶν εἰκόνων τοῦ Δωδεκαόρτου καί τῆς Δέησης εἶναι τοξωτά.

Κύριο θέμα σέ ὅλες τίς ζῶνες τῆς στέψης καί τοῦ θριγκοῦ εἶναι ὁ εὐθύγραμμος ἀνθοφόρος κλάδος σέ ἐπανάληψη μέ ἐλαφρές διαφοροποιήσεις. Μερικές φορές ἐμφανίζεται μέ περισσότερα ἄνθη καί φύλλα καί σέ ἄλλες μέ λιγότερα. Τό στέλεχός του διέρχεται ἀφύσικα μέσα ἀπό ἄνθη σέ τακτά διαστήματα.

Ἀπό τά βασικά χαρακτηριστικά τῆς συγκεκριμένης ὁμάδας εἶναι τά ἐλλειπτικά διάχωρα μέ γραπτές παραστάσεις τῶν Προφητῶν, τῶν Ἀποστόλων καί ἄλλων ἁγίων. Ἔχουν ἐντοπιστεῖ στή στέψη, στίς ζῶνες τοῦ θριγκοῦ καί στά κοσμητικά τύμπανα τῶν τόξων πάνω ἀπό τίς Δεσποτικές εἰκόνες.

Ὅλες οἱ εἰκόνες τῶν Δεσποτικῶν βρίσκονται κάτω ἀπό κυκλικά τόξα μέ τύμπανο. Ἐπί αὐτῶν συνηθίζονται καί τά ἀκτινωτά κοσμήματα σέ παραλληλία μέ τίς συνθέσεις τῶν ἀνθῶν καί τῶν ἐλισσόμενων βλαστῶν.

Τά φύλλα πού σχηματίζουν στροβίλους εἶναι ἐπίσης γνώρισμα τῆς κατηγορίας αὐτῆς καθώς καί τά στεφάνια μέ διαδοχικά ἐσωστρεφῆ φύλλα.

Κίονες μέ μικρά φύλλα σέ κάθετη διάταξη ὑπάρχουν στούς Ναούς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καί τοῦ Τιμίου Σταυροῦ τῆς Μαλώνας, τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κρεμαστή καί στήν Καλόπετρα. Στά ὑπόλοιπα εἰκονοστάσια εἶναι κυλινδρικοί ἤ κοσμοῦνται μέ κλάδους καί ταινίες σέ μορφή στερεᾶς ἕλικας. Οἱ κιλλίβαντες στό τόξο τῆς Ὡραίας Πύλης εἶναι κοντοί.

Τά φύλλα πού στροβιλίζονται συχνά τοποθετοῦνται στό πάνω μέρος τῶν θωρακίων. Στόν Ναό τῆς Ὕψωσης τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στή Μαλώνα σκαλίστηκαν καί στό βημόθυρο. Στίς ποδιές τά κοσμητικά στοιχεῖα εἶναι δοχεῖα μέ τριανταφυλλιές.

Οἱ πεσσοί φέρουν ἐπίσης ἀνθοφόρους κλάδους. Σέ ὅλη τήν ἐπιφάνεια τῶν εἰκονοστασίων τῆς ὁμάδας αὐτῆς τά ἄνθη (ρόδα) ἀριθμοῦν ἑκατοντάδες ἴσως καί χιλιάδες. Ἀπουσιάζουν ὅμως ἐντελῶς οἱ καρποί.

Ἐγκαταλείπεται ἐντελῶς ἡ διάτρητη τεχνική μέ τά διαμπερῆ κενά μέ μόνη ἐξαίρεση τό δαντελωτό τόξο στήν Ὡραία Πύλη τοῦ εἰκονοστασίου στόν ἐνοριακό Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Λαχανιᾶς. Ὅλα τά θέματα σκαλίζονται σέ συμπαγῆ σανιδώματα.

Τά ξυλόγλυπτα μέ τά παραπάνω χαρακτηριστικά κατασκευάστηκαν στήν περίοδο ἀπό τό 1843 ἕως τό 1869 περίπου.

Ιστ. Τό μεγαλύτερο μέρος τῶν ξυλόγλυπτων ἐντάσσονται στήν **ἕκτη ὁμάδα,** πού ἀριθμεῖ συνολικά τριάντα ἕξι εἰκονοστάσια. Βρίσκονται κατά κανόνα μέσα σέ σταυροθολιακούς ναούς.

Στά θέματα ἀντιγράφουν ἐκεῖνα τῆς τέταρτης ὁμάδας μέ λιγότερες λεπτομέρειες. Εἶναι, δηλαδή, πιό χονδροκομμένα καί χρησιμοποιεῖται πιό ἁδρή τεχνική.

Ὁ σταυρός ἔχει κεραῖες μέ ἴσο πλάτος. Ἀπό τά λυπηρά ἀπουσιάζει τό δεύτερο ἡμικυκλικό διάχωρο, μέ τή γραπτή παράσταση ἀγγέλου, σέ σύγκριση μέ τά προηγούμενα. Πάνω ἀπό τόν ἀνθοφόρο κλάδο τῆς στέψης προστίθενται γλυπτοί ἀετοί καί ἄγγελοι ζωγραφισμένοι σέ σανίδωμα. Οἱ δράκοντες μέ τρεῖς κεφαλές (κέρβεροι) τίθενται δίπλα ἀπό λιοντάρια ἤ γρυπολέοντες καί ἀνάμεσά τους ὁ ἀετός πού τρυπᾶ τό στῆθος μέ τό ράμφος του.

Ἀπό τίς δύο ἀνώτερες ζῶνες ἡ πάνω κοσμεῖται μέ ἀετούς, γιρλάντες καί ἀνθοφόρους κλάδους. Ἡ κάτω περιλαμβάνει τά τόξα τοῦ Δωδεκαόρτου ἤ τῆς Δέησης μέ τύμπανα, πού φέρουν ἄνθη σέ δέσμες ἤ σέ ἀγγεῖα. Οἱ ἀνθοδέσμες ἀπαντῶνται καί στά ἐνδιάμεσά τους τριγωνικά διαστήματα. Στήν ἁπλούστερή τους μορφή ἔχουν μόνο ἕνα ρόδακα πάνω ἀπό κάθε εἰκόνα καί ἀπό ἕνα στά μεσοδιαστήματά τους πιό πάνω.

Οἱ κιονίσκοι στό Δωδεκάορτο εἶναι στριφτοί μονοί ἤ σέ τριάδες. Ὑπάρχουν ταυτόχρονα καί οἱ κυλινδρικοί, χωρίς σκαλίσματα.

Ἡ πρισματική προεξοχή στό Δωδεκάορτο ἤ τή Δέηση εἶναι τό πλέον χαρακτηριστικό γνώρισμα τῆς ὁμάδας. Μοναδική ἐξαίρεση ἀποτελεῖ τό εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Παναγίας τῆς Ὑψενῆς, πού εἶναι εὐθύγραμμο καί σέ αὐτό τό ὕψος. Ἡ σύνδεση τοῦ συγκεκριμένου στοιχείου μέ τίς ὑπόλοιπες ὁριζόντιες ζῶνες δημιουργεῖ κενά ἐκ τῶν ὁποίων τό κάτω συμπληρώνεται μέ κιλλίβαντα σέ μορφή κώνου ἤ πυραμίδας. Τό πάνω γεφυρώνεται μέ σφαιρική καλύπτρα.

Στόν θριγκό οἱ πλατιές ζῶνες κοσμοῦνται μέ ἀνθοφόρους κλάδους καί ἀγγέλους δυτικοῦ τύπου μέ γιρλάντες. Οἱ στενές μέ ἄνθη, κλαδίσκους καί πεντάφυλλα ἀνθέμια. Κάτω ἀπό αὐτές τά κυκλικά τόξα τῶν Δεσποτικῶν ἔχουν στά τύμπανά τους ἀνθοφόρους κλάδους καί ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα. Στά ἐνδιάμεσά τους τριγωνικά διαστήματα στερεώνονται οἱ γλυπτές Ἅρπυιες. Εἰδικό θέμα στό τύμπανο πάνω ἀπό τήν Ὡραία Πύλη εἶναι ἡ παράσταση τοῦ ἀετοῦ, πού μάχεται μέ τό φίδι.

Οἱ κίονες ἔχουν γλυπτούς ἀνθοφόρους κλάδους σέ μορφή στερεᾶς ἕλικας. Μερικές φορές εἶναι φολιδωτοί ἤ ἁπλοί κυλινδρικοί. Στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στά Κοσκινοῦ δέχτηκαν τίς εἰκονίσεις τῶν Ἀποστόλων (ἕνας σέ κάθε κίονα). Στούς πεσσούς βλέπει κανείς σκαλιστά δοχεῖα μέ τριανταφυλλιές. Τά θωράκια ἔχουν στό ἄνω μέρος ἀνθοφόρους κλάδους ἤ ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα καί συχνά ζεῦγος μέ μικρούς ὑβριδικούς δράκοντες. Στήν ποδιά, πιό κάτω, ζωγραφίζονται μορφές Προφητῶν, Ἱεραρχῶν καί ἄλλων ἁγίων ἤ σκηνές ἀπό τήν Παλαιά Διαθήκη (Παράδεισος, Ἀδάμ καί Εὔα). Οἱ παραστάσεις αὐτές πλαισιώνονται συχνά μέ γλυπτούς βλαστούς, φύλλα καί ἄνθη, σπανιότερα δέ καί μέ σταφύλια.

Τά βημόθυρα ἔχουν τέσσερα ἤ ὀκτώ τοξωτά διάχωρα σέ δύο σειρές ἀνάμεσα ἀπό φυτικό διάκοσμο. Στό πάνω μέρος σκαλίζεται

ἀνθοφόρος κλάδος. Φολιδωτοί δράκοντες καταλαμβάνουν τή θέση τῶν χειρολαβῶν (κουπαστῆς) –ἀκόμα πιό πάνω–, ἐνῶ ἡ γραπτή παράσταση τοῦ Ποτηρίου περιβάλλεται ἀπό γλυπτό στεφάνι.

Τό θριαμβικό τόξο στήν Ὡραία Πύλη φέρει δέσμες μέ γλυπτά ἄνθη πού καταλαμβάνουν τίς ἐπιφάνειες στά τριγωνικά τμήματα. Ἡ ἐσωτερική του περίμετρος κοσμεῖται μέ κληματίδες καί σταφύλια ἤ πεντάφυλλα ἀνθέμια. Ἐπιμήκεις κιλλίβαντες στηρίζουν τίς κάτω πλευρές του.

Ποικιλία ἀπό θέματα σημειώθηκε στό συρόμενο φύλλο τῆς εἰσόδου μέ εἰκόνες πού ἀντιστοιχοῦν ἤ παραπέμπουν στό Μυστήριο τῆς Θείας Κοινωνίας καί ὄχι μόνο. Ἀνάμεσα στίς παραστάσεις αὐτές βρίσκονται συχνά ὁ Χριστός μέσα στό Ποτήριο, πού εὐλογεῖ καί περιστοιχίζεται ἐνίοτε ἀπό ἀγγέλους. Σέ ἄλλες περιπτώσεις κρατᾶ τό Ἅγιο Ποτήριο στά χέρια. Κάπου ἀλλοῦ ἀποτυπώθηκε ὁλόκληρη ἡ σκηνή τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου μέ τούς Ἀποστόλους. Ἡ Ἁγία Τριάδα (Πατήρ, Υἱός καί Ἅγιο Πνεῦμα) ἐντοπίζεται σέ δύο ναούς σέ αὐτή τή συγκεκριμένη θέση. Δέν λείπει, βέβαια, καί ἡ ἀπεικόνιση τοῦ Χριστοῦ στόν τύπο τοῦ Μεγάλου Ἀρχιερέα. Λιγότερα συχνά ἀπαντᾶται ἡ Παναγία ὡς Πλατυτέρα τῶν Οὐρανῶν, ἐνῶ μοναδική εἶναι ἡ ζωγραφιά μέ τόν Εὐαγγελισμό τῆς Θεοτόκου πίσω ἀπό τήν κεντρική εἴσοδο τοῦ Ἱεροῦ Βήματος στόν Ναό τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ Μεσαναγροῦ.

Τά εἰκονοστάσια τῆς ὁμάδας αὐτῆς (ἕκτης) μέ τά πιό πάνω χαρακτηριστικά καλύπτουν τήν περίοδο ἀπό τό 1849 ἕως τό 1901 περίπου.

ΙΖ. Ἡ **ἕβδομη** καί τελευταία ὁμάδα περιλαμβάνει τά εἰκονοστάσια πού στρέφονται στούς ἱστορικούς ρυθμούς. Γνωστός εἶναι ἐδῶ ὁ νεοκλασσικισμός, ὁ ὁποῖος ὅμως πολλές φορές δέν εἶναι ἀμιγής. Ἐπιλέγει καί θέματα ἀπό ἄλλες τεχνοτροπίες μέ μικρή ἀναφορά στόν ἐκλεκτικισμό. Μεμονωμένα στοιχεῖα τοῦ μπαρόκ ρυθμοῦ, διαχωρισμένα ὅμως ἀπό τά ὑπόλοιπα θέματα ἀπαντῶνται σέ πολλά σημεῖα. Μεταξύ ἄλλων καί διακριτικά τῆς τελευταίας φάσης του, γνωστῆς καί ὡς ροκοκό (ἀκτίνες στίς γωνίες τῶν σταυρῶν τῆς στέψης, ἀκτινωτό κόσμημα στήν εἴσοδο, κουρτινάκι, ὑποχώρηση τῶν ἀκανθόφυλλων, πού εἶναι λιγοστά κ.λπ.). Τά ἀραιά σχέδιά τους παραπέμπουν ὀρθότερα στό λεγόμενο νέο μπαρόκ, κατά ἀντιστοιχία τοῦ νεο-αναγεννησιακοῦ καί νεο-κλασσικοῦ.

Τά λυπηρά ἔχουν τοξωτά πλαίσια μέ ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα, ἀλλά ὑπάρχουν καί παραστάσεις ζωγραφιστές σέ σανίδωμα, κομμένο κατά τό περίγραμμα τῶν μορφῶν.

Ὁ κλάδος τῆς στέψης κατά κανόνα, δέν εἶναι ὁριζόντιος. Ἔχει λοξή διάταξη καί γεφυρώνει τίς ἀνώτερες ὁριζόντιες κοσμητικές ζῶνες μέ τό ὀρθογώνιο «βάθρο» τοῦ σταυροῦ. Συντίθεται ἀπό ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα σέ σχῆμα τῶν λατινικῶν γραμμάτων C καί S.

Τριγωνικό ἀέτωμα ὑπῆρχε παλαιότερα στόν ἐνοριακό Ναό τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο. Δέν σώζεται πλέον. Τά ὑπόλοιπα ξυλόγλυπτα ἔργα τῆς ὁμάδας αὐτῆς ἔχουν «ἀετωματική» στέψη. Οἱ δράκοντες τίθενται σέ δεύτερη μοίρα. Μέ τήν προσθήκη ἐπί πλέον γλυπτῶν στήν κορυφή γίνεται ἀναφορά στά ἀκροκέραμα τῶν κλασσικῶν χρόνων. Ὡς τέτοια ἐμφανίζονται τά γλυπτά μέ τίς δέκα ἐντολές, τό Ἅγιο Ποτήριο, τήν Ἁγία Γραφή καί τόν Ἀλέκτορα, πού μπορεῖ νά δεῖ κάποιος στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Προφύλια.

Οἱ ἀνώτερες ζῶνες ἀντιγράφουν κατ' εὐθείαν τό γεῖσο καί τούς γεισίποδες ἤ ὀδοντώσεις ἀπό τούς ἀρχαίους ναούς. Σέ δύο περιπτώσεις τρίγλυφα ἀντικαθιστοῦν τούς κιονίσκους ἀνάμεσα ἀπό τίς εἰκόνες τῆς Δέησης καί τοῦ Δωδεκαόρτου.

Τό κοινό χαρακτηριστικό ὅλων τῶν ξυλόγλυπτων τῆς ὁμάδας εἶναι οἱ ραβδωτοί κίονες ἤ καί οἱ πεσσοί. Ἄλλα θέματα πού τίθενται συχνά εἶναι οἱ γιρλάντες, τά ὑβριδικά καί ἀντικριστά ζωάκια. Κάποια τόξα στά ὑπέρθυρα τῆς Ὡραίας Πύλης σχηματίζονται μέ διαδοχικά ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα.

Στίς Δεσποτικές εἰκόνες ζωγραφίζονται συχνά ὁλόσωμοι ἅγιοι ἐνῶ στίς προηγούμενες περιπτώσεις παρουσιάζονταν ἀπό τή μέση καί πάνω.

Ἐνδιαφέρον εἶναι καί τό βημόθυρο στόν Ναό τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Προφύλια, μέ τά κοῖλα του πού στέφουν πρός τά ἄνω, κάτι πού συνηθίζεται καί σέ ἄλλες περιοχές ἐκτός Ρόδου τήν ἴδια ἐποχή. Στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Ἄνω τῆς Πόλεως καί τοῦ Ἁγίου Νικολάου στήν Παστίδα ὁ τονισμός τῆς κεντρικῆς εἰσόδου γίνεται μέ καμπύλωση τῶν κοσμητικῶν ζωνῶν πάνω ἀπό αὐτή. Μέ αὐτό τόν τρόπο σχηματίζεται τό πάνω τμῆμα τοῦ περιθυρώματος. Εἰδικά στή δεύτερη περίπτωση ὑπάρχει καί ὑποχώρηση τῶν παραστάδων τῆς Ὡραίας Πύλης.

Στήν τεχνική ἐκτέλεση ὑποχωροῦν τά γλυπτά πού εἶναι λιγοστά. Ὑπάρχουν μεγάλες ἐπίπεδες ἐπιφάνειες καί μικρά ἄνθη σκαλισμένα μέσα σέ σκαφτό περίγραμμα. Ὅλα τά ἀνωτέρω δηλώνουν τήν ἕβδομη ὁμάδα καί τό τελευταῖο στάδιο τῆς ἐξέλιξης ἤ τῆς πορείας τῶν εἰκονοστασίων τῆς Ρόδου. Κατέληξαν σέ αὐτή τή μορφή στό πρῶτο τέταρτο περίπου τοῦ 20οῦ αἰώνα (1900-1925).

II

Στήν τυπολογία τά Ροδίτικα εἰκονοστάσια εἶναι εὐθύγραμμα μέ ἐξαίρεση ἐκεῖνα τῆς ἕκτης ὁμάδας πού ἔχουν πρισματική προεξοχή στή θέση τοῦ Δωδεκαόρτου ἤ τῆς Δέησης. Ἀπό τά δημοσιευμένα ξυλόγλυπτα τῶν ἄλλων περιοχῶν τῆς Ἑλλάδας δέν ἔχει ἐντοπιστεῖ τό στοιχεῖο αὐτό σέ ἄλλα μέρη. Ἀντίθετα στή Ρόδο ἀπουσιάζουν θέματα πού ὑπάρχουν ἀλλοῦ, ὅπως γιά παράδειγμα οἱ παλαιοί μεγάλοι σταυροί μέ ὕψος πέραν τῶν τριῶν μέτρων. Λείπουν ἐπίσης ἀπό ἐδῶ τά ἔργα μέ κυματιστές ζῶνες ἤ στέψεις πού ἀκουμποῦν τήν ὀροφή καί φράσουν ὁλόκληρο τό τόξο τοῦ Ἱεροῦ Βήματος, αὐτό, δηλαδή, πού συνηθίζεται στά Ἑπτάνησα. Ἐπί πλέον δέν εὐνοήθηκαν τά κοιλόκυρτα εἰκονοστάσια ἤ τά βαριά μπαρόκ ἔργα μέ τόν πυκνό διάκοσμο, ὅπως στό καθολικό τῆς Μονῆς Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στήν Πάτμο καί τά Ἁγιορείτικα τῶν μονῶν Κουτλουμουσίου, Ἐσφιγμένου καί Ζωγράφου.

Οἱ Ρωσικές ἐπιδράσεις μέ εἰκόνες πέραν τῶν τριῶν ζωνῶν ἐδῶ δέν ὑπάρχουν. Οὔτε καί πτυχωτά ἤ ἄλλα ἔργα σέ λοξή διάταξη στήν κάτοψη.

Τά γενικά μορφολογικά στοιχεῖα, ὅπως οἱ κληματίδες, οἱ ἀνθοφόροι κλάδοι καί τά ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα ἐξελίσσονται ταυτόχρονα στά εἰκονοστάσια τῆς Ρόδου, τοῦ Ἁγίου Ὄρους καί ἄλλων περιοχῶν καί ἔχουν πολλές ὁμοιότητες μεταξύ τους.

Στά ὀγδόντα ὀκτώ εἰκονοστάσια, πού ἐρευνήθηκαν πλήρως, παρατηρεῖται ὅτι πάνω σέ αὐτά διέρχονται οἱ μεγάλοι ἀρχιτεκτονικοί ρυθμοί μέ τήν ἴδια χρονολογική σειρά πού ἐμφανίζονται στήν κεντρική Εὐρώπη, ἀλλά μέ μεγάλη καθυστέρηση. Ἡ πορεία, πού ἀκολουθοῦν ἀπό τή γενέτειρά τους, τήν Ἰταλία, γιά νά φτάσουν ἐδῶ, διέρχεται ἀπό τήν Κεντρική Εὐρώπη, μετατοπίζεται μετά ἀνατολικά στή Ρωσία καί κατέρχεται μέσῳ τῶν Βαλκανικῶν χωρῶν στήν

Ἠπειρωτική Ἑλλάδα καί τά νησιά. Ἔτσι μπορεῖ νά δεῖ κάποιος ἐπί αὐτῶν, ἐκτός ἀπό τίς βυζαντινές ἐπιδράσεις, τίς γοτθικές, τίς ἀναγεννησιακές, τίς μουσουλμανικές, τίς μπαρόκ καί ροκοκό, τίς νεοκλασσικές καί ἐκεῖνες τῆς νέας τέχνης.

III

Τά ἐργαστήρια ξυλογλυπτικῆς στή Ρόδο δέν ἦταν ἱκανά νά καλύψουν πλήρως τίς ἀνάγκες τῶν Ναῶν καί ἐξ αὐτοῦ χρειάστηκε νά ἔλθουν πρός τά ἐδῶ τεχνίτες ἀπό τήν Κῶ, τή Σύμη καί τήν Κρήτη. Ἐξάλλου ὑπῆρχε σχετική εὐχέρεια στή μετακίνηση μαστόρων, τότε πού ἔγιναν τά ἔργα αὐτά.

Ἡ «νεκρή» περίοδος παραγωγῆς εἰκονοστασίων κυμαίνεται ἀνάμεσα στά ἔτη ἀπό τό 1790 ἕως τό 1840 περίπου. Γιά μισό αἰώνα, δηλαδή, δέν ὑπάρχουν χρονολογημένα ἀντιπροσωπευτικά ἔργα. Αὐτό σημαίνει ὅτι ἔλειπαν οἱ προϋποθέσεις (ἄδειες καί οἰκονομικές δυνατότητες). Δέν εὐνοήθηκαν τά ξυλόγλυπτα ἀπό τό καθεστώς, πού γενικά τότε ἦταν ἐχθρικό πρός τήν ὀρθόδοξη ἐκκλησία τοῦ νησιοῦ, γεγονός πού ἀποδεικνύεται καί μέ τούς νεομάρτυρες στά χρόνια ἐκεῖνα. Ἡ ἀλλαγή τῆς πολιτικῆς φαίνεται ὅτι ἔγινε κατά τό ἔτος 1843, ὅταν κατασκευάστηκε τό εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Μαλώνας. Ἡ ἐπιγραφή πάνω σέ αὐτό ἀναφέρει ὅτι ἔγινε μέ ὑψηλή διαταγή τοῦ Μεγαλειοτάτου Σουλτάνου Μαχμούτ Β΄ καί τοῦ υἱοῦ του Ἀβδούλ Μετζίτ καί μέ τίς εὐπρόσδεκτες ἀρχές. Ἐξ αὐτοῦ ἀντιλαμβανόμαστε ὅτι οἱ προηγούμενοι, πιθανόν δέν ἐπέτρεπαν νά γίνουν παρόμοια ἔργα. Ἀμέσως μετά, στό δεύτερο μισό τοῦ 19ου αἰώνα μέ τό πλῆθος τῶν κατασκευῶν (τριάντα ἕξι) ἐπέρχεται ἡ μεγάλη ἀναγέννηση τῶν εἰκονοστασίων.

Μικρές ὁμάδες τεχνιτῶν (δύο ἕως τέσσερα ἄτομα) ἀποτελοῦσαν τά συνεργεῖα τῶν κατασκευαστῶν. Στά μέσα τοῦ αἰώνα αὐτοῦ δύο διαφορετικά γκρούπ ἐργάζονται στή Ρόδο ταυτόχρονα καί παράγουν ἔργα μέ διαφορετικό στύλ (εἰκονοστάσια τῆς πέμπτης καί ἕκτης ὁμάδας). Πιστεύεται ὅτι κυκλοφοροῦσαν τότε σχέδια σέ χαρτί, ἀπό τά ὁποῖα ἀντέγραφαν τά μορφολογικά στοιχεῖα.

Τεχνίτες πού προέρχονται ἀπό τή Ρόδο ἤ κατασκεύασαν ξυλόγλυπτα στό νησί ἀναφέρονται μέ τά ἔργα τους στίς σελ. 187-189.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΑΒΜΕ: Ἀρχεῖον τῶν Βυζαντινῶν Μνημείων τῆς Ἑλλάδας.
ΑΔ: Ἀρχαιολογικόν Δελτίον.
ΔΧΑΕ: Δελτίον τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.
ΘΗΕ: Θρησκευτική καί Ἠθική Ἐγκυκλοπαιδεία.

ΓΕΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Εὐαγγελία Ἀγναντοπούλου, Κληρονομιά τῶν Κυκλάδων: Εὐαγγελία Ἀγναντοπούλου, «Τό ξύλο στήν πολιτιστική Κληρονομιά τῶν Κυκλάδων, Εἴδη, χρήσεις, προστασία», Θεσσαλονίκη 2020. [Διδακτορική διατριβή, στό Τμῆμα Δασολογίας καί Φυσικοῦ Περιβάλλοντος τῆς Σχολῆς Γεωπονίας, τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 2020].

Ἀ. Θεοδοσίου, Εἰκονοστάσια στήν πόλη τῆς Ρόδου: Ἀνδρέας Θεοδοσίου, *Ξυλόγλυπτα εἰκονοστάσια στήν πόλη τῆς Ρόδου,* Ρόδος 1997.

Ἀ. Θεοδοσίου, Ναός Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό: Ἀνδρέας Θεοδοσίου, *Ἱερός Ναός Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό Ρόδου,* Ρόδος 1998.

Ἀ. Θεοδοσίου, Ξυλόγλυπτα Ἁγίου Ὄρους: Ἀνδρέας Θεοδοσίου, «*Ξυλόγλυπτα εἰκονοστάσια τοῦ Ἁγίου Ὄρους*», Ξάνθη, 2008. [Διδακτορική διατριβή στό Τμῆμα Ἀρχιτεκτόνων τῆς Πολυτεχνικῆς Σχολῆς τοῦ Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης, 2008].

Ἀ. Θεοδοσίου, Ρυθμοί στά εἰκονοστάσια: Ἀνδρέας Θεοδοσίου, «Οἱ ἀρχιτεκτονικοί ρυθμοί καί ἡ μορφολογία στά ξυλόγλυπτα εἰκονοστάσια τῆς Δωδεκανήσου», *Χάρις Χαῖρε – Μελέτες στή μνήμη τῆς Χάρης Κάντζια,* τ. Β΄, Ἀθήνα 2004, σ. 459-475.

Κ. Καλοκύρης, Ἄθως: Κωνσταντῖνος Καλοκύρης, *Ἔρευναι Μεταβυζαντινῶν Ἁγιορείτικων Τέμπλων -ἐπί τῇ χιλιετηρίδι (963-1963)- Θέματα Ἀρχαιολογίας καί Τέχνης, Ἄθως.* Ἀθῆναι 1963.

Χ. Κουτελάκης, Ἕνα ἐξοφλητικό ἔγγραφο τοῦ Πανορμίτη: Χάρης Κουτελάκης, «Ἕνα ἐξοφλητικό ἔγγραφο πού ἀφορᾶ στήν κατασκευή τοῦ τέμπλου τοῦ Πανορμίτη», *Τά Συμαϊκά,* τ. Ε΄, Ἀθήνα 1989, σ. 111-140.

Χ. Κουτελάκης, Ἕλληνες ξυλογλύπτες: Χάρης Κουτελάκης, *Ἕλληνες ἀργυροχρυσοχόοι καί ξυλογλύπτες,* Ἀθήνα 1996.

Χ. Κουτελάκης, Τέμπλα τῆς Δωδεκανήσου: Χάρης Κουτελάκης, *«Ξυλόγλυπτα τέμπλα τῆς Δωδεκανήσου μέχρι τό 1700»*, Ἀθήνα 1986. [Διδακτορική διατριβή στή Φιλοσοφική Σχολή τοῦ Ἐθνικοῦ καί Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, 1983].

Π. Εὐγενικός, Ξυλόγλυπτα τέμπλα Πηλίου: Πάρις Δ. Εὐγενικός, *«Ξυλόγλυπτα τέμπλα τοῦ 17ου αἰ. ἀπό τήν περιοχή τοῦ Πηλίου»*, Θεσσαλονίκη 1997. [Μεταπτυχιακή ἐργασία στό Τμῆμα Ἱστορίας – Ἀρχαιολογίας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ ΑΠΘ, 2007].

Ἀ. Νικηταρᾶς, Τό τέμπλο τῆς Μονῆς Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου Πάτμου: Ἀντίπας Νικηταρᾶς μοναχός: *Τό ξυλόγλυπτο τέμπλο τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου Πάτμου.* Πάτμος 1988.

Ν. Νικονάνος, Τά ξυλόγλυπτα τοῦ Ἁγίου Ὄρους: Νίκος Νικονάνος: *Τά ξυλόγλυπτα τοῦ Ἁγίου Ὄρους, Θησαυροί τοῦ Ἁγίου Ὄρους,* Θεσσαλονίκη, 1997.

Γ. Ντέλλας, Σταυροθολιακές ἐκκλησίες τῆς Δωδεκανήσου: Γεώργιος Ντέλλας, «Σταυροθολιακές ἐκκλησίες τῆς Δωδεκανήσου (1750-1924)», *Δωδεκάνησος*, τεῦχος Ζ΄, Ρόδος 2012. [Διδακτορική Διατριβή στή Σχολή Ἀρχιτεκτόνων Μηχανικῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Μετσόβιου Πολυτεχνείου, Ἀθήνα 2011].

Εὐστράτιος Τσαπαρλῆς, Τέμπλα Ἠπείρου: Εὐστράτιος Τσαπαρλῆς, *«Ξυλόγλυπτα τέμπλα Ἠπείρου 17ου – α΄ ἡμίσεως 18ου αἰ.»,* Ἀθῆναι 1980. [Διδακτορική διατριβή στή Φιλοσοφική Σχολή τοῦ Ἐθνικοῦ καί Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, 1980].

Εὐθύμιος Τσιγαρίδας, Φορητές εἰκόνες: Εὐθύμιος Τσιγαρίδας, *Φορητές εἰκόνες, Θησαυροί τοῦ Ἁγίου Ὄρους,* Θεσσαλονίκη 1997, σ. 48-201.

ΥΠΠΟ, Ξυλόγλυπτα Δυτικοῦ Ταϋγέτου: ΥΠΠΟ, *Μέ πίστη καί φαντασία, Ἐκκλησιαστικά ξυλόγλυπτα τοῦ Δυτικοῦ Ταϋγέτου,* Ἀθήνα 2004.

ΕΙΔΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α) Ἑλληνικά

Ἀχειμάστου-Ποταμιάνου Μυρτάλη, «Ἀμφιπρόσωπη εἰκόνα τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν. Ποίημα ἀριστοκρατικῆς ζωγραφικῆς τῶν Παλαιολόγων», *ΔΧΑΕ,* περίοδος Δ΄, τόμος ΛΖ΄ (2016).

Βαφειάδης Κωνσταντῖνος, «Τοιχογραφίες στίς Καρυές τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἀπό τόν 15ο ἕως τόν 19ο αἰ.» *ΔΧΑΕ*, τόμος ΚΕ΄ (2004), Ἀθήνα.

Βολανάκης Ἰωάννης, *Ἱερός Ναός Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στό Ἀσκληπιεῖό Ρόδου,* Ρόδος 2006. Ἔκδοση τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου Ἀσκληπειοῦ Ρόδου.

Γιακουμάκη Χαριστούλα, «Ἐνεπίγραφο μεσοβυζαντινό ἐπιστύλιο ἀπό τήν Μονή Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στό Καμυρί Ρόδου», *Σοφία ἄδολος, Τιμητικός τόμος γιά τόν Ι.Χ. Παπαχριστοδούλου,* Ρόδος 2014, σ. 195-214.

Γρατσέας Γεώργιος, «Σταύρωσις», *ΘΗΕ,* τ. 11 (1967), σ. 457.

Θεοδοσίου Ἀνδρέας, «Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Παναγίας Χαριτωμένης στή Χώρα Καλύμνου, Κάλυμνος», *Ἑλληνορθόδοξος ὁρισμός τοῦ Αἰγαίου,* Ἀθήνα (1994).

Θεοδοσίου Ἀνδρέας, «Τό τέμπλο τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνα στή Χώρα Πάτμου», *Δωδεκανησιακά Χρονικά,* τόμος ΙΖ΄, Ρόδος 2000, σ. 313-318.

Κακαβᾶς Γεώργιος, «Τό τέμπλο τοῦ παρεκκλησίου τοῦ Τιμίου Προδρόμου στό κελλί τοῦ Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνά στίς Καρυές τοῦ Ἁγίου Ὄρους», *ΔΧΑΕ.* Ἔνατο συμπόσιο βυζαντινῆς καί μεταβυζαντινῆς ἀρχαιολογίας καί τέχνης, Ἀθήνα 1989.

Κατσιώτη Ἀγγελική – Παπαβασιλείου Ἑλένη, «Μεσοβυζαντινή γλυπτική στή Λέρο καί τή Νίσυρο», *ΔΧΑΕ,* περίοδος Δ΄, τόμος ΚΓ΄ Ἀθήνα (2002), σ. 121-148.

Κονόμου Ντίνος, *Ἡ Χριστιανική τέχνη στήν Κεφαλονιά,* Ἀθήνα 1996.

Λάζαρη Μαρία, «Οἱ τοιχογραφίες τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς στό Μαρκόπουλο Μεσογείων». *ΔΧΑΕ,* περίοδος Δ΄, τόμος Β΄ (1982-1983), σ. 189-226.

Μονή Ἁγίου Παύλου, *Εἰκόνες.* Ἅγιον Ὄρος, 1998.

Μαστρογιάννης Δημήτρης, *«Ἱστορικό» Ἱεροῦ Μητροπολιτικοῦ Ναοῦ Ρόδου τά Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου,* Ρόδος 1988, σ. 4.

Ὀρλάνδος Κ. Ἀναστάσιος, «Νεώτερα εὑρήματα εἰς τήν μονήν Δαφνίου», *ΑΒΜΕ,* τόμος Η΄ (1955-1956).

Παπαδημητρίου Παρασκευή – Trifonova Alexandra, «Μονή Καρακάλλου. Εἰκόνες τοῦ δεύτερου μισοῦ τοῦ 18ου αἰώνα», στόν τόμο *Εἰκόνες τῆς Μονῆς Καρακάλλου,* Ἅγιον Ὄρος 2011.

Παπαδημητρίου Παρασκευή, «*Ἡ ἐξέλιξη τοῦ τύπου τῆς εἰκονογραφίας τοῦ βημοθύρου ἀπό τόν 10ο ἕως τόν 18ο αἰώνα».* [Διδακτορική Διατριβή στό Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Σχολή Θεολογική. Τμῆμα Ποιμαντικῆς καί Κοινωνικῆς Θεολογίας, 2007].

Σταμάτης Παναγιώτης & Παπακωνσταντίνου Μιχαήλ, *Λατρευτικοί τόποι στή Ρόδο Ι. Ἀπό τήν ἀρχαιότητα μέχρι σήμερα.* Ρόδος 1997.

Τσιγάρας Γεώργιος, *Οἱ τοιχογραφίες τοῦ Παρεκκλησίου τοῦ Τιμίου Προδρόμου τῆς Μονῆς Φιλοθέου,* Θεσσαλονίκη 2013.

Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ, *Μέ πίστη καί φαντασία, Ἐκκλησιαστικά ξυλόγλυπτα τοῦ Δυτικοῦ Ταϋγέτου,* Ἀθήνα 2004.

Β) Ξενόγλωσσα

Constantinides Efthalia, *The wall paintings of the Panagia Olympiotissa at Elasson in Northern Thessaly,* Vol. 1, Athens 1992.

ИвАнкА ГерговА, *Early Bulgarian iconostases sixteenth to eighteenth century,* Sophia, 1993.

Jacoppi Giulio, *L'iconostasio di Trianda,* Architettura 7, Roma 1928.

M. Cerovic – Ljubinkovic, *Les Bois Sculptés de la Yougoslavie,* Mirijana Cerovic – Ljubinkovic, *Les Bois Sculptés de Moyen Age dans les Régions Orientale de la Yougoslavie* (Institut Archeologique. Monographies), Beograd, 1965.

A. Tschilingirov, *Die Kunst in Bulgarien:* A. Tschilingirov, *Die Kunst des Christlichen Mittelalters in Bulgarien, 4 bis 18 Jahrehundert,* München, 1979.

M. Nagy, *Ortodox iconosztázionok,* Marta Nagy, *Ortodox iconosztázionok Magyarországon,* Debrecen 1994.

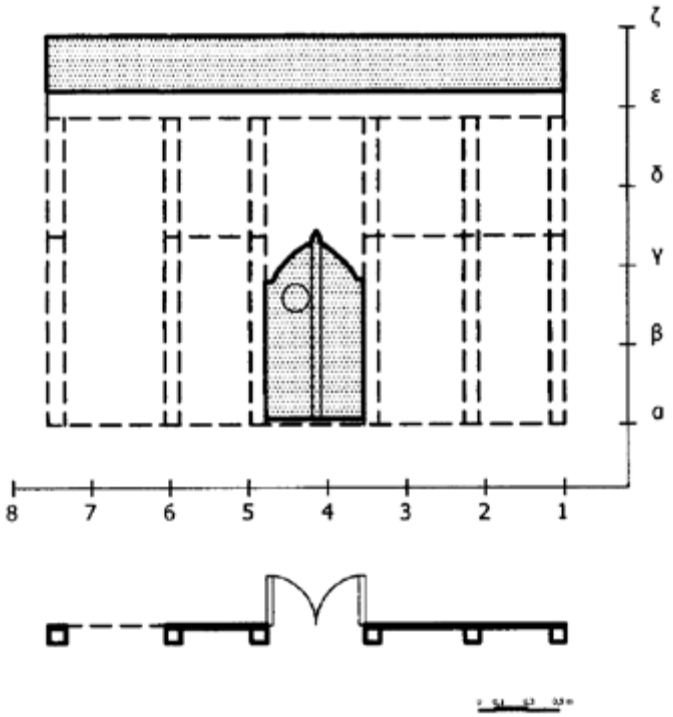

Σχέδιο 1. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στό Βάτι (14ος-16ος αἰώνας).

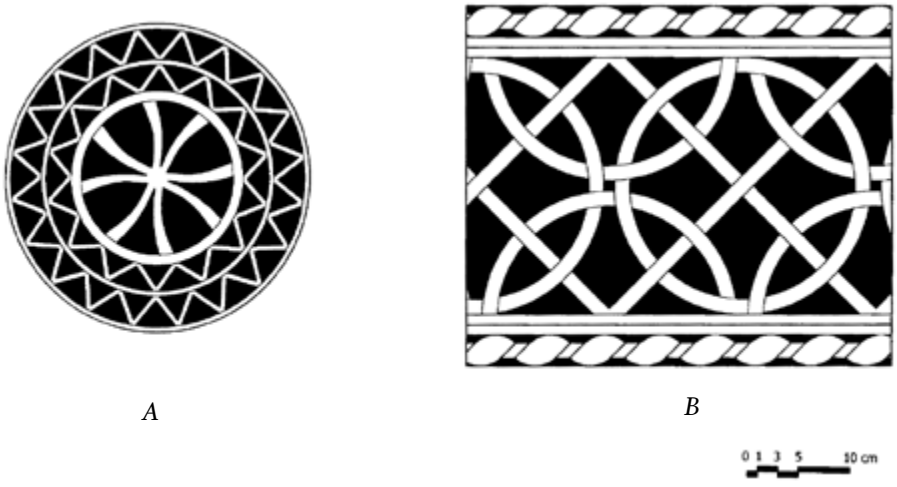

Σχέδιο 2. Λεπτομέρειες ἀπό τό εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στό Βάτι (14ος-16ος αἰώνας).

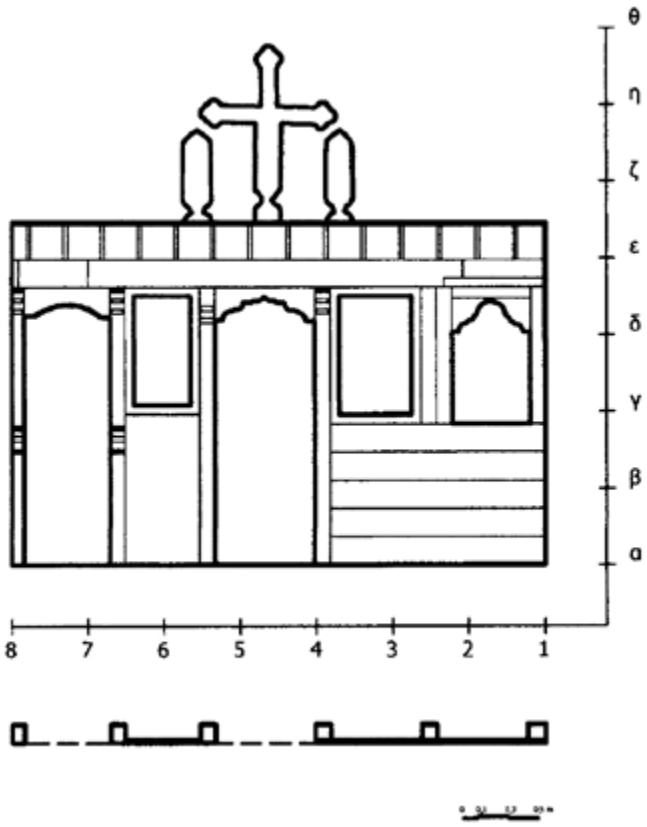

Σχέδιο 3. Εἰκονοστάσι στό ἐξωκκλήσι, Μονή τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στή Λαχανιά. (Ἐπιστύλιο τοῦ 14ου-16ου αἰώνα).

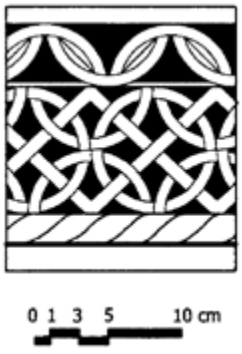

Σχέδιο 4. Λεπτομέρεια ἀπό τό εἰκονοστάσι στό ἐξωκκλήσι, Μονή τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στή Λαχανιά (14ος-16ος αἰώνας).

Σχέδιο 5. Ξυλόγλυπτο πλαίσιο τῆς Δεσποτικῆς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1677).

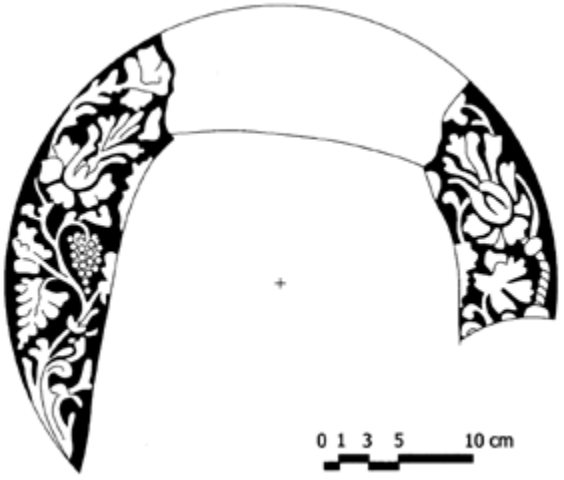

Σχέδιο 6. Ἔκτυπο (ἀνάγλυφο) φωτοστέφανο τῆς εἰκόνας τῆς Παναγίας στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας στήν Πόλη τῆς Ρόδου μέ κληματίδα, σταφύλια καί Μακεδονικό ἄνθος (1677).

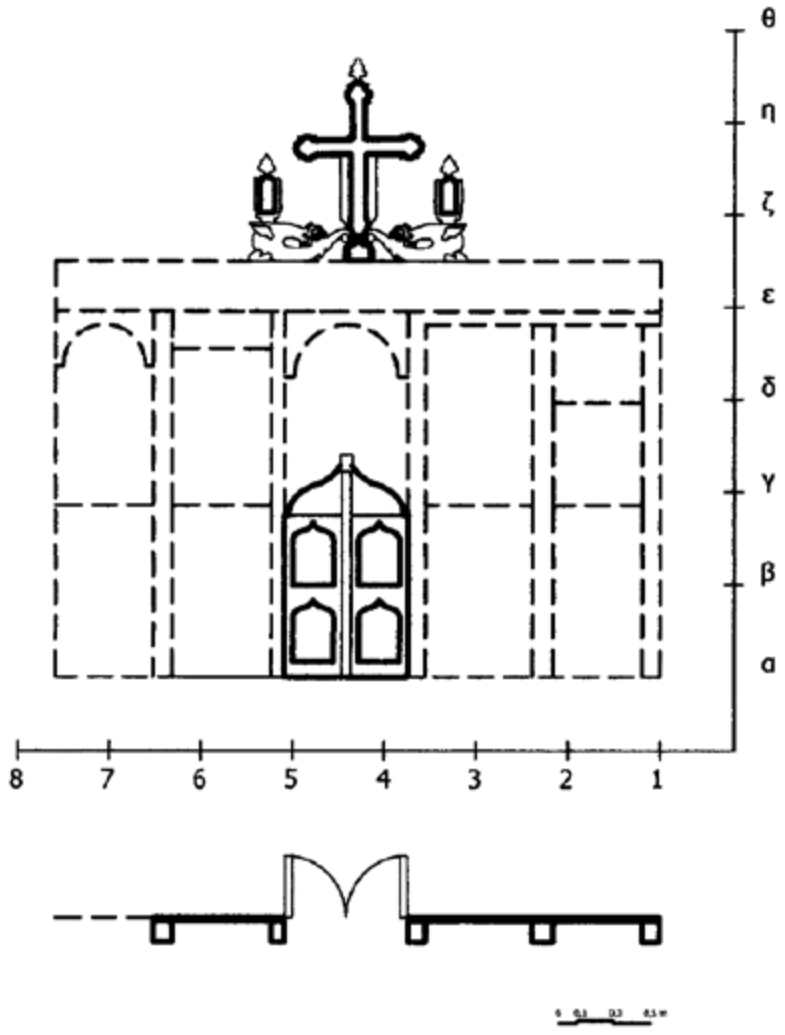

Σχέδιο 7. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ τοῦ Πατηριώτη στήν κοινότητα Ἀρχαγγέλου (17ος αἰώνας).

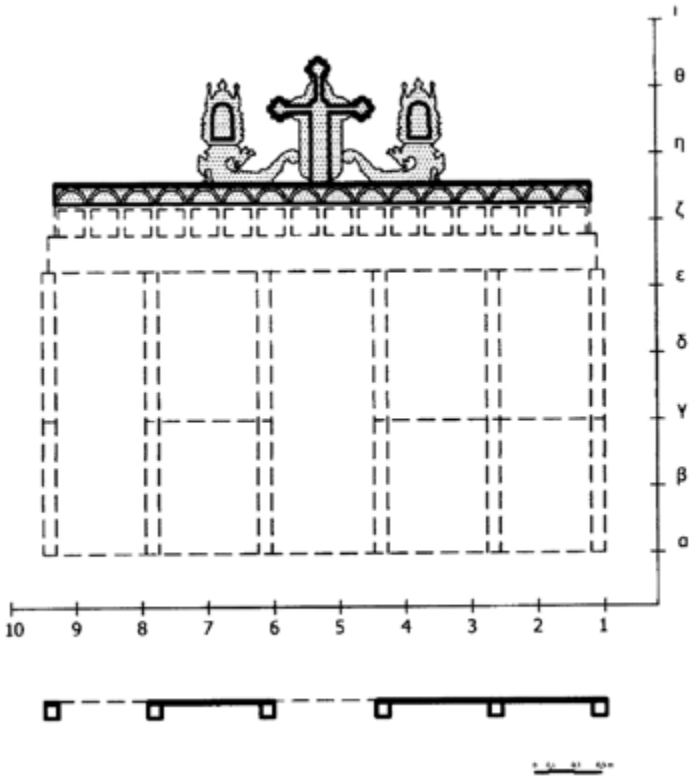

Σχέδιο 8. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στήν Ἰαλυσό (17ος αἰώνας).

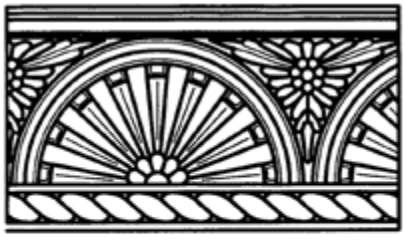

Ζώνη ζ-η.

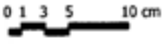

Σχέδιο 9. Λεπτομέρεια ἀπό τό εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στήν Ἰαλυσό (17ος αἰώνας).

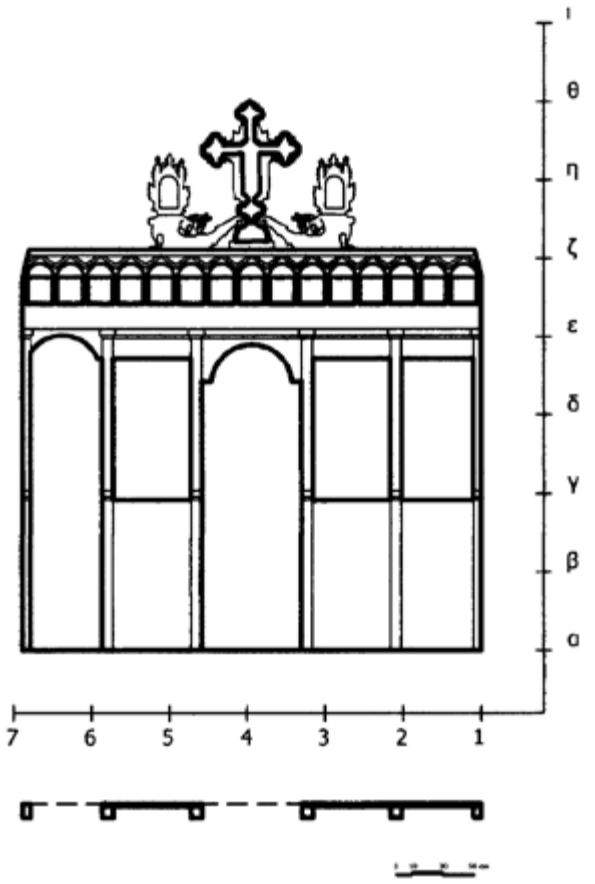

Σχέδιο 10. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Παραδείσι (~1686).

Ζώνη ζ.

Σχέδιο 11. Λεπτομέρεια ἀπό τό εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Παραδείσι (~1686).

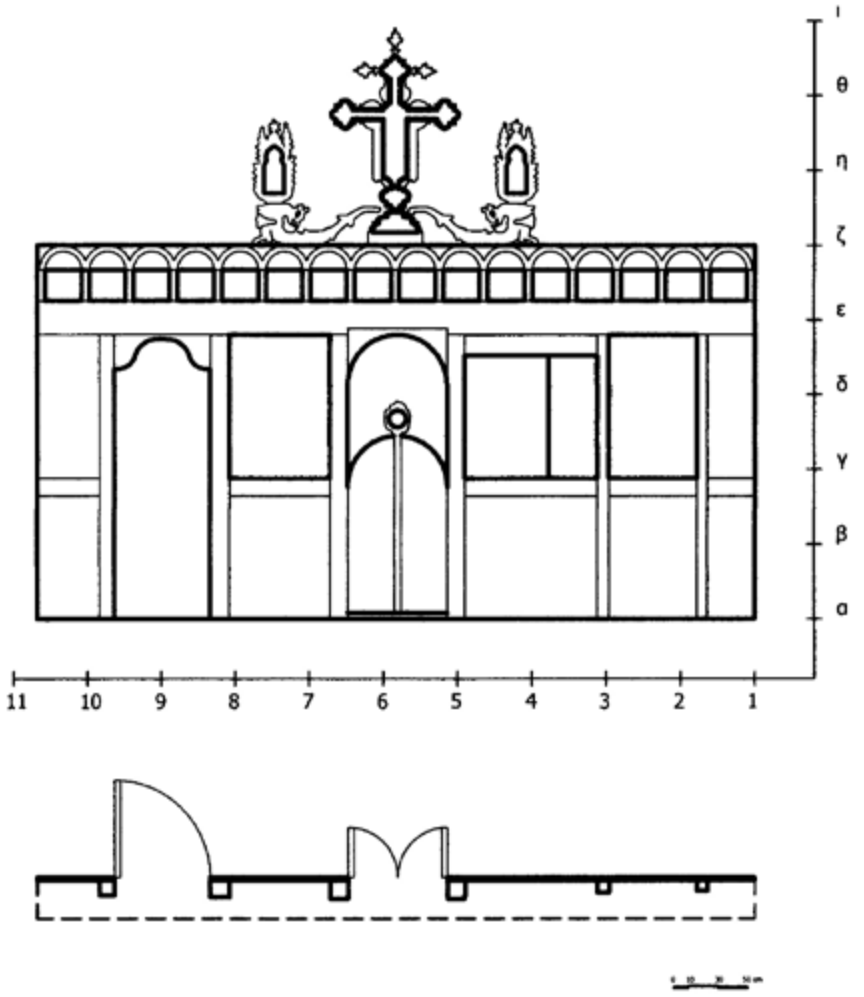

Σχέδιο 12. Εἰκονοστάσι στή Μονή τοῦ Ἁγίου Φιλήμονα στήν Ἀρνίθα (1690-1699).

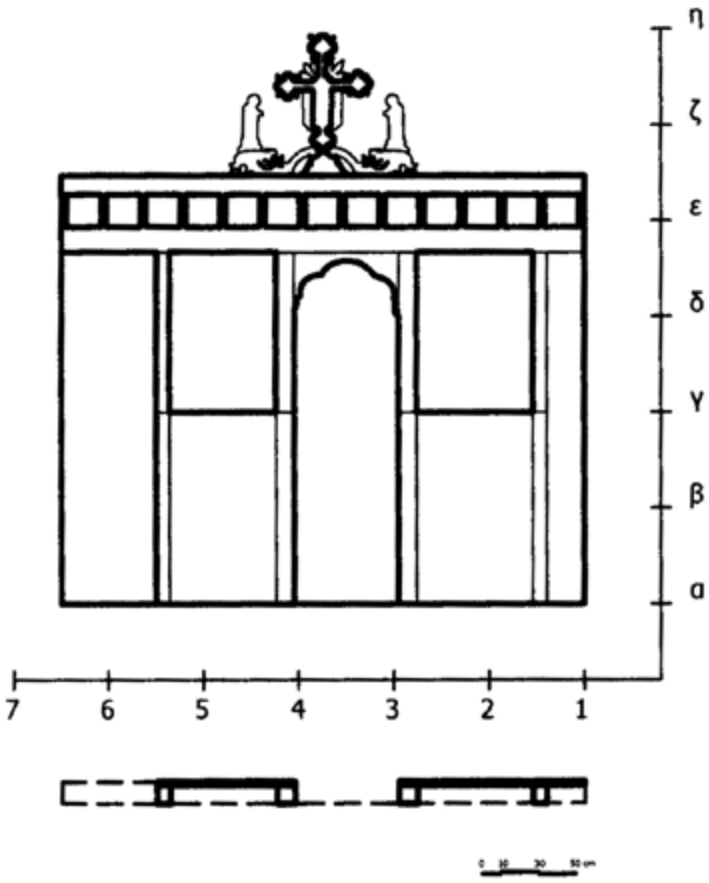

Σχέδιο 13. Εἰκονοστάσι στή Μονή τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς (1693).

Σχέδιο 14. Λεπτομέρειες ἀπό τό εἰκονοστάσι στή Μονή τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς (1693).

Σχέδιο 15. Λεπτομέρεια ἀπό τό εἰκονοστάσι στή Μονή τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς (1693).

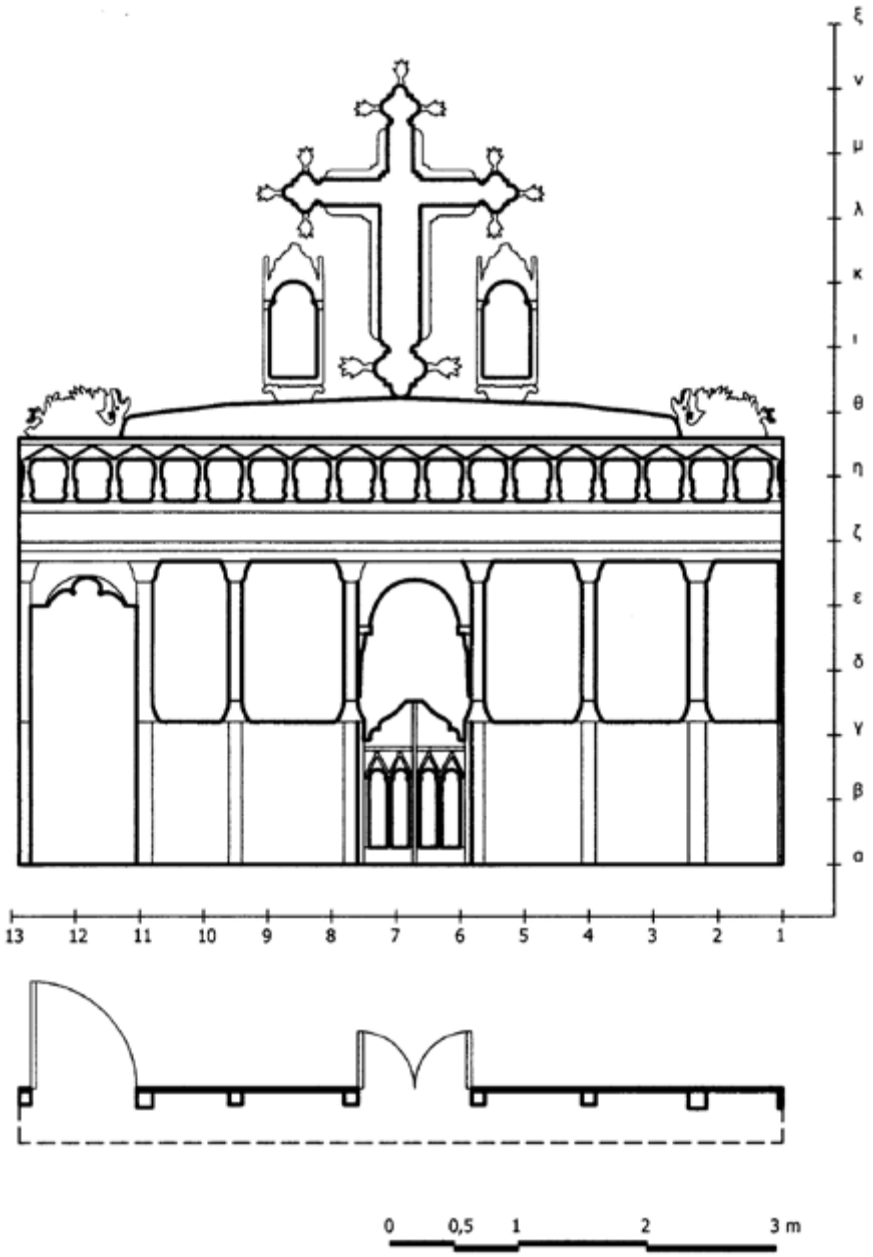

Σχέδιο 16. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στή Λίνδο (1691-1702).

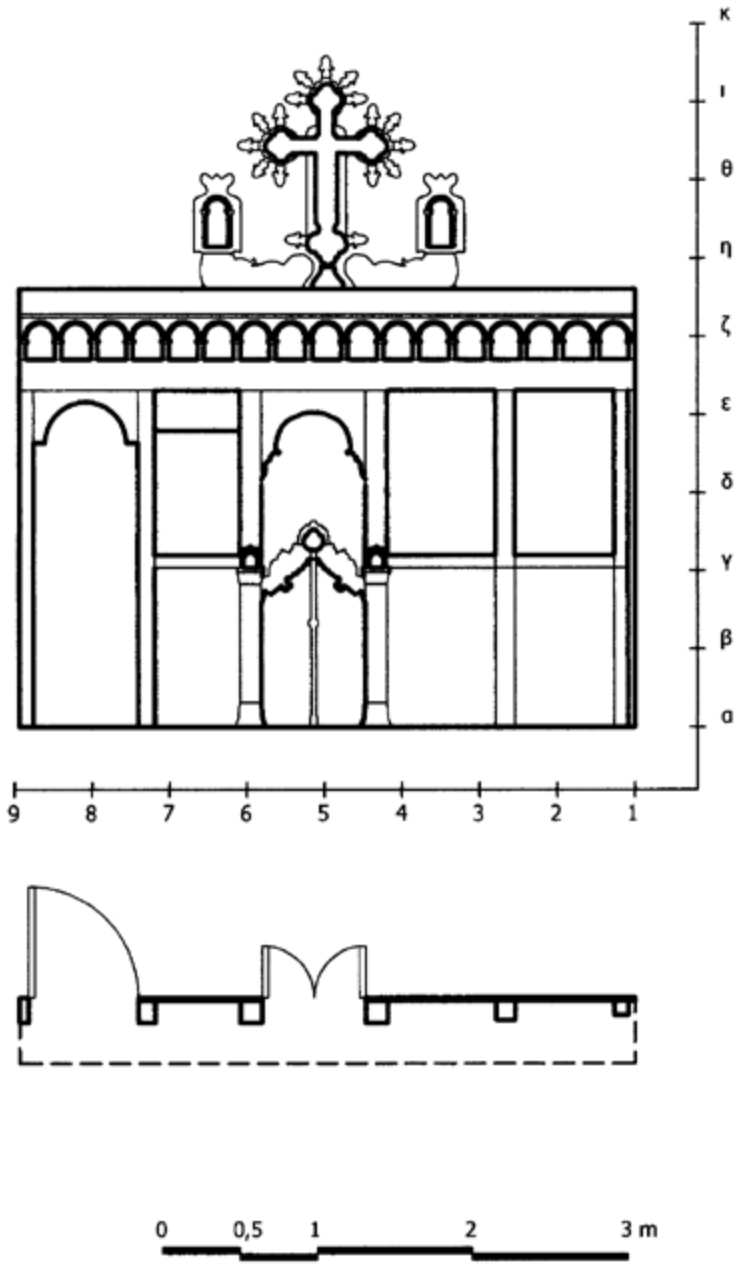

Σχέδιο 17. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου (Καθολικῆς) Κατταβιᾶς (1699).

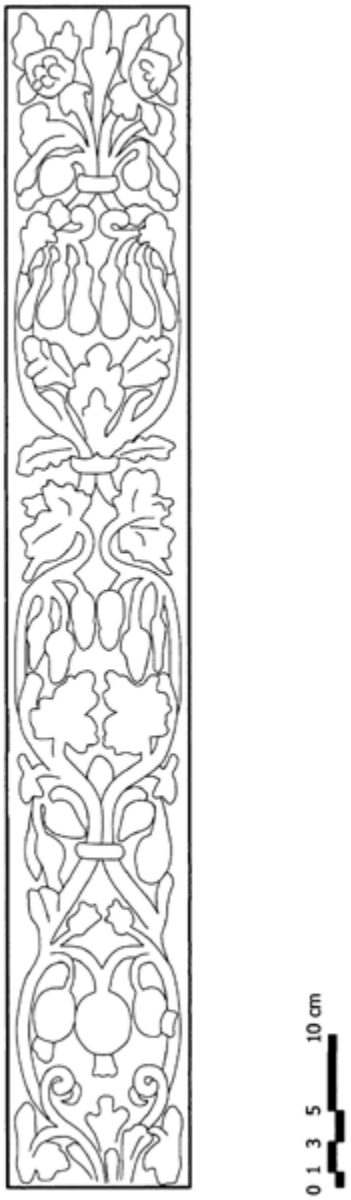

Α. (δ, γ-ε).

Σχέδιο 18. Λεπτομέρεια ἀπό τό εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου (Καθολικῆς) Κατταβιᾶς (1699).

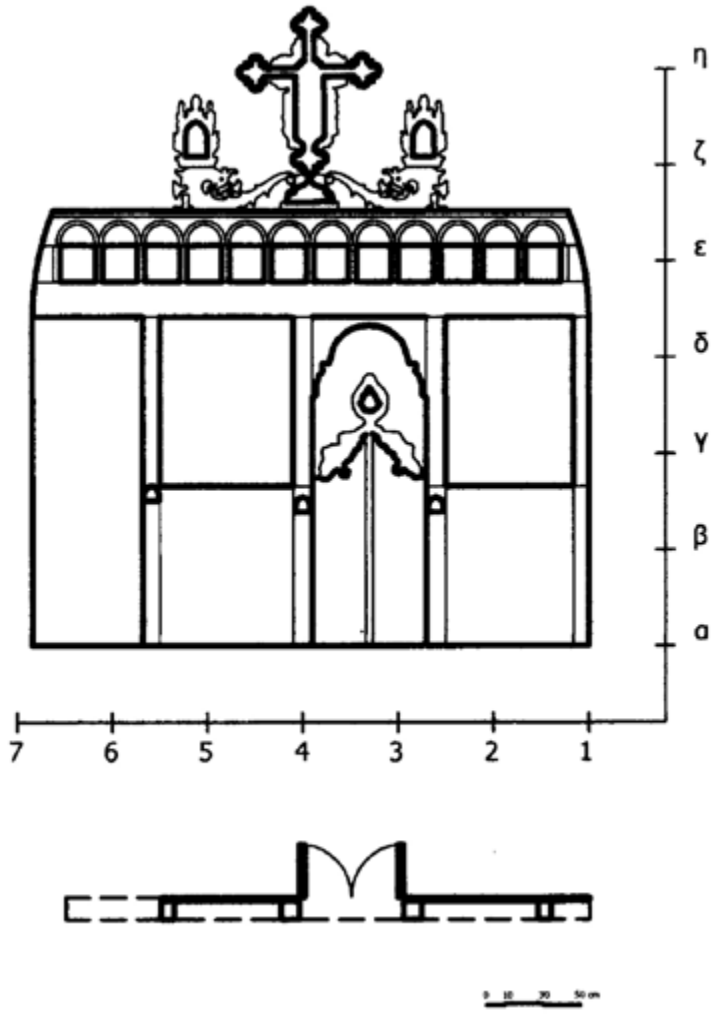

Σχέδιο 19. Εἰκονοστάσι στή Μονή Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Καμειρί, Μάσσαρι (1700).

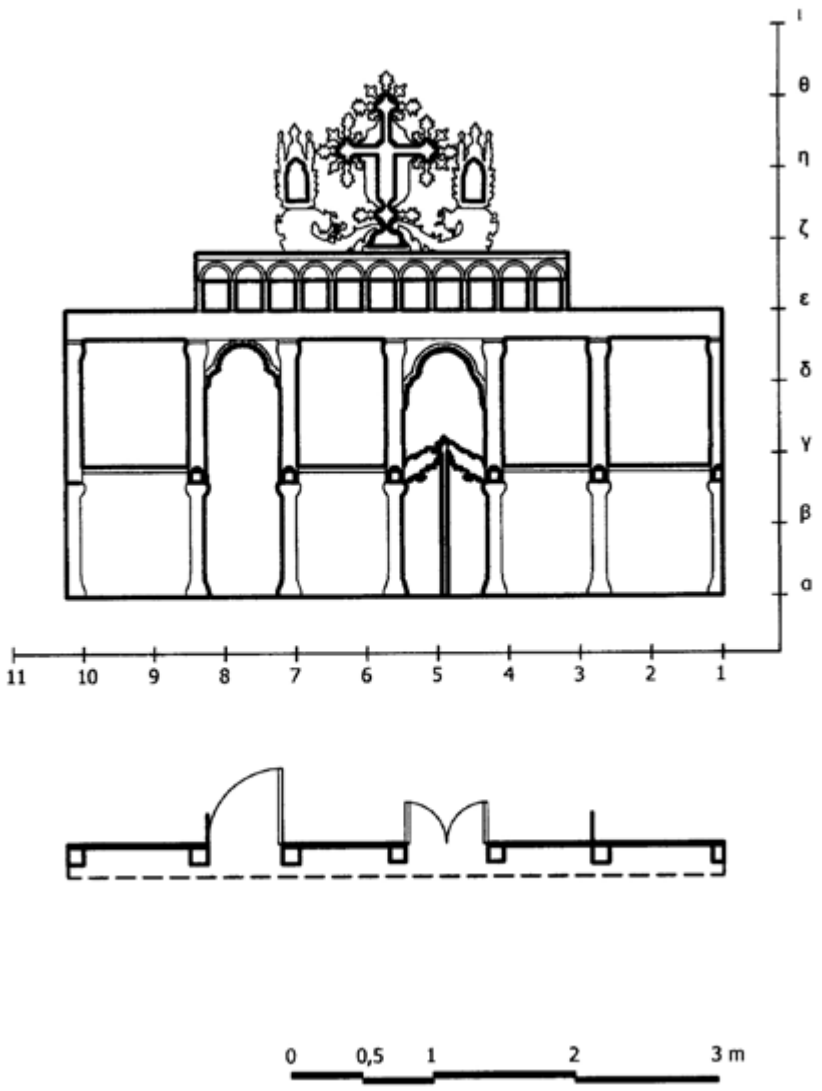

Σχέδιο 20. Εἰκονοστάσι στή Μονή Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο (1701).

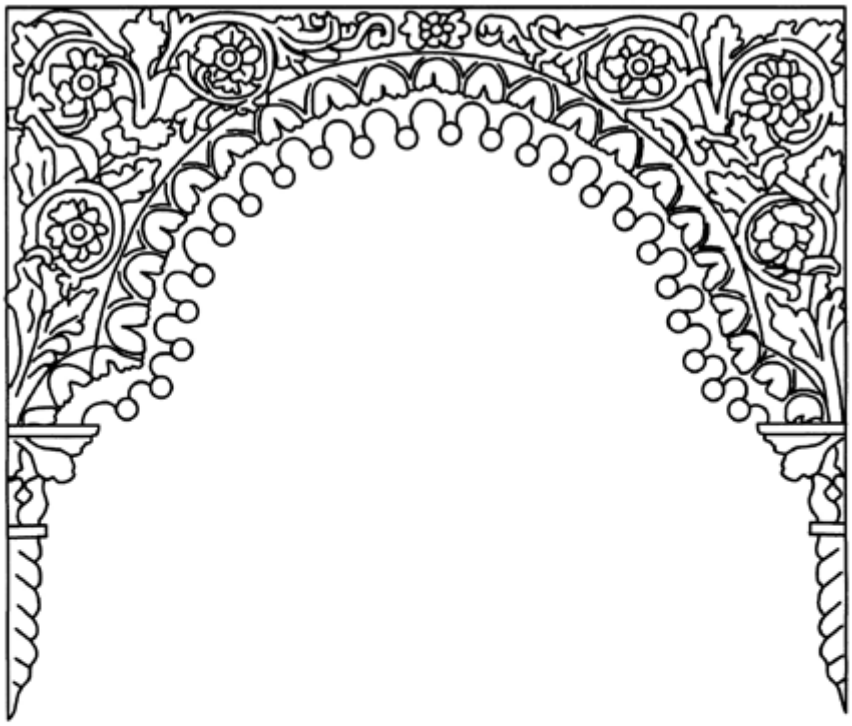

Σχέδιο 21. Λεπτομέρεια ἀπό τό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο (1701).

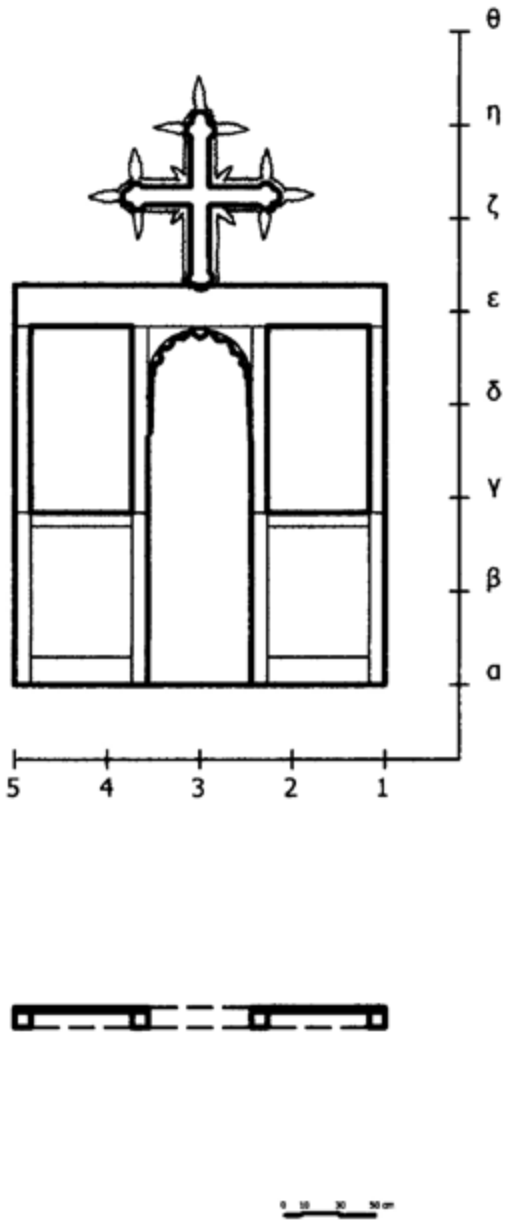

Σχέδιο 22. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1693-1701).

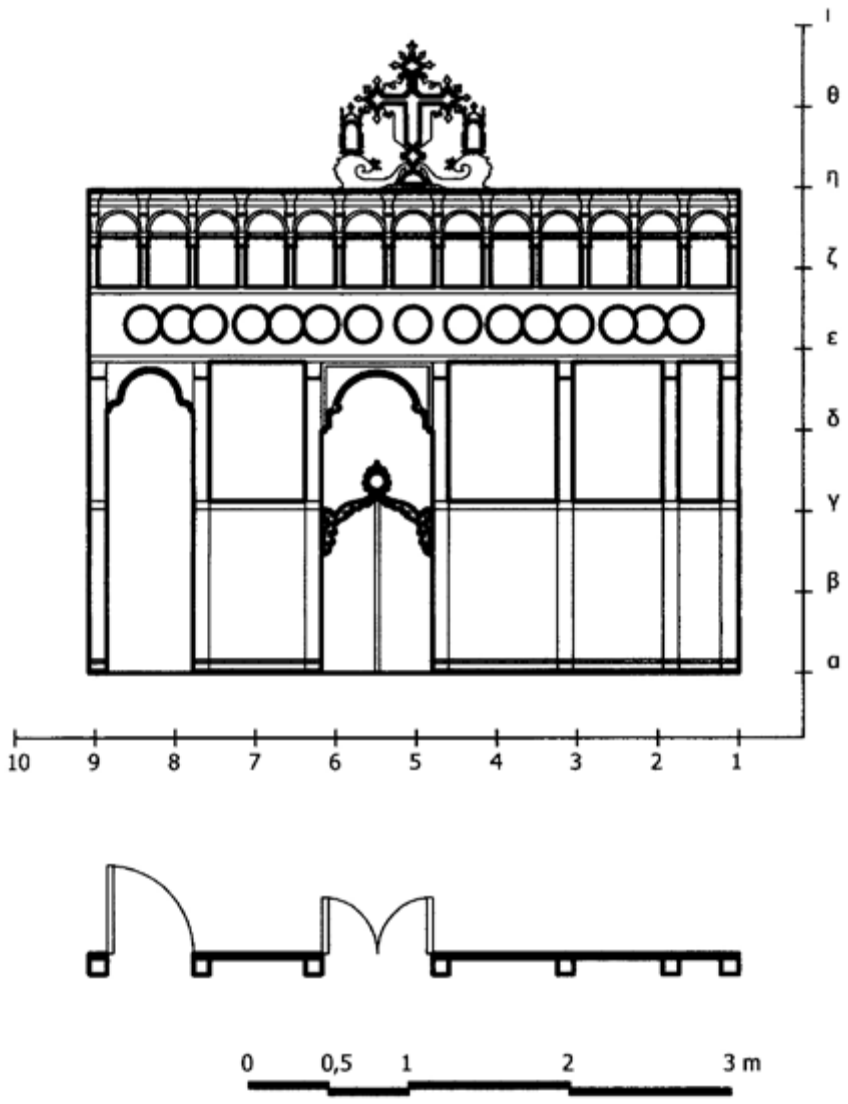

Σχέδιο 23. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Ρωμαίας στό Γεννάδι (~1720).

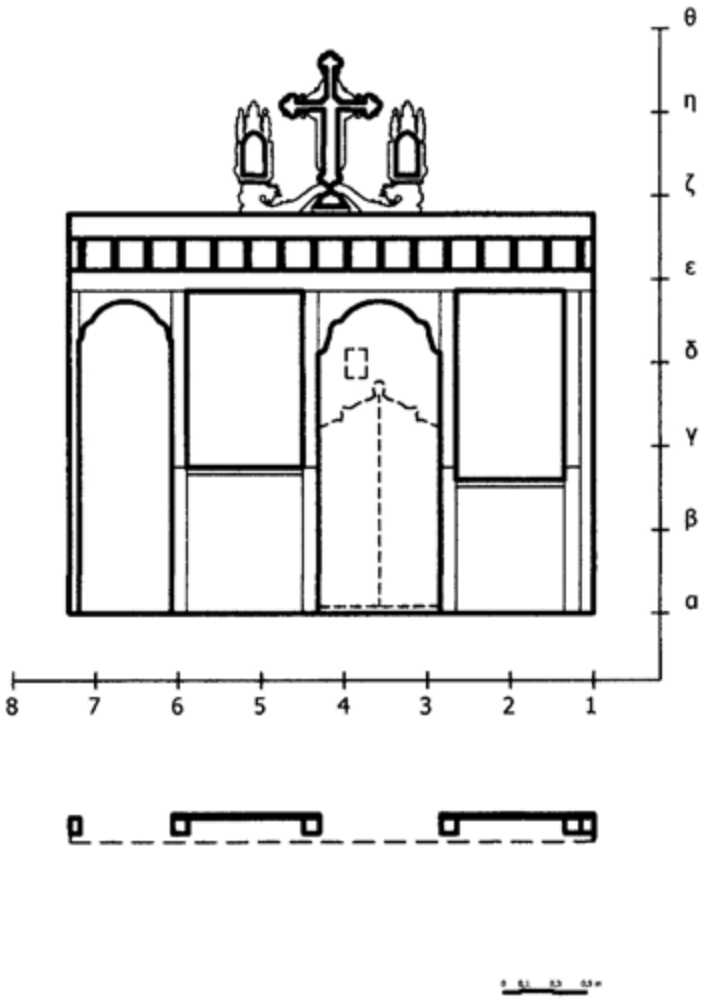

Σχέδιο 24. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Παναγίας τῆς Μυρτενῆς στήν Ἰαλυσό (1693-1720).

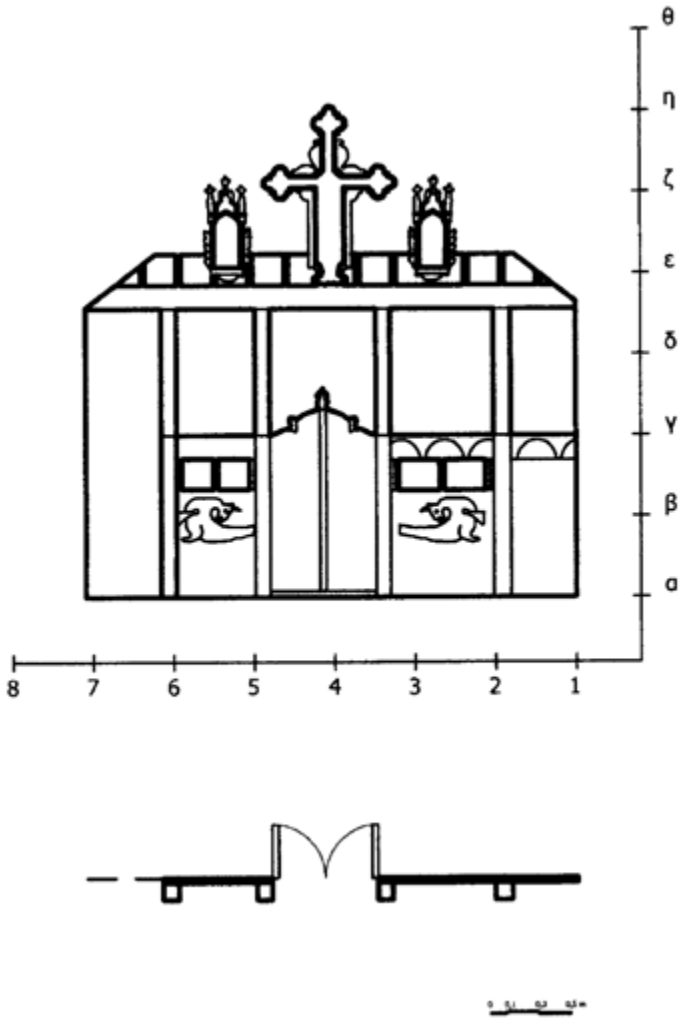

Σχέδιο 25. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Ἁγίας Τριάδος, Ἰαματικό, στήν Ψίνθο (1699-1725).

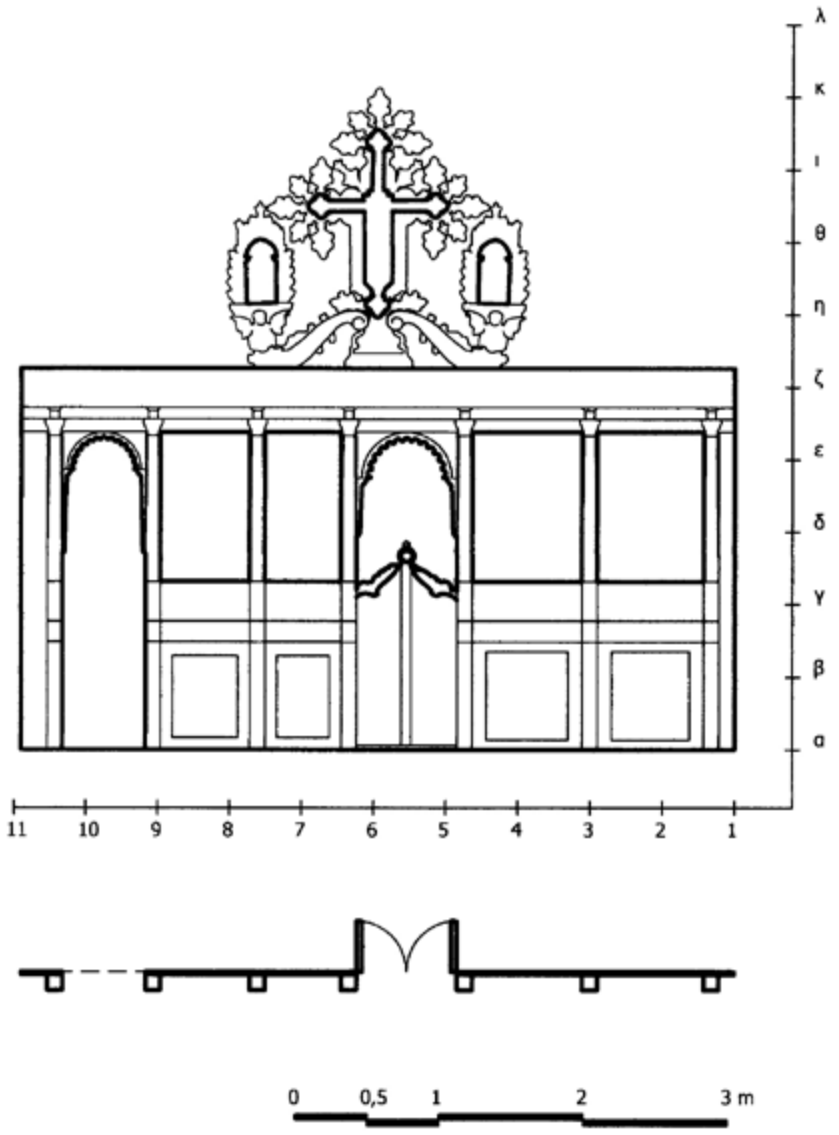

Σχέδιο 26. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου στήν Ἰαλυσό (1700-1725).

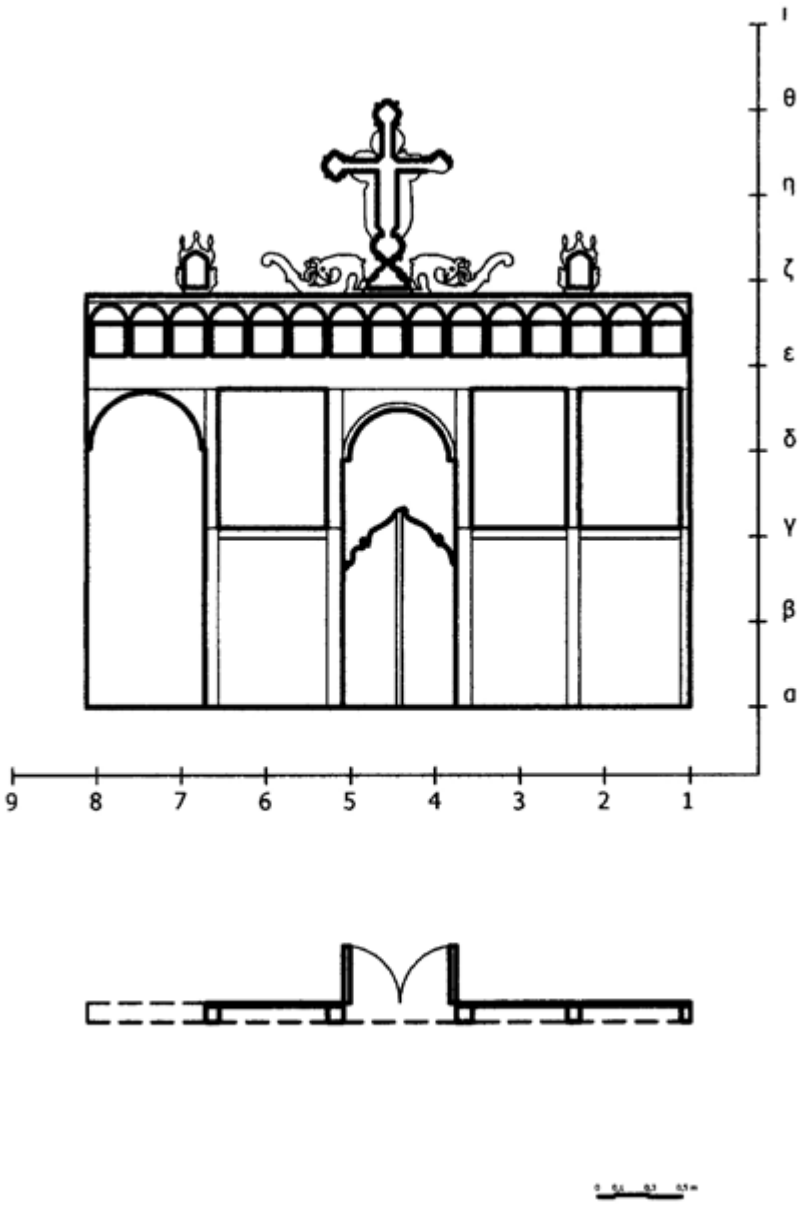

Σχέδιο 27. Εἰκονοστάσι στόν παλαιό Ναό τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα στά Σιάννα (1700-1725).

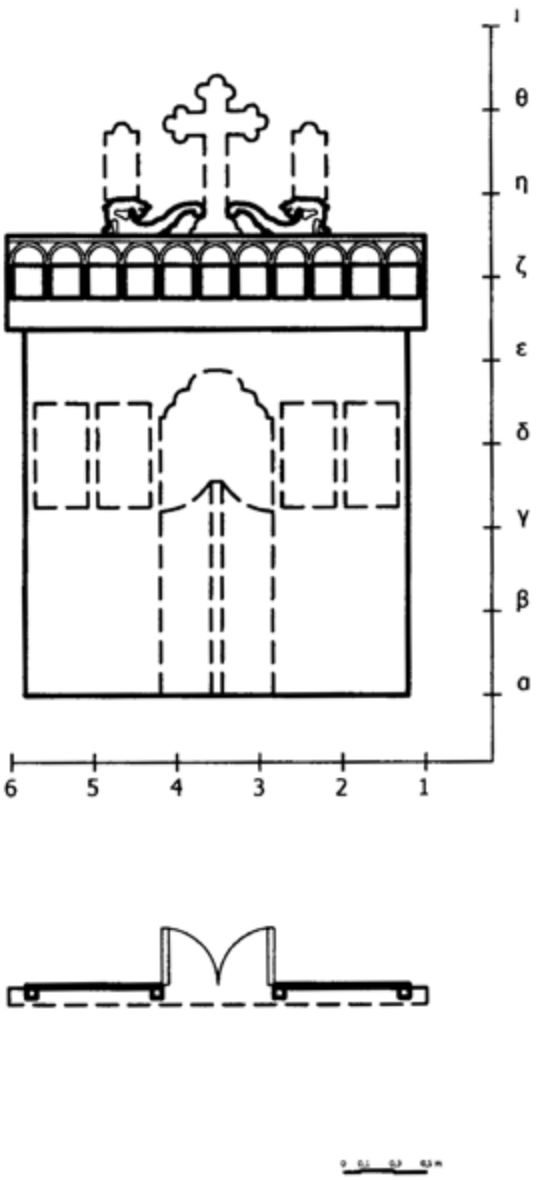

Σχέδιο 28. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στά Μαριτσά (1700-1725).

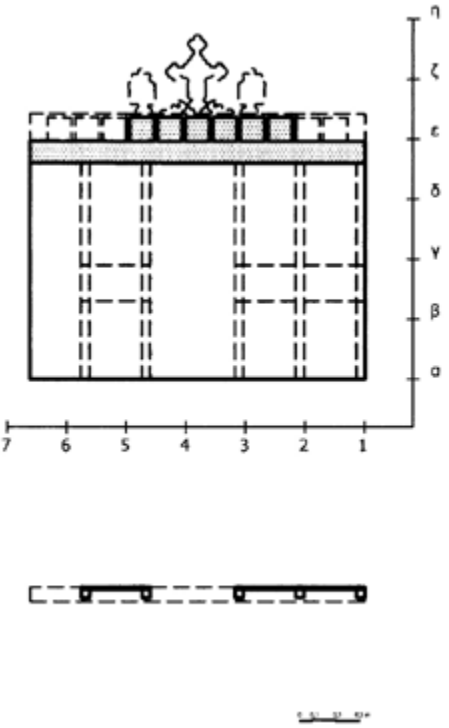

Σχέδιο 29.
Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στήν Κατταβιά (1700-1725).

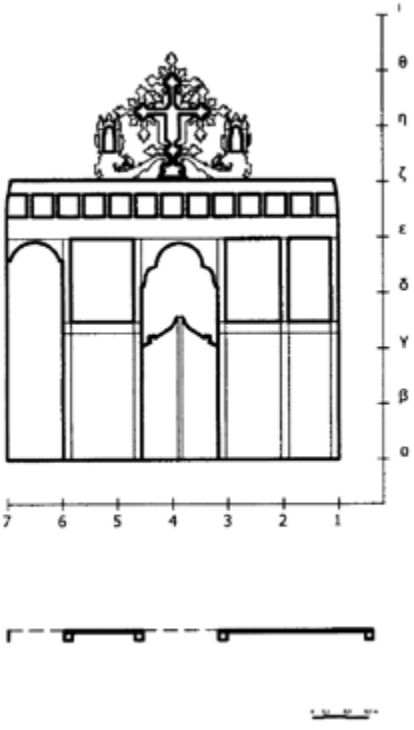

Σχέδιο 30.
Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο (1725).

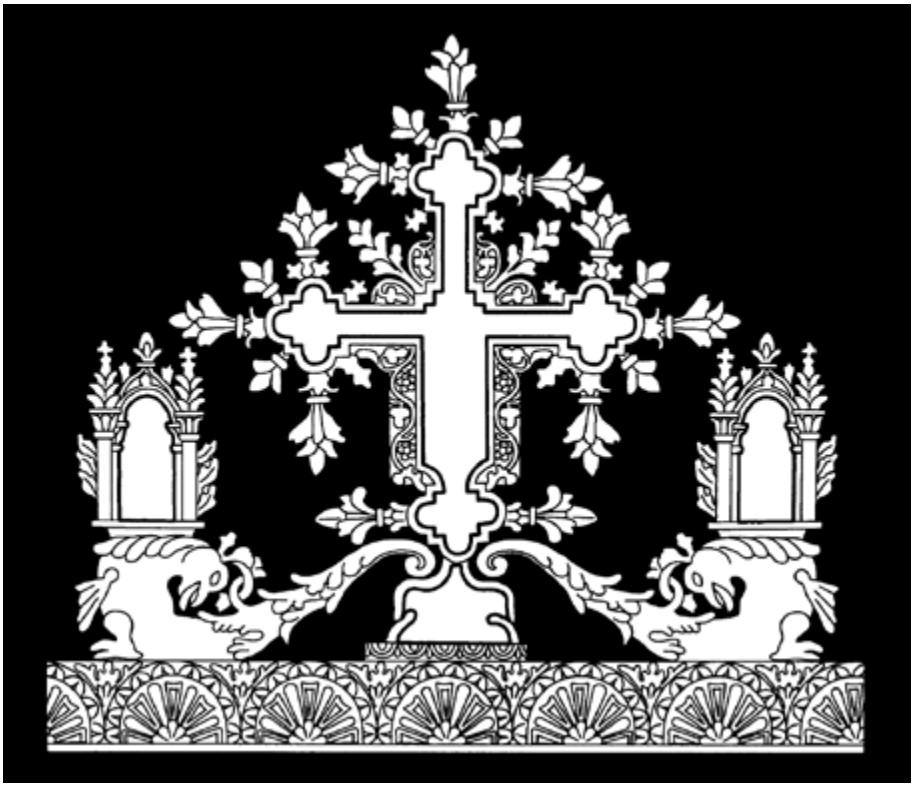

Σχέδιο 31. Τό ἀνώτατο τμῆμα τοῦ εἰκονοστασίου στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο (1725).

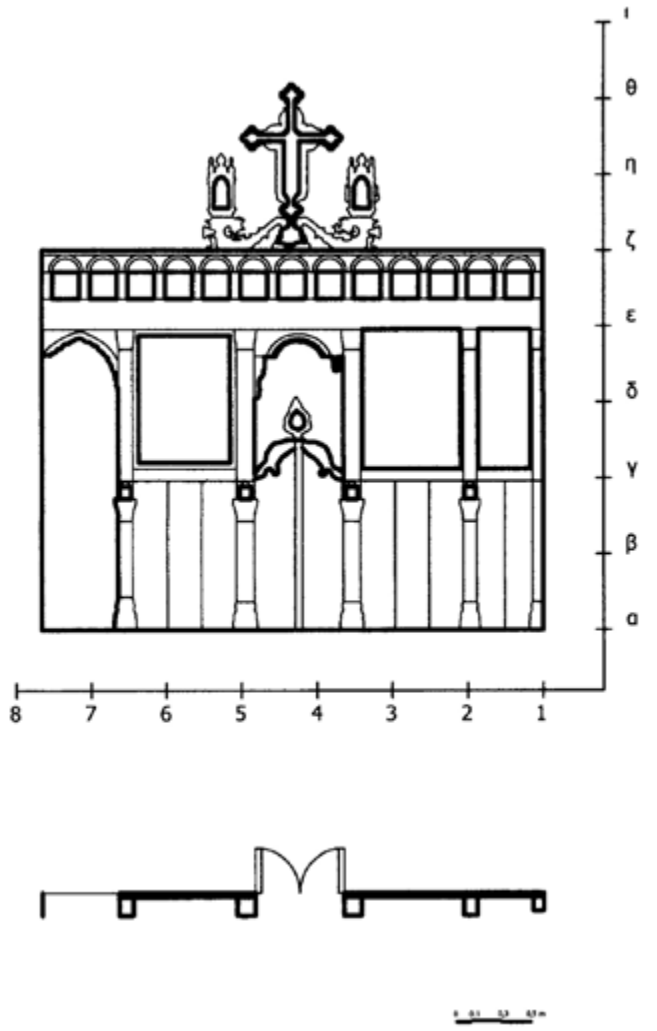

Σχέδιο 32. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Παναγίας Ἐλεούσας τῆς Καλληθηνῆς (1700-1725).

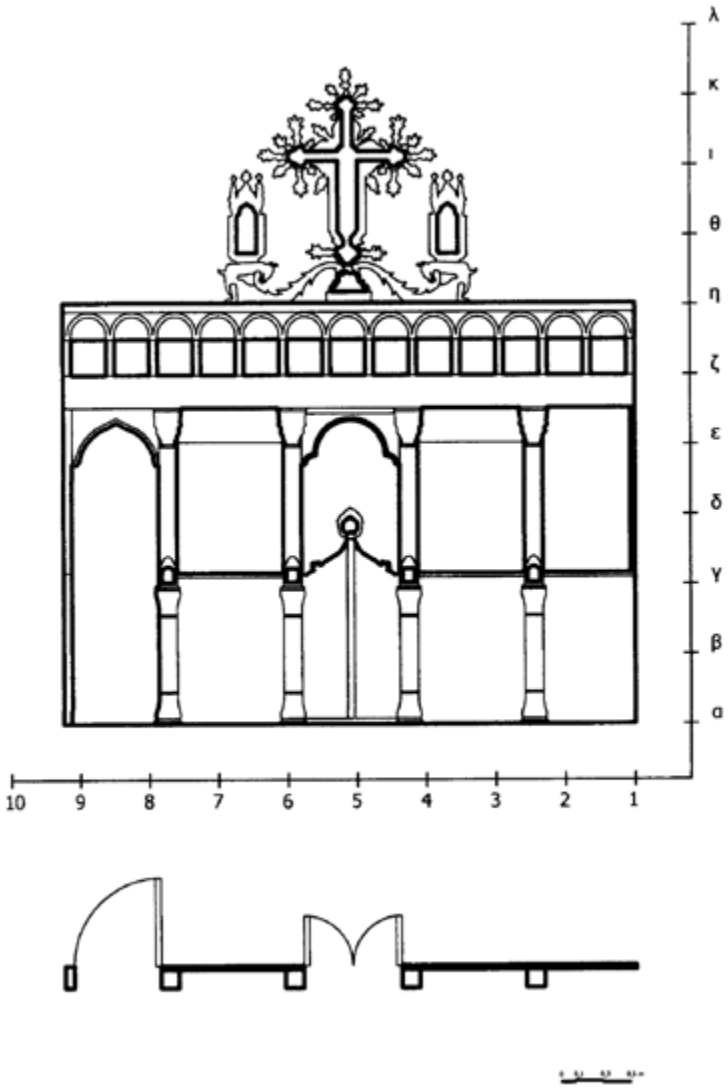

Σχέδιο 33. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1700-1730).

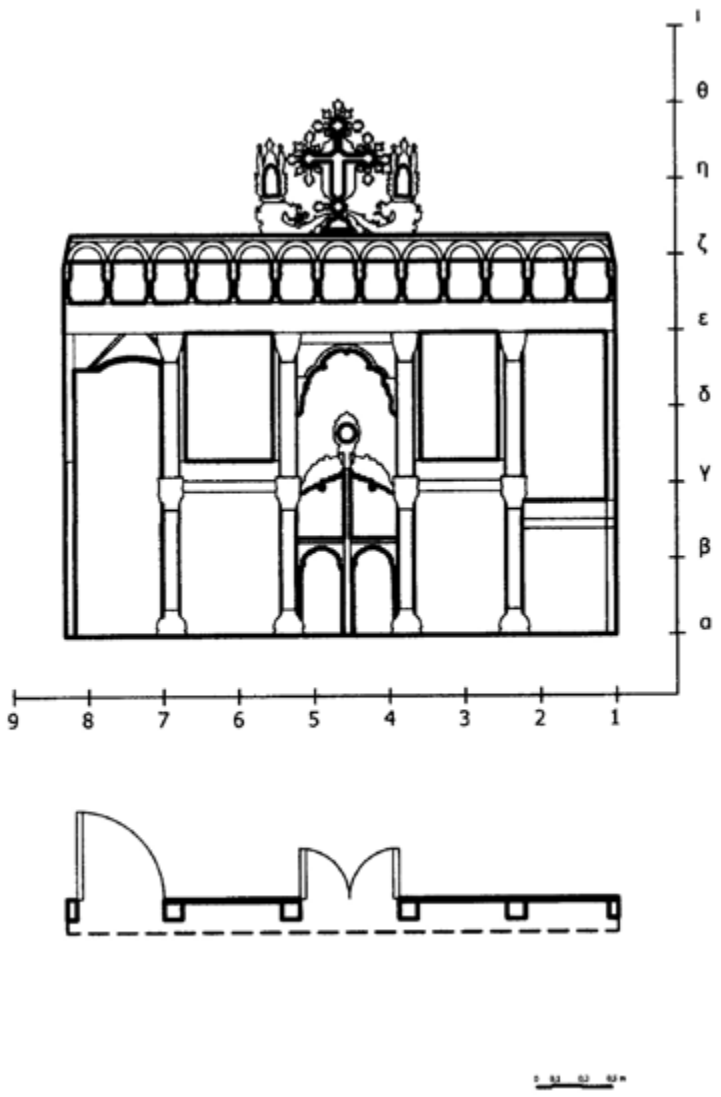

Σχέδιο 34. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ἄνω στή Λίνδο (1700-1730).

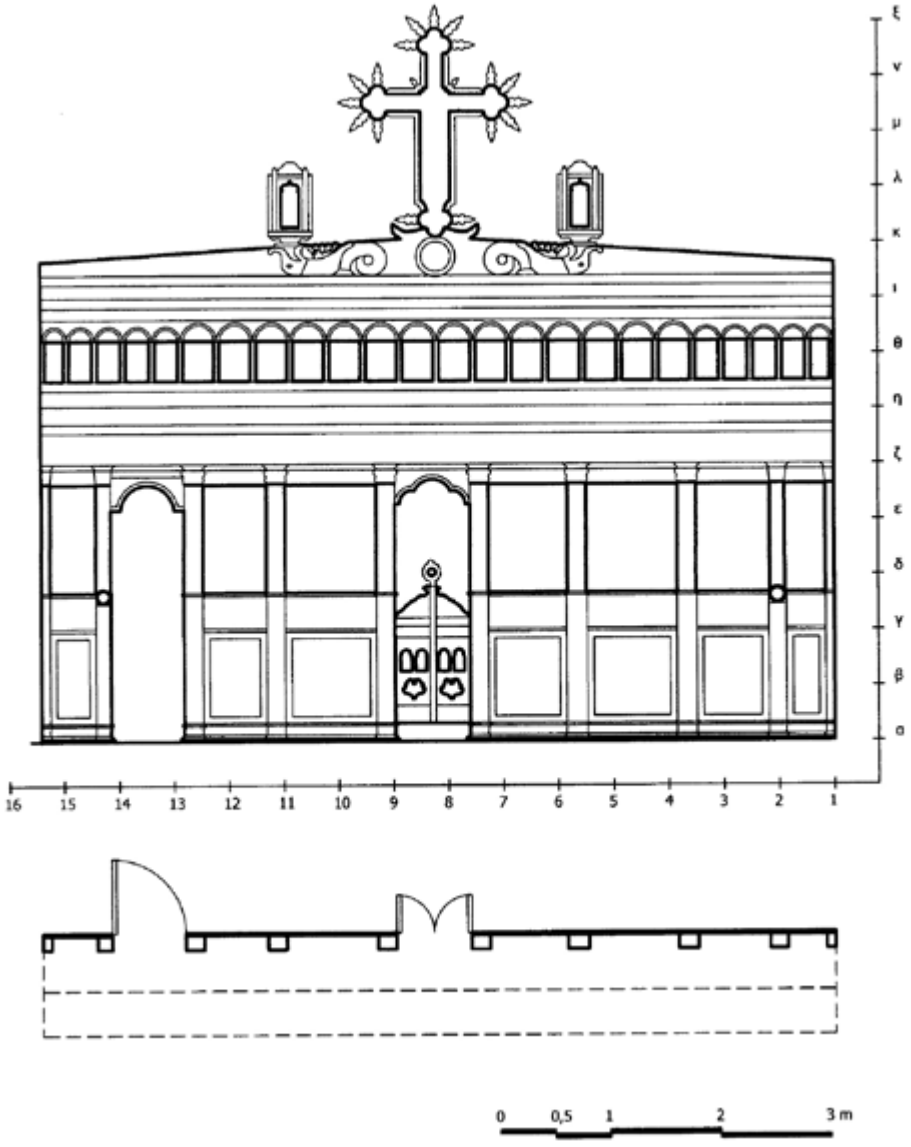

Σχέδιο 35. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι, στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1738).

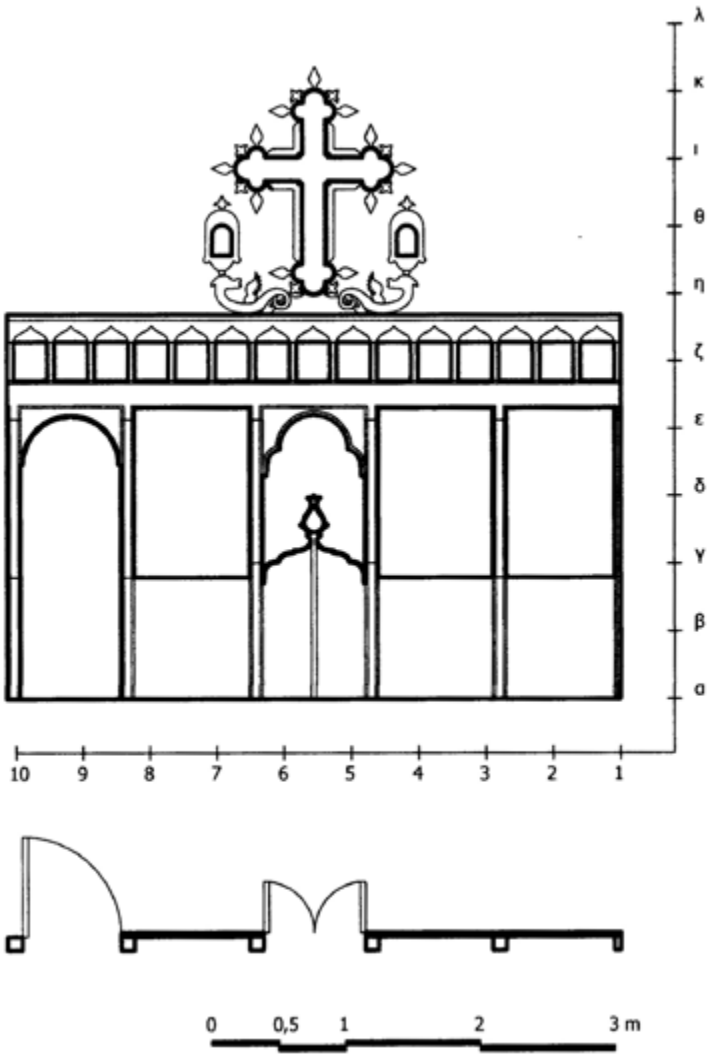

Σχέδιο 36. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Κάτω στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1748).

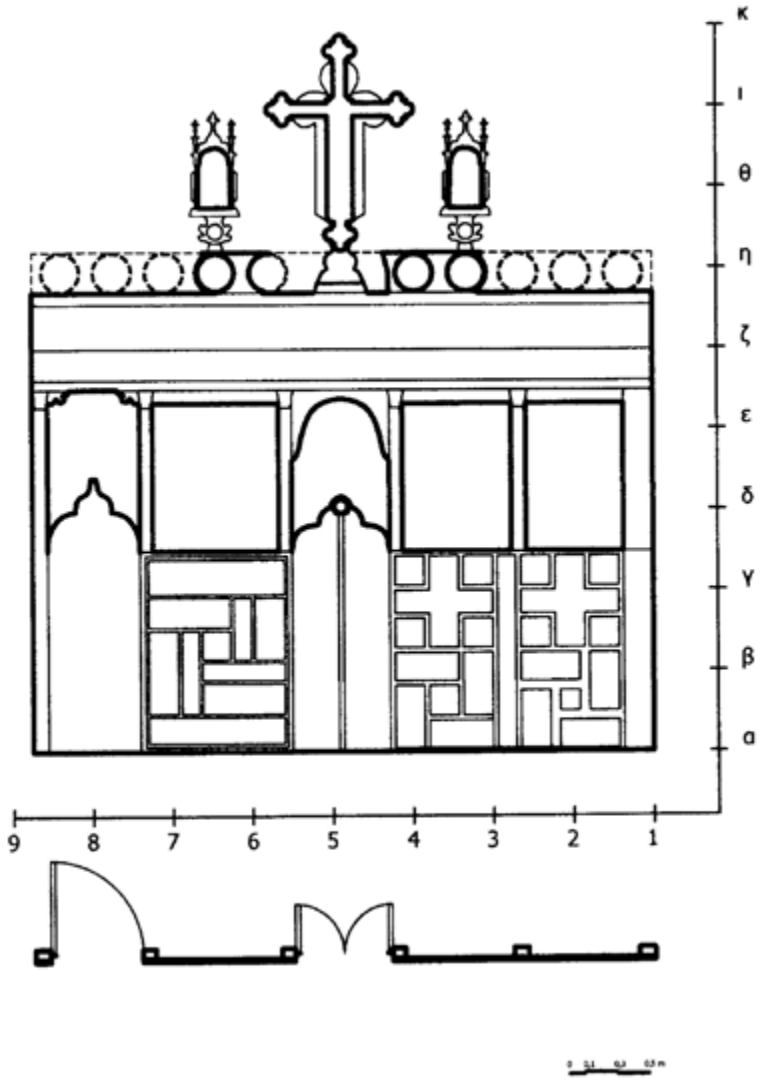

Σχέδιο 37. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στό Ἀσκληπειό (~1752).

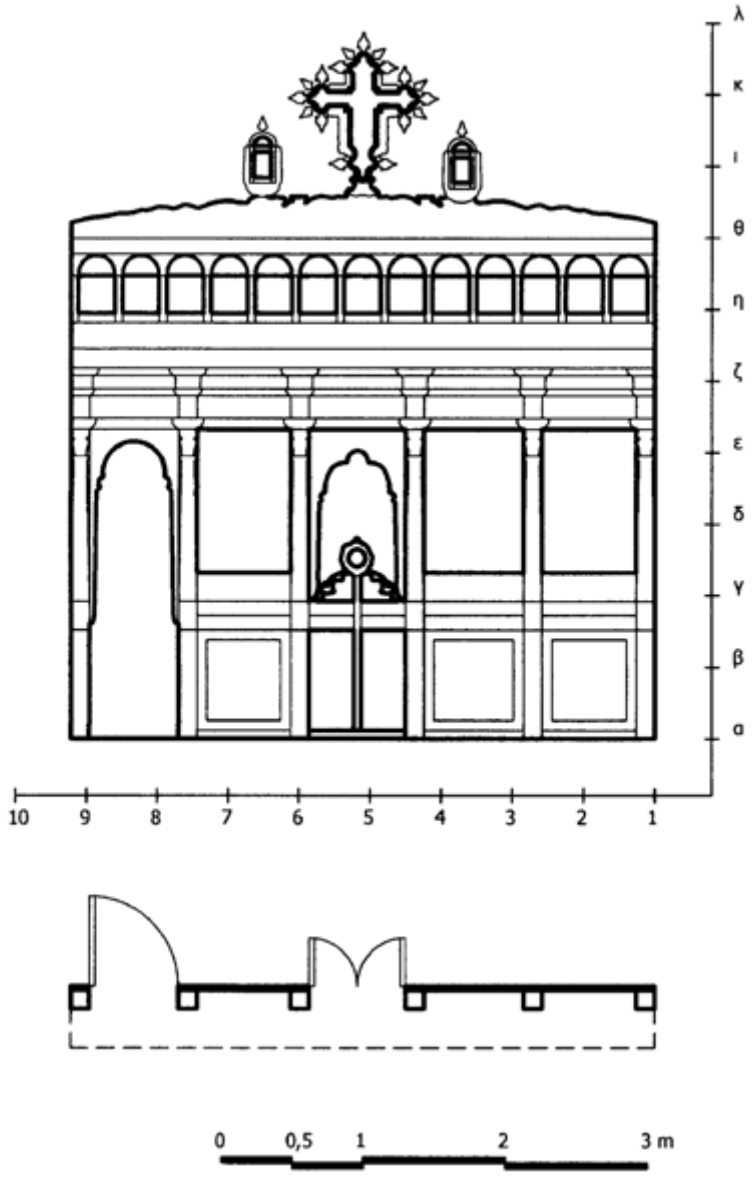

Σχέδιο 38. Εικονοστάσι στή Μονή Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Θάρρι (1756).

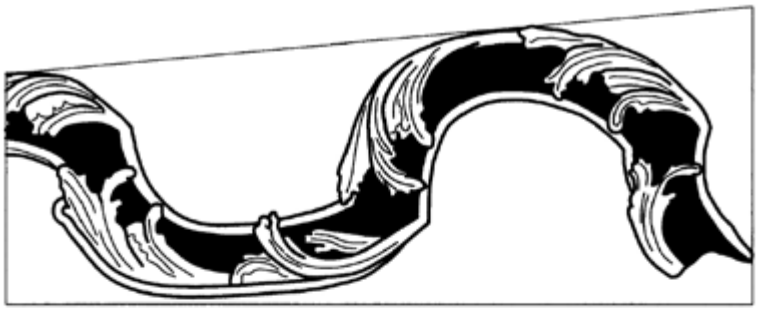

A. (7-8, θ-ι)

B. (7-8, ζ-η)

Σχέδιο 39. Λεπτομέρειες ἀπό τό εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Θάρρι (1756).

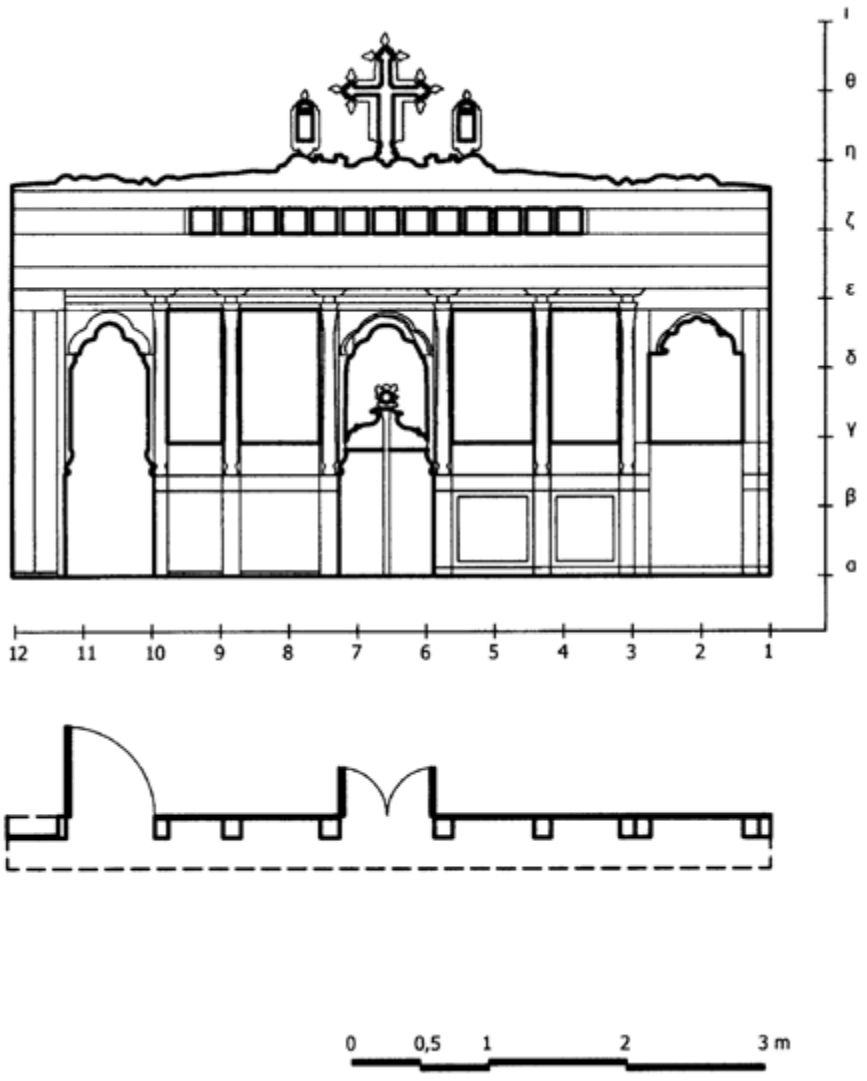

Σχέδιο 40. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στόν Ἀρχάγγελο (1750-1800).

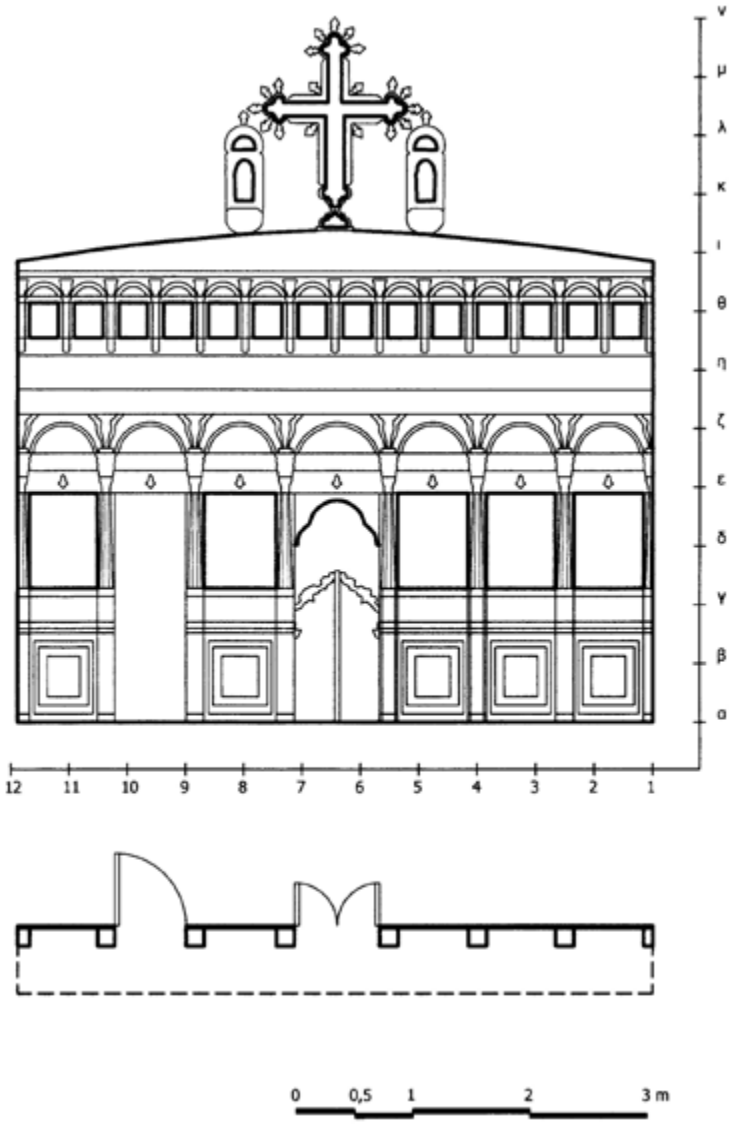

Σχέδιο 41. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1789-1809).

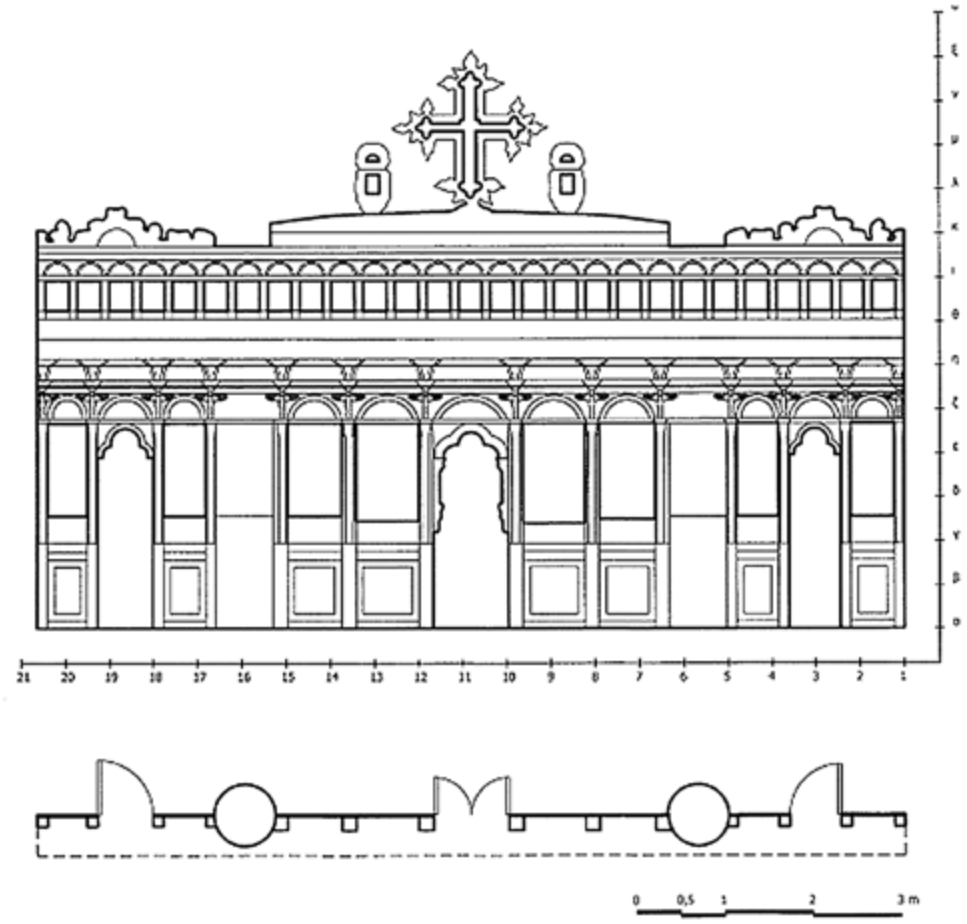

Σχέδιο 42. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στήν Πόλη τῆς Ρόδου (στό κεντρικό κλίτος 1750-1759 καί στά πλαϊνά 1842).

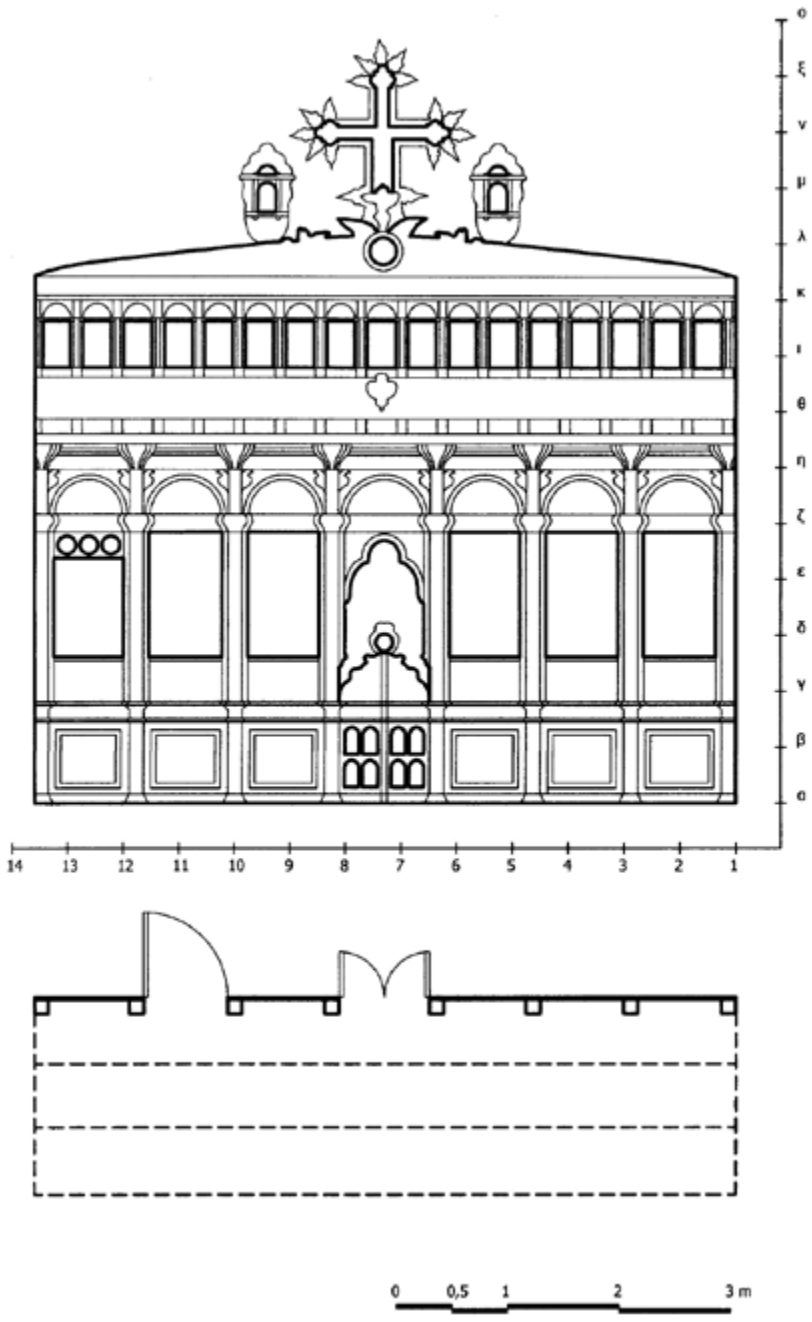

Σχέδιο 43. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό (1750-1783).

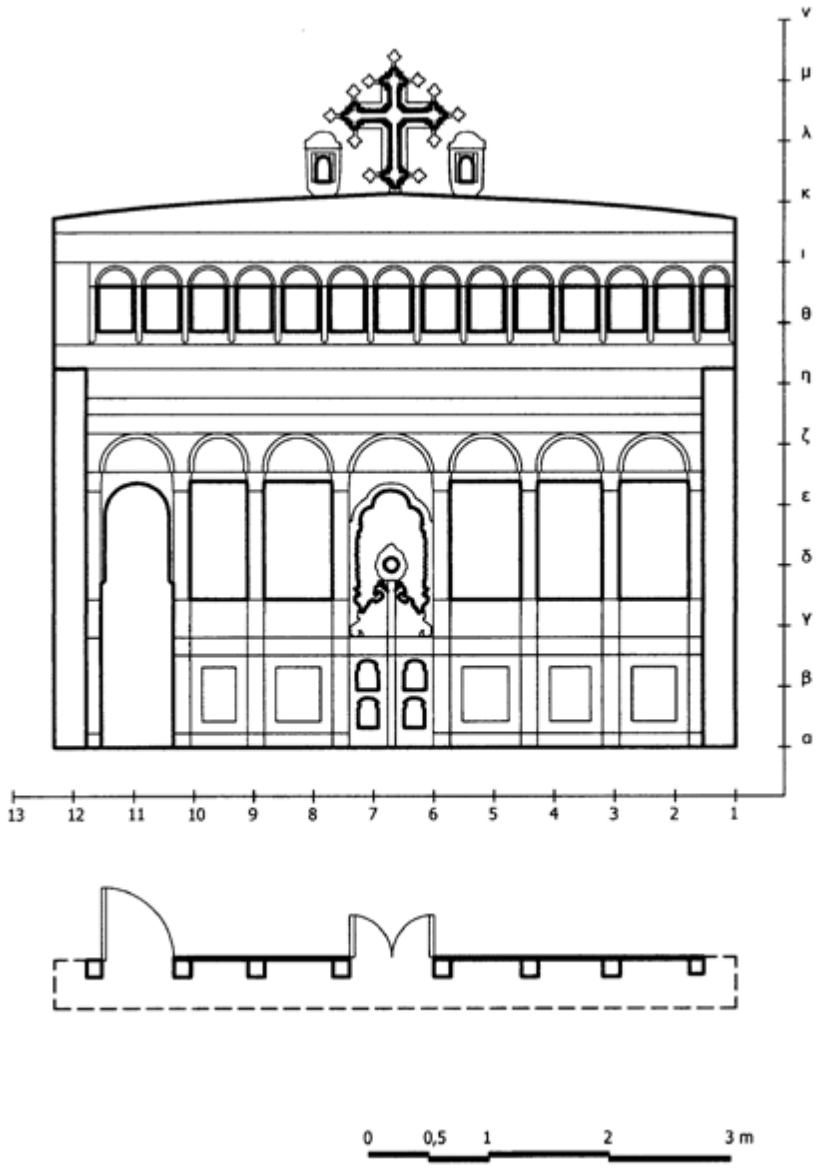

Σχέδιο 44. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου, Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Χαμηλῆς, στόν Ἀρχάγγελο (1760-1783).

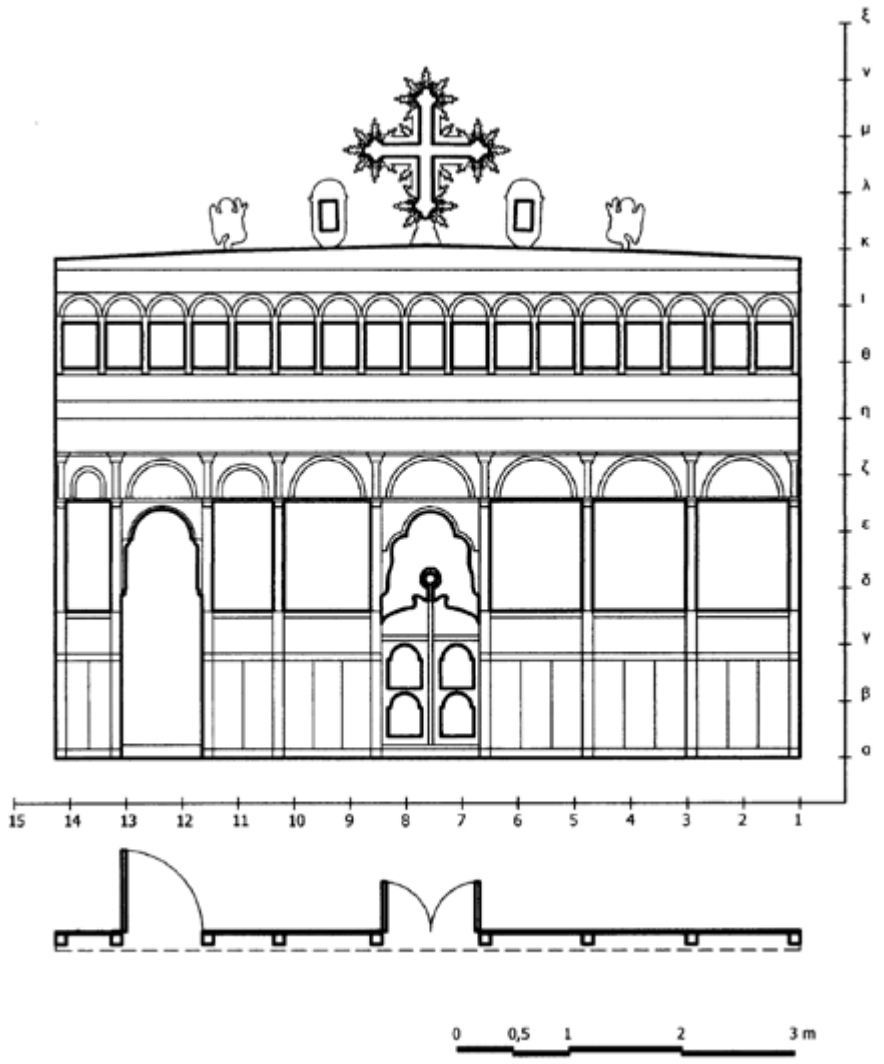

Σχέδιο 45. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου (1839).

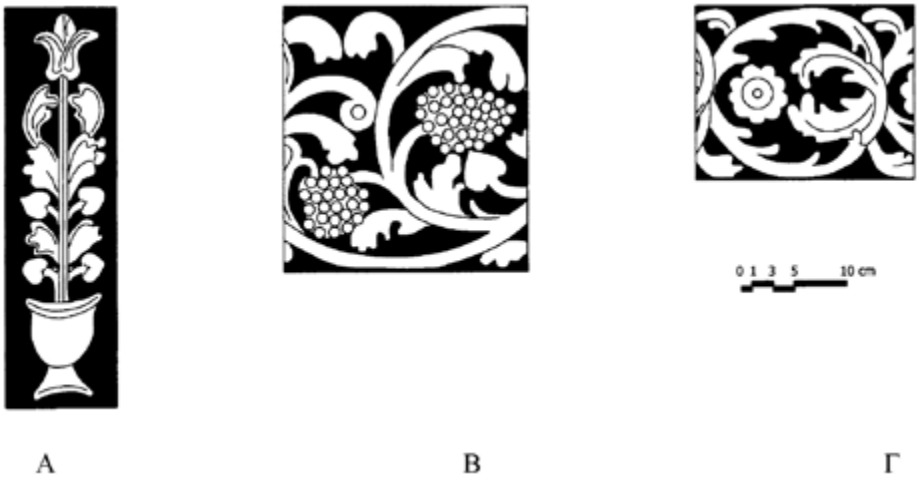

Σχέδιο 46. Λεπτομέρειες ἀπό τό εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου (1839).

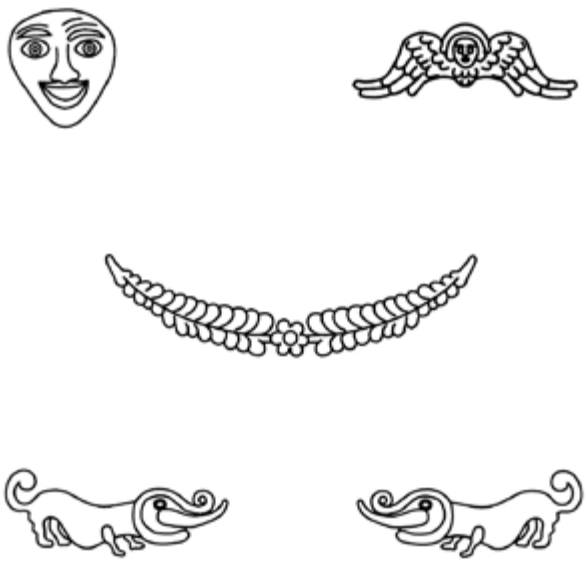

Σχέδιο 47. Λεπτομέρειες ἀπό τό εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου (1839).

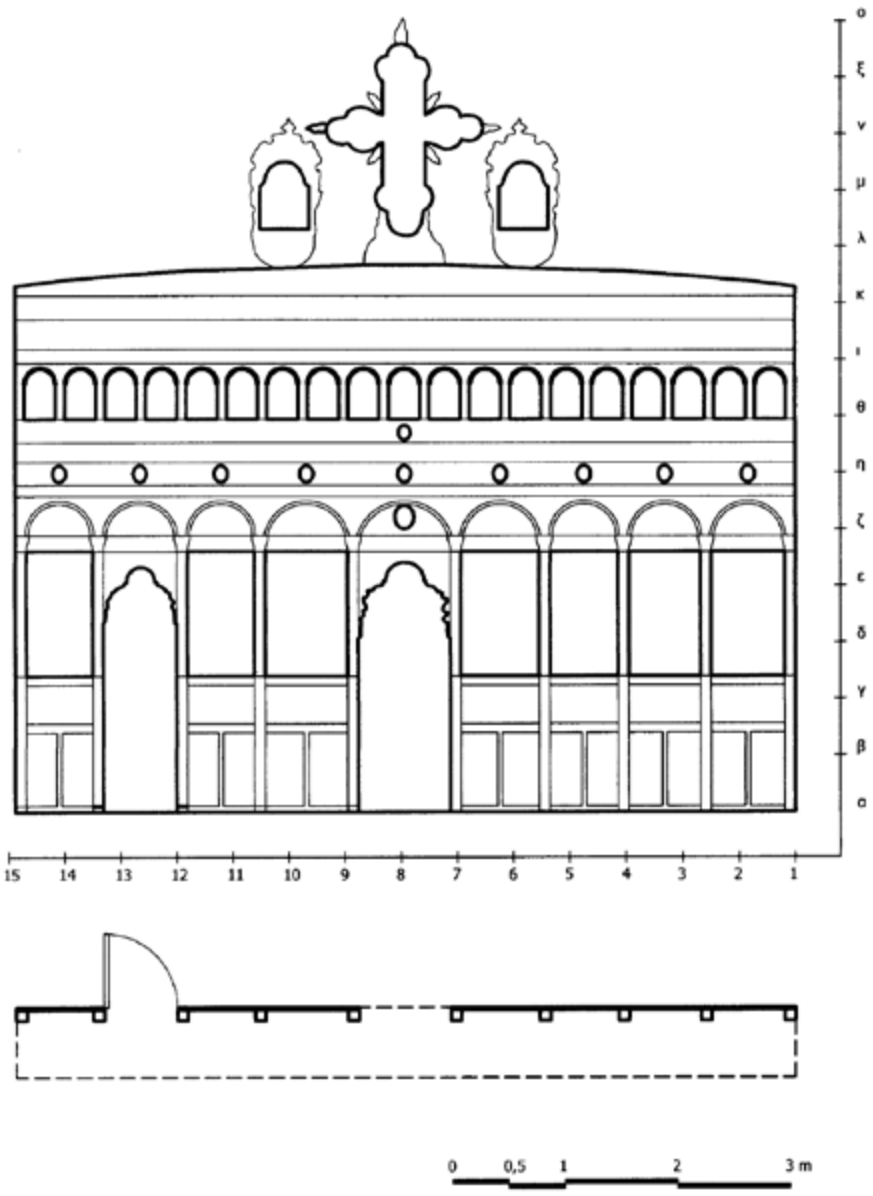

Σχέδιο 48. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Μαλώνας (1843).

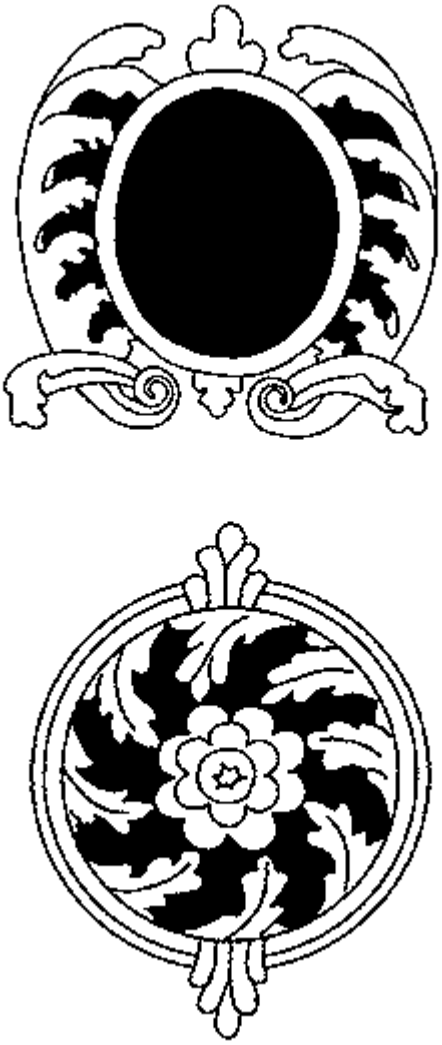

Σχέδιο 49. Λεπτομέρειες ἀπό τό εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Μαλώνας (1843).

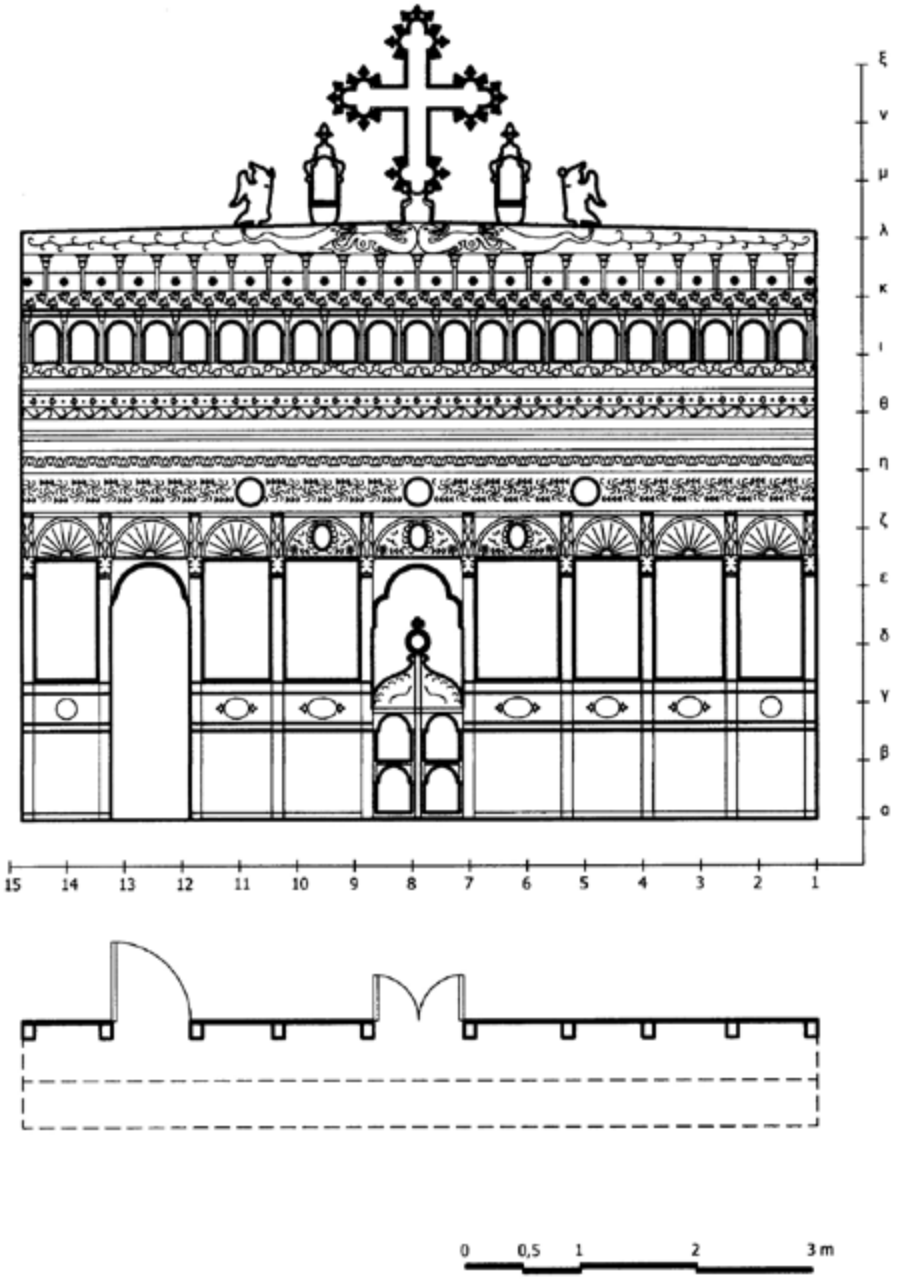

Σχέδιο 50. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινοῦ (~1847).

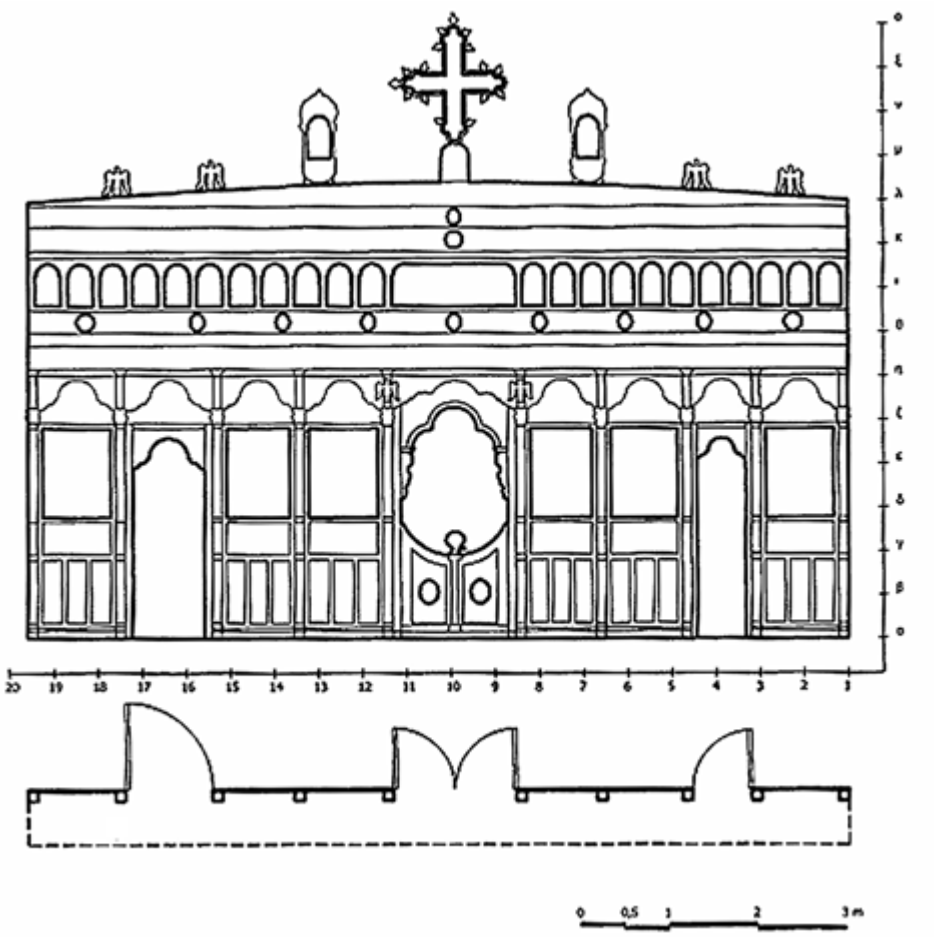

Σχέδιο 51. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κρεμαστή (1849-1859).

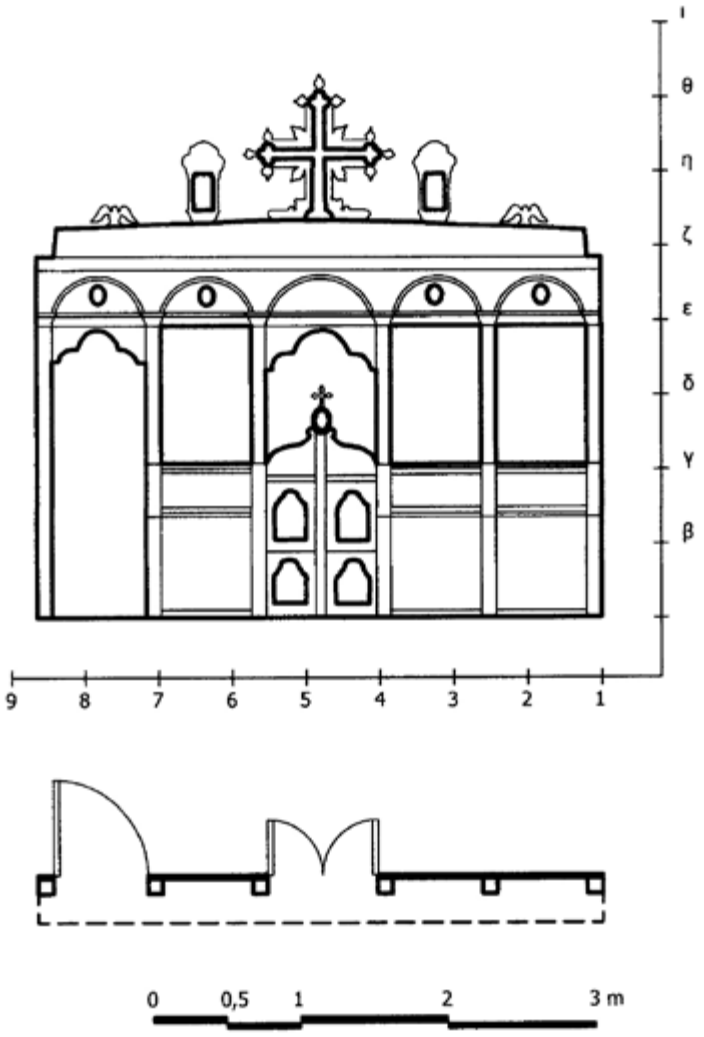

Σχέδιο 52. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα στή Μεσαιωνική Πόλη τῆς Ρόδου (1850).

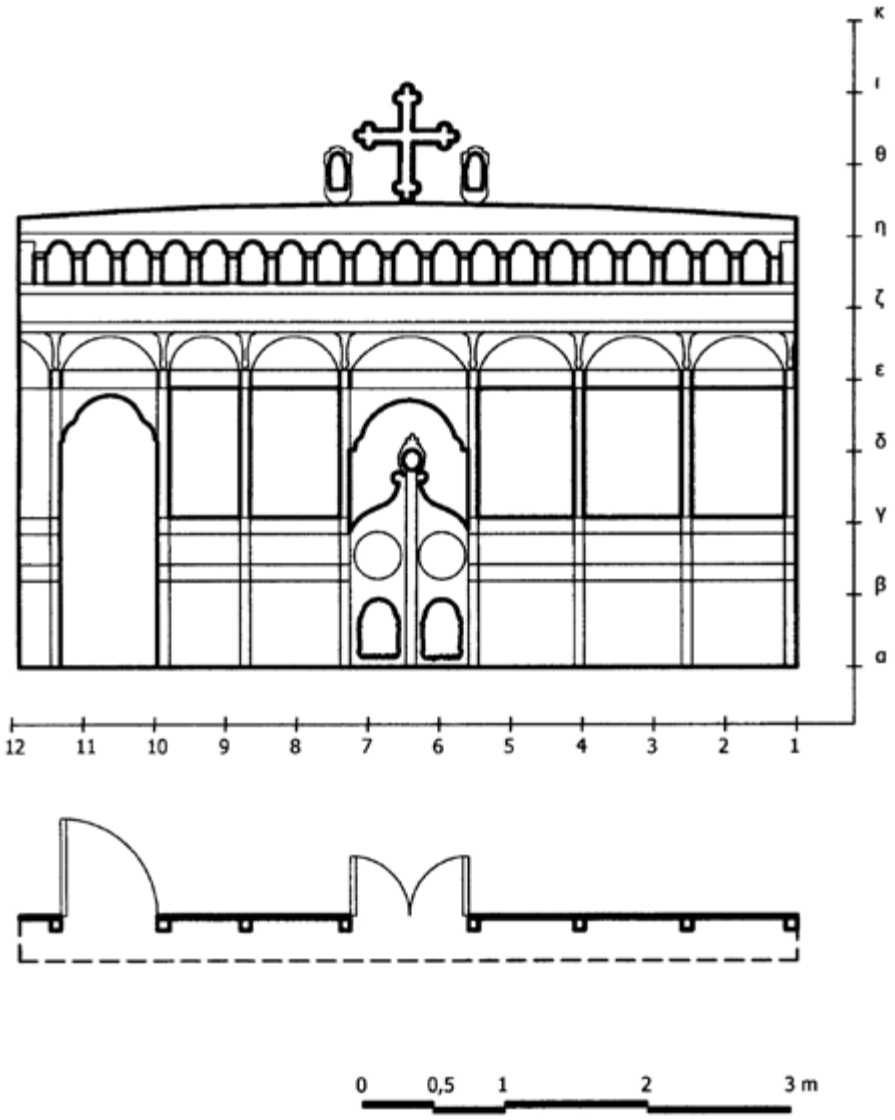

Σχέδιο 53. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Ὕψωσης τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στή Μαλώνα (1855).

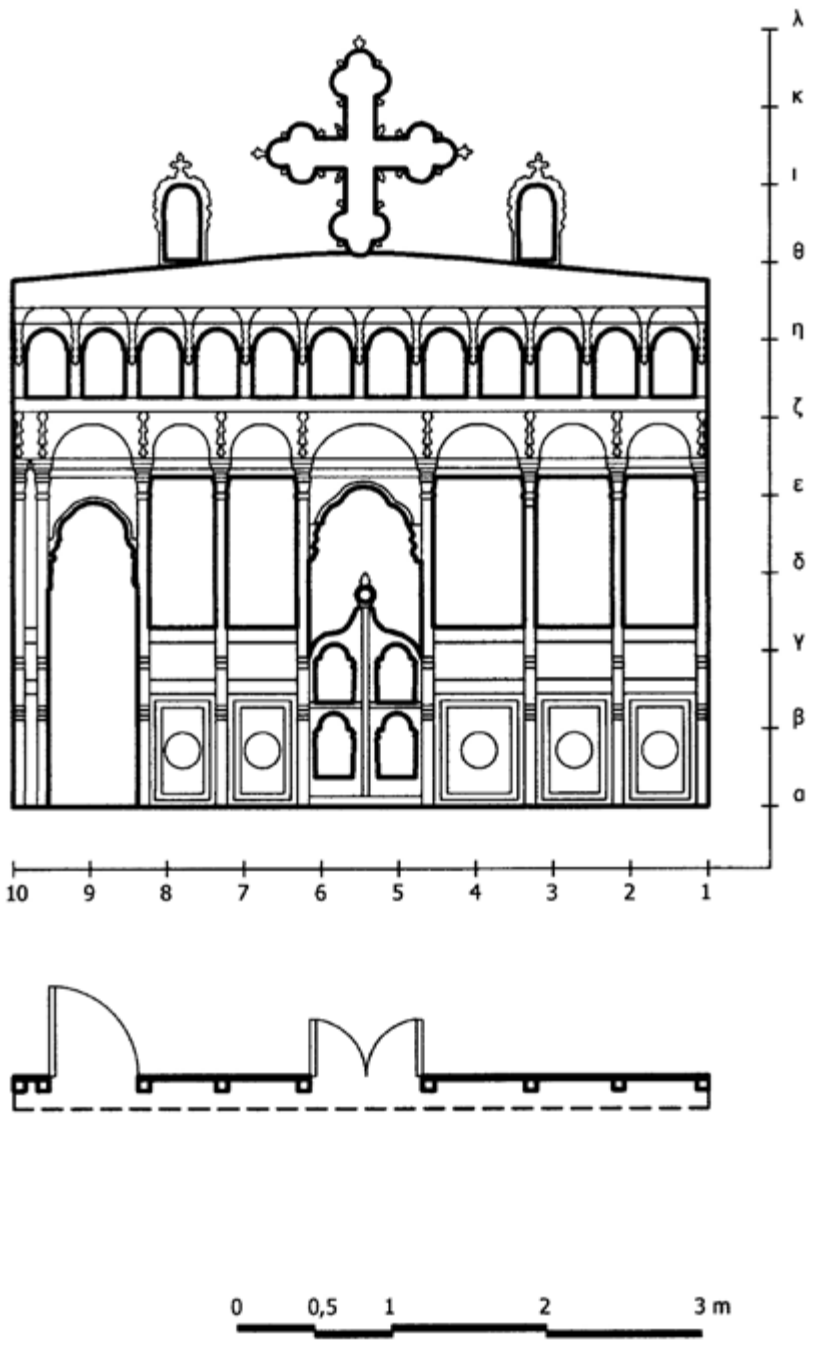

Σχέδιο 54. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Δημητρίου στά Καλαβάρδα (~1860).

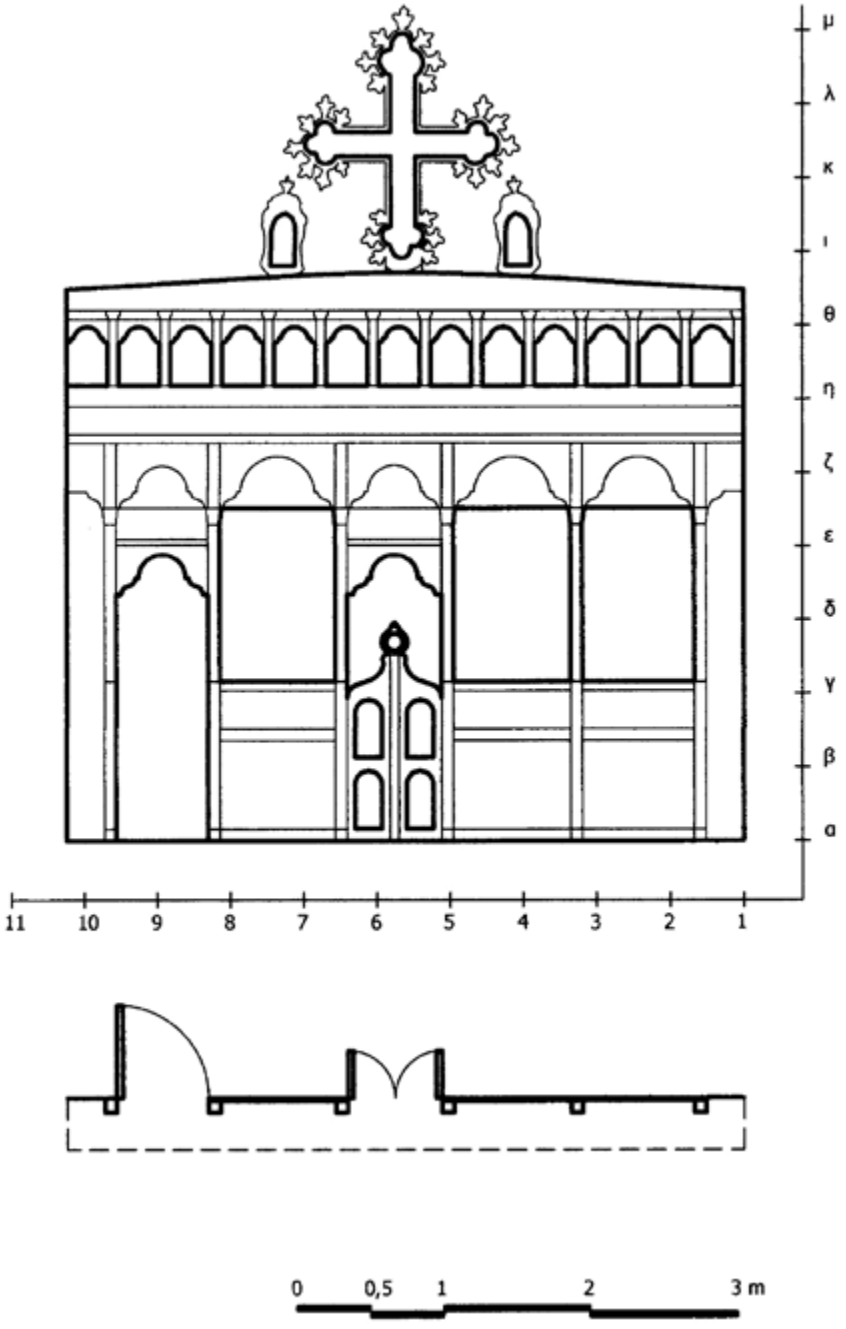

Σχέδιο 55. Εἰκονοστάσι στή Μονή τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Καλόπετρα (1862-1863).

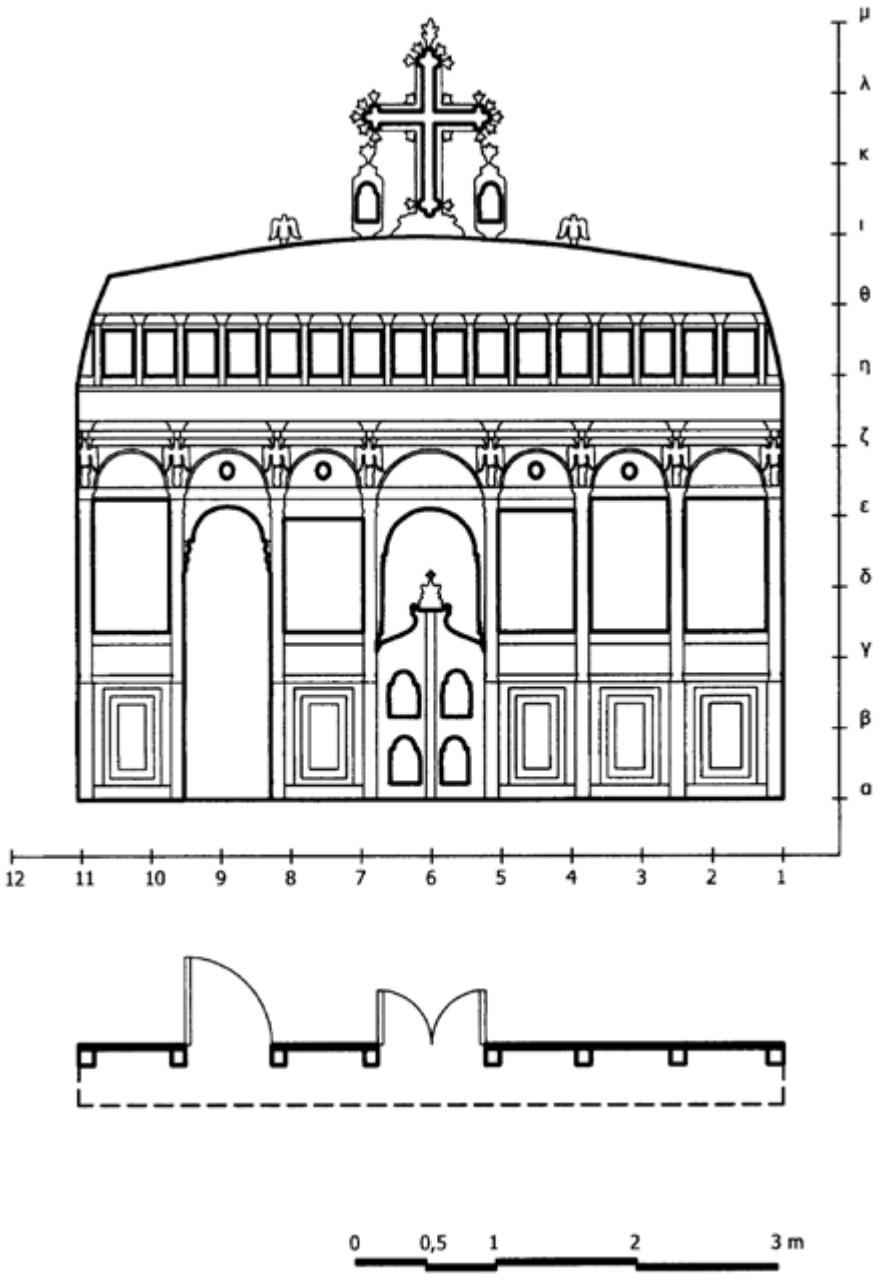

Σχέδιο 56. Εἰκονοστάσι στόν ἐνοριακό Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στή Λαχανιά (~1867).

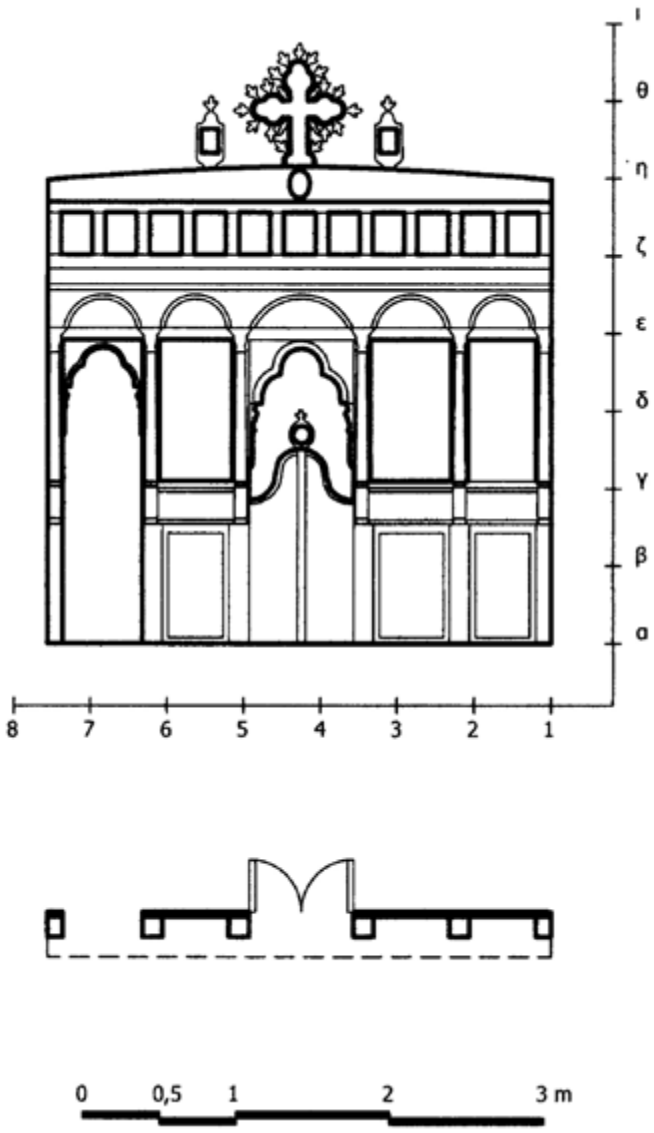

Σχέδιο 57. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στό Παραδείσι (1869).

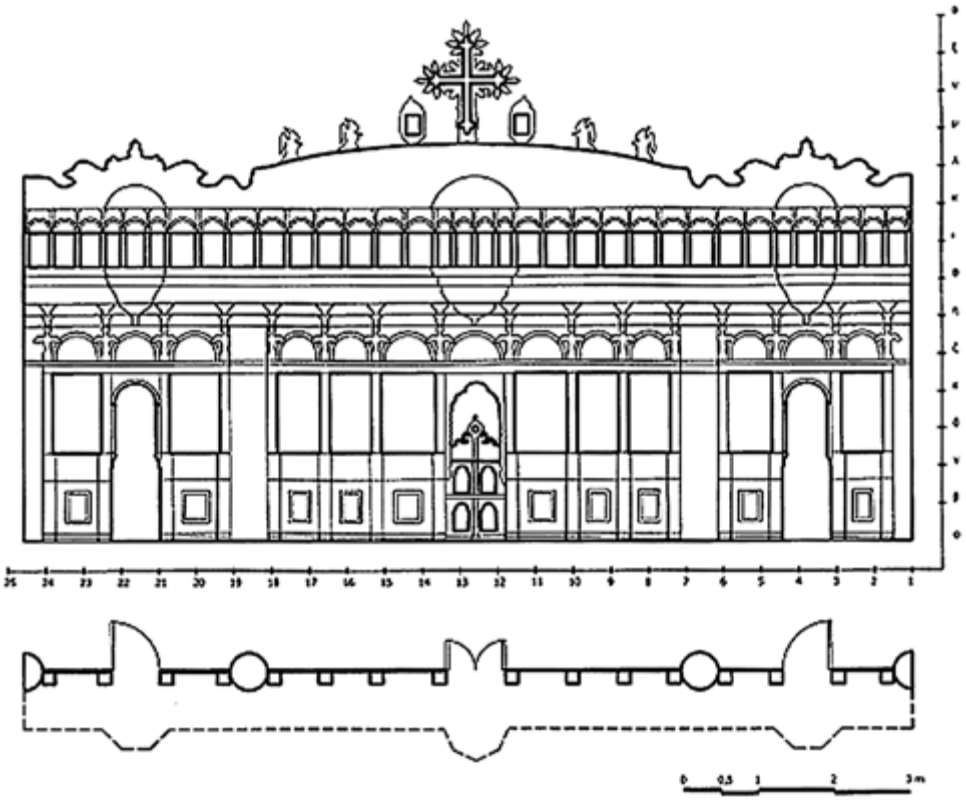

Σχέδιο 58. Εἰκονοστάσι στόν Ἐνοριακό Ναό τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στόν Ἀρχάγγελο (~1849).

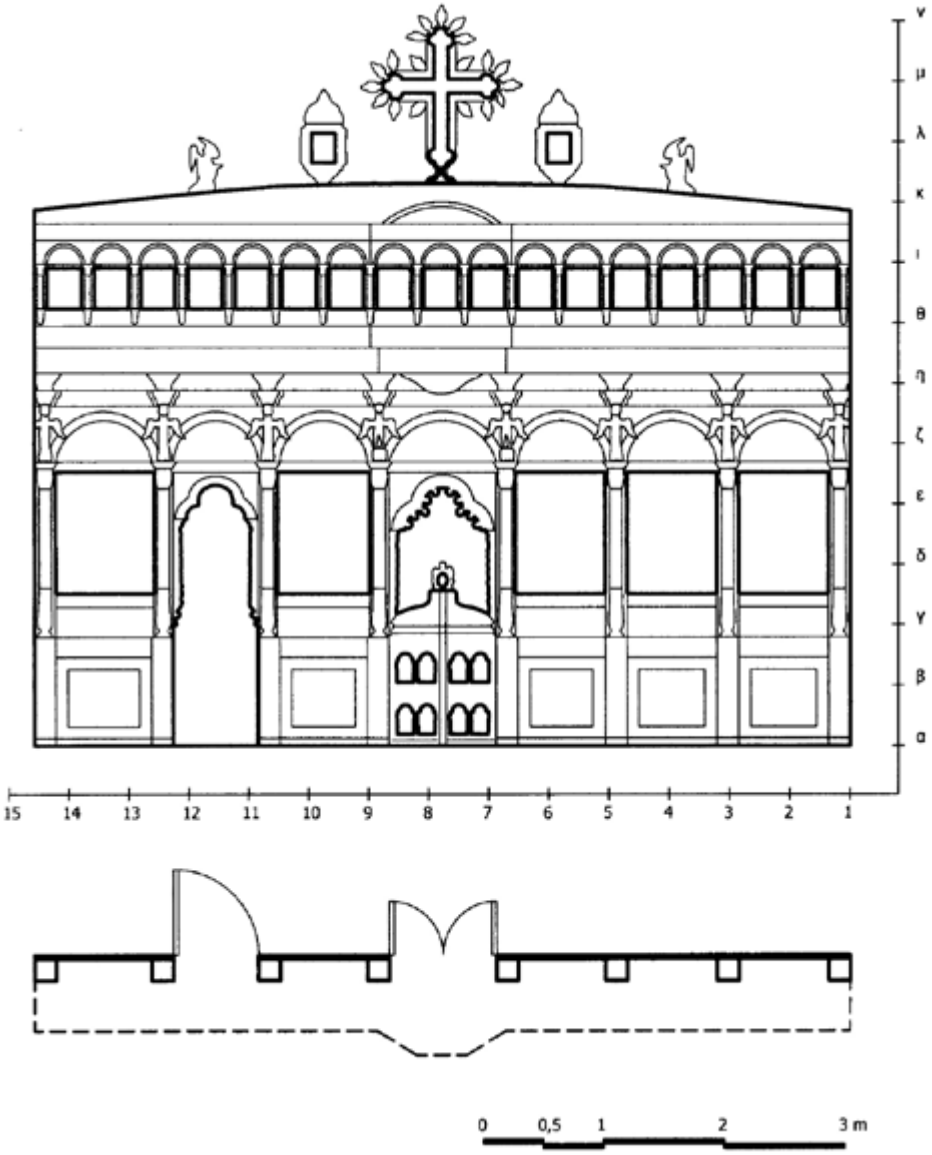

Σχέδιο 59. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Γεννάδι (~1851).

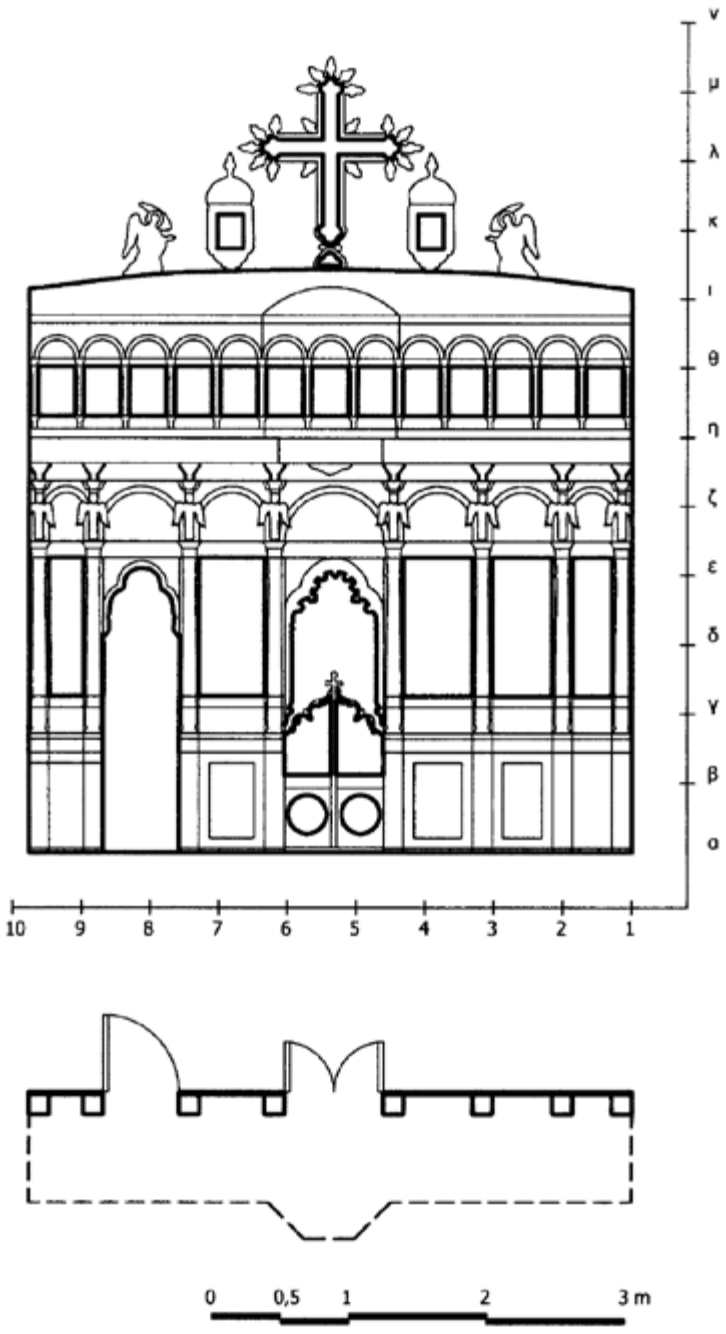

Σχέδιο 60. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου Δαματριᾶς (~1852).

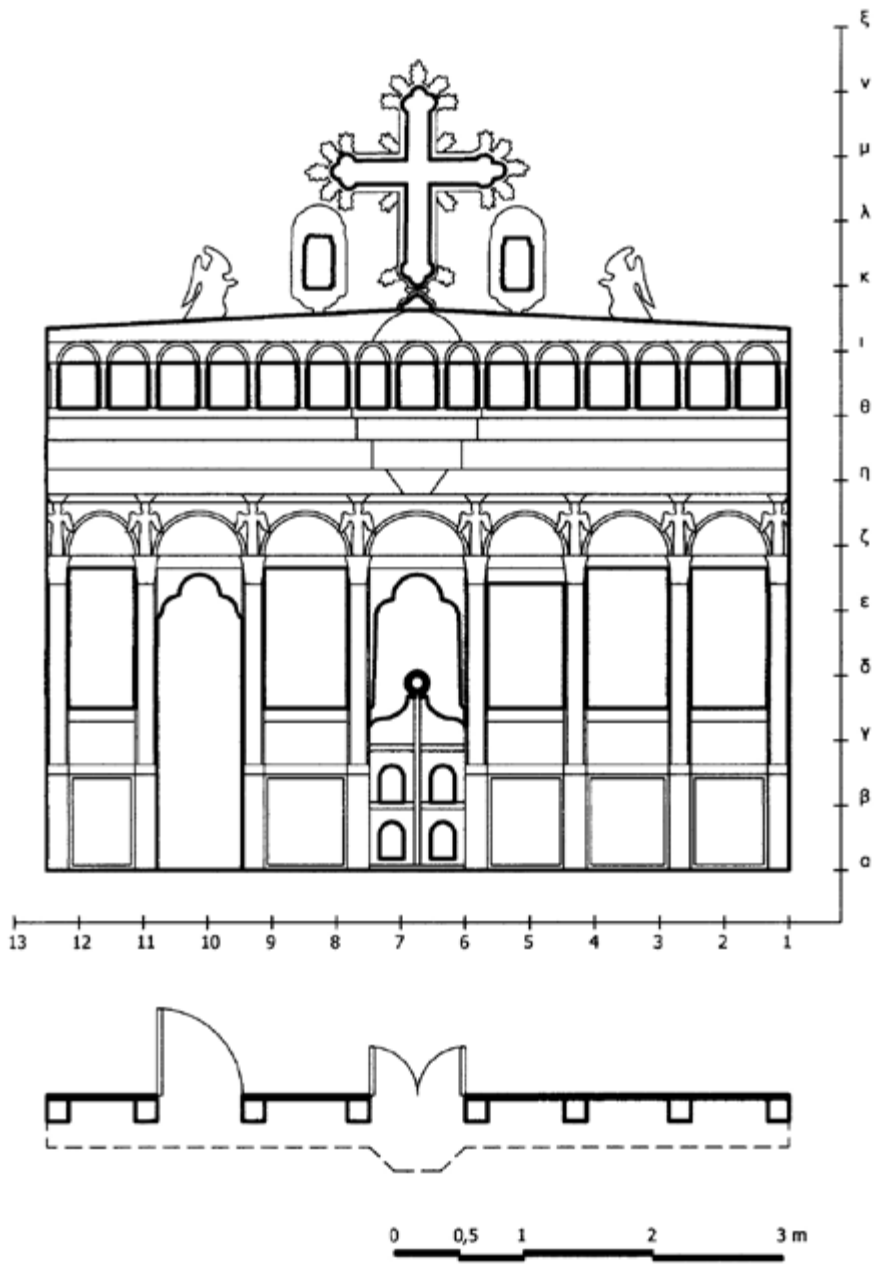

Σχέδιο 61. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στήν Κρητηνία (1852-1858).

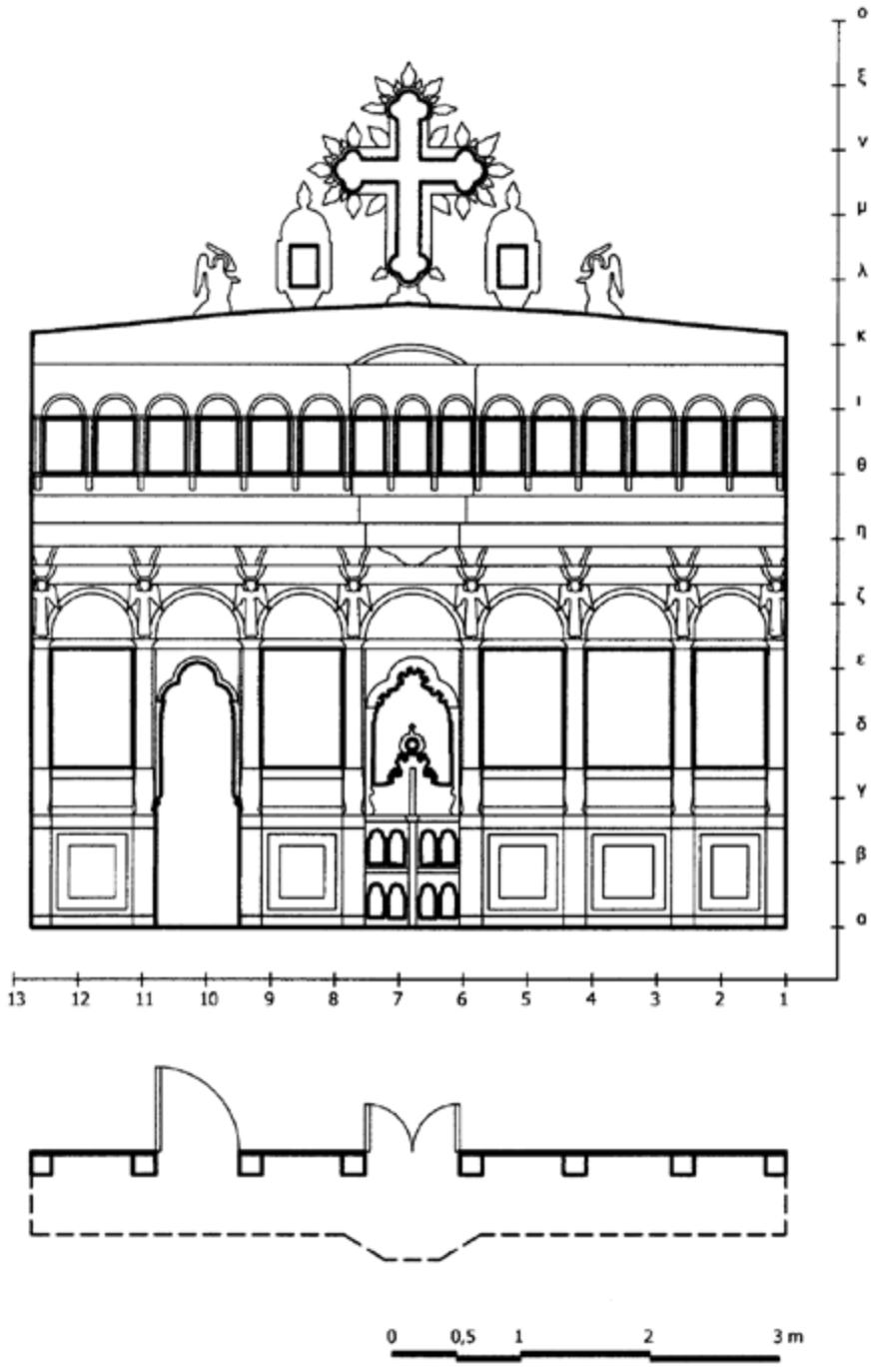

Σχέδιο 62. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες (1855).

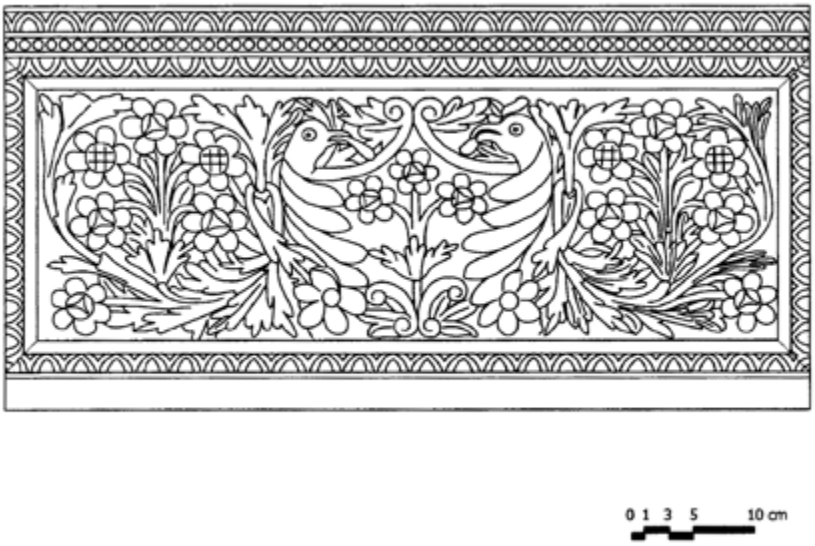

Σχέδιο 63. Λεπτομέρεια ἀπό τό εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες (1855).

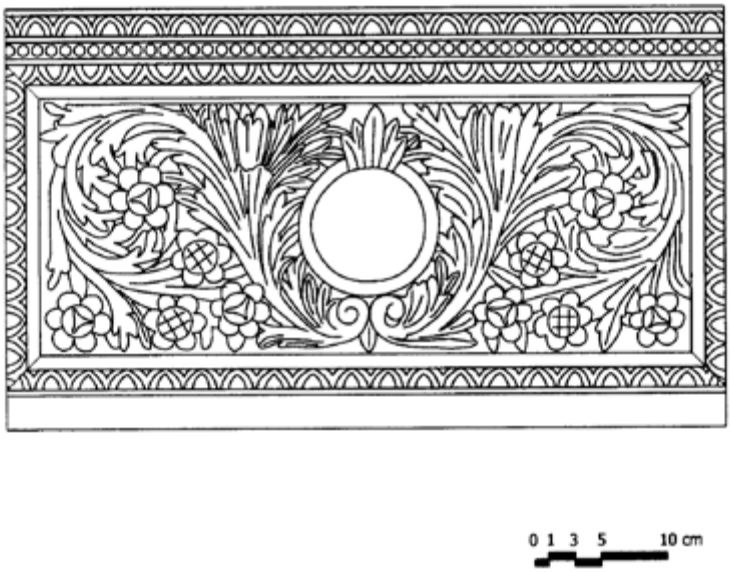

Σχέδιο 64. Λεπτομέρεια ἀπό τό εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες (1855).

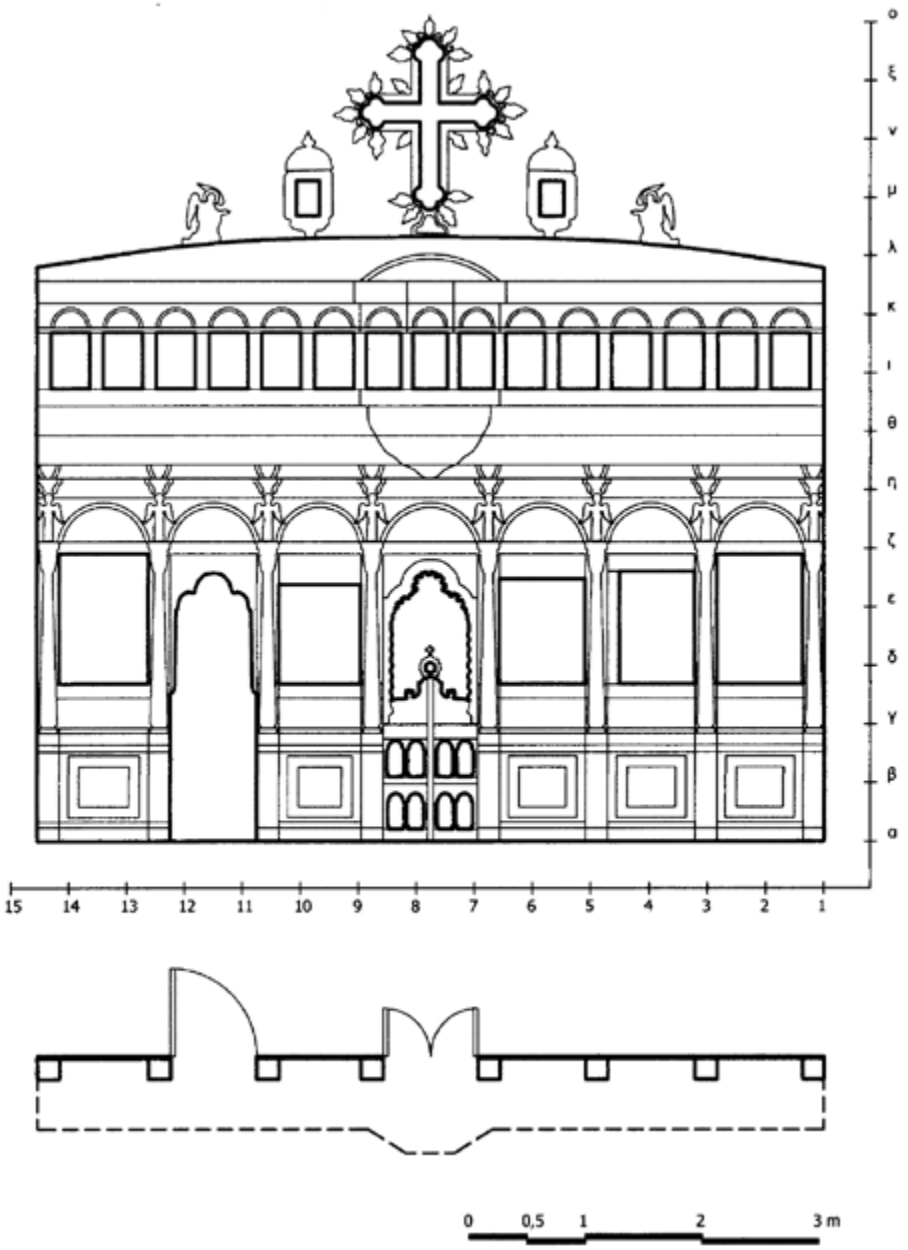

Σχέδιο 65. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1856).

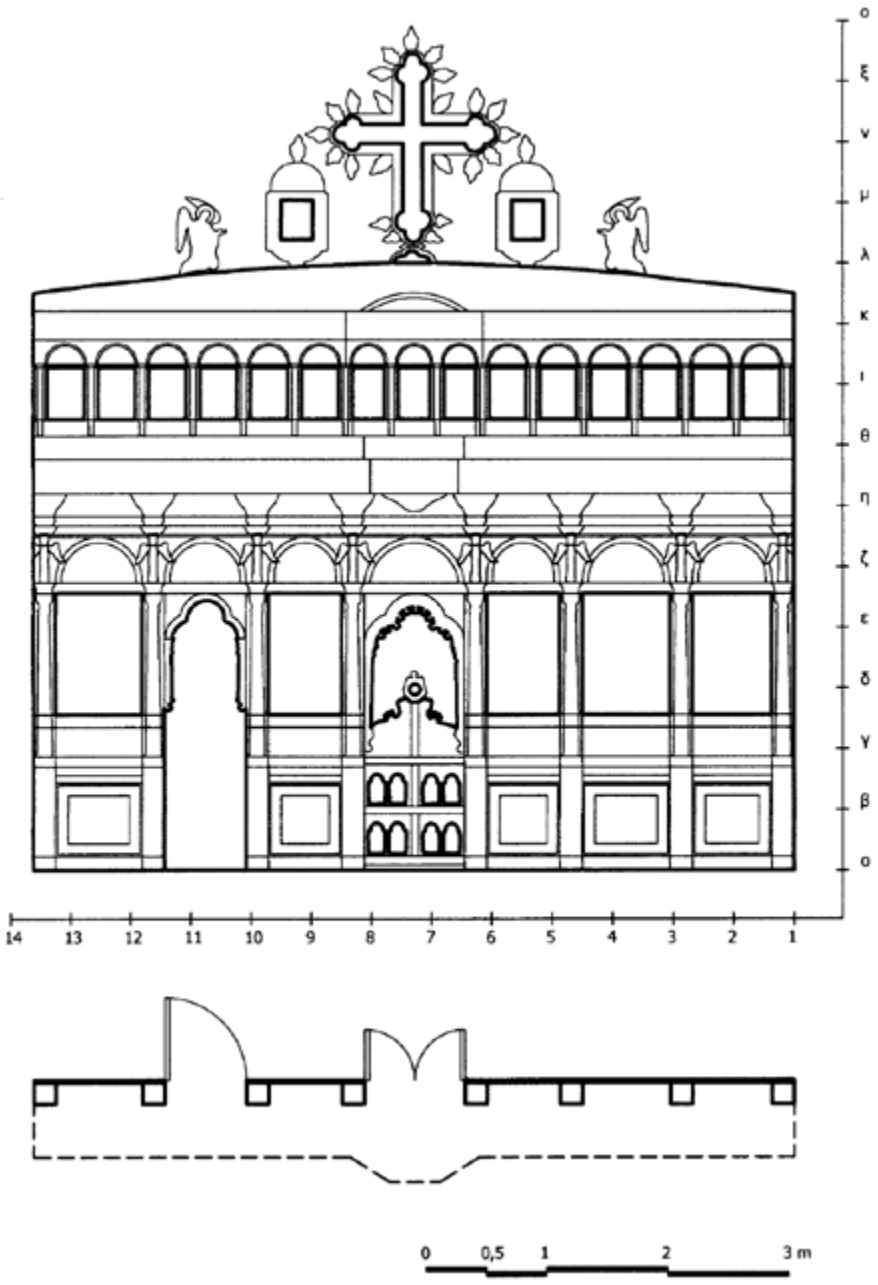

Σχέδιο 66. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης στά Καλαβάρδα (1857).

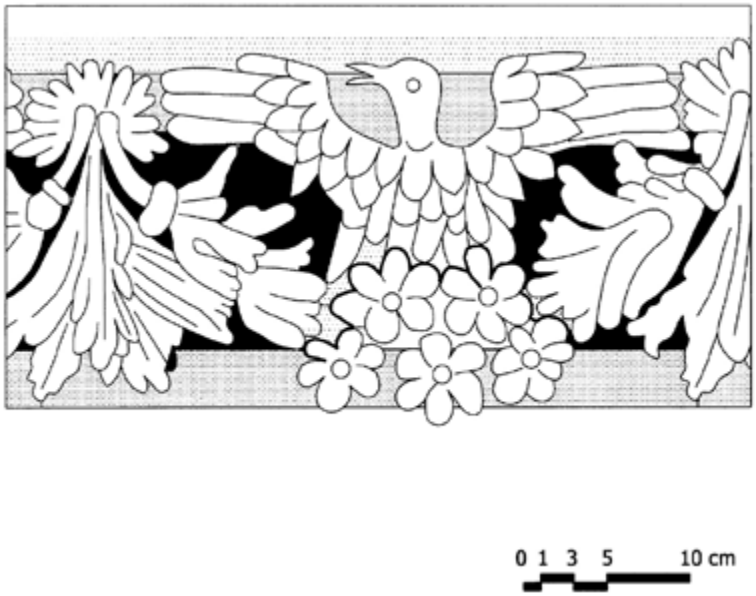

Σχέδιο 67. Λεπτομέρεια ἀπό τό εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης στά Καλαβάρδα (1857).

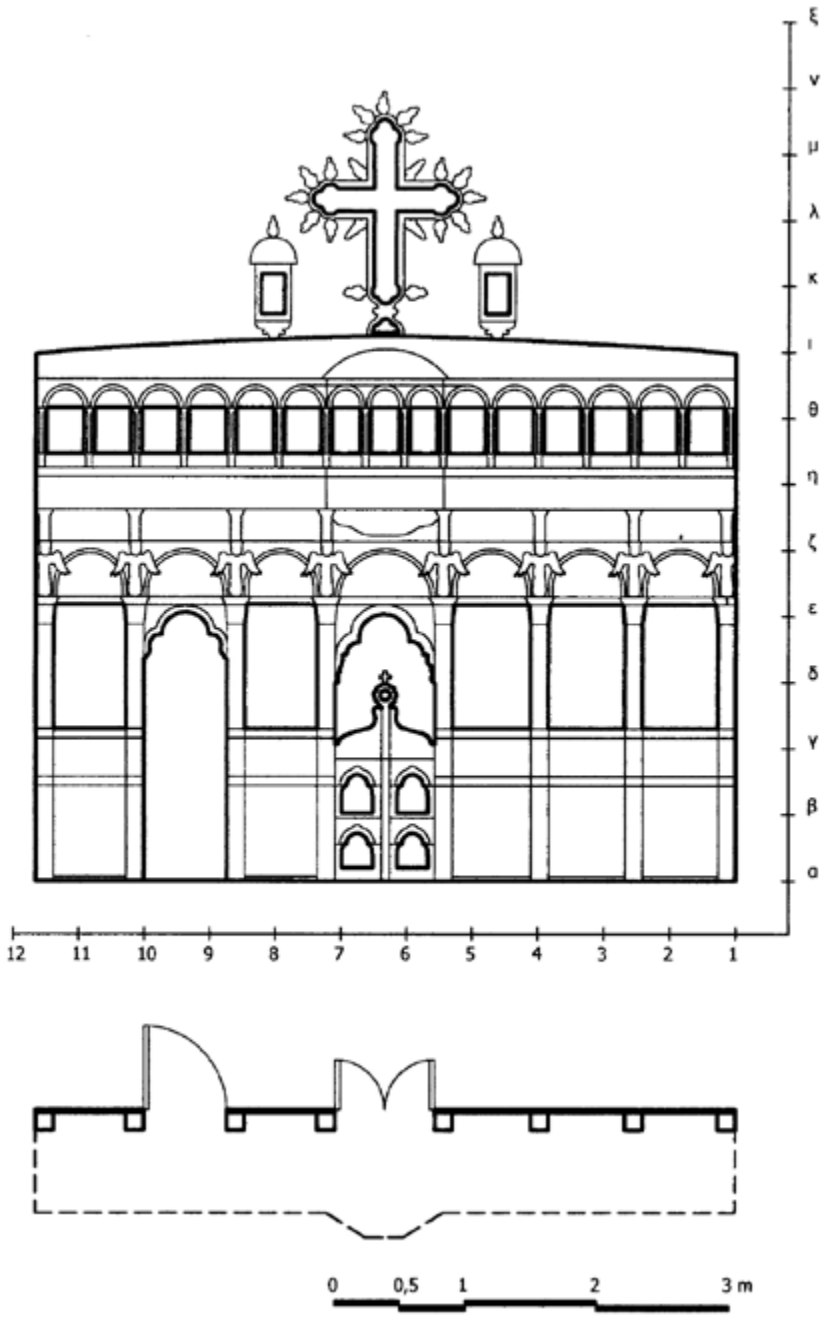

Σχέδιο 68. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στά Κοσκινοῦ (~1857).

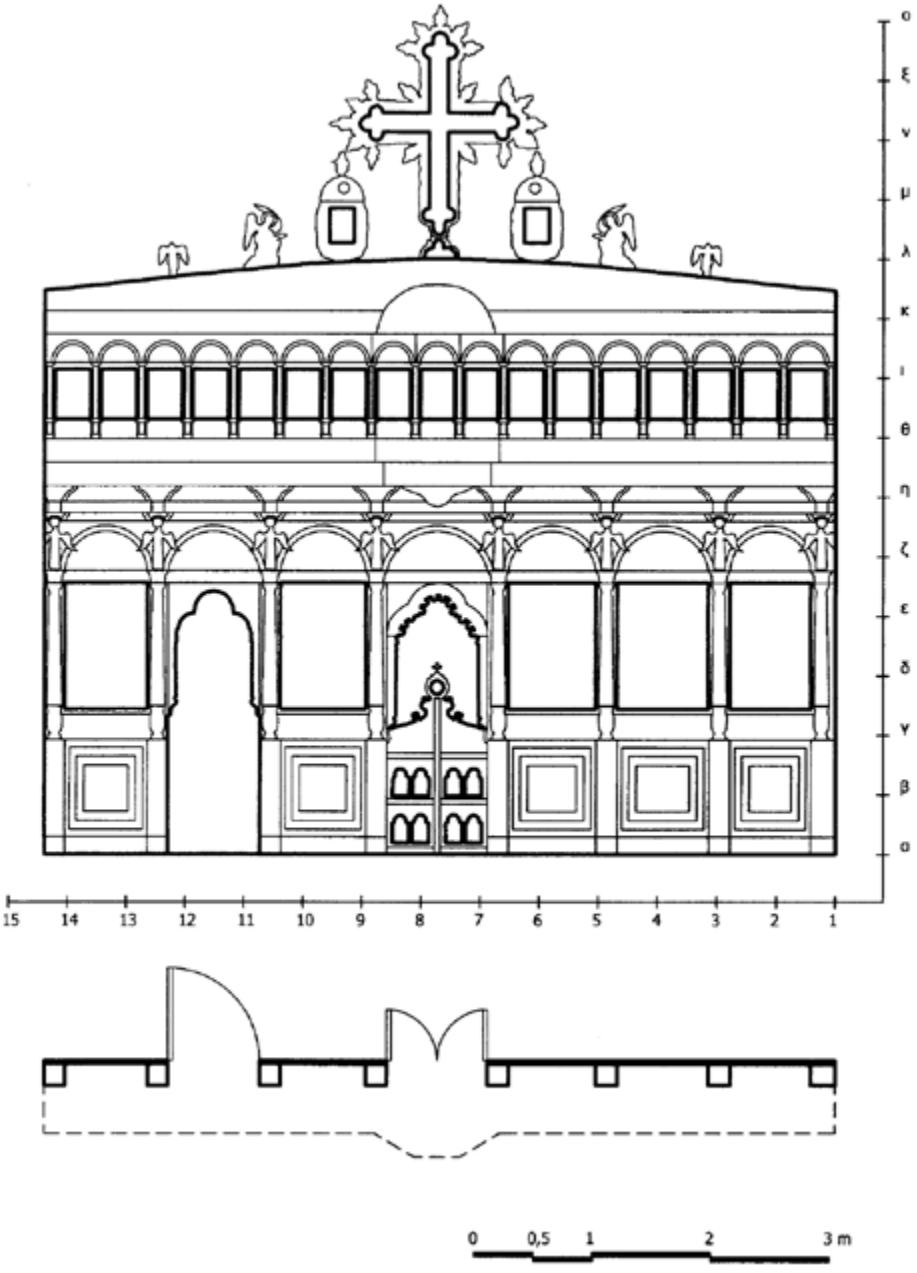

Σχέδιο 69. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῶν Ταξιαρχῶν στά Μαριτσά (~ 1859).

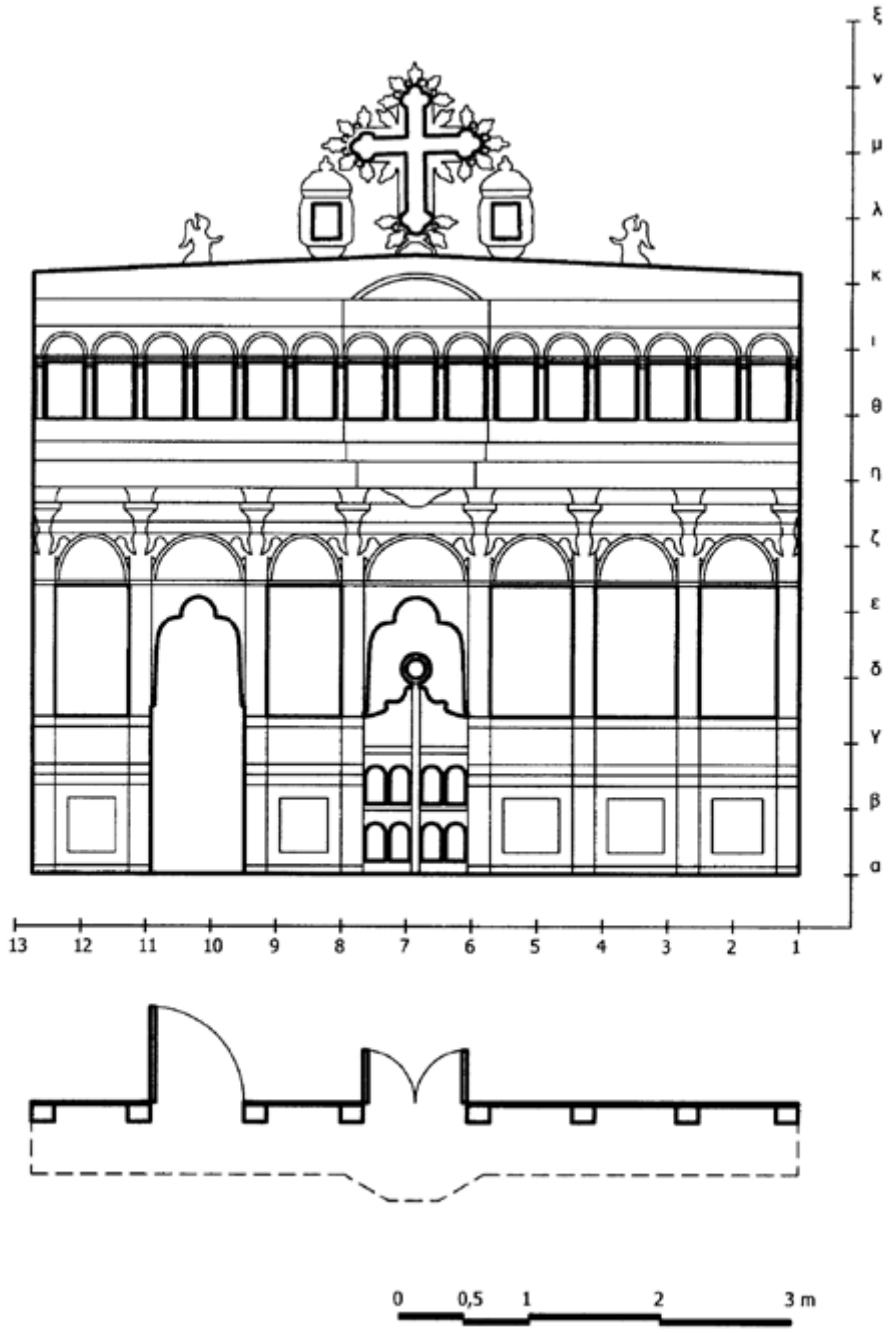

Σχέδιο 70. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στή Λάρδο (1850-1860).

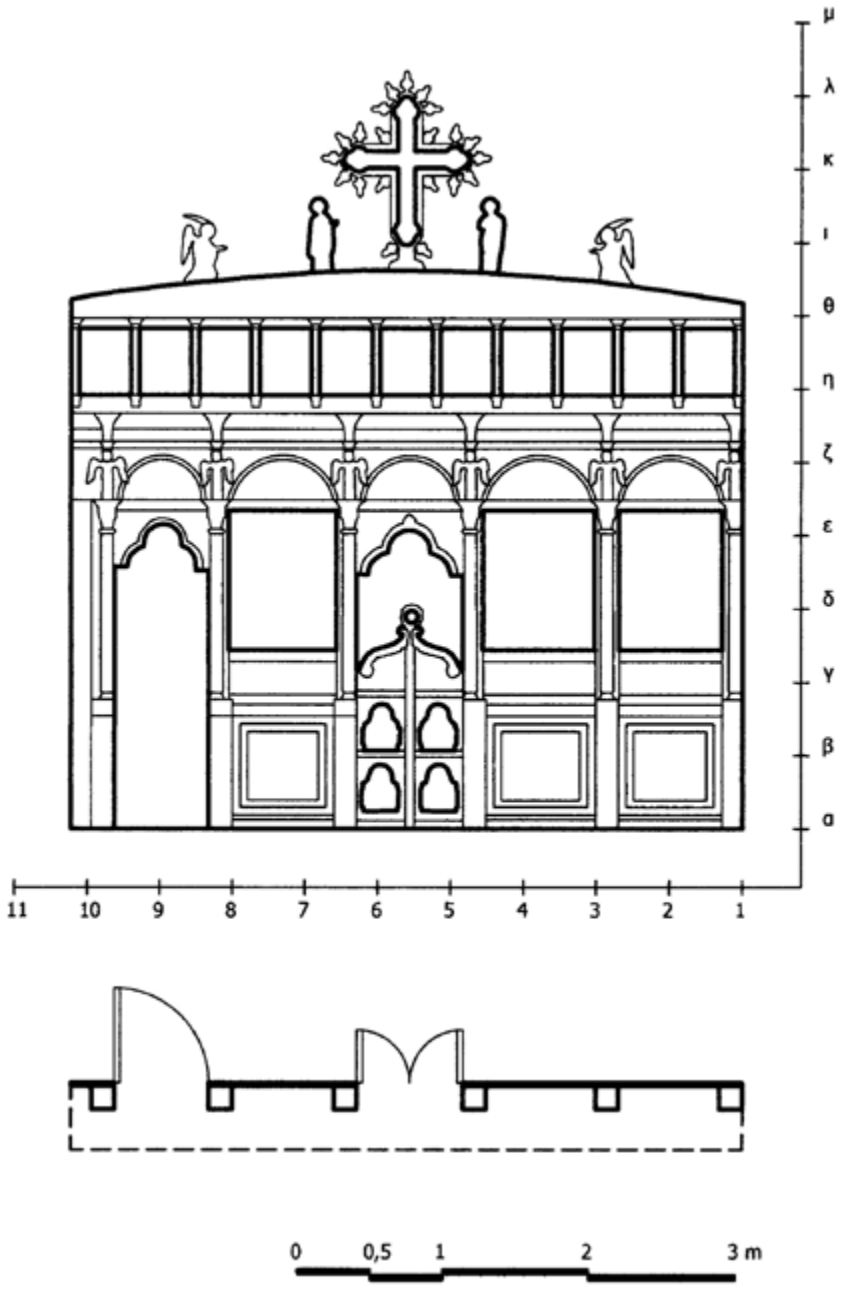

Σχέδιο 71. Εἰκονοστάσι στή Μονή τῆς Παναγίας τῆς Ὑψενῆς (~1860).

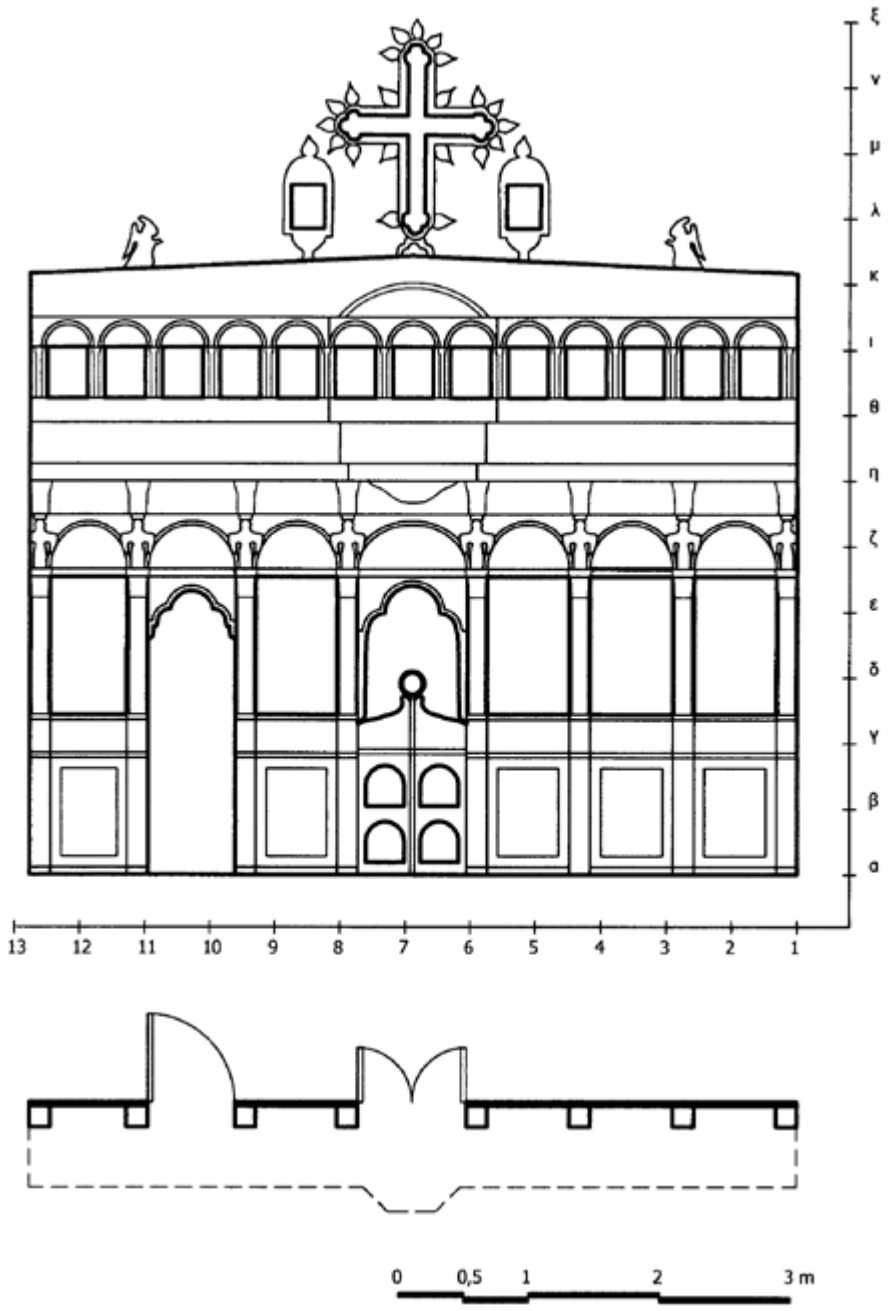

Σχέδιο 72. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Ἰσιδώρου στήν ὁμώνυμη κοινότητα (~1860).

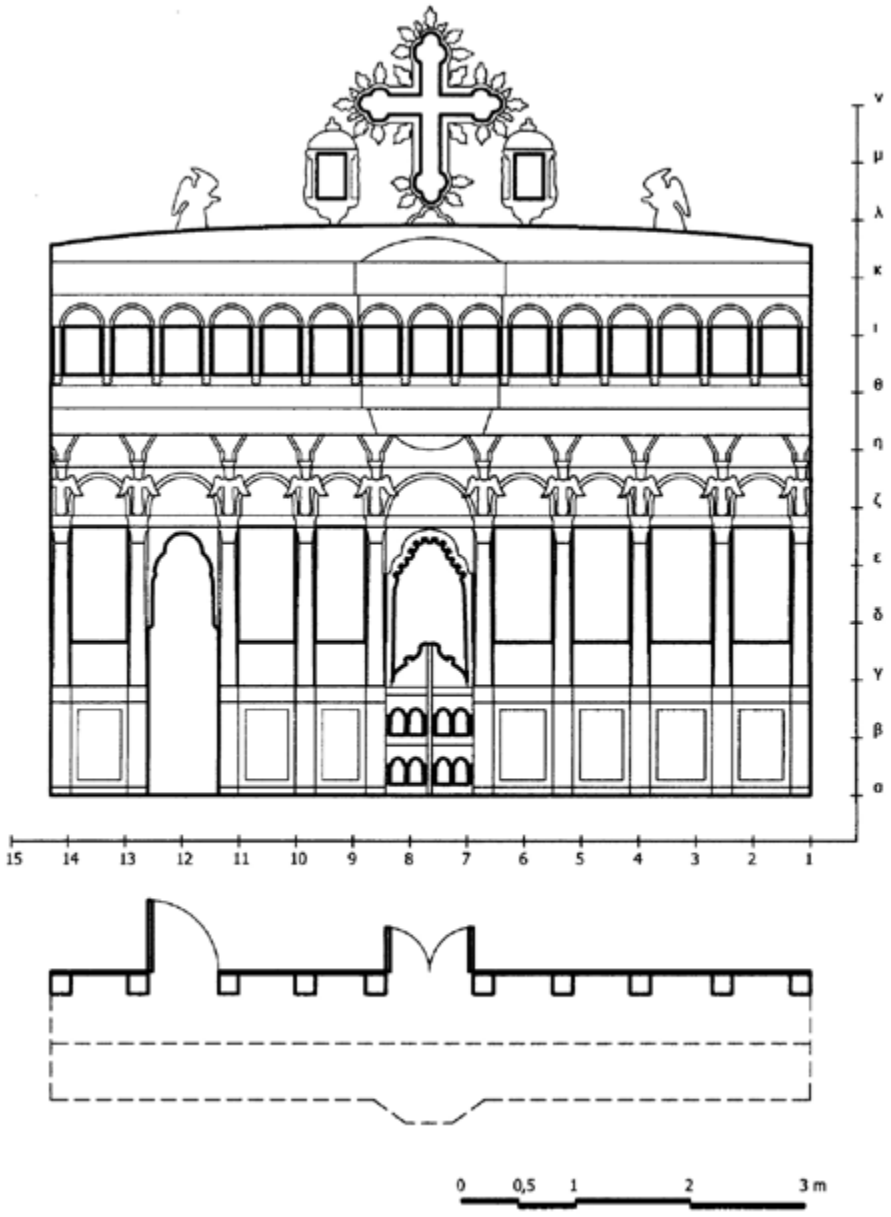

Σχέδιο 73. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στ' Ἀπόλλωνα (1858-1863).

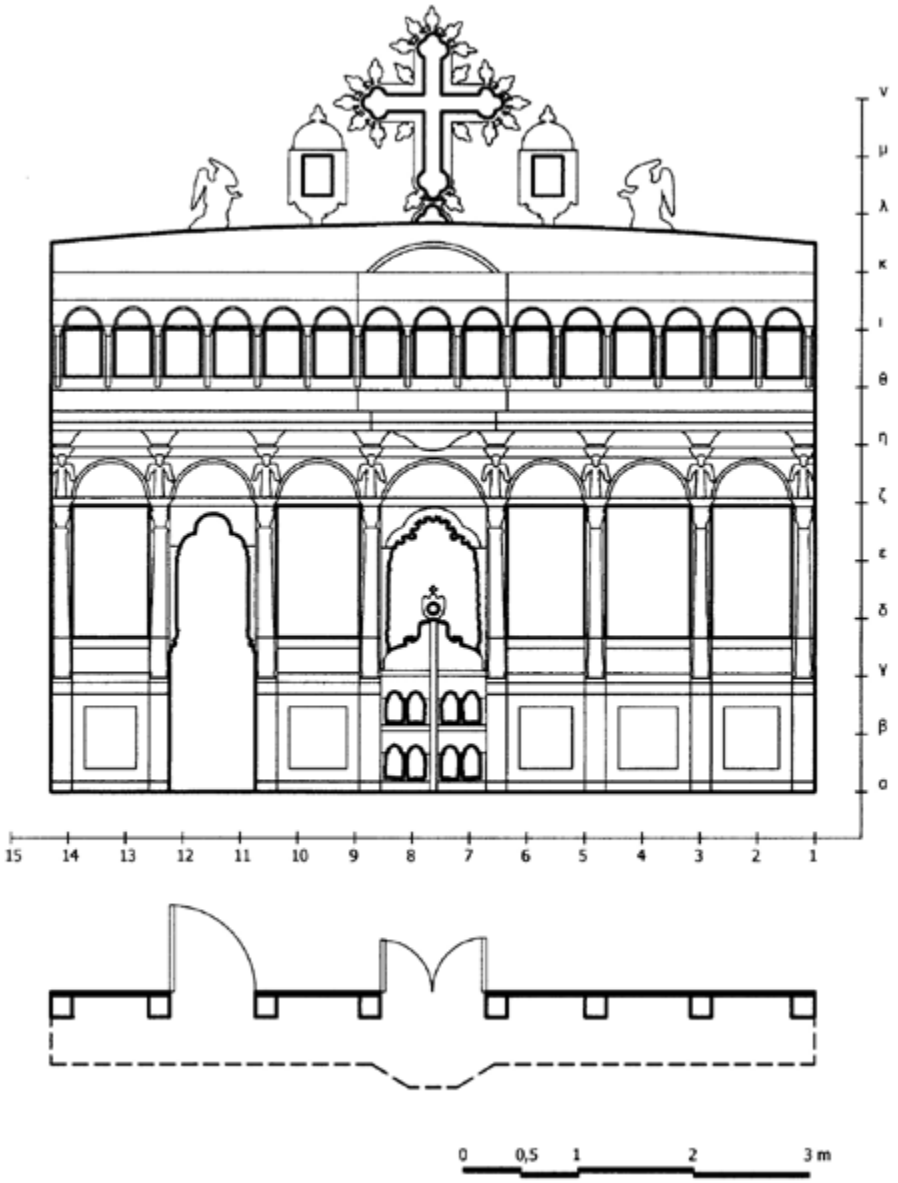

Σχέδιο 74. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Βάτι (~1868).

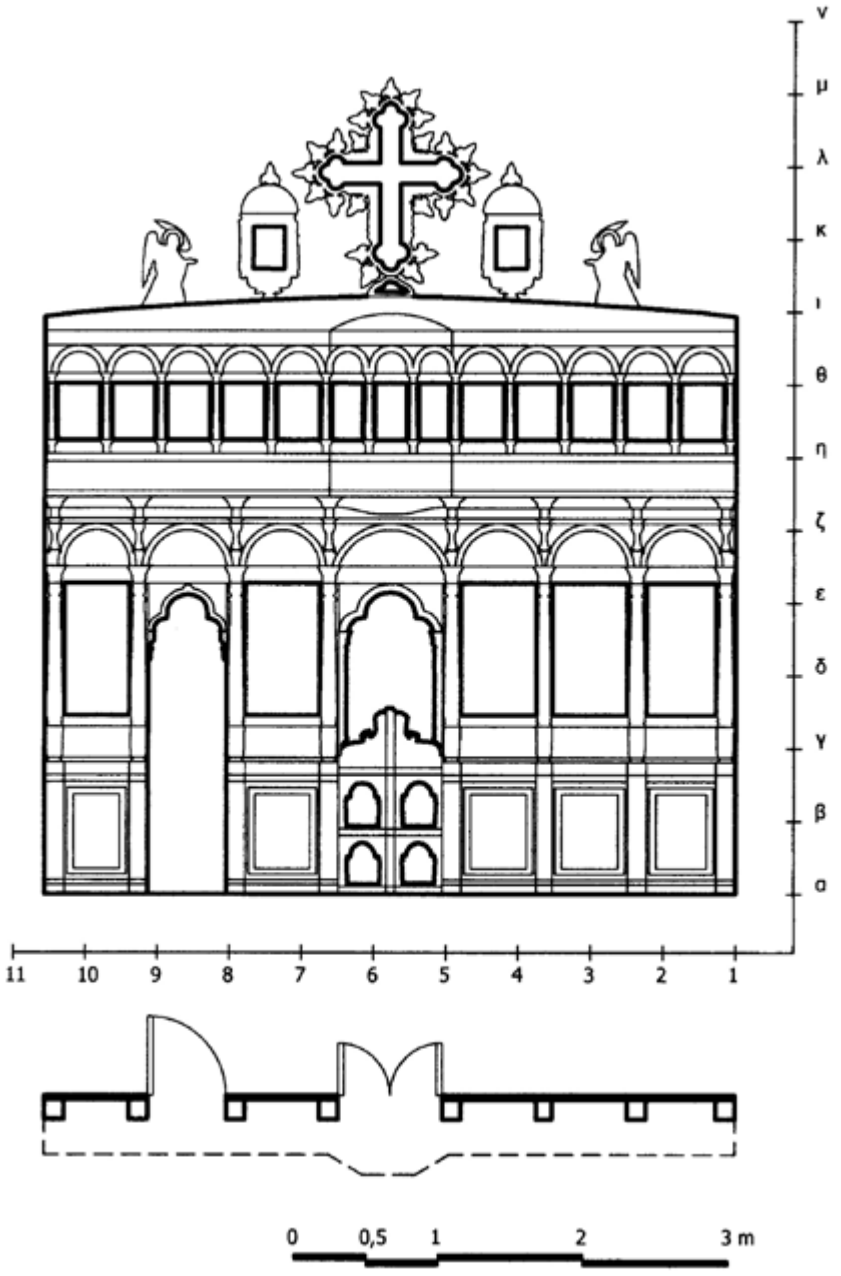

Σχέδιο 75. Εικονοστάσι στόν Ναό τῶν Ταξιαρχῶν στήν Κάλαθο (1869).

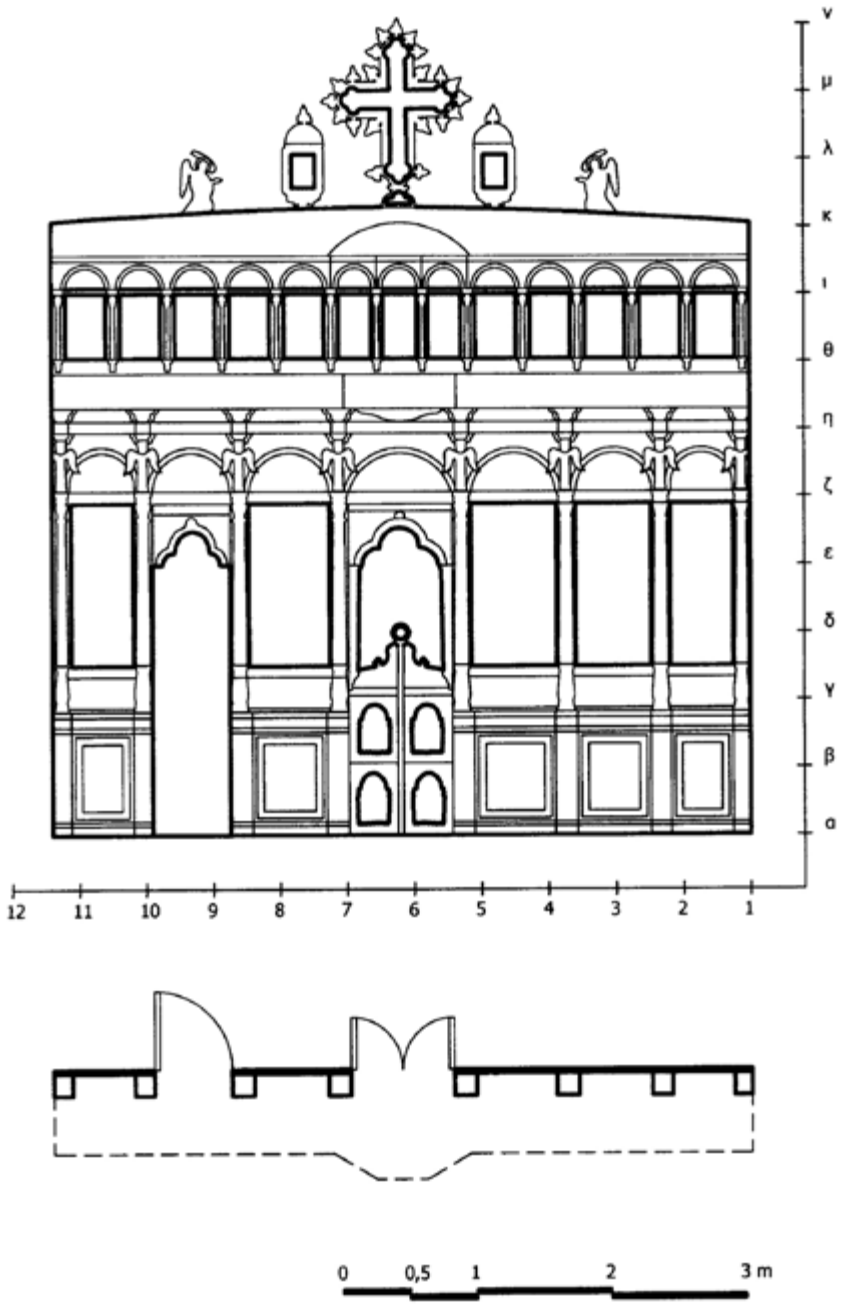

Σχέδιο 76. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου-Ἀρταμίτη (1870).

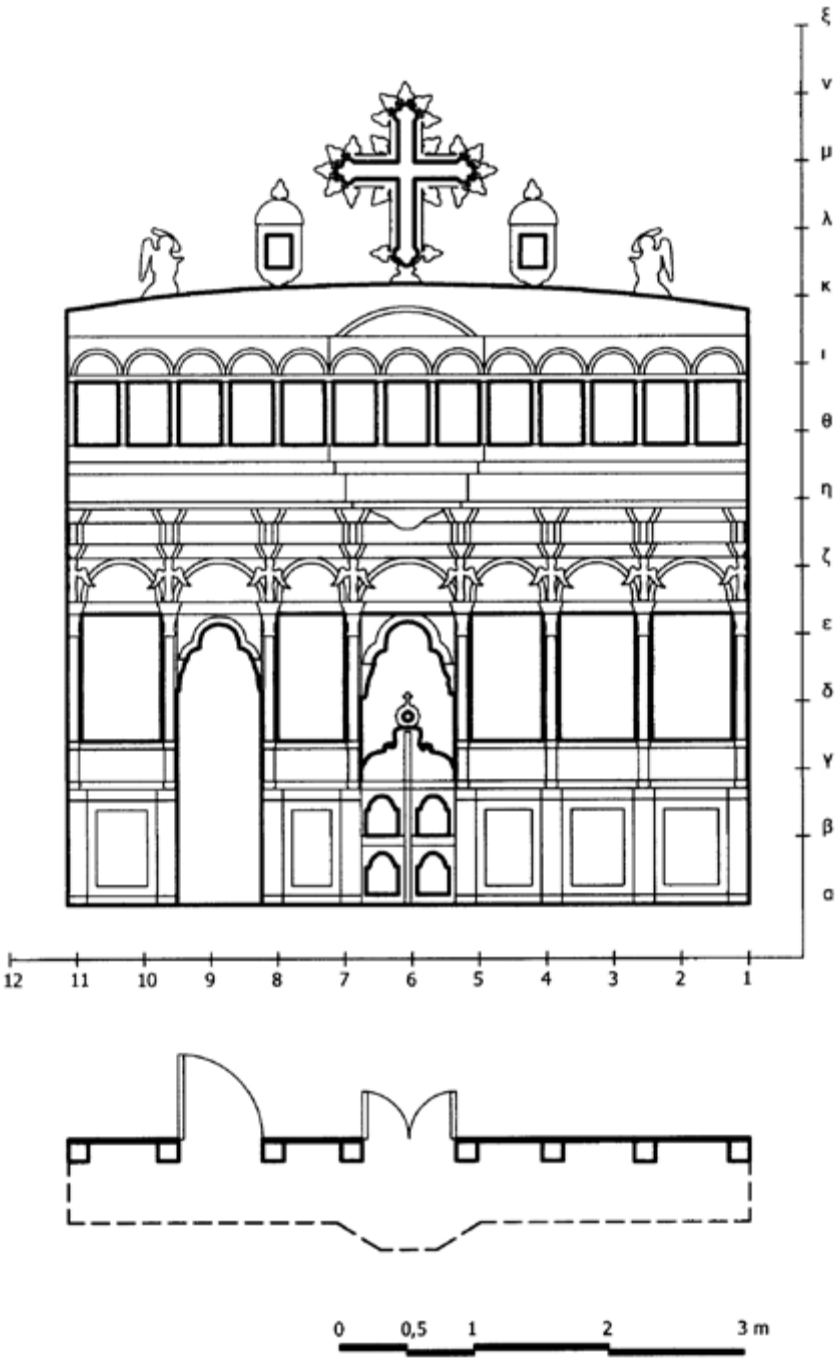

Σχέδιο 77. Εικονοστάσι στόν Ναό τῶν Ἁγίων Σαράντα Μαρτύρων στή Διμυλιά (~1872).

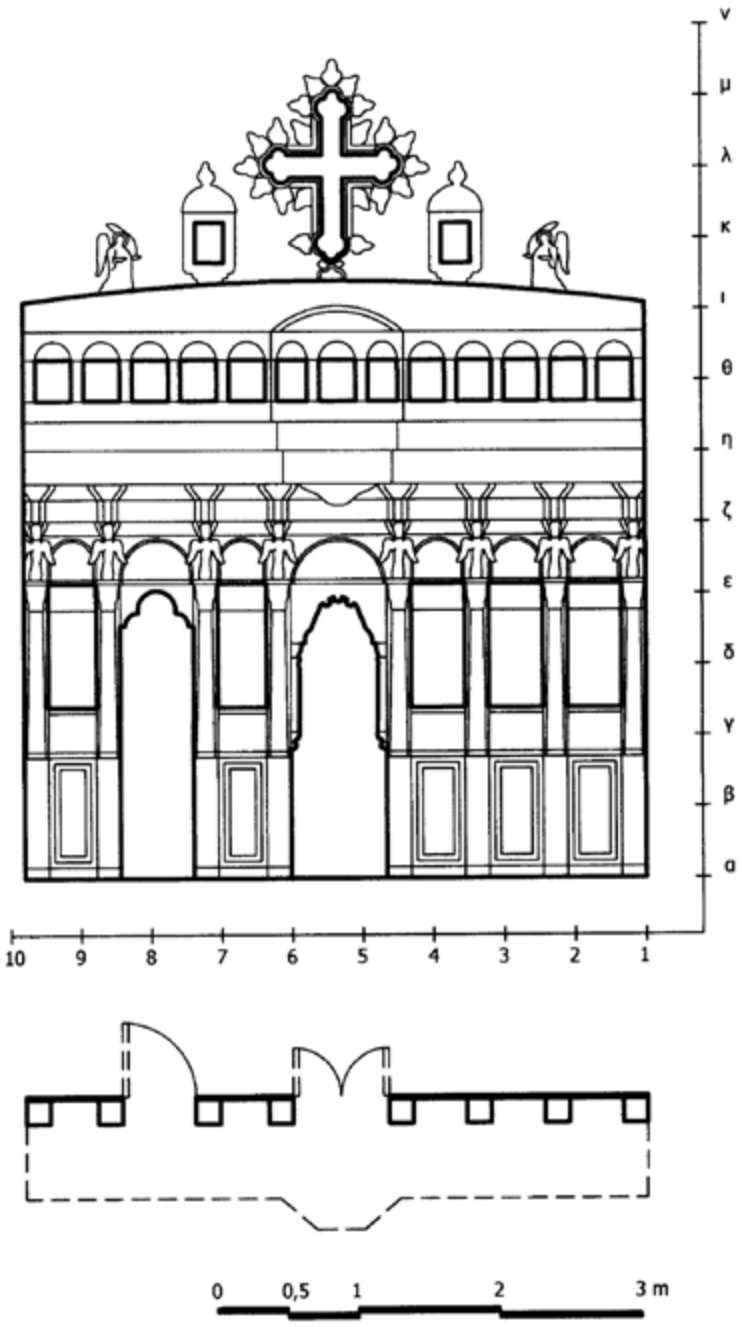

Σχέδιο 78. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στά Πλατάνια (1874).

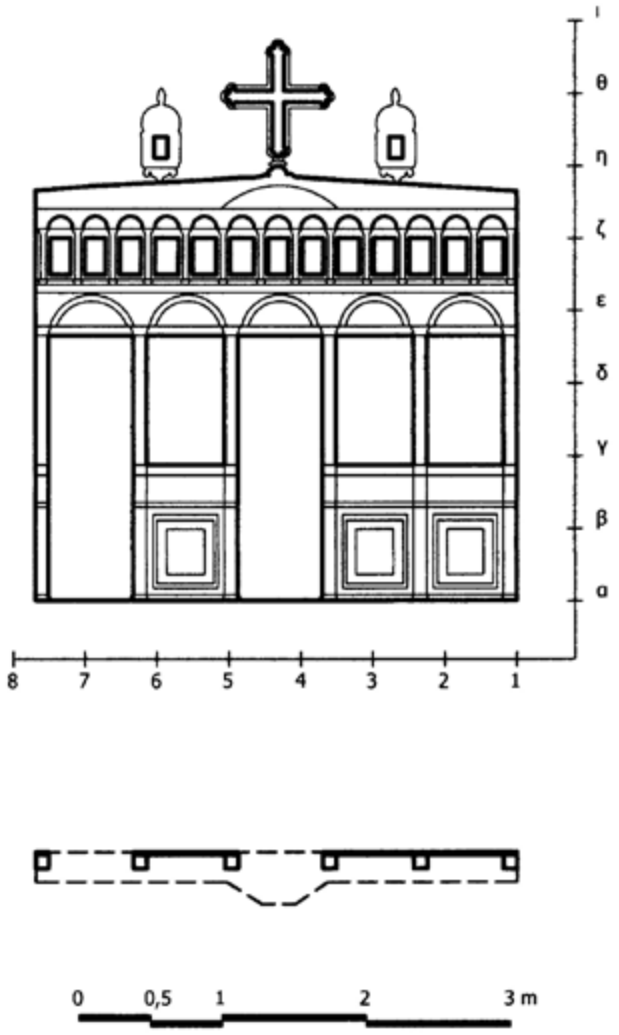

Σχέδιο 79. Εικονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Φανουρίου στή Μεσαιωνική Πόλη (1850-1875).

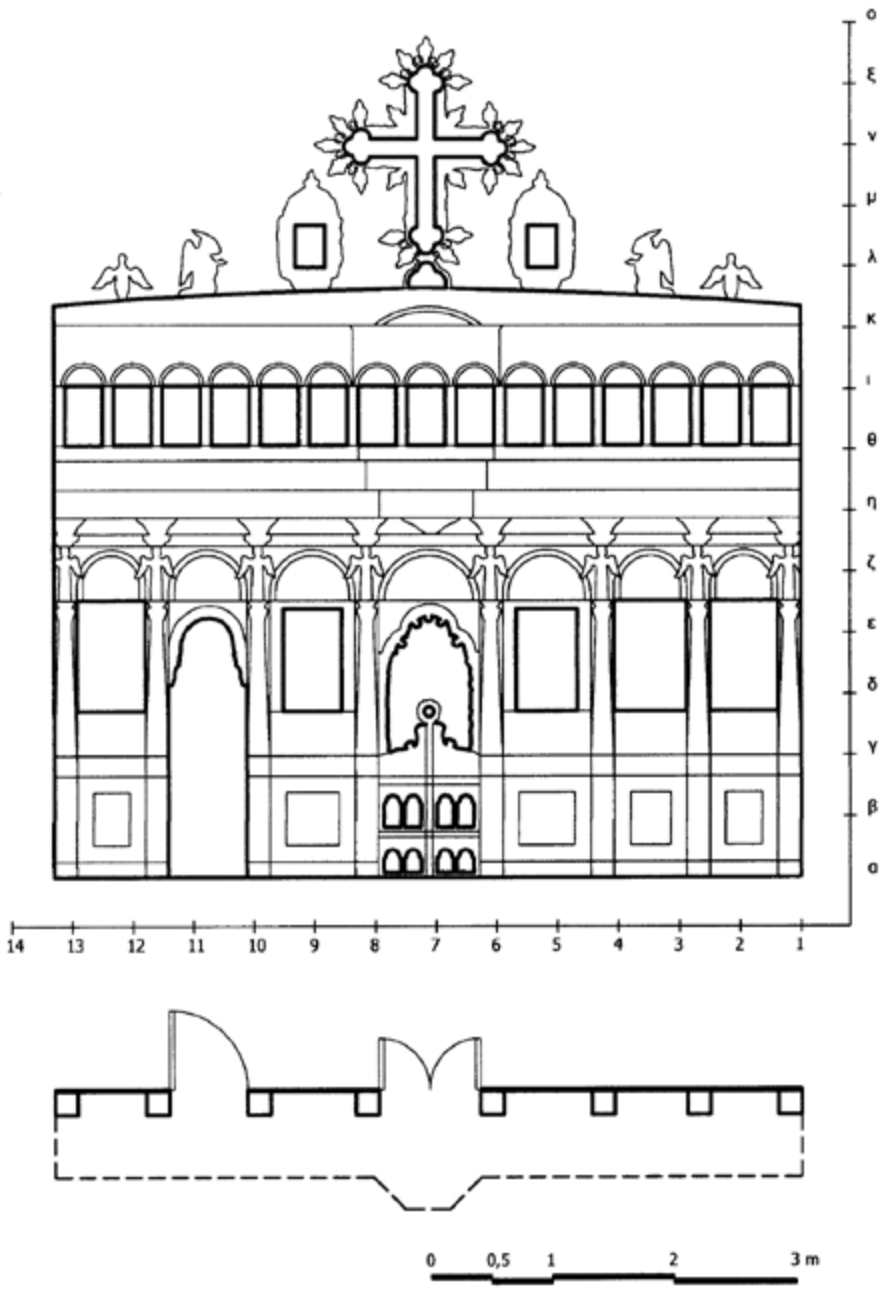

Σχέδιο 80. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἔμπωνα (1860-1875).

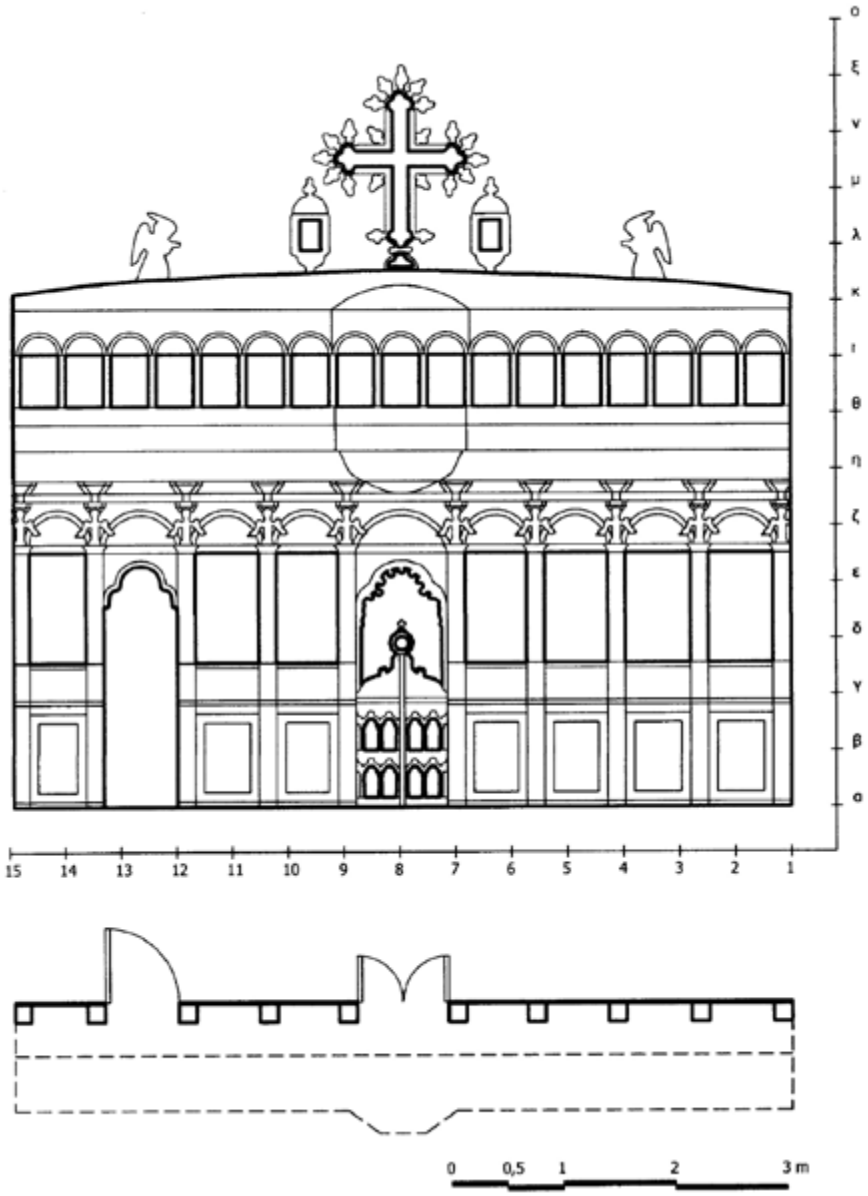

Σχέδιο 81. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς Κατταβιᾶς (1879).

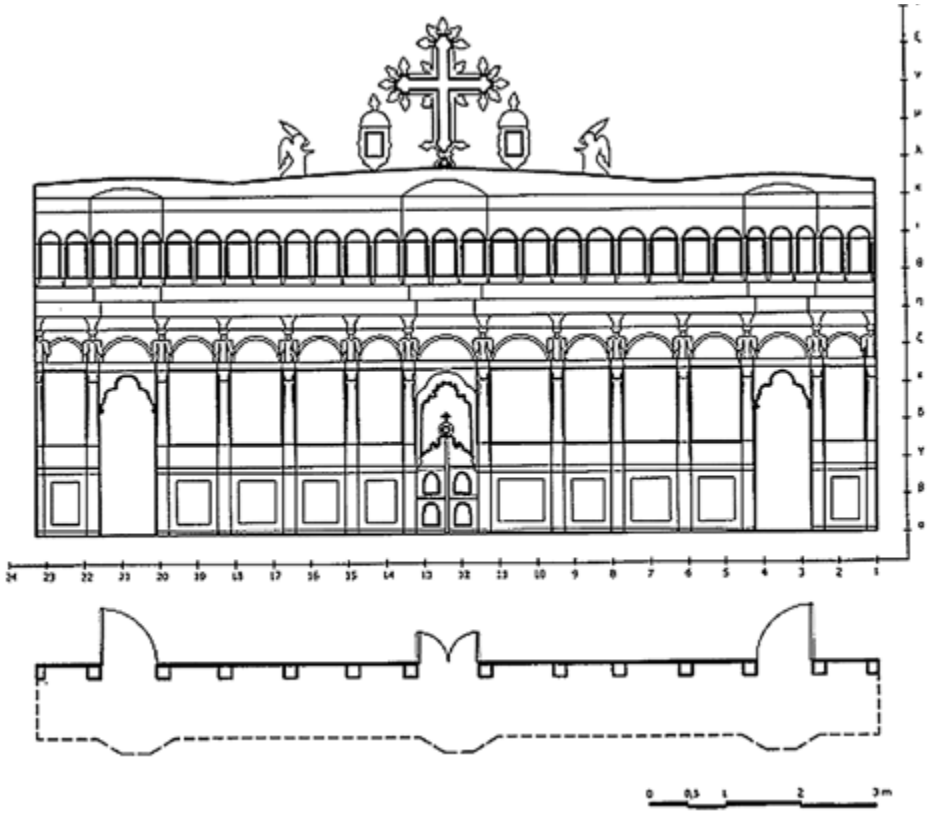

Σχέδιο 82. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Λουκᾶ Σορωνῆς (1881).

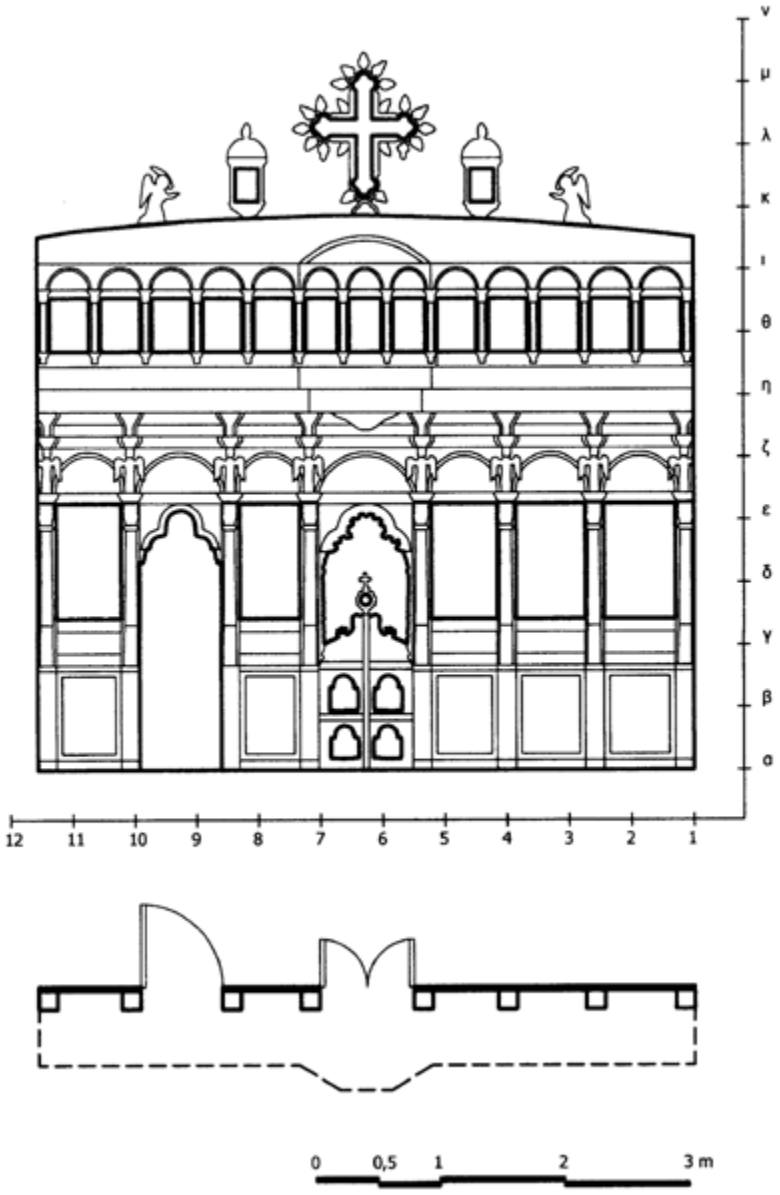

Σχέδιο 83. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Ἁγίας Μαρίνας στήν Ἀπολακκιά (1881).

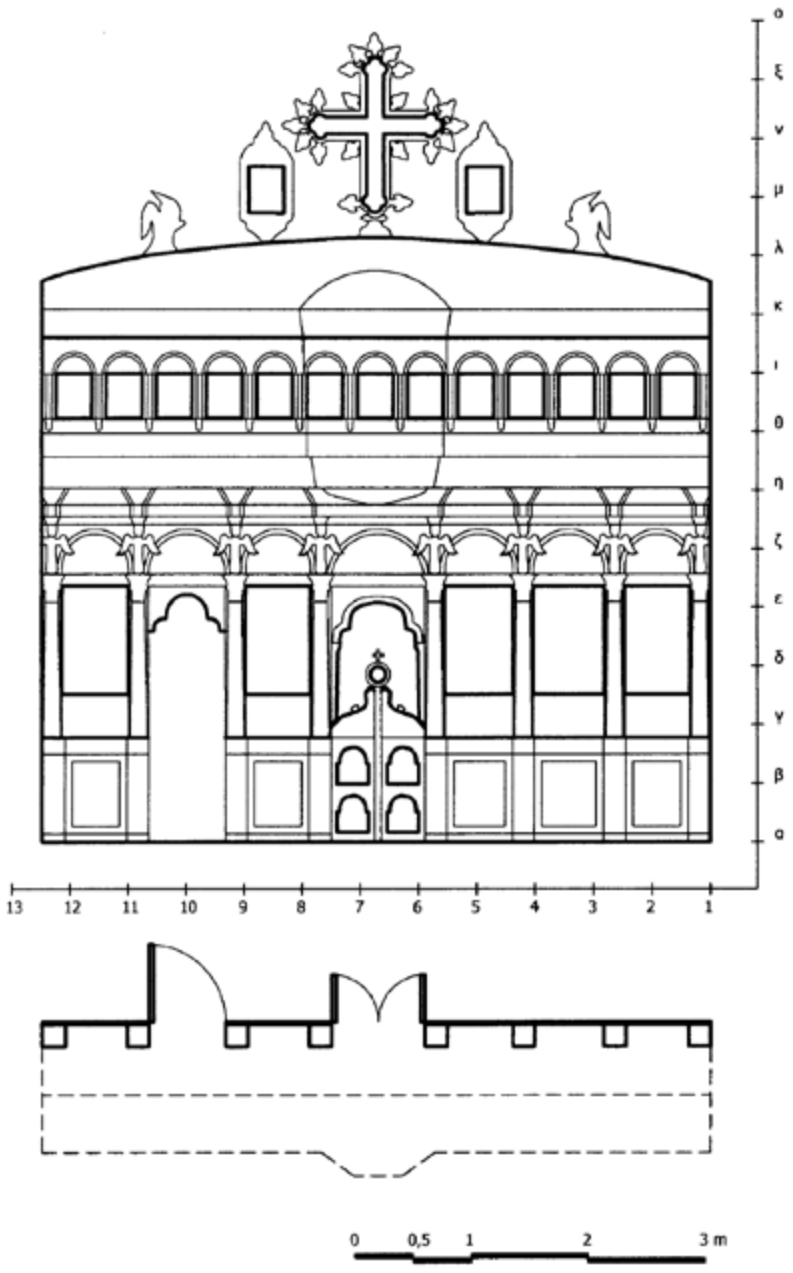

Σχέδιο 84. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στά Λάερμα (1882).

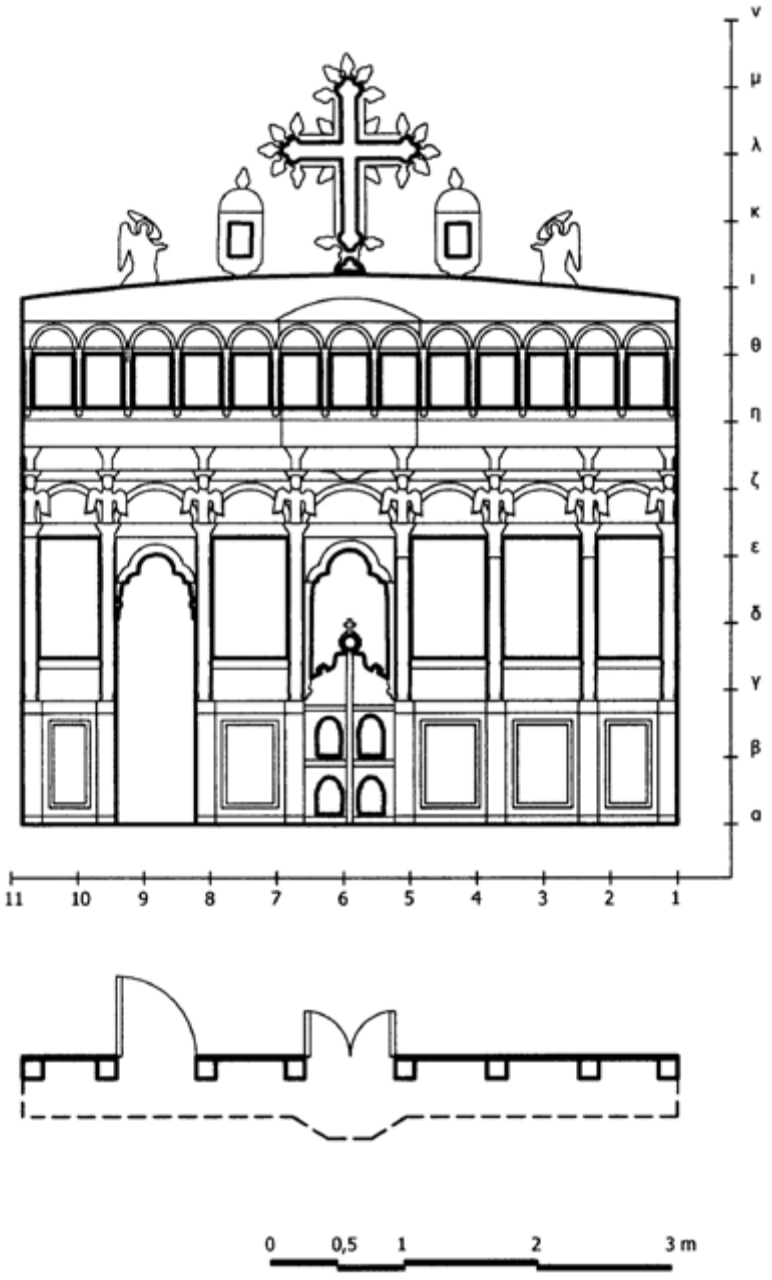

Σχέδιο 85. Εἰκονοστάσι στή Μονή τῆς Παναγίας Σκιαδενῆς (~1885).

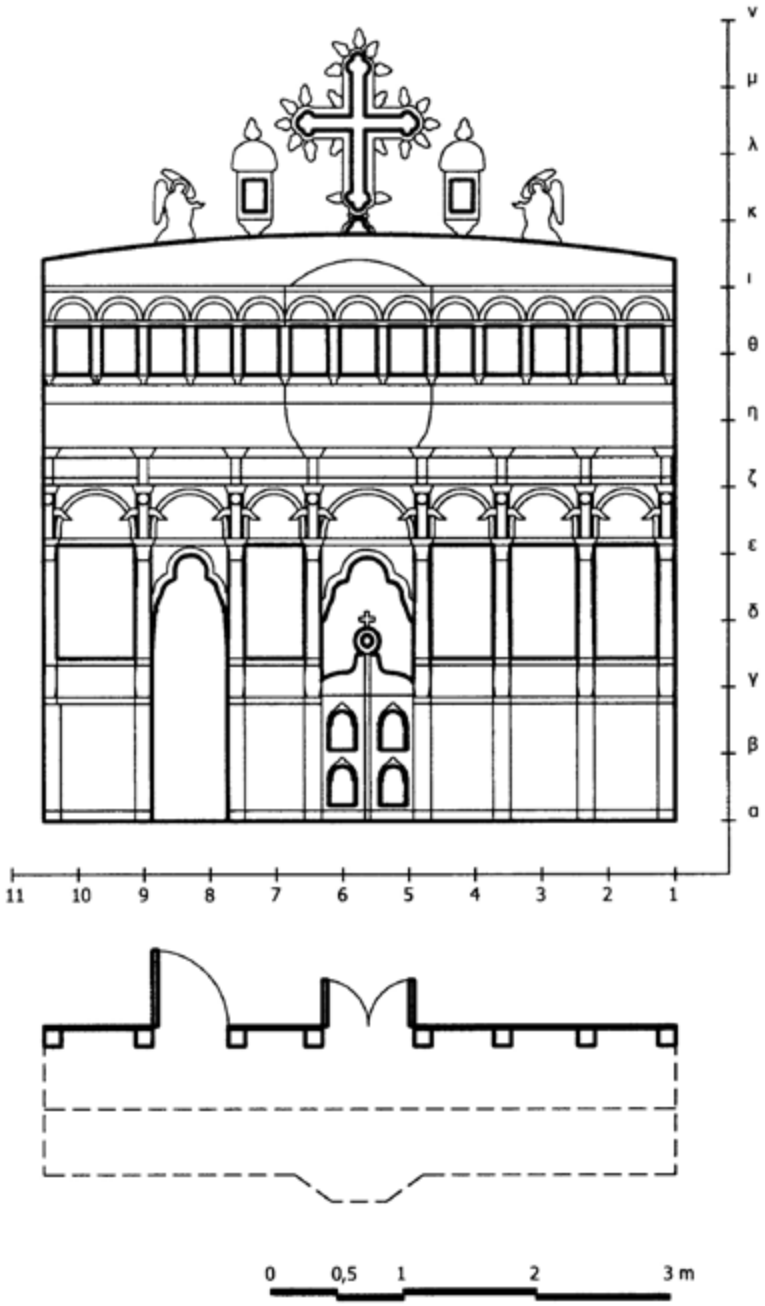

Σχέδιο 86. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στήν Ἀρνίθα (~1887).

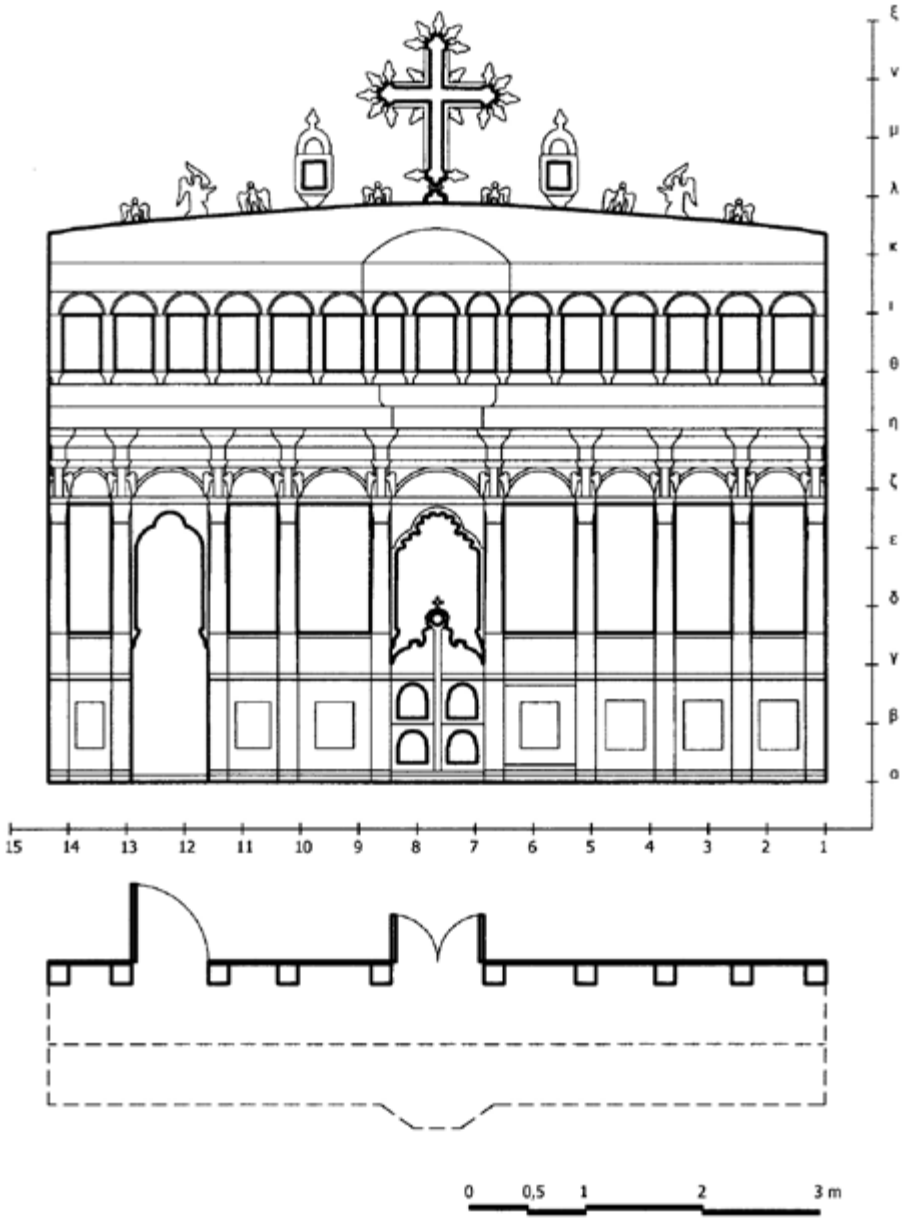

Σχέδιο 87. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Ψίνθο (1888).

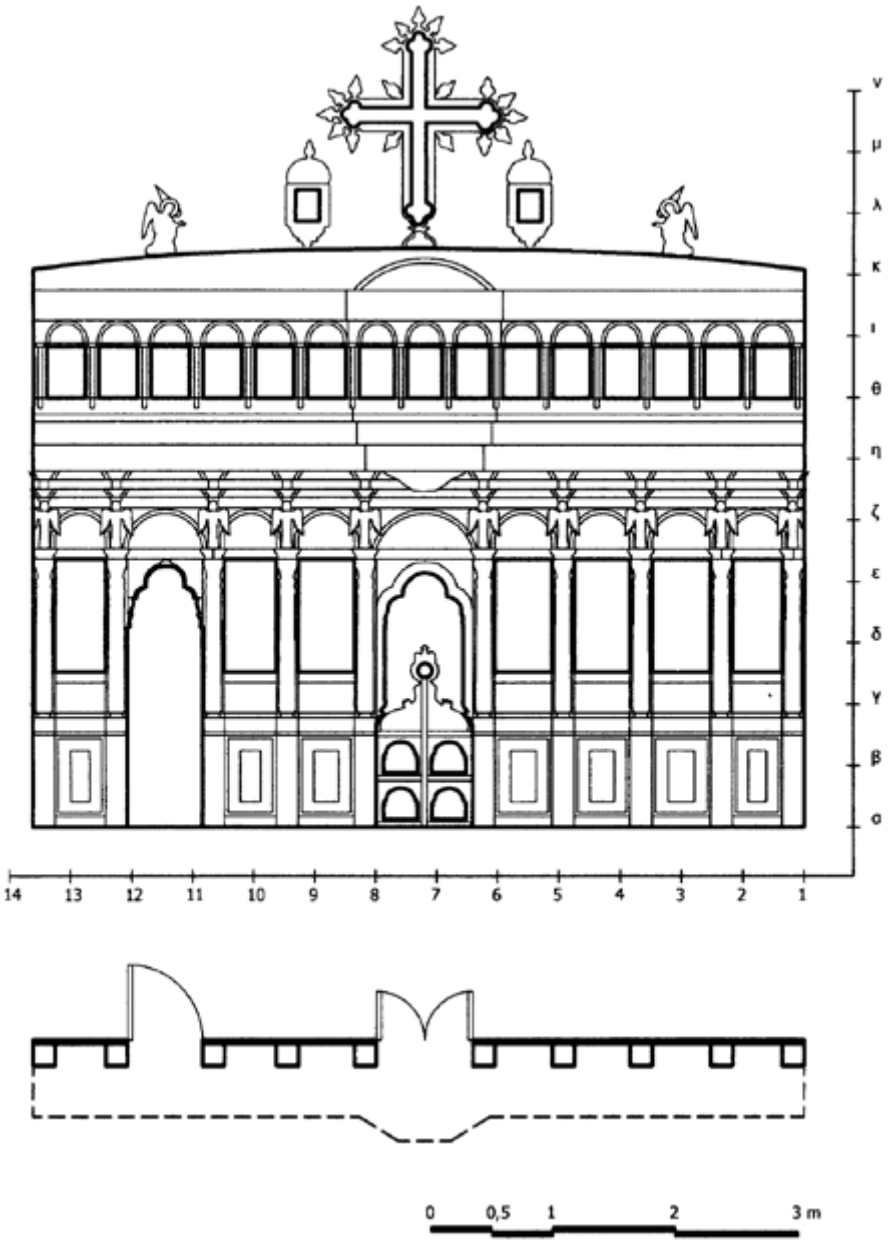

Σχέδιο 88. Εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Μάσσαρι (1867-1889).

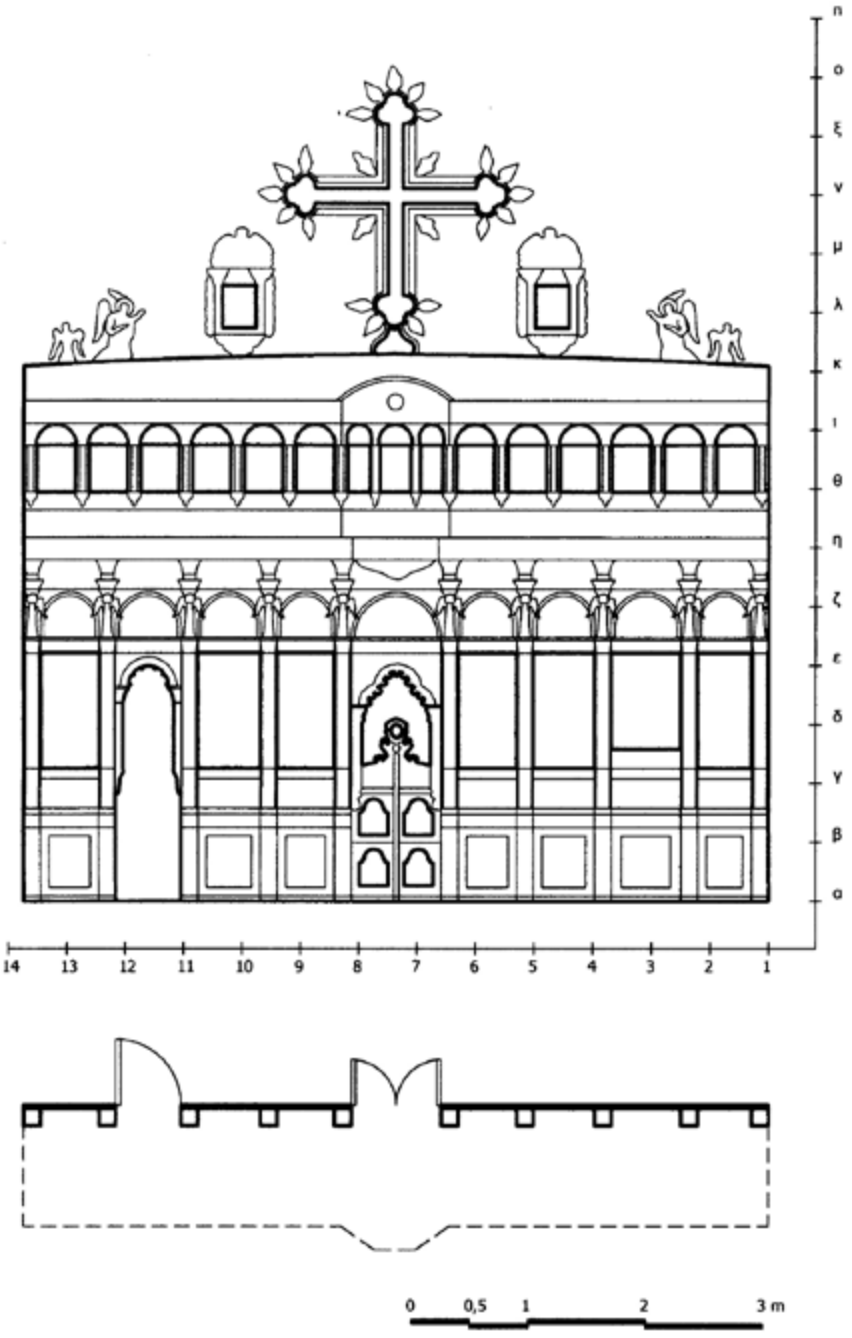

Σχέδιο 89. Εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στίς Καλυθιές (1891).

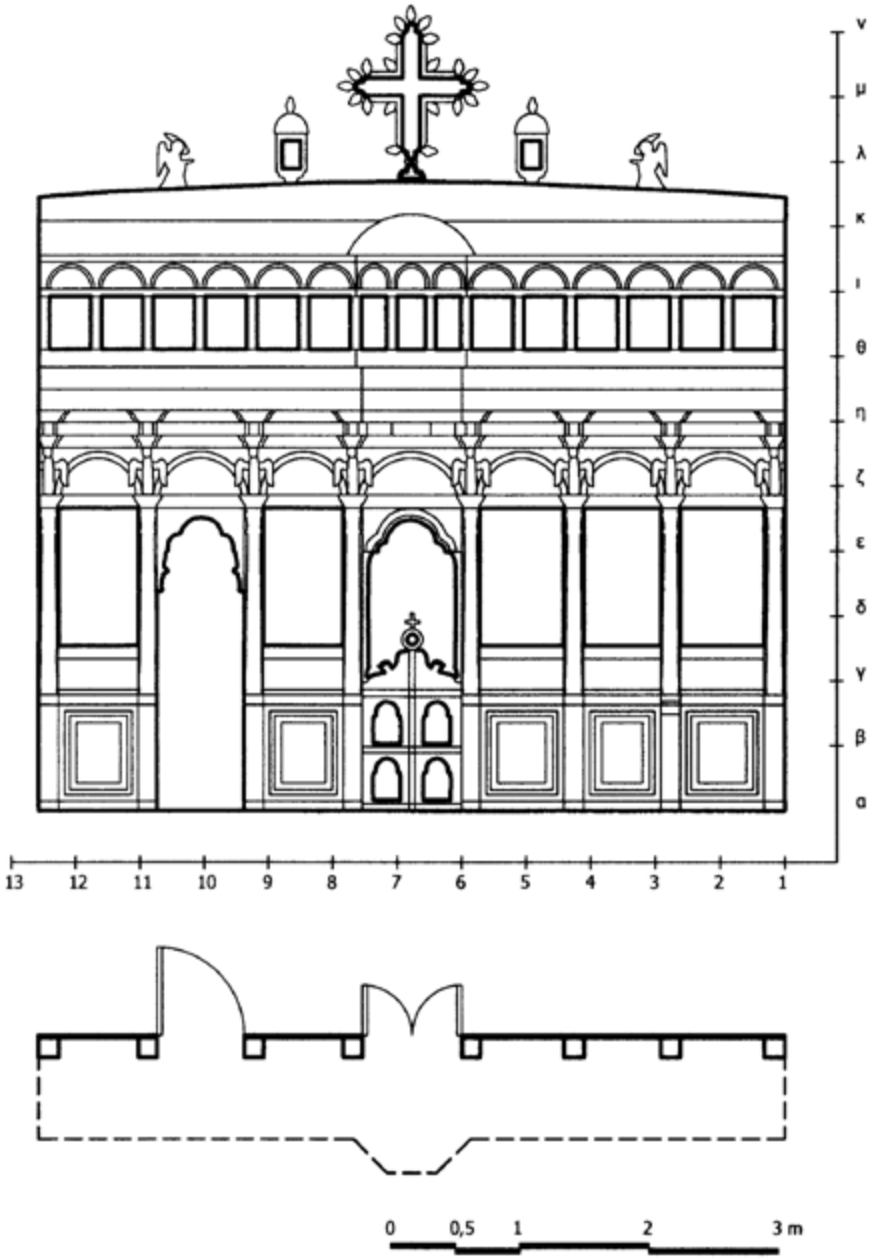

Σχέδιο 90. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῶν Ταξιαρχῶν Μεσαναγροῦ (1885).

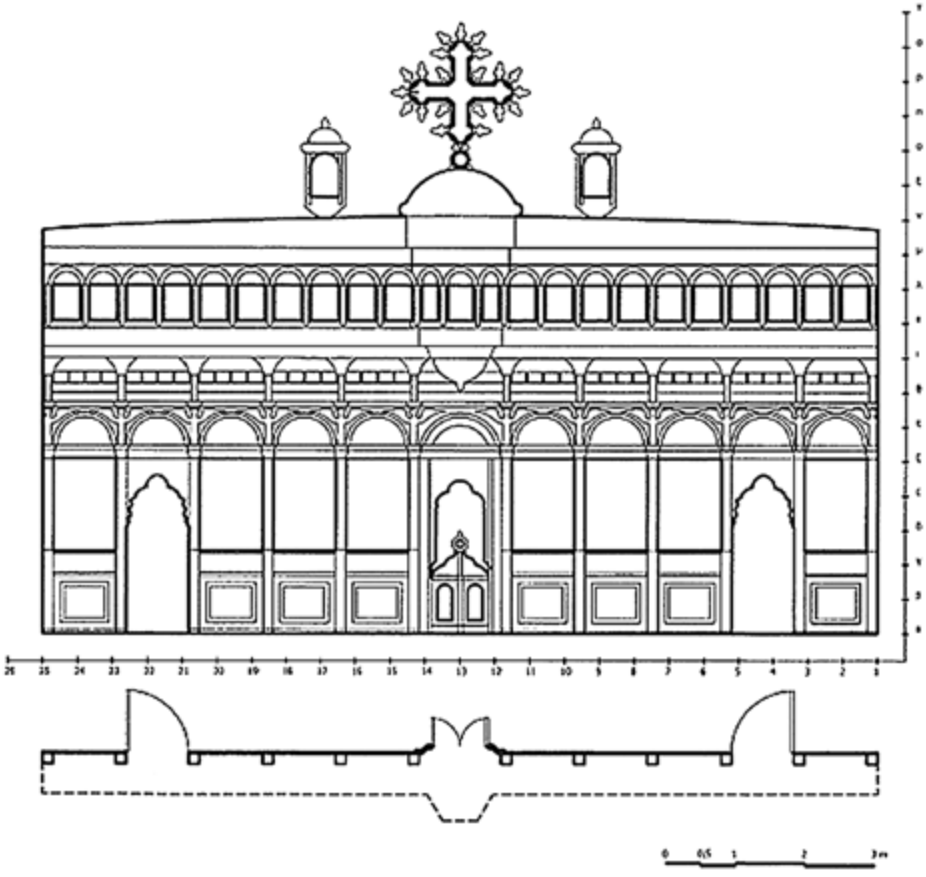

Σχέδιο 91. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου στό Παραδείσι (1895).

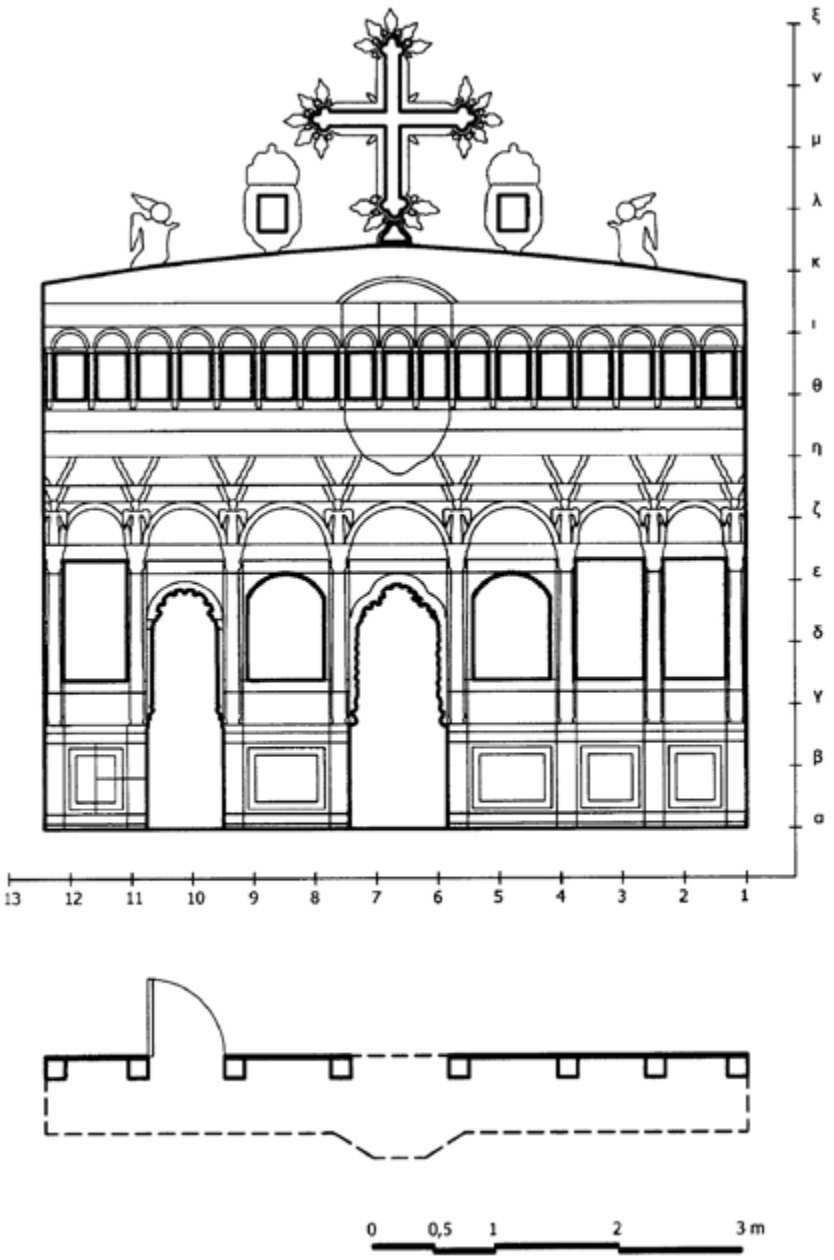

Σχέδιο 92. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1880-1899).

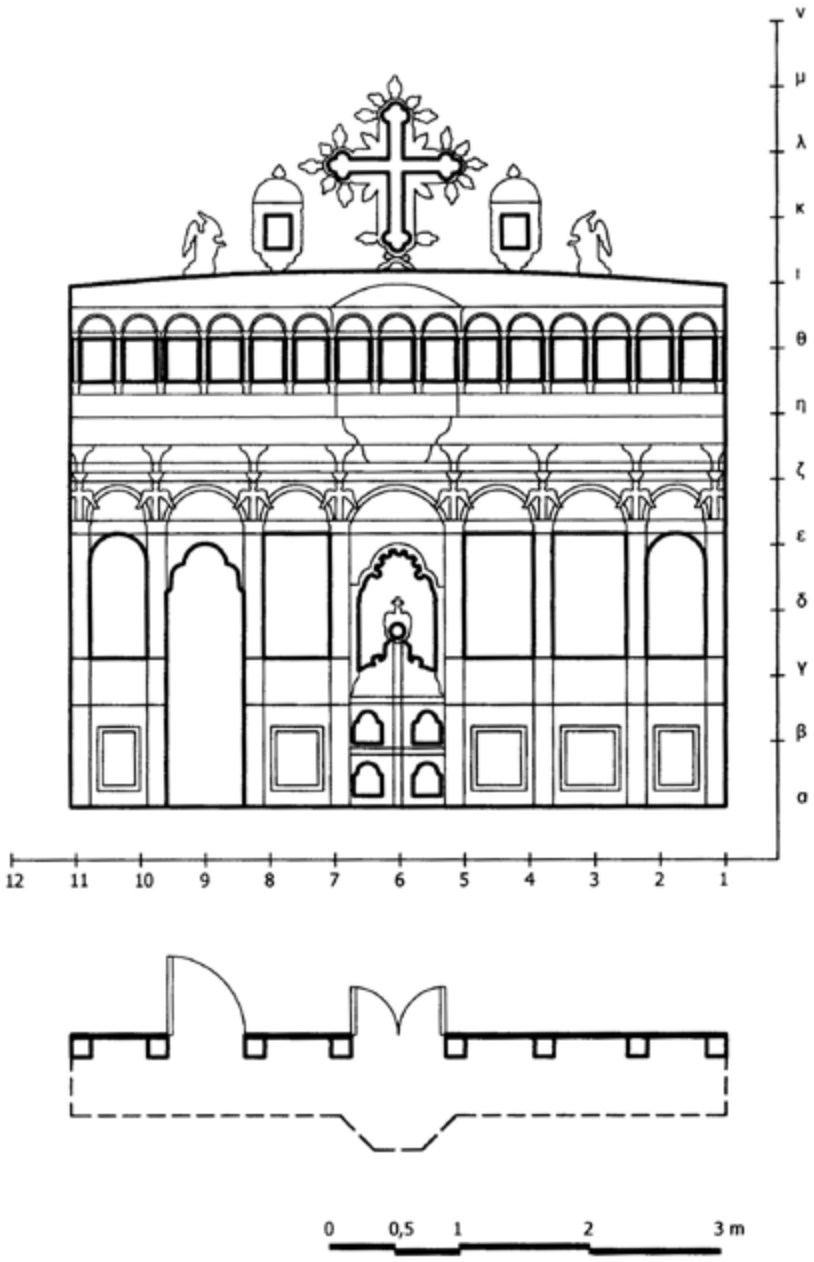

Σχέδιο 93. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στή Μαλώνα (1880-1899).

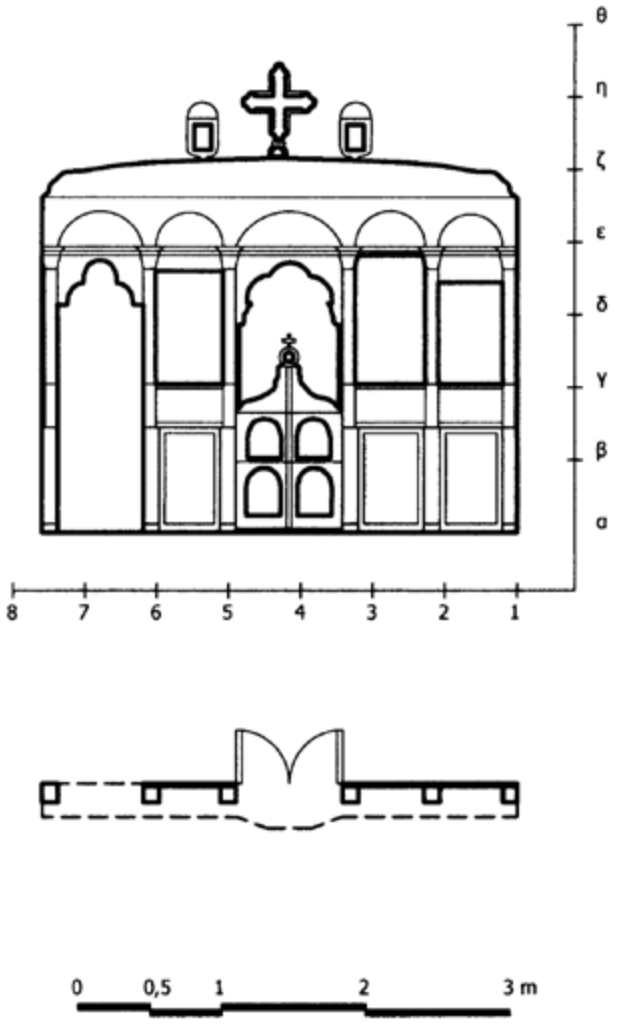

Σχέδιο 94. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἐλεοῦσα (1880-1900).

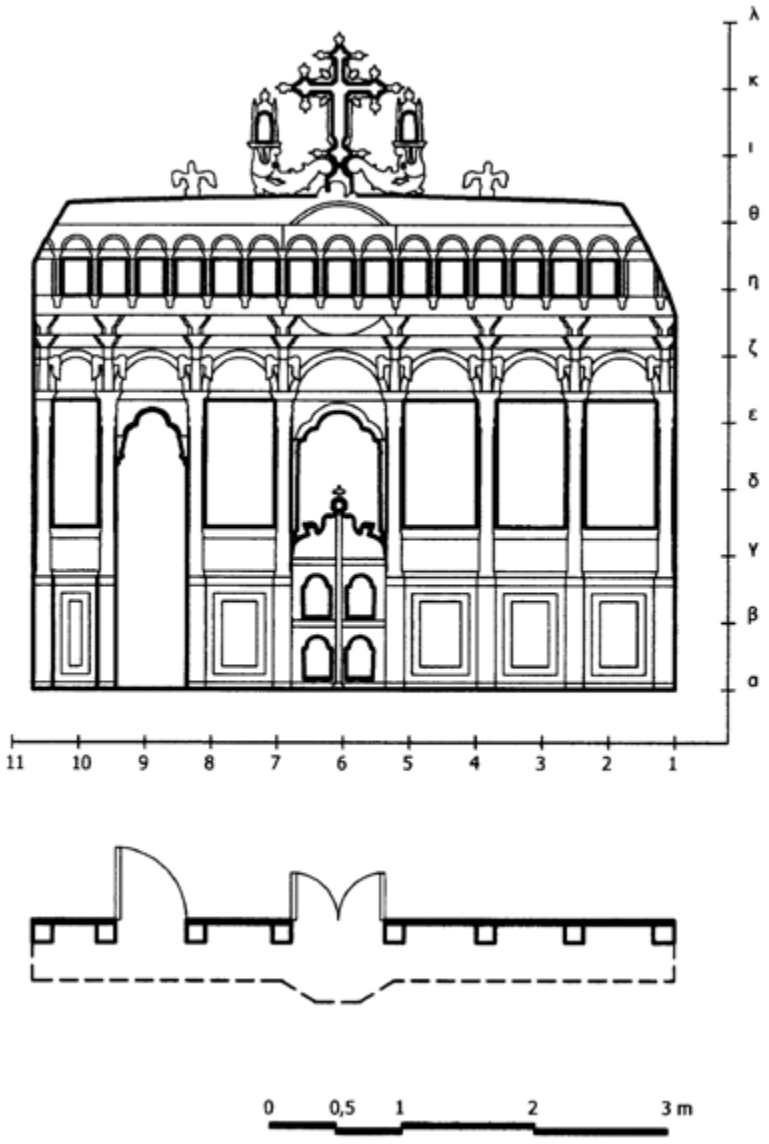

Σχέδιο 95. Εικονοστάσι στόν Ναό τῆς Ἁγίας Εἰρήνης στή Λαχανιά (1880-1899).

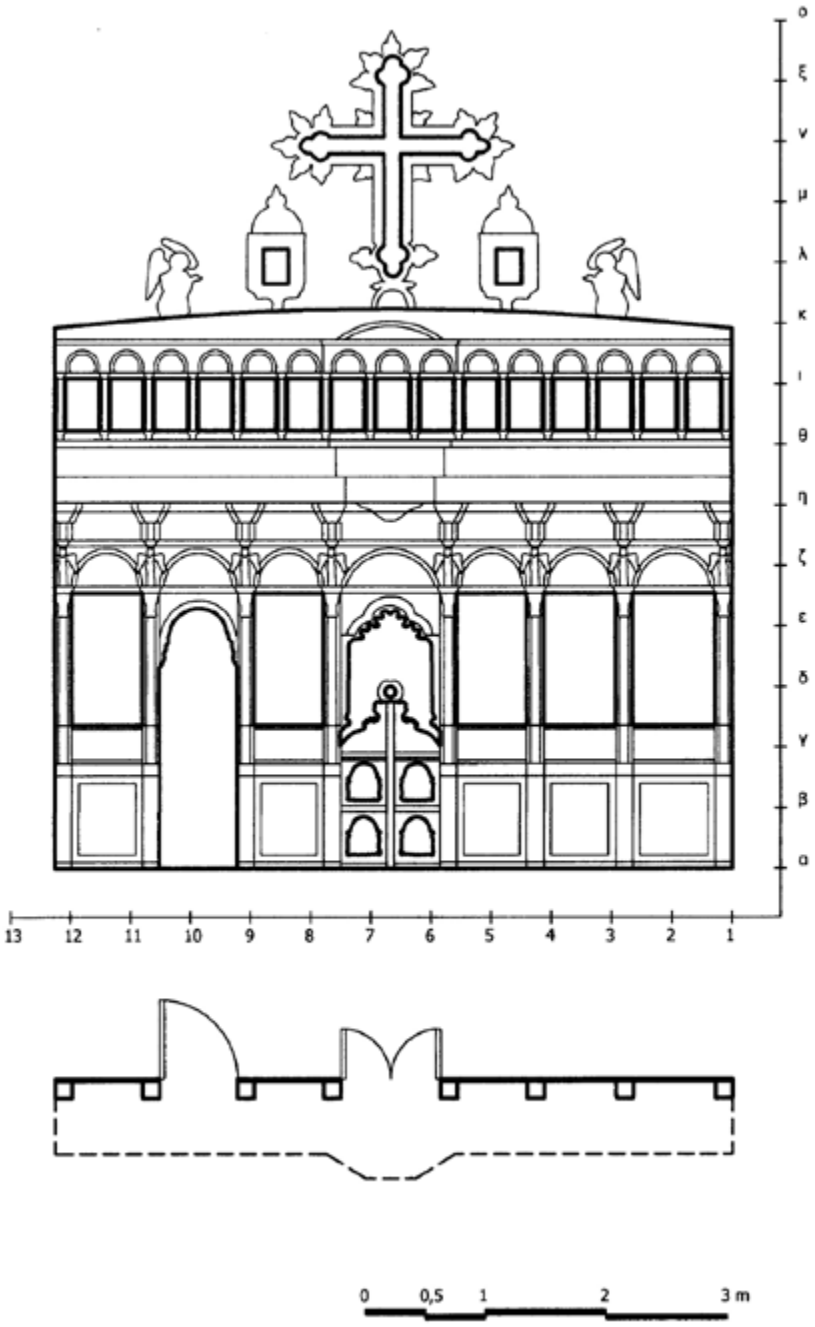

Σχέδιο 96. Εἰκονοστάσι στό Ἐνοριακό Ναό τοῦ Ἁγίου Μερκουρίου στόν Ἴστριο (1901).

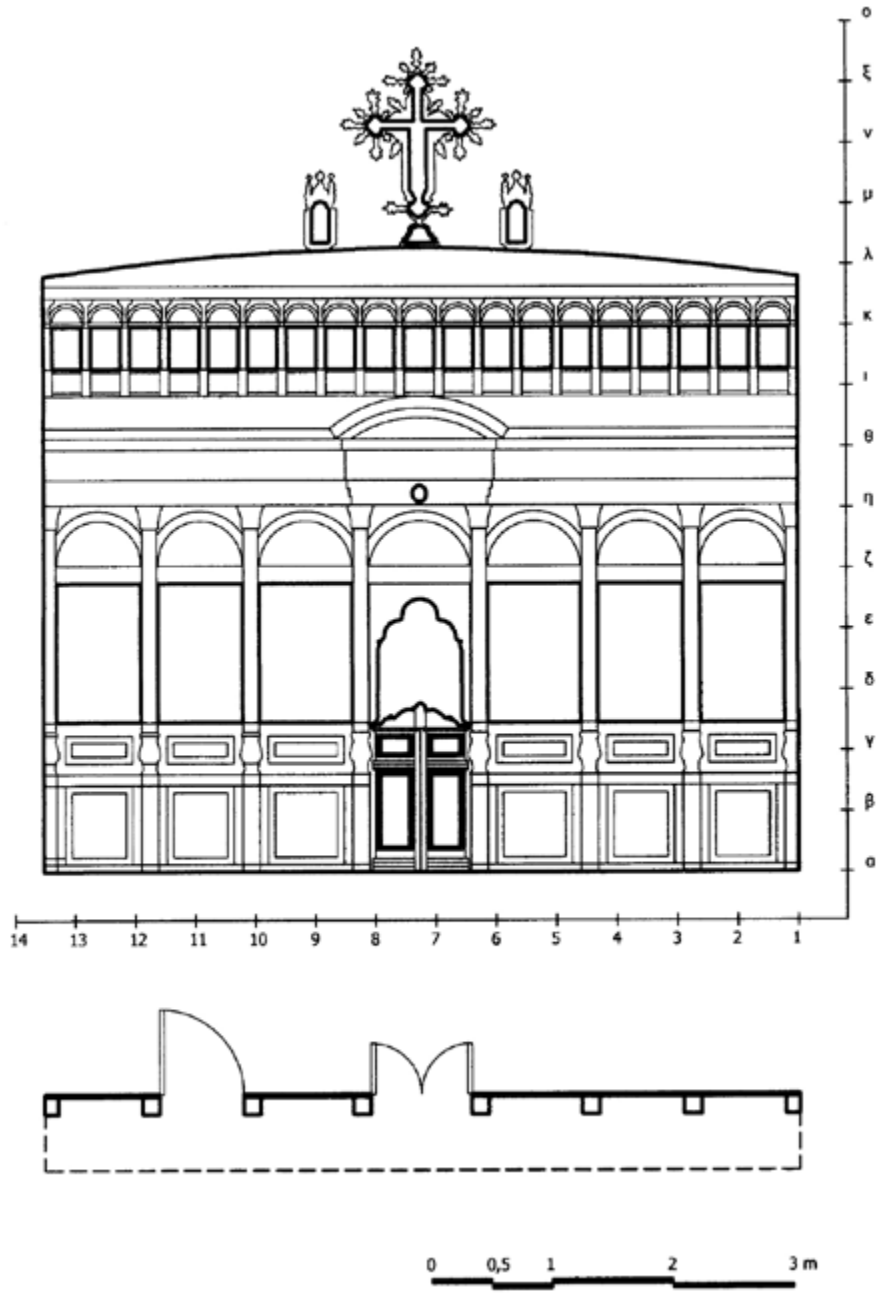

Σχέδιο 97. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Ἄνω στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1891-1903).

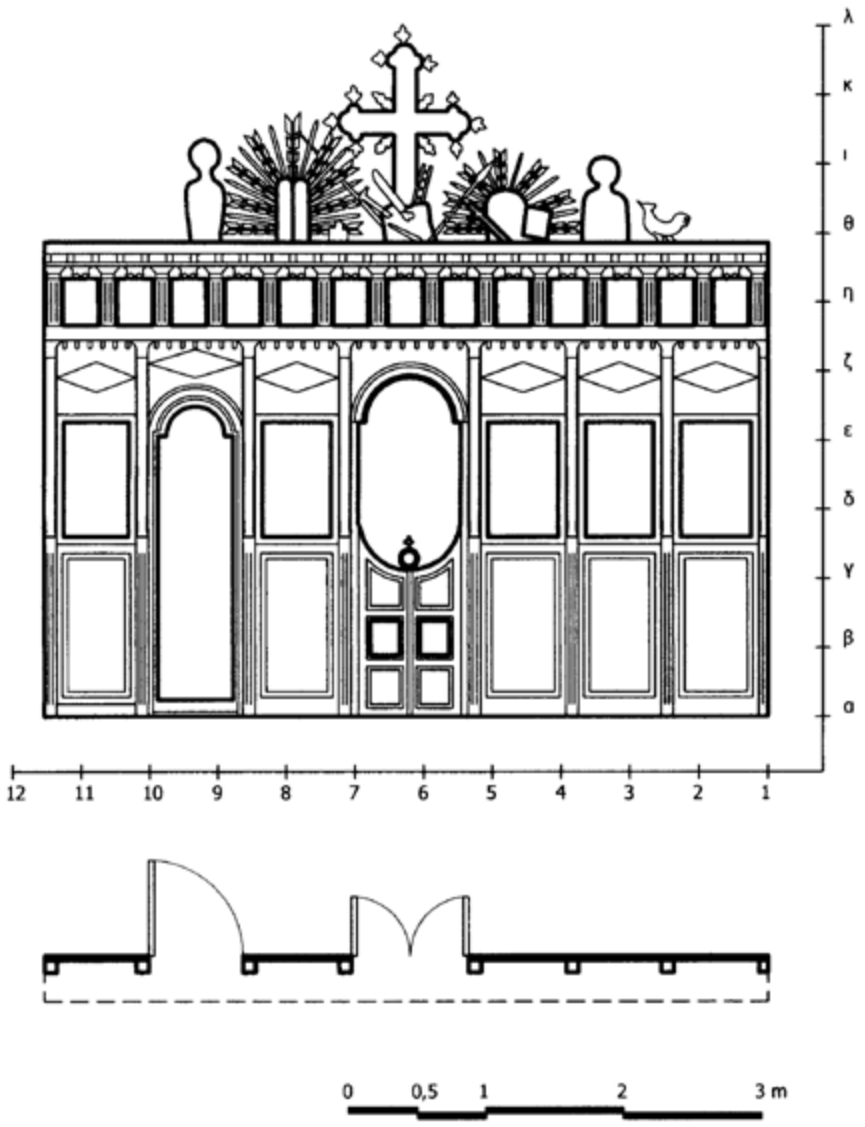

Σχέδιο 98. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Προφύλια (~1910).

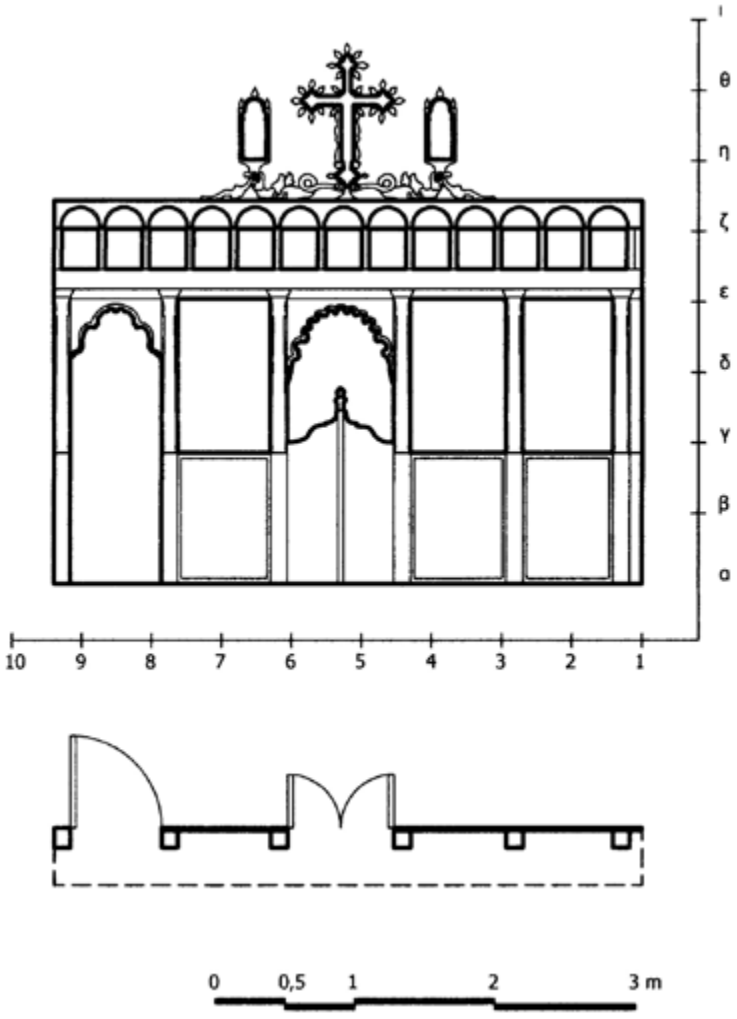

Σχέδιο 99. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στόν Μεσαναγρό (1900-1910).

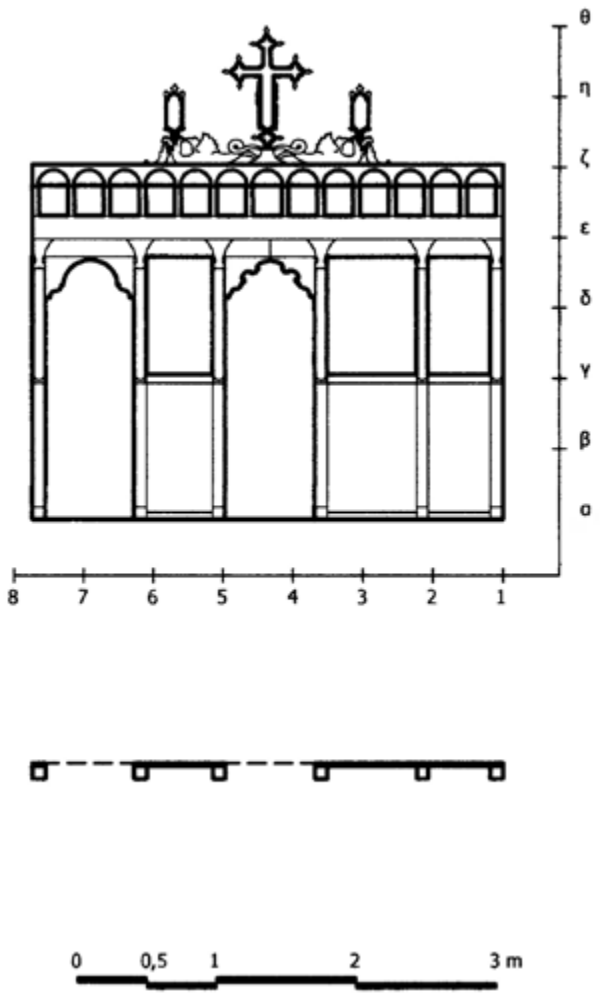

Σχέδιο 100. Εἰκονοστάσι στόν Κοιμητηριακό Ναό τοῦ Ἁγίου Μερκουρίου στόν Ἴστριο (1900-1910).

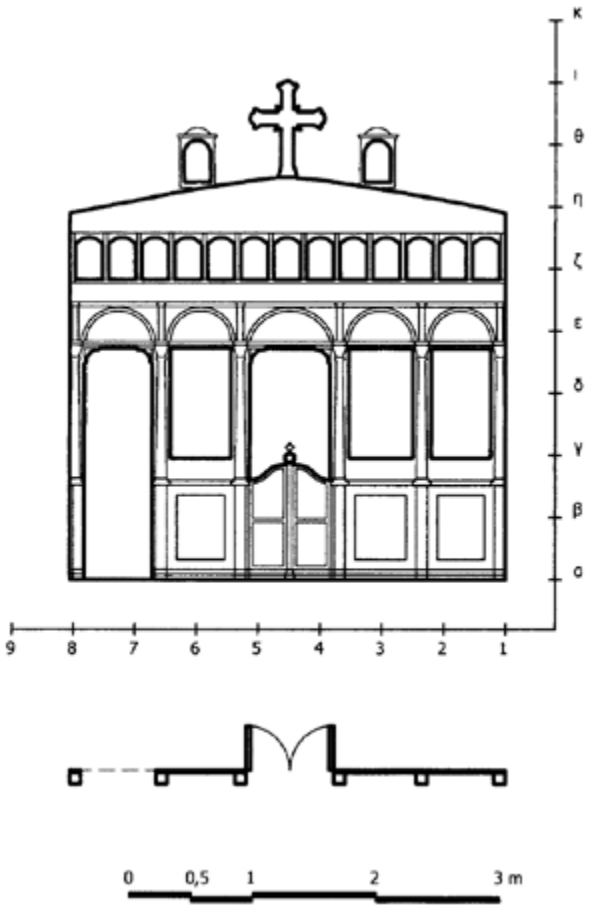

Σχέδιο 101. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας στό Παραδείσι (1923).

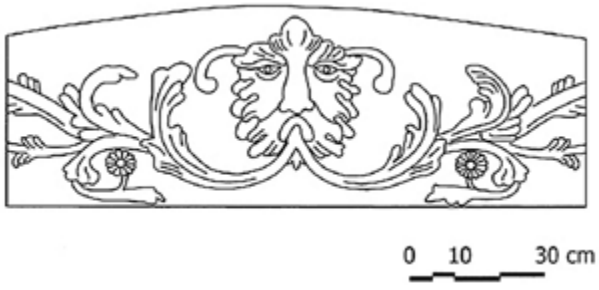

Σχέδιο 102. Λεπτομέρεια ἀπό τό εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας στό Παραδείσι (1923).

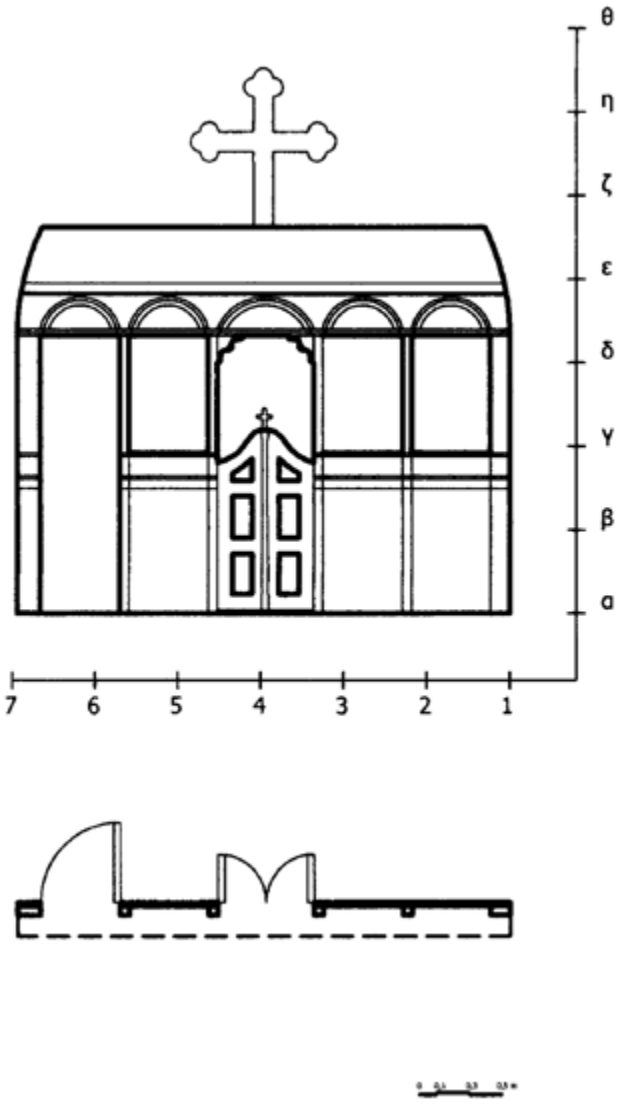

Σχέδιο 103. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στίς Φάνες (1924).

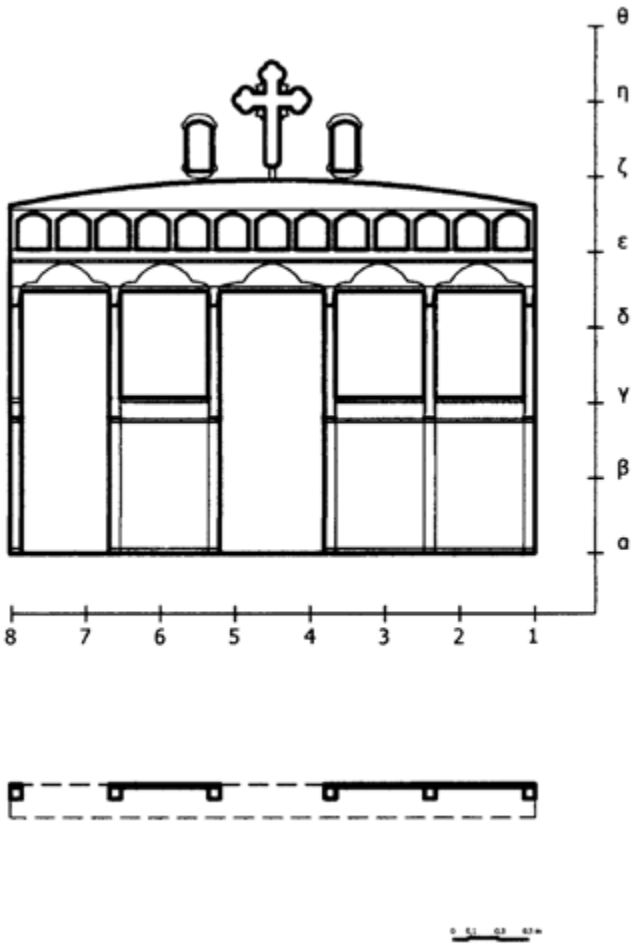

Σχέδιο 104. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Σπορινοῦ στήν Κρεμαστή (1924).

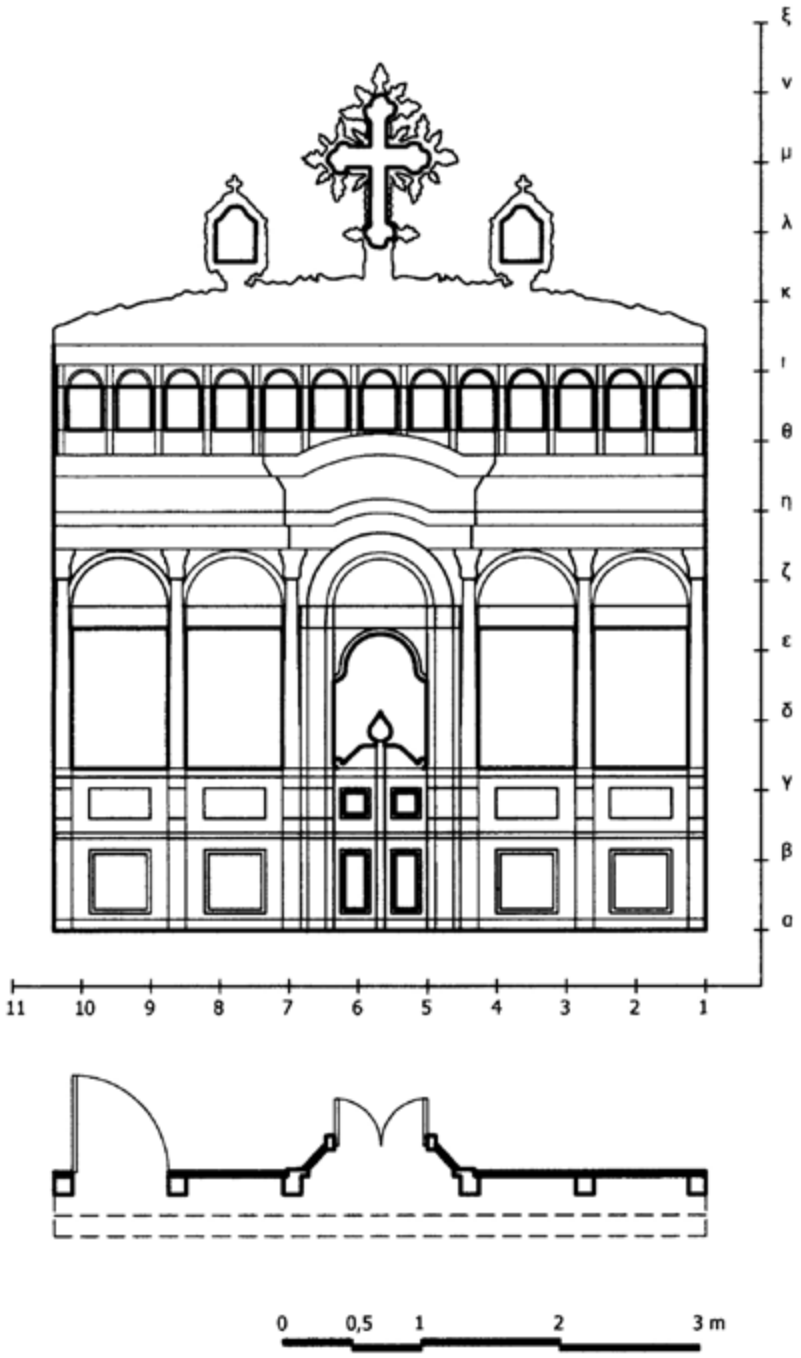

Σχέδιο 105. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου στήν Παστίδα (1925).

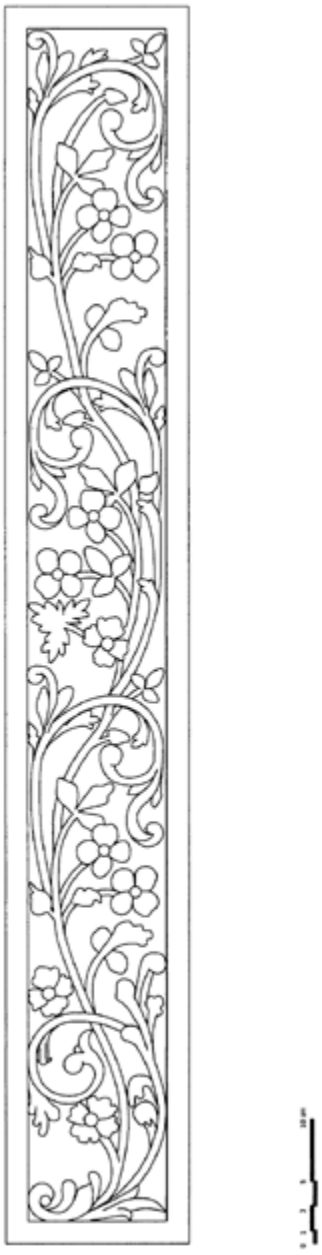

A. (4-5, γ-ε)

Σχέδιο 106. Λεπτομέρεια ἀπό τό εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου στήν Παστίδα (1925).

A. (6-7, γ-ε)

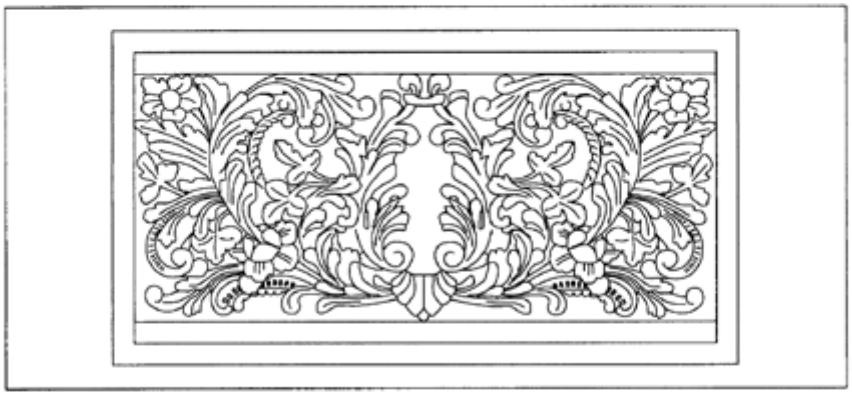

B. (8, β-γ)

Σχέδιο 107. Λεπτομέρειες ἀπό τό εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου στήν Παστίδα (1925).

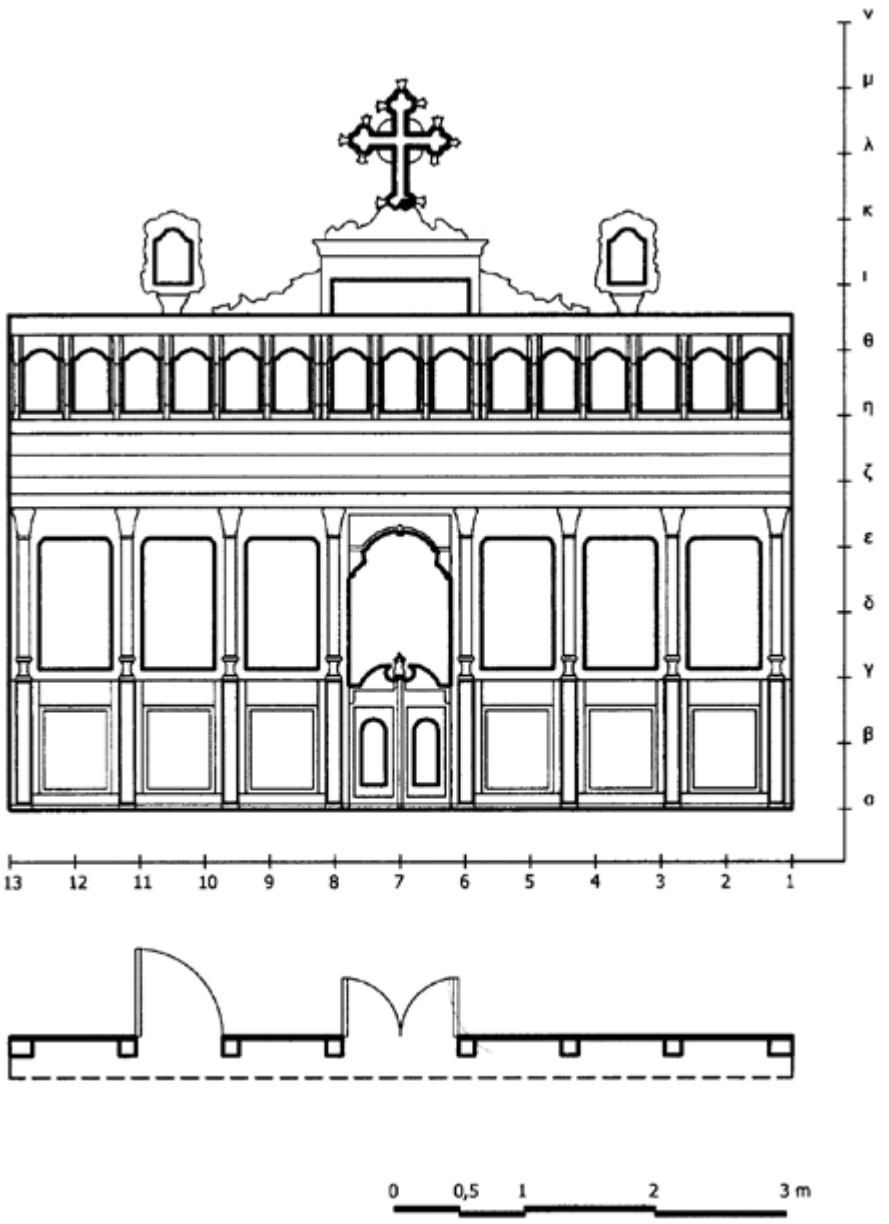

Σχέδιο 108. Εἰκονοστάσι στόν νέο Ναό τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα στά Σιάννα (~1925).

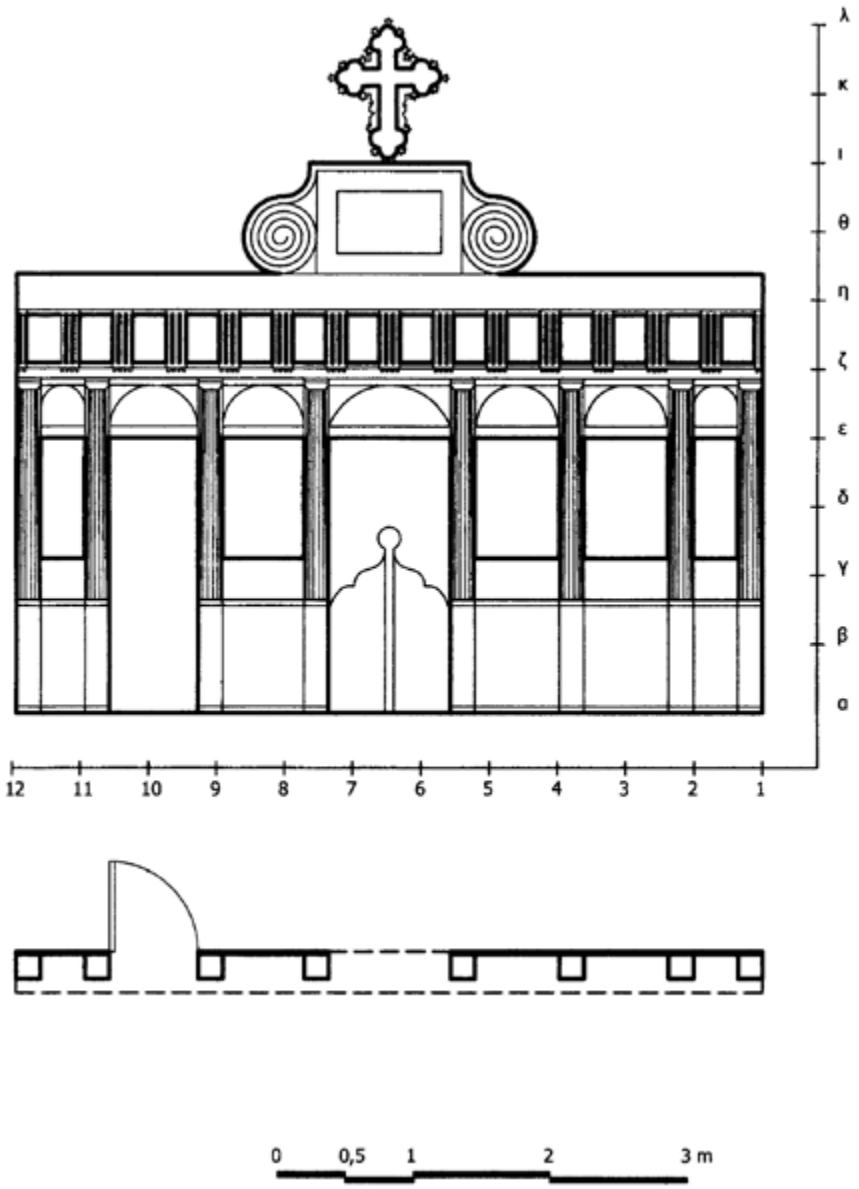

Σχέδιο 109. Ἀναπαράσταση τοῦ εἰκονοστασίου στόν Ναό τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στήν Ἰαλυσό (1920-1929).

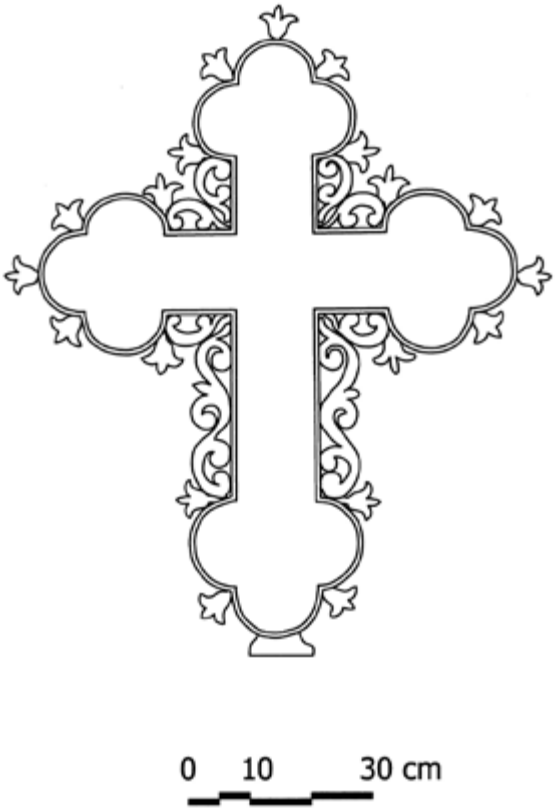

Σχέδιο 110. Σταυρός. Λεπτομέρεια ἀπό τό εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στήν Ἰαλυσό (1920-1929).

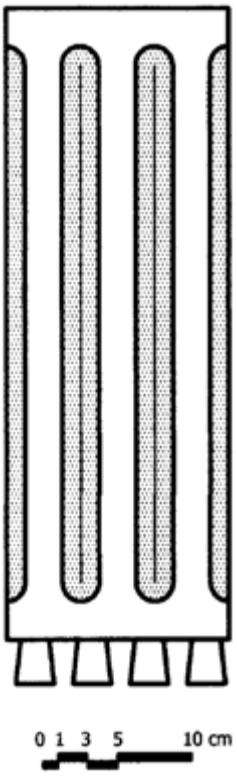

Σχέδιο 111. Τρίγλυφα. Λεπτομέρεια ἀπό τό εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στήν Ἰαλυσό (1920-1929).

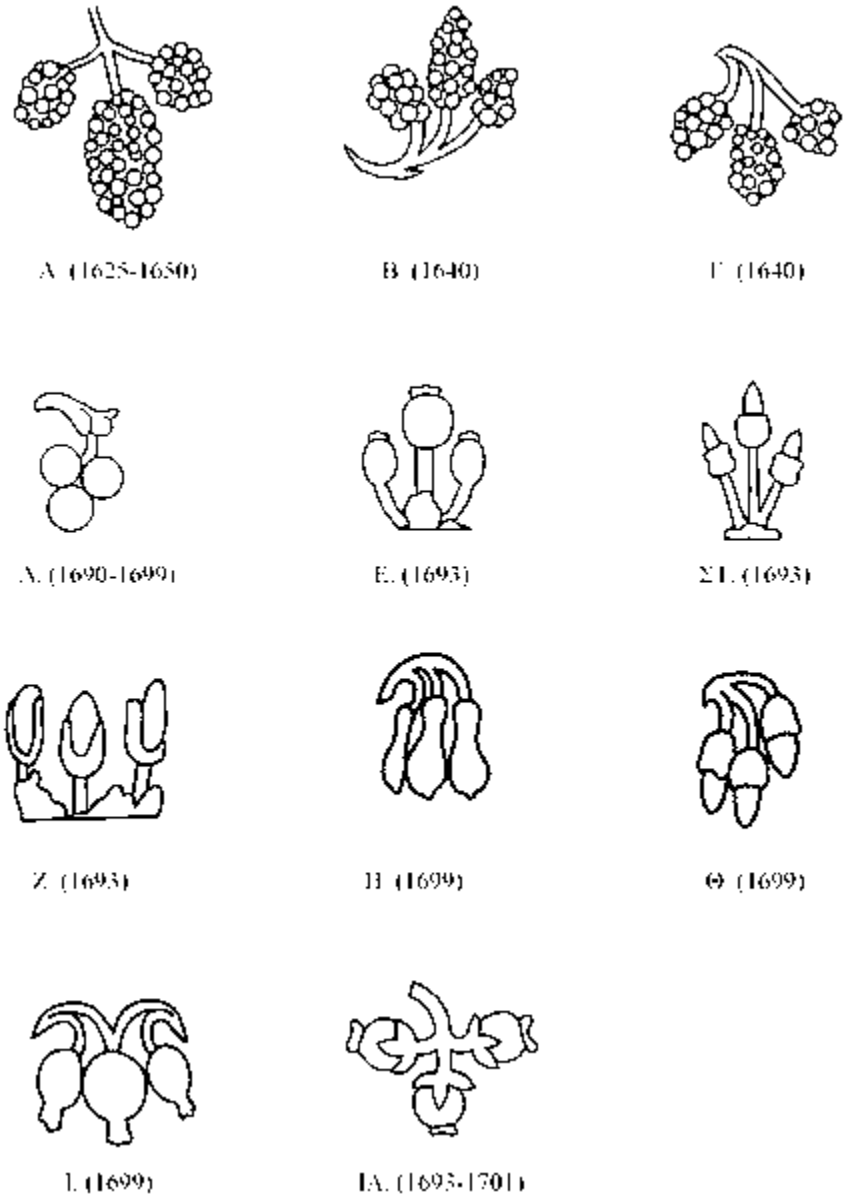

Σχέδιο 112. Καρποί σέ τριάδες. Γλυπτά θέματα ἀπό εἰκονοστάσια στούς Ναούς. Α. Καθολικό τῆς Μονῆς Φιλοθέου Ἁγίου Ὄρους, Β-Γ. Καθολικό τῆς Μονῆς Παντοκράτορος Ἁγίου Ὄρους, Δ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στή Λίνδο, Ε-Ζ. Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς στόν Ἀρχάγγελο, Η-Ι. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κατταβιά, ΙΑ. Ταξιάρχη Μιχαήλ στήν Πόλη τῆς Ρόδου.

A. (1650-1700)

B. (1699)

Γ. (1691-1702)

Δ. (1691-1702)

E. (1725)

Σχέδιο 113. Ἄνθη καί φύλλα πού περιβάλλονται ἀπό τό στέλεχος τους. Γλυπτά θέματα ἀπό τά εἰκονοστάσια στούς Ναούς: Α. Ταξιάρχη Μιχαήλ Πατηριώτη στόν Ἀρχάγγελο, Β. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κατταβιά, Γ.-Δ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στή Λίνδο, Ε. Ἁγίου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο.

Σχέδιο 114. Ἀκανθόφυλλα μέ σημειοσειρές στίς νευρώσεις. Γλυπτό θέμα στό τόξο τῆς Ὡραίας Πύλης ἐπί τοῦ εἰκονοστασίου τοῦ Ναοῦ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στή Λίνδο (1691-1702).

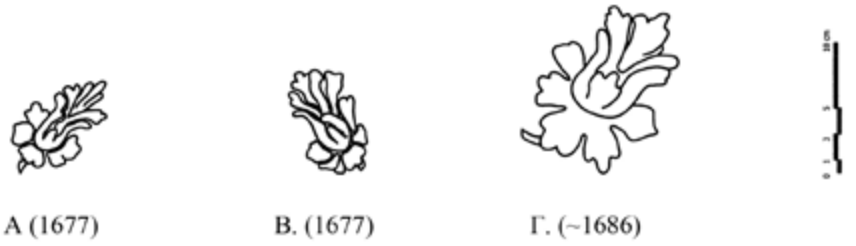

Σχέδιο 115. Μακεδονικό ἄνθος. Γλυπτό θέμα ἀπό τά εἰκονοστάσια στούς Ναούς: Α.-Β. Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας στήν Πόλη τῆς Ρόδου Γ. Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Παραδείσι.

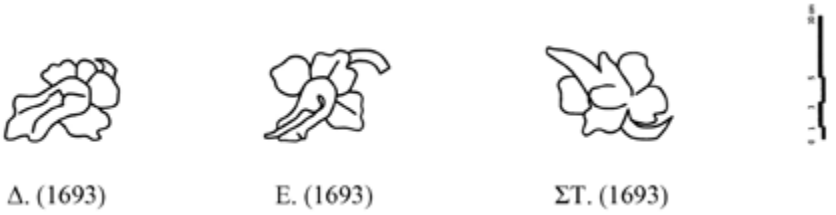

Σχέδιο 116. Μακεδονικό ἄνθος. Γλυπτό θέμα ἀπό τό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς (1693).

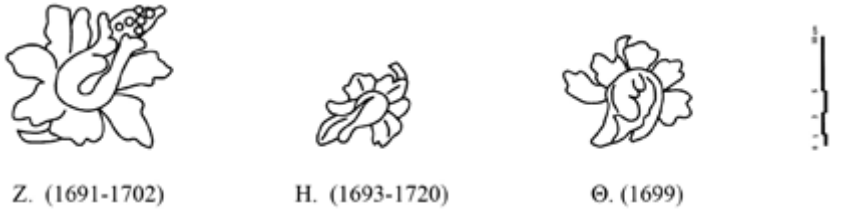

Σχέδιο 117. Μακεδονικό ἄνθος. Γλυπτό θέμα ἀπό τά εἰκονοστάσια στούς Ναούς: Ζ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στή Λίνδο, Η. Παναγίας Μυρτενῆς στήν Ἰαλυσό, Θ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου (Καθολικῆς) Κατταβιᾶς.

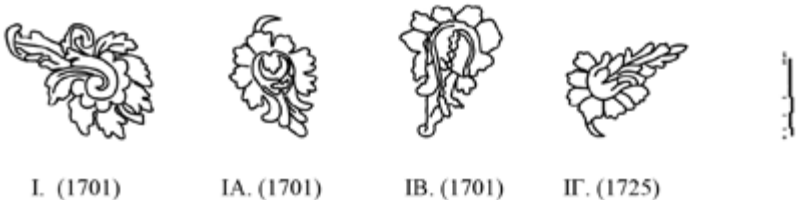

Σχέδιο 118. Μακεδονικό ἄνθος. Γλυπτό θέμα ἀπό τά εἰκονοστάσια στούς Ναούς: Ι-ΙΒ. Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο, ΙΓ. Ἁγίου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο.

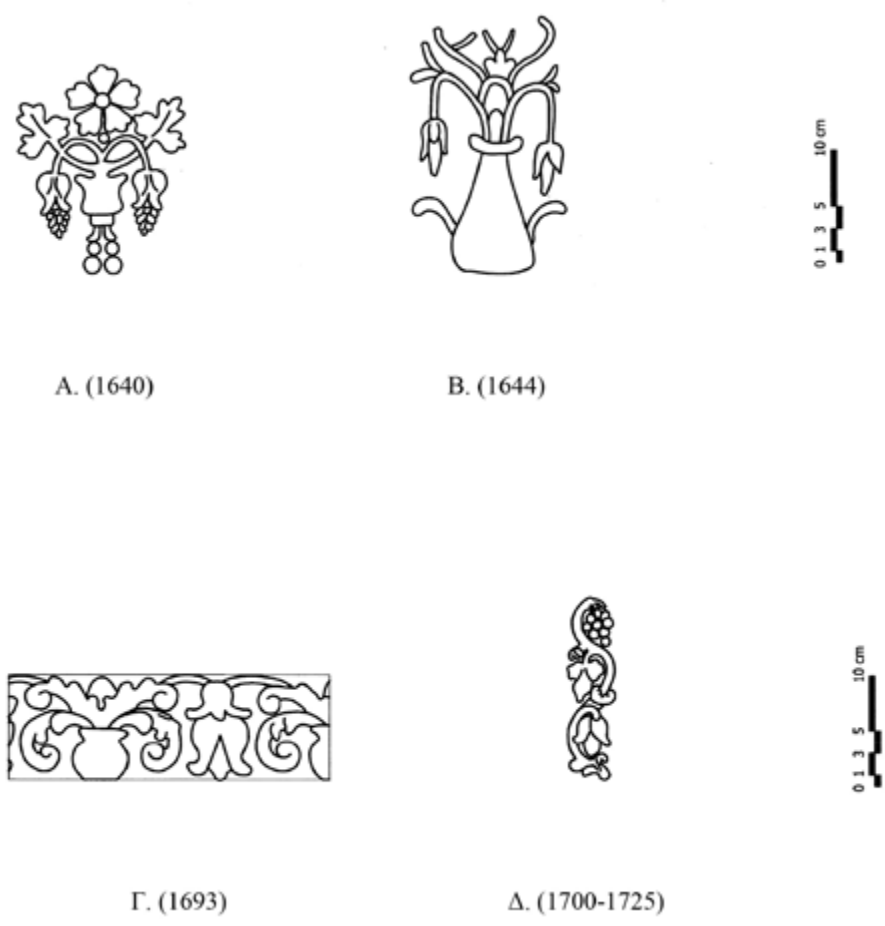

Σχέδιο 119. Κωδώνια. Γλυπτά ἄνθη ἀπό τά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν: Α. Καθολικοῦ τῆς Μονῆς Παντοκράτορος τοῦ Ἁγίου Ὄρους, Β. Ἁγίου Ἀθανασίου στή Ζαγορά Πηλίου, Γ. Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς στόν Ἀρχάγγελο Ρόδου, Δ. Παναγίας Καλληθηνῆς στή Ρόδο.

Σχέδιο 120. Παρατηρήσεις στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο. Σχηματισμοί τοῦ γράμματος γ τῆς κληματίδας μέ τά παρακλάδια.

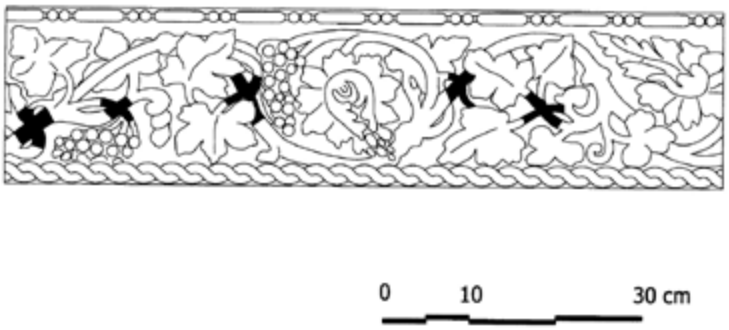

Σχέδιο 121. Παρατηρήσεις στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου (Καθολικῆς) Κατταβιᾶς (1699). Σχηματισμοί μέ διασταύρωση τῶν κλάδων.

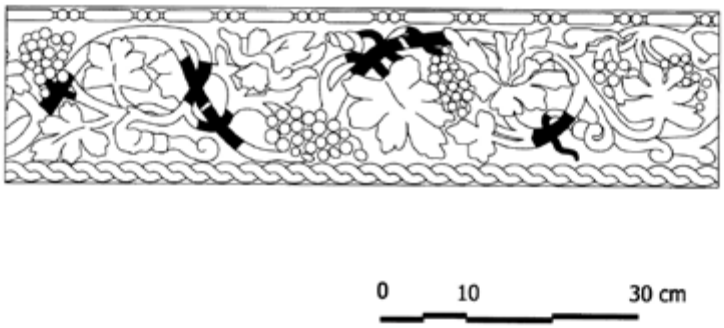

Σχέδιο 122. Παρατηρήσεις στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου (Καθολικῆς) Κατταβιᾶς (1699). Σχηματισμοί μέ διασταύρωση τῶν κλάδων.

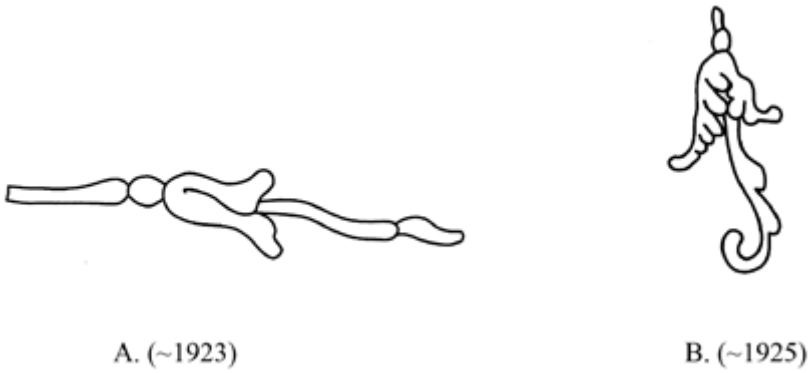

Σχέδιο 123. Κλάδοι μέ κάλυκες ἀπό φύλλα. Γλυπτά θέματα στά εἰκονοστάσια τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας στό Παραδείσι.
Β. Ἁγίου Παντελεήμονα στά Σιάννα.

Σχέδιο 124. Ἀκανθόφυλλα. Σχηματοποιημένα γράμματα C καί S ἀπό τό εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα στά Σιάννα.

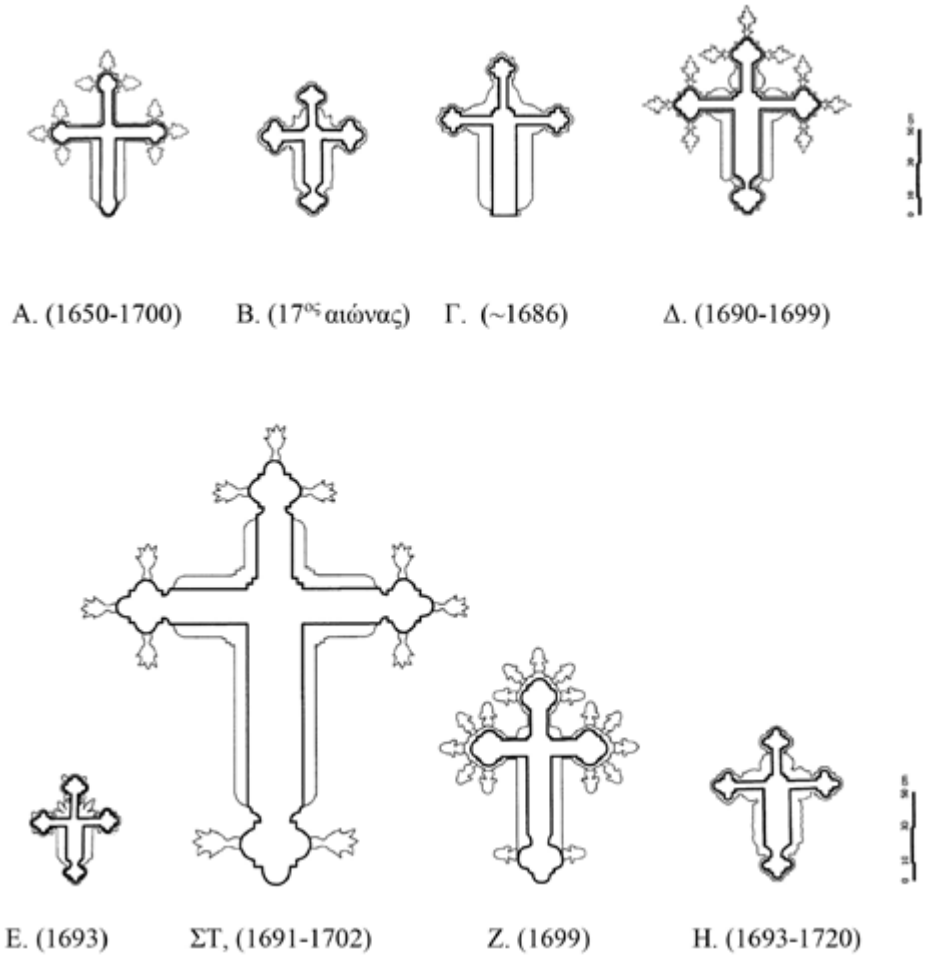

Σχέδιο 125. Σταυροί ἀπό τά εἰκονοστάσια στούς Ναούς: Α. Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ Πατηριώτη στήν κοινότητα Ἀρχαγγέλου, Β. Ἁγίου Γεωργίου στήν Ἰαλυσό, Γ. Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Παραδείσι, Δ. Ἁγίου Φιλήμονα Ἀρνίθας, Ε. Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς, ΣΤ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στή Λίνδο, Ζ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου (Καθολικῆς) Κατταβιᾶς, Η. Παναγίας τῆς Μυρτενῆς στήν Ἰαλυσό.

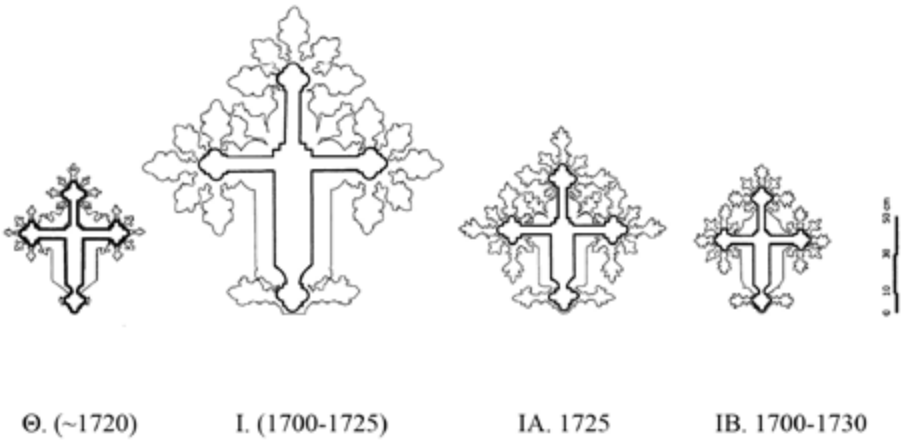

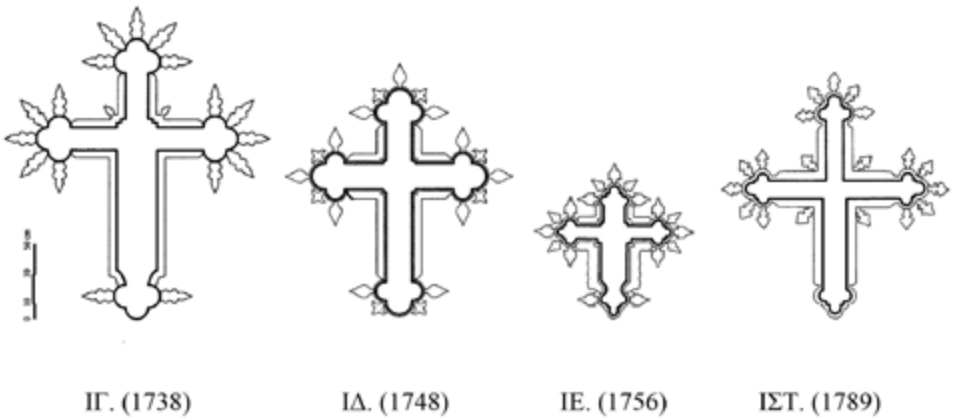

Σχέδιο 126. Σταυροί ἀπό τά εἰκονοστάσια στούς Ναούς: Θ. Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Ρωμαίας στό Γεννάδι, Ι. Ἁγίου Νικολάου στήν Ἰαλυσό, ΙΑ. Ἁγίου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο, ΙΒ. Ἁγίου Νικολάου Ἄνω στή Λίνδο, ΙΓ. Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι, ΙΔ. Ἁγίου Γεωργίου Κάτω στήν Πόλη τῆς Ρόδου, ΙΕ. Ταξιάρχη Μιχαήλ Θάρρι, ΙΣΤ. Ἁγίου Νικολάου στήν Πόλη τῆς Ρόδου.

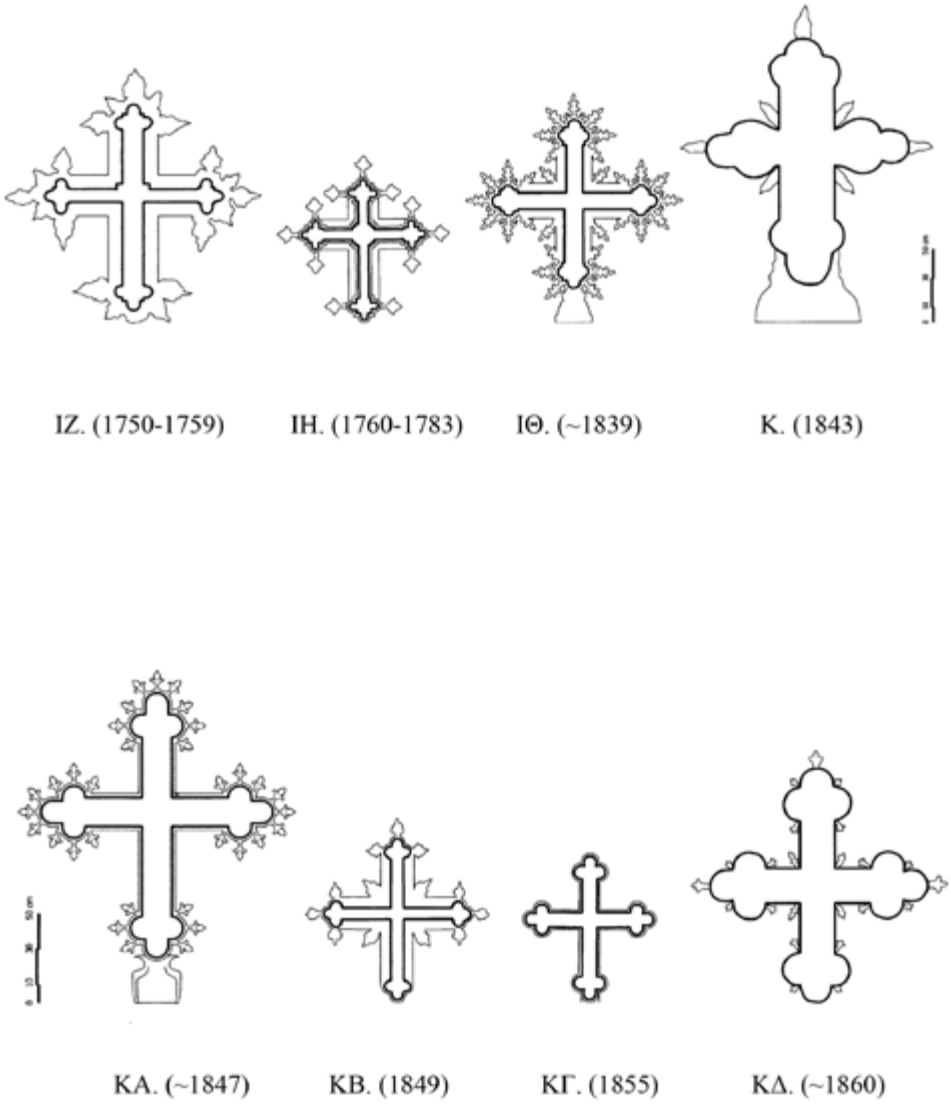

Σχέδιο 127. Σταυροί ἀπό τά εἰκονοστάσια στούς Ναούς: ΙΖ. Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στήν ὁδό Δαμασκηνοῦ τῆς Πόλεως Ρόδου, ΙΗ. Παναγίας Τσαμπίκας Χαμηλῆς, ΙΘ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου, Κ. Ἁγίου Γεωργίου στή Μαλώνα, ΚΑ. Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινοῦ, ΚΒ. Ἁγίου Παντελεήμονος στή Μεσαιωνική Πόλη, ΚΓ. Ὕψωσης τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στή Μαλώνα, ΚΔ. Ἁγίου Δημητρίου Καλαβάρδων.

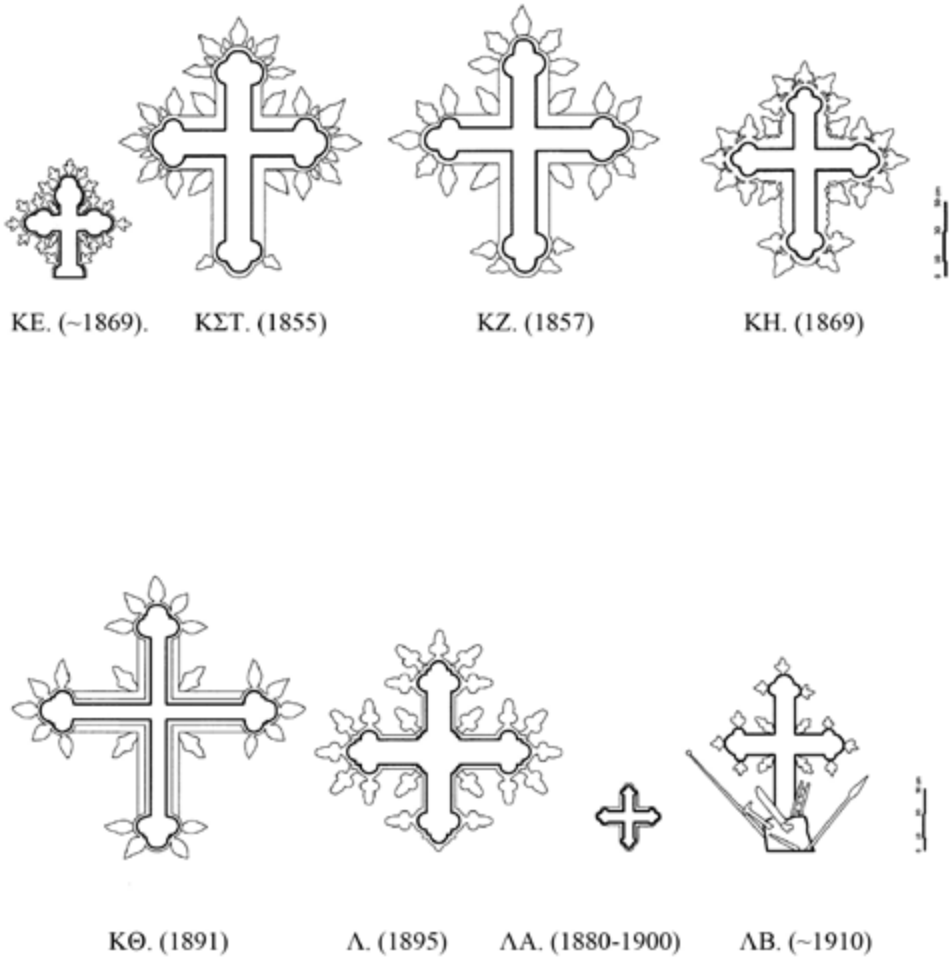

Σχέδιο 128. Σταυροί ἀπό τά εἰκονοστάσια στούς Ναούς: ΚΕ. Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στό Παραδείσι, ΚΣΤ. Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες, ΚΖ. Ἁγίας Αἰκατερίνης στά Καλαβάρδα, ΚΗ. Ταξιαρχῶν στήν Κάλαθο. ΚΘ. Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στίς Καλυθιές, Λ. Ἁγίου Νικολάου στό Παραδείσι, ΛΑ. Παναγίας στήν Ἐλεοῦσα, ΛΒ. Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Προφύλια.

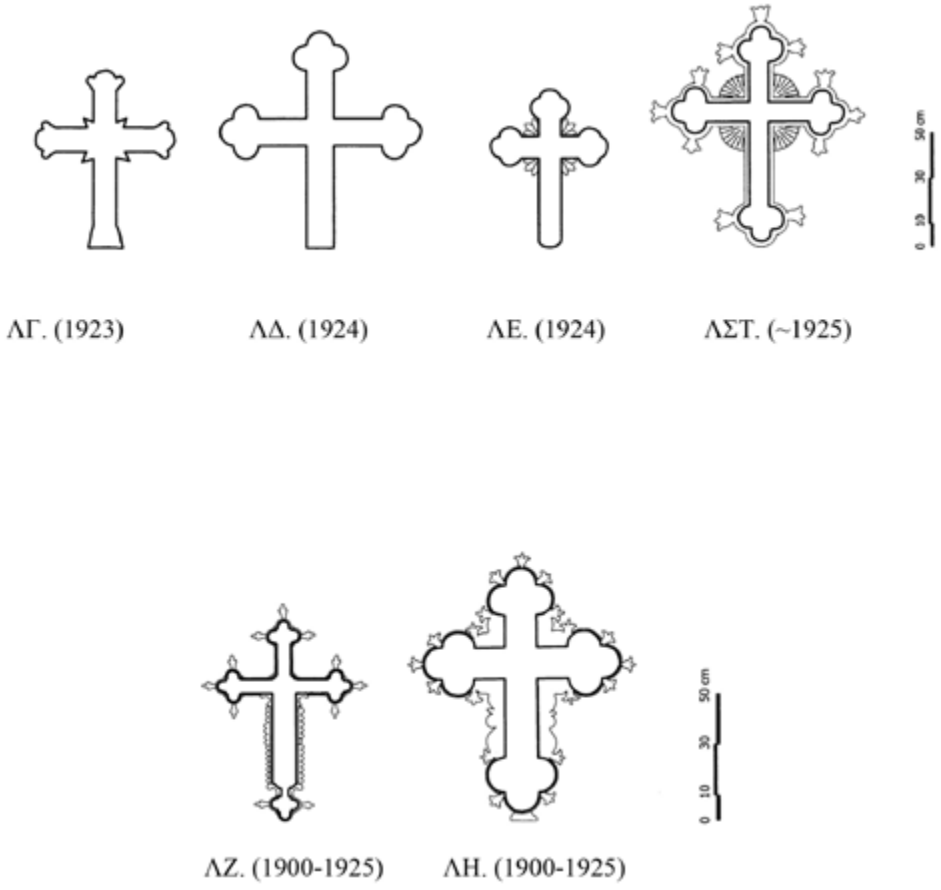

Σχέδιο 129. Σταυροί ἀπό τά εἰκονοστάσια στούς Ναούς: ΛΓ. Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας στό Παραδείσι, ΛΔ. Ἁγίου Γεωργίου στίς Φάνες, ΛΕ. Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Σπορινοῦ στήν Κρεμαστή, ΛΣΤ. Ἁγίου Παντελεήμονα στά Σιάννα. ΛΖ. Ἁγίου Μερκουρίου στό Κοιμητήριο τοῦ Ἰστρίου. ΛΗ. Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στήν Ἰαλυσό.

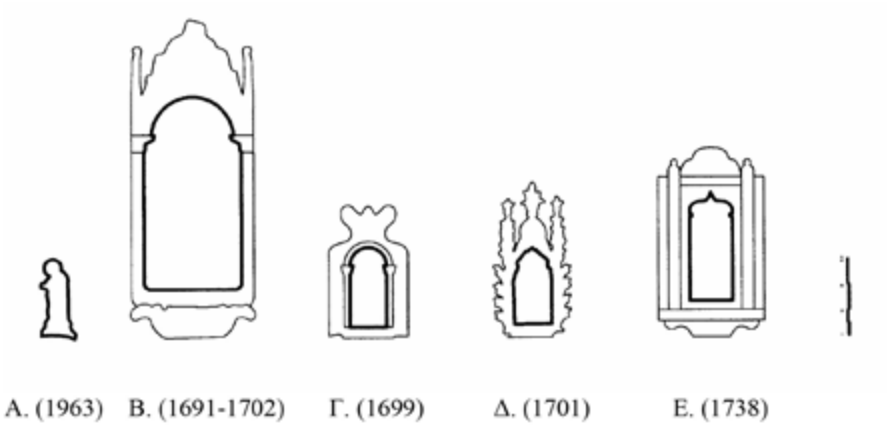

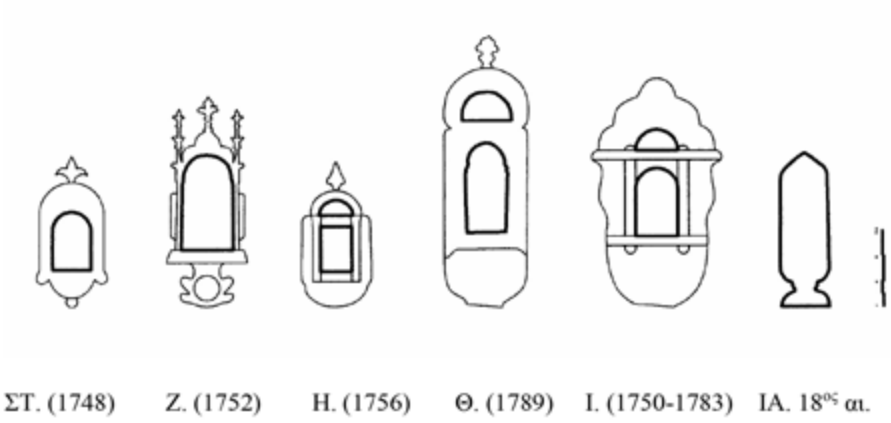

Σχέδιο 130. Λυπηρά ἀπό εἰκονοστάσια στούς Ναούς: Α. Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς Ἀρχαγγέλου, Β. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στή Λίνδο, Γ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κατταβιά, Δ. Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου, Ε. Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι, ΣΤ. Ἁγίου Γεωργίου Κάτω στήν Πόλη τῆς Ρόδου, Ζ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στό Ἀσκληπειό, Η. Ταξιάρχης Μιχαήλ Θάρρι, Θ. Ἅγιος Νικόλαος στήν Πόλη τῆς Ρόδου, Ι. Κοίμηση τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό. ΙΑ. Ἅγιος Γεώργιος ἐξωκκλήσι στή Λαχανιά.

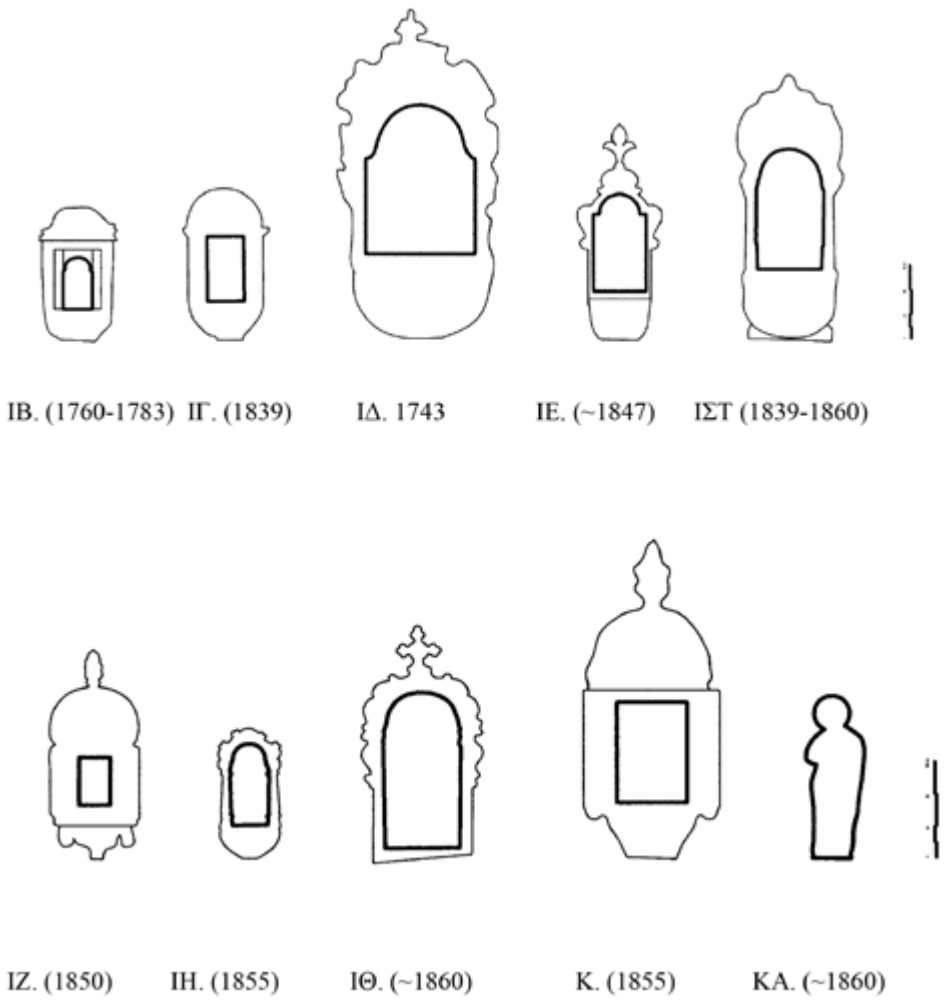

Σχέδιο 131. Λυπηρά ἀπό εἰκονοστάσια στούς Ναούς: ΙΒ. Παναγίας Τσαμπίκας Χαμηλῆς, ΙΓ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου, ΙΔ. Ἁγίου Γεωργίου στή Μαλώνα, ΙΕ. Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινοῦ, ΙΣΤ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κρεμαστή, ΙΖ. Ἁγίου Παντελεήμονα στή Μεσαιωνική Πόλη, ΙΗ. Ὕψωσης τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στή Μαλώνα, ΙΘ. Ἁγίου Δημητρίου στά Καλαβάρδα, Κ. Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες, ΚΑ. Παναγίας Ὑψενῆς στή Λάρδο.

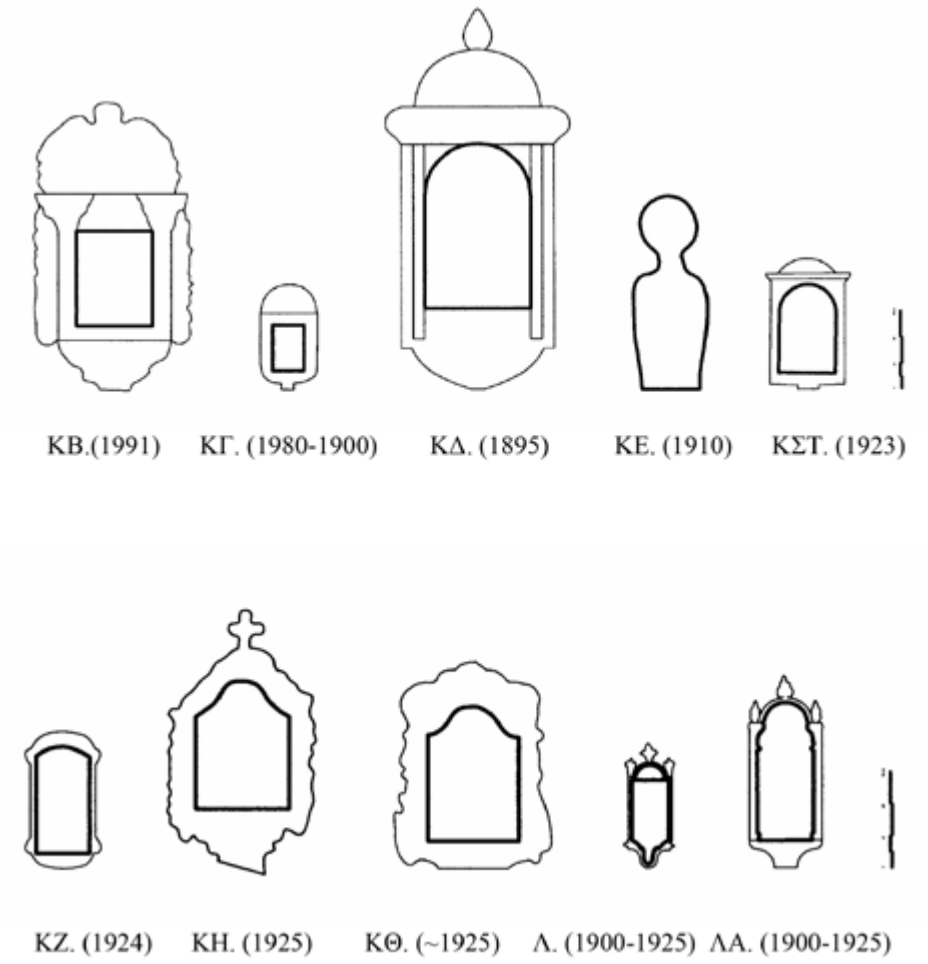

Σχέδιο 132. Λυπηρά ἀπό εἰκονοστάσια στούς Ναούς: ΚΒ. Μεταμόρφωση τοῦ Σωτῆρος στίς Καλυθιές, ΚΓ. Ἐλεοῦσα (1880-1900), ΚΔ. Ἅγιος Νικόλαος Παραδεισίου (1895), ΚΕ. Γέννηση τῆς Θεοτόκου στήν Προφύλια, ΚΣΤ. Ἁγία Ἀναστασία ἡ Φαρμακολύτρια στό Παραδείσι, ΚΖ. Ἅγιος Γεώργιος ὁ Σπορινός στήν Κρεμαστή, ΚΗ. Ἅγιος Νικόλαος στήν Παστίδα, ΚΘ. Ἅγιος Παντελεήμονας ὁ νέος στά Σιάννα, Λ. Ἅγιος Μερκούριος στό Κοιμητήριο τοῦ Ἴστριου, ΛΑ. Κοίμηση τῆς Θεοτόκου στόν Μεσαναγρό.

Α. 1699

Β. ~1699

Γ. 1691-1702

Δ. 1725

Ε. 1700-1725

Σχέδιο 133. Δράκοντες καί φυλακτικά στοιχεῖα ἀπό εἰκονοστάσια τῆς Ρόδου, πού ἀντιστοιχοῦν στούς Ναούς: Α. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κατταβιά, Β. Ἁγίας Εἰρήνης στήν Λαχανιά, Γ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στή Λίνδο, Δ. Ἁγίου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο, Ε. Ἁγίου Νικολάου στήν Ἰαλυσό.

ΣΤ. 1748

Ζ. 1789

Η. ~1847

Θ. 1850

Ι. 1855

Σχέδιο 134. Δράκοντες καί φυλακτικά στοιχεῖα ἀπό εἰκονοστάσια τῆς Ρόδου, πού ἀντιστοιχοῦν στούς Ναούς: ΣΤ. Ἁγίου Γεωργίου Κάτω στήν Πόλη τῆς Ρόδου, Ζ. Ἁγίου Νικολάου στήν Πόλη τῆς Ρόδου, Η. Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινοῦ, Θ. Ἁγίου Παντελεήμονος τῆς Πόλεως Ρόδου, Ι. Ὕψωσης τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στή Μαλώνα.

ΙΑ. 1855

ΙΒ. ~1860

ΙΓ. 1862-1863

ΙΔ ~1867

Σχέδιο 135. Δράκοντες καί φυλακτικά στοιχεῖα ἀπό εἰκονοστάσια τῆς Ρόδου, πού ἀντιστοιχοῦν στούς Ναούς: Ι. Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες, ΙΒ. Ἁγίου Ἰσιδώρου στήν ὁμώνυμη κοινότητα, ΙΓ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Καλόπετρα, ΙΔ. Ἁγίου Γεωργίου (ἐνοριακός) στή Λαχανιά.

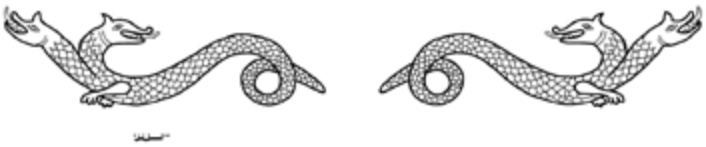

ΙΕ. 1891-1903

ΙΣΤ. 1900-1925

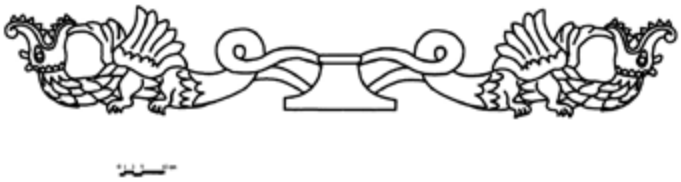

ΙΖ. 1900-1925

ΙΗ. ~1925

Σχέδιο 136. Δράκοντες ἀπό εἰκονοστάσια τῆς Ρόδου, πού ἀντιστοιχοῦν στούς Ναούς: ΙΕ. Ἁγίου Γεωργίου Ἄνω τῆς Πόλεως Ρόδου, ΙΣΤ. Προφήτη Ἠλία στήν Ἀρνίθα, ΙΖ. Ἁγίου Μερκουρίου τοῦ Κοιμητηρίου στόν Ἴστριο, ΙΗ. Ἁγίου Παντελεήμονος (νέος ναός) στά Σιάννα.

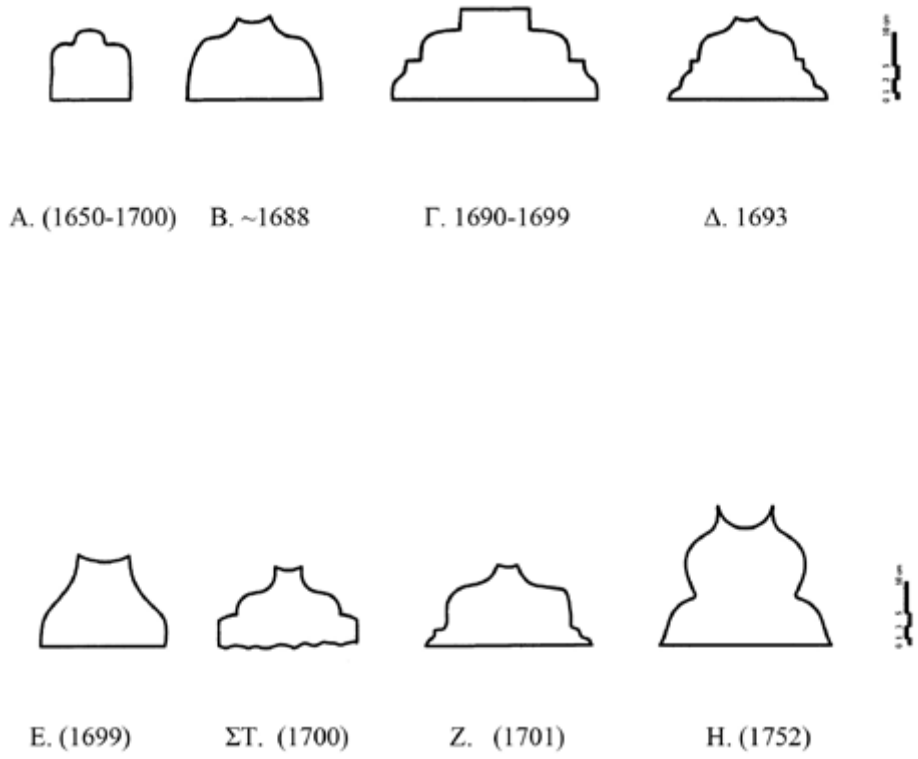

Σχέδιο 137. Τά περιγράμματα τῆς σχηματικῆς παράστασης τοῦ Ἅδη στή βάση τοῦ σταυροῦ ἀπό τά εἰκονοστάσια στούς Ναούς: Α. Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στήν κοινότητα Ἀρχαγγέλου, Β. Ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Θεολόγου στό Παραδείσι, Γ. Ἁγίου Φιλήμονα Ἀρνίθας, Δ. Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς στόν Ἀρχάγγελο, Ε. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κατταβιά, ΣΤ. Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Καμειρί Μασάρεως, Ζ. Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο, Η. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στό Ἀσκληπειό.

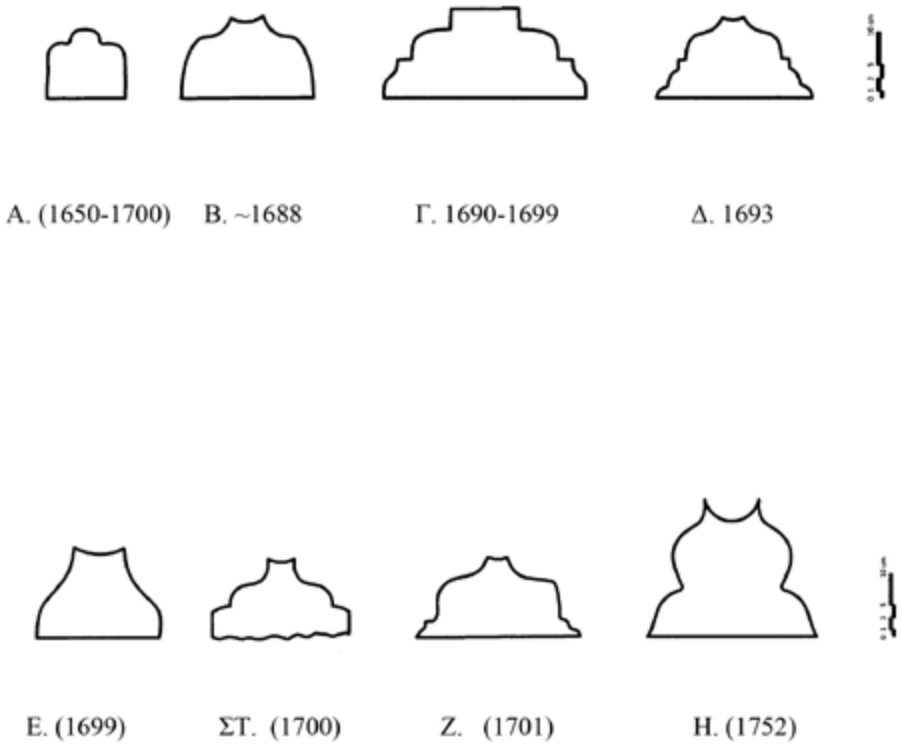

Σχέδιο 138. Τά περιγράμματα τῆς σχηματικῆς παράστασης τοῦ Ἅδη στή βάση τοῦ σταυροῦ ἀπό τά εἰκονοστάσια στούς Ναούς: Θ. Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Θάρρι, Ι. Ἁγίας Αἰκατερίνης στά Καλαβάρδα, Κ. Ἁγίου Λουκᾶ στή Σορωνή, ΚΑ. Ἁγίου Νικολάου στό Παραδείσι, ΚΒ. Ἐλεούσας, ΚΓ. Ἁγίου Μερκουρίου στόν Ἴστριο, ΚΔ. Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Προφύλια.

Α. (~1847)

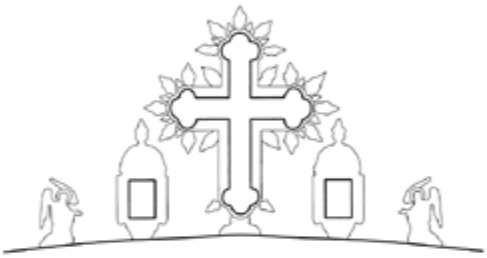

Β. (1855)

Γ. (~1867)

Σχέδιο 139. Ἐμπλουτισμός τῆς στέψης μέ ἐπί πλέον θέματα (ἀγγέλους, ἀετούς) ἀπό τά εἰκονοστάσια στούς Ναούς: Α. Ταξιαρχῶν τῆς κοινότητας Ἀρχαγγέλου, Β. Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες, Γ. Ἁγίου Γεωργίου (ἐνοριακός) Λαχανιᾶς.

Δ. (1860-1875)

Ε. (1888)

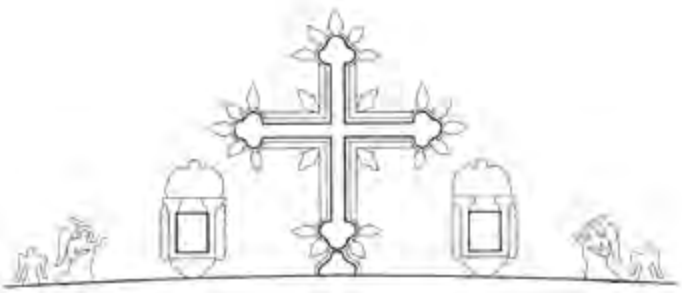

ΣΤ. (1891)

Σχέδιο 140. Ἐμπλουτισμός τῆς στέψης μέ ἐπί πλέον θέματα (ἀγγέλους, ἀετούς) ἀπό τά εἰκονοστάσια στούς Ναούς: Δ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἔμπωνα, Ε. Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Ψίνθο, ΣΤ. Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στίς Καλυθιές.

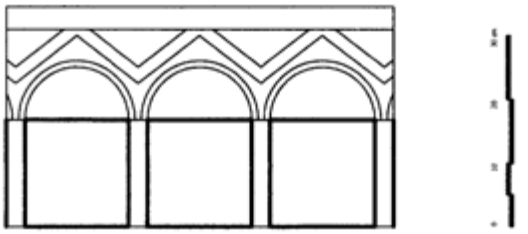

Α. (~1686).

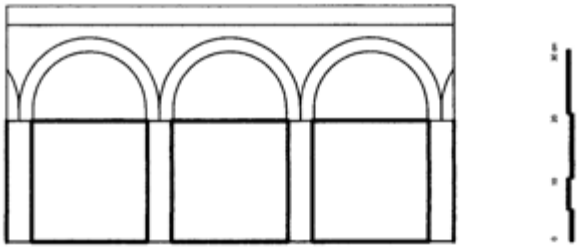

Β. (1700)

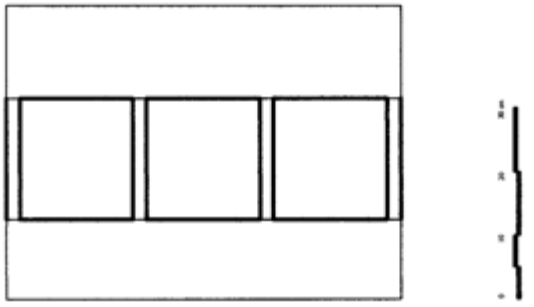

Γ. (1693-1720)

Σχέδιο 141. Τά πλαίσια τῶν μικρῶν εἰκόνων τῆς Δέησης, τοῦ Δωδεκαόρτου, καί τῶν Προφητῶν ἀπό τά εἰκονοστάσια στούς Ναούς: Α. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Παραδείσι, Β. Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Καμειρί, Μάσσαρι, Γ. Παναγίας Μυρτενῆς στήν Ἰαλυσό.

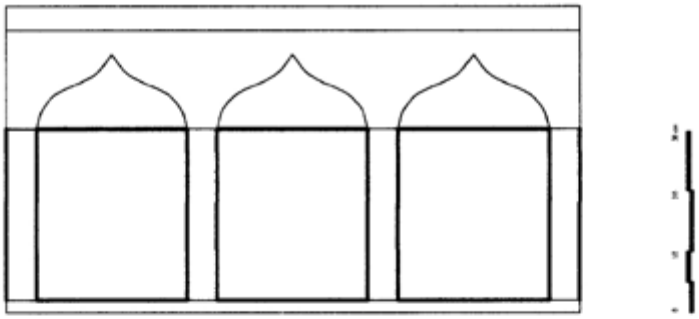

Δ. (1748)

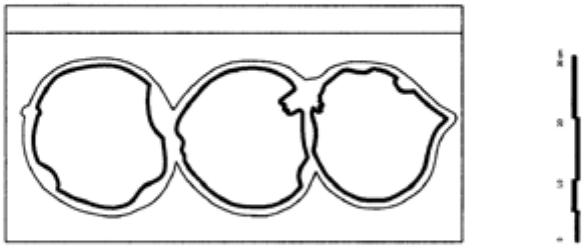

Ε. (~1720)

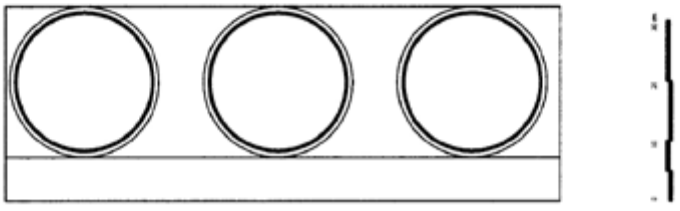

ΣΤ. (~1752)

Σχέδιο 142. Τά πλαίσια τῶν μικρῶν εἰκόνων τῆς Δέησης, τοῦ Δωδεκαόρτου, καί τῶν Προφητῶν ἀπό τά εἰκονοστάσια στούς Ναούς: Δ. Ἁγίου Γεωργίου Κάτω στήν Πόλη τῆς Ρόδου, Ε. Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Ρωμαίας στό Γεννάδι, ΣΤ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στό Ἀσκληπειό.

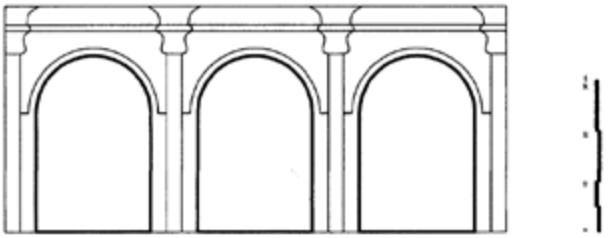

Η. (~1847)

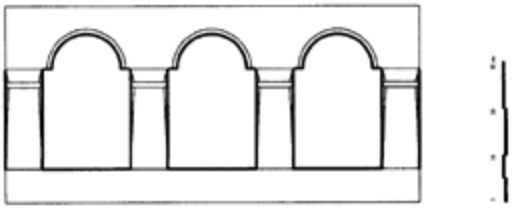

Θ. (1855)

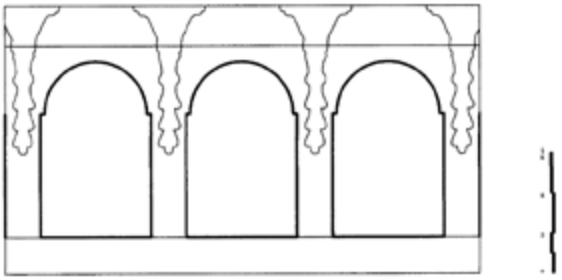

Ι. (~1860)

Σχέδιο 143. Τά πλαίσια τῶν μικρῶν εἰκόνων τῆς Δέησης, τοῦ Δωδεκαόρτου, καί τῶν Προφητῶν ἀπό τά εἰκονοστάσια στούς Ναούς: Η. Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινοῦ. Θ. Ὕψωσης τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στή Μαλώνα, Ι. Ἁγίου Δημητρίου στά Καλαβάρδα.

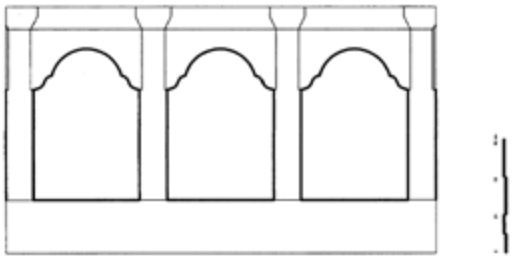

ΙΑ. (~1860)

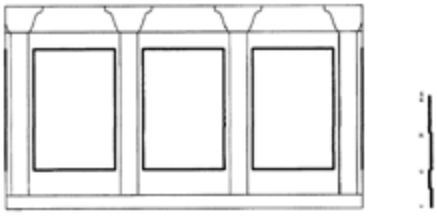

ΙΒ. (~1867)

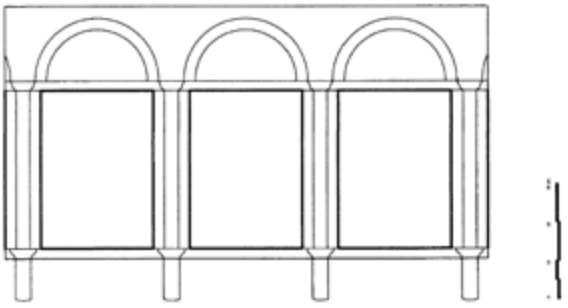

ΙΓ. (1855).

Σχέδιο 144. Τά πλαίσια τῶν μικρῶν εἰκόνων τῆς Δέησης, τοῦ Δωδεκαόρτου, καί τῶν Προφητῶν ἀπό τά εἰκονοστάσια στούς Ναούς: ΙΑ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Καλόπετρα, ΙΒ. Ἁγίου Γεωργίου (ἐνοριακός) στήν Λαχανιά, ΙΓ. Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες.

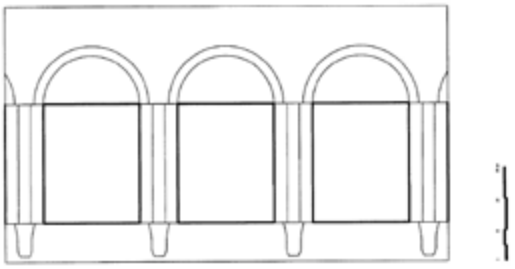

ΙΔ. (1882)

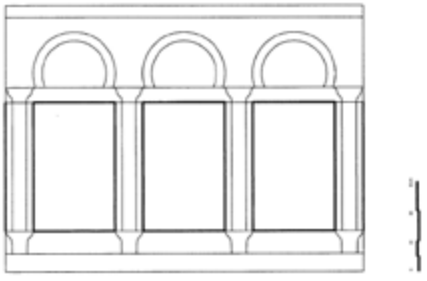

ΙΓ. (1891)

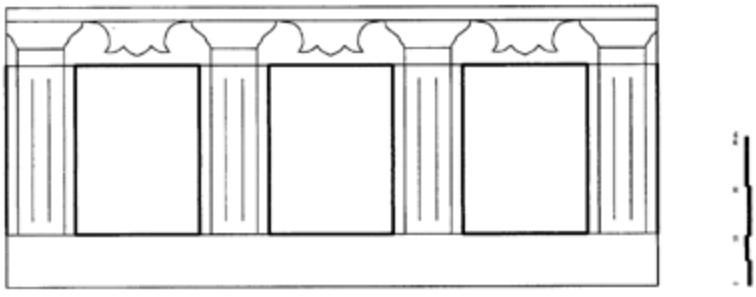

ΙΔ. (~1910)

Σχέδιο 145. Τά πλαίσια τῶν μικρῶν εἰκόνων τῆς Δέησης, τοῦ Δωδεκαόρτου, καί τῶν Προφητῶν ἀπό τά εἰκονοστάσια στούς Ναούς: ΙΒ. Ἁγίου Γεωργίου στά Λάερμα, ΙΓ. Ἁγίου Μερκουρίου στόν Ἴστριο, ΙΔ. Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Προφύλια.

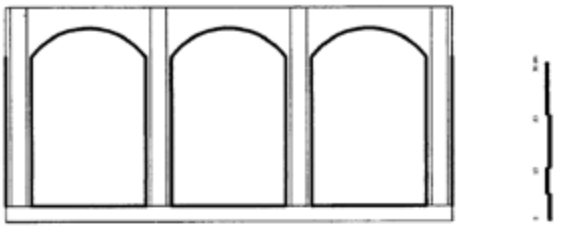

ΙΕ. (1923)

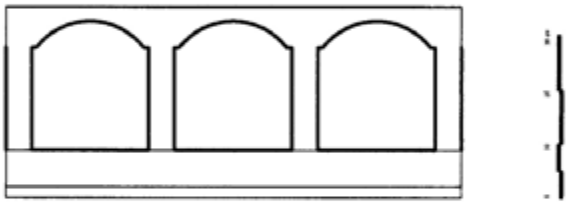

ΙΣΤ. (1924)

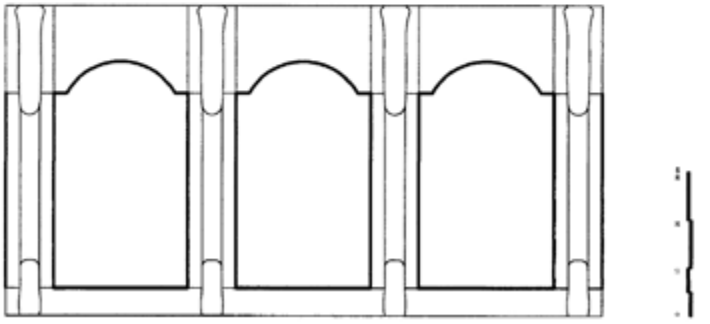

ΙΖ. (~1925)

Σχέδιο 146. Τά πλαίσια τῶν μικρῶν εἰκόνων τῆς Δέησης, τοῦ Δωδεκαόρτου, καί τῶν Προφητῶν ἀπό τά εἰκονοστάσια στούς Ναούς: ΙΕ. Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας στό Παραδείσι, ΙΣΤ. Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Σπορινοῦ στήν Κρεμαστή, ΙΖ. Ἁγίου Παντελεήμονα (νέος) στά Σιάννα.

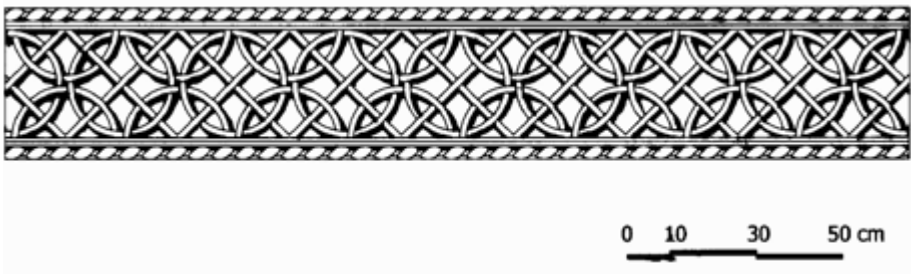

Σχέδιο 147. Τό ἐπιστύλιο στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στό Βάτι (14ος-16ος αἰ.)

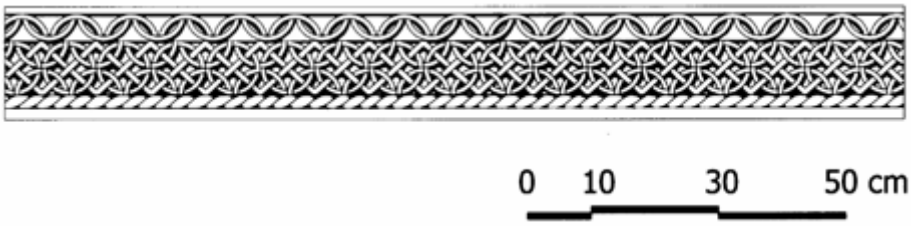

Σχέδιο 148. Τό ἐπιστύλιο στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (ἐξωκκλήσι) στή Λαχανιά (14ος-16ος αἰ.)

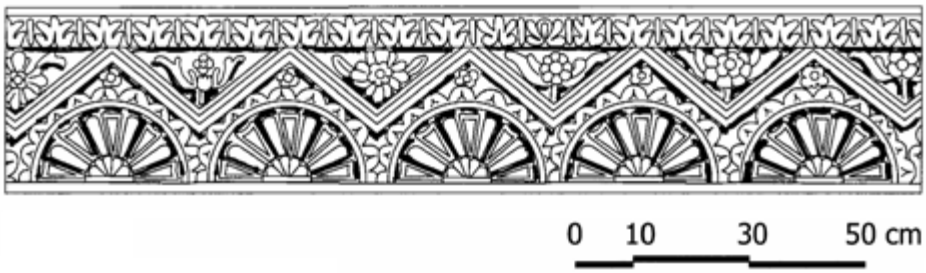

Σχέδιο 149. Κοσμητική ζώνη ἀπό τό εἰκονοστάσι στό Ναό τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Παραδείσι (~1686).

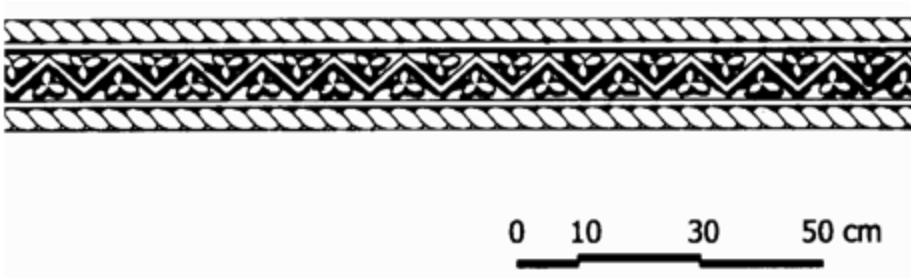

Σχέδιο 150. Ἐπιστήλιο ἀπό τόν παλαιό ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Ἄνω στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1680-1700).

Σχέδιο 151. Κοσμητική ζώνη στό εἰκονοστάσι τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στήν Ἰαλυσό (17ος αἰ.)

Σχέδιο 152. Τό ἐπιστύλιο τοῦ εἰκονοστασίου στόν Ναό τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς στόν Ἀρχάγγελο (1693).

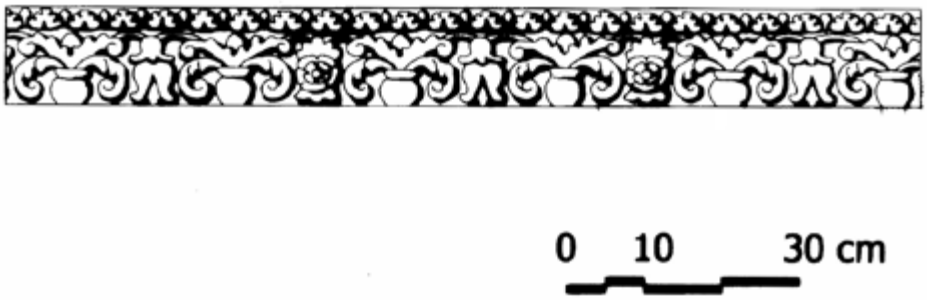

Σχέδιο 153. Κοσμητική ζώνη ἀπό τό εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς στόν Ἀρχάγγελο (1693).

Σχέδιο 154. Τό ἐπιστύλιο στό εἰκονοστάσι τοῦ ναοῦ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου - Παναγίας Καθολικῆς Κατταβιᾶς (1699).

Σχέδιο 155. Κοσμητική ζώνη στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου - Παναγίας Καθολικῆς Κατταβιᾶς (1699).

Σχέδιο 156. Τό ἐπιστύλιο στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Φιλήμονα Ἀρνίθας (1690-1699).

Σχέδιο 157. Κοσμητική ζώνη ἀπό τό εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο (1701).

Σχέδιο 158. Τό ἐπιστύλιο στόν Ναό τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1693-1701).

Σχέδιο 159. Κοσμητική ζώνη ἀπό τό εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἀποστόλου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο (1725).

Σχέδιο 160. Κοσμητική ζώνη ἀπό τό εἰκονοστάσι στόν Ναό τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1700-1730).

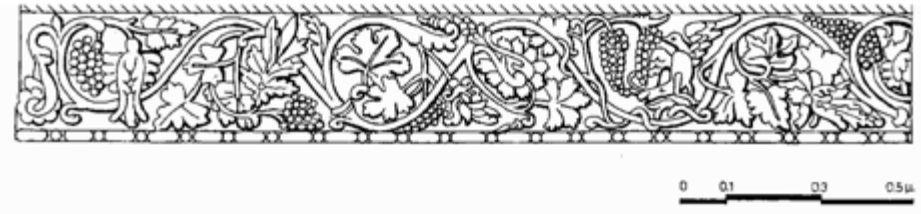

Σχέδιο 161. Τό ἐπιστύλιο στό εἰκονοστάσι στόν Ναό τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1700-1730).

Σχέδιο 162. Κοσμητική ζώνη ἀπό τό εἰκονοστάσι στόν Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι, στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1738).

Σχέδιο 163. Κοσμητική ζώνη ἀπό τό εἰκονοστάσι στόν Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι, στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1738).

Σχέδιο 164. Ἐπιστήλιο ἀπό τό εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Κάτω, στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1748).

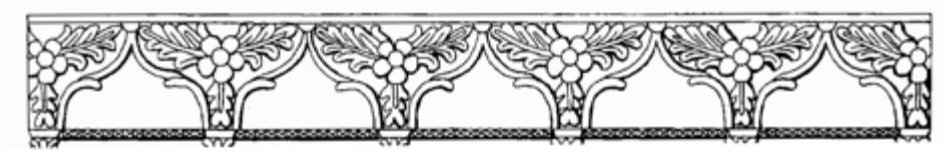

Σχέδιο 165. Κοσμητική ζώνη στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Κάτω στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1748).

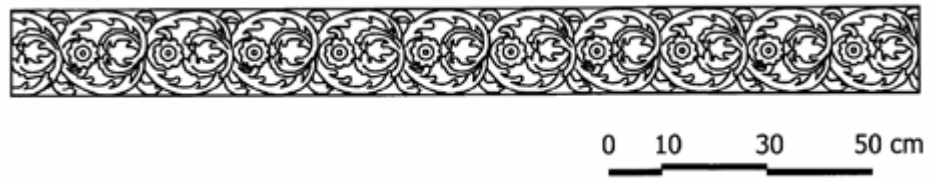

Σχέδιο 166. Κοσμητική ζώνη στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου (1839).

Σχέδιο 167. Κοσμητική ζώνη στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου (1839).

Σχέδιο 168. Κοσμητική ζώνη στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου (1839).

Σχέδιο 169. Κοσμητική ζώνη στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στή Μαλώνα (1843).

Σχέδιο 170. Κοσμητική ζώνη ἀπό τό εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (ἐνοριακό) στή Λαχανιά (~1867).

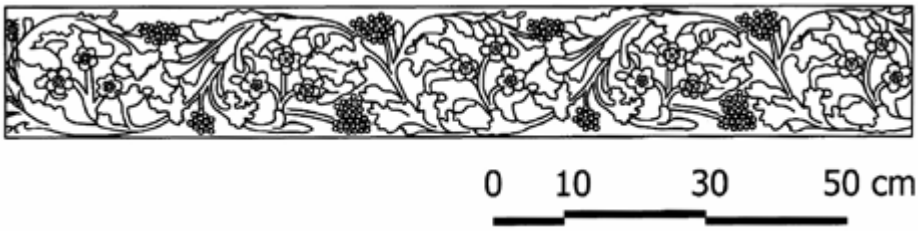

Σχέδιο 171. Κοσμητική ζώνη στό ἐπιστύλιο τοῦ εἰκονοστασίου τοῦ Ναοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Θάρρι (1756).

Σχέδιο 172. Κοσμητική ζώνη στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες (1855).

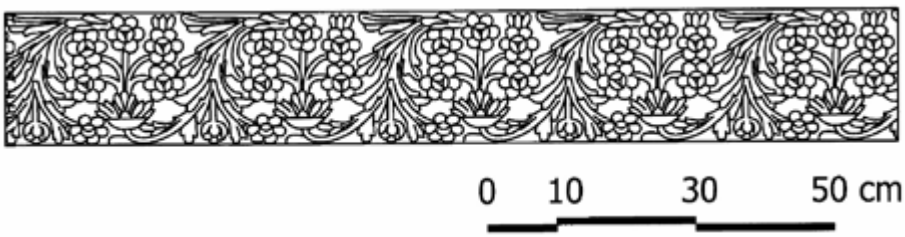

Σχέδιο 173. Κοσμητική ζώνη ἀπό τό εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Ψίνθο (1888).

Σχέδιο 174. Κοσμητική ζώνη στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα στά Σιάννα (~1925).

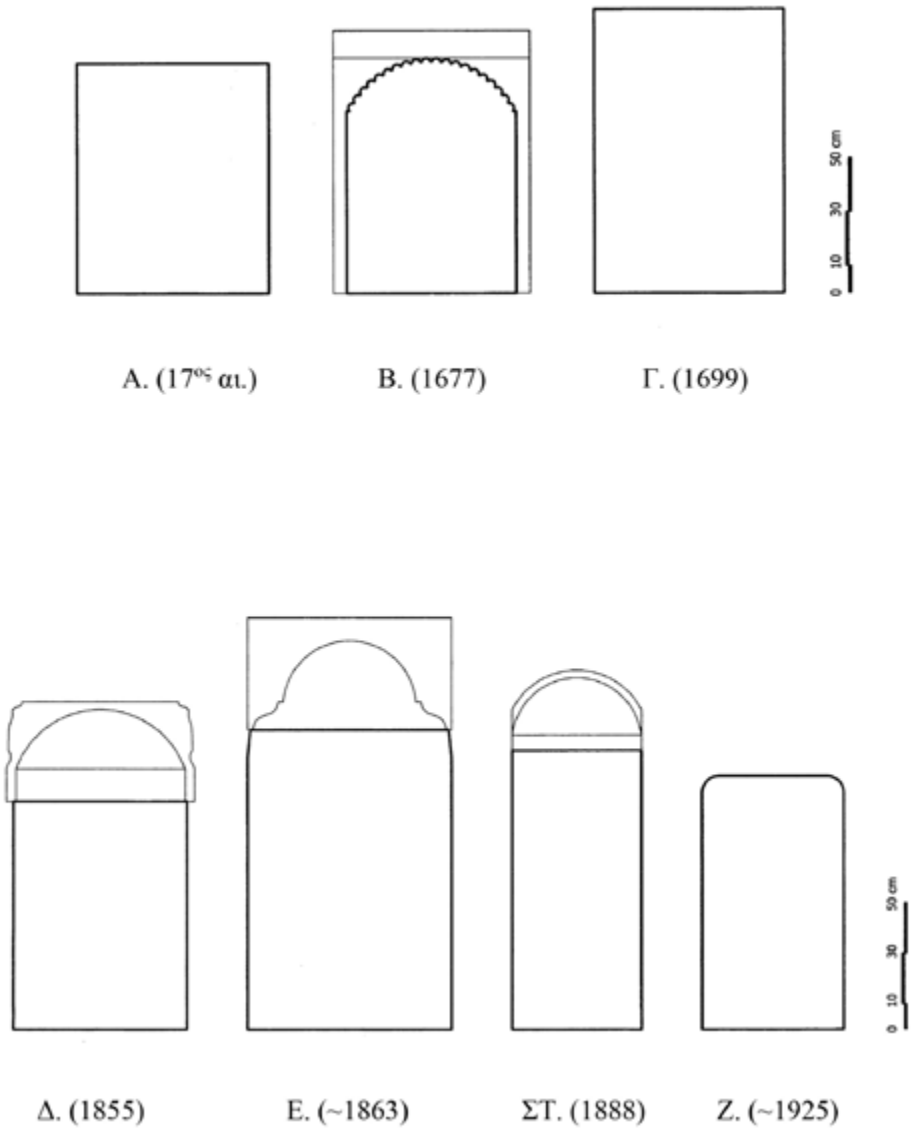

Σχέδιο 175. Δεσποτικές εἰκόνες ἀπό τά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν: Α. Ἁγίου Ἰωάννου τῆς Πόλεως Ρόδου (παλαιά, Παναγία Βρεφοκρατοῦσα), Β. Ἁγίας Ἀναστασίας Φαρμακολυτρίας Πόλεως Ρόδου (παλαιά, Παναγία Βρεφοκρατοῦσα), Γ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κατταβιά, Δ. Ὕψωσης τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στή Μαλώνα, Ε. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Καλόπετρα, ΣΤ. Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στήν Ψίνθο, Ζ. Ἁγίου Παντελεήμονα στά Σιάννα.

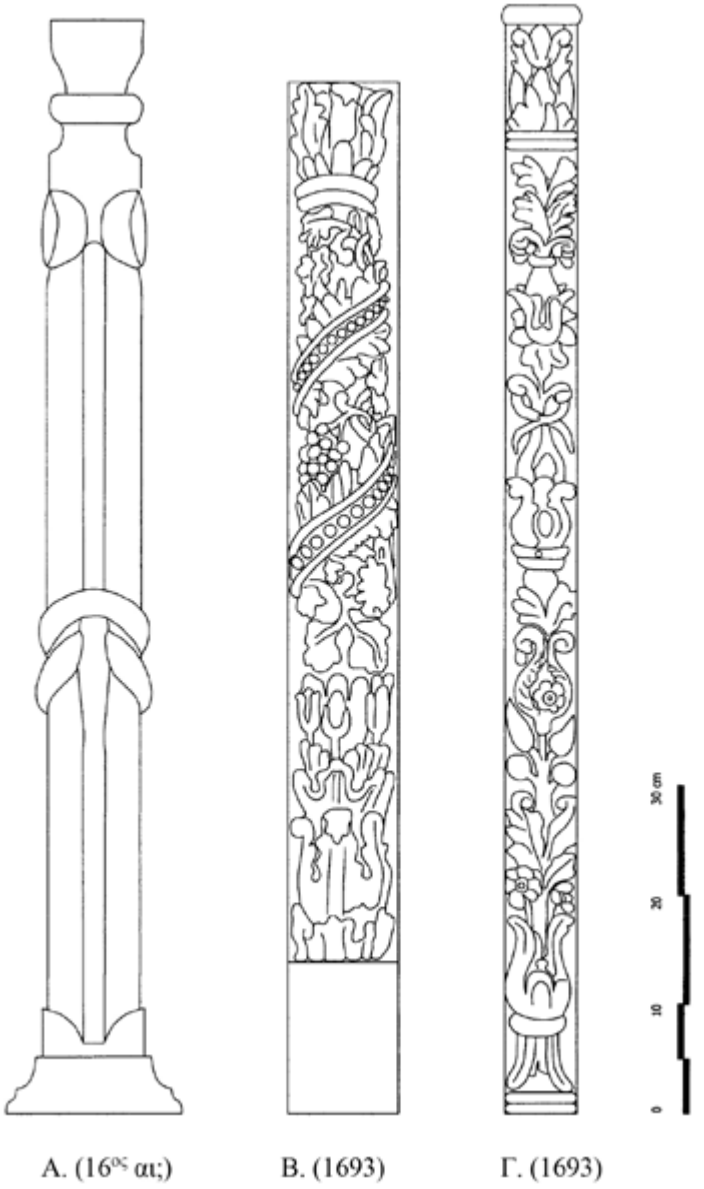

Σχέδιο 176. Κίονες ἀπό τά εἰκονοστάσια: Α. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στό Ἀσκληπειό, Β-Γ. Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς στόν Ἀρχάγγελο, Γ. Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο.

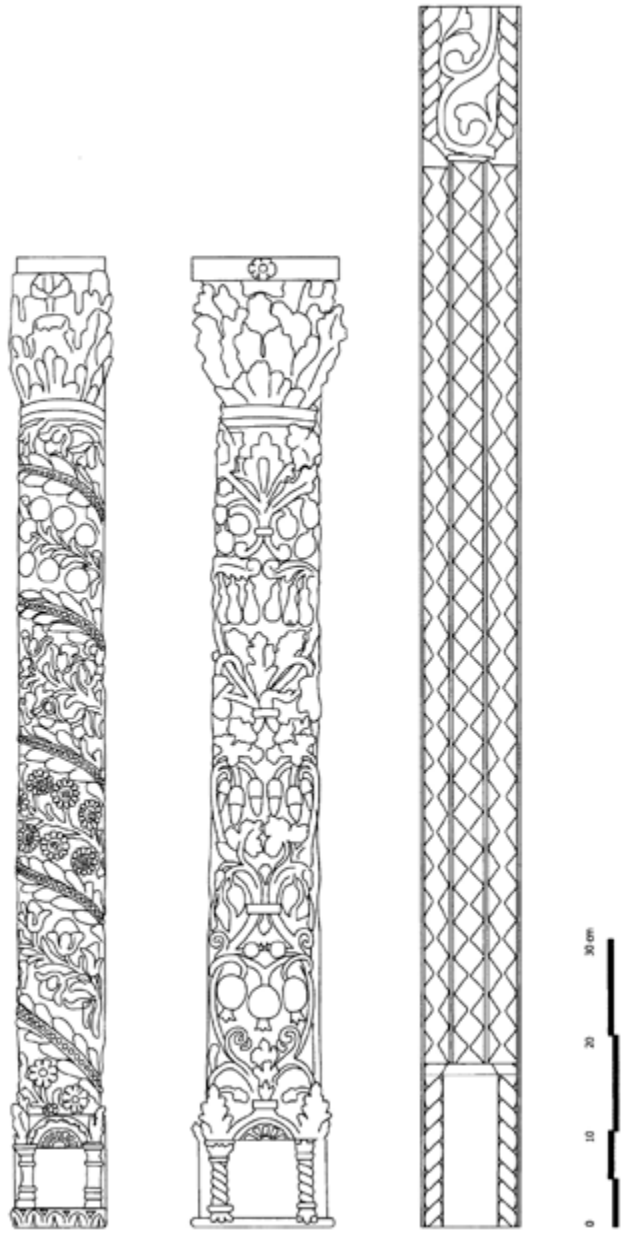

Σχέδιο 177. Κίονες ἀπό τά εἰκονοστάσια στούς Ναούς: Α-Β. Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο, Γ. Ἁγίου Γεωργίου Κάτω στήν Πόλη τῆς Ρόδου.

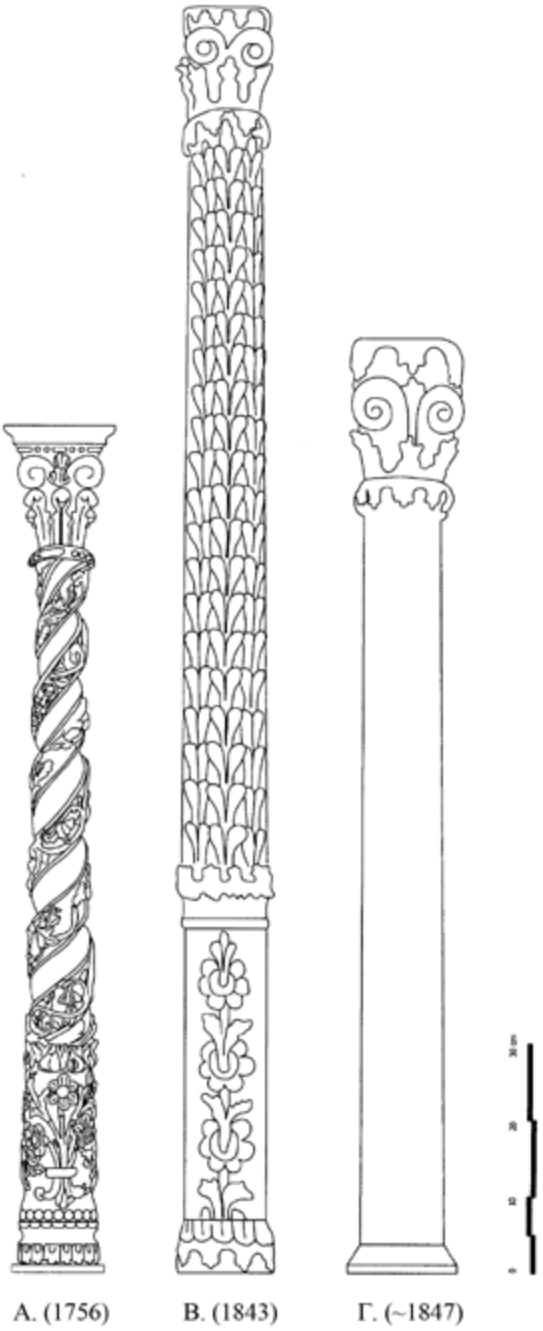

Σχέδιο 178. Κίονες ἀπό τά εἰκονοστάσια στούς Ναούς: Α. Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Θάρρι, Β. Ἁγίου Γεωργίου στή Μαλώνα, Γ. Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινοῦ.

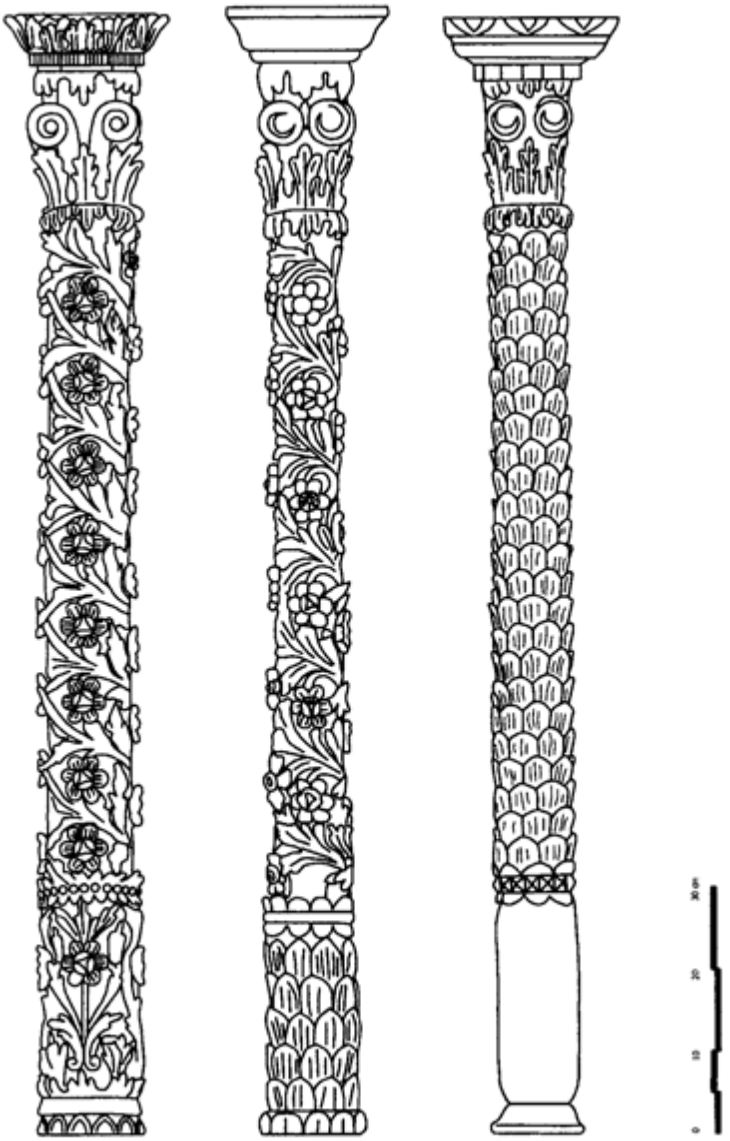

Σχέδιο 179. Κίονες ἀπό τά εἰκονοστάσια στούς Ναούς: Α. Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες, Β. Ἁγίας Μαρίνας Ἀπολακκιᾶς, Γ. Μονῆς Παναγίας τῆς Σκιαδενῆς στόν Μεσαναγρό.

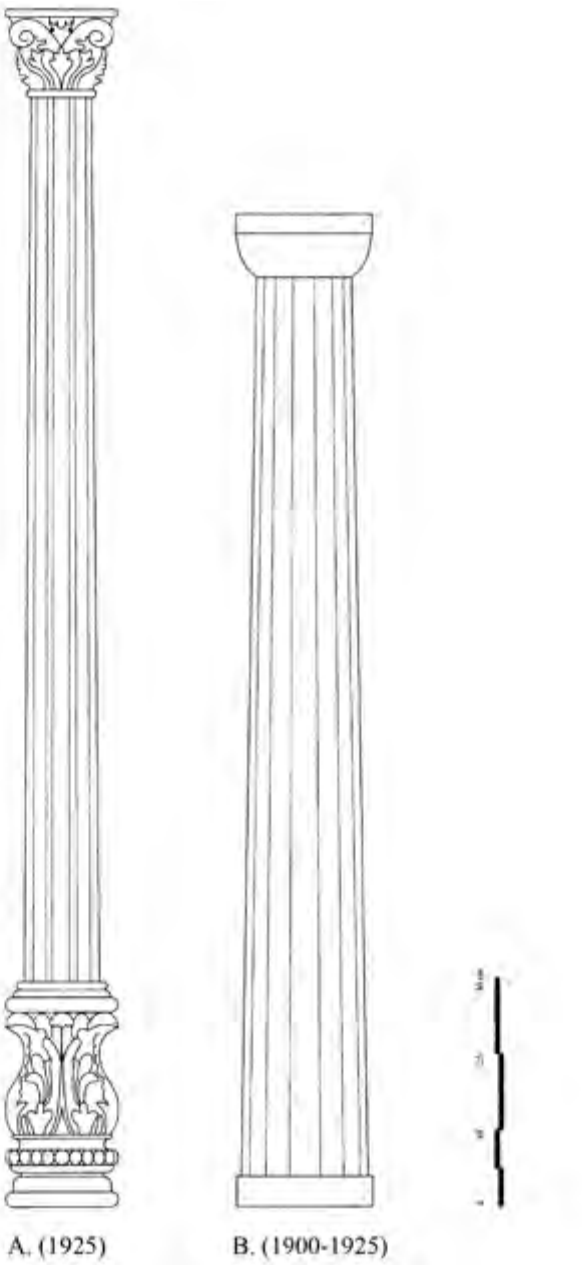

Σχέδιο 180. Κίονες ἀπό τά εἰκονοστάσια στούς Ναούς Α. Ἁγίου Νικολάου στήν Παστίδα, Β. Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στήν Ἰαλυσό.

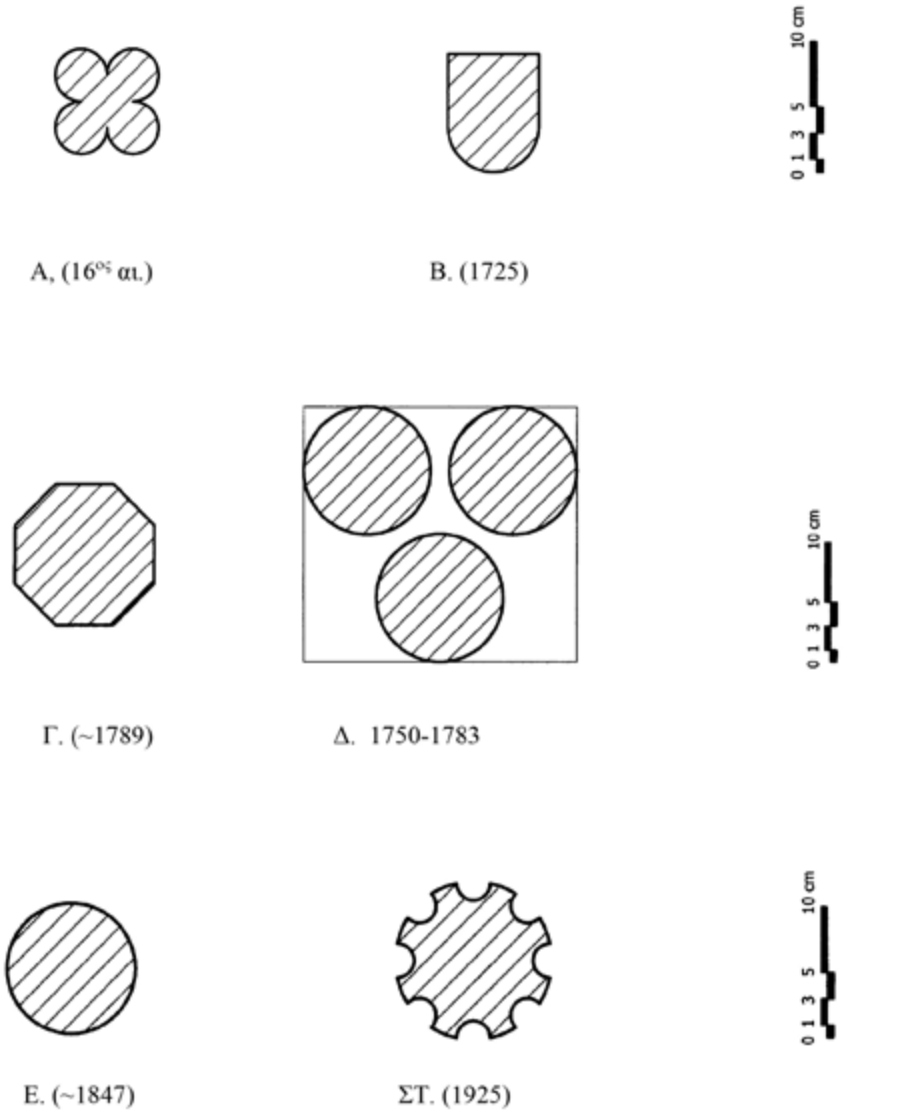

Σχέδιο 181. Οἱ ὁριζόντιες διατομές τῶν στυλωμάτων ἀπό τά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν. Α. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στό Ἀσκληπειό, Β. Ἁγίου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο, Γ. Ἁγίου Νικολάου Πόλεως Ρόδου, Δ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό, Ε. Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινοῦ, ΣΤ. Ἁγίου Νικολάου στήν Παστίδα.

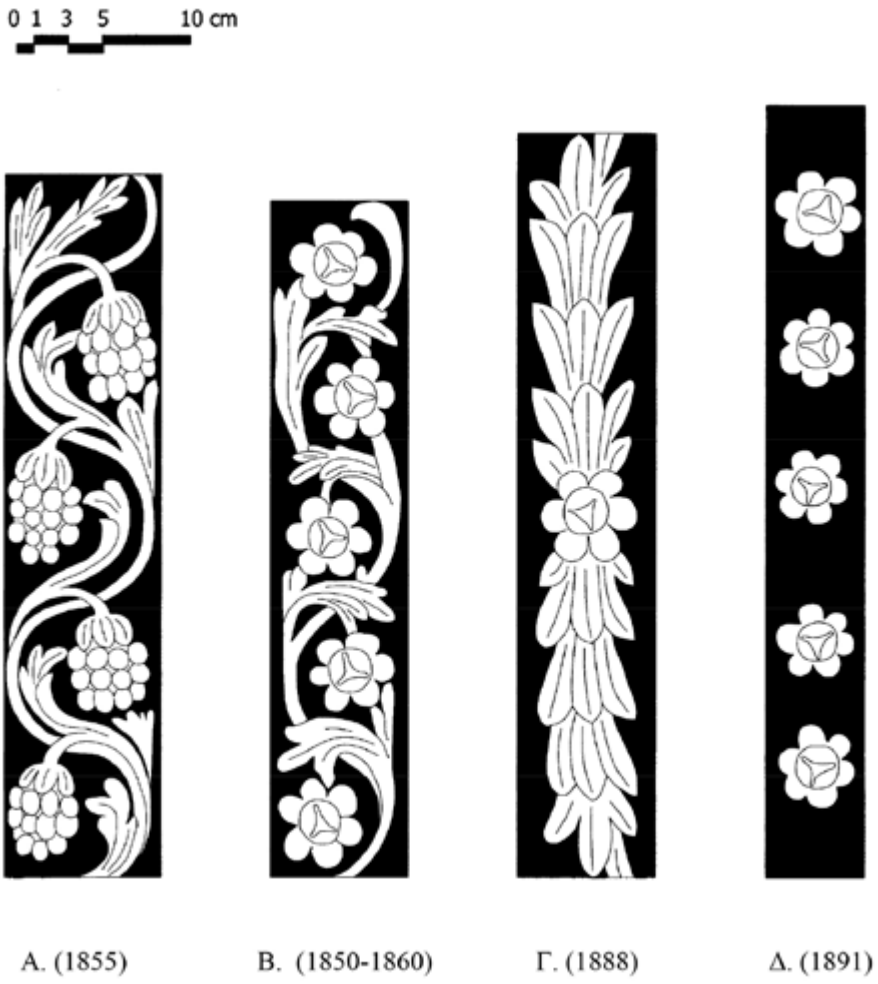

Σχέδιο 182. Διάκοσμος ἀπό πλαίσια στά κάτω τμήματα (ποδιές) τῶν θωρακίων ἀπό εἰκονοστάσια ναῶν τῆς Ρόδου: Α. Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες, Β. Ταξιάρχη Μιχαήλ στή Λάρδο, Γ. Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Ψίνθο, Δ. Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στίς Καλυθιές.

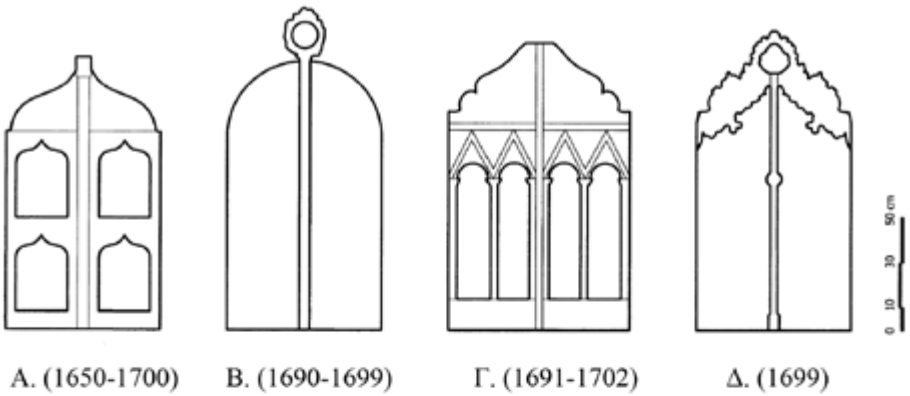

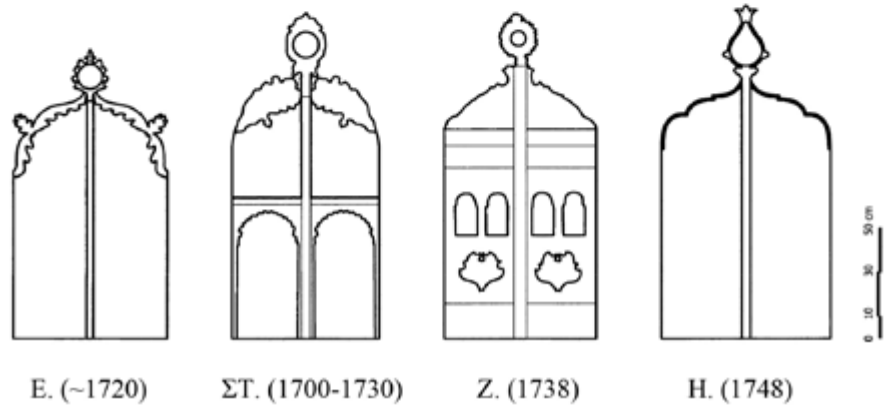

Σχέδιο 183. Βημόθυρα ἀπό εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν: Α. Ταξιάρχη Μιχαήλ Πατηριώτη στόν Ἀρχάγγελο, Β. Ἁγίου Φιλήμονα Ἀρνίθας, Γ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στή Λίνδο, Δ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κατταβιά, Ε. Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Ρωμαίας στό Γεννάδι, ΣΤ. Ἁγίου Νικολάου Ἄνω τῆς Λίνδου, Ζ. Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι, Η. Ἁγίου Γεωργίου Κάτω στήν Πόλη τῆς Ρόδου.

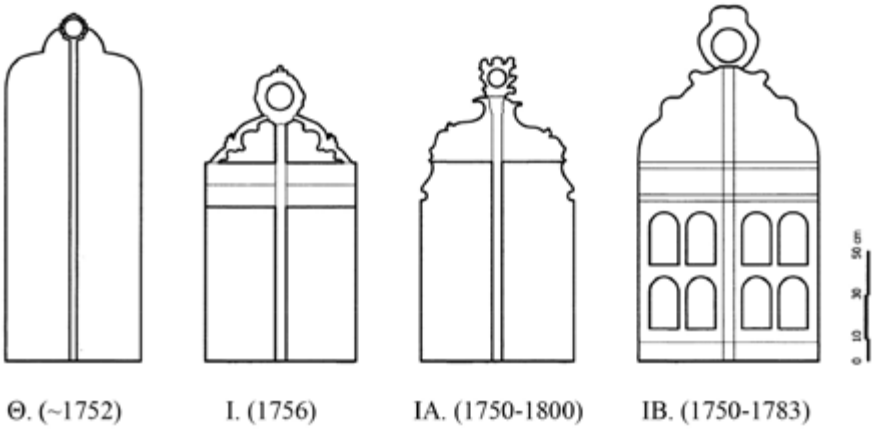

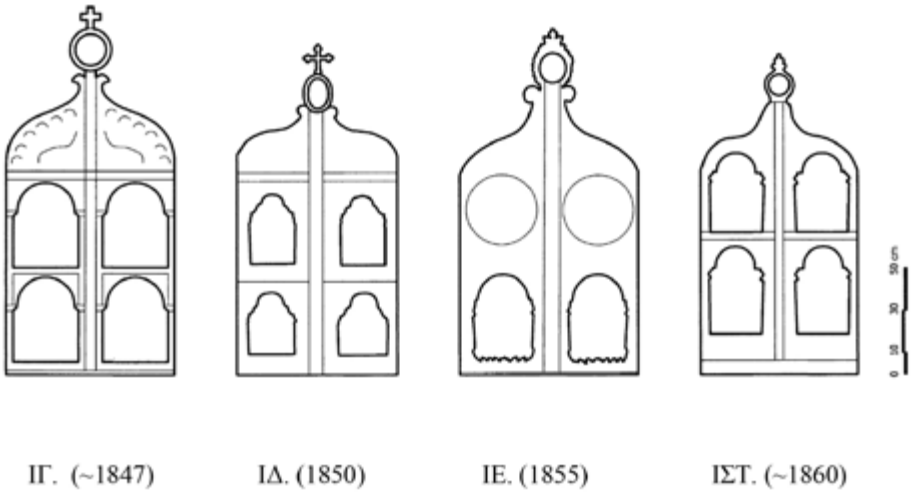

Σχέδιο 184. Βημόθυρα ἀπό εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν: Θ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στό Ἀσκληπειό, Ι. Ταξιάρχη Μιχαήλ Θάρρι, ΙΑ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στόν Ἀρχάγγελο, ΙΒ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό, ΙΓ. Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινοῦ, ΙΔ. Ἁγίου Παντελεήμονα στή Μεσαιωνική Πόλη, ΙΕ. Ὕψωσης τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στή Μαλώνα, ΙΣΤ. Ἁγίου Δημητρίου στά Καλαβάρδα.

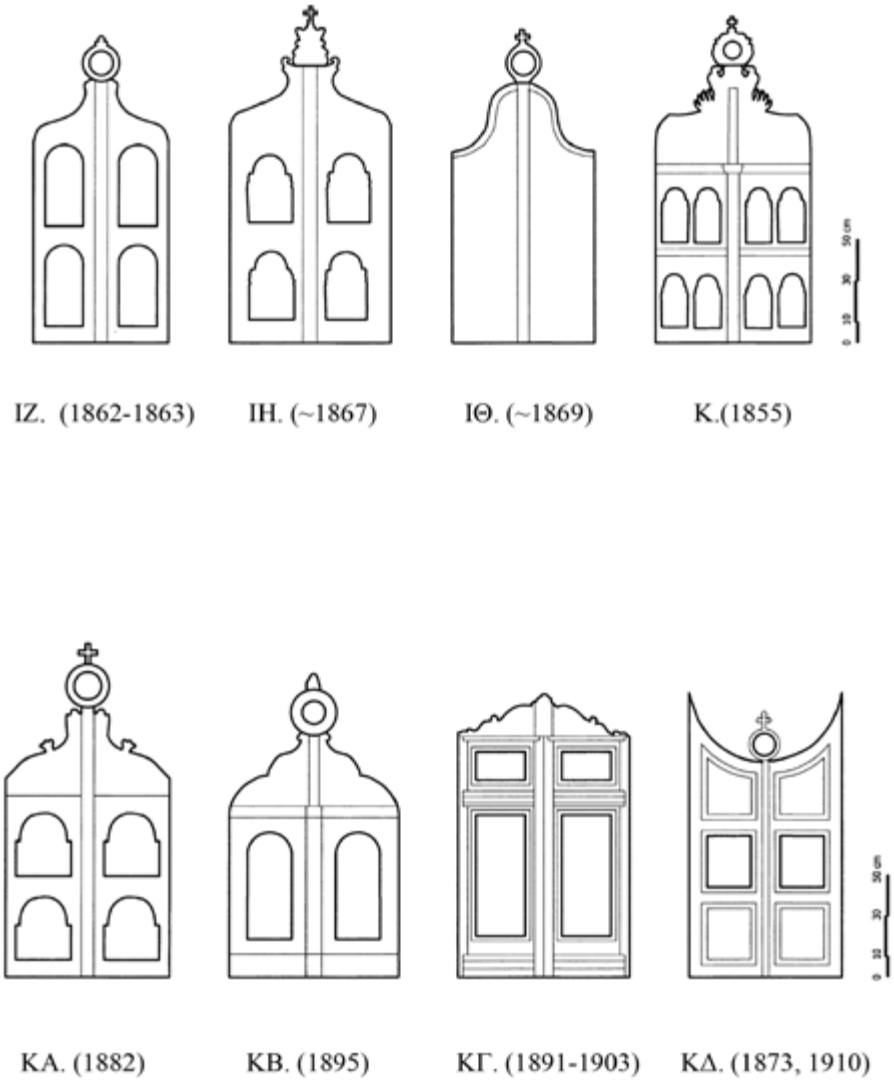

Σχέδιο 185. Βημόθυρα ἀπό εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν: IZ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Καλόπετρα, IH. Ἁγίου Γεωργίου (ἐνοριακός) στή Λαχανιά, IΘ. Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στό Παραδείσι, K. Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες, KA. Ἁγίου Γεωργίου στά Λάερμα, KB. Ἁγίου Νικολάου στό Παραδείσι, KΓ. Ἁγίου Γεωργίου Ἄνω στήν Πόλη τῆς Ρόδου, KΔ. Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Προφύλια.

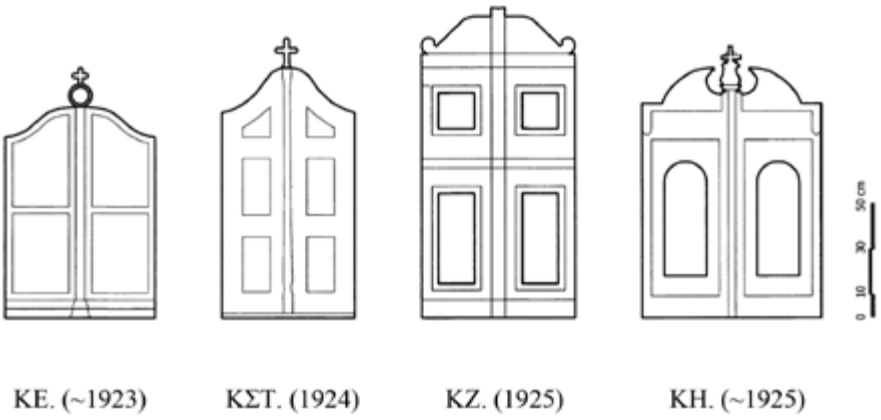

ΚΕ. (~1923) ΚΣΤ. (1924) ΚΖ. (1925) ΚΗ. (~1925)

Σχέδιο 186. Βημόθυρα ἀπό εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν: ΚΕ. Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας στό Παραδείσι, ΚΣΤ. Ἁγίου Γεωργίου στίς Φάνες, ΚΖ. Ἁγίου Νικολάου στήν Παστίδα, ΚΗ. Ἁγίου Παντελεήμονα (νέος) στά Σιάννα.

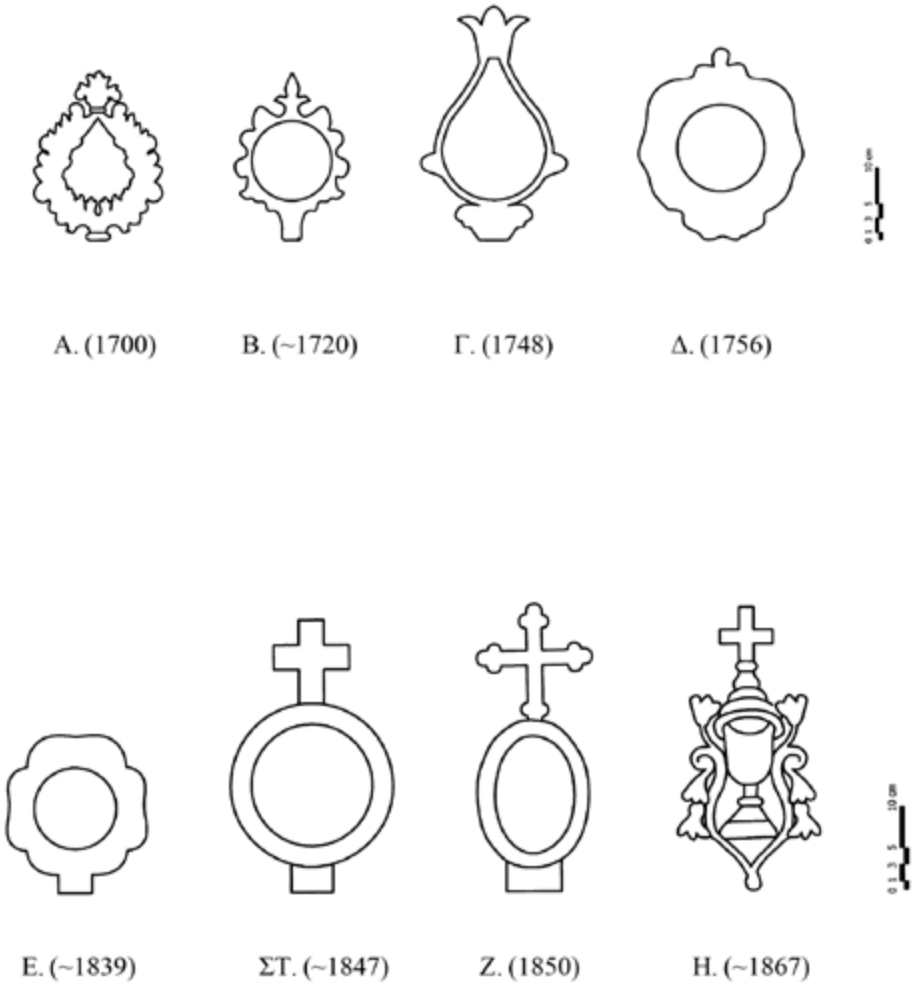

Σχέδιο 187. Ποτήρια (ἀνώτατα τμήματα) ἀπό βημόθυρα εἰκονοστασίων τῶν πιό κάτω Ναῶν: Α.Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Καμειρί, Μάσσαρι, Β. Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Ρωμαίας στό Γεννάδι, Γ. Ἁγίου Γεωργίου Κάτω στήν Πόλη τῆς Ρόδου, Δ. Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Θάρρι, Ε. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου, ΣΤ. Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινοῦ, Ζ. Ἁγίου Παντελεήμονα στή Μεσαιωνική Πόλη, Η. Ἁγίου Γεωργίου (ἐνοριακός) στή Λαχανιά.

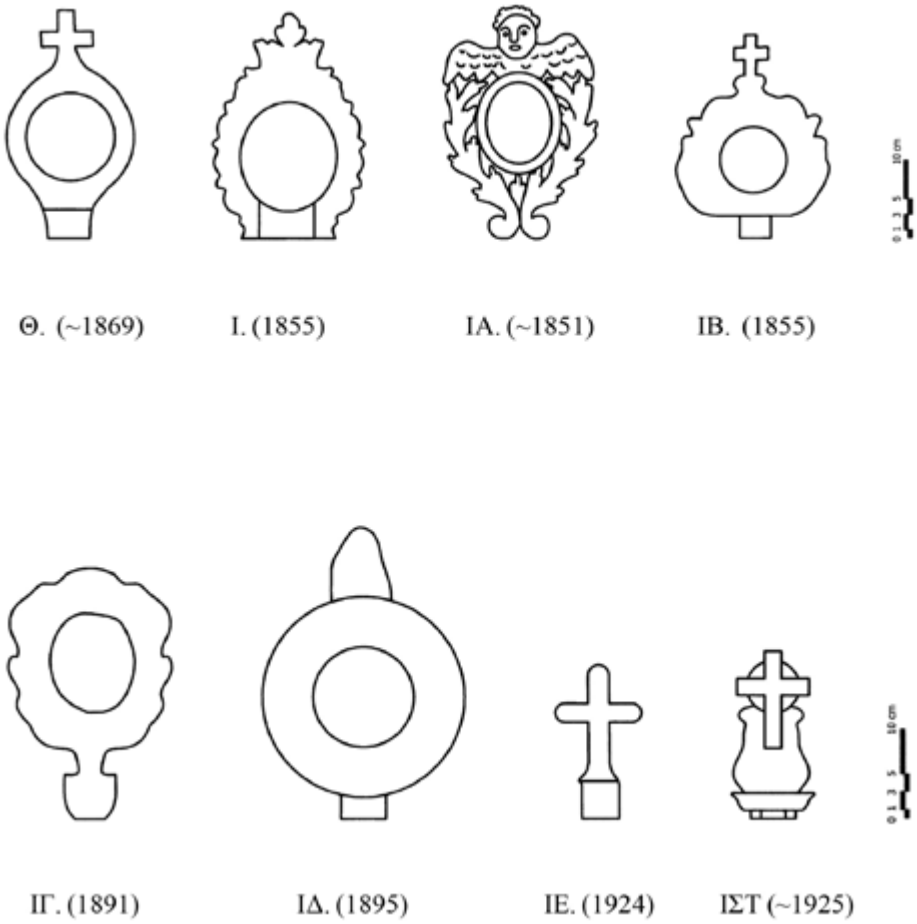

Σχέδιο 188. Ποτήρια (ἀνώτατα τμήματα) ἀπό βημόθυρα εἰκονοστασίων τῶν πιό κάτω Ναῶν: Θ. Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στό Παραδείσι, Ι. Ὕψωσης τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στή Μαλώνα, ΙΑ. Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Γεννάδι, ΙΒ. Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες, ΙΓ. Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στίς Καλυθιές, ΙΔ. Ἁγίου Νικολάου στό Παραδείσι, ΙΕ. Ἁγίου Γεωργίου στίς Φάνες, ΙΣΤ. Ἁγίου Παντελεήμονα στά Σιάννα.

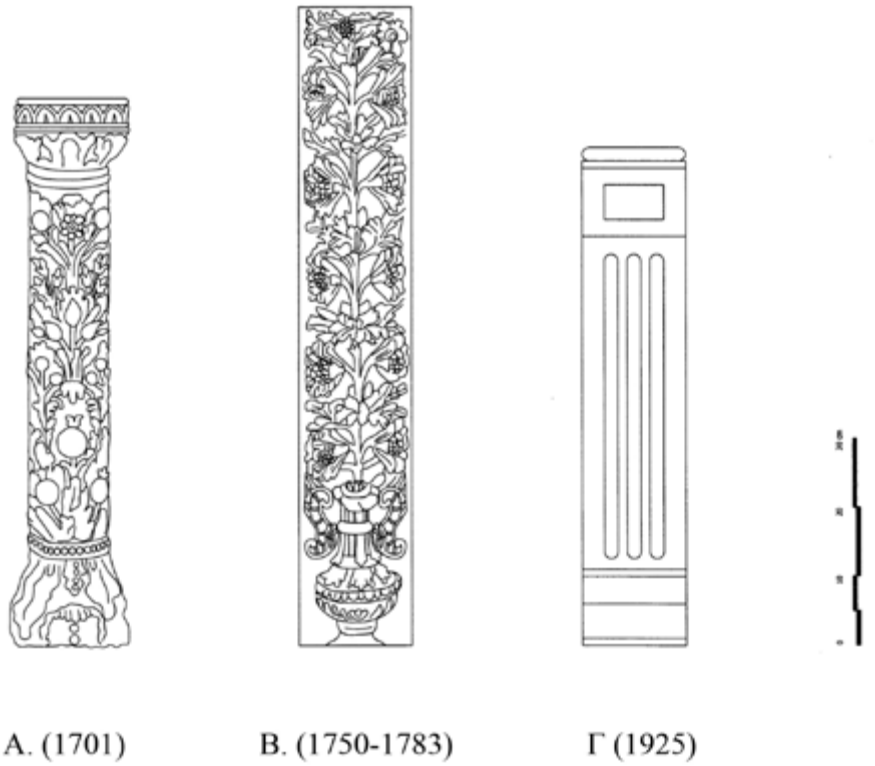

Σχέδιο 189. Πεσσοί ἀπό τά εἰκονοστάσια στούς Ναούς: Α. Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο, Β. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό, Γ. Ἁγίου Νικολάου Παστίδας.

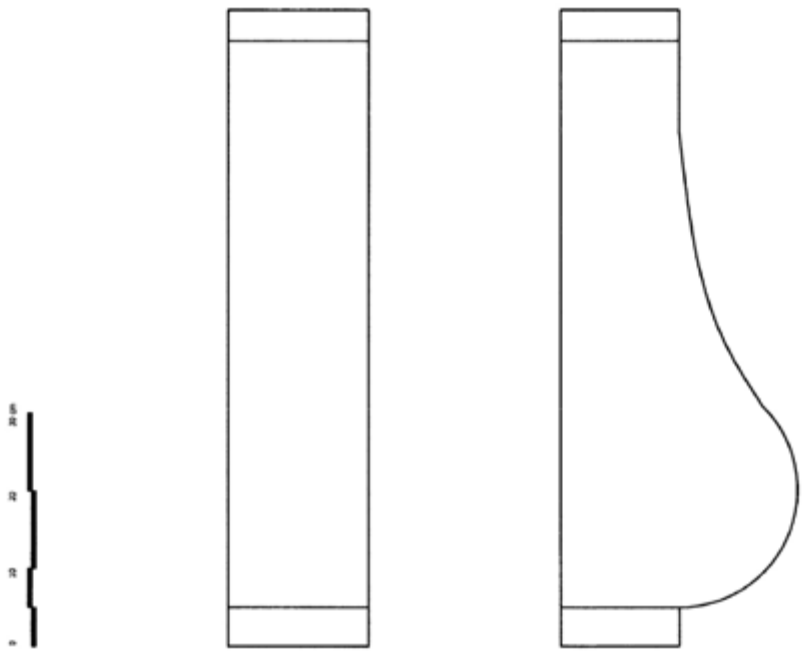

Σχέδιο 190. Πρόσοψη καί πλάγια ὄψη πεσσοῦ ἀπό τό παλαιό εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στήν Ἰαλυσό (1900-1925).

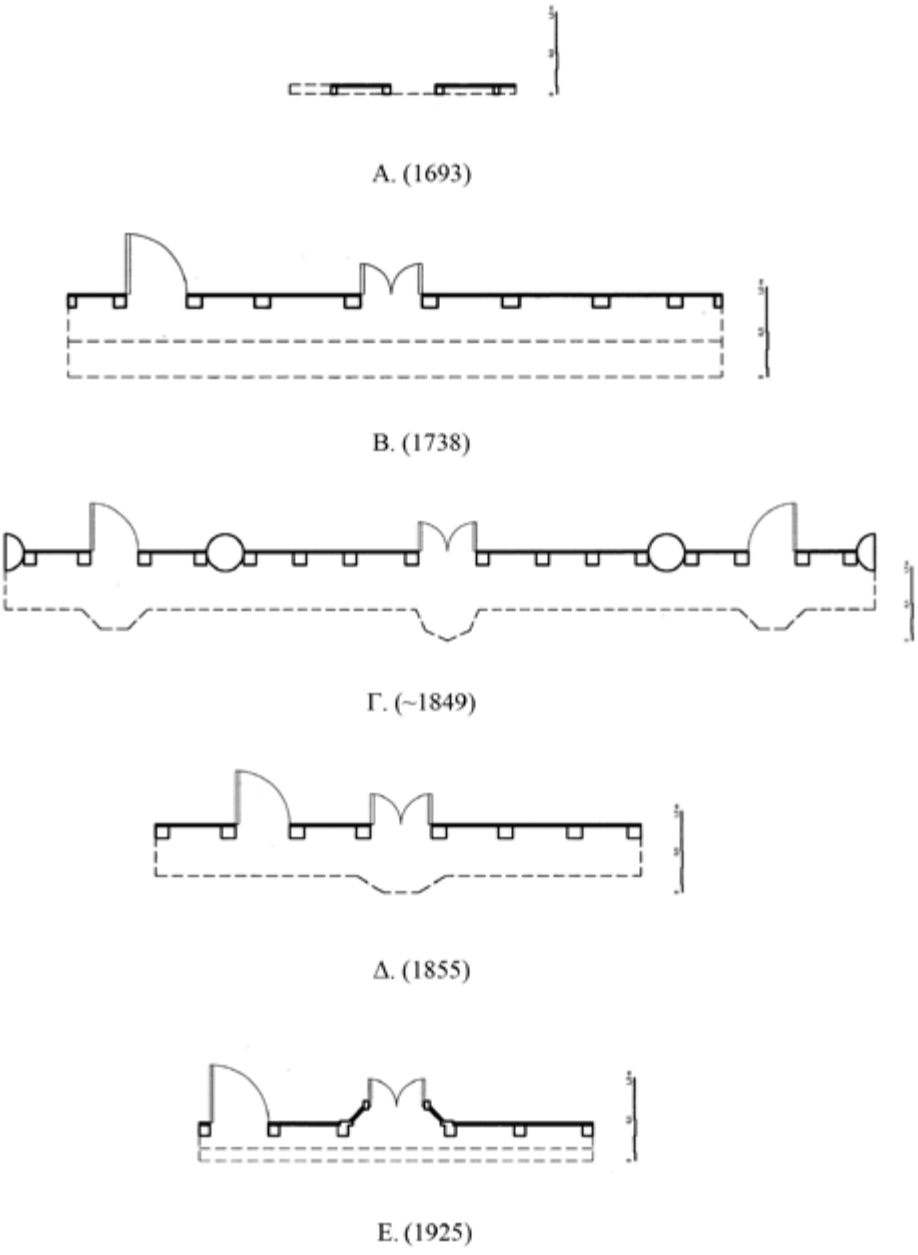

Σχέδιο 191. Τύποι εἰκονοστασίων τῆς Ρόδου, πού ἀντιστοιχοῦν καί βρίσκονται στούς πιό κάτω Ναούς: Α. Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς, Β. Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι, Γ. Ταξιάρχη Μιχαήλ στόν Ἀρχάγγελο, Δ. Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες, Ε. Ἁγίου Νικολάου Παστίδας.

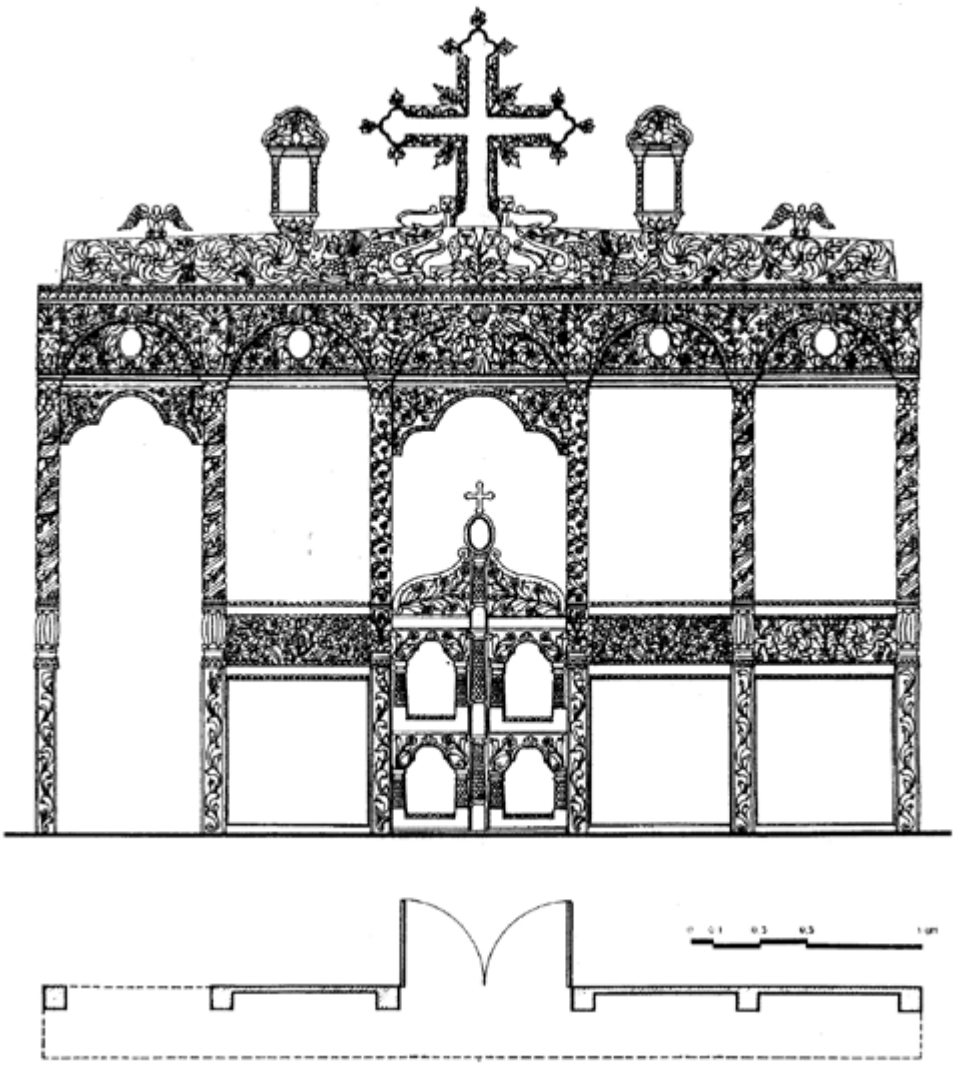

Σχέδιο 192. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα στή Μεσαιωνική Πόλη (1850).

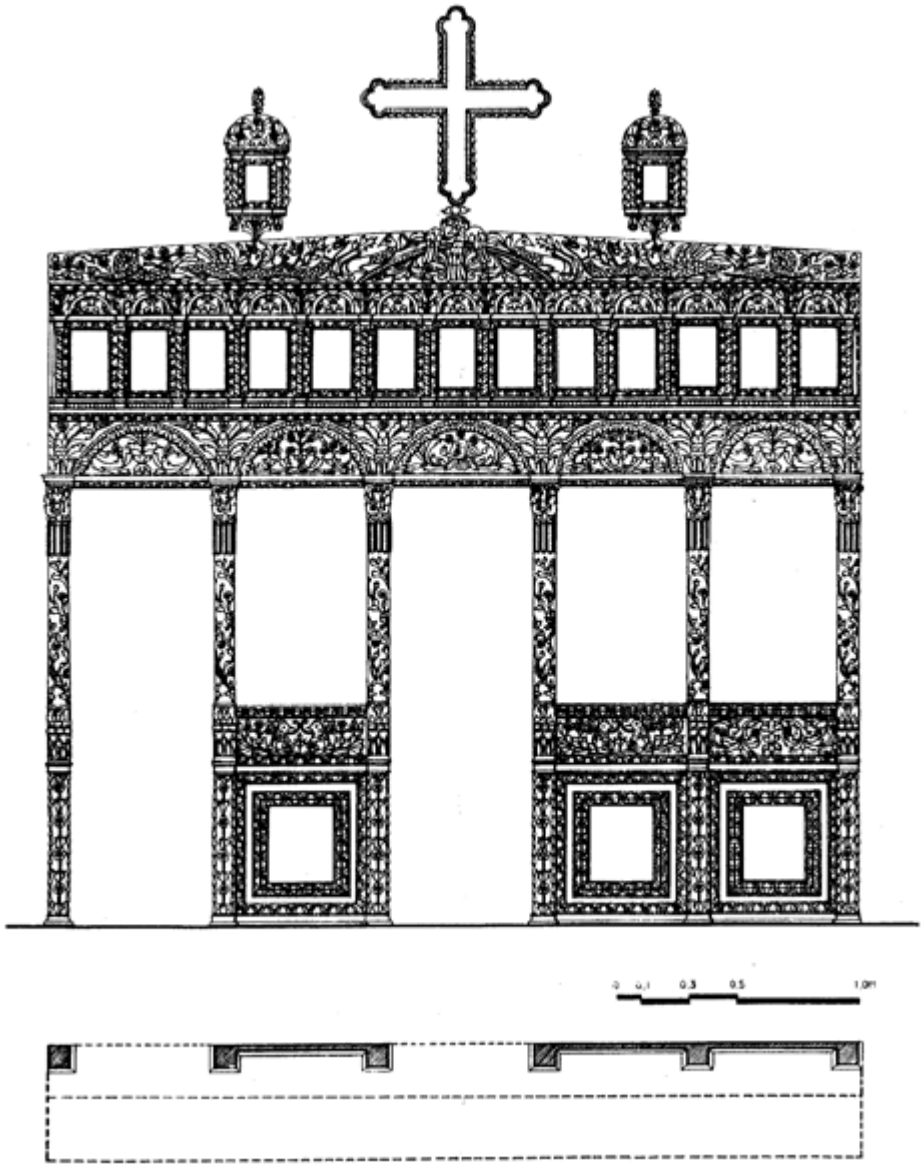

Σχέδιο 193. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Φανουρίου στή Μεσαιωνική Πόλη (1850-1875).

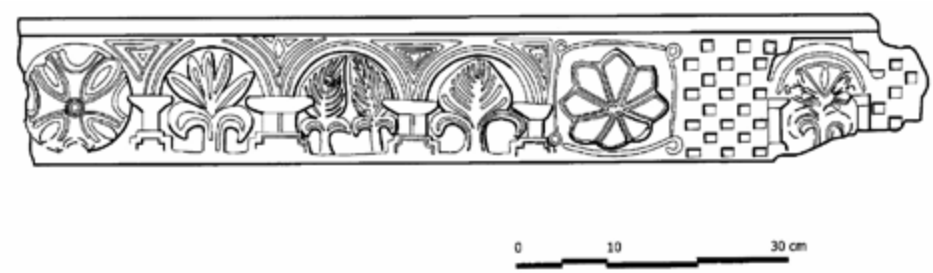

Σχέδιο 194. Μαρμάρινο ἐπιστύλιο στή Μονή Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Καμειρί, Μάσσαρι (1050-1100).

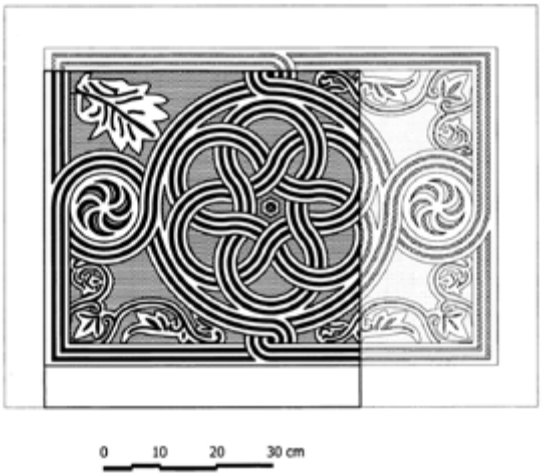

Σχέδιο 195. Θωράκιο ἐντοιχισμένο στόν μαντρότοιχο τοῦ τεμένους τοῦ Ἰμπραήμ. Μεσαιωνική Πόλη τῆς Ρόδου (12ος αἰ.).

Σχέδιο 196. Τμῆμα κίονα τέμπλου ἀπό πωρόλιθο, στήν ἔκθεση τῆς Παναγιᾶς τοῦ Κάστρου. Μεσαιωνική Πόλη τῆς Ρόδου (16ος αἰ.).

Δρ ΙΩΑΝΝΗΣ ΗΛ. ΒΟΛΑΝΑΚΗΣ
Ἔφορος Ἀρχαιοτήτων Ε.Τ.

ΣΑΡΑΝΤΑΠΕΝΤΕ ΕΓΓΡΑΦΑ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ ΑΠΟ ΤΟ ΑΡΧΕΙΟΝ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ ΤΗΣ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΥ (1805-1852)

Ἀφιερώνεται εἰς τήν μνήμην
τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Νεοφύτου Ἀντ. Ἱερομνήμονος
ἤ Ζαμπέτογλου (1795-1863),
Ἡγουμένου τῆς Ἱερᾶς Μονῆς
τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Νισύρου (1822-1855)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Σύντομη ἱστορική ἐπισκόπηση

Ἡ Νίσυρος εἶναι ἕνα ἀπό τά νησιά τῆς Δωδεκανήσου ἤ τῶν ἀρχαίων Νοτίων Σποράδων (ἔκταση 41,40 τ. χλμ., ὑψόμ. 698 μ.) καί κεῖται 8 μίλια ΒΔ τῆς Τήλου, 10 μίλια νότια τῆς Κῶ καί 9 μίλια δυτικά ἀπό τό ἀκρωτήρι Ντάτσα (ἑλληνικά Σταδία, ἡ) τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἤ Ἀνατολίας (σημερινῆς Τουρκίας). Τό ὄνομα τῆς Νισύρου, ὅπως καί τῶν περισσοτέρων νησιῶν τῆς Ἑλλάδος, εἶναι προελληνικό καί ἀναφέρεται ἀπό τόν Ὅμηρο στήν Ἰλιάδα[1].

1. Ὅμηρος, *Ἰλιάς* Β, 676-677: *«Οἳ δ' ἄρα Νίσυρόν τ' εἶχον Κράπαθόν τε Κάσον τε καὶ Κῶν Εὐρυπύλοιο πόλιν νήσους τε Καλύδνας».*

Κατά μία ἄποψη, τό ὄνομα Νίσυρος σχετίζεται πρός τό σημιτικό «nisr», τό ὁποῖο σημαίνει ἀετός[2]. Συνεπῶς «Νίσυρος» θά μποροῦσε νά σημαίνει «ἡ νῆσος τῶν ἀετῶν».Ἐπίσης στήν ἀρχαία Ἀσσυρία ἐλατρεύετο ὁ θεός Nisroch, σύμβολο τοῦ ὁποίου ἀποτελοῦσε ὁ ἀετός[3].

Ὁλόκληρος ἡ νῆσος εἶναι δημιούργημα τῶν κατά τό ἀπώτατο παρελθόν ἐκρήξεων τοῦ ἡφαιστείου τῆς Νισύρου τοῦ «Πολυβώτη», τό ὁποῖο εἶναι ἐνεργό μέχρι σήμερα. Τελευταία φορά ἐξερράγη κατά τό ἔτος 1888. Ἔκτοτε ἡ δραστηριότητά του περιορίζεται στήν ἔξοδο ἀτμίδων διοξειδίου τοῦ ἄνθρακα, ὑδροθείου καί ἀτμῶν, ἐπίσης στήν ἀπόθεση θείου, καθώς καί στήν ἐμφάνιση θερμῶν ἰαματικῶν πηγῶν (θερμοκρασία ὕδατος 30°-60°C), πού εἶναι ἐκμεταλλεύσιμες. Ὁ κρατήρας τοῦ ἡφαιστείου ὀνομάζεται «Στέφανος» (διάμετρος περίπου 300 μ.)[4].

Ἡ Νίσυρος κατοικεῖται ἀπό τήν Προϊστορική Ἐποχή συνεχῶς μέχρι σήμερα. Κατά τήν ἀρχαιότητα καί εἰδικότερα κατά τούς κλασσικούς χρόνους καί τήν ἑλληνορρωμαϊκή ἐποχή ἐγνώρισε ἰδιαίτερη ἀκμή, ὅπως μαρτυρεῖται ἀπό τά ἀρχαιολογικά κατάλοιπα, τά ὁποῖα διατηροῦνται στή νῆσο[5].

---

2. L. Deuel, *Das Abenteuer Archäologie* 1974, σ. 113.

3. L. Deuel, *Das Abenteuer Archäologie* 1974, σ. 113.

4. Ἐγκυκλοπαιδεία ΝΕΑ ΔΟΜΗ, τ. 19 (Ἀθήνα, ἄν. χρ. ἐκδ.), σ. 332.

5. Ἐπιθυμῶ νά ἐκφράσω καί ἀπό τή θέση αὐτή τίς θερμές μου εὐχαριστίες πρός ὅλους ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι καθ' οἱονδήποτε τρόπον συνέδραμαν ἤ ἐστήριξαν τόν γράφοντα καί συνέβαλαν οὐσιαστικά στήν ὁλοκλήρωση τῆς παρούσης μελέτης. Εἰδικότερα εὐχαριστῶ τούς ἑξῆς: 1) Τόν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Ρόδου κ.κ. Κύριλλον, ὁ ὁποῖος συμπεριέλαβε τή μελέτη αὐτή στό περιοδικό «*ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ*», τό ὁποῖο ἐκδίδεται ὑπό τῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Δωδεκανήσου, 2) τόν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Κώου καί Νισύρου κ.κ. Ναθαναήλ, γιά τήν εὐλογία, τή στήριξη καί βοήθειά του, 3) τόν Πανοσιώτατον Ἡγούμενον τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς, Ἀρχιμανδρίτην κ. Στέφανο Καλλιστῆ, γιά τίς πληροφορίες, τή φιλόφρονα ὑποδοχή, τή φιλοξενία καί τή βοήθειά του, 4) τούς κατά καιρούς Φύλακες Ἀρχαιοτήτων τῆς Νισύρου γιά τή βοήθειά των, 5) τόν φιλόξενο καί φιλοπρόοδο λαό τῆς Νισύρου, γιά τήν φιλόφρονα ὑποδοχή, τίς πληροφορίες καί τή βοήθειά του, 6) τόν ἀκούραστο συνοδοιπόρο στίς κατά καιρούς περιηγήσεις τῶν μνημείων τῆς Νισύρου καί ἀγαπητό φίλο Γεώργιο Σακελλαρίδη, φιλάρχαιο καί φιλίστορα, γιά τήν πολύτιμη βοήθειά του, 7) τή σύζυγό μου καί συνεργάτιδα, φιλότεχνο, φιλίστορα καί φιλόμουσο Δρ. Μαρία Gehlhoff-Βολανάκη, Ἰατρό, τά παιδιά μας Ἠλία καί Χριστίνα καί τίς ἐγγονές μας Ἀντιγόνη καί Νεφέλη Θ. Ἀρβανίτη, γιά τήν ἠθική συμπαράσταση, κατανόηση καί βοήθειά των.

Ὁ Χριστιανισμός διεδόθη νωρίς στά Δωδεκάνησα καί κατά τήν παλαιοχριστιανική περίοδο (4ος-6ος αἰ. μ.Χ.) στή Νίσυρο ἀνηγέρθη ἱκανός ἀριθμός χριστιανικῶν ναῶν, τά λείψανα τῶν ὁποίων διατηροῦνται μέχρι σήμερα[6]. Πρόκειται κατά κανόνα γιά ἱκανῶν διαστάσεων οἰκοδομήματα, τά ὁποῖα ἀνήκουν στόν τύπο τῆς τρίκλιτης, ξυλόστεγης ἑλληνιστικῆς βασιλικῆς[7].

Κατά τή Βυζαντινή καί Μεταβυζαντινή Ἐποχή ἀνεγείρονται πολυάριθμοι χριστιανικοί ναοί, πολλοί ἀπό τούς ὁποίους κοσμοῦνται μέ τοιχογραφίες ἐνῶ ὁρισμένοι διατηροῦνται μέχρι σήμερα[8].

Τά Δωδεκάνησα, ὡς γνωστόν, κατελήφθησαν κατά τό ἔτος 1310 μ.Χ. ἀπό τούς Ἱππότες τοῦ Τάγματος τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, οἱ ὁποῖοι τά ἐκράτησαν ὑπό τήν ἐξουσία των ἕως τό 1522, ὁπότε τά κατέλαβαν οἱ Ὀθωμανοί Τοῦρκοι. Ἡ Τουρκοκρατία διήρκεσε ἕως τό ἔτος 1912, ὁπότε τά Δωδεκάνησα κατελήφθησαν ἀπό τούς Ἰταλούς καί παρέμειναν ὑπό τήν ἐξουσία των ἕως τόν Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο (1940-1944). Μετά τή λήξη τοῦ πολέμου αὐτοῦ ἐτέθησαν ὑπό τήν Ἀγγλική Στρατιωτική Διοίκηση καί τό 1947 ἑνώθησαν μέ τήν Ἑλλάδα.

Ἡ Νίσυρος, τό ἔτος 1950, ἀριθμοῦσε 2.516 κατοίκους. Γιά πολλούς καί διαφόρους λόγους στή συνέχεια πολλοί κάτοικοι ἔφυγαν ἀπό τή Νίσυρο καί μετοίκησαν σέ ἄλλες περιοχές τῆς Ἑλλάδος ἤ τοῦ ἐξωτερικοῦ καί σήμερα ὁ πληθυσμός αὐτῆς ἀνέρχεται στούς 987 κατοίκους (ἀπογραφή 2011). Οἱ οἰκισμοί τῆς Νισύρου σήμερα εἶναι οἱ ἑξῆς: τό Μανδράκι, πού ἀποτελεῖ καί τήν πρωτεύουσα τῆς νήσου, τά Νικειά, οἱ Πάλοι καί τό Ἐμπορειό.

2. Ἡ Ἱερά Μονή τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς καί τά Χειρόγραφα αὐτῆς

Στό Μανδράκι τῆς Νισύρου, στό ΝΔ τμῆμα αὐτοῦ καί ἐπάνω σέ φυσικό ὕψωμα, σέ θέση πού δεσπόζει στήν περιοχή, κεῖται ἡ Ἱερά Μονή τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς, ἡ ὕπαρξη τῆς ὁποίας συνδέεται ἄμεσα μέ τή ζωή καί τήν ἱστορία τῆς Νισύρου τουλάχιστον κατά

6. Ἰ. Βολανάκης, *Παλαιοχριστιανικά μνημεῖα Δωδεκανήσου* 1988, σ. 323-325 καί *Χριστιανικά μνημεῖα Νισύρου* 1993, σ. 310-312.

7. Γ. Σωτηρίου, *Ἀρχαιολογία* 1942, σ. 162 κ.ἑ. Ἀν. Ὀρλάνδος, *Βασιλική* 1, 1952, σ. 26 κ.ἑ. Ἰ. Βολανάκης, *Παλαιοχριστιανικά μνημεῖα Νισύρου* 1994, σ. 143-164.

8. Ἰ. Βολανάκης, *Τοιχογραφημένοι ναοί τῆς Δωδεκανήσου,* Β΄ 1914, σ. 71-83.

τό διάστημα τῶν τελευταίων ἕξι περίπου αἰώνων (1400 μ.Χ. – σήμερα)[9].

Γιά τούς Νισυρίους, τόσο ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι κατοικοῦν μόνιμα στό νησί αὐτό, ὅσο καί γιά τούς ἁπανταχοῦ τῆς Οἰκουμένης ζῶντες, ἡ Παναγία ἡ Σπηλιανή ἀποτελεῖ τό κέντρο τῆς θρησκευτικῆς καί τῆς πολιτιστικῆς ζωῆς αὐτῶν. Κάθε χρόνο, κατά τήν ἡμέρα τῆς ἑορτῆς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου (15 Αὐγούστου), τελεῖται μεγαλοπρεπής πανήγυρη στήν Παναγία τή Σπηλιανή, μέ συμμετοχή μεγάλου ἀριθμοῦ Νισυρίων καί ἄλλων πιστῶν Χριστιανῶν, οἱ ὁποῖοι συρρέουν στή Νίσυρο, προερχόμενοι ἀπό τά πέρατα τῆς Οἰκουμένης, γιά νά τιμήσουν τήν Παναγία τή Σπηλιανή, ἡ ὁποία, ὅπως πιστεύουν, ἀποτελεῖ γι' αὐτούς τή σκέπη καί προστασία των. Μάλιστα οἱ σχετικές ἑόρτιες ἐκδηλώσεις, οἱ ὁποῖες τελοῦνται καθ' ὅλον τό διάστημα τοῦ δεκαπενθήμερου (1-15 Αὐγούστου), σχετίζονται μέ ὁρισμένα καθαρῶς τοπικά ἤθη καί ἔθιμα καί τυπικούς χειρισμούς, πού ἔχουν μακρά παράδοση.

Ὡς Καθολικό τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς χρησιμεύει ἕνας σπηλαιώδης ναός –ἀπό τόν ὁποῖο ἔλαβε καί τήν ὀνομασία «Παναγία Σπηλιανή»– ἐν μέρει φυσικός καί ἐν μέρει τεχνητός, εὑρισκόμενος μέσα στό φυσικό, ἡφαιστειογενές πέτρωμα. Ὁ ναός ἀποτελεῖται ἀπό ἕνα μικρῶν διαστάσεων χῶρο, ὁ ὁποῖος χωρίζεται μέ παλαιό, ξυλόγλυπτο εἰκονοστάσιο (τέμπλο) σέ Ἱερό Βῆμα καί κυρίως ναόν καί πρό αὐτοῦ ὑπάρχει εὐρύχωρος νάρθηκας. Ὁ ναός εἶναι ἀφιερωμένος στήν Κοίμηση τῆς Θεοτόκου (15 Αὐγούστου).

Πιθανῶς κατά τήν προχριστιανική περίοδο τό σπήλαιο αὐτό ἀποτελοῦσε Ἱερόν, ἀφιερωμένο στή Μητέρα Γῆ ἤ τή Μεγάλη Μητέρα, ἡ λατρεία τῆς ὁποίας ἦταν εὐρύτατα διαδεδομένη, τόσο στούς λαούς τῆς Ἐγγύς Ἀνατολῆς, ὅσο καί στά νησιά τοῦ Αἰγαίου Πελάγους καί στήν κυρίως Ἑλλάδα.

Μέ τή διάδοση καί τήν ἐπικράτηση τοῦ Χριστιανισμοῦ στήν περιοχή, τήν ἀρχαία λατρεία ἀντικατέστησε ἡ τιμή τῆς Θεοτόκου, τῆς

9. Κατά τό ἔτος 2001 ἑορτάσθησαν μέ μεγάλη ἐπισημότητα τά ἑξακόσια (600) ἔτη ἀπό τήν ἵδρυση τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς, παρουσίᾳ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Βαρθολομαίου, τοῦ τότε Μητροπολίτου Ρόδου Ἀπόστολου Διμέλη καί πολλῶν ἄλλων Μητροπολιτῶν, ἐκπροσώπων τῆς Κυβερνήσεως, καθώς ἐπίσης καί πολυαρίθμων πιστῶν.

μητέρας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καί ὅλων τῶν Χριστιανῶν καί αὐτή συνεχίζεται μέχρι σήμερα.

Ἐντός τοῦ Καθολικοῦ, ἀλλά καί σέ προσκτίσματα τῆς Μονῆς αὐτῆς, διατηροῦνται μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικά μέλη παλαιοχριστιανικῶν χρόνων (4ος-6ος αἰ. μ.Χ.) σέ δεύτερη χρήση (Spolia), ἡ ὕπαρξη τῶν ὁποίων ὑποδηλοῖ, ὅτι ἤδη ἀπό τήν ἐποχή αὐτή ἡ χριστιανική λατρεία εἶχε ἀντικαταστήσει τήν προχριστιανική καί συνεχίσθηκε ἀνελλιπῶς καί κατά τούς ἑπόμενους αἰῶνες φθάνοντας μέχρι καί σήμερα.

Σύμφωνα μέ ὑπάρχουσα παράδοση, ἡ Ἱερά Μονή τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς ἱδρύθηκε περί τό ἔτος 1400 μ.Χ. καί ἐπί αἰῶνες ἡ Μονή ἐγνώρισε μεγάλη ἀκμή, ἀποτελοῦσα τό θρησκευτικό, πνευματικό, καλλιτεχνικό καί πολιτιστικό κέντρο τῆς Νισύρου καί τῶν ἀπανταχοῦ Νισυρίων. Ὁ ἑκάστοτε Ἡγούμενος τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς ἦταν καί ὁ Ἀρχιερατικός Ἐπίτροπος Νισύρου, ἤτοι ὁ ἐκπρόσωπος τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου, στόν ὁποῖο ὑπήγετο μέχρι τό ἔτος 2004 καί ἡ Νίσυρος καί ἀποτελοῦσε τόν ἀνώτατο θρησκευτικό καί πνευματικό ἀρχηγό ὁλοκλήρου τῆς νήσου.

Ἡ Μονή τῆς Σπηλιανῆς εἶχε καί ἔχει Βιβλιοθήκη, στή ὁποία διατηρεῖται καί μεγάλος ἀριθμός διαφόρων πρωτοτύπων ἐγγράφων, μεταξύ τῶν ὁποίων συγκαταλέγονται καί τά ἀκόλουθα: πατριαρχικά σιγίλλια, ἐγκύκλιοι καί ἐπιστολές διαφόρων Μητροπολιτῶν τῆς Ρόδου, ἐπιστολές τῶν Ἡγουμένων τῆς Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς, Προικοσύμφωνα, συμβόλαια ἀγοραπωλησίας, συμφωνητικά, ἀποδείξεις κ.λπ. Οἱ πληροφορίες πού περιέχονται σέ αὐτά ἀντικατοπτρίζουν κατά τόν καλύτερο δυνατό τρόπο τήν ὑλική, οἰκονομική, κοινωνική, πνευματική, θρησκευτική καί ἠθική πλευρά τῆς ζωῆς τῶν κατοίκων τῆς Νισύρου κατά τούς τελευταίους τέσσερεις καί πλέον αἰῶνες.

Ἡ Ἑταιρεία Νισυριακῶν Μελετῶν, ἡ ὁποία ἑδρεύει στήν Ἀθήνα, προέβη στή φωτογράφιση καί στήν ἔκδοση σέ δύο τόμους τῶν παλαιῶν ἐγγράφων, τά ὁποῖα διασώζονται στή Μονή τῆς Σπηλιανῆς[10] καί ἔτσι εἶναι σχετικά εὔκολη στούς ἐρευνητές ἡ πρόσβαση σέ αὐτά. Εἶναι εὐκταῖον, νά γίνει μεταγραφή καί ἔκδοση τοῦ συνόλου τῶν ἐγγράφων αὐτῶν, διότι ὅπως ἔχουν σήμερα εἶναι δύσκολο, ἄν ὄχι ἀδύνατον, στόν μή εἰδικό, νά τά ἀναγνώσει καί νά ἀντλήσει τίς πληροφορίες πού τυχόν τόν ἐνδιαφέρουν καί περιέχονται σέ αὐτά.

10. Σ. Α., τ. Α΄-Β΄ (Ἀθήνα 1999).

Ὁ γράφων ἐπισκέπτεται τήν Παναγία τή Σπηλιανή ἀπό τό ἔτος 1977 ἕως σήμερα καί ἔχει ἐπανειλημμένως ἀσχοληθεῖ μέ τήν ἀρχαιολογία, τήν ἱστορία καί τούς θησαυρούς τῆς Μονῆς καί ἔχει δημοσιεύσει σχετικές ἐργασίες. Ἐπίσης, ὅσον ἀφορᾶ στά ἔγγραφα τῆς Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς ἔχει ἀσχοληθεῖ μέ τή μελέτη καί τή μεταγραφή αὐτῶν καί ἔχει προβεῖ στή μεταγραφή καί δημοσίευση ὁρισμένων ἀπό αὐτά[11].

Στή μετά χεῖρας ἐργασία μεταγράφονται, σχολιάζονται καί δημοσιεύονται σαράντα πέντε ἔγγραφα τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς (1805-1852)[12].

3. Κατάλογος Μητροπολιτῶν τῆς Ρόδου τῶν τελευταίων αἰώνων, σύμφωνα μέ ἔγγραφα τοῦ Ἀρχείου τῆς Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς Νισύρου (1752-1950)

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρόδου, ὡς γνωστόν, θεωρεῖται ἀποστολική καί εἰδικότερα «παύλειος», ἤτοι ἱδρύθηκε ἀπό τόν Ἀπόστολο τῶν Ἐθνῶν Παῦλο[13], τόν «πρῶτον μετά τόν Ἕνα». Ὑπάρχει κατάλογος τῶν Ἐπισκόπων καί Μητροπολιτῶν, οἱ ὁποῖοι ἐποίμαναν τήν Ἐκκλησία τῆς Ρόδου ἀπό τήν ἵδρυσή της ἕως σήμερα, μέ σχετικές ἐλλείψεις καί ὁρισμένα κενά.

---

11. Ἰ. Βολανάκης, *Ἔγγραφα Σπηλιανῆς* 2005, σ. 257-288 καί *Ἔγγραφα Σπηλιανῆς* 2007, σ. 90-150.

12. Ὁ ἀρχαῖος Ἕλληνας πολυγράφος, ἱστορικός καί φιλόσοφος Ξενοφῶν ὁ Ἀθηναῖος (*Ἀθήνα περίπου 430 π.Χ. ± Κόρινθος 354 π.Χ.) στά «Ἀπομνημονεύματά» του, μεταξύ ἄλλων γράφει καί τό ἐξῆς ἄξιον προσοχῆς: «*Χαλεπὸν γὰρ οὕτω τι ποιῆσαι, ὥστε μηδὲν ἁμαρτεῖν, χαλεπὸν δὲ καὶ ἀναμαρτήτως τι ποιήσαντας μὴ ἀγνώμονι κριτῇ περιτυχεῖν*». Ξενοφῶν, *Ἀπομνημονεύματα*, βιβλίον ΙΙ, κεφ. VIII, §5. Ἔκδοσις W. Gilbert, Lipsiae 1907, σ. 67.

Ὁ γράφων ἔχοντας ὑπόψη του τά παραπάνω, ζητεῖ ἐκ τῶν προτέρων τήν ἐπιείκεια τῶν ἀναγνωστῶν του γιά τίς σχετικές παραλείψεις ἤ σφάλματα, πού πιθανῶς νά διαπιστώσουν στήν παροῦσα ἐργασία. Ὅμως πιστεύει, ὅτι ἡ μελέτη καί ἡ δημοσίευση τῶν ἐγγράφων αὐτῶν, παρά τά τυχόν λάθη καί τίς ἐλλείψεις, θά συμβάλλει στήν περαιτέρω προώθηση τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας καί φωτίζει πολλές πλευρές τῆς Ἱστορίας τῆς περιοχῆς.

13. Στόν μικρό λιμένα τῆς Λίνδου τῆς νήσου Ρόδου ὑψώνεται σήμερα ἕνα νεότερο ναΰδριο τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, κτισμένο στή θέση παλαιοτέρου, τό ὁποῖο διατηρεῖ ζωντανή τήν ἀνάμνηση τῆς διελεύσεως τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ἀπό τή Ρόδο καί τά Δωδεκάνησα.

Ἡ μελέτη τῶν ἐγγράφων τοῦ Ἀρχείου τῆς Σπηλιανῆς Νισύρου προσφέρει καί στόν τομέα αὐτόν πολύτιμες ὑπηρεσίες. Κατά τούς τελευταίους αἰῶνες καί εἰδικότερα κατά τή χρονική περίοδο 1752-1950 τεκμηριώνεται ἡ παρουσία ἱκανοῦ ἀριθμοῦ Μητροπολιτῶν στήν Ἱερά Μητρόπολη τῆς Ρόδου, γνωστῶν καί ἀπό ἄλλες πηγές καί φωτίζονται πολλές πλευρές τῆς Ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρόδου καί τῶν γύρω ἀπό αὐτήν νήσων.

Στά ἔγγραφα τοῦ Ἀρχείου τῆς Σπηλιανῆς μνημονεύονται μεταξύ ἄλλων καί οἱ ἑπόμενοι Μητροπολῖτες τῆς Ρόδου, ἤτοι:

1) Καλλίνικος: 1-12-1752
2) Γρηγόριος: 25-09-1767
3) Ἀγάπιος: 26-03-1821
4) Παΐσιος: Ἀπό 28-09-1829 ἕως 28-10-1829
5) Μ(ακάριος;): 23-03-1832
6) Παΐσιος, τό δεύτερον 3-07-1835
7) Καλλίνικος: Ἀπό 13-08-1837 ἕως 28-08-1837
8) Ἰάκωβος ὁ Πάτμιος: Ἀπό 1-04-1840 ἕως 11-03-1855
9) Ἰγνάτιος (Βασιλειάδης): Ἀπό 7-09-1856 ἕως 12-09-1862
10) Δωρόθεος: Ἀπό 12-09-1862 ἕως 15-10-1863
11) Συνέσιος: 1-05-1868
12) Γεράσιμος: Ἀπό 22-03-1865 ἕως 22-07-1874
13) Γερμανός: Ἀπό 3-03-1875 ἕως 4-05-1887
14) Γρηγόριος: Ἀπό 12-05-1888 ἕως 9-09-1893
15) Κωνσταντῖνος: Ἐκλογή, στίς 27-06-1893 ἕως 1901
16) Ἰωακείμ: Ἀπό 20-04-1901 ἕως 12-02-1910
17) Γεράσιμος: Ἀπό 24-07-1910 ἕως 30-01-1912
18) Βενιαμίν: Ἀπό 9-06-1912 ἕως 3-05-1913
19) Ἀπόστολος Τρύφωνος: Ἀπό 11-07-1913 ἕως 39-08-1941
20) Παντελεήμων, Μητροπολίτης Ἐδέσσης καί Πέλλης, Πατριαρχικός Ἔξαρχος Δωδεκανήσου: 3-09-1946
21) Τιμόθεος: Ἀπό 23-09-1947 ἕως 19-02-1949.

Καί ἀκολουθοῦν οἱ Μητροπολῖτες:

22) Σπυρίδων Συνοδινός: 22 Ἀπριλίου 1951 ἕως 29 Ἀπριλίου 1988
23) Ἀπόστολος Διμέλης: 29 Μαΐου 1988 ἕως Ἀπρίλιο 2004
24) Κύριλλος (Κογεράκης): 25-04-2004 ἕως σήμερον.

4. Κατάλογος Ἡγουμένων τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς Νισύρου, βάσει τῶν ἐγγράφων τοῦ Ἀρχείου τῆς Μονῆς αὐτῆς

1) Μακάριος: 25-09-1767
2) Μεθόδιος: 9-10-1783
3) Νικόδημος: 30-01-1805
4) Νεόφυτος, Ἱερομνήμων ἢ Ζαμπέτογλου, υἱός παπᾶ Ἀντωνίου Ἀπό 25-01-1822 ἕως 2-10-1855
5) Μακάριος: Ἀπό 7-09-1856 ἕως 27-06-1878
6) Κύριλλος: Ἀπό 5-08-1879 ἕως 22-10-1921
7) Ἐμμανουήλ Καρπάθιος: Ἀπό 6-02-1922 ἕως 27-03-1946
8) Κύριλλος Ρωμάνος, ἐκ Κεφαλληνίας: Ἀπό 8-08-1929 ἕως 27-03-1946
9) Ἀλέξανδρος Γεωργιάδης: Ἀπό 16-10-1950 ἕως 8-12-1950.

Σημειωτέον, ὅτι κατά τά τελευταῖα ἔτη (ἀπό τό ἔτος 2005 κ.ἐ.) ὑπηρετεῖ ὡς Ἡγούμενος τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς ὁ φιλοπρόοδος, ἀκάματος, δραστήριος καί δημιουργικός Ἀρχιμανδρίτης Στέφανος Καλλιστής, μέ καταγωγή ἀπό τή νῆσο Ρόδο. Μέ τίς εὐλογίες, τήν καθοδήγηση καί τή στήριξη τοῦ Μητροπολίτου Κώου καί Νισύρου Ναθαναήλ, ὑπό τόν ὁποῖον ἀπό τοῦ ἔτους 2004 ὑπάγεται ἡ Νίσυρος –προηγουμένως ὑπήγετο ὑπό τόν Μητροπολίτη τῆς Ρόδου– συνεχίζει τή μακραίωνα παράδοση τῶν δραστηρίων καί δημιουργικῶν Ἡγουμένων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς Νισύρου.

ΚΥΡΙΩΣ ΜΕΡΟΣ

ΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ

Ι. ΟΜΟΛΟΓΙΑ ΔΕΚΑΠΕΝΤΕ ΓΡΟΣΙΩΝ: 30-01-1850[14]

1) Περίληψη

Ἡ Εἰρήνη τοῦ Λαδεροῦ, κάτοικος τῆς Νισύρου, ἀπό κοινοῦ μέ τόν ἄνδρα της καί τά παιδιά των, ἀναλαμβάνουν τήν ὑποχρέωση νά ἐξοφλήσουν δάνειο, ἀνερχόμενο σέ δεκαπέντε γρόσια, πού ἔλαβαν ἀπό τόν Ἡγούμενο τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Νικόδημον, γιά νά καλύψουν βασικές των ἀνάγκες. Τό δάνειο θά ἐπιστρέψουν καί ὑποχρεοῦνται στήν καταβολή τόκου 10% ἐτησίως.

2) Κείμενο

«1/1805, μηνί Γεναρίου, 30.

2/† Διά τῆς παρούσης μου Ὁμολογίας καί Καθολικῆς 3/Ἀποδείξεως, ὁμολογῶ καί φανερώνω, ἐγώ, ἡ Εἰρήνη 4/τοῦ Λαδεροῦ[15] καί ὁ ἄνδρας μου καί τά παι5/διά μας, ὅτι πώς ἐλάβαμεν διά χρείαν καί 6/πολλήν ἀνάγκη μου καί διά τά βασικά μας 7/δοσίματα, ἀπό τόν Ἡγούμενον τῆς Παναγίας [τῆς Σπηλιανῆς] ὀνό8/ματι Νικόδημον, γρ(όσια) τόν ἀριθμόν 15, 9/ἤγουν δεκαπέντε, μέ τό διάφορον τως τά 10/δέκα ἔντεκα[16].

14. Σ. Α., τ. Α΄ (1999), σ. 235.

15. Τό ἐπώνυμο Λαδερός ἀπαντᾶ καί στό ἔγγραφο ἀρ. XLV τῆς μετά χεῖρας μελέτης. Εἰδικότερα ἀναφέρεται σέ αὐτό ὁ Νικόλαος Λαδερός, ἀνεψιός τῆς πρεσβυτέρας Μαρίας, μητέρας τοῦ παπᾶ Μιχάλη καί ἐξάδελφος αὐτοῦ. Μεταξύ τῶν δύο αὐτῶν ὑπάρχει ἀντιδικία κληρονομικῆς φύσεως.

16. Τά δέκα ἔντεκα: Πρόκειται γιά ἐτήσιο ἐπιτόκιο 10%. Τό ἐπιτόκιο αὐτό φαίνεται λογικό. Σημειωτέον, ὅτι σέ ὀρεινά χωριά τῆς Κρήτης μέχρι τά τέλη τοῦ 19ου καί τίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰ., συνέβαινε συχνά οἰκογένειες πολυμελεῖς καί πτωχές, τῶν ὁποίων τελείωνε τό ἐλαιόλαδο πρίν τή νέα συγκομιδή τοῦ ἐλαιοκάρπου, δανείζοντο ποσότητες ἐλαιολάδου ἀπό πλούσιες οἰκογένειες «τρικούρουπο», ἤτοι λάμβαναν δύο δοχεῖα ἐλαιολάδου τό θέρος καί τό φθινόπωρο ἐπέστρεφαν στόν δανειστή των τρία κουρούπια ἐλαιολάδου. Πρόκειται γιά τόκο 50% καί ὄχι ἐτήσιο, ἀλλά γιά δάνειο διαρκείας μόλις ὀλίγων μηνῶν.

Ὅθεν εἰς ἔνδειξιν καί καμ11/μίαν ἀσφάλειαν, κατ᾽ ἔμπροστεν τῶν εὑρε12/θέντων μαρτύρων.

13/Διακο-Νικολός, μάρτυς.

14/»

15/Π(α)π(ᾶ) Ἰωάννης γράφω καί μαρτυρῶ».

3) Παρατηρήσεις

Ἀπό τήν Ὁμολογία αὐτή συνάγεται, ὅτι ἡ Μονή τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς μεταξύ ἄλλων λειτουργοῦσε καί ὡς Πιστωτικόν Ἵδρυμα. Διευκόλυνε κατοίκους τῆς Νισύρου, δανείζοντας αὐτούς μικρότερα ἤ μεγαλύτερα ποσά, οἱ ὁποῖοι ὑποχρεοῦντο στήν καταβολή τόκου 10% ἐτησίως.

Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι στήν Ὁμολογία δέν ἀναφέρεται τό ὄνομα τοῦ συζύγου, ἀλλά τῆς συζύγου Εἰρήνης Λαδεροῦ, γεγονός, τό ὁποῖο μεταξύ ἄλλων ὑποδηλώνει, ὅτι ἡ θέση τῆς γυναίκας στήν τότε κοινωνία τῆς Νισύρου ἔκειτο πολύ ψηλά. Γραφέας τῆς Ὁμολογίας αὐτῆς εἶναι ὁ παπᾶ Ἰωάννης καί μάρτυρας ὁ Διακο-Νικολός.

ΙΙ. ΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΠΑΪΣΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΣΥΓΚΕΛΛΟΝ ΚΑΙ ΕΠΙΤΡΟΠΟΝ ΑΥΤΟΥ ΝΕΟΦΥΤΟΝ: 1-10-1829[17]

1) Περίληψη

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Παΐσιος[18] δέχεται ἀποστολή ἀπό τή Νίσυρο, ἡ ὁποία ἀποτελεῖται ἀπό δύο Ἱερεῖς καί ἀπό τούς Προεστῶτες τῆς Νισύρου. Ἐκεῖνοι ἦλθαν στή Ρόδο καί τόν παρεκάλεσαν, ὅπως ἐπιτρέψει, ὥστε οἱ Ἱερεῖς τῆς Νισύρου, νά δύνανται νά τελοῦν τίς διάφορες ἱεροπραξίες καί στό Μανδράκι.

Ὁ Μητροπολίτης Παΐσιος, ἄνθρωπος μεγάλης μορφώσεως, μέ εὐρύτητα πνεύματος, ἐπιεικής καί καλοπροαίρετος, ἀπαντᾶ θετικά στό ὑποβληθέν αἴτημα καί παρέχει τήν ἄδεια στούς Ἱερεῖς τῆς Νισύρου, νά μποροῦν νά τελοῦν τίς διάφορες Ἱεροπραξίες σέ ὁλόκληρη τή Νίσυρο.

17. Σ. Α., τ. Α΄ (1999), σ. 79.

18. Παΐσιος Μητροπολίτης Ρόδου: α΄) 1827 Μάρτιος – 1829 Ἀπρίλιος. β΄) Διαφορετικός: 1829-1831 Μάϊος. γ΄): Ὁ ἴδιος προηγούμενος: 1832 Μάϊος – 1836 Μάρτιος. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1479.

2) Κείμενο

«1/† Ἡμέτερε Σύγκελλε καί Ἐπίτροπε κύρ Νεόφυτε[19], ἐν Κυρίῳ εὐχόμεθά 2/σας. Ἦλθον πρός ἡμᾶς ἀπό Μανδράκι οἱ ἀπεσταλμένοι, δύο 3/Ἱερεῖς καί οἱ Προεστῶτες, τούς ὁποίους ἐδέχθημεν εὐγνωμόνως καί 4/τούς εὐχήθημεν διά τό χριστιανικόν προτέρημά των. Μᾶς ἐπαρε5/κάλεσαν, ὁποῦ νά δοθῆ ἡ ἀρχιερατική ἡμῶν ἄδεια εἰς τούς Ἱερεῖς 6/των, νά ἱεροπραγῶσι εἰς Μανδράκι.

Ὅθεν ἡμεῖς, κατά τό 7/φυσικόν ἡμῶν ἰδίωμα, ὁποῦ ποτέ δέν ἀγανακτοῦμεν, οὔτε κατα8/ρώμεθα, ἀλλά ἀείποτε εὐχόμεθα καί εἰς τούς πταίοντας δεχόμεθα 9/καί συγχωροῦμεν καί εὐλογοῦμεν καί δεχόμε10/θα πάντας, μικρούς καί μεγάλους, ἄνδρας καί γυναίκας καί 11/παιδία. Καί νά εἶναι ἡ εὐχή ἡμῶν εἰς τά εὐλογημένα ὀσπήτιά 12/των, νά αὐξάνη ὁ Θεός τά ἔργα των, καθώς Ἀβραάμ καί 13/Ἰσαάκ καί Ἰακώβ καί νά ἔχουν τήν ἀρχιερατικήν ἡμῶν ἄ14/δειαν οἱ Ἱερεῖς, νά ἐκτελῶσι κάθε ἱεροπραξίαν εἰς ὅλην τήν χώ15/ραν. Ἡ δέ τοῦ Θεοῦ χάρις καί τό ἄπειρον ἔλεος εἴη πᾶσιν ὑμῖν.

16/1829, Ὀκτω{μ}βρίου α΄.

17/† Ὁ Ρόδου Παΐσιος καί ἐν Χ(ριστ)ῷ ὑμῶν εὐχέτης».

3) Παρατηρήσεις

Στή Νίσυρο καί ὄχι μόνο, ὑπῆρχαν κατά τήν ἐποχή αὐτή πολυάριθμοι Ἱερεῖς, ἕκαστος τῶν ὁποίων εἶχε ἕναν ναό, συνήθως ἰδιωτικό, ὅπου ἐτελοῦσε τίς διάφορες Ἱεροπραξίες καί εἰσέπραττε τά ἀνάλογα δικαιώματα.

Ἀργότερα ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Καλλίνικος (1836-1839), ὁ ὁποῖος κατήγετο ἀπό τήν Κρήτη, φρόντισε νά ἀνεγερθεῖ ὁ ναός τῆς Παναγίας Ποταμίτισσας[20] στό Μανδράκι τῆς Νισύρου, τόν ὁποῖον ὀνόμασε «Κοινοτικόν», ἤτοι ἀνῆκε σέ ὅλη τήν Κοινότητα. Ἐκεῖνος ὅρισε, ὅτι ἐκεῖ ὄφειλαν νά ἱερουργοῦν ἔκτοτε οἱ Ἱερεῖς τοῦ

19. Ὁ Ἀρχιμανδρίτης Νεόφυτος, Ἱερομνήμων ἤ Ζαμπέτογλου, υἱός τοῦ παπᾶ Ἀντωνίου Ἱερομνήμονος ἤ Ζαμπέτογλου (*Νίσυρος 1795 ± Νίσυρος 1863, μετά τόν Ὀκτώβριο), διετέλεσε ἐπί σειρά ἐτῶν Ἐπίτροπος τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου καί Ἡγούμενος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς τῆς Νισύρου. Ἡγούμενος διετέλεσε κατά τή χρονική περίοδο περίπου 1822-1855. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 50, 90, 1473.

20. Ὁ ναός τῆς Παναγίας τῆς Ποταμίτισσας προϋπῆρχε, ὅμως ὡς μικρό ναΰδριο. Κατά τό ἔτος 1837 ἀνοικοδομήθη καί εὐπρεπίσθη καί ἀπετέλεσε τόν καθεδρικό ναό τοῦ Μανδρακίου. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 89-90.

Μανδρακίου ἐναλλάξ, νά ἔχουν κοινόν ταμεῖον καί νά μοιράζονται μεταξύ των τά ἔσοδα.

Ἀπό τούς ἑπτά ἱερεῖς τοῦ Μανδρακίου αὐτό ἔγινε ἀποδεκτόν μόνον ἀπό τούς τέσσερεις, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι τρεῖς συνέχισαν τήν παλαιά παράδοση, ἤτοι νά ἱερουργοῦν στά ἰδιωτικά ναΰδρια, ἡ ὁποία συνεχίσθηκε τουλάχιστον μέχρι τίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰ.[21]

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Παΐσιος Καμπάνης[22], ἄνθρωπος ἠπίου χαρακτήρα καί γενναιόδωρος, ἀπεδέχθη τό σχετικό αἴτημα τοῦ κλήρου καί τῶν Προεστώτων τῆς Νισύρου καί ἐπέτρεψε στούς ἱερεῖς τῆς νήσου νά συνεχίσουν νά ἱερουργοῦν κεχωρισμένως στούς ναούς καί πρός ἴδιον ὄφελος, πρᾶγμα πού συνεχίσθηκε μέχρι τίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰ.

ΙΙΙ. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 27-09-1830[23]

1) Περίληψη

Ὁ Ἰωάννης Σταυριανός καί ἡ σύζυγός του Μαρία ἔχουν μίαν κόρη τήν Εἰρήνη, τήν ὁποία δίδουν ὡς σύζυγον στόν Κωνσταντῖνον, υἱόν τοῦ Ἰωάννου Κλέα καί τήν προικίζουν μέ τά ἀναγραφόμενα στό Προικοσύμφωνον[24] αὐτό κινητά καί ἀκίνητα.

---

21. Τσιρπανλῆς, 2018, σ. 89-91.

22. Χρ. Παπαχριστοδούλου, *Ἱστορία Ρόδου* 1972, σ. 483.

23. Σ. Α., τ. Α΄ (1999), σ. 81.

24. Προικοσύμφωνον: Τό Προικοσύμφωνο ἀποτελεῖ κατά κανόνα διμερές δικαιοπρακτικό ἔγγραφο. Συνάπτεται συνήθως μία ἑβδομάδα πρίν ἀπό τόν γάμο, ἀφοῦ ὅλα ἔχουν συμφωνηθεῖ, μεταξύ τῶν γονέων τῆς νύμφης καί τοῦ μέλλοντος συζύγου αὐτῆς. Περιλαμβάνει ὅσα κινητά καί ἀκίνητα προικοδοτοῦν οἱ γονεῖς καί γενικά ἡ οἰκογένεια τῆς νύμφης στούς μελλονύμφους. Γράφεται συνήθως ἀπό τόν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς, ἀπό τόν Γραφέα τῆς Κοινότητος, ἀπό κάποιον ἄλλο ἐγγράμματο καί τέλος ὑπογράφεται ἀπό τούς μάρτυρες πού παρίστανται κατά τή σύνταξη αὐτοῦ.

Ὅμως σέ ὁρισμένες περιπτώσεις τό Προικοσύμφωνο μπορεῖ νά ἀποτελεῖ καί μονομερές δικαιοπρακτικό ἔγγραφο, ἤτοι συντάσσεται ἀπό τούς γονεῖς τῆς κόρης, πρίν ἀκόμη εὑρεθεῖ ὁ γαμβρός. Καί τότε περιλαμβάνει τά περιουσιακά στοιχεῖα –κινητά καί ἀκίνητα– μέ τά ὁποῖα οἱ γονεῖς προικίζουν τή θυγατέρα των καί μέλλουσα νύμφη.

Τό Προικοσύμφωνο ἀποτελεῖ ἐπίσημο δικαιοπρακτικό ἔγγραφο καί ἀντίγραφο αὐτοῦ κατατίθεται στό Ἀρχεῖο τῆς Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς, ὅπου καί φυλάσσεται γιά ἀσφάλεια.

2) Κείμενο

«1/† Ἐν Νισύρῳ, 1830, Σεπτεμβρίου 27.

2/† Ὁ μέν Θεός κατ' ἀρχάς πλάσας τόν ἄνθρωπον, ἄρσεν καί θῆλυ ἐποίησεν πρός 3/τεκνογονίαν, ὅπως διασωζομένου δοξάζεται τό Πανάγιον Αὐτοῦ ὄνομα, 4/*«αὐξάνεσθε δὲ καὶ πληθύνεσθε»*[25] ὡς οἷος αὐτούς ἐνετείλατο.

Τούτου ἕνεκα καί ἐγώ, 5/ὁ Ἰωάννης καί ἡ σύζυγός μου Μαρία, ἔχων νόμιμον θυγατέρα, ὀνόμα6/τι Εἰρήνην, ἔγνωκα ἀνδρί νομίμω ἐκδοῦναι αὐτῆς. *«Τίμιος γάρ, φησίν, 7/ὁ γάμος καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος»*[26], τόν Κωνσταντῆν, Ἰωάννου Κλέα.

Καί δή, 8/πρῶτον δίδομεν τῶν γεννητόρων ἡμῶν εὐχήν, εἶτα προικοδοτοῦμεν 9/αὐτούς, εἴ τί μοι ὁ Θεός ἐδωρίσατο, ἀμπέλια καί χωράφια, γονικά μου καί μη10/τρικά μου, ὅλα τῆς κόρης μου τῆς Εἰρήνης.

Πλήν κρατίζω παντελῶς εἰς τίς 11/Μηλές τό κομμάτι, κρατίζω καί εἰς τήν Ἁγίαν Μαρίναν τό ραχίν[27] γεροντομοίρι[28] 12/καί ἀποθανώντας

Σπάνια μποροῦσε νά συμβεῖ νά ἀκυρωθεῖ τό Προικοσύμφωνο γιά διαφόρους λόγους καί νά μήν τελεσθεῖ ὁ προγραμματισμένος γάμος.

25. Γέν. Α΄, 27-28: *«Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς. Καὶ εὐλόγησεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς λέγων: αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς»*.

26. Ἑβρ. ιγ΄, 4: *«Τίμιος ὁ γάμος ἐν πᾶσιν καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος»*. Βλ. καί: *Εὐχολόγιον τό Μέγα* 1980, σ. 249: «Ἀκολουθία τοῦ Στεφανώματος: *"Τίμιον αὐτοῖς τὸν γάμον ἀνάδειξον, ἀμίαντον αὐτῶν τὴν κοίτην διατήρησον"*».

27. Ραχί, τό: Ἀκαλλιέργητο ἤ χέρσο χωράφι, γενικά ὑποβαθμισμένο. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 159.

28. Γεροντομοίρι, τό: Νομικός, λαϊκός ὅρος, ὁ ὁποῖος χρησιμοποιεῖται εὐρύτατα καί σήμερα, τόσο στά Δωδεκάνησα, ὅσο καί στήν Κρήτη καί δηλώνει τά ἐλάχιστα περιουσιακά στοιχεῖα, τά ὁποῖα κρατοῦν γιά λογαριασμόν των οἱ γονεῖς, προκειμένου νά ἐξασφαλίσουν τή στοιχειώδη ἐπιβίωσή των, μετά τήν ἀποκατάσταση τῶν παιδιῶν των. Ἀναφορικά μέ τή σπουδαιότητα, τήν ὁποίαν ἔχει τό «Γεροντομοίρι», κρίνεται σκόπιμο, νά παρατεθεῖ ἡ παρακάτω ἀνεκδοτολογικοῦ χαρακτήρα διήγηση, ἡ ὁποία κυκλοφορεῖ εὐρέως καί σήμερα στά χωριά τῆς Κρήτης καί ἡ ὁποία ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Σέ ἕνα χωριό τῆς Κρήτης μία οἰκογένεια εἶχε 12 παιδιά. Τά παιδιά αὐτά ἐμεγάλωσαν, ἀπέκτησαν δικές των οἰκογένειες καί ἔμειναν οἱ γονεῖς μόνοι. Ἀργότερα ἡ μητέρα των ἀπεβίωσε καί ὁ πατέρας ἔμεινε μόνος, μέ τήν ἐλπίδα, ὅτι τά παιδιά του ἤ κάποια ἀπό αὐτά θά ἐνδιαφέροντο καί θά ἐφρόντιζαν γιά τήν ἐξασφάλιση τῶν ἀπαραιτήτων ὑλικῶν προϋποθέσων γιά τήν ἐπιβίωσή του. Ὅμως ἀνέμενε ματαίως, ἐπειδή τά παιδιά του ἠσχολοῦντο μέ τίς οἰκογένειές των καί

μου, πάλιν τῆς κόρης μου, κρατίζομεν καί εἰς τοῖς Λαζάρους τό κά13/τω κομμάτι, χάριταν τοῦ υἱοῦ μας[29], ἀκόμη τῆς δίνομεν τά σπίτια μας εἰς τοῦ 14/Λαπαρδῆ, ὡς καθώς εὑρίσκονται, κρεββατοστρώσιν[30] ἕνα, στρῶμα ἕναν, μαξε15/λάρια τέσσαρα, σεντόνια πέντε, πάπλωμα ἕνα, ἀσημικόν – μαλαματικόν[31], 16/ὅσα μᾶς βρίσκεται, εἰκονίσματα δύο, ἡ γιστέρνα[32] εἰς τά σπίτια, πλήν νά δίνωμεν 17/καί τά δύο μέρη, ἕως νά ζοῦμεν καί πάλιν τῆς κόρης μου, σκάφη μία, μύλοι 18/ζευγάρια δύο[33], ἀξίνες δύο, τέζερον ἕνα, ταβάν[34] ἕνα, γουρούνι ἕνα θῆλυ, 19/στάμνες δύο, κῆπον ἕνα, τῆς Κοσκινούδαινας.

δέν τούς ἔμενε καιρός νά ἀσχοληθοῦν μέ τόν πατέρα των. Τότε ὁ πατέρας ἐσοφίσθηκε τό ἑξῆς: Ἐκάλεσε ὅλα τά παιδιά του, προκειμένου δῆθεν νά τούς ἀνακοινώσει ἕνα σπουδαῖο μυστικό. Τούς ἐγνώρισε, ὅτι στό ὑπόγειο τῆς πατρικῆς οἰκίας ὑπῆρχε ἕνα πήλινο κουρουπάκι γεμάτο χρυσές λίρες καί ὅτι μετά τόν θάνατόν του, θά ἔπρεπε νά ἐνδιαφερθοῦν καί νά τίς μοιράσουν μεταξύ των. Ἀμέσως μετά, τά παιδιά του ἄρχισαν νά ἐνδιαφέρονται γιά τόν πατέρα των, νά τόν φροντίζουν καί νά τόν περιποιοῦνται, προκειμένου νά ἔχει ὅλα ἐκεῖνα, τά ὁποῖα τοῦ ἦσαν ἀπαραίτητα, μέ τήν προσδοκία νά φυλάξει τόν θησαυρό ἀκέραιο καί νά τόν κληρονομήσουν ἐκεῖνοι μετά τόν θάνατόν του. Ἔτσι ὁ πατέρας ἔζησε πάρα πολύ καλά μέχρι τό τέλος τῆς ζωῆς του.

Μετά τόν θάνατόν του τά παιδιά του ἦλθαν στήν πατρική οἰκία, βρῆκαν πράγματι τό κουρουπάκι σκεπασμένο μέ μία λίθινη πλάκα, τό ἄνοιξαν καί μέσα ὑπῆρχε ἕνα μεγάλο σφυρί καί ἕνα σημείωμα, μέ τό ἔμμετρο κείμενον:

"Ἀπού μοιράσει τῶν παιδιῶν καί δέν ἀφήσει πρᾶ(γ)μα,

θέλει μέ τοῦτο τό σφυρί ἡ κεφαλή του σπά(σ)μα!"»

Πρόκειται γιά τό πλέον πειστικό ἐπιχείρημα ὑπέρ τοῦ νά κρατοῦν οἱ γονεῖς μέρος τῆς ἀκίνητης περιουσίας των ὡς γεροντομοίρι, προκειμένου νά εἶναι ἐξασφαλισμένη ἡ ἐπιβίωσή των κατά τά γεράματα.

29. Πρός χάριν τοῦ υἱοῦ μας.

30. Κρεββατοστρώσι(ον), τό ἤ κρεββατόστρωσις, ἡ: Κάθε τι, τό ὁποῖο ἀφορᾶ στή συζυγική κλίνη, ὡς θεσμός καί νομικό ἔθιμο.

31. Ἀσημικόν – μαλαματικόν: Μέ τούς ὅρους αὐτούς ἐννοοῦνται περιληπτικά, ὅσα ἀντικείμενα ἀποτελοῦνται ἀπό ἀσήμι καί χρυσάφι (κοσμήματα, σερβίτσια κ.λπ.), τά ὁποῖα ὑπάρχουν στήν οἰκογένεια καί δωρίζονται στήν κόρη καί μέλλουσα νύφη. Ἡ ἔκφραση αὐτή εἶναι συνήθης στά Προικοσύμφωνα τῆς Νισύρου τοῦ 19ου αἰ.

32. Γιστέρνα, ἡ: Ἀπό τή λατινική λέξη Cisterna, -ae = δεξαμενή νεροῦ.

33. Μύλος, ὁ: Πρόκειται γιά τόν χειροκίνητο λίθινο μύλο ἤ χειρόμυλο, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖται ἀπό δύο κυκλικοῦ σχήματος ἡφαιστειογενοῦς προελεύσεως πωρολίθους, οἱ ὁποῖοι χρησίμευαν παλαιότερα καί ἐν μέρει χρησιμοποιοῦνται μέχρι καί σήμερα στά χωριά τῆς ἑλληνικῆς ὑπαίθρου, γιά τό ἄλεσμα δημητριακῶν, ὀσπρίων, ἁλατιοῦ κ.λπ.

34. Ταβᾶς, ὁ: Ἀβαθές ταψί.

20/Δίνω καί ἐγώ, ὁ Σταυριανός, ὁ πατέρας τῆς κόρης μου τῆς Ρήνας, εἰς τούς Λαζάρους τό λαγκάκι, 21/σύνδενδρον[35], ὡς καθώς εὑρίσκεται καί εἰς τά Βαθεία τό ἀμπέλιν καί εἰς τόν 22/Μασουρωτόν[36] τῆς Κοσκινούδαινας τό λάκκωμα καί εἰς τήν Ἔμπασιν τό χωράφιν καί 23/τό κελλάριν μου εἰς τό Κάστρον, μέ στάμνες δύο καί κρούπια[37], ὅσα βρίσκουνται.

Καί εἰ 24/μέν τά προσόντα ἡμῶν ταῦτα, ὁ δέ Θεός, πλουσιόδωρος ὤν, χαρισάτω αὐτοῖς ζωήν 25/εὔθηνον, ὑγείαν ἀτάραχον καί εἴδοιεν τέκνα τέκνων[38], προσεπιχορηγών αὐτούς 26/καί ζωήν τήν αἰώνιον.

27/Ὁ Καθηγούμενος τῆς Σπηλιανῆς Σύγκελλος, Ἐπίτροπος τοῦ Ἁγίου Ρόδου, 28/ἔγραψα[39].

29/Διακο-Νικόλας, Πρωτόγερος τῶν Νικειῶν, βεβαιῶ.

30/»

31/»

32/»

33/»

34/»[40]

35/Μιχαήλ Πετροῦτζος, βεβαιῶ.

36/Κάνω καί ἐγώ, ὁ γαμπρός, τοῦ πεθεροῦ μου χάριν, διά τά πράγματα, ὁποῦ μοι ἔδωσεν, γρ(όσια) 500».

---

35. Σύνδενδρον: Τό χωράφι μέ τά δένδρα τά ὁποῖα ὑπάρχουν σέ αὐτό. Σέ ὁρισμένες περιπτώσεις συνηθίζετο σέ ἄλλους νά ἀνήκει τό χωράφι καί σέ ἄλλους τά δένδρα. Αὐτό συμβαίνει μέχρι καί σήμερα σέ ὀρεινά χωριά τῆς Κρήτης. Συνήθως πρόκειται γιά ἐλαιόδενδρα, μουριές κ.λπ. Στήν περίπτωση αὐτή, ὅπου ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ ἀγροῦ εἶναι ἄλλος καί ἄλλος ὁ ἰδιοκτήτης τῶν δένδρων πού φύονται σέ αὐτόν, τότε τά δένδρα ὀνομάζονται στήν κρητική διάλεκτο: «σηκωματάρικα, τά».

36. Μασουρωτόν, τό: Ἀπό τήν τουρκική λέξη «masura=Μασούρι, τό» = μακαρᾶς, τροχαλία.

37. Κρούπια, τά: καί κουρούπια. Ἡ ὀνομασία εἶναι ἀρχαιοτάτη. Ἀπαντᾶ ἤδη στίς πήλινες πινακίδες τῆς Μινωϊκῆς Κρήτης (Γραμμική γραφή Β, τέλη δεύτερης χιλιετηρίδος π.Χ.), ὡς «κου-ρου-πο» καί δηλοῖ ὅτι καί σήμερα, ἤτοι μικρό πήλινο δοχεῖο, γιά ἀποθήκευση διαφόρων προϊόντων, ὑγρῶν ἤ στερεῶν.

38. *Εὐχολόγιον τό Μέγα* 1980, σ. 246: *«Καὶ ἴδωσιν υἱοὺς τῶν υἱῶν αὐτῶν, ὡς νεόφυτα ἐλαιῶν κύκλῳ τῆς τραπέζης αὐτῶν»*.

39. Γραφέας τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ εἶναι ὁ Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτης Νεόφυτος Ἱερομνήμονος ἤ Ζαμπέτογλου, υἱός τοῦ παπᾶ Ἀντωνίου.

40. Τά ὑπάρχοντα κενά, φαίνεται ὅτι ἀφέθησαν σκόπιμα, προκειμένου νά συμπληρωθοῦν μέ τίς ὑπογραφές καί ἄλλων μαρτύρων, πού ὅμως τελικά δέν ἔγινε.

3) Παρατηρήσεις

Οἱ γονεῖς τῆς νύμφης εἶναι εὐκατάστατοι καί προικοδοτοῦν τήν κόρην των Εἰρήνην πλουσιοπάροχα. Γραφέας τοῦ Προικοσυμφώνου ἀναφέρεται ὁ Καθηγούμενος τῆς Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς καί Ἐπίτροπος τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου, προφανῶς ὁ Νεόφυτος, ἄν καί δέν ἀναγράφεται τό ὄνομά του.

Ὡς πρῶτος μάρτυς ὑπογράφει ὁ Πρωτόγερος τῶν Νικειῶν Διακο-Νικόλας. Στή συνέχεια ἀφήνονται πέντε στίχοι κενοί (στ. 30-34), προκειμένου νά τεθοῦν οἱ ὑπογραφές καί ἄλλων μαρτύρων, πού τελικά δέν συνέβη. Τελευταῖος μάρτυς ὑπογράφει ὁ Μιχαήλ Πετροῦτζος[41].

IV. ΑΠΟΔΕΙΚΤΙΚΟΝ ΔΗΜΟΓΕΡΟΝΤΙΑΣ ΠΑΡΟΥ: 23-10-1835[42]

1) Περίληψη

Τό Ἀποδεικτικό αὐτό τῆς Δημογεροντίας Πάρου ἀναφέρεται στό ἐξῆς θέμα: Κατά τό ἔτος 1823 ὁ Ἀναστάσιος Ν. Ἀσωνίτης, κάτοικος Πάρου, ἔλαβε ὡς σύζυγο τήν Ἄννα, μετά τῆς ὁποίας ἀπέκτησε τρία τέκνα. Ὁ σύζυγος ἀργότερα ἐγκατέλειψε τή συζυγική ἑστία, ἦλθε στή Νίσυρο, ὅπου καί ἔλαβε ἄλλη γυναίκα ὡς σύζυγο.

Ἡ Ἄννα, ἀναγκασμένη ἀπό ἔσχατη πενία, προκειμένου νά ἐπιβιώσει αὐτή καί τά τρία ἀνήλικα τέκνα της, ἐμοιχεύετο. Τελικά οἱ δανειστές της λόγῳ ὀφειλῶν τήν ἀπέβαλαν καί ἀπό τήν οἰκία, ὅπου διέμενε. Στή συνέχεια ἡ Ἄννα ἔλαβε μαζί της τά τρία ἀνήλικα καί ἄπορα τέκνα της, προκειμένου νά ταξιδεύσει καί νά ἔλθει στή Νίσυρο, πρός ἀναζήτηση καί ἀνεύρεση τοῦ συζύγου αὐτῆς.

2) Κείμενο

«1/Ἀριθ(μός) 628: Ἐξερ(χόμενον). Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος
2/Τήν 23. Ὀκτωβρίου 1835: καί Τοπική Δημογεροντία Πάρου
3/Παροικία τῆς Πάρου Δηλοποιεῖ, ὅτι:
4/Ἡ κυρία Ἄννα, ἰθαγενής Παρία καί σύζυ5/γος τοῦ κυρίου Ἀναστασίου Ν. Ἀσωνίτου, ἰθαγενή Πα6/ρίου, νυμφευθεῖσα ἀπό τό 1823

41. Τό ἐπώνυμον αὐτό διατηρεῖται στή Νίσυρο μέχρι καί σήμερα, ὡς «Πετροῦτσος» καί πιθανῶς προέρχεται ἀπό τό πατρώνυμον «Πέτρος».

42. Σ. Α., τ. Α΄ (1999), σ. 94.

ἔτος, πληροφορη7/θεῖσα, ὅτι ὁ μνησθείς σύζυγός της διαμένει εἰς τήν 8/νῆσον Νίσυρον, ἐνυμφεύθη ἐκεῖθεν μετά Νι9/συρίας, μεταβαίνει σήμερον πρός ἀναζήτησιν τοῦ 10/συζύγου της, μετά τῶν μετ' αὐτοῦ γνησίων τέκνων 11/εἰς τόν ἀριθμόν τρία (3).

12/Ἡ Ἄννα αὕτη ἐμοιχεύετο ἐκ πολλῆς πενίας, 13/ἀπεβλήθη καί τῆς ὁποίας κατώκει οἰκίας ἐκ τῶν δανει14/στῶν της. Αὐτός οὗτος μετά τήν σύξευξίν των τῆς ἐπώλησε 15/καί μίαν γονικήν οἰκίαν, ἐντός τῆς πόλεως Πάρου.

16/Διό δίδεται αὐτή τό παρόν ἐπίσημον ἀπο17/δεικτικόν τῆς Τοπικῆς Δημογεροντίας, διά νά τῆς 18/χρησιμεύση, ὅπου δεῖ.

19/Οἱ τοπικοί Δημογέροντες

20/Βασίλειος Μαυρομμάτης

21/Π(απᾶ) Καμπάνης

22/Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος.

23/Τό Εἰρηνοδικεῖον Πάρου καί Ἀντιπάρου.

24/Ἐπικυροῦται τό γνήσιον τῆς ὑπογραφῆς 25/τῶν κυρίων Δημογερόντων Πάρου 26/καί τά ἐνδιαλαμβανόμενα.

27/Ὁ Εἰρηνοδίκης

28/Κ(ωνσταντῖνος) Κονδύλης

[Στρογγυλή σφραγίδα]

29/ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ 30/ΕΠΑΡΧ(ΙΑ) 31/ΕΙΡΗΝΟΔΙ-(ΚΕΙΟΥ) 32/ΠΑΡΟΥ ΚΑΙ ΑΝ33/ΤΙΠΑΡΟΥ».

3) Παρατηρήσεις

Τό ἔγγραφο αὐτό ἀναφέρεται στό ἱστορικό μίας οἰκογένειας μέ τρία ἀνήλικα τέκνα, τήν ὁποία ἐγκατέλειψε ὁ πατέρας, κατέφυγε στή Νίσυρο καί συνῆψε δεύτερο γάμο, χωρίς νά ἔχει διαλυθεῖ ὁ πρῶτος. Μεταξύ ἄλλων φανερώνει τίς τότε ὑπάρχουσες κοινωνικές ἀνισότητες καί τά προβλήματα πού ἀντιμετώπιζαν ὁρισμένες οἰκογένειες.

Τό ἔγγραφο αὐτό, μέ τό ὁποῖο ἐφοδιάστηκε ἡ Ἄννα, νόμιμη σύζυγος τοῦ Ἀναστασίου Ν. Ἀσωνίτου, ἀπό τήν τότε Δημογεροντία τῆς Πάρου, εἶναι συντεταγμένο βάσει τῶν κανόνων τῆς ἐπίσημης γραφειοκρατίας, ἡ ὁποία ἴσχυε τότε (1835) στό νεοσύστατο Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος.

V. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 27-10-1846[43]

1) Περίληψη

Ὁ παπᾶ Ἰωάννης Περουλῆς[44], κάτοικος Νισύρου, ἀποφασίζει νά δώσει τή θυγατέρα του Καλή (Καλλιόπη) ὡς σύζυγο στόν Μανουήλον[45], υἱό τοῦ Ἰωάννη Ἀντωνᾶ καί τήν προικοδοτεῖ μέ ὅσα κινητά καί ἀκίνητα ἀναφέρονται στό Προικοσύμφωνο αὐτό.

2) Κείμενο

«1/Ὁ μέν Θεός κατ' ἀρχάς πλάσας τόν ἄνθρωπον, ἄρσεν 2/καί θῆλυ ἐποίησε πρός τεκνογονίαν, ὅπως διασωζομένου δο3/ξάζεται τό πανάγιον Αὐτοῦ ὄνομα, *«αὐξάνεσθε δὲ καὶ πληθύνε4/σθε»*[46], ὡς οἷος αὐτούς ἐνετείλατο, τούτου ἕνεκα καί ἐγώ, ὁ πα(πᾶς) 5/Ἰωάννης Περουλῆς[47], ἔχων νόμιμον θυγατέρα, ὀνόματι Καλήν[48] καί 6/ἔγνωκα ἀνδρί νομίμω ἐκδοῦναι αὐτῆς. (*«Τίμιος γὰρ φησὶν ὁ γά7/μος καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος»*)[49]. Τόν Μανουήλον, υἱόν τοῦ Ἰωάννη Ἀντω8/νᾶ[50].

---

43. Σ. Α., τ. Α΄ (1999), σ. 178-180.

44. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 90, 512.

45. Ἐμμανουήλ ἤ Μανουήλος ἤ Μανόλης τοῦ Ἰωάννου Ἀντωνᾶ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 731, 866, 867.

46. Γέν. Α΄, 27-28.

47. Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι ὁ παπᾶ Ἰωάννης Περουλῆς ἀναφέρεται τόσο μέ τό βαπτιστικό του ὄνομα, ὅσο καί μέ τό ἐπώνυμό του. Θεωρεῖται ἀμφίβολο, ἐάν ἤδη κατά τήν ἐποχή αὐτή (μέσα 19ου αἰ.) εἶχε καθιερωθεῖ ὡς γενική ὑποχρέωση, τό νά φέρει ἕκαστος καί ἐπώνυμο. Ὡς ἐπί τό πλεῖστον ἀντί ἐπωνύμου τῶν παιδιῶν, ἀνεφέρετο τό βαπτιστικό ὄνομα τοῦ πατέρα αὐτῶν. Αὐτό συνηθίζετο μέχρι πρότινος καί στή νῆσο Κύπρο. Ἔτσι πολλά ἐπώνυμα προῆλθαν ἀπό τό ἀρχικό πατρώνυμο ἤ ἀπό τό ὄνομα τῆς μητέρας. Ἐπίσης ὁρισμένα ἐπώνυμα προῆλθαν ἀπό παρωνύμια. Καί σήμερα σέ μικρές κοινωνίες –π.χ. σέ πολλά χωριά τῆς νήσου Κρήτης– συνηθίζεται τά παιδιά νά ἀναφέρονται στήν καθημερινή ἐπικοινωνία τῶν ἀνθρώπων μέ τό βαπτιστικό των ὄνομα καί τό ὄνομα τοῦ πατέρα ἤ τῆς μητέρας των, π.χ.: «Ὁ Νίκος τοῦ Ἠλία, ὁ Γιάννης τῆς Ἀθηνᾶς», ἀντί νά χρησιμοποιεῖται τό ὑπάρχον ἐπίσημο ἐπώνυμο. Τό ἴδιο συνέβαινε καί στήν ἀρχαία Ἑλλάδα, π.χ.: «Σωκράτης Σωφρονίσκου» κ.λπ.

48. Καλή, ἡ: Ὑποκοριστικό τοῦ βαπτιστικοῦ ὀνόματος «Καλλιόπη, ἡ». Ὡς «Καλή» ἀπαντᾶ συχνά καί στήν Κρήτη, τόσο σέ ἐπιγραφές (κτητορικές, ἀφιερωματικές), ὅσο καί σέ ἔγγραφα.

49. Ἑβρ. ιγ΄, 4: *«Τίμιος ὁ γάμος ἐν πᾶσιν καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος»*. Βλ. καί: *Εὐχολόγιον τό Μέγα* 1980, σ. 249: «Ἀκολουθία τοῦ Στεφανώματος: *"Τίμιον αὐτοῖς τὸν γάμον ἀνάδειξον, ἀμίαντον αὐτῶν τὴν κοίτην διατήρησον"*».

50. Τό Προικοσύμφωνο ἀποτελεῖ κατά κανόνα διμερή δικαιοπραξία. Ὑπάρ-

Καί δή πρῶτον δίδωμεν τῶν γεννητόρων ἡμῶν εὐχήν[51], εἶτα 9/ προικοδοτοῦμεν αὐτούς, εἴ τί μοι ὁ Θεός ἐδωρήσατο. Πρῶτον δίδω τῆς 10/κόρης μου τῆς Καλῆς, ἀμπέλια, χωράφια, ὅλα τῆς κόρης μου τῆς 11/Καλῆς, πλήν κρατίζομεν παντελῶς εἰς τήν Εὐαγγελίστριαν τό ἀμπέ12/λι, ὡς εὑρίσκεται, χάριτα τοῦ υἱοῦ μας. Κρατίζω καί γεροντομοίριν[52] 13/εἰς ταῖς Μέσες τήν ταύλα[53] μέ τήν ἀποστροφήν[54], ὡς καθώς εὑρίσκεται. Καί 14/ἀποθανόντας μου, τῆς κόρης μου τῆς Καλῆς.

Κρατίζω εἰς τόν Πλατύν τό 15/χωράφι, ὡς εὑρίσκεται καί νά μοῦ δίνη καί ἀπό τό Ἄργος, 16/ὁπόταν εἶναι κριθαριά[55], τέσσερα κοιλά[56] κριθάριν. Ἀπό τόν Κοκκινομάτην 17/κρατίζω καί εἰς τό Λακκί τό

χουν καί περιπτώσεις πού ἀποτελεῖ μονομερή δικαιοπραξία. Τσιρπανλῆς, 2018, σ. 33.

51. Ἡ εὐχή τῶν γεννητόρων, δηλαδή τῶν γονέων: Βλ. τό λαϊκό κρητικό δίστιχο: «Εὐκή γονιοῦ σου ἀγόραζε καί τά βουνά πορπάτιε / καί τά βουνά νά συχαλοῦν καί ἐσύ νά μή φοβᾶσαι».

52. Γεροντομοίρι, τό: Τεχνικός καί νομικός ὅρος σέ χρήση καί σήμερα. Ὀνομάζεται ἔτσι ἀκίνητο, οἰκία ἤ χωράφι, τό ὁποῖο κρατοῦν οἱ γονεῖς γιά τά γεράματά των καί μετά τόν θάνατον αὐτῶν τό κληρονομοῦν τά παιδιά των.

53. Τάβλα, ἡ: Καλλιεργήσιμη λωρίδα γῆς σέ ἐπικλινές ἔδαφος, ἡ ὁποία ὑποστηρίζεται μέ ἀναλημματικό, ξηρολιθικό τοῖχο. Στή Δωδεκάνησο ὁ τοῖχος αὐτός ὀνομάζεται «ἀβασταός, ὁ», ἤτοι αὐτός πού βαστάζει καί συγκρατεῖ τό χῶμα.

Στήν Κρήτη ἡ τάβλα λέγεται «πεζούλα, ἡ» ἤ «πεζούλι, τό». Ὁ ἀναλημματικός τοῖχος ὀνομάζεται «τράφος, ὁ», ἀπό τό «τάφρος, ἡ».

54. Ἀποστροφή, ἡ: Ἐξοχικός οἰκίσκος, καταφύγιο τοῦ γεωργοῦ.

55. Κριθαριά, ἡ: Ὅταν τό χωράφι θά σπείρεται μέ κριθάρι. Σημειωτέον, ὅτι τότε κατά κανόνα τό ψωμί, πού κατανάλωναν καθημερινά οἱ ἄνθρωποι ἦταν ἀπό κριθάρι. Κατά τίς μεγάλες ἑορτές καί τίς ἐπίσημες ἡμέρες ἐφρόντιζαν νά εἶναι ἀπό σιτάρι. Ἐπίσης συχνά τό ψωμί παρεσκευάζετο ἀπό μεῖγμα σιταριοῦ καί κριθαριοῦ (μειγάδι). Στίς ὀρεινές περιοχές τῆς Κρήτης καί πιθανῶς καί στά περισσότερα χωριά τῆς Ἑλλάδος, αὐτό συνέβαινε μέχρι περίπου καί τά μέσα τοῦ 20οῦ αἰώνα. Ἀντιθέτως σήμερα οἱ κάτοικοι ἰδίᾳ τῶν πόλεων ἔχουν τήν τάση νά ἐπιζητοῦν ψωμί ἤ παξιμάδι ἀπό κριθάρι, ὡς καταλληλότερο γιά τήν ὑγεία καί τήν εὐεξία τοῦ σώματος.

56. Κοιλόν Κωνσταντινουπόλεως: Ὡς μονάδα ζύγισης καί ὡς μέτρο καλλιεργήσιμης ἔκτασης. 1 κοιλό = 24 ὀκάδες = 8 καφίζια. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1446. Ἡ ὀκά, ὡς μέτρο μέτρησης μάζας καί βάρους ἦταν σέ χρήση κατά τήν περίοδο τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἀλλά καί μετά, μέχρι τά μέσα τοῦ 20οῦ αἰώνα. 1 ὀκά = 400 δράμια καί 1 καντάρι = 44 ὀκάδες = 56,4476 χιλιόγραμμα. Στήν Ἑλλάδα: 1 ὀκά = 1282 χιλιόγραμμα, 1 δράμι = 3,205 χιλιόγραμμα. Ἡ ὀκά στήν Ἑλλάδα ἐχρησιμοποιεῖτο ἐπίσημα μέχρι 30-06-1959. Ἀπό 1-07-1959 αὐτή ἀντικαταστάθηκε ἀπό τό χιλιόγραμμο ἤ κιλό. Ὅμως ἀνεπίσημα ἐχρησιμοποιεῖτο σέ ὁρισμένες περιπτώσεις μέχρι περίπου τή δεκαετία τοῦ 1990, εἰδικότερα σέ τυποποίηση τσίπουρου, οὔζου, κρασιοῦ, γάλακτος κ.λπ.

ραχί[57] τό ἀπέξω, παντελῶς, πλησίον τῆς [--------] 18/τοῦ Κοτάκη καί εἰς τήν Γαδαροπλαγιάν[58] τό ραχί ἀπό τό κρεμάριν[59] καί 19/πάνω. Καί ἀπό κάτω ἀπό τό κρεμάριν μίας ταύλας λογαριασμόν καί αὐτό 20/τό κρατίζω παντελῶς.

Εἰς τήν Γλάστραν, στέρνα[60] μίαν κρατίζω καί εἰς ταῖς Βάσσες 21/τήν κρεπτήν[61] παντελῶς καί δίδω του εἰς ταῖς Βάσσες κρεπτήν μίαν μέ ἕν 22/ἀγγεῖον κρασερόν, ἔτι ἕν ἀγγεῖον ρακερόν, τό σπίτι εἰς Τροῦλλον, ὡς 23/εὑρίσκεται, ἕν ζευγάρι μύλους, πάγκον ἕν[62], ζευγάριν ἕν[63],

57. Ραχί, τό: Δηλαδή ἡ ράχη.

58. Γαδαροπλαγιά ἤ γαϊδαροπλαγιά, ἡ: τοπ. πρβλ. στήν Κρήτη: «Γαϊδουρονήσι, τό» (ἀρχαία Χρυσή), νησί νότια τῆς Ἱεράπετρας Λασιθίου.

59. Κρεμάρι, τό: Ἀπόκρημνο μέρος τοῦ ἐδάφους, ἔδαφος μέ μεγάλη κλίση. Πρβλ. κρημνός, γκρεμός κ.λπ.

60. Στέρνα, ἡ: κατασκευή γιά τή συλλογή τῶν ὀμβρίων ὑδάτων. Σέ ἕνα νησί, ὅπως ἡ Νίσυρος, ὅπου –λόγῳ τῆς ἡφαιστειογενοῦς συστάσεως τοῦ ἐδάφους– οἱ φυσικές πηγές νεροῦ σπανίζουν ἤ εἶναι ἀνύπαρκτες, οἱ κάτοικοι φρόντιζαν καί φροντίζουν, νά ἀποταμιεύουν τά ὄμβρια ὕδατα καί νά τά χρησιμοποιοῦν, ἐξυπηρετώντας τίς διάφορες ἀνάγκες των.

61. Κρεπτή, ἡ ἤ κρεφτή, ἡ: Πρόκειται γιά ἡμιυπόγεια κατασκευή, ἡ βάση τῆς ὁποίας σχηματίζει κυκλικοῦ σχήματος κάτοψη. Ἡ κρεφτή εἶναι κατασκευασμένη κατά τό λεγόμενο ἐκφορικό σύστημα (πρβλ. θολωτούς τάφους τῆς μινωϊκῆς καί μυκηναϊκῆς ἐποχῆς, β΄ χιλιετηρίδα π.Χ.) καί ἐκαλύπτετο μέ εἶδος θόλου. Ἐξωτερικά ἔφερε στρῶμα ἀπό ἄργιλο ἤ πατελιά (στήν Κρήτη τό ὑλικό αὐτό ὀνομάζεται «λεπίδα, ἡ», ἀντίστοιχο τοῦ «πατελιά, ἡ», ἀπό τό «πεταλίς, ἡ»), πού ἦταν ὑδατοστεγές. Ἔτσι ἡ κρεφτή ἦταν προστατευμένη καί δροσερή καί χρησίμευε γιά νά ἀποθηκεύονται σέ αὐτήν, μεταξύ ἄλλων καί τά ἑξῆς: δοχεῖα μέ κρασί, τά ἀναφερόμενα στά Προικοσύμφωνα ὡς «ἀγγεῖα κρασικά», μέ ρακή, στάμνες, κιούπια, τυρί, λάδι, ἐλιές κ.λπ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 172-174.

62. Πάγκος, ὁ: Ἀποτελοῦσε ἀπαραίτητο ἔπιπλο τῆς οἰκίας, κυρίως γιά τή φύλαξη διαφόρων προϊόντων. Ἔκειτο στήν κρεβατοκάμαρα καί δίπλα ἀπό τό συζυγικό κρεβάτι τοῦ ζεύγους. Μόνιμη – ἀκίνητη, μακρόστενη, ξύλινη κατασκευή, μέ ἐσωτερικά χωρίσματα. Χρησίμευε γιά τήν ἀποθήκευση συνήθως δημητριακῶν ἤ ἄλλων ξηρῶν καρπῶν. Ἐπίσης χρησίμευε καί ὡς καναπές. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 236. Στό παραδοσιακό κρητικό σπίτι ὑπῆρχε ἐπίσης παρόμοιο ἔπιπλο, τό ὁποῖο ἐλέγετο πάγκος ἤ «γούβα, ἡ».

63. Ζευγάρι, τό: Ἐννοεῖται ἕνα ζευγάρι βόδια, τά ὁποῖα προορίζονται γιά τήν καλλιέργεια τῶν ἀγρῶν καί τό ἁλώνισμα τῶν δημητριακῶν καί ὀσπρίων. Στήν Κρήτη μέχρι καί σήμερα ὁ ὅρος «τό ζευγάρι», χωρίς ἕτερο προσδιορισμό, ὑποδηλώνει «ἕνα ζευγάρι βόδια».

ἀξίνες[64] δύο, καί 24/ἕν λούρα[65], ζυγήν μίαν[66], ἀρεστόν[67] ἕνα θῆλυ, (ὑ) ποκάμισα γυναικεία ἕξι[68], 25/σεντόνια δύο, μαξελάριν ἕν, σκέπες[69] δύο, πεσκέτα[70] μία, κελλαρότοπον ἕν καί 26/ταβάν ἕνα, μία στάμνα, χοίρους δύο – ἄρσεν καί θῆλυ.

27/Δίδω καί ἐγώ, ὁ γαμβρός του, Διακομανώλης[71], δύο κρούπια, 28/μίαν ἀξίνην, (ὑ)νίον ἕν.

---

64. Ἀξίνη, ἡ: Βασικό ἐργαλεῖο τοῦ γεωργοῦ ἀπό τήν προϊστορική ἐποχή μέχρι καί σήμερα.

65. Λούρα, τά: Μετάλλινοι σύνδεσμοι, πού συνδέουν τόν ξύλινο ζυγό τοῦ ζέυγους τῶν βοδιῶν μέ τό ἄροτρο, τό ὁποῖο μέχρι πρίν λίγα χρόνια ἦταν ξύλινο (ξυλάλετρο ἤ «ἡσιόδειον ἄροτρον») καί ἀργότερα ἔγινε σιδερένιο. Στήν Κρήτη ἡ ἀλλαγή αὐτή, ἀπό τό «ἡσιόδειον ἄροτρον» στό σιδερένιο ἔγινε μετά τόν Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο (1940-1944).

66. Ζυγή, ἡ: Τό ζευγάρι.

67. Ἀρεστόν, τό = ἡ ἀγελάδα. Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι ἡ ἀγελάδα ὀνομάζεται «ἀρεστόν, τό», ἤτοι κάτι πού ἀρέσει καί προκαλεῖ εὐχαρίστηση.

68. Ὑποκάμισα γυναικεῖα, τά: Τό γυναικεῖο ὑποκάμισο ἀποτελοῦσε τό σημαντικότερο ἔνδυμα ἀπό τή γυναικεία φορεσιά. Ἐπρόκειτο γιά ὑφαντό, βαμβακερό, λευκόχρωμο, ποδήρη, χειριδωτό χιτώνα, πού ἐφέρετο ἀπό τίς γυναῖκες. Διεκρίνετο στό ὑποκάμισο γιά καθημερινή χρήση καί γιά τίς ἐπίσημες περιστάσεις. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 265.

Στήν παραδοσιακή στολή τῆς Ὀλύμπου τῆς Καρπάθου διατηρεῖται μέχρι σήμερα καί φέρεται ἀπό τίς γυναῖκες τῆς περιοχῆς. Στήν Κρήτη διετηρεῖτο μέχρι πρίν λίγες δεκαετίες καί ὀνομάζετο «ποκαμίσα, ἡ».

69. Σκέπη καί σκεπή, ἡ: Ὀρθογωνίου σχήματος ὕφασμα ἀπό μετάξι, συνήθως χρώματος ἐρυθροῦ ἤ κίτρινου, τό ὁποῖο ἐτίθετο στό κεφάλι καί πάνω ἀπό τή νυφική σκούφια. Αὐτό ἐκάλυπτε τό πίσω τμῆμα τοῦ κεφαλιοῦ καί τήν πλάτη. Ἡ σκεπή ἀνῆκε στήν ἐπίσημη γαμήλια στολή.

70. Πεσκέτα, ἡ: Ἡ πετσέτα, τό προσόψιον, τό χειρόμακτρον, ἀπό τό ἰταλικό pezzetta. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 234.

71. Διάκο-: Συχνότατα ἀπαντᾶ πρίν τό βαπτιστικό ὄνομα ἤ ὡς πρῶτο συνθετικό τοῦ ἐπωνύμου ὁ ὅρος «Διάκο-------». π.χ. «Διακο-Γιάννης, Διακο-Γιώργης, Διακο-Δημήτρης, Διακο-Μανώλης, Διακο-Μιχάλης, Διακο-Σάββας, Διακο-Φώτης κ.λπ. Ἡ προέλευση αὐτοῦ τοῦ τύπου ὀνομάτων καί ἀργότερα ἐπωνύμων ἐξηγεῖται ὡς ἑξῆς: Κατά τήν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας στά Δωδεκάνησα (1522-1912), ἀλλά καί στίς ἄλλες περιοχές τῆς σημερινῆς Ἑλλάδος, δέν λειτουργοῦσαν δημόσια ἑλληνικά Σχολεῖα. Συνήθως ὑπῆρχαν Κοινοτικά Σχολεῖα ἤ Σχολεῖα, ὑπό τή φροντίδα τῆς Χριστιανικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἰδίᾳ Μονῶν κ.λπ. Ἡ συντριπτική πλειοψηφία τοῦ πληθυσμοῦ καί ἰδίως οἱ γυναῖκες, δέν γνώριζαν γραφή.

Στή Νίσυρο τό πρῶτο Κοινοτικό Σχολεῖο ἱδρύθηκε τό ἔτος 1865. Ἄν καί ὁρισμένοι Πατριάρχες τῆς Κωνσταντινουπόλεως καί ἄλλοι φωτισμένοι ἄνθρωποι, π.Χ. ὁ Κωνσταντῖνος Σακελλαρίδης ἤ Ξένος (*Νίσυρος 1801/02 ± Νίσυρος 1882/83) προέτρεπαν τούς ἰθύνοντες γιά τήν ἵδρυση Σχολείων, ὅμως ἐκεῖνοι, ἄνθρωποι

29/Δίδω της καί ἐγώ, ἡ θεία της, ἡ Εἰρήνη, μίαν στάμναν.

30/Δίδω της καί ἐγώ, ἡ θεία της, ἡ Καλή, ἕν ἀγγεῖον.

31/Δίδω καί ἐγώ, ὁ ἀδελφός της, ὁ Σταμάτης, ἕν πάπλωμα

32/Δίδω καί ἐγώ, ἡ μητέρα, τοῦ υἱοῦ μου τοῦ Μανώλη, (ὑ)ποκάμισα 33/τρία, βράκα[72] μία, σεντόνιν ἕν, μαξελάριν ἕν.

34/Δίδω καί ἐγώ, ὁ πατέρας, τοῦ υἱοῦ μου, εἰς τό Λακκί τό ἀμ35/πέλιν, ὡς καθώς εὑρίσκεται καί εἰς τό Κομμάτι τήν μίαν ταύλαν, τοῦ 36/Στρίγλου τό κάτω μέρος καί ἕν τουφέκιν, μίαν ἀξίνην, ἕνα (ὑ)νίον, 37/μίαν στάμναν, ἕν σκεπάρνι καί νά μέ δίνη ὁ υἱός μου κρασίν κατ' 38/ἔτος βαρέλα μίαν.

39/Καί ἡμεῖς μέν τά προσόντα ἡμῶν ταῦτα, ὁ δέ Θεός 40/πλουσιόδωρος ὤν, ἐχαρίσατο αὐτούς ζωήν εὔθηνον[73], ὑγείαν ἀτάραχον 41/καί εἴδοιεν τέκνα τέκνων κύκλῳ τῆς τραπέζης αὐτῶν, προσεπιχορη42/γών αὐτούς καί ζωήν τήν αἰώνιον.

[Προσθήκη: Στό περιθώριο τῆς πρώτης σελίδας τοῦ ἐγγράφου:]

43/Ἕν εἰκόνισμα μεγάλον, τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

[σ. 180: Τέλος ἐγγράφου, ὑπογραφές:]

44/Διακομανώλης Σακλαράκης[74], θεῖος της, παρών.

45/Διακαντώνης, θεῖος της, παρών.

46/Παῦλος Γεωργιάδης, παρών.

κατά κανόνα ἀγράμματοι ἤ ὀλιγογράμματοι καί συντηρητικοί, ἦσαν τῆς γνώμης, ὅτι τά γράμματα καί γενικά ἡ γνώση μᾶλλον βλάπτει, παρά ὠφελεῖ, διότι ὁδηγεῖ στόν ὀρθολογισμό καί στήν ἀπομάκρυνση ἀπό τήν Ἐκκλησία καί τά παραδεδομένα. Τά παιδιά ἐκεῖνα τῶν Ἑλλήνων Ὀρθοδόξων Χριστιανῶν, τά ὁποῖα, εἴτε φοιτοῦσαν σέ Σχολεῖα, εἴτε πλησίον ἰδιωτῶν Διδασκάλων μάθαιναν ἀνάγνωση καί γραφή, συνήθως χειροθετοῦντο Ὑποδιάκονοι καί Ἀναγνῶστες καί ἔκτοτε ἔφεραν τόν ὅλως τιμητικό τίτλο τοῦ «Διάκο-……». Ἔτσι μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου τό ἀρχικό βαπτιστικό ὄνομα, μέ τήν πρόταξη αὐτοῦ τοῦ «Διάκο-», ἀπέβη ἐπώνυμο.

72. Βράκα, ἡ: Πρόκειται γιά τή νησιώτικη βράκα. Ἀνδρικό ἔνδυμα ἀπό ὕφασμα χρώματος μαύρου ἤ κυανοῦ, πού κάλυπτε τό σῶμα ἀπό τή μέση καί κάτω μέχρι τά γόνατα. Τσιρπανλῆς, 2018, σ. 281-285. Στήν Κρήτη καί ἰδιαίτερα σέ ὁρισμένες ὀρεινές περιοχές, ἡ βράκα ἐφέρετο ἀπό ἡλικιωμένους ἄνδρες μέχρι περίπου τίς τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 20οῦ αἰ. Σημειωτέον, ὅτι οἱ πρῶτοι κρητικοί, οἱ ὁποῖοι φόρεσαν εὐρωπαϊκά ἐνδύματα καί ἰδιαίτερα τό παντελόνι, ὀνομάσθησαν εἰρωνικά «ψαλιδόκωλοι, οἱ».

73. Βλ. *Ἀκάθιστος Ὕμνος*, Στάσις Α΄: *«Χαῖρε, ἄρουρα βλαστάνουσα εὐφορίαν οἰκτιρμῶν. Χαῖρε, τράπεζα βαστάζουσα εὐθηνίαν ἱλασμῶν». Ἱερά Σύνοψις* 1988, σ. 264.

74. Σακλαράκης: Προφανῶς ἀπό τό Σακελλαράκης.

47/Λάζαρος Γ(εωργίου), παρών.

48/Διά τόν Ἰω(άννην) Σακελλάρην ὑπογράφω, ὁ Λάζαρος.

49/Ἐγώ, πατέρας της, μέ τήν εὐκήν μου.

50/Ὁ τοῦ Ἁγίου Ρόδου Ἐπίτροπος, Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς, Ἀρ(χιμανδρίτης) Ν(εόφυτος)».

3) Παρατηρήσεις

Συντάκτης καί γραφέας τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ εἶναι ὁ Ἐπίτροπος τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου καί Ἡγούμενος τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς, Ἀρχιμανδρίτης Νεόφυτος[75].

VI. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 8-11-1846[76]

1) Περίληψη

Ὁ Μιχαήλ Μαυρουδῆς καί ἡ σύζυγός του Μαρία ἔχουν μία θυγατέρα, ἡ ὁποία ὀνομάζεται Εἰρήνη, τήν ὁποία δίδουν ὡς σύζυγο στόν Δημήτριο Οἰκονομάκη καί τήν προικοδοτοῦν μέ τά ἀναφερόμενα στό Προικοσύμφωνο κινητά καί ἀκίνητα[77].

2) Κείμενο

«1/Ὁ μέν Θεός κατ' ἀρχάς πλάσας τόν ἄνθρωπον ἄρσεν καί 2/θῆλυ ἐποίησεν πρός τεκνογονίαν, ὅπως διασωζομένου δοξάζεται τό πανάγιον 3/αὐτοῦ ὄνομα, αὐξάνεσθε δέ καί πληθύνεσθε, ὡς οἷος αὐτούς ἐνετείλατο[78]. Τού4/του ἕνεκα καί ἐγώ, ὁ Μιχάλης Μαυρουδῆς[79] καί ἡ σύζυγός μου Μαρία, ἔχο5/μεν νόμιμον θυγατέρα ὀνόματι Εἰρήνην, ἔγνωμεν ἀνδρί νομίμῳ ἐκδοῦναι 6/αὐτῆς, («*Τίμιος γὰρ φησὶν ὁ γάμος καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος*»), τόν Δημήτριον 7/(Οἰ)κονομάκη[80].

75. Ὁ Ἀρχιμανδρίτης Νεόφυτος (*1795±1863), υἱός τοῦ παπᾶ Ἀντώνη, διετέλεσε Ἀρχιερατικός Ἐπίτροπος τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου, στόν ὁποῖο ὑπήγετο τότε καί μέχρι τό ἔτος 2004 ἡ Νίσυρος καί Ἡγούμενος τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 50, 90 κ.ἑ.

76. Σ. Α., τ. Α΄ (1999), σ. 181.

77. Πρόκειται γιά διμερή δικαιοπραξία.

78. Γέν. Α΄, 27-28.

79. Οἰκογένεια Μαυρουδῆ: Ἡ οἰκογένεια αὐτή ἀναφέρεται καί σέ ἄλλα Προικοσύμφωνα τῆς Νισύρου. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 173, 691.

80. Οἰκογένεια Οἰκονομάκη. Τσιρπανλῆς 2028, σ. 690.

Καί δή, πρῶτον δίδομεν τῶν γεννητόρων ἡμῶν εὐχήν, 8/εἶτα προικοδοτοῦμεν αὐτούς, εἴ τί μοι ὁ Θεός ἐδωρήσατο:

Πρῶτον τῆς δίδομεν τήν 9/πλαγιάν εἰς τό Λιμενάρι, εἰς τούς Λάκκους τά κομμάτια, εἰς τό Ἀνεράζι[81] πέντε 10/ταύλες, ταῖς κάτω, τόν κῆπον εἰς τόν Ἅγιον Σάββα, τόν μισόν, τό πίσω μέρος, τό σπίτι 11/εἰς τό Πηγαδιούλη, ὡς καθώς εὑρίσκεται, τήν κρεββατόστρωσιν ἕν, στρῶμα ἕν, 12/σεντόνια τέσσερα, μαξιλάρια τρία, μαξιλάρα μία, σκέπες τέσσερεις, μουστούχα[82] μίαν, 13/πάγκον ἕνα, σεντούκια[83] δύο, μίαν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Νικολάου, πεσκέ14/τες τέσσερεις. Σκούφιες[84] δύο, πλεκτά[85] πέντε, τζανάκια[86] τριάκοντα, μύλον ζευγάριν 15/ἕν[87], σκάφην μίαν, ταβάν ἕνα, δύο στάμνες, κρούπια δύο, διπλῆν[88] 16/μίαν, ποκάμισα γυναικεῖα[89] ἐννέα, φουστάνια δύο, μανδήλια πέντε, σαλονικόν (μανδήλιον)[90] 17/ἕν, μίαν σκρόφαν[91] καί ὁπόταν γεννήση,

81. Ἀνεράζι(ον) = Νεράζιον, τοπωνύμιο. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 192, 202, 596.

82. Μουστούχα, ἡ: Γυναικεία μαντήλα. Διαφέρει ἀπό τό μουστούχι, τό: Εἶδος φίμωτρου, ἀπό χόρτο, βρούλα ἤ σύρμα (Κρήτη). Τίθεται στό στόμα τοῦ ζώου (βοδιοῦ, αἴγας, προβάτου κ.λπ.), στερεούμενο μέ κορδόνι, προκειμένου τό ζῶο νά μήν μπορεῖ νά φάει, εἴτε τά στάχυα στό ἀλώνι, εἴτε, ὅταν δέν εἶναι δεμένο, χόρτα ἀπό ξένο χωράφι. Τσιρπανλῆς 2028, σ. 261. Στήν Κρήτη σήμερα ἀπαντᾶ καί ὡς: «μουστρουχίνα, ἡ» ἤ «μουστρούχι, τό» ἤ «στουμούχι, τό».

83. Σεντούκι, τό: Ἀπό τήν τουρκική λέξη sandık - sanduk = ἱματιοθήκη. Ταυτίζεται ἄλλοτε μέ τό μπαοῦλο καί ἄλλοτε μέ τήν κασέλα. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 234, 237.

84. Σκούφια, ἡ: Κάλυμμα τῆς κεφαλῆς, ἀπό τό ἰταλικό: scuffia.

85. Πλεκτά ἤ μπλεκτά, τά: Ἔνδυμα ἤ ὕφασμα γενικῶς, τό ὁποῖο ἔγινε μέ πλέξιμο. Ἐπίσης ὀνομάζονται πλεκτά καί διάφορα κοσμήματα, τά ὁποῖα ἐπίσης ἔγιναν μέ τό πλέξιμο.

86. Τζανάκι, τό: Ἀπαντᾶ «ἡ τσανάκα ἤ τζανάκα», ἀπό τήν τουρκική λέξη çanak (βλ. καί Çanakkale, πόλη τῆς ΒΔ Τουρκίας, πλησίον τῆς Τροίας) = μεγάλο πήλινο πιάτο. «Τζανάκι, τό» = μικρό πήλινο πιάτο. Ὁ ὅρος «τσανάκα, ἡ», μέ τήν ἔννοια «μεγάλο πήλινο πιάτο», ἀπαντᾶ καί ὡς «μουρχούτα, ἡ» καί εἶναι σέ εὐρεία χρήση μέχρι σήμερα στά ὀρεινά χωριά τῆς Κρήτης. Πρβλ. καί τό μέ ἀρνητική σημασία ἐπίθετο: «Τσανακογλύφτης, ὁ» = ὁ ἰδιοτελῶς κολακεύων τούς ἰσχυρούς τῆς ἡμέρας.

87. Μύλος, ὁ: Ὁ λίθινος χειρόμυλος.

88. Διπλή, ἡ: Κλινοσκέπασμα, μπατανία (Κρήτη: πατανία) ἤ σεντόνι, πού ἀποτελεῖται ἀπό δύο φύλλα.

89. Ποκάμισο γυναικεῖο, τό: Ποδήρης χιτώνας λευκός, ὑφαντός.

90. Σαλονικόν μανδήλιον, τό: Μανδήλιον, προερχόμενον ἀπό τή Θεσσαλονίκη.

91. Σκρόφα, ἡ: Ἡ θηλυκιά γουρούνα, πού γεννᾶ.

νά μοῦ δώση ἕν θηλυκόν βρουλί[92], λαιμόν[93] 18/ἕναν. 19/Γράφω καί ἐγώ, ὁ Ἀντώνης, τῆς ἀδελφῆς μου, νά τῆς κάμω ἕν τεζεράκιν[94] 20/ καί ἕν κόσκινον. 21/Καί ἡμεῖς μέν τά προσόντα ἡμῶν ταῦτα, ὁ δέ Θεός πλουσιόδωρος 22/ὤν, ἐχαρίσατο αὐτούς ζωήν εὔθηνον, ὑγιείαν ἀτάραχον καί ἴδοιεν τέκνα τέ23/κνων κύκλῳ τῆς τραπέζης αὐτῶν[95], προσεπιχορηγών αὐτούς καί ζωήν τήν αἰώνιον.

24/Διακαντώνης, θεῖος της, παρών.

25/Μανώλης Γαστρωμένος (;), θεῖος της, παρών.

26/Διακομανώλης, παρών. Καί ἐγώ, ὁ πατέρας της, παρών.

27/Καί ἐγώ, ὁ Νικόλαος Μαυρουδῆς, παρών. Γεώργιος Φραζῆς παρών.

28/Κωνσταντῆς Κατελοῦνος, παρών. Κωνσταντῆς Φραζῆς, παρών».

3) Παρατηρήσεις

Ὁ σχετικά μεγάλος ἀριθμός τῶν παρισταμένων καί ὑπογραφόντων τό Προικοσύμφωνο αὐτό μαρτύρων, φανερώνει, ὅτι ἐπιθυμοῦσαν νά δώσουν μεγαλύτερη ἀξία καί κῦρος, τόσο σέ αὐτό, ὅσο καί κυρίως στή σημασία τῆς τελέσεως τοῦ ἐπικείμενου γάμου. Δέν ἀναφέρεται ποῖος εἶναι ὁ συντάκτης καί γραφέας τοῦ Προικοσυμφώνου αὐτοῦ.

VII. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 26-12-1846[96]

1) Περίληψη

Ἡ Καλή (Καλλιόπη), χήρα τοῦ παπᾶ Γεωργίου Πρωτόπαπα, ἔχει θυγατέρα ὀνόματι Εἰρήνη καί τή δίδει ὡς σύζυγο στόν Φραζῆ, υἱόν τοῦ Μαστρομανώλη καί τήν προικίζει μέ ὅσα ἀναγράφονται στό παρόν Προικοσύμφωνο, κινητά καί ἀκίνητα.

2) Κείμενο

[Κυκλική σφραγίδα Ἱερᾶς Μονῆς Παναγίας Σπηλιανῆς].

«1/1846, Δεκεμβρίου 26.

92. Βρουλί, τό: Τό νεογέννητο γουρουνάκι.

93. Λαιμός, ὁ: Περιδέραιο τῆς νύμφης, ἀργυρόχρυσο ἤ χρυσό, μέ φλουριά, τό ὁποῖο ἐφέρετο γύρω ἀπό τόν λαιμό.

94. Τέζερης, ὁ: Λέγεται καί τέντζερης, χάλκινο μαγειρικό σκεῦος μέ ἤ χωρίς κάλυμμα. Ἀπό τό τουρκικό tencere.

95. *Εὐχολόγιον τό Μέγα* 1980, σ. 246.

96. Σ. Α., τ. Α΄ (1999), σ. 182.

2/Ὁ μέν Θεός κατ' ἀρχάς πλάσας τόν ἄνθρωπον, ἄρσεν 3/καί θῆλυ ἐποίησε πρός τεκνογονίαν, ὅπως διασωζομένου, δοξάζε4/ται τό πανάγιον αὐτοῦ ὄνομα. Αὐξάνεσθε καί πληθύνεσθε, ὡς 5/οἷος αὐτούς ἐνετείλατο. Τούτου ἕνεκα ἡ Καλή, τοῦ παπᾶ 6/Γεωργίου, Πρωτόπαπα, ἔχων νόμιμον θυγατέρα ὀνόματι Εἰρήνην, 7/ἔγνωκα ἀνδρί νομίμῳ ἐκδοῦναι αὐτῆς («*Τίμιος γὰρ φησίν, ὁ* 8/*γάμος καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος*»), τόν Φραζῆ, υἱόν τοῦ Μαστρομανώ9/λη.

Καί δή, πρῶτον δίδομεν τῶν γεννητόρων ἡμῶν εὐχήν, εἶ10/τα προικοδοτοῦμεν αὐτούς, εἴ τί μοι ὁ Θεός ἐδωρήσατο. 11/Γράφω της, κατά τήν Διαθήκην τοῦ πατρός της, τά ὅσα πράγ12/ματα τῆς ἔχει, κινητά τε καί ἀκίνητα, ἀμπέλια καί χωράφια, 13/ὅλα τῆς κόρης μας, τῆς Εἰρήνης, κατά τό ἀνά χεῖρας ἔγγραφον.

14/Δίνω τις βέργες μαργαριταρένιες ζευγάρια δύο, σκλέτενες[97] ζευγάρια 15/ἕξι, ἄλεσιν μέ μύλον μίαν, βελόνα μεγάλην[98] μία, λαιμόν ἕνα, κο(υ)16/μπία[99] ζευγάριν ἕν, σκολαρίκια ζευγάριν ἕν, ἀλεσίδια δύο, 17/καμουχάν[100] ἕνα, κρεπτήν, εἰς τό Κοντοσκάλι, μία, μέ ἀγγεῖα τρία, 18/εἰς ταῖς Βάσσες τήν κρεπτήν μέ ἀγγεῖα τρία, πλήν νά τήν ἔχη ἡ 19/μάννα της γεροντομοίρι καί ἀποθανόντας της νά εἶναι πάλιν τῆς 20/Εἰρήνης. Ἀκόμα τῆς γράφω εἰς τά Παλίσια στέρνα μία, εἰς τό Μυλο21/κράτι στέρνα μία καί στάμνες δύο, ἕν κελλαρότοπον, εἰς τῆς Σκευο22/φυλάκαινας τό ἀνώϊ, τά σπίτια εἰς τά Ἀλώνια, ὡς καθώς εὑρίσκονται, 23/ἡ μεγάλη κατοικία, κῆπον ἕνα, τόν πίσω καί ἕνα πάγκον, ζευγά24/ριν[101] ἕνα, ἀξίνες δύο, λούρα ζυγήν μίαν, (ὑ)νία δύο.

25/Δίδω καί ἐγώ, ἡ μητέρα, τῆς κόρης μου τῆς Εἰρήνης, ποκά26/μισα γυναικεῖα δεκατρία, σεντόνια τέσσερα, μαξελάρια τρία, 27/σκεπές τρεῖς, μουστουχιά μία, εἰκονίσματα τέσσερα, στρῶμα ἕν, 28/ἕνα

97. Σκλέτενες, οἱ: Πρόκειται γιά παρεφθαρμένη ἀπόδοση τῆς ἰταλικῆς λέξεως schietto = ἁπλός, σκέτος, ἀδιακόσμητος. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 725.

98. Βελόνα μεγάλη: Καρφίτσα, ἡ ὁποία συνήθως χρησιμεύει γιά νά στερεώνει τά ἐνδύματα τῆς γυναίκας καί πρός διάκοσμο.

99. Κουμπία, τά: Μικρά ἀργυρόχρυσα ἤ μεταλλικά σφαιρίδια ἐπιχρυσωμένα μέ καπλαμᾶ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 257, 274.

100. Καμουχᾶς, ὁ: Ἐπρόκειτο γιά ἐρυθρό, μεταξωτό, βαρύτιμο ὕφασμα, ἀπό τό ὁποῖο κατεσκευάζετο τό φόρεμα τῆς νύμφης. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 266, 268, 280. Κατά μία ἄποψη, ὁ ναός τῆς Παναγίας τῆς Καπνικαρέας ἤ Καμουχαρέας, ἔλαβε τήν ὀνομασία αὐτή, ἀπό τό ὄνομα τοῦ ὑφάσματος αὐτοῦ, τοῦ Καμουχᾶ.

101. Ζευγάριν, τό: Ἤτοι ζευγάρι βόδια ἤ γελάδες, κατάλληλα γιά καλλιέργεια.

τζουμάδι[102], μίαν σκρόφα, στάμνα μία, πούλαρον ἕνα, πεσκέτες 5. 29/Δίδω της καί ἐγώ, ἡ νουνά της, ἡ Μαρία, τέζερην μεγάλην μίαν καί ἕν ζευγάρι φουσκιά[103] καλά».

3) Παρατηρήσεις

Τό Προικοσύμφωνο αὐτό φαίνεται νά εἶναι κολοβό. Λείπει τό τέλος αὐτοῦ, μέ τίς ὑπογραφές τῶν προικιζόντων καί τῶν παριστα-μένων μαρτύρων. Ἔτσι ἀγνοοῦμε τούς μάρτυρες, τόν συντάκτη καί γραφέα τοῦ Προικοσυμφώνου αὐτοῦ.

Ἡ μητέρα τῆς νύμφης Καλή, χήρα τοῦ ἀποθανόντος παπᾶ Γε-ωργίου Πρωτόπαπα, προικίζει τήν κόρη της Εἰρήνη, σύμφωνα μέ ὅσα περιέχονται στή Διαθήκη τοῦ ἀποθανόντος πρώην συζύγου αὐτῆς καί πατέρα τῆς νύμφης.

VIII. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 1-01-1847[104]

1) Περίληψη

Ὁ Διακο-Νικόλας Νικήτα Βεζίρογλου καί ἡ σύζυγός του Ἀνθοῦσα Γεωργίου Σακελλαρίου, ἔχουν μία κόρη τήν Εἰρήνη, ἡ ὁποία πρόκει-ται νά ἔλθει εἰς γάμου κοινωνία μέ ἄνδρα[105] καί τήν ὁποία προικίζουν μέ τά ἀναγραφόμενα στό Προικοσύμφωνο κινητά καί ἀκίνητα.

2) Κείμενο

«1/Ὁ παρών, ἠθέλησα ἐγώ, ὁ Διακονικόλας Βεζήρογλος[106], ὁμοῦ καί 2/ἡ συμβία μου Ἀ(ν)θοῦσα, διά νά προικίσωμεν τήν κόρην μας Εἰρήνη.

Δίνω ἐγώ, ὁ πα3/τέρας, τῆς κόρης μου τῆς Εἰρήνης, εἰς τούς Λάκκους τό χωράφι καί τήν πλα4/γιά εἰς τόν Ἅγιον Γληγόρη τοῦ Κόπουλλα καί τήν βηστέρνα, εἰς τό 5/Σκόπι(ον) τό ἀμπέλι καί τό ἀμπέλι εἰς τήν Πυργιά[107], μέ τήν ἐλαίαν 6/καί εἰς τόν Ἅγιον Ἀντώνι-

102. Ἀτζουμάδι, τό: Θηλυκό χρονιάρικο δαμάλι.

103. Φουσκί, τό: Σκουλαρίκια ἀπό κυκλικά, φουσκωτά στοιχεῖα.

104. Σ. Α., τ. Α΄ (1999), σ. 183-184.

105. Πρόκειται γιά τόν Νικόλαο Γιαλλούρη, ὁ ὁποῖος ἀργότερα χειροτονεῖται παπᾶς. Ἀπό ἄλλα Προικοσύμφωνα συνάγεται, ὅτι ὁ Νικόλαος Γιαλλούρης καί ἡ Εἰρήνη ἀπέκτησαν τά ἑξῆς παιδιά: 1) Ἀνθοῦσα, 2) Ἄννα, 3) Μαρία καί 4) Ἰωάννης. Ἡ Εἰρήνη ἀπεβίωσε τήν 13-01-1880. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 931, 934.

106. Νικόλαος Νικήτα Βεζίρογλου. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 531-532, 641.

107. Πυργιά ἤ Πυριά ἤ Ἀπυργιά, ἡ: τοπ. στό Ἄργος.

ον τό χωράφι. Πουκάμισα γυναικεῖα τέσσερα, 7/λευκόν ἕνα καί γυναικεῖα πουκάμισα ἑπτά, σεντόνια δύο, 8/μανδῆλες ὀκτώ, σκέπες τρεῖς, μουστρουχία μία, ζευγάρι ἕνα, ἀρεστόν 9/ἕνα θηλυκόν, ὄνον ἕνα ἄρσεν, γουρούνια δύο θῆλυ, ἀξίνες τέσσερεις, 10/(ὑ)νία δύο, λούρα ζεύγη δύο, μύλοι ζεύγος ἕν, στρῶμα ἕν, πατανία μία, 11/πλεχτά τρία, σκούφιες δύο, μπάγκο ἕνα, ἀγγείο μεγάλον ἕνα.

12/Κρατίζω καί ἐγώ, ἡ μητέρα, ἀμυγδαλιά μία καί τήν συκαμιάν γεροντομοί13/ρι.

14/Γράφω καί ἐγώ, ὁ πατέρας, τῆς κόρης μου τῆς Εἰρήνης, κατά τήν Ἐγκλαβή[108] 15/τῆς μητέρας μου, εἰς τά Κανάφια τό χωράφι, ὡς εὑρίσκεται καί τό κο16/μμάτι εἰς τό Καστρί, εἰς τήν Ἁγίαν Μαρίνα, τό κάτω χωράφι, ὡς εὑρίσ17/κεται καί εἰς τό Μακρύ Κομμάτι τό χωράφι, ὡς καθώς εὑρίσκεται, 18/εἰς τόν Ἅγιον Γληγόρη τίς συκές, τοῦ Μαρμαρῆ τήν ἀποστροφή 19/τό χωράφι, ὡς καθώς εὑρίσκεται καί τόν Ἅγιον Ἰωάννη, τό Λάκκωμα, 20/ὡς καθώς εὑρίσκεται, εἰς τόν Ἅη Τρούφουνα[109] τό κομμάτι, εἰς τοῦ 21/Ἀρχή τήν ταύλα, εἰς τήν Κηππερή τό χωράφι, ὡς καθώς εὑρίσ22/κεται, εἰς τό Δαφνί τό ἀμπέλι καί τό χωράφι, εἰς τήν Λουμπουνή 23/τήν ἀποστροφή, ὡς καθώς εὑρίσκεται καί τό κάτω χωράφι εἰς τοῦ 24/Σκουλοπιάτη[110], ὡς καθώς εὑρίσκεται, τοῦ Μουλούδη[111] τό ἀμπέλι, εἰς τόν 25/Θόλον τό ἀμπέλι καί τό ραχί καί εἰς τό Λακκί τό χωράφι, εἰς 26/τοῦ Καραμιχάλη Κοντοῦ τό λάκκωμά τζη εἰς τήν γωνιά καί τήν 27/ταύλαν μέ τήν ἀποστροφή καί εἰς τό Βηστερνί τό χωράφι μέ τήν 28/βηστέρνα καί τήν πλάκα τό χωράφι καί τό χωράφι εἰς τό Ἄργος, 29/εἰς τά Λαγκάδια, εἰς τό ἴδιον μέρος ἡ ταύλα μέ τήν ἀποστροφή 30/καί τό Λαγκαδάκι καί εἰς τό Παραπόρτι τό χωράφι,

//σελ. 184:

[κρατίζομεν] 31/γεροντομοίρι, ἕως νά ζοῦμε καί τά δύο μέλη, 32/τό ἴδιο καί τά σπίτια τοῦ Ποταμοῦ, ὡς καθώς εὑρίσκονται, ἔνθεν τῶν Πατρίκη[112]. 33/Μαξελάρια τέσσερα, σκέπες δύο, βέργες[113] ζευγά-

108. Ἐγκλαβή, ἡ = Προικοσύμφωνο.

109. Ἅη Τρούφουνας: τοπ., ἀπό τό Ἅγιος Τρύφωνας, ὁ ὁποῖος ἦταν ὁ προστάτης τῶν κήπων καί τῶν κηπουρῶν καί ἑορτάζει τήν 1η Φεβρουαρίου. Διονύσιος, *Ἑρμηνεία* 1909, σ. 162, 199, 270.

110. Σκουλοπιάτη, στοῦ: τοπ. Τσιρπανλῆς 2028, σ. 159, 189.

111. Μουλούδη, στοῦ: τοπ.

112. Λέξη ἡμιεξίτηλος.

113. Βέργες, οἱ: Μαργαριταρένιες, χρυσές ἤ ἀργυρόχρυσες, ὅπως τά σκουλα-

ρια μαργαριταρένια τέσσ34/ερα, κλείτενες ζευγάρια ἑπτά, βελόνες μεγάλες τέσσερεις, σκολα35/ρίκια ζευγάρι ἕνα, μεγάλα, κουμπία ζευγάρια ἕξι, ἄλεση[114] 36/μία, λαιμόν ἕνα, μύλον ἕνα, στενόπλατα[115] δύο, φιδωτόν[116] ἕνα, 37/σκάλα μία, ἕτερα δύο ἀλεσίδια ἀρματωμένα, σεντούκα μίαν, 38/τέντζερα δύο μεγάλα, 39/(εἰ)κονίσματα πέντε, πιάτα εἴκοσι καί τό φουρναριόν εἰς τό Πια40/τούλι, ὁμοῦ μέ τήν κατοικίαν καί τόν κελλαρότοπον, τό ἕν εἰς τοῦ Ἰγνατίου καί τόν κῆ41/πον εἰς τό Περιβόλι, στούς Ἁγίους Ἀναργύρους τόν σπιτότοπον, τήν κρε42/φθή εἰς τίς Βάσσες, μέ ἀγγεῖα δύο καί ἀγγεῖα κρασικά δύο καί 43/στάμνες τέσσερεις καί εἰς τό σπίτι ἀγγεῖα δύο καί ἕνα κρασικόν καί τρί44/α εἰς τό Ἄργος καί τό Χέρσο τό ραχί.

45/Ἀπό τά ἄνωθεν, ὅπου γράφομεν τῆς κόρης μας, κρατίζομεν 46/γεροντομοίριν εἰς τόν Ἅγιον Ἰωάννη τό κομμάτι καί εἰς τήν 47/Λουμπουνιά τό κομμάτι, μέ τήν ἀμυγδαλιάν καί εἰς τό 48/Καμπί τό κομμάτι. Ἀκόμα κρατίζομεν τό ἀμπέλι εἰς τήν 49/Πυργιά καί εἰς τούς Λάκκους τό κάτω χωράφι, τά κομμάτια εἰς 50/τόν Ἅγιον Ἀντώνη.

Αὐτά, τά ἄνωθεν, κρατίζομεν καί τά δύο μέλη, 51/ νά τά τρῶμεν, ἕως νά ζοῦμεν καί ἀποθανώντας, νά εἶναι πάλιν τῆς 52/κόρης μας τῆς Εἰρήνης, νά μᾶς δίδη κριθάρι κοιλά δύο, ὡσότου ζοῦμε.

53/Καί ἐγώ, ὁ Διακονικόλας καί ἡ συμβία μου Ἀ(ν)θοῦσα, διά τήν 54/[ἀγραμματείαν] μας, ὑπογράφω, ἴδιος.

55/Τῇ α΄ Ἰανουαρίου 1847.

56/Διακο-Ἀντώνης [----------] τοῦ Κωσταντῆ, παρών.

57/Ὁ Δήμαρχος Χ(ατζη)γεώργιος Κονταρῆς, παρών.

58/Δίδω καί ἐγώ, ὁ Διακονικόλας, ὁ (Ἐκ)κλησιάρχης τοῦ βαπτιστικοῦ μου 59/τό χωράφι εἰς τό Ἄργος, εἰς τό χωρίον».

3) Παρατηρήσεις

Μεταξύ τῶν παρισταμένων μαρτύρων, οἱ ὁποῖοι καί ὑπογράφουν στό τέλος τοῦ ἐγγράφου, συγκαταλέγεται καί ὁ τότε Δήμαρχος Νισύρου Χατζηγεωργίου Κονταρῆς. Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι δέν ἀνα-

ρίκια. Μικροί βῶλοι – κουμπία χρυσά, πού στηρίζονταν μέ γάντζο στό κάθε αὐτί. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 256, 257.

114. Ἄλεση, ἡ = Ἄλυση, ἁλυσίδα, κόσμημα.

115. Στενόπλατα, τά: Στενόπλατα (ἁλυσίδια). Τσιρπανλῆς, 2018, σ. 276.

116. Φιδωτόν, τό: Φιδωτόν (ἁλυσίδιον).

γράφεται τό ὄνομα καί τό ἐπώνυμο τοῦ γαμβροῦ, καθώς καί τό ὄνομα τοῦ συντάκτη καί τοῦ γραφέως τοῦ Προικοσυμφώνου αὐτοῦ.

ΙΧ. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 11-01-1847[117]

1) Περίληψη

Ὁ Χατζηδημήτρης καί ἡ συμβία αὐτοῦ Μαρία ἔχουν μίαν κόρην, τήν Καλήν (Καλλιόπην), τήν ὁποία δίδουν ὡς σύζυγο στόν Γεώργιον, υἱόν τοῦ παπᾶ Ἰωάννου τῆς Μαντοῦς (Μαντώ) καί τήν προικίζουν μέ τά ἀναγραφόμενα στό Προικοσύμφωνο αὐτό κινητά καί ἀκίνητα. Ἐπίσης ὁ παπᾶ Ἰωάννης, ὁ πατέρας τοῦ γαμβροῦ καί ἡ μητέρα αὐτοῦ, προικίζουν τόν υἱόν τους Γεώργιο, μέ ὁρισμένα κινητά καί ἀκίνητα.

2) Κείμενο

«1/1847, Ἰανουαρίου 11.

2/Τήν σήμερον ἠθέλησα ἐγώ, ὁ Χατζηδημήτρης, ὁμοῦ καί ἡ συμβία μου 3/Μαρία, νά προικίσωμεν τήν κόρην μας Καλήν, μετά τόν Γεώργιον, υἱόν τοῦ Ἰωάννου τῆς 4/Μαντοῦς[118]. Καί δή πρῶτον τοῦ δίδωμεν εἰς τό νησί τῆς Νισύρου, ὅτι ἤθελε μᾶς φωτίση ὁ 5/Θεός.

Δίδω ἐγώ, ὁ πατέρας, τῆς κόρης μου τῆς Καλῆς, εἰς τόν Ἀητόν τό ἀμπέλι μέ τούς 6/κηπούλους καί μέ τήν κρεπτήν, ὡς καθώς εὑρίσκεται καί μέ τέσσερα ἀγγεῖα καί εἰς τόν 7/Κάτω Λάκκον τό ἀμπέλι καί εἰς τό Καμπίν ἡ ταύλα μέ ταῖς συκαῖς, εἰς τό Ἄργος, εἰς τήν 8/Γλάστρα τό χωράφι μέ τήν ἀποστροφήν καί μέ τήν στέρναν, ὡς εὑρίσκεται, εἰς τήν 9/Ἀχλάδα τοῦ Καραντώνη, ἔτι ἡ ταύλα εἰς τήν Ἀχλάδα, τό χωράφι εἰς τήν Χαρου10/πιάν, εἰς τήν Γλάστρα, εἰς τό Λακκί τό ἀμπέλι τῆς θείας μου τό μερίδιον, τά σπίτια εἰς τό 11/Λαγκάδι, ὡς εὑρίσκονται, κρεββατοστρώσιν ἕν, στρῶμα ἕν, σεντόνια πέντε, μαξιλάρια ἕξ,12/πάγκον ἕνα, σεντούκι ἕν, ἀσημικόν, μαλαματικόν, βέργες μαργαριταρένιες, ζευγάρια δύο, 13/καί σκλέτενες ζευγάρια τρία, ἄλεσιν μίαν, βελόνα μεγάλη μία, σκολαρίκια ζευγάριν ἕν, 14/λαιμόν ἕνα, σκέπες πέντε, εἰκονίσματα τρία, σουφράν ἕνα, μύλοι ζευγάριν ἕν, 15/σκάφη μία, πάπλωμα ἕν, ζευγάριν ἕν, ἀρεστόν ἕνα

117. Σ. Α., τ. Α΄ (1999), σ. 185-186.

118. Τῆς Μαντοῦς: Ἐπώνυμο μητρωνυμικό. Ὁ παπᾶ Ἰωάννης τῆς Μαντοῦς ὑπογράφει στό τέλος τοῦ Προικοσυμφώνου αὐτοῦ ὡς μάρτυρας καί ἀναφέρεται ἐπίσης ὡς Οἰκονόμος, ὀφφίκιον ἐκκλησιαστικό.

θῆλυ, ὄνον ἕνα θῆλυ, χοίρους 16/δύο, ἄρσεν καί θῆλυ, ἀξίνες τρεῖς, (ὑ)νία δύο, λούρα ζυγήν μίαν, τέρζερον ἕν, ταβάν 17/ἕνα, τήν μισήν στέρνα εἰς τοῦ Σκευοφύλακα, τόν κῆπον εἰς τόν Ἅγιον Σάββαν, πλησίον 18/εἰς τοῦ Γεώργη τοῦ Κουμπῆ, κελλάριν εἰς τό Κάστρο, τό ἀνώϊ τῆς κόρης 19/μας τῆς Ἀνθούσας καί ἕνα καπράνζι[119].

Δίδω της καί ἐγώ, ἡ μητέρα της, εἰς τόν Βαθύ 20/Ποταμόν τίς Πάνω Πλα(γ)οῦλες, ὡς εὑρίσκονται, ὑποκάμισα γυναικεῖα δεκατέσσερα, 21/καμουχάν ἕνα, ἀκόμα τοῦ γράφω καί μίαν ἱερατικήν στολήν[120], πεσκέτες πέντε, 22/γρόσια μετρητά χίλια πεντακόσια, ἀριθ(μός): 1.500, ὁμοῦ μέ ἐκεῖνα, ὅπου τῆς ἔχει 23/ἐμπρός της. Τά ἄνωθεν τῶν τά γράφομεν μέ τήν εὐχήν μας, πλήν κρατίζομεν γεροντομοίριν 24/εἰς τό Καμπί, ἀπό τήν Σαραντάρικην καί πάνω ταῖς τρεῖς συκαῖς, ταῖς Χαρτοφυλάκικες, δύο 25/στάμνες καί κ(ου)ρούπιν ἕν.

26/Γράφω καί ἐγώ, ὁ πατέρας, τοῦ υἱοῦ μου, τοῦ Γεώργη, τό χωράφιν εἰς τούς 27/Λάκκους, τό χωράφιν εἰς τά Φουρνιά, εἰς τήν Ἁγίαν Μαρίναν τό σπηλάδι καί 28/Ἀπάνω τό Λαγκάδι καί ἀντίπερα τά κομμάτια εἰς τό Καμπί, τήν Σποριά, τό ἀμ29/μπέλιν εἰς τόν Μυλοκράτην, εἰς Ἀπελάτη τό πάνω χωράφι μέ τό ραχί, εἰς τό Λακ30/κί τόν κάμπον, εἰς τόν Ἅγιον Βασίλειον τό χωράφι, εἰς τήν Γεμούρα τό κομμάτι 31/καί εἰς ταῖς Βάσσες τήν κρεπτήν, μέ ἀγγεῖα δύο κρασικά, τό κελλάρι εἰς 32/τό Κάστρον μέ μίαν στάμνα, τόν κῆπον εἰς τό Χῶμα, εἰκονίσματα τρία, καθρέπτην 33/ἕνα, σεντούκιν ἕν, κασέλα μίαν, τέζερην μίαν, ταβάν ἕνα, ἀξίνες τρεῖς, μπαλ34/τάν ἕνα, σκεπάρνι ἕν, εἰς τόν Τροῦλλον τό σπίτι, ὡς εὑρίσκεται, μέ τό μισόν35/Πλάγιον, βέργες μαργαριταρένιες ζευγάριν ἕν, καί σκλέτενες ζευγάρια τέσσερα,

//σελ. 186:

36/καμουχάν ἕνα, σκέπην μίαν, βελόνα μεγάλη μία, πλεκτόν ἕν, ποκάμισα 37/γυναικεῖα τρία, σεντόνιν μεγάλον ἕν, μαξελάρια μεγάλα δύο καί ἡ εὐχή μου.

38/Δίδω καί ἐγώ, ἡ μητέρα, τοῦ υἱοῦ μου τοῦ Γεώργη, εἰς τό Σκόπιν τό ἀμ39/πέλι, εἰς τό Λακκίτην σποριάν, εἰς τό Ἄργος, εἰς τόν

119. Καπράντζι, τό: Καπράτζι(ον), τό = ὁ κουβάς μέ τόν ὁποῖο ἔβγαζαν νερό ἀπό τή στέρνα. Ἀπό τό τουρκικό bakraç. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1438.

120. Ὁ γαμβρός Γεώργιος, υἱός Ἰωάννου τῆς Μαντοῦς, ἀργότερα χειροτονήθηκε ἱερεύς καί ἔλαβε τό ὀφφίκιον τοῦ Πρωτοπρεσβυτέρου. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 495 καί 822 ἀρ. Προικοσυμφώνου 45 (21-10-1862).

Μισόπυργον τό χωράφι, εἰς τό 40/Παλιόκαστρον τήν ταύλα, ὑποκάμισα γυναικεῖα τέσσερα, ὑποκάμισα ἀνδρίσα 41/δεκατέσσερα, βρακία δύο, εἰκόνισμα ἕν καί τόν κῆπον τόν μισόν εἰς τήν Ἔξω Μερέαν, 42/πλήν νά τόν ἔχω γεροντομοίριν, ἕως νά ζῶ, μύλους ζευγάριν ἕν, ἕν ζευγάρι φου43/σκιά μεγάλα, λαιμόν ἕνα, ἀγγεῖον ἕν, εἰς ταῖς Βάσσες καί ἕνα γανίτην[121] εἰς τόν Κέντην, 44/στρῶμα ἕν, πεσκέτες τρεῖς.

45/Ἀπό τά ἄνωθεν τά γράφομεν μέ τήν εὐχήν μας, ὡς εὑρίσκουνται, πλήν 46/κρατίζομεν γεροντομοίριν, εἰς τούς Λάκκους τίς τρεῖς ταύλες, ταῖς κάτω καί τήν 47/σποριάν εἰς τό Καμπί καί εἰς τό Σκόπι τό ἀμπέλι. Αὐτά τά κρατίζομεν γερον48/τομοίριν, ἕως νά ζοῦμεν καί πάλιν τοῦ υἱοῦ μας.

49/Χ(ατζη)δημήτρης δίδω τά ἄνωθεν μέ τήν εὐχήν μου.

50/Οἰκονόμος παπᾶ 51/Ἰωάννης Μαντούς, μέ εὐχαρίστησίν μου ἔγραψα.

52/Ὁ Δήμαρχος Χ(ατζη)γεώργιος Κονταρῆς[122], παρών.

53/Ἰάκωβος ἀδελφός τους, παρών.

54/Χ(ατζη)μ(ιχάλης) Λογοθέτης, παρών.

55/Διακομηνᾶς Παπανικολάου, παρών.

56/Χ(ατζη)μιχαήλ Γερασίμου, παρών.

57/Παπᾶ Γεώργιος Ἀναγνώστης, Σακελλάριος, παρών.

58/Παπᾶ Κωνσταντῖνος, τοῦ παπᾶ Γεωργίου ἀδελφός, γράφω καί 59/(ὁ)μολογῶ, ὅσα μέ εὐχαρίστησιν [τῶν] γονέων μας, μέ θέλησίν 60/τως.

61/Ὁ τῆς Κοινότητος Γραμματεύς Ν(ικόλαος) Ξένος»[123].

3) Παρατηρήσεις

Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι δέν ἀναφέρεται, οὔτε τό ἐπώνυμο τοῦ Χατζηδημήτρη, πατέρα τῆς νύμφης, οὔτε τό πατρώνυμο τοῦ Ἰω-

121. Γανίτης ὁ: Πήλινο πιθάρι.

122. Χαζη-Γεώργιος Κονταρῆς ἤ Γεννᾶς. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 514-515.

123. Νικόλαος Ξένος: Πρόκειται γιά τόν Νικόλαο Σακελλαρίδη ἤ Σακελλάρη, υἱό τοῦ παπᾶ Ἰωάννου Σακελλαρίδη, πού ἀπό τό ἔτος 1839 ὑπογράφει ὡς «Ξένος», ἐπηρεασμένος πιθανῶς ἀπό τόν ἀδελφό του Κωνσταντῖνο Ξένο, περί τοῦ ὁποίου γίνεται λεπτομερέστερος λόγος κατωτέρω. Στά ἔγγραφα τοῦ Ἀρχείου τῆς Σπηλιανῆς τῶν ἐτῶν 1846-1849 ὑπογράφει ὡς Νικόλαος Ξένος, «ὁ τῆς Κοινότητος Γραμματεύς». Ὁ Νικόλαος Ἰω. Σακελλαρίδης ἤ Ξένος εἶναι ὁ δημιουργός τοῦ μεγαλύτερου μέρους τοῦ Κώδικα τῆς Νισύρου τοῦ δευτέρου μισοῦ τοῦ 19ου αἰ. (24-01-1857 ἕως 17-06-1884) καί ὑπογράφει ὡς «Νοτάριος». Τσιρπανλῆς 2018, 35, 37-42.

άννου τῆς Μαντοῦς, πατέρα τοῦ γαμβροῦ. Μεταξύ τῶν μαρτύρων εἶναι παρόντες καί οἱ ἑξῆς:

α) Ὁ Δήμαρχος τῆς Νισύρου Χατζηγεώργιος Κονταρῆς.

β) Ὁ Οἰκονόμος παπᾶ Ἰωάννης τῆς Μαντοῦς, πατέρας τοῦ γαμβροῦ.

γ) Ὁ παπᾶ Γεώργιος Ἀναγνώστης καί Σακελλάριος.

Ὡς συντάκτης καί γραφέας τοῦ Προικοσυμφώνου ἀναφέρεται ὁ Γραμματέας τῆς Κοινότητας Νικόλαος Ξένος.

Ὅσον ἀφορᾶ στήν προέλευση τοῦ ἐπωνύμου «Ξένος» σημειωτέα τά ἑξῆς: Στή Νίσυρο ἐγεννήθη κατά τό ἔτος 1801/02 ὁ Κωνσταντῖνος Σακελλαρίου ἤ Σακελλαρίδης[124], υἱός τοῦ παπᾶ Ἰωάννου Σακελλαρίου ἤ Σακελλαρίδη (*περίπου 1765±1850). Ὁ Κωνσταντῖνος ἔμαθε τά πρῶτα του γράμματα στή Νίσυρο καί στή συνέχεια ἐφοίτησε στό Γυμνάσιο τῆς Σύρου, ἀπό τό ὁποῖο καί ἀπεφοίτησε. Ἦταν ὁ πρῶτος Νισύριος ἀπόφοιτος Γυμνασίου. Στή συνέχεια ἐπέστρεψε στή Νίσυρο, ὅπου ἄρχισε νά διδάσκει στήν οἰκία του, ἐπειδή ἡ Κοινότητα καί ἡ Ἐκκλησία ἀρνήθηκαν νά ἱδρύσουν Σχολεῖο. Ὁ Κ. Σακελλαρίδης ἦταν προικισμένος ἀπό τή φύση καί ἦταν ἀπό τούς πλέον μορφωμένους ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς του.

Ὁ Κωνσταντῖνος Σακελλαρίδης ἔγινε ἐπίσης μαθητής τοῦ Θεοφίλου Καΐρη (*Ἄνδρος 1784±Σύρος 1853)[125] καί ἀπεφοίτησε ἀπό τό Ὀρφανοτροφεῖο τῆς Ἄνδρου τό 1838.

Ὁ Θεόφιλος Καΐρης ἔμαθε τά πρῶτα του γράμματα στήν Ἄνδρο καί στή συνέχεια ἐφοίτησε στίς Κυδωνίες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καί ἀκολούθως στό Παρίσι καί διέθετε ὑψηλό ἦθος καί εὐρύτατη φιλολογική καί φιλοσοφική παιδεία. Ἦταν ἀπό τίς μεγαλύτερες πνευματικές προσωπικότητες τῆς Ἑλλάδος κατά τόν 19ον αἰ. Ἐζοῦσε γιά τίς ἰδέες του καί ὄχι ἀπό τίς ἰδέες του. Συγκέντρωσε χρήματα ἀπό ἐράνους καί ἵδρυσε ἕνα Ὀρφανοτροφεῖο στήν Ἄνδρο τό ἔτος 1835, προορισμένο γιά νά διατρέφονται καί νά μαθαίνουν γράμματα τά ὀρφανά τῶν ἀγωνιστῶν τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. Τό Ὀρφανοτροφεῖο αὐτό ἀπέβη ἀνώτερο Ἐκπαιδευτικό Ἵδρυμα, ὅπου προσέτρεχαν μαθητές ἀπό ὅλη τήν Ἑλλάδα καί ἔφθασε ὁ ἀριθμός των στούς ἑξακοσίους. Σέ αὐτό ἐδίδασκε φιλολογία, φιλοσοφία, μαθηματικά καί ἀστρονομία.

124. Ἰ. Βολανάκης, *Θεόφιλος Καΐρης* 2010, σ. 120-140.

125. Ἰ. Βολανάκης, *Θεόφιλος Καΐρης* 2010, σ. 120-140.

Ἀπό τοῦ ἔτους 1839 ἄρχισαν νά διαδίδονται οἱ φῆμες, ὅτι ὁ Θεόφιλος Καΐρης ἐπιχειροῦσε νά εἰσαγάγει στήν Ἑλλάδα μία νέα θρησκεία, τόν Θεοσεβισμό, ἐπηρεασμένος ἀπό τίς ἰδέες τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης (1789) καί τόν Διαφωτισμό (Deismus). Η Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τοῦ ἐζήτησε νά δώσει ἐξηγήσεις, ἀλλά αὐτός ἀδιαφόρησε. Τελικά ὁδηγήθηκε ἐνώπιον τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ὑπεστήριξε ὅτι διδάσκει Φιλοσοφία καί ὄχι Δογματική καί ἐπικαλούμενος τό δικαίωμα τῆς ἀνεξιθρησκείας ἀρνήθηκε νά ὑπογράψει Ὁμολογία πίστεως.

Ὁ Θ. Καΐρης τελικά κατεδικάσθη ὡς αἱρετικός, ἐκλείσθηκε στίς φυλακές τῆς Σύρου καί λίγες ἡμέρες ἀργότερα, γέρων καί ἄρρωστος ἀπεβίωσε. Ὕστερα ἀπό τρεῖς-τέσσερεις ἡμέρες ὁ Ἄρειος Πάγος ἀκύρωσε τήν καταδίκη του.

Ὁ Κωνσταντῖνος Σακελλαρίδης εὑρισκόμενος στή Νίσυρο καί ἔχοντας ἱδρύσει Σχολεῖο, ὅπου ἐδίδασκε τούς μαθητές του, κατηγορήθηκε ὡς «Καϊριστής» καί ἀναγκάσθηκε ἀργότερα νά φύγει ἀπό τή Νίσυρο καί νά ἐργασθεῖ ἀλλοῦ (Σμύρνη – Μεγίστη/Καστελλόριζο, Καρδάμαινα/Κῶ κ.λπ.) ὡς διδάσκαλος, ὅπου πολύ ἐξετιμᾶτο.

Ὁ Κωνσταντῖνος Σακελλαρίδης ἦλθε σέ ὀξεία διαμάχη καί ρήξη μέ τόν λίαν συντηρητικό πατέρα του παπᾶ Ἰωάννη Σακελλαρίδη καί ὁ πατέρας του ἐζήτησε ἀπό ἐκεῖνον, νά τοῦ ἐπιστρέψει τά χρήματα, πού ἐκεῖνος ἐξόδευσε γιά τήν ἀνατροφή καί τήν ἐκπαίδευση τοῦ υἱοῦ του. Ὁ Κωνσταντῖνος τοῦ ἀπήντησε, ὅτι ἦταν ὑποχρέωση τοῦ πατέρα νά τόν ἀναθρέψει καί νά φροντίσει γιά τή μόρφωσή του καί συνεπῶς δέν τοῦ ὀφείλει τίποτα.

Ὁ πατέρας του παπᾶ Ἰωάννης ἐπέμενε καί ὁ υἱός Κωνσταντῖνος συνέταξε ἕνα Ὁμόλογο (Γραμμάτιο), τό ὑπέγραψε ὡς «Κωνσταντῖνος Ξένος» καί τό ἔδωσε στόν πατέρα του, λέγοντάς του, ὅτι: «Ἐφόσον μέ ἀποξενώνεις καί δέν μέ θεωρεῖς πλέον υἱό σου, ἐγώ ἀπό τοῦδε καί στό ἑξῆς δέν θά ὀνομάζομαι Σακελλαρίδης, ἀλλά Ξένος».

Ὁ Κωνσταντῖνος Σακελλαρίδης ἤ Ξένος συνεζεύχθη τό 1839 τήν Ἄννα Κουλάκη, τοῦ Ἰωάννου καί τῆς Καλῆς[126] καί ἀπέκτησαν ἕναν υἱόν τόν Δημόκριτο (*περί τό 1840±περί τό 1920), ὁ ὁποῖος ἐσπούδασε Ἰατρική στό Πανεπιστήμιο τῶν Ἀθηνῶν καί ἀφοῦ ἐπεράτωσε τίς σπουδές του ἐπέστρεψε στή Νίσυρο, ὅπου ἐξήσκησε τό λειτούργημά του μέ εὐσυνειδησία καί ὑπευθυνότητα, τιμώμενος ὑπό πάν-

126. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 424, 483-485.

των. Ἦταν ὁ πρῶτος Ἰατρός τῆς Νισύρου, πού εἶχε σπουδάσει Ἰατρική σέ Πανεπιστήμιο.

Ὁ γάμος τοῦ Κωνσταντίνου Ξένου καί τῆς Ἄννας Κουλάκη δέν διήρκεσε πολύ, ἀλλά ἐναυάγησε. Ὁ Κωνσταντῖνος Σακελλαρίδης ἤ Ξένος εὑρίσκετο τό 1881/1882 στήν Καρδάμαινα τῆς νήσου Κῶ, ὅπου ἐργαζόταν ὡς Διδάσκαλος, προκειμένου νά ἐξασφαλίσει τά ἀναγκαῖα γιά τή ζωή του. Ἀσθένησε, ἐπέστρεψε στή Νίσυρο καί ἀπεβίωσε τό 1883, σέ ἡλικία περίπου 82 ἐτῶν.

Χ. ΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ ΤΟΥ ΠΑΤΜΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΝΕΟΦΥΤΟΝ: 1-03-1847[127]

1) Περίληψη

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτμιος (1839-1856)[128] γράφει πρός τόν Ἐπίτροπόν του καί Ἡγούμενον τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Νισύρου, Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο. Μεταξύ ἄλλων ὁ Ἰάκωβος πληροφορεῖ τόν Νεόφυτο, ὅτι ἔλαβε τήν ἀπό 2-02-1847 ἐπιστολή του καί ὅσον ἀφορᾶ στήν ἐκκρεμοῦσα ὑπόθεση τοῦ Διακο-Ἀνέστη καί ἐκείνη τοῦ Διακο-Ἰωάννου[129] Σακελλίου, πρόκειται νά ἐπιληφθεῖ ὁ ἴδιος προσωπικῶς, ἐπειδή προγραμματίζει, μετά τίς ἑορτές τοῦ Πάσχα, νά ἐπισκεφθεῖ ἀρχικά τή Σύμη καί στή συνέχεια τή Νίσυρο. Ἐπίσης ὁ Ἰάκωβος εὐχαριστεῖ τόν Νεόφυτον γιά τό ἀποσταλέν βαρελάκι μέ τό κρασί καί τοῦ τό ἐπιστρέφει ἄδειο. Ἡ ἐπιστολή περατοῦται μέ τίς πασχάλιες εὐχές τοῦ Ἁγίου Ρόδου πρός τόν Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο καί πρός τούς Χριστιανούς τῆς Νισύρου.

2) Κείμενο

«1/† Ὁσιώτατε Ἀρχιμανδρίτα καί ἡμέτερε Ἐπίτροπε κύρ Νεόφυτε, τέκνον ἡμῶν, 2/ἐν Κ(υρί)ῳ ἀγαπητόν, εὐχόμεθά σοι πατρικῶς, δηλοποιοῦντές σοι, ὅτι ἐλάβομεν κατ' 3/αὐτάς τό ἀπό τάς 2 τοῦ ἤδη ἀρξαμένου περιπόθητον ἡμῖν γράμμα σου καί ἐχάρην 4/τά τῆς ἀγαθῆς ὑγείας σου.

Ἑπομένως εἴδομεν τά γραφόμενά σου, τά τήν ὑπόθεσιν 5/τοῦ

127. Σ. Α., τ. Α΄ (1999), σ. 187.

128. Ἐμμ. Ἰ. Κωνσταντινίδης, «Ρόδου Μητρόπολις», *ΘΗΕ*, τ. 10 (1967), στ. 817-820. Χρ. Παπαχριστοδούλου, *Ἱστορία Ρόδου* 1972, σ. 484.

129. Διακο-Ἰωάννης, *Γραμματικός τοῦ Κοινοῦ*. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 389.

Διακο-Ἀνέστη, καθώς καί ἐκείνην τοῦ Διακο-Ἰωάννου Σακκελί(ου) καί ἐπειδή δέν ἐσυμ6/βιβάσθησαν, καθώς σοι ἐπεριμένομεν καί μείνωσιν ἕως εἰς τόν καιρόν τοῦ ἐρχομοῦ μας, 7/διότι Θεοῦ εὐδοκοῦντος, ἔχομεν σταθεράν ἀπόφασιν, μετά τό Ἅγιον Πάσχα, νά ἀπέλθω8/μεν εἰς Σύμην, πρός ἐπίσκεψιν τῶν ἐκεῖ Χριστιανῶν μας, ὅπου μέλλει νά διατρί9/ψωμεν ἱκανάς ἡμέρας καί ἐκεῖθεν, σύν Θεῷ, θέλει μεταβῶμεν εἰς τά αὐτοῦ καί 10/τότε πλέον ἐπισκεπτόμεθα ὁ ἴδιος τάς εἰρημένας ὑποθέσεις.

Ἐλάβομεν 11/δέ καί τό βαρελάκι μέ κρασί καί σᾶς εὐχαριστοῦμεν, τό ὁποῖον καί σοί ἀντεπιστρέφο12/μεν μέ τόν παρόντα κομιστήν, νεοφώτιστον παπᾶ Μανώλην. Ἐν τούτῳ 13/εὐχόμεθά σοι πατρικῶς, μετά πάντων τῶν αὐτοῦ Χριστιανῶν, τῶν πνευματικῶν μας 14/τέκνων, ὅπως καταξιωθῆτε προσκυνῆσαι ἀγνοπρεπῶς τά φρικτά Πάθη τοῦ Κυρίου 15/ἡμῶν Ἰησοῦ Χ(ριστ)οῦ καί πανηγυρίσετε φαιδρῶς τήν λαμπροτέραν Αὐτοῦ Ἁγίαν Ἀνάστα16/σιν, ἐν ὑγιείᾳ καί ἔτη πολλά, ,α ω μ ζ΄, τήν 1ην Μαρτίου, ἐν Ρόδῳ.

17/† Ὁ Ρόδου Ἰάκωβος, ἐν Χ(ριστ)ῷ εὐχέτης».

3) Παρατηρήσεις

Ἡ ἐπιστολή τοῦ Ἁγίου Ρόδου εἶναι γραμμένη μέ περισσή ἐπιμέλεια, δέν ἐμφανίζει ὀρθογραφικά ἤ συντακτικά σφάλματα καί μεταξύ ἄλλων φανερώνει, ὅτι ὁ Ἅγιος Ρόδου Ἰάκωβος ἐνδιαφέρεται πατρικῶς γιά τό ποίμνιόν του καί διατηρεῖ ἀγαθές σχέσεις μέ τόν Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο, Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Νισύρου.

ΧΙ. ΣΙΓΙΛΛΙΩΔΕΣ ΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΑΝΘΙΜΟΥ ΣΤ΄, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΝ ΡΟΔΟΥ ΙΑΚΩΒΟΝ: 9-3-1847[130]

1) Περίληψη

Ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἄνθιμος ὁ ΣΤ΄ (1845-1848)[131] ἀπευθύνει Σιγιλλιῶδες Γράμμα πρός τόν Μητροπο-

130. Σ. Α. , τ. Α΄ (1999), σ. 188-189.

131. Ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἄνθιμος ὁ ΣΤ΄ (*περίπου τό 1782, στό χωρίον Κούταλη τῆς Προποντίδος, γι' αὐτό καί φέρεται καί ὡς Κουταλιανός, ἐνῶ τό ἐπώνυμόν του ἦταν Ἰωαννίδης, †7-12-1877, σέ ἡλικία περίπου 95 ἐτῶν ἤ καί περισσοτέρων). Διετέλεσε τρεῖς φορές Οἰκουμενικός Πατριάρχης, ἤτοι: α) 4-12-1845 ἕως 18-12-1848, β) Σεπτέμβριος 1853 ἕως Σεπτέμ-

λίτην Ρόδου Ἰάκωβον τόν Πάτμιον (1839-1856)[132], στό ὁποῖο παραγγέλλει καί ἐφιστᾶ τήν προσοχή του, ὅπως γενικῶς φροντίζει, νά τηροῦνται οἱ νόμοι καί οἱ κανόνες τῆς Ἐκκλησίας γενικῶς καί ἰδίως ὅσον ἀφορᾶ στό ἐξῆς θέμα: Νά ἀνατίθενται ἀξιώματα καί εὐθύνες σχετικές μέ ἐκκλησιαστικά θέματα καί ἐκκλησιαστικές ὑπηρεσίες, μόνο σέ κληρικούς καί ποτέ σέ λαϊκούς, ἀκόμη καί γιά θέματα ἐκπροσώπησης ἤ οἰκονομικά (συλλογή κανονικῶν δικαιωμάτων τοῦ Ἐπισκόπου κ.λπ.), διότι αὐτό ἀντιβαίνει στήν ἀπό μακροῦ χρόνου κρατοῦσα ἐκκλησιαστική πράξη καί διότι ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει δημιουργοῦνται προβλήματα.

2) Κείμενο

«1/Ἱερώτατε Μητροπολίτα Ρόδου, ὑπέρτιμε καί ἔξαρχε πασῶν τῶν Κυκλάδων 2/νήσων, ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι ἀγαπητέ ἀδελφέ καί συλλειτουργέ τῆς ἡμῶν μετριότη3/τος κ(ύριε) Ἰάκωβε, χάρις εἴη τῇ Ἱερότητί σου καί εἰρήνη παρά Θεοῦ.

4/Περί πολλῶν μέν καί ἄλλων ἀρχιερατικῶν καί πνευματικῶν καθη5/κόντων κατά καιρούς ἡ Ἐκκλησία διαταγάς αὐτῆς προσφόρους καί σω6/τηριώδεις καί δι' ἐγκυκλίων αὐτῆς γραμμάτων ἐπέτεινε τήν ἐπαγρύπνησιν τῶν κατά 7/τόπους ἀρχιερατικῶν προϊσταμένων εἰς ὅσα, συμφώνως τοῖς ἱεροῖς νόμοις ἔκρινε συμ8/βάλλοντα, εἴτε πρός ψυχικήν καί ἠθικήν ὠφέλειαν τῶν ὑπ' αὐτῶν ποιμενομένων εὐ9/σεβῶν, εἴτε πρός ἰδίαν αὐτῶν συγκρότησιν καί ἀκαταιτίατον ποιμαντορίαν, προνοοῦσα 10/ἀξιοχρέως, ἵνα πάντα εὐφήμως καί κανονικῶς διεξάγονται ἐν τῷ χριστωνύμῳ πλη11/ρώματι καί πάντα εὐσχημόνως καί κατά τάξιν γίνωνται, κατά τόν θεῖον Ἀπόστολον, 12/οὐχ ἧττον διακοινώσασα ἐπί τῶν παναγιωτάτων προκατόχων ἡμῶν ὑπαγορεύσει 13/καί τήν εὐπραξίαν καί παρείσφρυσιν λαϊκῶν προσώπων εἰς πνευματικάς καί ἀρχιερατικάς 14/ὑποθέσεις ἐντειλαμένη ἑκάστῳ τῶν ἁγίων Ἀρχιερέων μή χρῆσθαι ἐπιτρόποις αὐτῶν κοσ15/μικοῖς, μηδέ ἐπιτιθέναι ἐπιστασίαν καί διοίκησιν πνευματικῶν καί ἀρχιερατικῶν 16/ὑποθέσεων καί πραγμάτων τοῖς μή οὖσιν ἱερωμένοις.

Πρῶτον μέν γάρ ἀπείρηται 17/παρά τῶν ἱερῶν κανόνων τοῖς λαϊ-

βριος 1855 καί γ) Σεπτέμβριος 1871-Σεπτέμβριος 1873. Βλ. Γερμανός, Μητροπολίτης Σάρδεων, *Πατριαρχικοί Κατάλογοι,* τ. Β΄, σ. 198-203. Τ. Ἀθ. Γριτσόπουλος, «Ἄνθιμος ὁ ΣΤ΄, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως», *ΘΗΕ,* τ. 2 (1963), στ. 766.

132. Χρ. Παπαχριστοδούλου, *Ἱστορία Ρόδου* 1872, σ. 484.

κοῖς ὑπερβαίνειν τά μέτρα τῆς κοσμικῆς καταστά18/σεως καί κατατολμᾶν καί ἐμπλέκεσθαι εἰς ἐκκλησιαστικάς ὑποθέσεις, αἵτινές εἰσιν ἀφο19/ρισμέναι μόνοις τοῖς Λειτουργοῖς τοῦ Ὑψίστου Θεοῦ. Ἔπειτα δέ πρός τῷ ἐπιγιγνωμένῳ σκαν20/δάλῳ τοῖς λαϊκοῖς τῶν Χριστιανῶν καί πρός αὐτούς τούς ἰδίους, τούς τά ἱερά καί 21/πνευματικά ἀναλαμβάνοντας κοσμικούς, καθίσταται ψυχικῆς βλάβης παραίτιος, ἡ 22/παρά τούς ἱερούς κανόνας παρείσδυσις αὐτῶν. Ἐῶμεν λέγει, ὅτι καί νομικαί παραλείψεις 23/καί ἄλλαι ἐφάμαρτοι καταχρήσεις προκύπτουσιν ἐνδεχομένως ἐκ τῆς διαχειρίσεως τῶν 24/πνευματικῶν ὑπό προσώπων λαϊκῶν, καθώς ταῦτα πάντα εὔδηλα καί τῇ ἀρχιερωσύνῃ 25/σου.

Εὔθητοι καί ἡμεῖς τῆς διατηρήσεως τῶν ἱερῶν νόμων καί τῆς λοιπῆς ἐκκλησιαστι26/κῆς εὐκοσμίας καί εὐταξίας καί ἐπί τοῦ ἀντικειμένου τούτου κηδόμενοι καί ἐφιέ27/μενοι, κοινῇ συνοδικῇ διασκέψει ἔγνωμεν ἀνανεώσασθαι τήν ἐκκλησιαστικήν ταύτην 28/ὁροθεσίαν καί τήν μέχρι κεραίας ἀπαράτρεπτον αὐτῆς φυλακήν, ἐνσκύψαι καί ἐπι29/συστῆσαι τοῖς ἁπανταχοῦ ἀγαπητοῖς ἡμῶν ἐν Χριστῷ ἀδελφοῖς ἁγίοις Ἀρχιερεῦσι, οἷς ἐ30/πίτηδες ἐγκυκλίων ἐν τύποις ἐκκλησιαστικῶν ἡμῶν ἐπιστολῶν. Ὅν τρόπον γράφοντες καί 31/πρός τήν ἀρχιερωσύνην σου ἐντελλόμεθα καί ἐντόνως παραγγέλομεν, ὅπως πληροφορημέ32/νος καλῶς τήν διά κοινῆς συνοδικῆς ἡμῶν ἀποφάσεως ἀνανέωσιν καί ἐμπέδωσιν τῆς 33/κανονικῆς ταύτης διατάξεως καί ὁροθεσίας, συμφώνου μέν τοῖς ἱεροῖς νόμοις, ἀφορώσης 34/δέ τήν εὔφημον καί ἐν πᾶσιν ἀνεπίληπτον πνευματικήν διοίκησιν καί διεξαγωγήν 35/καί τῶν αὐτόθι εὐλογημένων Χριστιανῶν ἐπαρχιωτῶν σου πρός ἀποφυγήν πάσης μέμψε36/ως καί σκανδάλου καί καταχρήσεως ἐνδεχομένης, ἔχης διά σκοπόν διορισμένοις ἐν 37/ἑκάστῳ μέρει τῆς ἐπαρχίας σου ἀρχιερατικούς σου ἐπιτρόπους ἱερωμένα πρόσωπα, δι' 38/αὐτῶν θέλεις ἐνεργή τήν πνευματικήν διοίκησιν τῆς ἐπαρχίας σου ὁλοσχερῶς καί παρακει39/μένοις αὐτοῖς θέλεις ἀνατίθεσθαι οἱανδήποτε ὑπόθεσιν, ἰδίαν τε ἀρχιερατικήν σου, 40/καί κοινήν ἤ μερικήν τῶν Χριστιανῶν σου, δι' ἱερωμένων θέλη γίνεται ἡ τακτική πε41/ριήγησις τῆς ἐπαρχίας σου, εἴτε ἡ προσωπική σου ἔξοδος ὑπάρχει ἀσυνήθης, ἤ κωλύεται ὑπό 42/εὐλόγου τινός αἰτίας καί αὐτή ἡ συλλογή καί παραλαβή τῶν ἀρχιερατικῶν σου εἰσοδημά43/των δέν θέλει ἐπιτρέπεται, εἰ μή εἰς ἱερωμένους καί ἑνί λόγῳ εἰς πᾶσαν καί παντοίαν 44/ἀρχιερατικήν σου

ὑπόθεσιν θέλεις ἔχη ἀντιπρόσωπον καί ἐπιστάτην σου καί ἐπίτροπον πρό45/σωπον ἱερωμένον, χωρίς ποτέ νά ἐπιτρέψης εἰς λαϊκούς, ἔστωσαν καί οἱ στενώτεροι 46/οἰκεῖοι καί συγγενεῖς σου, εἴτε ἐπίτροπον, εἴτε διοίκησιν πνευματικήν καί ἐπιστασίαν 47/ἐπαρχιακήν, εἴτε οἱανδήποτε ἄλλην ἀρχιερατικήν σου ὑπόθεσιν, μέχρι καί αὐτῆς τῆς 48/τῶν εἰσοδημάτων σου συλλογῆς καί πρόσχες καλῶς, ἵνα διατηρῆται ἀπαραβάτως καί 49/ἐκ μέρους σου ἡ ἐκκλησιαστική αὐτή διάταξις καί ἐπικρατῆ καί ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ σου 50/τό σεμνόν καί εὔφημον καί ἀκαταιτίατον περί τήν πνευματικήν διοίκησιν τῶν 51/Χριστιανῶν σου, εἰς τούς ὁποίους εἶναι φανερόν, ὅτι ἡ τῶν Λειτουργῶν τοῦ Ὑψίστου Θεοῦ 52/καί πνευματικῶν πατέρων ἐπίσκεψις καί περίθαλψις, ὀφείλουσιν τό σέβας καί 53/τήν χριστιανικήν αὐτῶν εὐλάβειαν καί εὐπείθειαν, καθίσταται τελεσφόρος καί κα54/τορθωτική τῆς ψυχικῆς αὐτῶν σωτηρίας, πρός ἣν, ὡς εἰς [χρησι]μώτατον τέλος ὀφείλεις 55/καί ἡ ἱερότης σου νά διευθύνεται διά παντός, κατά τό ἐπικείμενόν σοι ἀρχιερα56/τικόν χρέος. Ἡ δέ τοῦ Θεοῦ χάρις καί τό ἄπειρον ἔλεος εἴη μετά τῆς ἀρ57/χιερωσύνης σου.

58/,α ω μ ζ΄, Μαρτίου η΄.
59/† Ὁ Κωνσταντινουπόλεως [Ἄνθιμος], ἐν Χριστῷ ἀδελφός.
60/† Ὁ Ἡρακλείας Διονύσιος † Ὁ Χαλκηδόνος Ἱερόθεος
61/† Ὁ Δέρκων Νεόφυτος † Ὁ Ἀδριανουπόλεως Γεράσιμος
62/† Ὁ Διδυμοτείχου Μελέτιος † Ὁ Νεοκαισαρείας Κύριλλος
63/† Ὁ Μελενίκου Διονύσιος † Ὁ Ἀγχιάλου Σωφρόνιος
64/† Ὁ Πρεσλάβας Διονύσιος».

3) Παρατηρήσεις

Τό Σιγιλλιῶδες αὐτό Γράμμα εἶναι συντεταγμένο στήν καθιερωμένη τυπική μορφή τῶν πατριαρχικῶν Ἐγκυκλίων καί Γραμμάτων καί ἀσχολεῖται μέ γενικοῦ χαρακτήρα θέματα, τά ὁποῖα προσπαθεῖ νά ρυθμίσει. Τέλος ὑπογράφεται ἀπό τόν τότε Οἰκουμενικό Πατριάρχη Ἄνθιμον τόν ΣΤ΄[133] καί ἀπό ἐννέα Ἐπισκόπους, μέλη τῆς Ἐνδημούσης Συνόδου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Σημειωτέον, ὅτι ὁ Πάπας Ρώμης Πῖος ὁ Θ΄ (1846-1878) κατά τό ἔτος 1848 ἀπέστειλε Ἐγκύκλιον πρός τούς Χριστιανούς Ὀρθοδόξους τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, προτρέποντας αὐτούς νά ἑνωθοῦν μετά τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας. Στήν Ἐγκύκλιο αὐτή ἀπήντησε ὁ

133. Β. Στεφανίδης, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία* 1959, σ. 798.

Οἰκουμενικός Πατριάρχης Ἄνθιμος ΣΤ΄, δι' ἐγγράφου, τό ὁποῖο συνετάχθη ὑπό τοῦ πρώην Κωνσταντινουπόλεως Κωνσταντίου, τοῦ ἀπό Σιναίου[134].

XII. ΗΓΕΜΟΝΙΚΟΝ ΔΙΑΤΑΓΜΑ ΜΟΥΣΣΑ ΦΑΣΒΕΤΗ ΠΑΣΣΑ, ΜΟΥΣΥΡΗ ΤΩΝ ΝΗΣΩΝ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ ΠΕΛΑΓΟΥΣ: 7-05-1847[135]

1) Περίληψη

Ὁ Μουσσᾶ[136] Φασβετῆς Πασσᾶς, Μουσύρης τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, ἀπευθύνεται μέ τό Ἡγεμονικό αὐτό Διάταγμα πρός τόν Ὑποδιοικητή τῆς Δημογεροντίας Νισύρου καί τοῦ γνωρίζει, ὅτι ὁ Μητροπολίτης τῆς Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτμιος (1839-1856) ἐξέφρασε τά παράπονά του πρός ἐκεῖνον, ὅτι ἡ Δημογεροντία τῆς Νισύρου καταχρηστικῶς καί ἀτόπως ἀναμειγνύεται σέ θέματα, γιά τά ὁποῖα τήν ἀποκλειστική ἁρμοδιότητα ἔχουν οἱ Ἐπίσκοποι καί οἱ κληρικοί γενικῶς. Ὁ ἐκδότης καί ἀποστολέας τοῦ ἐγγράφου διατάσσει τόν Ὑποδιοικητή τῆς Δημογεροντίας Νισύρου, νά παύσει ἀπό τοῦδε καί στό ἑξῆς, νά ἐπεμβαίνει καταχρηστικῶς σέ θέματα, γιά τά ὁποῖα ἡ ἁρμοδιότητα ἀνήκει ἀποκλειστικά καί μόνον στούς κληρικούς τῆς Ἐκκλησίας.

2) Κείμενο

«1/(Μονόγραμμα]

2/ἕως 5/(Κείμενον στήν τουρκική γλῶσσα, γραμμένο στήν παλαιά ἀραβική γραφή)

6/(Σφραγίδα ἐλλειψοειδής). Μουσσᾶ Φασβετῆ Πασσᾶς, 7/Μουσύρης[137] τῶν Νήσων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους.

8/Πρός τόν Ὑποδιοικητήν τῆς Δημογεροντίας τῆς Νήσου Νισύρου.

9/Διά τοῦ παρόντος μου ἡγεμονικοῦ Διατάγματος δηλοποι10/εῖσθε, ὅτι ἤκουσα μέ ἀπορίαν μου, νά παραπονεῖται ὁ φίλος μας Μητροπο11/λίτης περί τῆς ἀνηκούστου καί ἀθέσμου καταχρήσεώς σας, τό νά ἐπεμβαίνετε 12/καί εἰς τά ἐκκλησιαστικά ἱερά δικαιώματα τῶν ἀνέκαθεν ἀνατεθέν 13/τῶν ἀρχιερέων, ἱερέων κ.τ.λ., ἴσον εἰς

134. Β. Στεφανίδης, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία* 1959, σ. 703.

135. Σ. Α., τ. Α΄ (1999), σ. 190.

136. Μουσσᾶ, ὁ: Προφανῶς ἀπό τό ἑβραϊκόν ὄνομα Μωυσῆς.

137. Μουσύρης ἤ Μουσίρης, ὁ: Ἀπό τό τουρκικό musir = ὁ ἐπιμένων, ὁ δυνατός, ὁ ἰσχυρός, ὁ σκληρός, ὁ ἀνώτερος ἀξιωματοῦχος.

Βακούφια, μοναστηριακάς παρατη14/ρήσεις καί λοιπῶν, τῶν ὁποίων ἡ φροντίς καί ἡ διεύθυνσις ἐξαρτᾶται ἀπό τούς [κατά] 15/καιρόν Μητροπολίτες ἤ τούς Ἐπιτρόπους των καί εἰς ὑμᾶς μόνον ἐξαρκεῖ νά 16/προστατεύετε τά πολιτικά τοπικά σας χρέη. Ὅθεν διατάττεσθε τοῦ λοιποῦ 17/αὐστηρῶς, ὅτι δέν ἔχετε κανένα δικαίωμα νά προστατεύετε καί νά καταχρᾶσθε 18/τά τοιαῦτα Ἱερά καί νά ἐπεμβαίνετε εἰς αὐτόν τόν ἐκκλησιαστικόν κλάδον 19/καί νά γίνεσθε αἴτιοι ραδιουργίας καί ζημιώδους διαφουλκίας πρόξενοι τῶν θρησ20/σκευτικῶν καθηκόντων σας. Ἐξεδόθη εἰς τό Διβάνι μου, εἰς τοῦ α21/διαλέτ τζεζαΐρι πάχρι σερίτ.

22/Ρόδος, 7. Μαΐου 1847.

23/[Ὑπογραφή δυσανάγνωστος]».

3) Παρατηρήσεις

Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτμιος (1839-1856) ἀπευθύνεται πρός τόν Μουσσᾶ Φασβετῆ, Μουσύρη τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους καί ἐκφράζει πρός αὐτόν τά παράπονά του σέ βάρος τῆς Δημογεροντίας Νισύρου, γιά αὐθαίρετη καί καταχρηστική ἐπέμβαση αὐτῆς σέ θέματα, ἀφορῶντα στήν Ἐκκλησία. Στή συνέχεια ὁ Τοῦρκος ἀξιωματοῦχος ἐκδίδει τό Ἡγεμονικό αὐτό Διάταγμα καί διατάσσει τόν Ὑποδιοικητή τῆς Δημογεροντίας Νισύρου, ἀπό τοῦδε καί στό ἑξῆς, νά παύσει νά ἀναμειγνύεται σέ ἐκκλησιαστικά θέματα.

XIII. ΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ ΤΟΥ ΠΑΤΜΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΝΕΟΦΥΤΟΝ: 27-07-1847[138]

1) Περίληψη

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτμιος (1839-1856) ἀπευθύνει τήν ἐπιστολή του αὐτή πρός τόν Ἐπίτροπόν του καί Ἡγούμενον τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς, Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο καί τοῦ γνωρίζει, ὅτι ὁ ἐπιφέρων τήν παροῦσα ἐπιστολή Νισύριος Μανώλης Σακελλαράκης, τοῦ ἐδήλωσε, ὅτι ἐπιθυμεῖ νά νυμφευθεῖ προσεχῶς τή Μαρία, θυγατέρα τοῦ Χατζῆ Καραμιχάλη καί ἐζήτησε τήν ἔκδοση τῆς σχετικῆς ἀδείας γάμου. Ὁ Μητροπολίτης

138. Σ. Α., τ. Α΄ (1999), σ. 191.

συναινεῖ πρός τοῦτο, ἐπειδή δέν ὑπάρχει κανένα κώλυμα, συνιστᾶ δέ στόν Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο, νά προβεῖ προηγουμένως στή σύνταξη τοῦ σχετικοῦ Προικοσυμφώνου, ὅπως συνηθίζεται καί μάλιστα, ἐπειδή ὁ πατέρας τῆς νύμφης δυστροπεῖ ὡς πρός τόν γάμον.

Στό τέλος τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς καί μετά τίς σχετικές εὐχές, ὁ Μητροπολίτης Ρόδου γνωρίζει στόν Νεόφυτο, ὅτι ἐπιθυμεῖ νά λάβει μαζί του ὡς συνοδό κατά τίς προσεχεῖς περιοδεῖες του τόν Διάκονο Πορφύριο.

2) Κείμενο

«1/†Ὁσιώτατε Ἡγούμενε καί ἡμέτερε Ἐπίτροπε κύρ Νεόφυτε, τέκνον 2/ἡμῶν ἐν Κ(υρί)ῳ ἀγαπητόν, τήν Ὁσιότητά σου πατρικῶς εὐχόμεθα καί 3/δηλοποιοῦμέν σοι, ὅτι ἐλάβομεν τά δύο γράμματα τοῦ Ἐξάρχου μας καί Συγ4/κέλλου καί ἐχάρημεν τά τῆς ὑγείας σου. Γίνωσκε δέ, ὅτι ὁ ἐπιφέρων 5/τό παρόν γράμμα, Μανώλης Σακελλαράκις, ἐλθών πρός ἡμᾶς 6/ἀνήγγειλεν ἡμῖν, ὅτι θέλη νά συζευχθῆ προσεχῶς τήν Μαρίαν, τοῦ 7/αὐτοῦ Χατζῆ Καραμιχάλη θυγατέρα, αἰτῶν παρ' ἡμῶν τήν ἄδειαν, 8/τοιούτου στεφανώματος[139], καθώς καί δι' αὐτήν τήν αἰτίαν ἐπιστρέφει 9/αὐτοῦ.

Ὅθεν καί σοί λέγομεν, ὅτι ἔχεις τήν ἄδειαν νά τούς στεφανώ10/σης εἰς τόν καιρόν, μή ἔχοντες οὐδέν τό κωλῦον. Φρόντισε ὅμως 11/νά κάμης τό Προικοσύμφωνόν των κατά τήν συνήθειαν καί καθώς ἡ 12/τάξις ἀπαιτεῖ. Καί ἐπειδή ὁ εἰρημένος Χ(ατζῆ)-Καραμιχάλης δυστροπεῖ πρός τελείωσιν 13/εἰς τά πράγματα, ὅπου θέ νά τοῦ δώση καί τήν ἐγκλαβήν, τοῦτο οὔτε εἶναι τάξις, 14/οὔτε συνήθεια, ἀλλά καθώς ἀκολουθοῦσιν ὅλοι κοινῶς καί δέν ἐπιθυμοῦ15/μεν νά ἀκούσωμεν καμμίαν δυσαρέσκειαν ἀπό μέρος τοῦ πενθεροῦ 16/Χ(ατζῆ) Καραμιχάλη, ἀλλά τά πράγματα νά γίνωνται μέ τάξιν καί ἀγά17/πην. Ἐλάβομεν δέ καί τά δικαιώματα τοῦ αὐτοῦ στεφανώματος καί πρός 18/εἴδησίν σου.

Ἡμεῖς, χάριτι Θεοῦ, ὑγιαίνομεν, ἀναπαυόμενοι πρός τό πα19/ρόν ἐνταῦθα. Ταῦτα ἐν τούτῳ, εὐχετικῶς καί εὐχάς ἐν Κ(υρί)ῳ.

20/,α ω μ ζ΄, τήν κζ΄ Ἰουλί(ου). Ἐν χωρίῳ Τριάντα.

21/† Ὁ Ρόδου Ἰάκωβος, ἐν Χ(ριστ)ῷ εὐχέτης.

139. Ἀπό τήν ἀναφορά αὐτή συμπεραίνεται, ὅτι πρίν τήν τέλεση τοῦ γάμου ἦταν ἀπαραίτητη ἡ ἔκδοση σχετικῆς ἀδείας ἐκ μέρους τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου ἤ τοῦ ἁρμόδιου Ἐπισκόπου τῆς περιοχῆς. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 50.

22/Εὐχόμεθα δέ πατρικῶς καί τόν 23/ἡμέτερον Διάκονον Πορφύριον 24/καί κατά τάς ἀποδημίας μας ἀκό25/λουθον ἀπεφασίσαμεν».

3) Παρατηρήσεις

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτμιος μέ πνεῦμα καταλλαγῆς, συνιστᾶ στόν Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο, πῶς πρέπει νά χειρισθεῖ τό θέμα τῆς τέλεσης τοῦ γάμου τῆς Μαρίας, κόρης τοῦ Χατζῆ Καραμιχάλη, μετά τοῦ Μανώλη Σακελλαράκη, προκειμένου νά ἀποφευχθοῦν δυσκολίες καί νά μήν προκύψουν προβλήματα, ἐπειδή ὁ πατέρας τῆς νύμφης δυστροπεῖ, σχετικά μέ τήν προικοδότηση τῆς θυγατέρας του Μαρίας.

ΧΙV. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 21-10-1847[140]

1) Περίληψη

Τό ἔγγραφο αὐτό εἶναι κολοβό, καθότι λείπει ἡ ἀρχή αὐτοῦ, ἡ ὁποία ὅμως μπορεῖ νά ἀποκατασταθεῖ, ἐπειδή ἀσφαλῶς θά περιελάμβανε τά συνηθισμένα τυπικά εἰσαγωγικά στοιχεῖα ὅλων τῶν Προικοσυμφώνων τῆς ἐποχῆς αὐτῆς. Δέν διατηροῦνται τά ὀνόματα τῶν γονέων τοῦ γαμβροῦ καί τῆς νύμφης, μποροῦν ὅμως ἐν μέρει νά συμπληρωθοῦν ἀπό ἄλλα ἔγγραφα.

Ὅμως ἀπό τό περιεχόμενο τοῦ προηγουμένου γράμματος τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Ἰακώβου πρός τόν Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο συμπεραίνεται, ὅτι πρόκειται γιά τό Προικοσύμφωνο, τό ὁποῖο ἀφορᾶ στήν τέλεση γάμου μεταξύ τοῦ Μανώλη Σακελλαράκη καί τῆς Μαρίας, θυγατέρας τοῦ Χατζῆ Καραμιχάλη.

Ὁ Χατζῆ Καραμιχάλης δίδει τήν κόρη του Μαρία ὡς σύζυγο στόν Μανώλη Σακελλαράκη καί προικίζει τή θυγατέρα του μέ τά ἀναγραφόμενα στό Προικοσύμφωνο κινητά καί ἀκίνητα.

2) Κείμενο

(Τό ἔγγραφο αὐτό εἶναι κολοβό, ἤτοι λείπει ἡ ἀρχή αὐτοῦ)

«1/[Ὁ Χατζῆ Καραμιχάλης], δίδει εἰς γάμον τήν κόρην του Μαρίαν εἰς τόν Ἐμμανουήλ (Σακελλαράκη] καί τήν προικίζει μέ τά ἑπόμενα κινητά τε καί ἀκίνητα.

2/Προικίζομεν τό ἀμπελάκι εἰς τό Μαντράκι, 3/τό χωραφάκιον εἰς τό(ν) Λαιμό(ν), πλησίον τοῦ Ἐμίρη τά 4/Λακκάκια. Γεροντομοί-

140. Σ. Α., τ. Α΄ (1999), σ. 192-193.

ρι ἀπό ὀσπήτια εἰς τοῦ Ἁγίου 5/Ἰωάννου τά κηππούλια, μίαν χορτολάκκαν καί μίαν 6/σπηλιάρα μόνη της εἰς Ἐπάνω Μερέας.

Ἀπό τό Λακκί, ὅτι 7/εἶναι κριθαριά, πέντε κοιλά κριθάρι καί ὅταν [σπείρουν] 8/[ὅσπρια] μισόν κοιλόν μαγερειάν. Δίδομεν τῆς θυ9/γατρός μας ζευγάριν ἕν[141] καί ἄροτρον ἕν, ὄνους δύο, 10/ἄρσεν καί θῆλυ, πλήν νά μᾶς δώσουν τήν πρώτην 11/γένναν τοῦ ὄνου, χοίρους δύο, ἄρσεν καί θῆλυ, ἀξίνες 12/τρεῖς, ὑνία δύο, λούρα δύο ζεύγη, μίαν κρεπτήν 13/εἰς τοῦ Βετύλου μέ ἀγγ(ε)ῖα κρασικά τρία, στάμνες τρεῖς, 14/καί ἕν γανιτάρι, στέρνα εἰς τό Λακκί καί γανιτάρια(;) δύο. 15/Εἰς τοῦ Βοτύλ(λ)ου[142] στέρναν μίαν, εἰς τά 16/Καναύκια[143] στέρναν μίαν.

Τά ὀσπήτιά μας εἰς 17/τόν Ποταμόν, ὡς εὑρίσκονται, μέ πάγκους δύο, 18/κρεββατοστρώσιον ἕν, στρώματα δύο, μαξελάρια 19/ἕξ καί μίαν ἑτέραν μαξελάραν, σεντόνια ἕξ, 20/σκέπες ἕξ, ὑποκάμισα γυναικεῖα εἴκοσι, 21/σφοδόροστα[144] πέντε, πετζέτες δέκα, ἀσημικόν – 22/μαλαματικόν, ὅσον εὑρίσκεται, ὑλικά στερνοτέζαριν, 23/ἕν ζεῦγος κουμπιά πλατειά καί μίαν δίπλαν τοῦ ἀλα24/τζίου, καμουχάν ἕνα, εἰκόνας ἑπτά, σουφράν 25/ἕνα, τέζερα δύο, ταβάδες δύο, κελλάρια εἰς τό 26/Κάστρο δύο, πλήν κρατίζομεν τό ἕν, ἀγγεῖα τοῦ 27/κελλαριοῦ τέσσερα καί κρούπια ἕν, κήππον ἕνα.

28/Δίδω καί ἐγώ, ὁ πατήρ τῆς θυγατρός μου Μα29/ρίας εἰς τούς Κάτω Τρούλλους, εἰς τό Λακκί τό ἀμπέ30/λιον, εἰς τό Ἄργος τήν ἀποστροφήν, εἰς τό Χαλκιόν 31/τό ἕνα μέρος, εἰς τό Χαλκιόν τά τρία κομμάτια, τά ἔξω, 32/κατά νότο, πλήν νά τά ἔχω γεροντομοίρι, τό ὀσπήτιον 33/εἰς τούς Ἁγίους Ἀναργύρους, ἕν πάπλωμα, ἕν ἀγ34/γεῖον κρασικόν καί ἕν γανιτάλιον καί τήν εὐχήν μου.

35/Δίδω καί ἐγώ, ἡ Καλή Σπαλαρή, τοῦ ἀνεψιοῦ μου 36/Ἐμμανουήλ, τό χωραφάκιόν μου <εἰς> Γυαλι37/σκάρι[145], δύο κιούπια, ὑποκάμισα ἀνδρικά εἰκοσιτρία, 38/καί ἕν ὑποκάμισον γυναικεῖον, ἕν σινδόνιον με39/γάλον, δύο μαξιλάρια μεγάλα, δύο πετζέτες, ἕξι 40/βρακία καί τήν εὐχήν μου.

41/Ἐν Νισύρῳ, τήν 21. Ὀ(κτω)βρίου 1847.

141. Ζευγάριν ἕν = ἕνα ζευγάρι βόδια, κατάλληλα γιά τήν καλλιέργεια τῶν ἀγρῶν.

142. Βοτύλ(λ)ου, στοῦ ἤ Βοτύλ(λ)ους στούς: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, 193, 520, 1364.

143. Καναύκια ἤ Κανάφκια, τά: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 196.

144. Μέ ἐσωτερική ἐπένδυση, φόδρα, ἤτοι φοδραρισμένα.

145. Γιαλ(λ)ισκάρι, τό: τοπ., περιοχή Λιμενάρι, λίγο μετά τά Δημοτικά Λουτρά. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 194.

42/Χατζῆ Μιχαήλ Γερασίμου, διά χειρός τοῦ υἱοῦ μου τοῦ Γρηγορίου.

43/Γεώργιος Χαζῆ Μιχαήλ

44/Χ(ατζῆ) - Γεώργιος Κονταρῆς

45/Νικόλαος Νικητιάδης

46/Παῦλος Γεωργιόπουλος

47/Γεώργιος Ἀναγνώστης, Σακελλάριος

48/Χατζῆ Δημήτρης, Χ(ατζῆ) πα(πᾶ) Ἰακώβου

49/Ἰωάννης Διακοκωνσταντίνου

50/Διακο-Γεώργιος

51/Μανουήλ Κοκκινάκης, παρών

52/Νικόλαος Πάριος[146], Διακο-Κωνσταντῆ, παρών

53/Δι' ἐπιταγῆς τῶν ρηθέντων ὁ Ν(ικόλαος) Ξένος ἔγραψα»[147].

3) Παρατηρήσεις

Προκαλεῖ ἐντύπωση ὁ ἀσυνήθιστα μεγάλος ἀριθμός τῶν παρευρισκομένων καί ὑπογραφομένων μαρτύρων. Συντάκτης καί γραφέας τοῦ Προικοσυμφώνου αὐτοῦ εἶναι ὁ Νικόλαος Ξένος.

XV. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 2-11-1847[148]

1) Περίληψη

Ὁ Γεώργιος Φραζῆς καί ἡ συμβία αὐτοῦ Ἄννα, ἔχουν θυγατέρα ὀνόματι Εἰρήνη, τήν ὁποία δίδουν ὡς σύζυγον στόν Φίλιππο, υἱόν τοῦ ποτέ Δημητρίου Φιλίππου, ὁ ὁποῖος ἔχει ἀποβιώσει.

Οἱ γονεῖς τῆς Εἰρήνης προικίζουν τή θυγατέρα των μέ τά ἀναγραφόμενα στό Προικοσύμφωνο αὐτό κινητά καί ἀκίνητα.

2) Κείμενο

«1/1847: Νοεμβρίου 2.

2/Ὁ μέν Θεός κατ' ἀρχάς πλάσας τόν ἄνθρωπον, ἄρσεν 3/καί θῆλυ ἐποίησεν πρός τεκνογονίαν, ὅπως διασωζομένου δοξάζεται 4/

146. Πάριος ἤ Παριανός ἤ Μπαριανός: Ὁ καταγόμενος ἀπό τή νῆσο Πάρο.

147. Ὁ Νικόλαος Ξένος (= Νικόλαος Σακελλαρίδης), ἦταν υἱός τοῦ παπᾶ Ἰωάννη Σακελλαρίδη ἤ Σακελλαρίου, ἀδελφός τοῦ Κωνσταντίνου Σακελλαρίδη ἤ Ξένου καί ὑπῆρξε Διδάσκαλος, Γραμματέας τῆς Κοινότητος καί Νοτάριος.

148. Σ. Α., τ. Α΄ (1999), σ. 194-195.

τό πανάγιον Αὐτοῦ ὄνομα, αὐξάνεσθε καί πληθύνεσθε, ὡς 5/οἶος αὐτούς ἐνετείλατο.

Τούτου ἕνεκα καί ἐγώ ὁ Γεώργιος Φραζῆς 6/καί ἡ σύζυγός μου Ἄννα, ἔχομεν νόμιμον θυγατέρα ὀνόματι Εἰ7/ρήνην, ἔγνωμεν ἀνδρί νομίμῳ ἐκδοῦναι αὐτῆς (*«Τίμιος γὰρ φησὶν* 8/*ὁ γάμος καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος»*), τόν Φίλιππον, υἱόν τοῦ ποτέ μακα9/ρίτου Δημητρίου Φιλίππου καί δή πρῶτον, δίδομεν τῶν γεννητόρων 10/ἡμῶν εὐχήν.

Προικοδοτοῦμεν αὐτούς, εἴ τί μοι ὁ Θεός ἐδωρήστο. 11/Ἀμπέλια καί χωράφια ὅλα τῆς κόρης μας, τῆς Εἰρήνης. Πλήν κρα12/τίζομεν παντελῶς, εἰς τόν Κυπριώτην τήν πλαγιάν καί εἰς τήν Γαδαροπλα13/γιάν, εἰς τήν Καράβαν τά κομμάτια, εἰς τόν Ἅγιον Θεολόγον τό κομμά14/τι τό κάτω, εἰς τόν Ἅγιον Σάββαν τόν κήππον, εἰς ταῖς Μέσες τό πάνω 15/χωράφι, ὡς εὑρίσκεται, εἰς τόν Μασουρωτόν τό χωράφι, ὡς εὑρίσκεται, 16/εἰς τόν Ἅγιον Ἠλίαν τό χωράφι. Αὐτά τά ἄνωθεν τά κρατίζομεν παντελῶς. 17/Κρατίζομεν καί γεροντομοίρι εἰς τήν Ἁγίαν Μαρίναν ταῖς τέσσερεις 18/ταύλες, ταῖς κάτω καί τήν μεγάλην γυμνιάν καί εἰς τά Κρουκελλίδια[149] ὁ ὄλυνθας[150], νά μοιράζω19/μεν μέ

149. Κρουκελλίδια, τά = Ἀκροκελλίδια, τά: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, 191, 585, 1346.

150. Ὄλυνθας, ὁ: Ἀπό τήν ἀρχαία λέξη «ὄλυνθος, ὁ», ἡ ὁποία θεωρεῖται προελληνική. Πρόκειται γιά ὀνομασία τῆς ἀρσενικῆς ἤ ἄγριας ὀνομαζόμενης συκιᾶς. Πρβλ. καί «Λύθια, τά». Ὑπῆρχε καί ἀρχαία ἑλληνική πόλη στή Χαλκιδική, ἡ ὁποία ὀνομάζετο «Ὄλυνθος, ἡ». Βλ. *ΜΕΕ*, τ. 18 (Ἀθῆναι, ἄν. χρον. ἐκδ.), σ. 856.

Σημειωτέον, ὅτι ἡ συκιά εἶναι δένδρο δίοικο, ἤτοι ἄλλο ἄτομο εἶναι τό ἀρσενικό καί ἄλλο τό θηλυκό. Τά ἄνθη τοῦ ἀρσενικοῦ ἔχουν ἐπίσης τό σχῆμα καί τή μορφή σύκου, ὅμως δέν ὡριμάζουν καί δέν τρώγονται, μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου συρρικνώνονται καί πίπτουν. Ἀπό τά ἄνθη αὐτά τοῦ ἀρσενικοῦ βγαίνει ἕνα μικρό ὑμενόπτερο ἔντομο, τό ὁποῖο ὀνομάζεται «Βλαστοφάγος ψήν» (Blastophagapsenes). Τό γονιμοποιημένο θηλυκό ἔντομο τοῦ εἴδους αὐτοῦ πηγαίνει νά ἀποθέσει τά αὐγά του μέσα στά ἄνθη τῶν ἥμερων σύκων καί διά τοῦ τρόπου αὐτοῦ μεταφέρει τή γύρη καί τά γονιμοποιεῖ. Τά γονιμοποιημένα ἥμερα σύκα εἶναι αὐτά, τά ὁποῖα ὡριμάζουν καί τρώγονται. Στά Δωδεκάνησα διατηρεῖται μέχρι σήμερα σέ χρήση ὁ ὅρος «λύθια, τά» = τά ἀρσενικά ἤ ἄγρια σύκα καί «σχάδια, τά» = τά ἀπεξηραμένα σύκα, ἀπό τό «ἰσχάς, ἡ» = ἀπεξηραμένο σύκο. Ὁ ἀρχαῖος συγγραφέας Ἀθήναιος στό ἔργο του *«Δειπνοσοφισταί»* ἀναφέρει, ὅτι ἐκλεκτά προϊόντα πού προέρχονται ἀπό τή Ρόδο, εἶναι μεταξύ ἄλλων καί τά ἑξῆς: *«ἀσταφίδας καί ἰσχάδας ἡδυονείρους»*, ἤτοι: «σταφίδες καί σχάδια (ξηρά σύκα, συκομαῖδες) πού εἶναι γλυκά σάν ὄνειρο». Ἀθήναιος, *Δειπνοσοφισταί* Η΄ (350-352), 42, 45. Χρ. Παπαχριστοδούλου, *Ἱστορία Ρόδου* 1972, σ. 191. Σημειωτέον ἐπίσης, ὅτι ἡ ἐλαία, ἡ ἄμπελος, ἡ συκή καί τά δημητριακά, ἀπετέλεσαν καί ἐν μέρει ἀποτελοῦν μέχρι σήμερα βασικά στοιχεῖα τῆς διατροφῆς τῶν ἀνθρώπων, πού ζοῦν γύρω ἀπό τή

τήν κόρην μας τά ὀλίνθια[151]. Αὐτά τά κρατίζομεν γεροντο20/μοίριν. Πρῶτον δίδομεν τῆς κόρης μας τόν σπιτότοπον εἰς τούς Ἁγίους 21/Ἀναργύρους, πλήν ἄν έλθη ὁ Κοντογιώργης καί τό ζητήση, νά εἶναι ἐδι22/κόν του, ἄν δέν τό γυρεύση, νά μείνη μέσα εἰς τό σπίτι.

Δίδομέν της 23/εἰς τόν Ἅγιον Ἰωάννην τά σπίτια, ὡς εὑρίσκονται. Πάγκους δύο, σεντού24/κιν ἕνα, στρῶμα ἕν, κρεββατοστρώσιν ἕνα, ποκάμισα γυναικεῖα δέκα, 25/σεντόνια τέσσερα, μαξελάρια τρία, σκέπες δύο, μουστρουχές τέσσερεις, 26/μαντῆλες πέντε, πλεκτά τρία, σκούφιες τρεῖς, εἰκονίσματα τέσσερα, 27/σκάφην μίαν, σουφράν ἕνα, μύλους ζευγάριν ἕνα, τέζερον ἕν, ταβάν 28/ἕνα, (ὐ)νία δύο, ἀξίνες τρεῖς, λούρα ζυγήν μίαν, ζευγάριν ἕν, ἀρε29/στόν ἕνα θῆλυ, τό κελλάριν εἰς τό Κά30/στρον, ὡς εὑρίσκεται, πλήν κρατίζομεν ἀπό μέσα τρία κρούπια, κήππους 31/δύο, εἰς ταῖς Βάσσες κρεπτή μία, μέ ἀγγεῖα δύο, εἰς τό Καλύβι 32/κρεπτήν μίαν, μέ ἀγγεῖα πέντε, εἰς τήν Ἁγίαν Μαρίναν κρεπτή μία, 33/εἰς τήν Ἁγίαν Μαρίναν ταῖς δύο ταύλες, ταῖς κάτω παντελῶς καί ταῖς δύο γεροντομοίρι, 34/μέ ἀγγεῖον ἕν, στέρνες εἰς τό Καλύβι δύο, ἀσημικόν – μαλαματικόν 35/ὡς εὑρίσκεται, βέργες μαργαριταρένιες ζευγάρια τρία, σκλέτενες ζευγάρια 36/τέσσερα, λαιμοί ἕνας, βελόνα μεγάλη μία, κρατίζω ἕν ζευγάρι βέργες καί 37/ἕν μύλον καί μία βελόνα.

38/Δίδω καί ἐγώ ὁ πατέρας τῆς κόρης μου τῆς Εἰρήνης μελίσσια 39/τρία.

40/Κάμνω καί ἐγώ, ὁ γαμβρός, δωρεάν τοῦ πενθεροῦ μου τούς κόπους, ὅπου 41/τοῦ ἔκτισα τά σπίτια καί νά κτίσω καί τό ἀπέξω.

42/Δίδω καί ἐγώ, ἡ μητέρα, τοῦ υἱοῦ μου τοῦ Φιλίππου εἰς τό 43/Λακκί τήν σκαλουσιά τοῦ Χαριτάντου, εἰς τό Ἄργος, εἰς τό Τριάλι 44/τό χωράφι τοῦ πατέρα του, εἰς τόν Ἀρακλή τό χωράφι τοῦ 45/πατρός του, ὡς εὑρίσκεται, εἰκόνισμα ἕν, κασέλα μίαν, ποκά46/μισα ἀνδρίσα δέκα πέντε, σεντόνιν μεγάλον ἕν, μαξιλά47/ριν ἕνα, πεσκέτες δύο, στάμνα μία.

Μεσόγειο Θάλασσα. Χωρίς αὐτά, πιθανῶς νά μήν εἶχαν δημιουργηθεῖ οἱ ἀρχαῖοι ὑψηλοί πολιτισμοί, πού ἀνεπτύχθησαν στίς παραμεσόγειες περιοχές. Ἀκόμη χωρίς αὐτά ἴσως νά ἦταν δύσκολη ἤ πιθανῶς καί ἀδύνατη ἡ ἐπιβίωση τῶν ἀνθρώπων στίς περιοχές αὐτές. Γι' αὐτό καί τά προϊόντα των θεωροῦνται ἱερά καί ὁ ἱερεύς στήν Ἐκκλησία κατά τήν εὐλογία τῶν ἄρτων (Ἀρτοκλασία) μεταξύ ἄλλων ἀναφέρει καί τά ἑπόμενα: *«Κύριε, Ἰησοῦ Χριστέ, …εὐλόγησον καὶ τοὺς ἄρτους τούτους, τὸν σίτον, τὸν οἶνον καὶ τὸ ἔλαιον…». Ἱερατικόν* 1981, σ. 25.

151. Ὁ ὅρος ἐπιβιώνει μέχρι σήμερα στή Δωδεκάνησο ὡς «λύθια, τά» καί σημαίνει τά ἀρσενικά σύκα-ἄνθη τῆς «Συκῆς τῆς καρικῆς» (Ficus carica).

48/Καί ἡμεῖς τά προσόντα ἡμῶν ταῦτα, ὁ δέ Θεός, πλου49/σιόδωρος ὤν, ἐχαρίσατο αὐτοῖς ζωήν εὔθηνον, ὑγείαν ἀτάραχον 50/ καί ἴδοιεν τέκνα τέκνων κύκλῳ τῆς τραπέζης αὐτῶν προσε51/πιχορηγών αὐτούς καί ζωήν τήν αἰώνιον.

52/Διά τήν ἀγραμματείαν τοῦ Νικολῆ, αὐταδέλφου μου, τόν ἐγγράφω ἐγώ, 53/ὁ παπᾶς Χατζῆ Ἀποστόλης καί κάνω τό σημεῖον τοῦ σταυροῦ †

54/Μανώλης Φιλίππου, παρών
55/Μανώλης Φραζῆς, παρών
56/Μιχάλης Θαρρετοῦ, παρών
57/Νικόλαος Φίλιππος, ὁ ἐξάδελφός του, παρών
58/Ὁ Δήμαρχος Παῦλος Γεωργιάδης παρών
59/Χ(ατζῆ) παπᾶ Ἀποστόλης, παρών
60/Ἰω(άννης) Διακοκωνσταντῆ, γαμπρός, παρών
61/Ὁ τῆς Κοινότητος Γραμματεύς, παρών».

3) Παρατηρήσεις

Τό Προικοσύμφωνο αὐτό εἶναι ἀρκετά πλούσιο. Φαίνεται, ὅτι ἡ οἰκογένεια τῶν γονέων τῆς νύμφης, ἤτοι τοῦ Γεωργίου Φραζῆ καί τῆς συμβίας αὐτοῦ Ἄννας, ἦταν εὐκατάστατη καί μποροῦσε νά προικίσει τή θυγατέρα της Εἰρήνη πλουσιοπάροχα.

Ὁ γαμβρός Φίλιππος, υἱός τοῦ ποτέ Δημητρίου Φιλίππου, εἶναι ὡς πρός τό ἐπάγγελμα οἰκοδόμος. Φαίνεται, ὅτι ὡς ἐπώνυμο τοῦ γαμβροῦ, ἀλλά καί τοῦ πατέρα του Δημητρίου, ἐχρησίμευε τό πατρώνυμο τοῦ Δημητρίου, ὁ πατέρας τοῦ ὁποίου ὀνομάζετο Φίλιππος.

Συντάκτης καί γραφέας τοῦ Προικοσυμφώνου εἶναι ὁ Γραμματέας τῆς Κοινότητος, τοῦ ὁποίου ὅμως δέν ἀναγράφεται τό ὄνομα.

XVI. ΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ ΤΟΥ ΠΑΤΜΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΝΕΟΦΥΤΟΝ: 18-12-1847[152]

1) Περίληψη

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτμιος στέλνει τήν ἐπιστολή αὐτή πρός τόν Ἐπίτροπόν του καί Ἡγούμενον τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς τῆς Νισύρου, Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο, ἀπαν-

152. Σ. Α., τ. Α΄ (1999), σ. 196.

τώντας σέ ἐπιστολή του ἀπό 8-10-1847 καί ἀναφερόμενος σέ δύο θέματα ὑπηρεσιακοῦ χαρακτήρα, ἤτοι:

Πρῶτον, ὅτι ὡς Ἐπίτροπος τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου στόν οἰκισμό Ἐμποριό Νισύρου τοποθετήθηκε ὁ ἱερεύς Οἰκονόμου, μετά τοῦ ὁποίου ὁ Νεόφυτος θά πρέπει νά συνεργάζεται ἁρμονικά καί δεύτερον, ὅτι ἀναφορικά μέ τά προβλήματα, τά ὁποῖα προέκυψαν ἀπό τή λύση τοῦ γάμου τοῦ Καρβαΐνη, ἐκεῖνος (ὁ σύζυγος) ὀφείλει νά ἐνδιαφέρεται καί νά φροντίζει γιά τίς ὑλικές ἀνάγκες τῆς πρώην συζύγου του καί τοῦ τέκνου των.

Ἐπίσης ὁ Μητροπολίτης Ρόδου ἐκφράζει τίς εὐχαριστίες του πρός τόν Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο γιά τά ἀποσταλλέντα ἀπό τή Νίσυρο δῶρα (βαρελάκι κρασί, ζεμπίλι μέ διάφορα φαγώσιμα εἴδη) καί τοῦ ἐπιστρέφει τό ζεμπίλι, μέ τρεῖς ὀκάδες καπνό, ὡς ἀντίδωρο.

2) Κείμενο

«1/† Ὁσιώ(τατε) Ἀρχιμανδρίτα, Ἡγούμενε τοῦ αὐτόθι Ἱεροῦ ἡμῶν Μοναστηρίου τῆς Σπηλια2/νῆς καί ἡμέτερε Ἐπίτροπε, κύρ Νεόφυτε, τέκνον ἡμῶν ἐν Κ(υρί)ῳ ἀγαπητόν, τήν 3/Ὁσιότητά σου πατρικῶς εὐχόμεθα. Δηλοποιοῦμέν σοι, ὅτι ἐλάβομεν κατ' αὐτάς τό 4/ἀπό τάς 8. παρελθόντος Ὀκτωβρίου πρός ἡμᾶς ὑϊκόν γράμμα σου καί ἐχάρημεν 5/τά τῆς ἀγαθῆς ὑγείας σου.

Ἑπομένως εἴδομεν καί τά ἀναφερόμενά σου περί τῆς 6/ἐπιτροπικῆς τοῦ Οἰκονόμου, περί τῆς ὁποίας, μολονότι ἡ Ὁσιότης σου ἐμάκρυνεν 7/πρός τό νά μᾶς ἀποτανθῆς, ἡμεῖς ὅμως, καθώς ἐξ ἀρχῆς, οὕτω καί νῦν ἤδη ἀπεκατε8/στήσαμεν τόν εἰρημένον ἀρχιερατικόν ἡμῶν Ἐπίτροπον καί ἀντιπρόσωπόν μας 9/εἰς τό χωρίον Ἐμπορίον, τόν ὁποῖον ἀναγνωρίζων καί ἡ ὁσιότης σου ὡς τοιοῦ10/τον, δέν ἀμφιβάλλωμεν, ὅτι θέλη διαφυλάττης τήν πρός αὐτόν ἀνήκουσαν τιμήν 11/καί ἀδελφικήν ἀγάπην. Ὀψέποτε δέ καί χρείας καλούσης, ἤθελε σέ ἐρωτήση, 12/διά καμμίαν σπουδαίαν ὑπόθεσιν, μή πάψης νά τόν ὁδηγῆς καί συμβουλεύης εἰς τά 13/δεόντα καί ὀρθότερα, ὡς καλός συνάδελφος. Ἡ δέ ὁσιότης σου θέλη ἐκτελῆ εἰς ταῦ14/τα τά τοῦ Μανδρακίου καθήκοντα, συμβουλεύων κατά χρέος τούς αὐτοῦ πατριώτας 15/σου, τά πρός κοινήν ἡσυχίαν καί ὁμόνοιαν.

Διά δέ τήν ὑπόθεσιν τοῦ Καρβαΐ16/νη, ἡμεῖς ἀπό αὐτά ἀναγνωρίζομεν, διότι θεωροῦμεν τό τοιοῦτον συνοικέσιον 17/νόμιμον καί τήν γυναῖκα αὐτοῦ νόμιμον σύζυγον, τῆς ὁποίας ἦταν εἰς χρέος ὁ

εἰρημέ18/νος, νά ἀκολουθῆ ἀφεύκτως, τά ἔξοδα τῆς τροφῆς καί τῶν ἐνδυμάτων, καθώς καί τοῦ παι19/δίου του.

Ἐλάβομεν δέ καί τήν ἐσωκλεισθείσαν πατριαρχικήν ἐπιστολήν, ὡς 20/καί τό βαρελάκι καί <τό> ζεμπίλι, μετά τῶν σταλθέντων καί σοί ἀποστέλλομεν αὐτά.

21/Ταῦτα καί τοῦτον εὐχετικῶς, ὅλοι δέ ὑγιαίνετε ἐν Κ(υρί)ῳ.

22/΄α ω μ ζ΄, τήν ιη΄Δεκεμβρί(ου), ἐν Ρόδῳ.

23/† Ὁ Ρόδου Ἰάκωβος, ἐν Χ(ριστ)ῷ εὐχέτης σου.

24/Λάβε τό ζεμπίλι, εἰς τό ὁποῖόν σοι στέλλομεν τρεῖς ὀκάδες καπνόν».

3) Παρατηρήσεις

Ἡ ἐπιστολή αὐτή τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Ἰακώβου τοῦ Πατμίου πρός τόν Ἡγούμενον τῆς Σπηλιανῆς Νεόφυτο, δείχνει μεταξύ ἄλλων, ὅτι ἐπικρατοῦν μεταξύ των ἀγαθές σχέσεις. Ὁ Μητροπολίτης τρέφει πατρικά αἰσθήματα πρός τόν Νεόφυτο καί ὁ Νεόφυτος ἐκφράζοντας τήν εὐγνωμοσύνη αὐτοῦ πρός τόν Μητροπολίτη, τοῦ στέλνει ἕνα βαρελάκι κρασί καί ἕνα ζεμπίλι μέ διάφορα φαγώσιμα, μεταξύ τῶν ὁποίων προφανῶς καί ἀμύγδαλα.

Ὁ Μητροπολίτης εὐχαριστώντας ἐπιστρέφει στόν Ἡγούμενο Νεόφυτο τό ζεμπίλι, μαζί μέ τρεῖς ὀκάδες καπνό, ὡς ἀντίδωρο.

XVII. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 14-01-1848[153]

1) Περίληψη

Ὁ Μαστραντώνης καί ἡ συμβία αὐτοῦ Μαρία, ἔχουν θυγατέρα, ἡ ὁποία ὀνομάζεται Καλή (Καλλιόπη) καί τή δίδουν ὡς σύζυγο στόν Γεώργιο Τραμπούλη, υἱόν τοῦ Μιχαήλ Τραμπούλη[154], τήν προικίζουν δέ μέ τά ἀναγραφόμενα στό Προικοσύμφωνο κινητά καί ἀκίνητα.

2) Κείμενο

«1/Τήν σήμερον ἠθέλησα ἐγώ, ὁ Μαστραντώνης, ὁμοῦ 2/καί ἡ σύζυγός μου Μαρία, νά νυμφεύσωμε τήν 3/θυγατέρα μας Καλή, ὁμοῦ μέ τόν Γεώργιον Τραμπού4/λη, υἱόν Μιχαήλ.

Πρῶτον μέν τοῦ δίδομεν τό 5/χωράφι εἰς τά Στενά, εἰς τό Καμπί τόν λάκκον, 6/ὡς εὑρίσκεται, εἰς τόν Ἅγιον Γεώργιον χωράφι, 7/εἰς τήν

153. Σ. Α., τ. Α΄ (1999), σ. 197-198.

154. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1008-1009.

Λαγκάδα τήν ταύλα μέ τήν γιστέρνα, 8/εἰς τίς Σφιλιές(;) τό χωράφι, εἰς τόν Ἅγιον (Ὀ)νούφρι9/ον τό ἀμπέλι μέ τήν ἀποστροφήν, εἰς τόν Ἅγιον 10/Βασίλειον τό ἀμπέλι, ὡς εὑρίσκεται, εἰς τό Ἄργος, 11/εἰς τά Λαγκάδια τό χωράφι μέ τήν ἀποστροφήν καί 12/ἀπέξω μέ τό ἀλώνι του καί τούς κηππούλους μέ τήν 13/γιστέρνα καί ἀπό κάτω τό Λαγκάδι, ὁποῦ εἶναι ἡ ἀ14/γρέλα, ἀκόμη πλησίον ἕν κηππούλι, εἰς τόν Ἅγιον15/τόν Λάζαρον, εἰς τόν Μεσόπυργον[155] τό χωράφι, 16/εἰς τόν Καταβρόν[156] τήν πλαγιάν μέ τό λαγκάδι, πλήν 17/κρατίζομεν καί τά δύο κομμάτια παντελῶς, τήν γιστέρνα 18/καί τήν κάτω ταύλα, εἰς τοῦ Ρόποδα τό χωράφι καί 19/ἀπό πέρα ὁ Λάζαρος, εἰς τό Λακκί τό ἀμπέλι, εἰς τήν 20/Γωνιάν τό λάκκωμα μέ τήν σκαλωσιάν[157], ἕτερα τήν 21/ἀποστροφή εἰς τήν Γωνιάν, ὡς εὑρίσκεται ἐρχόμενοι ἐμπρός, 22/εἰς τῶν Πεύκων τήν πλαγιάν, εἰς τήν Ἁγίαν Κυριακήν 23/τήν πλαγιάν καί τό ἀμπέλι καί ὁ ἀβράμιθας[158], ὅπου εἶναι 24/μέσα εἰς τοῦ παπᾶ Χαρτοφύλη τῆς κόρης, εἰς τό Λιμε25/νάρι τήν πλαγιάν, εἰς τήν Σκάλαν τό κομμάτιν, 26/εἰς τήν Λουμπουνιάν τό ἀμπέλι μέ τήν κρεπτήν, εἰς 27/τήν Ἁγίαν Τριάδα τήν ταύλα, εἰς τό Σκαλί τό 28/χωράφι καί ταῖς συκές μέ τήν ἀποστροφήν, τό σπίτι 29/εἰς τόν Ποταμόν, ὡς εὑρίσκεται.

Κρεββατοστρώσι(ον) ἕν, στρῶμα 30/ἕν, σεντόνια πέντε, μαξιλάρια πέντε, σκέπες τέσσερεις, 31/ὑποκάμισα δώδεκα, βέργες μαργαριταρένιες δύο ζεύγη, 32/κλέτενες τέσσερεις, βελόνα μεγάλη μία, ἅλυσιν μία, 33/λαιμόν ἕνα, σκολαρίκια ζευγάρι ἕνα, πάπλωμα ἕνα, 34/πετζέτες ἑπτά τοῦ τοίχου.

---

155. Μεσόπυργος, ὁ: τοπ. στό Ἄργος.

156. Καταβρός, ὁ: τοπ. στό Ἄργος.

157. Σκαλωσιά, ἡ: Κλιμακωτή ταύλα σέ ἐπικλινές ἔδαφος. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 142, 152.

158. Ἀβράμιθας, ὁ: Πρόκειται γιά τό δένδρο «Πιστακία ἡ τερέβινθος» (Pistacia terebinthus), κοινῶς ἀγραμιθιά, ἡ· ἀδραμιθιά, ἡ· ντραμιθιά, ἡ· κοκκορεβιθιά, ἡ κ.λπ. *Φυτολογία* 1990, σ. 327. Τό δένδρο αὐτό ἀνήκει στήν ἴδια οἰκογένεια μέ τά ἑπόμενα φυτά, τά ὁποῖα φύονται στήν Ἑλλάδα:

α) Πιστακία ἡ λεντίσκος (Pistacia lentiscus), κοινῶς σχίνος, ὁ ἤ σχίνα, τά. *Φυτολογία* 1990, σ. 196, 326.

β) Πιστακία ἡ λεντίσκος, ὑποείδος Χία (Pistacia lentiscus, var. Chia), κοινῶς μαστιχόδενδρο, πού καλλιεργεῖται στήν περιοχή τῆς νότιας Χίου (Μαστιχοχώρια) καί ἀπό τό ὁποῖο παράγεται ἡ μαστίχα τῆς Χίου. *Φυτολογία* 1990, σ. 196. Καί

γ) Πιστακία ἡ τερέβινθος, ὑποείδος Αἰγίνης (Pistacia terebinthus, var. Aeginae), κοινῶς Φυστικιά τῆς Αἴγινας, ἀπό τήν ὁποία παράγονται τά γνωστά φυστίκια Αἰγίνης.

Ἀκόμη τῆς δίδω καί γρόσια διακό35/σια πενήντα, ἀριθ(μός): 250. Πάγκο ἕνα, σεντούκι ἕν, ταβάν 36/ἕνα, μύλοι ζευγάρι ἕν, σκάφη μία, ζευγάρι ἕν, ἀρεστόν[159] 37/ἕν θῆλυ, μουχθερόν[160] ἕν ἄρρεν, εἰς ταῖς Βάσσες τήν κρεπτήν 38/μέ ἀγγεῖα κρασικά τρία καί τό κελλάρι τό ἀνώγιον μέ 39/ὅσα ἀγγεῖα εἶναι μέσα καί τόν κῆππον εἰς τά Ἀλώνια, ἀξίνες 40/δύο (ὐ)νί ἕν, λούρα ζυγή μίαν, καί τήν εὐχή μου.

41/Γράφω καί ἐγώ, ἡ μητέρα, τοῦ υἱοῦ μου, [τοῦ Γεωργίου] τοῦ Μιχάλη, εἰς τούς 42/Σπάλους[161] τίς συκές, ὡς εὑρίσκονται, εἰς τήν Λίμνη τήν σποριάν, 43/εἰς τόν Ἅγιον Γεώργιον τό χωράφι, εἰς τούς Λάκκους τό χωράφι, 44/ὡς εὑρίσκεται, εἰς τήν Ἔσσον[162] τό χωράφι, εἰς τό Ἄργος, εἰς τήν 45/Καππαρήν[163] τό ἀγοραστό, εἰς τά Λαγκάδια τό χωράφι, τήν πλα46/γιάν, εἰς τοῦ Φρανζῆ, εἰς τά Παλίσια[164] τό χωράφι, στάμνες δύο καί 47/ἕν γανίτι. Ἀξίνες δύο, ζυγή λούρα μία, εἰς τήν Πατέλα τό κομμάτι, 48/πλήν νά εἶναι γεροντομοίρι ἕως νά ζῶ, ὑποκάμισα δέκα 49/πέντε, σεντόνι μεγάλο ἕν, μαξελάρι ἕν, πετζέτες τέσσερεις, 50/μίαν σκέπη.

Γράφω του καί γρόσια τετρακόσια διά ἕν ρακο51/κάζανον, πλήν νά μοῦ δίδουν ἀπό τούς Σπάλους γεροντομοίρι 52/σύκα κοιλά τέσσερα, κριθάριν κοιλά πέντε, φασούλια κοιλά 53/τέσσερα καί τήν εὐχήν μου.

54/Ἐν Νισύρῳ, τήν 14 Ἰανουαρί(ου) 1848.

55/Ἐγώ, ὁ πατέρας, μέ τήν εὐχαρίστησή μου γράφω τά ἄνωθεν,

56/ὡς ἀγράμματος, παρακαλεστικῶς μέ ὑπογράφει ὁ Γραφεύς.

57/Οἰκονόμος, παρών. Χ(ατζῆ) πα(πᾶ) Νικήτας, παρών».

3) Παρατηρήσεις

Φαίνεται ὅτι οἱ γονεῖς τῆς νύμφης Καλῆς εἶναι εὐκατάστατοι καί προικίζουν τήν κόρην των μέ ἀρκετά ἀκίνητα καί κινητά. Ἐπίσης

159. Ἀρεστόν = ἀγελάδα.

160. Μουχθερόν = χοῖρος, γουρούνι.

161. Σπάλους: εἰς Πάλους.

162. Ἔσσος, ἡ: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 180, 190.

163. Καππαρή, ἡ: τοπ. στό Ἄργος. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 159, 173. Ἡ ὀνομασία προέρχεται προφανῶς ἀπό τό φυτό «Κάππαρις ἡ ἀκανθώδης» (Capparis spinosa), ἡ ὁποία φύεται στούς ἀγρούς καί εἶναι ἐνοχλητικό ζιζάνιο. Ὅμως χρησιμεύει καί ὡς καρύκευμα σέ σαλάτες καί σέ σάλτσες φαγητῶν. Botanica 1998, σ. 189. Ἐγκυκλοπαιδεία ΝΕΑ ΔΟΜΗ, τ. 13 (Ἀθήνα ἄν. χρ. ἐκδ.), σ. 856.

164. Παλίσια, τά: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 157, 190.

ἡ μητέρα τοῦ γαμβροῦ, τῆς ὁποίας δέν ἀναγράφεται τό ὄνομα, προικίζει τόν υἱόν της μέ ἀκίνητα, κινητά καί μέ χρήματα.

Ὁ πατέρας τῆς νύμφης Μαστραντώνης εἶναι ἀγράμματος καί ἀντί αὐτοῦ ὑπογράφει ὁ γραφέας τοῦ Προικοσυμφώνου. Μεταξύ τῶν μαρτύρων, οἱ ὁποῖοι ὑπογράφουν στό τέλος τοῦ Προικοσυμφώνου, συγκαταλέγεται καί ὁ ἀρχιερατικός ἐπίτροπος τοῦ Ἐμποριοῦ καί Οἰκονόμος, ὁ ὁποῖος ὑπογράφει ἁπλῶς ὡς «Οἰκονόμος», ἄν καί ἀρχικά τό «Οἰκονόμος», ὅπως καί τό «Χαρτοφύλαξ», τό «Σκευοφύλαξ» καί τό «Νομικός» ἦσαν τίτλοι ἐκκλησιαστικῶν ἀξιωμάτων, πού μέ τήν πάροδο τῶν χρόνων ἔγιναν βαπτιστικά ὀνόματα ἤ ἐπίθετα.

Δέν ἀναφέρεται τό ὄνομα τοῦ συντάκτη καί γραφέα τοῦ Προικοσυμφώνου αὐτοῦ.

XVIII. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 16-01-1848[165]

1) Περίληψη

Τά ἀδέλφια τῆς Μαρίας, κόρης τοῦ ἀποθανόντος παπᾶ Παύλου, πρωτοστατοῦντος τοῦ ἀδελφοῦ της Διακο-Δημήτρη, καθώς καί ἡ μητέρα της, ἀποφασίζουν νά δώσουν τή Μαρία ὡς σύζυγο στόν Ἀντώνη καί τήν προικίζουν μέ ἀκίνητα, κινητά καί χρήματα, τά ὁποῖα καταγράφονται λεπτομερῶς στό παρόν Προικοσύμφωνο.

2) Κείμενο

«1/Τήν σήμερον ἡμέρα ἠθελήσαμεν ἡμεῖς, τά ἀδέλφιά 2/της, ἄρσεν καί θῆλυ καί ἐγώ ὁ ἀδελφός της Διακοδημήτρης, νά ὑ3/πανδρέψωμεν τήν ἀδελφήν μας Μαρία καί πρῶτον τῆς δίδω4/μεν τῶν γεννητόρων ἡμῶν εὐχήν, εἶτα προικοδοτοῦμεν 5/αὐτούς, εἴ τί μοι ὁ Θεός ἐδωρήσατο.

Πρῶτον μέν τῆς δίδωμεν 6/τό χωράφι εἰς τό Ἄργος μέ τήν ἀποστροφήν του, καθώς εὑρί7/σκεται καί τό κομμάτι εἰς τήν Ἀχλάδα, τό ἕνα, τήν κάτω ταύλα, 8/εἰς ταῖς Μέσαις τό ἀμπέλι μέ τήν κρεπτήν του, καθώς εὑ9/ρίσκεται, μέ δύο ἀγγεῖα κρασικά, ἔξω τά κομμάτια, 10/εἰς τόν Κάμπον τήν σποργιάν, εἰς τοῦ Κυπριανοῦ τό χωρά11/φι καί τό κελλάρι τό μισόν μέ τά κρούπια καί ἕν ζευγάρι 12/βόδια, ἄρσεν καί θῆλυ καί μίαν σκρόφαν, τέζερη μεγάλη 13/μία, ἀξίνες 2, στρῶμα

165. Σ. Α., τ. Α΄ (1999), σ. 199-200.

ἕν, ἕνα ζευγάρι μύλους μεγά14/λους, ἕν σεντούκι, ἕν εἰκόνισμα μικρόν, καί ἕν πάγκον 15/παλαιόν καί μίαν διπλήν, τά ὀσπίτια εἰς τοῦ Φάρ16/σου, ὡς καθώς εὑρίσκονται, πλήν ὑποσχόμεθα νά τοῦ κά17/μωμεν τήν σκέπασιν. Τῆς δίδωμεν καί 10 πουκάμισα 18/γυναικεῖα, σεντόνια τέσσερα, μαξελάρι ἕνα, πετζέτες τρεῖς, 19/σκέπες 6, καί πλεκτά 3 καί τήν ἐλιάν εἰς τοῦ Μαρμαρᾶ, ὑπό20/σχομαι καί ἐγώ, ὁ Χ(ατζῆ) Δημήτρης, νά φέρω τρία καΐκια πέ21/τρες ἀπό μέρους μου.

Τοῦ δίδωμεν διωρίαν τρία ἔτη, νά 22/κάθηται εἰς τά ὀσπήτιά μας, ἕως οὗ νά κάμη τά ἰδικά 23/του.

24/Γράφω καί ἐγώ ἡ μητέρα, τοῦ υἱοῦ μου τοῦ Ἀντώνη, τό χωράφι 25/εἰς τό Ἄργος, τό κάτω μέρος, εἰς τό Λακκί τήν σκαλουσιάν, δί26/δω του καί τό μερίδιον τοῦ Κωνσταντῆ εἰς τό Ἄργος, τοῦ Οἰκονόμου 27/του τό πάνω μέρος, εἰς τό Λακκί τήν ταύλαν καί τόν κήπουλαν μέ 28/τήν ἀποστροφήν καί νά μήν ἔχη κανένα μου παιδί τήν ἄδει29/αν νά ἐνοχλήση τόν Ἀντώνη, διά τό χρέος τό μερίδιον τοῦ 30/Κωνσταντῆ, καί νά μοῦ δίδη ὁ Ἀντώνης μου, ὅταν εἶναι κριθα31/ριά τό Λακκί, 3 κοιλά κριθάρι.

Ἀκόμη τοῦ γράφω 6 πουκά32/μισα ἀνδρεία καί ἕν βρακί.

Δίδω καί ἐγώ ὁ Μιχάλης τοῦ ἀδελ33/φοῦ μου τήν ταύλαν εἰς τήν Καράβαν καί νά τήν ἔχει γεροντο34/μοίριν ἡ μητέρα μου, ἕως οὗ νά ζῆ. Τοῦ δίδω καί 1500 γρ(όσια) 35/σίγουρα, πρός διωρίαν διά 2 ἔτη. Τοῦ δίδωμεν ἀκόμη μίαν 36/στάμναν κρασί, ἀκόμη τήν γιστέρνα καί νά ἔχη ἕως οὗ 37/νά ζῆ ἡ μητέρα μας [καί ἀποθανώντας ἡ μάννα μας νά μήν 38/ἔχει ἄλλος ἐξουσίαν νά λάβη τίποτα][166].

39/Ταῦτα καί ἡ εὐχή μας. 1848, Ἰανουαρίου 16.

40/Ἐγώ, ὁ Δημήτρη(ς), αὐτάδελφός της, ὑποφαίνομαι εἰς τά ἄνωθεν.

41/Ἐγώ, ἡ μητέρα, πα(πᾶ) Παυλῆ γυναίκα, διό ἀγράμματη μέ <τήν> εὐχήν μου, 42/μέ ὑπογράφει, ὁ ἀνεψιός μου Γεώργιος Μπογιατζῆ(ς)

43/Ἐγώ, ὁ ἀδελφός του Γεώργιος παρών καί διά τήν ἀγραμα44/τίαν του παρακαλεστικῶς γράφω ἐγώ ὁ Ἰάκωβος 45/Χ(ατζῆ) Δημητρίου.

46/Χ(ατζῆ) Ν(ικόλαος) Λογοθέτης, παρών

47/Χ(ατζῆ) Δημήτρης, Χ(ατζῆ) Ἰάκωβος, παρών».

166. Ἡ ἐντός τῶν ὀρθίων ἀγκυλῶν φράση ἔχει διαγραφεῖ ἀπό τόν γραφέα τοῦ Προικοσυμφώνου, πιθανῶς ὡς περιττή ταυτολογία.

3) Παρατηρήσεις

Ἡ Μαρία, εἶναι κόρη τοῦ παπᾶ Παύλου, ὁ ὁποῖος ἔχει ἀποβιώσει καί τά ἀδέλφια της, μαζί μέ τή μητέρα των, φροντίζουν νά ἀποκαταστήσουν τήν ἀδελφήν των καί τή δίδουν ὡς σύζυγο στόν Ἀντώνη, τοῦ ὁποίου δέν ἀναφέρεται τό ἐπίθετο. Ἐπίσης δέν ἀναφέρεται τό ὄνομα καί τό ἐπώνυμο τοῦ συντάκτη καί γραφέα τοῦ Προικοσυμφώνου αὐτοῦ.

ΧΙΧ. ΔΙΑΝΕΜΗΤΗΡΙΟΝ ΑΚΙΝΗΤΩΝ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΤΕΚΝΩΝ ΤΗΣ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΑΣ ΠΑΠΑΜΙΧΑΛΑΙΝΑΣ: 24-02-1848[167]

1) Περίληψη

Τά τέσσερα τέκνα τῆς Παπαμιχάλαινας, ἤτοι: Ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ Ἰάκωβος, ὁ Νικόλαος καί ὁ Γεώργιος καί ἡ μητέρα των, ἀποφασίζουν ἀπό κοινοῦ, νά διανείμουν τά περιουσιακά των στοιχεῖα καί μένουν ὅλοι εὐχαριστημένοι. Τά μεταξύ των συμφωνηθέντα περιλαμβάνονται στό ἔγγραφο αὐτό.

2) Κείμενο

«1/Διά τά ὅσα πράγματα ἐμοιράσαμεν ἡμεῖς, 2/τῆς Πα(πα)μιχάλαινας[168] τά παιδία καί ἐμείναμεν ὅλοι εὐ3/χαριστημένοι.

4/Πρῶτον, τοῦ Κωνσταντῆ, εἰς ταῖς Κηπούλες τό χωράφι, 5/εἰς τό Τριάλλι[169] τό χωράφι, εἰς τήν Πλατείαν τό χω6/ράφι καί νά δίδη τῆς μητέρας του κατ' ἔτος γρό7/σια πενήντα, ἀριθ(μός): 50.

8/Δεύτερον, τοῦ Ἰακώβου εἰς τοῦ Σκουλουπιάτη[170] τό χω9/ράφι, εἰς τόν Ἀρακλῆν τό χωράφι καί νά δίδη 10/τῆς μητέρας του κατ' ἔτος ἕν κοιλόν κριθάριν, δύο 11/καφίζια μαγεργιῶ(ν)[171] καί γρόσια εἴκοσι, ἀριθ(μός): 20 καί 12/νά τρώγει καί τήν συκιάν καί τήν κληματούραν 13/εἰς τόν Ἀρακλῆ.

14/Τρίτον τοῦ Νικολάου εἰς τό Λακκί ἡ πλαγιά, εἰς 15/τοῦ Μου-

167. Σ. Α., τ. Α΄ (1999), σ. 201.

168. Παπαμιχάλαινα: Ἡ πρεσβυτέρα τοῦ παπᾶ Μιχάλη. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 500, 1128.

169. Τριάλλι(ον), στό: Τριάλλι(ον) ἤ Τρι(γ)ιάλι(ον) = μέ τρεῖς γιαλούς (αἰγιαλούς), τοπ. στό Ἄργος. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 159, 162.

170. Σκουλουπιάτη, στοῦ: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 123, 189.

171. Μαγεριά, τά: Γενικῶς τά ὄσπρια.

λούδη[172] τό χωράφι καί νά δίδη καί τῆς μη16/τέρας του κατ' ἔτος γρόσια σαράντα, ἀριθ(μός): 40.

17/Τέταρτον τοῦ Γεώργη εἰς τά Διαπόργια τό χωρά18/φι καί εἰς τήν Ἁγίαν Μαρίνα τό χωράφι καί 19/ νά δίδη τῆς μητέρας του κατ' ἔτος μισόν κοιλόν 20/σύκα καί γρόσια τριάκοντα, ἀριθ(μός): 30. 21/1848, Φεβρουαρίου 24.

22/Ὁ τοῦ Ἁγίου Ρόδου Ἐπίτροπος, Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς 23/Ἀρ(χιμανδρίτης) Ν(εόφυτος), μέ εὐχαρίστησίν των ἔγραψα».

3) Παρατηρήσεις

Συντάκτης καί γραφέας τοῦ διανεμητηρίου αὐτοῦ εἶναι ὁ Ἐπίτροπος τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Ἰακώβου τοῦ Πατμίου (1839-1856) καί Ἡγούμενος τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς Νεόφυτος (1795-1863).

ΧΧ. ΕΞΟΦΛΗΤΙΚΟΝ ΓΡΑΜΜΑ: 1-03-1848[173]

1) Περίληψη

Πρόκειται γιά «Ἐξοφλητικόν Γράμμα», ἤτοι ἔγγραφον, τό ὁποῖον συνετάγη, ὕστερα ἀπό ἐκφρασθεῖσα ἐπιθυμία τοῦ Νικολάου Νικήτα καί τοῦ Νικολάου Μισιριώτη, διά τοῦ ὁποίου δηλοῦται, ὅτι οἱ μεταξύ των ὑπάρχουσες κληρονομικές καί οἰκονομικές διαφορές ἐτακτοποιήθησαν καί δέν ὑπάρχει πλέον καμμία ὀφειλή καί καμμία οἰκονομική ἤ ἄλλη ὑποχρέωση ἀπό κανένα. Τό ἔγγραφο αὐτό κατατίθεται γιά ἀσφάλεια στό Ἀρχεῖο τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς.

2) Κείμενο

«1/Διά τοῦ παρόντος Ἐξοφλητικοῦ Γράμματος, γίνεται δῆλον, ὅτι 2/εἴχαμεν ἡμεῖς, ὅ τε Νικόλαος Νικήτα καί Νικόλαος Μι3/σιριώτης[174], μέ τά ἀδέλφια μας, ἐπειδή εἴχαμεν ἀναμε4/ταξύ μας ἀπό πατρικάς μας καί ἐδικάς μας ὑποθέσεις καί τά 5/ὁποῖα ἐδώσαμεν καί ἐπήραμεν καί ἐξοφλήσαμεν καί 6/δέν ἔχομεν εἰς τό ἑξῆς ὁ εἰς ὑπέρ τοῦ ἄλλου νά ζητῆ, 7/οὔτε ὀβολόν, ὅθεν ἐγένετο τό παρόν, διά νά

172. Μουλούδη, στοῦ ἤ στό Μουλούδι.

173. Σ. Α., τ. Α΄ (1999), σ. 202.

174. Μισιριώτης: Ἡ Αἴγυπτος ἐλέγετο «Μισίρι, τό». Συνεπῶς Μισιριώτης = ὁ ἐξ Αἰγύπτου καταγόμενος, ὁ Αἰγυπτιώτης. Πρβλ. «Μισιριωτάκια», τά λιανοκούκια ὀνομάζονται ἔτσι καί σήμερα στήν Κρήτη.

εὑρί8/σκεται εἰς τήν παρακαταθήκην τῆς Παναγίας πρός ἡσυ9/χίαν των, τό ὁποῖον ἐγράπτην ἔμπροσθεν τῶν 10/εὑρεθέντων μαρτύρων.

11/1848, Μαρτίου 1.

12/Νικόλας Νικήτα, ὑποφαίνομαι.

13/Νικόλας Μισιριώτης, παρακαλεστικά τοῦ Σακελλάριου 14/ ὑποφαίνομαι.

15/Σακελλάριος Μαραμπούτης[175].

16/Ὁ τοῦ Ἁγίου Ρόδου Ἐπίτροπος, Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς, Ἀρ(χιμανδρίτης) Ν(εόφυτος)

17/μέ τήν εὐχαρίστησίν των, ἔγραψα».

3) Παρατηρήσεις

Συντάκτης τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ εἶναι ὁ Ἐπίτροπος τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου καί Ἡγούμενος τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς, Ἀρχιμανδρίτης Νεόφυτος.

XXI. ΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ ΤΟΥ ΠΑΤΜΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΝΕΟΦΥΤΟΝ: 28-04-1848[176]

1) Περίληψη

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτμιος (1839-1856) ἀπευθύνεται μέ τό γράμμα αὐτό πρός τόν Ἐπίτροπον αὐτοῦ καί Ἡγούμενον τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο καί τοῦ γνωρίζει τά ἑξῆς:

1) Ἡ Κοινότητα τῆς Νισύρου προσέφυγε στό Δικαστήριο καί ζητεῖ ἔλεγχο καί ἐπίσημη ἐνημέρωση γιά τήν περιουσιακή κατάσταση τῆς Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς, καθώς καί ἔλεγχο ἐσόδων καί ἐξόδων αὐτῆς, ἀπό τῆς ἐνάρξεως τῆς Ἡγουμενίας τοῦ Νεοφύτου ἕως καί σήμερα.

2) Ἐπειδή θά πρέπει ὁ Νεόφυτος νά μεταβεῖ στή Ρόδο, προκειμένου νά χειρισθεῖ ἀπό κοινοῦ μετά τοῦ Μητροπολίτου τήν ὑπόθεση αὐτή, ὁ Μητροπολίτης διορίζει τέσσερα εὐυπόληπτα πρόσωπα τῆς Νισύρου ὡς προσωρινούς Ἐφόρους τῆς Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς,

175. Μαραμπούτης = ἀργός, ἀργοκίνητος, ὄχι δραστήριος. Μαραμπού, τό: Ἐξωτικό πτηνό, συγγενές πρός τόν πελαργό. Ἐτυμολογία: Γαλλικά, Marabout = ἀσκητής, ἐρημίτης, ἀργοκίνητος.

176. Σ. Α., τ. Α΄, (1999), σ. 203.

πού θά ἀντικαθιστοῦν τόν Ἡγούμενον κατά τό διάστημα τῆς ἀπουσίας του ἀπό τή Νίσυρο.

3) Προτοῦ ἀναχωρήσει ἀπό τή Νίσυρο γιά τή Ρόδο, ὁ Νεόφυτος καί οἱ προσωρινοί Ἔφοροι, θά πρέπει νά προβοῦν σέ ἐπίσημη καταγραφή τῶν περιουσιακῶν στοιχείων τῆς Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς, καθώς καί τῶν ἐσόδων καί ἐξόδων αὐτῆς, ἀπό τῆς ἀρχῆς τῆς Ἡγουμενίας τοῦ Νεοφύτου ἕως τῆς σήμερον.

4) Ὁ Νεόφυτος θά πάρει μαζί του τόν ἐπίσημο αὐτό Κατάλογο καί θά ἔλθει στή Ρόδο, πρός ἐνημέρωση τοῦ Μητροπολίτου καί περαιτέρω χειρισμόν τοῦ ζητήματος.

5) Τέλος ὁ Μητροπολίτης εὐχαριστεῖ τόν Ἡγούμενο Νεόφυτο γιά τά ἀποσταλέντα πρός ἐκεῖνον δῶρα ἀπό τή Νίσυρο, ἤτοι: ἕνα βαρελάκι κρασί καί ἕνα ζεμπίλι μέ ἀμύγδαλα, τά ὁποῖα ἔλαβε καί ἐπιστρέφει αὐτά κενά.

2) Κείμενο

«1/† Ὁσιώ(τατε) Ἀρχιμανδρίτα, Ἡγούμενε τοῦ Ἱεροῦ ἡμῶν Μοναστηρί(ου) τῆς Σπηλιανῆς καί ἡμέτερε Ἐπί2/τροπε, Κύρ Νεόφυτε. Τήν Ὁσιότητά σου πατρικῶς εὐχόμεθα.

Δηλοῦμέν σοι, ὅτι κατ' αὐτάς ἐλά3/βομεν τό πρός ἡμᾶς γράμμα σου, σημειωμένον εἰς τήν κ΄ τοῦ ἤδη λήγοντος (μηνός)[177] καί ἐχάρημεν τά τῆς 4/ἀγαθῆς ὑγείας σου. Ἑπομένως εἴδομεν τά ἐν αὐτῷ ἀναφερόμενά σου, δι' ὅσα ἐστάθησαν αὐ5/τοῦ. Καί ἐπειδή ζητεῖται ἀπό τήν αὐτοῦ Κοινότητα, διά νά παραστήσης Λογαριασμόν τοῦ Δικα6/στηρίου καί ὡς ἐκ τούτου θεωροῦντες, ὅτι τό τοιοῦτον ἠμπορεῖ νά προξενήση περισσοτέραν ταραχήν 7/ἤ καί ἄλλο ἀπευκταῖον, τό ὁποῖον ἐνδέχεται νά προσβάλη εἰς τόν ἀρχιερατικόν ἡμῶν χαρακτή8/ρα, ἐκρίναμεν ἀναγκαῖον τόν εἰς τά ἐδῶ ἐρχομόν σου, διότι ἡμεῖς δέν συγχωρούμεθα 9/δι' ἄλλας κατεπειγούσας αἰτίας, νά μεταβῶμεν εἰς τά αὐτόθι.

Καί οὕτω διά τό ἥσυχον καί εἰ10/ρηνικόν, πρός τό παρόν διορίζομεν προσωρινούς Ἐφόρους καί ὑπηρέτας τοῦ αὐτοῦ Μοναστη11/ρίου, διά νά μή μείνη αὐτό ἀπροστάτευτον εἰς τήν ἀπουσίαν σου, τόν Αἰδεσιμώτατον Οἰκονόμον 12/παπᾶ Νικόλαον, τόν Χ(ατζῆ) Λογοθέτην, Χ(ατζῆ) Γεώργιον Κονταρῆ καί Χ(ατζῆ) Νικόλαον Χ(ατζη) γιαννά13/κη, εἰς τούς ὁποίους ἡ Ὁσιότης σου θέλη παραδώση, μέ

177. Ἤτοι: 20-04-1848.

καθαράν καί ἀκριβή ἀπογραφήν 14/ὅλα τά ἀσημικά καί μαλαματικά τοῦ Μοναστηρίου, ζυγίζωντάς τα κατά μέρος, ὁμοίως καί ὅλα 15/τά ἱερά σκεύη καί ἄμφια τοῦ αὐτοῦ, διά νά μείνουν καλῶς φυλαγμένα μέχρι τῆς ἐπιστροφῆς 16/σου.

Ὁ κατάλογος τῆς εἰρημένης καταγραφῆς θέλη μείνη εἰς δύο ἔγγραφα, ὑπογεγραμμένα 17/ἀπό τήν ὁσιότητά σου καί μαρτυρημένα ἀπό τούς Ἐφόρους καί ἐσφραγισμένα μέ τήν σφραγίδα 18/τῆς Κοινότητος. Καί τό μέν ἕν ἔγγραφον θέλη παραλάβουσιν οἱ Ἔφοροι, τό δέ ἄλλο θέλη κρατήσης 19/ὁ ἴδιος, νά τό φέρης πρός ἡμᾶς, διά νά γνωρίζομεν τά περί αὐτοῦ. Ἀφοῦ δέ τελειώσης τά ρηθέν20/τα, τότε ἡ ὁσιότης σου σπούδασον, ἄνευ δισταγμοῦ, νά κατέλθης εἰς τά ἐνταῦθα, ὅπου μέλλη νά 21/θεωρηθῆ ὁ Λογαριασμός τοῦ Μοναστηρί(ου), κατά τόν ἀνήκοντα τρόπον, φέρων μαζί σου καί 22/τόν παλαιόν κώδικα, εἰς τόν ὁποῖον εἶναι καταγεγραμμένη ἡ παράδοσις τοῦ προκατόχου σου. 23/Ὁμοίως καί τό Κατάστιχον ἐσόδων καί ἐξόδων τοῦ αὐτοῦ Μοναστηρί(ου), ὅπως ἐστάθησαν εἰς τάς ἡμέ24/ρας σου, ἀπό τήν ἀρχήν τῆς Ἡγουμενίας σου, ἄχρι τῆς σήμερον. Οὕτω τό νῦν ποίησον, 25/καθά σοι ἀνωτέρω πατρικῶς ἐντελλόμεθα καί ὑγίαινε ἐν Κ(υρί)ῳ.

26/ ,α ω μ η΄, τήν κη΄ Ἀπριλί(ου). Ἐν Ρόδῳ

27/† Ὁ Ρόδου Ἰάκωβος, ἐν Χριστῷ, εὐχέτης σου.

28/Ἐλάβαμεν τό ζεμπιλάκι μέ τά ἀμύγδαλα, ὅπως 29/καί τό βαρελάκι μέ κρασί καί σοί εὐχαριστοῦμεν, τά ὁποῖα 30/σοί ἐπιστρέφονται καί λάβε τα».

3) Παρατηρήσεις

Ἀπό τό περιεχόμενο τοῦ Γράμματος αὐτοῦ προκύπτει, ὅτι ἡ Κοινότητα τῆς Νισύρου ἐγκαλεῖ τόν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο γιά κακοδιαχείρηση καί ζητεῖ νά γίνει ἀπό τό Δικαστήριο λεπτομερής ἔλεγχος τῶν περιουσιακῶν στοιχείων καί τῶν ἐσόδων καί ἐξόδων τῆς Μονῆς, ἀπό τῆς ἐνάρξεως τῆς Ἡγουμενίας τοῦ Νεοφύτου ἕως σήμερον.

Ὁ Μητροπολίτης Ἰάκωβος ὁ Πάτμιος διορίζει τά ἑξῆς τέσσαρα πρόσωπα ὡς προσωρινούς Ἐφόρους τῆς Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς, πού κατά τήν ἀπουσίαν τοῦ Ἡγουμένου Νεοφύτου, θά φέρουν τήν εὐθύνη σχετικά μέ αὐτήν.

α) Παπᾶ Νικόλαος Οἰκονόμος

β) Χατζῆ Λογοθέτης[178]
γ) Χατζῆ Γεώργιος Κονταρῆς[179] καί
δ) Χατζῆ Νικόλαος Χατζηγιαννάκης[180].

Ὁ Μητροπολίτης, προκειμένου νά ἀποτρέψει τά χειρότερα, ζητεῖ ἀπό τόν Ἡγούμενο, ὅπως σέ συνεργασία μέ τούς διορισθέντες Ἐφόρους προβεῖ σέ ἐπίσημη ἀπογραφή τῶν περιουσιακῶν στοιχείων τῆς Μονῆς καί κατόπιν μεταβεῖ προσωπικά στή Ρόδο, γιά λεπτομερή ἐνημέρωση τοῦ Μητροπολίτη καί γιά περαιτέρω χειρισμό τοῦ θέματος, τό ὁποῖο ἔχει προκύψει.

XXII. ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ΤΡΙΑΚΟΝΤΑ ΓΡΟΣΙΩΝ: 6-05-1848[181]

1) Περίληψη

Ὁ Ποθητός Κεφαλιανός ἐζήτησε καί ἔλαβε ἐκ μέρους τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς δάνειο τριάντα γροσίων, τά ὁποῖα ὑπόσχεται νά ἐξοφλήσει, ὅποτε τοῦ ἤθελαν ζητηθεῖ.

2) Κείμενο

«1/Ἔλαβον ὁ κάτωθι σημειούμενος, παρά τοῦ Καθηγουμένου παπᾶ Κύρ 2/Νεοφύτου, διά ἀνάγκην μου, γρόσια τριάντα, λέγω: 30, τά ὁποῖα ὑ3/π[όσχομαι], νά πληρώσω εἰς τήν Πανοσιότητά του, ὁπότε τά ἀποζητήση, χωρίς καμμί4/α ἐναντιότητα καί ὅποιος ἤθελε παραστήση τό γράμμα μου, χωρίς λόγου προφανεί5/ας καί ἀντιλογίας. Καί διά τό βέβαιον τῆς ἀληθείας ἔδωσα τό παρόν μου ἐχέγγυον 6/καί εἶμαι ἐξῆς ὑπόχρεος [νά προσφέρω λιβάνι, ὡς] εἶπα καί κερί.
7/Τῇ 6η Μαΐ(ου) 1848. Νίσυρος
8/Ποθητός Κεφαλιανός[182] ἔλαβα τά ἄνωθεν καί ὑπόσχομαι».

3) Παρατηρήσεις

Ἡ Μονή τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς εἶχε τή δυνατότητα, νά δανείζει σέ διαφόρους ἰδιῶτες, πού εἶχαν ἀνάγκη, χρήματα, τά ὁποῖα θά ἐπέστρεφαν ἐν καιρῷ καί ὅταν τά ἀπαιτοῦσε ἡ Μονή. Δέν ἀνα-

178. Χατζῆ-Λογοθέτης = Λογοθέτης, Χατζῆ-Μιχαήλ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 516. 517, 541.

179. Χατζῆ-Γεώργιος Κονταρῆς. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 339, 514, 540.

180. Χατζηγιαννάκης, ὡς ἐπώνυμο. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 517.

181. Σ. Α., τ. Α΄ (1999), σ. 204.

182. Κεφαλιανός: Ἐπώνυμο, τό ὁποῖο ὑποδηλοῖ ὅτι προῆλθε ἀπό τήν καταγωγή τοῦ φέροντος, αὐτοῦ ἤ κάποιου προγόνου του, ἀπό τήν Κέφαλο τῆς Κῶ.

φέρεται ὅτι ἐζητεῖτο τόκος ἐκ μέρους τοῦ δανειζομένου. Πιθανῶς ὁ δανειζόμενος, σέ ἔνδειξη εὐγνωμοσύνης πρός τή Μονή, προσέφερε ἐλευθεροβούλως, ὡς δῶρα, λιβάνι καί κερί σέ αὐτήν.

XXIII. ΕΞΟΦΛΗΤΙΚΟΝ ΓΡΑΜΜΑ: 25-05-1848[183]

1) Περίληψη

Ὁ παπᾶ Μιχάλης, ἐφημέριος σέ Ἐνορία τῆς Νισύρου, ἀπεβίωσε καί ἄφησε τήν πρεσβυτέρα του χήρα Παπαμιχάλαινα καί τέσσερεις υἱούς, ἤτοι: τόν Ἰάκωβο, τόν Κωνσταντῖνο, τόν Νικόλαο καί τόν Γεώργιο. Ἐκεῖνοι τακτοποίησαν εἰρηνικά τά θέματα τῆς διανομῆς τῆς πατρικῆς περιουσίας καί ἀνέλαβαν ἐπίσης νά ἐξοφλήσουν παλαιό χρέος τοῦ πατέρα των πρός τόν Ἔμπορο Φανουράκη.

Ὕστερα ἀπό τά παραπάνω συνετάχθη τό παρόν ἔγγραφον, προκειμένου νά ἔχουν ὅλοι τήν ἡσυχία των.

2) Κείμενο

«1/Διά τοῦ παρόντος Ἐξοφλητικοῦ Γράμματος 2/γίνεται δῆλον, ὅτι ἡμεῖς, τά παιδιά τῆς Πα(πα)μιχάλαινας[184], 3/Ἰάκωβος, Κωνσταντῖνος, Νικόλαος καί Γεώργιος, περί τά πα4/τρικά μας πράγματα καί χρέη, ἐδώσαμεν καί ἐπήρα5/μεν καί ἐξοφλήσαμεν καταλεπτῶς, ὁ εἷς ὑπέρ τοῦ ἄλλου 6/καί νά μήν ἔχη κανείς τήν ἄδειαν, νά ἐνοχλήση κανέ7/να ἀπό τούς ἄλλους.

8/Ὅθεν ἔγινε τό παρόν ἐνυπόγραφον ἐξοφλητικόν πρός 9/ἀσφάλειαν τῶν ἄνωθεν.

10/Διά τά γρόσια τοῦ Φανουράκη, ὅπου εὑρέθη11/καν εἰς τό δευτέρι του, ἀπό αὐτά ἐπῆρεν ὁ Γεώργιος εἰς τό 12/μερίδιόν του γρόσια διακόσια, διά νά τά πληρώση μέ 13/τό διάφορόν τους καί νά δώση ἔτι καί σαράντα ἑπτά γρόσια.

14/Ὁ Δήμαρχος Χ(ατζῆ)-Ἀντώνιος[185], ὑποφαίνομαι.

15/Ὁ Σύμβουλος Κώνστας Γεωργιάδης[186], ὑποφαίνομαι

16/Ὁ τοῦ Ἁγίου Ρόδου Ἐπίτροπος, Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς

17/Ἀρ(χιμανδρίτης) Νεόφυτος».

183. Σ. Α., τ. Α΄ (1999), σ. 205.

184. Παπᾶ-Μιχάλαινα, πρεσβυτέρα τοῦ παπᾶ Μιχάλη. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 500, 1128.

185. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1020-1022.

186. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 341: Γραφεύς Κωνσταντῖνος Γεωργιάδης.

3) Παρατηρήσεις

Τά παιδιά τοῦ ἀποβιώσαντος παπᾶ Μιχάλη τακτοποιοῦν εἰρηνικά τά θέματα κληρονομίας, ἀλλά καί τῆς ἐξόφλησης παλαιοῦ χρέους τοῦ πατέρα των καί συντάσσεται τό παρόν ἔγγραφον πρός ἀσφάλειάν των.

XXIV. ΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ ΤΟΥ ΠΑΤΜΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΝΕΟΦΥΤΟΝ: 3-07-1848[187]

1) Περίληψη

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτμιος γράφει πρός τόν Ἐπίτροπόν του καί Ἡγούμενον τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο καί κατ' ἀρχήν τόν ἐπιτιμᾶ, διότι ἄν καί ἀπό 28-04-1848 τοῦ ἔχει παραγγείλει μέ ἐπιστολήν του καί προφορικῶς, νά προβεῖ σέ καταγραφή τῶν περιουσιακῶν στοιχείων τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς καί νά ἔλθει στή Ρόδο, γιά νά ἐνημερώσει τόν Μητροπολίτη, μέχρι τώρα δέν τό ἔχει πράξει.

Ὁ Μητροπολίτης Ἰάκωβος στή συνέχεια γνωρίζει στόν Νεόφυτο, ὅτι προσεχῶς θά ἐπισκεφθεῖ τή Νίσυρο ὁ Ἐπίσκοπος Μυρέων Ἀγάπιος, ὡς ἀπεσταλμένος καί ἐκπρόσωπός του καί ὁ Νεόφυτος ὀφείλει νά τόν ὑποδεχθεῖ μέ τόν ἐμπρέποντα σεβασμόν καί νά συσκεφθεῖ μαζί του γιά ὅλα τά ζητήματα.

Ἐπίσης ὁ Μητροπολίτης Ἰάκωβος ἐντέλλεται τόν Νεόφυτο, νά φροντίσει γιά τή συλλογή τῶν κανονικῶν δικαιωμάτων τοῦ Μητροπολίτου καί νά τοῦ τά στείλει. Τέλος συνιστᾶ στόν Νεόφυτο, νά ἐνημερώσει τούς Προκρίτους τῆς Νισύρου γιά τήν ἄφιξη στή Ρόδο τοῦ Μεχμέτ Ἐφέντη, ἀνώτερου ἀξιωματούχου τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, ὁ ὁποῖος πρόκειται προσεχῶς νά περιοδεύσει στά νησιά τῶν Νοτίων Σποράδων καί ὀφείλουν Πρόκριτοι καί λαός νά τόν ὑποδεχθοῦν μέ τίς ἁρμόζουσες τιμές.

2) Κείμενο

«1/† Ὁσιώ(τατε) Ἀρχιμανδρίτα, Ἡγούμενε τοῦ Ἱεροῦ Μοναστηρί(ου) τῆς Σπηλιανῆς καί ἡμέτερε 2/Ἐπίτροπε, Κύρ Νεόφυτε, τήν Ὁσιότητά σου πατρικῶς εὐχόμεθα.

187. Σ. Α., τ. Α΄ (1999), σ. 206.

Δηλοποιοῦμέν σοι, ὅτι 3/μέ ὅλον, ὁποῦ σοῦ ἐγράψαμεν πρό πολλοῦ[188] καί ἕτερόν μας, ἀλλά μέχρι ὥρας δέν ἔχομεν ἐδῶ 4/μίαν ἀπάντησίν σου εἰς τά προγεγραμμένα μας, καθώς ἀκολούθως καί μέ τήν ἐπιστροφήν τοῦ 5/παπᾶ Χ(ατζῆ) Ἀποστόλη[189] σοί ἐπαραγγείλαμεν προφορικῶς, νά ἀκολουθήσης τήν εἰς τά ἐδῶ κατάβα6/σή σου καί ἀγνοοῦμεν τό αἴτιον τῆς σιωπῆς σου, καθώς καί τά πρακτέα μετά τῆς αὐτοῦ Κοι7/νότητος.

Ἤδη ὅμως ἐκ νέου ἐπαραγγείλαμεν τόν ἡμέτερον θεοφιλέστατον Ἐπίσκοπον Μυρέων, 8/νά συσκεφθῆ αὐτήν τήν ὑπόθεσιν τακτικῶς πρός κοινήν ἡσυχίαν. Ἐπειδή δέ καί ἔφθασεν 9/ἡ προθεσμία τῆς ἐτησίας ἡμῶν περιόδου εἰς τάς νήσους καί ἡμεῖς δέν δυνάμεθα δι' ἄλλας ἐνταῦ10/θα κατεπειγούσας ἀνάγκας, νά μεταβῶμεν εἰς τά αὐτόθι, ἀνθ' ἡμῶν ἐξαποστέλλομεν τόν εἰρημένον 11/θεοφιλέστ(ατον) Ἐπίσκοπον Μυρέων κύρ Ἀγάπιον[190], περί τοῦ ὁποίου δέν λείπομεν νά παραγγείλωμεν καί 12/τήν Ὁσιότητά σου, νά τόν ὑποδεχθῆς, ὄχι μόνον ὡς νέον Ἀρχιερέα, ἀλλά καί ὡς ἡμέτερον ἀντι13/πρόσωπον, προσφέρων εἰς τήν θεοφιλίαν του τήν ἀνήκουσαν ὑποδοχήν καί τό προσῆκον σέβας, 14/ὅστις ὀφείλει, νά ἐκτελέση καί ὅλα τά συνήθη ἡμέτερα ἀρχιερατικά χρέη, εὐλογῶν καί ἁγιάζων ἀρχιερα15/τικῶς τούς αὐτοῦ Χριστιανούς μας.

Ὅθεν καί ἡ Ὁσιότης σου σκεπτόμενος κατά πάντα μετά τοῦ θεοφιλεστά16/του, θέλη παρασταθῆς εἰς ὅλα τά ἀναγκαῖα, προτρέπων ὁμοῦ καί κοινῶς ὅλους τούς αὐτοῦ Χριστιανούς, μι17/κρούς καί μεγάλους, νά ὑποδεχθῶσιν εἰς τούς οἴκους των τήν θεοφιλίαν του μέ εὐλάβειαν καί προθυμίαν διά 18/νά ψάλλη τούς κεκανονισμένους Ἁγιασμούς, κάμνωντας ἀρχήν ἀπό τό Ἱερόν ἡμῶν Μοναστήριον, τούς ὁποίους 19/γνωρίζη καί ἡ ὁσιότης σου, ὅτι εἶναι παλαιόν προνόμιον, διδόμενον εἰς τούς νέους Ἀρχιερεῖς ἀπό τήν μεγά20/λην Ἐκκλησίαν καί ἡμεῖς ἐξ ἀρχῆς τῆς ἀρχιερατείας ἡμῶν δέν ἐσυγχωρήθημεν νά βάλωμεν εἰς πρᾶξιν 21/τό τοιοῦτον, ἐξ αἰτίας τῶν ὧδε καιρικῶν περιστάσεων.

---

188. Ὁ Μητροπολίτης Ἰάκωβος ὁ Πάτμιος ἀναφέρεται στήν ἀπό 28-04-1848 ἐπιστολή του πρός τόν Νεόφυτον.

189. Χατζῆ-Ἀποστόλης: Ἀπόστολος Φασουλαρῆς, υἱός τοῦ παπᾶ Γεωργίου καί πατέρας τοῦ Νικολάου Ἀποστολίδη. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 502, 504, 1155.

190. Ἐπίσκοπος Μυρέων Ἀγάπιος (*περίπου 1795±1866). Τσιρπανλῆς 2018, σ. 464. Συμπεραίνεται, ὅτι τότε ὁ Μυρέων Ἀγάπιος ὑπήγετο ὑπό τόν Μητροπολίτην Ρόδου.

Ἤδη δέ παραγγέλωμεν τήν θεοφιλίαν του, 22/νά τό διευθετήση, ὡς ἀρχαῖον κανονικόν καί ἐλπίζομεν, ὅτι καί οἱ Χριστιανοί, νά μή λάβωσι καμμίαν 23/δυσαρέσκειαν, πληροφορούμενοι, ὅτι αὐτό εἶναι δικαιωματικόν προνόμιον, ἀπό τήν Μεγάλην Ἐκκλησί24/αν. Μή λείψης δέ νά ἐπιστατήσης εἰς τήν σύναξιν τῶν κανονικῶν μας ἀπό τούς ἱερεῖς προϊόντων, ἀλλά 25/νά ἀκολουθήσωσι τό χρέος των μετά προθυμίας καί ἕως τέλους θέλη παραδώσεις εἰς τήν θεοφιλίαν του καί ὅ26/λον τόν Λογαριασμόν τῶν κανονικῶν καί τυχηρῶν μας δικαιωμάτων, συνοδεύωντάς τον καί ἕως τόν λιμέν27/αν Ἐμπορίου.

Πρό ὀλίγων ἡμερῶν ἔφθασεν ἐδῶ καί ἕνας ἀπεσταλμένος σημαντικός ἄνθρωπος, 28/τῆς Πόρτας, Μεχμέτ Ἐφέντης, ὁ ὁποῖος μέλλει νά περιέλθη <καί> νά ἐπισκεφθῆ τάς νήσους. Διά τοῦτο εἰδο29/ποίησε τούς αὐτοῦ Προκρίτους, τούς ὁποίους καί εὐχόμεθα ἀπό ψυχῆς, νά φερθῶσι πρός τήν ἐνδοξότητά του 30/μετά φρονήσεως, μέ τόν ἀνάλογον καί ἀπαραίτητον τρόπον τοῦ ραγιαλιῶς[191] οὔτων, ὡς χρέος ἔστιν οἱ 31/πτωχοί ραγιάδες[192] τῆς κραταιᾶς βασιλείας. Ταῦτα ἐν τούτῳ εὐχετικῶς. Ὑγίαινε δέ ἐν Κ(υρί)ῳ.

32/,α ω μ η΄, τήν γ΄ Ἰουλίου. Ἐν Ρόδῳ.

33/† Ὁ Ρόδου Ἰάκωβος, ἐν Χ(ριστ)ῷ εὐχέτης».

3) Παρατηρήσεις

Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι, ὅπως συνάγεται ἀπό τά ὑπάρχοντα ἔγγραφα, μέχρι τώρα ὑπῆρχε ἄριστη σχέση καί συνεργασία μεταξύ τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Ἰακώβου τοῦ Πατμίου καί τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Νεοφύτου, Ἀρχιερατικοῦ Ἐπιτρόπου τοῦ ὡς ἄνω Μητροπολίτου στή Νίσυρο καί Ἡγουμένου τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς.

Ἀπό τό περιεχόμενο ὅμως τοῦ Γράμματος αὐτοῦ συνάγεται, ὅτι δημιουργήθηκε κάποια δυσαρέσκεια ἐκ μέρους τοῦ Μητροπολίτου σέ βάρος τοῦ Νεοφύτου, ἐξ αἰτίας τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ τελευταίου, ὁ ὁποῖος, παρά τίς ἐπανειλημμένες ἐκκλήσεις τοῦ Μητροπολίτου, γραπτές καί προφορικές, ὅπως μεταβεῖ στή Ρόδο, γιά νά τόν ἐνημερώσει σχετικά μέ τήν περιουσιακή κατάσταση καί τά οἰκονομικά

191. Ραγιαλιῶς: Ἀρχιερατική ἐπιχορήγηση πρός τόν Μητροπολίτην Ρόδου. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 370.

192. Ραγιάδες: Μή μουσουλμάνοι ὑπήκοοι τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ὑπόδουλοι.

τῆς Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς, λόγῳ τοῦ ὅτι ἡ Κοινότητα Νισύρου ἐξέφρασε ὁρισμένες ἀμφιβολίες καί παράπονα σχετικά μέ αὐτά, ὁ Νεόφυτος ἀρνεῖται νά ὑπακούσει.

Τελικά ὁ Μητροπολίτης Ρόδου, ὁ ὁποῖος ἀδυνατεῖ νά μεταβεῖ ὁ ἴδιος στή Νίσυρο, λόγῳ ἀνειλημμένων ὑποχρεώσεων, στέλνει στή Νίσυρο τόν Ἐπίσκοπο Μυρέων Ἀγάπιο (†1866) ὡς ἐκπρόσωπό του, προκειμένου νά ἐρευνήσει ἐπί τόπου τό σχετικό θέμα καί νά τό διευθετήσει ἀναλόγως.

XXV. ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ ΤΟΥ ΠΑΤΜΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΛΑΟΝ ΤΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ: 25-08-1848[193]

1) Περίληψη

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ἀπευθύνεται πρός τόν λαόν τῆς Νισύρου καί τοῦ γνωρίζει, ὅτι διορίζει καί πάλιν τόν Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο –ὕστερα ἀπό τόν διορισμό γιά σύντομο χρονικό διάστημα προσωρινῶν Ἐφόρων– ὡς Ἀρχιερατικόν Ἐπίτροπόν του στή Νίσυρο καί ὡς Ἡγούμενον στή Μονή τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς. Ὡς ἐκ τούτου οἱ κάτοικοι τῆς νήσου αὐτῆς ὀφείλουν νά ἐπιδεικνύουν πρός τόν Νεόφυτο τόν πρέποντα σεβασμό καί νά παραδίδουν σέ ἐκεῖνον τά προβλεπόμενα σχετικά κανονικά δοσίματα γιά τόν Μητροπολίτη. Ὁ Νεόφυτος θά τά συλλέγει καί θά τά ἀποδίδει στόν Μητροπολίτη.

Ἐπίσης ὁ Μητροπολίτης Ρόδου ἀναφέρει, ὅτι ἀναμένονται δύο νέοι ἀξιωματοῦχοι τῆς Ὑψηλῆς Πύλης στή Ρόδο καί ὁ ἴδιος εἶναι ὑποχρεωμένος νά παραμένει στήν ἕδρα του, γιά νά τούς ὑποδεχθεῖ καί αὐτός εἶναι ὁ κύριος λόγος, πού ὁ ἴδιος ἀδυνατεῖ νά ἐπισκεφθεῖ πρός τό παρόν τή Νίσυρο.

2) Κείμενο

«1/† Ἐντιμότατοι κληρικοί, εὐλαβέστατοι Ἱερεῖς, ἐντιμότατοι Προεστῶτες καί Πρόκριτοι τῆς νήσου Νισύρου καί λοιποί πάν2/τες εὐλογημένοι Χριστιανοί, τέκνα ἡμῶν ἐν Κ(υρί)ῳ ἀγαπητά καί περιπόθητα, χάρις εἴη ὑμῖν ἅπασι καί εἰρήνη ἀπό 3/Θεοῦ, παρ' ἡμῶν δέ εἴη εὐλογία καί συγχώρησις.

193. Σ. Α., τ. Α΄ (1999), σ. 207.

Διά τοῦ παρόντος ἡμετέρου σχετικοῦ Γράμματος δηλοποιοῦμεν 4/ ὑμῖν, ὅτι μ' ὅλον, ὁποῦ καθώς καί ἄλλοτε εἴχομεν πολλήν τήν ἐπιθυμίαν εἰς τό νά ἐκπληρώσωμεν τό πρός ὑμᾶς πατρικόν 5/χρέος καί νά μεταβῶμεν προσωπικῶς εἰς τήν νῆσον σας, διά νά σᾶς ἀπευθύνωμεν τάς ἀμέσους πατρικάς ἡμῶν εὐχάς καί 6/νά σᾶς ἐπισκεφθῶμεν πνευματικῶς. Ἐξ ἐναντίας ὅμως θεωροῦμεν μέ λύπην μας, ὁποῦ καί τά νῦν ἐπικείμενα περιστατικά, ἐναν7/τίον τῆς ἐπιθυμίας μας, δέν μᾶς συγχωρῶσι νά βάλλωμεν εἰς πρᾶξιν τήν εἰς τά ἄνωθι μετάβασίν μας.

Ἐπειδή κατ' αὐτάς ἀπε8/στάλη ἀπό τήν Κωνσταντινούπολιν, ἐδιωρίσθη νέος ἐνταῦθα Διοικητής, ὁ Ἱπποκόμης τοῦ κραταιοτάτου καί πολυχρονίου Σουλτάνου Ἀβδούλ Με9/τζίτ[194] Ἐφέντη μας, ὁ ὁποῖος ἐπεριμένετο ἀπό καιρόν εἰς καιρόν καί ἐν ταυτῷ ἦταν νά ἐξέλθη καί ὁ ὑψηλότατος ἀρχι10/ναύαρχος Καπετάν Πασσᾶς, διά νά περιέλθη τά ἔξω μέρη καί νά ἐπισκεφθῆ καί τά ἐδῶ. Καί ἕνεκα τούτων ἐξ ἀνάγκης 11/πιεζόμενοι, νά περιμένομεν, διά νά μήν προσκρούσωμεν εἰς τά καθήκοντά μας, ἀλλ' ἐπειδή καί οἱ ρηθέντες δέν ἔφθα12/σαν ἄχρι τῆς ὥρας, βλέποντες, ὅπου ὁ καιρός πλέον ἐπέρασε, κατ' οὐδέν συγχωρούμεθα νά μεταβῶμεν εἰς τά αὐτοῦ διά τάς κατε13/πειγούσας ἀνάγκας καί χρείας μας, διότι τούς περιμένομεν ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ, ἀποκαθιστῶμεν ἤδη ἀντιπρόσωπόν μας τόν ἐπιφέ14/ροντα τό παρόν, ἡμῶν κοινόν εὐχέτην, ὁσιώτατον ἡμῶν Ἀρχιμανδρίτην, Ἡγούμενον τοῦ αὐτοῦ Ἱεροῦ Μοναστηρίου τῆς 15/Σπηλιανῆς καί ἡμέτερον Ἐπίτροπον κύρ Νεόφυτον.

---

194. Σουλτᾶνος Ἀβδούλ Μετζίτ Α΄: Τριακοστός πρῶτος Σουλτᾶνος τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἐγεννήθη τήν 28-04-1823 καί ἀπεβίωσε τήν 25-06-1861. Πρωτότοκος υἱός τοῦ Σουλτάνου Μαχμούτ Β΄ (1785-1839), διεδέχθη τόν πατέρα του τήν 2-07-1839 σέ ἡλικία δεκαπέντε (15) ἐτῶν. Κατά τήν ἐποχή αὐτή ἡ Ὀθωμανική Αὐτοκρατορία ἀντιμετώπιζε πολλά σοβαρά προβλήματα. Ἐμπνεόμενος ἀπό τόν νεωτεριστή Ὑπουργό τῶν Ἐξωτερικῶν Ρεσήτ Πασᾶ, ὁ Ἀβδούλ Μετζίτ ἐπεδόθη στήν ἀνασύνταξη τοῦ Κράτους καί τήν εἰσαγωγή μεταρρυθμίσεων στή Διοίκηση αὐτοῦ. Μεταξύ ἄλλων προέβη καί στά ἑξῆς: α) Τήν 3-11-1839 ἐξέδωσε τό περίφημο Διάταγμα Χάττ-ι-σερίφ τοῦ Γκιουλχανέ, διά τοῦ ὁποίου εἰσήγοντο διάφορες μεταρρυθμίσεις στή Διοίκηση τοῦ Κράτους. β) Τήν 18-02-1856 ἐξέδωσε τό Διάταγμα Χάττ-ι-χουμαγιούν (=Λαμπρά Γραφή), διά τοῦ ὁποίου ἐβελτιώνετο ἡ θέση τῶν Χριστιανῶν τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ὁ Ἀβδούλ Μετζίτ ἀπεβίωσε τήν 25-06-1861 καί τόν διεδέχθη ὁ ἀδελφός του Ἀβδούλ Ἀζίζ. Ὁ Ἀβδούλ Ἀζίζ (*1830±1876) ἦταν δευτερότοκος υἱός τοῦ Σουλτάνου Μαχμούτ Β΄. Ἀνέβηκε στόν θρόνο τό 1861 καί παρέμεινε ἕως τό 1876, ὁπότε ἀπεβίωσε ἤ σύμφωνα μέ ἄλλη ἐκδοχή δολοφονήθηκε. Ἐγκυκλοπαιδεία ΝΕΑ ΔΟΜΗ, τ. 1 (Ἀθήνα ἄν. χρ. ἐκδ.), σ. 29.

Τοῦτο μέν καί ὡς ὑμέτερον πατέρα, τόδε καί ὡς [πνευματικόν], ἵνα ἀνα16/πληρώση τήν ἡμετέραν ἔλλειψιν. Τόν ὁποῖον, ἀναγνωρίσαντες ὡς τοιοῦτον, καθώς δέν ἀμφιβάλλωμεν νά ἔχητε τήν θέλησίν μας, 17/νά προσφέρετε εἰς τήν αὐτοῦ Ὁσιότητα, τήν ἀνήκουσαν τιμήν καί σέβας, τά ὁποῖα βεβαιωθῆτε, ὅτι ἀπονέμετε πρός ἡμᾶς τούς 18/ἰδίους. Ὡσαύτως θέλετε ἀποδώση εἰς τόν εἰρημένον μετά προθυμίας καί ἱλαρότητος τά συνήθη ποσά καί τυχηρά δι19/καιώματά μας. Ἡ δέ Ὁσιότης του ὀφείλει νά ἐκτελέση τάς συνήθεις κοινάς Ἱεράς Λειτουργίας, διά νά σᾶς εὐλογήση καί νά 20/ἁγιάση τούς εὐλογημένους κόπους σας.

Διατάττονται δέ καί οἱ αὐτοῦ ἡμέτεροι αἰδεσιμώτατοι Ἱερεῖς, <ὅπως> ἀναγνωρίσωσι 21/αὐτόν ὡς ἄνωθεν, τόν ρηθέντα, ἵνα ἀποτίσωσιν εἰς αὐτόν τήν ἀπαιτουμένην τιμήν καί σεβασμόν, τά ὁποῖα καί ὀφείλουσι πρός ἡ22/μᾶς καί ἐν ταυτῷ νά προσφέρωσιν εἰς τόν ἴδιον καί τά ὀφειλόμενα κανονικά μας[195], μέ κάθε προθυμίαν καί ἄνευ γογγυσμοῦ.

23/Οὕτω νῦν ποιήσετε, ὡς τέκνα ὑπακοῆς, ἡμεῖς δέ ἀντί τούτων θέλομεν εὐχόμεθα παρά Κυρίου, νά εὐλογῆ τά ἔργα τῶν 24/χειρῶν σας, νά ἐπαυξάνη τά ὑπάρχοντά σας, νά σᾶς χαρίζη ὑγιείαν καί μακροημέρευσιν, χαριζόμενος ὑμῖν τήν ἁγίαν 25/Αὐτοῦ εὐλογίαν. Τούτου ἡ χάρις καί τό ἄπειρον ἔλεος, σύν τῇ παρ' ἡμῶν εὐχή καί εὐλογία, εἴη μετά πάντων ὑμῶν.

Ἐν ,α ω μ η΄, τῇ κε΄ Αὐγούστου. Ἐν Ρόδῳ.

26/† Ὁ Ρόδου Ἰάκωβος, ἐν Χ(ριστ)ῷ εὐχέτης Ὑμῶν».

3) Παρατηρήσεις

Φαίνεται ὅτι τελικά ὁ Ἀρχιμανδρίτης Νεόφυτος, παρά τούς ἀρχικούς ἐνδοιασμούς του, ὑπήκουσε στίς ἐκκλήσεις τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Ἰακώβου καί μετέβη στή Ρόδο. Ἐκεῖ τόν ἐνημέρωσε προσωπικῶς γιά τά δημιουργηθέντα προβλήματα μεταξύ τῆς Κοινότητος τῆς Νισύρου καί τῆς Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς καί ὕστερα ἀπό τούς κατάλληλους χειρισμούς τό θέμα ἐθεωρήθη λῆξαν.

Ὁ Μητροπολίτης διόρισε καί πάλιν τόν Νεόφυτο ὡς Ἀρχιερατι-

195. Κανονικά, τά: Τά δικαιώματα, τά ὁποῖα εἰσέπραττε ὁ Μητροπολίτης ἤ οἱ ἱερεῖς, πρός χάριν αὐτοῦ, ὅπως δικαιώματα ἀπό τήν ἔκδοση ἀδειῶν Γάμου, ἐπιχορηγήσεις κ.λπ. Μεταξύ ἄλλων ἦταν καί τό λεγόμενον «ραγιαλίκιον, τό», ἤτοι ἀρχιερατική ἐπιχορήγηση πρός τόν Μητροπολίτην Ρόδου. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 370.

κόν του Ἐπίτροπον στή Νίσυρο καί ὡς Ἡγούμενον στή Μονή τῆς Σπηλιανῆς, τόν ἐφοδίασε μέ τό παρόν του Γράμμα καί ὁ Νεόφυτος φέροντας αὐτό ἐπέστρεψε στή Νίσυρο, ὅπου συνέχισε νά ἀσκεῖ ὅπως καί προηγουμένως τά καθήκοντά του.

XXVI. ΔΩΡΗΤΗΡΙΟΝ ΑΜΠΕΛΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΑΝΑΓΙΑΝ ΣΠΗΛΙΑΝΗΝ: 19-09-1848[196]

1) Περίληψη

Ἡ Εἰρήνη Χατζηκονταρῆ καί ὁ σύζυγός της Διακοκωνσταντῖνος-Κορδιστός, κάτοικοι Νισύρου, μέ δικήν των θέληση δωρίζουν ἕνα ἀμπέλι στή Μονή τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς, διά ψυχικήν των σωτηρίαν καί πρός πίστωση αὐτῆς τῆς δωρεᾶς συντάσσεται τό ἔγγραφο αὐτό.

2) Κείμενο

«1/Ἡ κάτ[ωθι] ὑποφαινομένη Εἰρήνη 2/Χ(ατζη)κονταρῆ[197], μετά τοῦ συζύγου μου 3/Δι(ακο)κωνσταντίνου Κορδιστοῦ, δηλοποιοῦμεν 4/διά τοῦ παρόντος μας, ὅτι ἀφιερώνο5/μεν εἰς τήν ἐν Μανδρακίῳ Παναθ6/γίαν Σπηλιανήν, διά ψυχικήν μας σω7/τηρίαν τό ἀμπέλιόν μας εἰς τοῦ Ρούκ8/κη[198], κείμενον μεταξύ πα(πᾶ) Νικόλ(α) 9/Καμαρινοῦ[199] καί Χ(ατζη)νικόλα Χ(ατζη)γιαννά10/κη[200], τό ὁποῖον, ὡς ψυχικόν μας ἀφιέ11/ρωμα, δέν θέλει ἔχειν τό δικαίωμα 12/κανείς τῶν κληρονόμων μας, νά τό 13/ἀποσπάση ἀπό τήν Παναγίαν Σπηλια14/νήν.

Ὅθεν δέδοται παρ' ἡμῶν τό πα15/ρόν ἐνυπόγραφον, εἰς τήν παρακαταθή16/κην τῆς Παναγίας, δι' ἔνδειξιν καί ἀσφάλ17/ειαν.

18/Ἐν Νισύρῳ, τήν 19. Σ(επτεμ)βρίου 1848.

19/Κω<ν>σταντῆς Κορδιστός καί ἡ συ<μ>βία μου, μέ θέλησίν μας.

20/Ὁ τοῦ παρόντος Γραφεύς Ν(ικόλαος) Ξένος»[201].

3) Παρατηρήσεις

Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι πρώτη στό ἔγγραφο αὐτό ἀναφέρεται καί μάλιστα μέ τό πατρικό της ἐπώνυμο, ἡ Εἰρήνη Χατζηκονταρῆ,

196. Σ. Α., τ. Α΄ (1999), σ. 208.

197. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 489, 515.

198. Ρούκκη, στοῦ: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 191, 192, 1319.

199. Παπᾶ-Νικόλας Καμαρινός. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 73, 90.

200. Χατζῆ-Γιαννάκης: Οἰκογένεια. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 421, 428, 673.

201. Νικόλαος Ξένος (= Νικόλαος Σακελλαρίδης), υἱός τοῦ παπᾶ Ἰωάννη Σακελλαρίου ἤ Σακελλαρίδη, Νοτάριος.

ἡ ὁποία φαίνεται νά εἶχε καί τήν πρωτοβουλία στή σχετική δωρεά. Αὐτό μεταξύ ἄλλων φανερώνει, ὅτι ἡ θέση τῆς γυναίκας στήν τότε κοινωνία τῆς Νισύρου ἦταν σχεδόν ἰσότιμη μέ ἐκείνη τοῦ ἄνδρα ἤ καί σέ ὁρισμένες περιπτώσεις ἀνώτερη ἀπό ἐκείνη τοῦ ἄνδρα.

XXVII. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 3-10-1848[202]

1) Περίληψη

Ὁ Χατζηνικόλας καί ἡ συμβία αὐτοῦ Μαρία ἀπεφάσισαν νά δώσουν τήν κόρην των Ἄννα ὡς σύζυγον στόν Ἰωάννη Οἰκονόμου καί τήν προικοδοτοῦν μέ τά κινητά καί ἀκίνητα, τά ὁποῖα περιλαμβάνονται στό Προικοσύμφωνο αὐτό.

2) Κείμενο

«1/Σήμερον ἠθελήσαμεν ἡμεῖς, <ἐγώ, ὁ> Χ(ατζη)νικόλας, μετά τῆς συζύγου 2/μου Μαρίας, διά νά νυμφεύσωμεν τήν θυγατέρα μας Ἄνναν, 3/μετά τοῦ Ἰω(άννου) Οἰκονόμου καί δή πρῶτον τούς δίδομεν τῶν γεννητόρων 4/ἡμῶν εὐχήν. Εἶτα προικοδοτοῦμεν αὐτούς, εἴ τί μοι ὁ Θεός ἐδω5/ρήσατο, ἀμπέλια καί χωράφια, ὅλα τῆς κόρης μας τῆς Ἄννας.

6/Πλήν κρατίζομεν παντελῶς τά κομμάτια εἰς τό Ἄργος, εἰς τά Λαμπά7/δια καί τό λάκκωμά τζη εἰς τό Πορτί, εἰς τόν Λάκκον τό ραχίν καί εἰς τόν 8/Βασουλᾶ[203] τό ραχίν καί εἰς τήν Ἁγίαν Μαρίναν ἕν κομμάτι καί 9/εἰς τούς Λάκκους τά κομμάτια καί εἰς τό Κουνάρι τά κομμάτια καί εἰς τόν 10/Κόλονα[204] τό ἀμπέλι, διά χάριταν τοῦ υἱοῦ μας.

Καί ἀκόμα κρατίζομεν 11/εἰς τό Καλύβι τήν τάβλαν, ἀκόμα κρατίζομεν εἰς τόν Σταυρόν τό 12/ἀμπέλιον, ἀκόμα κρατίζομεν γεροντομοίρι εἰς τόν Ἅγιον Γε13/ώργιον τά κομμάτια μέ ταῖς συκαῖς καί εἰς τό Λακκί τό ἀμπέ14/λι ταῖς ἀρουδάφναις[205]. Αὐτά τά δύο πράγματα τά κρατίζομεν ἕως 15/νά ζοῦμεν καί τά δύο μέρη καί μετά θάνατόν μας, νά τά παίρνη 16/πάλιν ἡ κόρη μας ἡ Ἄννα.

202. Σ. Α., τ. Α΄ (1999), σ. 209-210.

203. Βασουλᾶς, ὁ = Φασουλᾶς, τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1048.

204. Κόλονας, ὁ: τοπ.

205. Ἀρουδάφνη, ἡ: Πρόκειται προφανῶς γιά τόν θάμνο «Ροδοδάφνη, ἡ», ἡ ἐπίσημος ἐπιστημονική βοτανολογική ὀνομασία τῆς ὁποίας εἶναι «Νήριον τό ὀλέανδρον, τό» (Nerium oleander), κοινῶς πικροδάφνη, σφάκα καί φυλλάδα (Κρήτη).

Ἀκόμα τῆς γράφομεν εἰς ταῖς Βάσσαις 17/κρεπτήν μίαν, μέ ἀγγεῖα τρία καί εἰς τόν Καντηλαναύτην[206] περικάλυμ18/μα δύο ἀγγεῖα καί στάμναν μίαν, εἰς τό Λακκί, εἰς τοῦ Παλάμου[207] στέρναν 19/μίαν, εἰς τό Ἄργος, εἰς τό Τριάλλι, στέρναν μίαν καί νά πίνη καί ἡ Καλή, 20/ ἕως νά ζῆ καί ἔπειτα πάλιν τῆς κόρης μας τῆς Ἄννας. Καί εἰς 21/τήν Γλάστραν ἡ στέρνα καί ἕτερη ἡ μισή ὁποῦ ἔχομεν εἰς τοῦ Στα22/ μάτην καί αὐταῖς τῆς Ἄννας. Καί εἰς τόν Κουτσουάδην[208] ἡ στέρνα.

23/Τά σπίτια εἰς τό Λαγκάδι, ὡς καθώς εὑρίσκονται, πλήν κρατίζο24/μεν τό ἀπέξω σπιτάκι παντελῶς μέ τήν στέρναν καί νά πίνη25/καί ἡ κόρη μας Ἄννα, ἕως νά ἔχη κάτω. Ἀκόμα τῆς γράφομεν κρεβ26/βατοστρώσιν ἕνα, στρῶμα ἕνα, σεντόνια τέσσερα, τρία μαξελάρια 27/καί δύο φουστάνια, πλεκτά τέσσερα, σκέπες τέσσαρες, μουστουχιάν[209] μίαν, 28/ἀσημικόν – μαλαματικόν ὡς εὑρίσκεται, πλήν κρατίζομεν ἕνα ἅλυ29/σίδι καί μίαν βελόναν μικράν καί δύο σκούφιες, τρία εἰκονίσματα, 30/πάγκον ἕνα, μύλους δύο, ζευγάρι ἕνα, καί ἀγελάδα μίαν, 31/καί τό πρῶτον δαμάλι δικόν μας καί δύο σκροφαντίδες[210], ἀξίνες δύο, λούρα 32/ζυγή μία καί (ὑ)νία δύο, τό κελλάρι εἰς τό Κάστρον μέ ἀγγεῖα τέσσερα, 33/τόν κῆπον μας καί κρατίζομεν γεροντομοίρι τόν μισόν, τοῦ δρόμου 34/τό μέρος.

35/Γράφω καί ἐγώ, ὁ Χ(ατζη)νικόλας τῆς θυγατέρας μας τῆς Ἄννας, με36/λίσσια τρία[211] καί μίαν βελόναν μεγάλην καί ἕνα ἀγγεῖον εἰς ταῖς 37/Βάσαις καί τήν εὐχήν μας.

38/Δίνω καί ἐγώ, ἡ θεία του ἡ Καλή, τοῦ ἀνεψιοῦ μου τοῦ Ἰωάννου 39/τό σπίτι μας εἰς τόν Κόλονα, ὡς ἔχει, νά καθούμεθα μέσα ἕως νά ζοῦμε, 40/ὑποκάμισα ἀνδρικά 24 καί πετζέτες 2, ἕνα [----------], 41/μαξελάρι ἕνα, καμουχάν ἕνα.

42/Τῇ 3ῃ Ὀ(κτω)βρίου 1848.

43/Ὁ Δήμαρχος Χ(ατζῆ)-Ἀντωνίου

---

206. Καντηλαναύτην, στόν: Τοπωνύμιο (;).

207. Παλάμου, στοῦ: Τοπωνύμιο.

208. Κουτσουάντος ἤ κουτσουάτος, ὁ = Ἡ ἀρσενική πέρδικα. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1231.

209. Μουστουχιά, ἡ: Γυναικεῖα μαντήλα. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 261, 262, 700.

210. Σκροφαντίδα, ἡ = Θηλυκό γουρούνι.

211. Συχνά ἀναφέρεται στά Προικοσύμφωνα τῆς Νισύρου, ὅτι ἡ νύμφη προικοδοτεῖται καί μέ μελίσσια. Ἡ μελισσοκομία ἠσκεῖτο καί κατά τήν ἐποχή τῆς Τουρκοκρατίας, τόσο στή Νίσυρο, ὅσο καί στά ἄλλα νησιά τοῦ Αἰγαίου Πελάγους. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 329-330.

44/Σακελλάριος
45/Νικόλαος Νικολόπουλος
46/Διακονικόλαος Βασουλαρῆς[212], παρών
47/Γεώργιος Παρθένης[213], παρών
48/Χ(ατζῆ)-Γεώργιος Σαμιώτης, παρών
49/Πα(πᾶ) Νικολῆς Σακελλάρης, παρών
50/Κωνσταντῖνος Φουκᾶς, παρών
[Ὑποσημείωση]:
51/Ἴσον 52/Ἐγκλαβή, τοῦ Ἰωάννου 53/Οἰκονόμου[214]/1848».

3) Παρατηρήσεις

Καί τό Προικοσύμφωνο αὐτό ἀκολουθεῖ τόν καθιερωμένο τύπο συντάξεως Προικοσυμφώνων στή Νίσυρο. Οἱ γονεῖς τῆς νύμφης εἶναι εὐκατάστατοι καί προικίζουν τήν κόρην των Ἄννα μέ πολυάριθμα κινητά καί ἀκίνητα. Δέν ἀναφέρεται ὁ γραφέας τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ.

XXVIII. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 17-10-1848[215]

1) Περίληψη

Ἡ πρεσβυτέρα Διακοαντωνίου, τῆς ὁποίας δέν ἀναφέρεται τό βαπτιστικό ὄνομα καί πού εἶναι χήρα, ἀποφασίζει νά ὑπανδρεύσει τήν κόρη της Καλή. Δέν ἀναγράφεται τό ὄνομα τοῦ γαμβροῦ. Ἡ μητέρα προικίζει τή θυγατέρα της μέ κινητά καί ἀκίνητα, τά ὁποῖα καταγράφονται στό Προικοσύμφωνο αὐτό.

2) Κείμενο

«1/Ἀποφάσισα ἐγώ, ἡ παπαδιά Διακοαντωνίου[216], διά 2/νά κάνω γάμον τῆς θυγατρός μου Καλῆς καί 3/δίδω μέ εὐχαρίστησίν μου, τό ὅτι μέ ἤθελε 4/φωτίση ὁ Πανάγαθος Θεός καί ἡ εὐχή τῶν 5/γονέων μου:

Ἀμπέλια, χωράφια ἀργά[217] καί 6/καματερά[218], πλήν κρατίζω παντε-

212. Διακονικόλας Βασουλαρῆς = Διακονικόλας Φασουλαρῆς. Νικόλαος Φασουλαρῆς, υἱός τοῦ παπᾶ Κωνσταντίνου. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 735, 779.
213. Γεώργιος Παρθένης τοῦ Ἐμμανουήλ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 421, 460.
214. Ἰωάννης Οἰκονόμου. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 758, 824, 884.
215. Σ. Α., τ. Α΄ (1999), σ. 211-212.
216. Παπᾶ Νικόλαος Διακαντώνης. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 482.
217. Ἀργά: Μή καλλιεργημένα.
218. Καματερά: Καλλιεργημένα.

λῶς εἰς τόν Κόλονα 7/δύο κομμάτια διά χάριταν τοῦ Ἡγουμένου, κρατίζω 8/καί εἰς τήν Κοφθάκαν[219] τά κάτω κομμάτια γερον9/τομοίριν καί Τεσ(σ)άρου[220] κρατίζω λύτια γερον10/τομοίρι καί δύο κοιλά κριθάρι νά μέ δίδουν 11/τόν καθέκαστον χρόνον καί εἰς τήν Ράχην 12/τόν ἀγράμιθα γεροντομοίριν. Κρατίζω καί εἰς τά Κόρακος 13/Κομμάτια[221] τόν ἀγράμιθα, εἰς τό ἀλώνι ἀπό πάνω, 14/γεροντομοίριν.

Ὑπόσχομαι καί ἐγώ, ὁ γαμπρός, 15/νά βάνω τίς καζανιές τῆς πεθερᾶς μου 16/ὡς νά ζῆ.

Στίς Βάσσες κρεπτή μία, μέ ἀγγεῖον 17/ἕνα γανίτην, στήν Ράχη κρεπτή μία, μέ 18/ἀγγεῖον κρασικόν ἕνα, ρακερά δύο, στήν Κο19/φτάκα, γιστέρνα μία, στήν Ράχην, γιστέρνα μία, [εἰς τά] 20/Λαγκάδια, γιστέρνα μία. Τό κελλάρι εἰς τό Κάστρο 21/μέ στάμνες 2, τά σπίτια εἰς τήν Καθολικήν, ὡς 22/εὑρίσκονται, κρεββατόστρωσιν μία, στρῶμα ἕνα, 23/σεντόνια τρία καί ἕν πανωσέντονο, μαξελάρια 24/τέσσερα, σκέπες τρεῖς, μεγάλη μία καί δύο μικρές, 25/[ἀσημικόν – μαλαματικόν ὡς εὑρίσκεται].

26/βέργες σκλέτενες ζευγάρια 6, 6 μαργαριταρένιες 27/ζευγάρια 2, βελόνα μεγάλη 1, ἄλεση μέ τό μαλα28/ματι(κόν) ἕνα, ποκάμισα γυναικεῖα 12, τηγάνι ἕνα, 29/μύλους ζευγάριν ἕνα, ζευγάρι ἕνα[222], ἀρεστόν 30/ἕν θῆλυ, ὄνον ἕν(α), μουχθερά δύο θήλη, (ὐ)νία δύο, 31/λούρα ζευγάρι ἕν, ἀξίνες τρεῖς, πλεκτά 3, μεγάλες 32/σκούφιες 2, εἰκόνισμα 1, τόν Ἅγιον Γεώργιον 33/καί ἕνα μπάγκον καί τά σπίτια εἰς τό Κομμάτι 34/καί δύο φλουρία, εἰκοσάρια νέα, γρόσια 40, 35/κατά τήν Διαθήκην τοῦ πατέρα της. Τό χωράφι εἰς τό 36/Ἄργος, εἰς τήν Ἀκρωτήραν[223], εἰς τό Λακκίν τό χωράφι, εἰς τήν 37/Ποταμίαν καί εἰς τήν Μπυργά[224] τό κάτω χωράφιν.

38/Φουστάνιν ἕν.

Ταῦτα καί ἡ εὐχή μου.

39/Ἔτος 1848. Ὀκτωβρίου 17.

40/Χ(ατζῆ)-Δημήτρης, παρών

219. Κοφθάκ ἤ Κοφτάκα, ἡ: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 190, 192, 1362.

220. Τεσσάρου, στοῦ: Τοπωνύμιο.

221. Κόρακος Κομμάτια, στά: τοπ. στό Ἄργος. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 190, 192, 198, 212, 678, 884.

222. Ζευγάρι ἕν = ἕνα ζευγάρι βόδια γιά τήν καλλιέργεια τῶν ἀγρῶν.

223. Ἀκρωτήραν, στήν: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 102, 182, 1343.

224. Εἰς τήν Μπυργά: Προφανῶς στήν Πυργά ἤ ὀρθότερα «εἰς τά Πυργά».

41/Χ(ατζῆ)-παπᾶ Νικήτας[225], παρών
42/Χ(ατζῆ)-Μιχάλης Λογοθέτης, παρών
43/Βασίλειος Δημητρίου, παρών
44/Κων(σταντῖ)νος, παρών
45/Διά τόν ἀγράμματον Ἰάκωβον, αὐτάδελφόν της, τοῦ 46/ὑπογράφω ἐγώ, ὁ Νικόλαος Μιχαήλ Κλέας[226].
47/Ὁ γράψας Γεώργιος Μαντοῦς[227] καί κατά τήν [----------]»[228].

3) Παρατηρήσεις

Τό κείμενο εἶναι σχετικά σύντομο, σέ σχέση μέ ἄλλα Προικοσύμφωνα τῆς Νισύρου. Δέν ἀναγράφεται τό ὄνομα τοῦ γαμβροῦ. Γραφέας τοῦ Προικοσυμφώνου αὐτοῦ εἶναι ὁ Γεώργιος Μαντοῦς.

ΧΧΙΧ. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 1-01-1849[229]

1) Περίληψη

Ὁ Κωνσταντῆς (Καμπανῆς) τοῦ Μιχάλη καί ἡ σύζυγός του Καλή, ἀπεφάσισαν νά ὑπανδρεύσουν τή θυγατέρα των Εἰρήνη καί τήν προικίζουν μέ κινητά καί ἀκίνητα, τά ὁποῖα περιλαμβάνονται στό Προικοσύμφωνο αὐτό.

2) Κείμενο

«1/[Προικο]σύμφωνον τοῦ Κωσταντῆ [Καμπανῆ][230] τοῦ Μιχάλη καί <τῆς> συζύγου αὐτοῦ Καλῆς, 2/τοῦ Καμπανῆ, ὅτι ἠθελήσαμεν νά παντρέψομεν τήν 3/θυγατέραν μας Εἰρήνην, <καί> μέ εὐχαρίστησίν μας, νά τήν 4/προικίσωμεν.

Δίδω της <εἰς> τοῦ Δαμαλᾶ[231] τρεῖς ταύλες, εἰς τό 5/Παραδείσιν

225. Χατζῆ-παπᾶ-Νικήτας: Σέ Προικοσύμφωνο τῆς 4-10-1857 ὑπογράφει ὡς μάρτυς: «Χαζῆ-παπᾶ-Νικήτας Σακέλιως παρόν». Τσιρπανλῆς 2018, σ. 728.

226. Παπᾶ Νικόλαος Μιχαήλ Κλέας. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 501, 508.

227. Γεώργιος Μαντοῦς: Θεῖος τῆς Μαρίας Νικολάου Ἀνδρουλῆ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 338, 792. Βλ. ἐπίσης: Παπᾶ Γεώργιος Ἰωάννου Μαντοῦς, πρωτοπρεσβύτερος. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 495.

228. Ἐλλείπει τουλάχιστον μία σειρά. Ἔχει ἀποκοπεῖ κατά τή φωτογράφιση τοῦ χειρογράφου αὐτοῦ.

229. Σ. Α., τ. Α΄ (1999), σ. 213.

230. Κωνσταντῖνος Μιχαήλ Καμπανῆς: Οἰκογένεια Καμπανῆ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 690.

231. Δαμαλᾶ, στοῦ: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 194, 210.

τό κάτω ἀμπέλι, εἰς τόν Ἅγιον Γρηγόριον 6/τό χωράφιν μέ τήν ἐλιάν καί εἰς τήν Κοφτάκα[232] τό χω7/ράφιν, εἰς τό Ἄργος τόν καταγρόν, εἰς τό Μισόπυργον 8/τό λάκκωμα, τήν ἄκραν τά κομμάτια, εἰς τήν Κα9/μάραν δύο ταύλες, εἰς τόν Ἀκρεμνόν τό λάκκωμα, 10/εἰς τόν Κοκκινόματον[233] τό χωράφιν μέ τήν 11/ἀποστροφήν καί εἰς τό Λιμενάριν ταῖς συκές.

12/Δίδω τους τόν κῆπο, τήν μίαν μεριάν καί τό σπίτιν, 13/ὡς καθώς εὑρίσκεται καί τόν πάγκον καί ἕνα 14/ζευγάρι βόδια. Δίδω τους καί ἕνα ζευγάρι βέργες 15/καί ἕναν λαιμόν καί ἕνα ζευγάρι φουσκιά 16/καί δύο ἀγγεῖα εἰς τό Δαφνί. Μουχτερά δύο, ἄρσεν 17/καί θῆλυ καί μίαν ἀξίνην καί μίαν ζυγιάν 18/λούρα καί δύο (ὐ)νία, σεντόνια τέσσερα, μαξελάρι19/α πέντε, σκούφιες δύο, μπλεχτά δύο, σκέπες δύο, 20/μουστουχές πέντε, πουκάμισα ἕντεκα, πεσκίρια 21/πέντε, μύλους ζευγάρια δύο καί μίαν τέζερην.

22/Πλήν κρατίζω τό μικρόν σπίτιν τῆς Ἄννας, 23/ἄν παντρεφθῆ δικόν της καί ἄν δέν παντρεφθῆ, νά 24/τό ἐξουσιάζει ἡ κόρη μου ἡ Εἰρήνη. Ἀκόμα κρατίζω καί 25/τρία ἀγγεῖα, κρούπια μικρά, ἀκόμα κρατίζω 26/νά πίνω νερόν ἀπό τήν γιστέρναν μου, ὅσον ζῶ.

27/1849, Ἰ(α)νουαρίου 1.

28/Πα(πᾶ) Χαζῆς Φωτιάδης[234], παρών

29/Μιχάλης τοῦ Δημητρίου, παρών

30/Ὅχι ἄλλον καί ἡ εὐχή μας καί πάντων 31/τῶν Ἁγίων. Ἀμήν.

32/Γεώργιος ἀδερφός της, παρών».

3) Παρατηρήσεις

Τό Προικοσύμφωνο αὐτό παραλλάσσει τῶν ἄλλων γνωστῶν Προικοσυμφώνων τῆς Νισύρου τῆς ἐποχῆς αὐτῆς (μέσων 19ου αἰ.) καί χαρακτηρίζεται ἀπό συντομία καί λιτότητα. Δέν ἀναγράφονται στήν ἀρχή τοῦ ἐγγράφου τά τυπικά, τά ὁποῖα ἀναφέρονται κατά κανόνα στά περισσότερα Προικοσύμφωνα καί ἀπουσιάζουν τό ὄνομα καί τό ἐπώνυμο τοῦ γαμβροῦ. Ἐπίσης δέν ἀναφέρεται ὁ συντάκτης καί γραφέας τοῦ Προικοσυμφώνου αὐτοῦ.

232. Κοφτάκα, στήν: τοπ., Κοφτάκα Ἐπάνω καί Κοφτάκα Κάτω. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1251.

233. Κοκκινόματον, στόν: τοπ. στό Ἄργος. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 187, 192-194.

234. Παπᾶ Χαζῆ Φωτιάδης: Οἰκογένεια Φωτιάδη. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 46, 427.

ΧΧΧ. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 10-01-1849[235]

1) Περίληψη

Ὁ Γεώργιος Ἀνεγνώστης Σακελλαρίου καί ἡ σύζυγός του Ἄννα, ἔχουν μίαν θυγατέρα, ἡ ὁποία ὀνομάζεται Ἀνθοῦσα καί τήν ὁποίαν ἀπεφάσισαν νά ὑπανδρεύσουν μέ τόν Νικόλαον, υἱόν τοῦ Νικήτα Βεζίρογλου καί τήν προικοδοτοῦν, δίδοντάς της τά κινητά καί ἀκίνητα, τά ὁποῖα περιλαμβάνονται στό Προικοσύμφωνο αὐτό.

2) Κείμενο

«1/Τήν 10. Ἰανουαρίου 1849.

2/Ὁ μέν Θεός κατ' ἀρχάς πλάσας τόν ἄν(θρωπ)ον, ἄρσεν καί θῆλυ ἐποί3/ησε πρός τεκνογονίαν, ὅπως δοξαζομένου, δοξάζεται 4/τό πανάγιον Αὐτοῦ ὄνομα. Αὐξάνεσθε δέ καί πληθύνεσθε. 5/Τούτου ἕνεκα καί ἐγώ, <ὁ> Γεώργιος Ἀνεγνώστης Σακελλάριος[236], ἔχων 6/νόμιμον θυγατέρα ὀνόματι Ἀνθοῦσαν[237], ἔγνωκα δοῦναι ἀνδρί, 7/ὀνόματι Νικόλαον Νικήτα Βεζίρογλου[238]. Εἶτα προικοδοτοῦ8/μεν αὐτούς, εἴ τί μοι ὁ Θεός ἐδωρήσατο, πατρικόν καί μητρικόν, 9/εἶτα γράφομεν κατ' ὄνομα: Εἰς τά Παλαιά Μαντριά τό λαγκα10/δάκι, εἰς τό Παλιόκαστρον τό ἀμπέλι, εἰς τήν Ἁγία Τριάδα τά ἔξω 11/κομμάτια, εἰς τόν Ἀγρόν τά κομμάτια, εἰς τήν Ἔμπαση τό κάτω μερίδιον τῆς Σοφίας 12/τοῦ Πασχάλη[239], εἰς τήν Ἁγίαν Μαρίναν δέκα ταύλες, εἰς τόν Ἁρμάν 13/ἕν ἀμπέλιον.

Τά σπίτια εἰς τήν Καμάραν, ὡς καθώς εὑρίσκ14/ονται. κρεββατο-

235. Σ. Α., τ. Α΄ (1949), σ. 214.

236. Γεώργιος Ἀνεγνώστης Σακελλάριος: Ὁ Γεώργιος Ἰωάννου Σακελλάριος ἤ Σακελλαρίου εἶναι ὁ πατέρας τῆς Ἀνθούσας. Τό Ἀναγνώστης ἤ Ἀνεγνώστης ἀποτελεῖ ἐκκλησιαστικό τίτλο, ὁ ὁποῖος δίδεται ἀπό μέρους τοῦ Ἐπισκόπου κατόπιν χειροθεσίας σέ ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι ὕστερα ἀπό αὐτό ἔχουν τό δικαίωμα νά ἀναγιγνώσκουν τά διάφορα ἀναγνώσματα στόν ναό κατά τή διάρκεια τῶν Ἱερῶν Ἀκολουθιῶν καί τή Θεία Λειτουργία καί νά ψάλλουν.

237. Ἀνθοῦσα Γεωργίου Σακελλαρίου, Τσιρπανλῆς 2018, σ. 531, 641, 116-1119, 1225.

238. Νικόλαος Νικήτα Βεζίρογλου, Τσιρπανλῆς, 2018, σ. 531, 532, 1044, 1118-1119. Βεζίρης, ὁ: Προέρχεται ἀπό τά τουρκικά καί τά ἀραβικά = Ἀνώτατος διοικητικός καί πολιτικός ἄρχοντας τῶν μουσουλμανικῶν κρατῶν τῆς Ἀνατολῆς, μέ ποικίλες ἁρμοδιότητες ἀνά χώρα καί ἐποχή. Μέγας Βεζίρης = Μέ αὐξημένες ἁρμοδιότητες σέ διοικητικό, στρατιωτικό καί νομοθετικό ἐπίπεδο, κάτι ἀντίστοιχο πρός τό ἀξίωμα τοῦ Πρωθυπουργοῦ.

239. Πασχαλῆ ἤ Πασκαλῆ ἤ Πασχάλη: Οἰκογένεια. Τσιρπανλῆς, 2018, σ. 690.

στρώσι ἕν, καί σεντόνια πέντε, στρῶμα ἕνα, μαξε15/λάρια πέντε, σκέπες τέσσερες, μουστουχές δύο, ὑποκά16/μισα γυναικεῖα δεκαπέντε, πεσκέτες πέντε, στρώματα 17/τέσσαρα, πάγκον ἕνα, σενδούκιον ἕν, δύο εἰκονίσματα, 18/μία τέζερη, ἕνας ταβάς, βέργες ζευγάρια δύο, μαργαριταρένιες, 19/τέσσαρες σκλέτενες, μία βελόνα, ἁλυσίδα μίαν, λαιμόν ἕνα, 20/ἕν ζεῦγος κουμπιά, ἀξίνες τρεῖς, λούρα ζυγιάν μίαν, ὑνίον ἕνα, 21/τρεῖς στάμνες, δύο κρασερές καί μία ρακιακή, κήπον ἕν, ἕν κελλάριν, 22/ὡς καθώς εὑρίσκεται, ἕνας μύλος καί χίλια ἑκατόν γρόσια καί ἡ εὐχή 23/μας.

24/Γεώργιος Ἀνεγνώστης Σακελλάριος, γράφω μέ τήν εὐχή μου τά ἄνωθεν.

25/Νικόλαος αὐτάδελφός του[240]

26/Χ(ατζῆ) Μιχαήλ Γερασίμου

27/Ἀντώνιος Λιβιτζῆς[241], παρών

28/Διακονικόλαος Γρηγορίου

29/Φραζῆς».

3) Παρατηρήσεις

Τό Προικοσύμφωνο διατηρεῖ τόν συνηθισμένο τύπο ἐγγράφων τοῦ εἴδους αὐτοῦ καί διακρίνεται γιά συντομία καί λιτότητα. Τά κινητά καί ἀκίνητα, μέ τά ὁποῖα οἱ γονεῖς προικοδοτοῦν τήν κόρη των εἶναι σχετικά περιορισμένα. Δέν ἀναφέρεται ὁ γραφέας αὐτοῦ.

XXXI. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 10-01-1849[242]

1) Περίληψη

Ὁ Διακο-Γεώργιος Ἰωάννου Σακελλάριος ἤ Σακελλαρίου καί ἡ σύζυγός του Ἄννα, ἀπεφάσισαν νά ὑπανδρέψουν τήν κόρην των

240. Νικόλαος Ἰωάννου Σακελλάριος ἤ Σακελλαρίου.

241. Τό ἐπώνυμο «Λιβιτζῆς» ὑποδηλοῖ προφανῶς καταγωγή ἀπό τό Λοιβήσιον ἤ Λοιβήσι, οἰκισμό τῆς ΝΔ Μικρᾶς Ἀσίας, ὁ ὁποῖος κεῖται πλησίον τῆς Μάκρης (σημερινοῦ Fethiye). Μέχρι καί τό 1922 τό Λοιβήσι κατοικεῖτο ἀποκλειστικά ἀπό περισσότερες χιλιάδες Ἕλληνες Χριστιανούς Ὀρθόδοξους. Οἱ κάτοικοι αὐτοῦ, συνεπείᾳ τῆς Μικρασιατικῆς καταστροφῆς καί λόγῳ τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν πληθυσμῶν μεταξύ Ἑλλάδος καί Τουρκίας (1922-1924) ἐγκατέλειψαν τόν οἰκισμό καί ἦλθαν ὡς πρόσφυγες στήν Ἑλλάδα. Τό Λοιβήσι ἔκτοτε παραμένει ἀκατοίκητο, ὅμως διατηρεῖται σέ καλή σχετικῶς κατάσταση καί εἶναι ἐπισκέψιμο. Ἰ. Βολανάκης, *Ἀρχαιότητες Μικρᾶς Ἀσίας* 2020, σ. 439-444.

242. Σ. Α., τ. Α΄ (1999), σ. 215.

Ἀνθοῦσαν μέ τόν Νικόλαο, υἱό τοῦ Νικήτα Βεζίρογλου καί τήν προικοδοτοῦν μέ τά κινητά καί ἀκίνητα, τά ὁποῖα περιλαμβάνονται στό Προικοσύμφωνο αὐτό.

2) Κείμενο

[Ἔχει τεθεῖ κυκλική σφραγίδα τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς]
«1/Ἐν Νισύρῳ, τῇ 10. Ἰανουαρίου 1849.

«2/Ὁ μέν Θεός κατ' ἀρχάς πλάσας τόν ἄνθρωπον, *«ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησε»*[243] πρός τεκνο3/γονίαν, ὅπως διασωζομένου δοξάζεται τό Πανάγιον Αὐτοῦ ὄνομα. *«Αὐξάνεσθε 4/καὶ πληθύνεσθε»*[244], ὡς οἷος αὐτούς ἐνετείλατο.

Τούτου ἕνεκα καί ἐγώ, ὁ Διακο-Γεώργιος Σα5/κελλάρης καί ἡ σύζυγός μου Ἄννα, ἔχομεν κόρη, νόμιμον θυγατέρα, ὀνόματι Ἀνθοῦσα, 6/ἔγνωμεν ἀνδρί νομίμῳ ἐκδοῦναι αὐτῆς, *«Τίμιος γὰρ φησὶν ὁ γάμος καὶ ἡ κοίτη 7/ἀμίαντος»*[245], τόν Νικόλαον, υἱόν τοῦ ποτέ Νικήτα Βεζίρογλου.

Καί δή πρῶτον δίδομεν 8/τῶν γεννητόρων ἡμῶν εὐχήν. Εἶτα προικοδοτοῦμεν αὐτούς, εἴ τί μοι ὁ Θεός ἐδωρή9/σατο, πατρικά καί μητρικά μας: Εἰς τά Παλαιά Μα{μα}νδριά τό λαγκαδάκιν, εἰς τό 10/Παλαιόκαστρον τό ἀμπέλιν, εἰς τήν Ἁγίαν Τριάδα τά ἔξω κομμάτια, εἰς τόν Ἀγρόν 11/τά κομμάτια, εἰς τήν Ἔμπασιν τό κάτω χωράφιν, τῆς Σοφίας τοῦ Πασκαλῆ, εἰς τήν 12/Ἁγίαν Μαρίνα δέκα ταύλες, τήν κάτω μερέαν καί εἰς τόν Ἀρμάν τό ἀμπέλιν, τά σπί13/τια εἰς τήν Καμάραν, ὡς καθώς εὑρίσκονται, κρεββατοστρώσιν ἕνα, σεντόνια πέντε, 14/στρώμαν ἕνα, μαξελάρια πέντε, σκέπες τέσσερεις, μουστουχές δύο, ὑποκάμισα γυναικεῖα 15/δεκαπέντε, πετζέτες πέντε, μπλεχτά τέσσερα, πάγκον ἕνα, σεντούκιν ἕνα, εἰκονί16/σματα δύο, τέζερον ἕνα, ταβάν ἕνα, βέργες μαργαριταρένιες ζευγάρια δύο, κλέτενες 17/ζευγάρια τέσσερα, σκουλαρίκια ζευγάριν ἕνα, βελόνα μία, ἄλυσιν μίαν, λαιμόν ἕνα, 18/κουμπία ζευγάριν ἕνα, ἀξίνες τρεῖς, λούρα ζευγάριν ἕνα, (ὑ)νίν ἕνα, στάμνες τρεῖς, κῆ19/πον ἕνα, κελλάριν εἰς τό Κάστρον ἕνα, ὡς καθώς εὑρίσκεται, μύλον ζευγάριν ἕνα καί 20/γρ(όσια) χίλια ἑκατόν Ν(ούμερο): 1.100, εἰς ἰδ(ίας) χεῖρας.

243. Γέν. Α΄, 27.

244. Γέν. Α΄, 28.

245. *Εὐχολόγιον τό Μέγα* 1980, σ. 246: «Ἀκολουθία τοῦ Στεφανώματος: *"Καὶ ἴδωσιν υἱοὺς τῶν υἱῶν αὐτῶν, ὡς νεόφυτα ἐλαιῶν κύκλῳ τῆς τραπέζης αὐτῶν"*».

21/Καί ἡμεῖς μέν τά προσόντα ἡμῶν ταῦτα, ὁ δέ Θεός πλουσιόδωρος ὤν, χαρίσατο αὐτοῖς 22/ζωήν εὔθηνον, ὑγιείαν ἀτάραχον καί ἴδοιεν τέκνα τέκνων κύκλῳ τῆς τραπέζης 23/αὐτῶν, προσεπιχορηγών αὐτούς καί ζωήν τήν αἰώνιον.

24/Ὁ τοῦ Ἁγίου Ρόδου Ἐπίτροπος, Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς Ἀρ(χιμανδρίτης) Ν(εόφυτος), γράφω».

3) Παρατηρήσεις

Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι τό Προικοσύμφωνο αὐτό εἶναι περίπου τό ἴδιο μέ τό προηγούμενο, μέ ἐλάχιστες διαφορές ὡς πρός τή γλωσσική διατύπωση καί τήν ὀρθογραφία. Ἐπίσης ἀπό τό τέλος τοῦ παρόντος Προικοσυμφώνου ἐλλείπουν οἱ συνήθεις ὑπογραφές τῶν παρισταμένων μαρτύρων.

Ἀπό τά παραπάνω ἐξάγεται τό συμπέρασμα, ὅτι τό Προικοσύμφωνο αὐτό ἀποτελεῖ πιθανῶς σχέδιο, βάσει τοῦ ὁποίου συντάχθηκε τό προηγούμενο ἐπίσημο καί τελικό Προικοσύμφωνο.

XXXII. ΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ ΤΟΥ ΠΑΤΜΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΝΕΟΦΥΤΟΝ: 14-01-1849[246]

1. Περίληψη

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτμιος ἀποστέλλει τήν ἐπιστολή αὐτή πρός τόν Ἐπίτροπόν του στό Μανδράκι τῆς Νισύρου καί Ἡγούμενον τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο, πρός τόν ὁποῖο ἐκφράζει τή συμπάθειά του, ἐπειδή, ὅπως ἐπληροφορήθηκε ἀπό ἐπιστολή τοῦ Νεοφύτου πρός ἐκεῖνον, ἀπό 30-12-1848, ὁ Νεόφυτος ἀσθενεῖ. Ὁ Μητροπολίτης τοῦ εὔχεται τελεία ἀνάρρωση καί τοῦ γνωρίζει, ὅτι καί ὁ ἴδιος συνεχῶς ἀντιμετωπίζει προβλήματα ὑγείας καί ὅτι ὑποφέρει.

Ἐπίσης ὁ Μητροπολίτης ἀναφέρεται στό θέμα τῆς Μαρίας, κόρης τοῦ Χατζῆ-Μανώλη Κοκκινάκη, ἡλικίας μόλις δώδεκα (12) ἐτῶν, ἀναδεκτής τῆς ἀδελφῆς τοῦ Χατζῆ-Μανώλη, τῆς Κοκκινάκαινας καί υἱοθετηθείσης ὑπ' αὐτῆς. Ἡ νουνά, θεία καί θετή μητέρα Κοκκινάκαινα ἐδώρησε ὁλόκληρη τήν περιουσία της στήν ἀναδεκτή της Μαρία, ὁ δέ πατέρας τῆς Μαρίας καί ἀδελφός τῆς Κοκκινάκαι-

246. Σ. Α., τ. Α΄ (1999), σ. 216.

νας Χατζῆ-Μανώλης, ἀνέλαβε νά παρέχει στήν ἀδελφή του ὡς ἀντάλλαγμα, τά ἀπαραίτητα πρός τή διατροφή της ἐφ' ὅρου ζωῆς.

Ἡ Κοκκινάκαινα φαίνεται νά εἶναι ἄγαμη ἤ χήρα, χωρίς τέκνα καί υἱοθέτησε ἤ ἔλαβε κατά κάποιον τρόπον τήν ἀνεψιά καί ἀναδεκτή της Μαρία ὡς «ψυχοκόρη», ὡς συνήθως λέγεται. Ὅμως ἡ ἴδια δέν ἔχει τό δικαίωμα νά ὑπανδρεύσει τήν ἀναδεκτή καί ἀνεψιά της Μαρία, κόρη τοῦ Χατζῆ-Μανώλη, πρίν ἀπό τήν ἐνηλικίωσή της καί χωρίς τήν ἄδεια τοῦ πατέρα της.

Ἡ Κοκκινάκαινα ὅμως ἔχει ἤδη ἀρραβωνιάσει τήν ἀνήλικη Μαρία μέ ἄνδρα πολύ μεγαλύτερης ἡλικίας καί ἐπιθυμεῖ νά τελέσει τόν σχετικό γάμο. Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος παρατηρεῖ, ὅτι αὐτό εἶναι παράνομο καί ἡ Ἐκκλησία τοιούτου εἴδους ἀρραβῶνες τούς θεωρεῖ ἐπίσης παράνομους καί ἀνυπόστατους. Μόνον ἀφοῦ ἡ Μαρία θά ἐνηλικιωθεῖ καί ὕστερα ἀπό ἀπόφαση τοῦ πατέρα της, εἶναι δυνατόν νά ἀποφασισθεῖ ὁ γάμος μέ ἄνδρα κατάλληλο ὡς πρός τήν ἡλικία καί νά εὐλογηθεῖ ὁ γάμος ἀπό τήν Ἐκκλησία.

Ὁ Μητροπολίτης ἀναφέρεται ἐπίσης στό θέμα τῆς ἀναμείξεως ἱερέων τῆς Νισύρου στά πολιτικά πράγματα καί παρατηρεῖ, ὅτι αὐτό μέν εἶναι ἀνθρώπινο, ὅμως τοῦτο ἀπαγορεύεται ἀπό τούς ἐκκλησιαστικούς κανόνες. Ἐπιπλέον, οἱ κληρικοί δέν πρέπει νά ἀσχολοῦνται μέ τά πολιτικά, διότι τότε εἶναι δυνατόν, νά παράσχουν αἰτία σέ ὁρισμένους, προκειμένου νά τούς κατηγορήσουν καί ἔτσι νά τούς ἐκθέσουν.

Τέλος, ὁ Μητροπολίτης ἐκφράζει τίς εὐχαριστίες του, ἀφ' ἑνός μέν πρός τόν Νεόφυτο, γιά τό ἀποσταλέν ζεμπιλάκι μέ τά ἀμύγδαλα καί ἀφ' ἑτέρου πρός τόν Χατζῆ-Μανώλη Κοκκινάκη γιά τήν ἀποσταλεῖσα μπουκάλα μέ τό κρασί. Τό ζεμπιλάκι καί ἡ μπουκάλα ἐπιστρέφονται κενά στούς ἀποστολεῖς των.

2. Κείμενο

«1/† Ὁσιώτατε Ἀρχιμανδρίτα, Ἡγούμενε τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν Μοναστηρί(ου) τῆς Σπηλιανῆς καί ἡμέ2/τερε Ἐπίτροπε κύρ Νεόφυτε, τέκνον ἡμῶν ἐν Κ(υρίῳ) ἀγαπητόν, τήν Ὁσιότητά σου πατρι3/κῶς εὐχόμεθα. Τό ἀπό 30. τοῦ περασμένου Δεκεμβρί(ου)[247] πρός ἡμᾶς γράμμα σου 4/ἐλάβομεν, ἀπό τό ὁποῖον παρατηροῦμεν μέ λύπην

247. Ἤτοι: τήν 30-12-1848.

μας, ὅτι ἀσθενῆς καί σοί εὐχόμεθα 5/τήν τελείαν ἀνάρρωσιν, ἀλλά καί ἡμεῖς συνεχῶς ἀσθενοῦμεν καί ἕως ὥρας πάσχομεν.

6/Ἑπομένως εἴδομεν καί ὅσα μᾶς ἀνεφέρθη διά τήν βαπτιστικήν τῆς Κοκκινάκαινας[248] 7/Μαρίαν[249], θυγατέρα τοῦ ἀδελφοῦ της Χ(ατζῆ)-Μανώλη, εἰς τήν ὁποίαν, κατά τό ἔγγραφόν σας, 8/ἔδωσε τό πρᾶγμα της, διά νά τῆς δίδη ἀπό τήν ζωοτροφίαν της, δίδοντάς το ὁ ἀδελφός 9/της Χ(ατζῆ)-Μανώλης[250]. Δέν ἔχει ὅμως αὐτή (ἡ Κοκκινάκαινα) καί τήν ἄδειαν, χωρίς τήν γνώμην καί θέλησιν τοῦ πατρός 10/της, νά τήν ὑπανδρεύση ὁπόταν θέλη, ἀλλ' ὅταν φθάση εἰς νόμιμον ἡλικίαν, διότι 11/αὐτή μέν εἶναι δώδεκα χρόνων καί ἐκείνη ζητεῖ νά τήν ὑπανδρεύση μέ ἄνδρα πολλά ἡλικι12/ωμένον, τό ὁποῖον εἶναι παράνομον καί ἐάν ὑπάρχη ἀρραβωνιασμένον, ἐπειδή 13/τόν τοιοῦτον ἀρραβώνα ἡ Ἐκκλησία τόν θεωρεῖ παράνομον.

Διά τοῦτο χρεωστεῖς καί ἡ Ὁσιότης 14/σου, νά τόν διαλύσεις, ἕως τοῦ νά φθάση ἡ κόρη εἰς νόμιμον ἡλικίαν καί τότε ἐκ συμφώνου 15/καί ἡ Κοκκινάκαινα καί ὁ πατήρ τῆς κόρης, νά εὕρωσι ἕναν νέον κατάλληλον εἰς τήν ἡλικίαν, 16/νά τήν ὑπανδρεύσωσι, ἀλλέως πώς δέν τῆς εἶναι συγχωρημένον καί οὕτω θέλη ἐξακολουθήσης.

17/Ἀπό τόν Διάκο Μπογιατζῆ[251] ἐμάθαμεν, ὅτι οἱ αὐτοῦ Ἱερεῖς ἀνακατεύονται εἰς τά πολιτικά[252], διά 18/τοῦτο σοί λέγομεν, ὅτι μολονότι ἀνθρώπινον, κατά τούς ἐκκλησιαστικούς ὅμως κανόνας δέν 19/εἶναι συγχωρημένον, νά ἐπεμβαίνωσιν εἰς τά τοιαῦτα, ἀλλά θέλη τους παρακαλῆς, νά εἶναι 20/περιορισμένοι εἰς τά θρησκευτικά των χρέη, διά νά μήν δίδωσιν αἰτίαν εἰς θέλοντας αἰτίαν 21/κατηγορίας καί τά λοιπά.

Ἐλάβομεν δέ καί τό ζεμπιλάκι μέ τά (ἀ)μύγδαλα, τό ὁποῖον καί 22/σοί ἀντεπιστρέφομεν. Ἐπίσης καί μία μπουκάλα κρασί καί εὐχα-

248. Κοκκινάκαινα: Μαρία, ἀδελφή τοῦ Χατζῆ-Μανώλη Κοκκινάκη, νουνά καί θετή μητέρα τῆς ἀνεψιᾶς τῆς Μαρίας, κόρης τοῦ ἀδελφοῦ της Χατζῆ-Μανώλη Κοκκινάκη. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 593, 776.

249. Μαρία Κοκκινάκη, κόρη τοῦ Χατζῆ-Μανώλη Κοκκινάκη. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 515, 573, 1252, 1254.

250. Χατζῆ-Μανώλης Κοκκινάκης. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 515, 677, 776, 1312.

251. Διακο-Μπογιατζῆς: Οἰκογένεια. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 690.

252. Ἡ παρατήρηση αὐτή τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Ἰακώβου τοῦ Πατμίου δέν εἶναι σαφής. Ἀσφαλῶς πρόκειται γιά ἐνασχόληση ὁρισμένων κληρικῶν τῆς Νισύρου μέ τά πολιτικά, ἀλλά τί ἀκριβῶς ἔκαναν δέν ἐξάγεται ἀπό τό κείμενο. Ἠσχολοῦντο μέ τά πολιτικά σέ ἐπίπεδο Κοινοτικῆς Διοίκησης ἤ σέ ἐπίπεδο Ὀθωμανικῆς Διοικήσεως; Ὁ Μητροπολίτης, ἄνθρωπος συντηρητικῶν ἀρχῶν, ψέγει ὁπωσδήποτε αὐτή τή στάση τῶν ἱερέων καί προσπαθεῖ νά τήν περιστείλει.

ριστοῦμεν. Ταῦτα καί ἐν 23/τούτῳ εὐχετικῶς, εἴης δέ ὑγιαίνων ἐν Κ(υρί)ῳ. ,α ω μ θ΄, τήν 14. Ιανουαρί(ου). Ἐν Ρόδῳ.

24/† Ὁ Ρόδου Ἰάκωβος, ἐν Χ(ριστῷ) εὐχέτης.

25/Ἡ μπουκάλα τό κρασί μᾶς ἐδόθη ἀπό μέρος 26/τοῦ Χ(ατζῆ)-Μανώλη Κοκκινάκη καί εἴπετέ του, 27/νά τό ἠξέρει».

3) Παρατηρήσεις

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτμιος θίγει στήν ἐπιστολή του αὐτή δύο βασικά θέματα, τά ὁποῖα ἅπτονται τῆς ἁρμοδιότητάς του, ἤτοι:

α) Τό θέμα τῆς ἀπαγορεύσεως συνάψεως γάμου ἀνηλίκων. Σύναψη ἀρραβώνων πρό τοῦ γάμου καί μάλιστα ὅταν τό ἕνα μέλος –συνήθως ἡ κόρη– εἶναι ἀνήλικο, εἶναι παράνομος καί δέν ἀναγνωρίζεται ἀπό τήν Ἐκκλησία. Ὁ γάμος ἐπιτρέπεται μετά τήν ἐνηλικίωση τῶν τέκνων καί ὕστερα ἀπό τή σύμφωνη γνώμη τῶν γονέων των. Φαίνεται, ὅτι παλαιότερα συνηθίζετο ἡ σύναψη ἀρραβῶνος πρό τοῦ γάμου καί αὐτός ἐθεωρεῖτο δεσμευτικός, ὅταν μάλιστα εἶχε ἱερολογηθεῖ. Ἕνεκα τοῦ λόγου αὐτοῦ ἀργότερα ἡ Ἐκκλησία ἀπηγόρευσε τήν ἱερολογία τοῦ ἀρραβῶνος καί αὐτό ἰσχύει καί σήμερα. Ὁ ἀρραβώνας θεωρεῖται περίοδος δοκιμασίας καί γιά τούς δύο ὑποψηφίους –γαμβρό καί νύμφη–. Εὐκταῖον εἶναι νά ὁλοκληρωθεῖ ἡ σχέση καί νά εὐλογηθεῖ μέ τήν τέλεση τοῦ γάμου, ὅμως ὁ ἀρραβώνας μπορεῖ καί νά διαλυθεῖ.

β) Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτμιος συνιστᾶ στόν Ἐπίτροπον αὐτοῦ καί Ἡγούμενον τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο, νά προτρέπει τούς κληρικούς τῆς Νισύρου νά μή ἀσχολοῦνται μέ πολιτικές συζητήσεις καί νά μήν ἀναμειγνύονται στά πολιτικά πράγματα, διότι τότε παρέχουν αἰτίας σέ ὁρισμένους, οἱ ὁποῖοι ἀναζητοῦν αἰτίες, νά τούς κατηγορήσουν καί νά τούς ἐκθέσουν.

XXXIII. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 28-01-1849[253]

1) Περίληψη

Ὁ Νικόλαος Μηλᾶς, υἱός τοῦ παπᾶ Γεωργίου, ἐπιθυμεῖ νά ὑπανδρεύσει τήν κόρη του Καλή Μηλᾶ, μέ τόν Μιχαήλ Μελήνη, υἱόν τῆς Ἄννης Διακο-Νικήτα.

Ὁ ἴδιος, ὁ Νικόλαος Μηλᾶς, τοῦ παπᾶ Γεωργίου, μαζί μέ τή σύμ-

253. Σ. Α., τ. Α΄ (1999), σ. 217-220.

φωνη γνώμη τῶν παιδιῶν του, προικίζει τήν κόρη του Καλή, δίδοντάς της ὅλα τά ἀκίνητα, πού εὑρίσκονται στό νησί τῆς Νισύρου καί τά ὁποῖα ἀποτελοῦν ἰδιοκτησία τῆς συζύγου του καί τά ὁποῖα ἀναγράφονται στό Προικοσύμφωνο αὐτό.

Ἐπίσης ἀπό τήν πλευρά τῶν γονέων τοῦ γαμβροῦ καί τῶν συγγενῶν του, τό νέο ζευγάρι προικίζεται πλουσιοπάροχα.

2) Κείμενο

«1/Σύμφωνον Νικολῆ [Μηλᾶ, υἱοῦ τοῦ παπᾶ-Γεωργίου].

2/Στήν σήμερον, ἐγώ, ὁ Νικόλαος [Μηλᾶς], πα(πᾶ)-Γεωργίου υἱός, 3/θέλω νά νυμφεύσω τήν θυγάτηρ[254] μου Καλή[255], 4/μέ τόν υἱόν τῆς Ἄννης Διακο-Νικήτα, ἐπ' 5/ὀνόματι Μιχαήλ[256].

Αὐτοπροαιρέτως ἐγώ δέ καί <τά> 6/παιδιά μου, σύμφωνοι δίδωμεν τό ὅσο πρᾶγμα 7/καί ἄν εὑρίσκεται τῆς γυναικός μου[257], ἀπάνω εἰς τό νησί 8/τῆς Νισύρου, κινητόν τε καί ἀκίνητον, ὅλα τῆς κόρης 9/μου τῆς Καλῆς.

Πλήν κρατίζω εἰς τά Βιγλιά τό λάκκω10/μα, διά χάριταν τοῦ υἱοῦ μου Γεωργίου, τό κομμά11/τι εἰς τήν Ληνούρα[258] παντελῶς καί τήν ταύλαν εἰς τοῦ 12/Καπριάνου[259] καί αὐτήν παντελῶς, εἰς τόν Ἅγιον Σάβ13/βαν τήν κάτω ταύλαν, τήν ἡμίση διά κῆπον 14/καί τόν σπιτότοπον εἰς τοῦ Λαμπαρδῆ καί αὐτόν παντελῶς, 15/αὐτά ὅμως κρατίζω μέ εὐχαρίστησίν μου, ὁποῦ διαλαμβά16/νω ἐγγράφως, πλήν κρατίζω καί διά γεροντομοίρι μου 17/εἰς τόν Τροῦλλον ἀπό τό ἁλώνι καί κάτω καί εἰς τόν Σταυρόν 18/τίς κάτω ταύλες, τίς τέσσερεις καί μίαν συκιάν εἰς 19/τά Καναύχια[260], εἰς τήν ἄκρην, τήν Χαρτοφυλάκινην.

20/Δίδω του στέρνες εἰς τό Ἄργος, εἰς τό Ρυμί[261] 2 καί μίαν περαιτέρω, 21/εἰς τά Λαγκάδια στέρνα μία. Εἰς τόν Τροῦλλον 1 στέρνα,

254. «Τήν θυγάτηρ μου»: Ἀντί τοῦ ὀρθοῦ «τήν θυγατέρα μου».

255. Καλή (Καλλιόπη) Μηλᾶ.

256. Μιχαήλ Μελίνης, υἱός τῆς Ἄννης Διακονικήτα. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 598, 826, 964, 1014, 1016, 1040.

257. Ἡ οἰκογένεια Νικολάου Μηλᾶ προικίζει τή θυγατέρα της Καλή μέ ὅλη τήν περιουσία τῆς μητέρας της.

258. Ληνούρα, τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 199, 201, 1015.

259. Καπριάνου, στοῦ: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 74, 189, 1014-1017.

260. Καναύχια ἤ Καναύκια ἤ Κανάφχια, τά: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 196, 518.

261. Ρυμί, στό: τοπ. στό Ἄργος. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 92, 520, 1015.

22/εἰς τήν Ληνούρα τήν ἀποστροφή καί τήν στέρνα <καί> τήν συκιά, 23/εἰς τόν Τροῦλλον ἡ κατοικία, ὡς εὑρίσκεται καί τήν στέρ24/να, πλήν νά πίνω νερό ἕως νά ζῶ, εἰς ταῖς Βάσσες 25/τήν κρεπτήν, εἰς τόν Κυπριώτην τήν κρεπτήν, 26/μέ ἀγγεῖα κρασικά 2, εἰς τήν Ληνούραν τήν κρεπτήν 27/μέ ἀγγεῖα τρία ἰδικά μου, τό κελλάρι εἰς τό Κάστρο, 28/πλησίον τοῦ Τραμπούλη, μέ κρούπια δύο καί μίαν στάμναν καί ἕν 29/βαρέλι, βόδια ζευγάρι ἕν, ἀρεστόν ἕν, χοίρους δύο 30/ἄρσεν καί θῆλυ, ἀξίνες τέσσερεις, λούρα ζυγές δύο, ὑνία τρία,

//σ. 219:

31/ἕνα κῆπον εἰς τόν Ἅγιον Ἰω(άννην), τόν Χωστόν[262] καί ἕνα πάπλωμα, 32/μύλους ζευγάρια δύο, σκάφην μίαν, τέζερη μίαν, 33/ταβάν ἕν(α), ἀσημικόν – μαλαματικόν, ὡς εὑρίσκεται, ὑπο34/κάμισα γυναικεῖα 15, μαξελάρια 4, σεντόνια τέσσερα, 35/στρώματα 4, σκούφιες 2, σκέπες 4. Γράφω καί ἐγώ, 36/ὁ πατέρας[263], τῆς κόρης μου, τίς ταύλες εἰς τό Ἄργος, εἰς τήν 37/Καμάραν, μέ τήν ἀποστροφήν καί ἕν στρῶμα καί γρόσια ἑκα38/τόν.

Δίδω καί ἐγώ, ὁ γαμβρός, τοῦ πεθεροῦ μου διά χάριν, 39/γρ(όσια) 600, λέγω ἑξακόσια.

Αὐτά δέ ὅπου εἶχα ἔγραφον 40/τῆς κόρης μου καί ἡ εὐχή μου.

41/Δίδω καί ἐγώ, ἡ μητέρα[264], τοῦ υἱοῦ μου τοῦ Μιχάλη, ὅτι μοι 42/εὑρίσκεται: Εἰς τό Λακκί τό πρᾶγμα, ὡς εὑρίσκεται εἰς τήν 43/ἀποστροφήν καί ἀπέξω, τά κομμάτια εἰς τό Ραχί καί τήν ταύλα 44/εἰς τήν Γωνιάν, εἰς τόν Πεύκον τίς κάτω ταύλες, τίς τέσσερεις, 45/εἰς ταῖς Κισίλες[265] τήν ταύλαν, εἰς τόν Ἀρακλῆν τό χωράφι, 46/εἰς τούς Λάκκους τό χωράφιν μέ τήν ἀποστροφήν, ὡς 47/εὑρίσκεται, εἰς τό Καμπί τά κομμάτια καί τόν κῆπον 48/τόν μισόν εἰς τήν Τράπεζαν.

Πλήν, κρατίζω διά γεροντομοί49/ρι, τό Καμπί καί τήν ταύλαν εἰς τό Λακκί τῆς Γωνιᾶς καί τόν 50/Ἀρακλῆ.

Γράφω του καί τά σπίτια εἰς τόν Τροῦλλον, ὡς εὑρίσκον51/ται, μέ πάγκους δύο, πλήν νά εἶναι γεροντομοίρι μου, ἕως 52/νά ζοῦμεν καί τά δύο μέρη, ὑποκάμισα γυναικεῖα 3, 53/σκέπες 2, μουστουχές 3, τίς βέργες μου, ὡς εὑρίσκονται, 54/ζευγάριν μαργαριταρένιον ἕν καί

262. Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χωστός: τοπ., ναΰδριο στούς Κήπους. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 95, 124-126.

263. Ὁ Νικόλαος Μηλᾶς, υἱός παπᾶ-Γεωργίου.

264. Ἡ Ἄννα Διακονικήτα.

265. Κισίλες, στίς: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 194, 198, 1326.

κλέτενες ὀχτώ ζευγάρια 55/καί ἕνα λαιμόν, τήν στέρναν εἰς τόν Τροῦλλον, ὅπου εἶναι μέσα καί τό 56/σπίτι εἰς τόν Ἀρακλῆ {μία}, εἰς τούς Λάκκους μία, εἰς τό Λακκί ἡμισί(α), 57/ἐπειδή εἶναι συμισιάρικη[266], μύλους ζευγάριν ἕν, βόδια ζευγά58/ρι ἕν καί μίαν ζυγή λούρα, (ὐ)νία δύο, ἀξίνες δύο καί μίαν σκρό59/φαν, σεντόνι ἕν μεγάλον, μαξελάρι ἕν, μαντίλες 2, 60/ὑποκάμισα ἀντρίκια 11, τόν ἀέρα εἰς τό Κάστρο διά κελ61/λάρι[267] καί μίαν στάμναν καί ἕν ἀγγεῖον κρασικό ἀπό ταῖς Βάσσαις, 62/καί ἕν κρούπιον.

Δίδω του καί ὅσα εἶναι γνωστά τοῦ πατέρα του, 63/ὅπου θέλη παρουσιαστοῦν ἀπάνω εἰς τό νησί τῆς νήσου 64/Νισύρου, ἀπό μαγαζιάν, καζάνι, ὑποκάμισα, εἰκονίσματα, [κορν]65/νίζες, πράγματα, σεντούκια, ὅλα, ὅσα ὅπου ἤθελαν παρ[ουσιαστῆ] 66/καί τήν εὐχή τοῦ πατέρα καί ἐμέ, τῆς μητέρας του, ζών67/τας προικίζω.

68/Δίδω καί ἐγώ, ὁ θεῖος του Γεώργιος, ἕνα μέρος μου 69/μέ τήν εὐχαρίστησίν μου, μία πουλαρίνα καί ἕν 70/πάγκο καί ἕν κατζάνιον καί ἕν πάπλωμα καί ἡ εὐχή 71/μου.

Διά τοῦτο γέγραπται τό παρόν ἔγγραφον καί 72/δίδεται εἰς τόν Ἐπίτροπον τοῦ Ἀρχιερέως[268], διά νά 73/ἀντιγραφθῆ μέ σειράν καί διά νά ἀσφαλιστῆ μέ 74/τάς ὑπογραφάς καί τήν σφραγίδα.

75/Ἐν Νισύρῳ, τῇ 28. Ἰανουαρίου 1849.

76/Διά τήν ἀγραμματείαν τοῦ πατέρα μου, γράφω 77/ἐγώ, ὁ υἱός του καί ὑποφαίνομαι μέ εὐχαρίστησιν.

78/Γράφω καί ἐγώ, ὁ υἱός του καί ὑποφαίνομαι.

79/Καί ἐγώ, ἡ μητέρα του, μή ἠξεύρω νά γράφω, 80/μέ ὑπογράφει ὁ Παναγιώτης Καρ(α)γιάννης, 81/καί ἡ εὐχή μου.

82/<Ὁ> θεῖος του Παναγιώτης (Καραγιάννης), μέ εὐχαρίστησή μου, ὑποφαίνομαι.

83/Διά τήν ἀγραμματείαν, τόν ὑπογράφω ἐγώ, ὁ Νικόλαος,

84/Χ(ατζῆ) Πα(πᾶ) Ἀποστολίδης.

---

266. Συμισιάρικη: Ἤτοι ἀνήκει κατά τό ἥμισυ σέ δύο ἰδιοκτῆτες (σύν + ἥμισυ). Σήμερα στήν Κρήτη χρησιμοποιεῖται στήν περίπτωση αὐτή ὁ ὅρος «συμισιακός» ἤ «μισιακός».

267. Τόν ἀέρα εἰς τό Κάστρο: Ἐννοεῖται, ὅτι ὑπάρχει ἰσόγειο οἰκοδόμημα καί ὁ ἀέρας, ἤτοι ὁ χῶρος ἄνωθεν τοῦ ἰσογείου αὐτοῦ, δίδεται στό νέο ζευγάρι, προκειμένου νά μποροῦν μελλοντικά νά κατασκευάσουν ἐκεῖ ἕνα κελλάρι.

268. Ἐπίτροπος τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου ἦταν τότε ὁ Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτης Νεόφυτος Ζαμπέτογλου ἤ Ἱερομνήμων, υἱός τοῦ παπᾶ Ἀντωνίου.

85/Νικόλαος Χ(ατζῆ)παπᾶ, παρών.
86/Ἰωάννης Μαντᾶς, παρών.
87/Ἀντώνης Μαντᾶς, παρών.
88/[----------] μάρτυς καί ἡ εὐχή μου.
89/Παναγιώτης Καραγιάννης μάρτυς, παρών.
90/Ὁ Γραμματεύς τῆς Κοινότητος γράφω, ὅσα μέ τήν 91/εὐχαρίστησίν των ἐδιόρησαν ἔγραυσα. Ἐμ(μανουήλ) Φωτιάδης[269].
92/Ἴσον.
93/Ἐγκλαβή τοῦ Μιχά94/λη Μελήνη, 95/1849».

3) Παρατηρήσεις

Πρόκειται γιά ἕνα μακροσκελές Προικοσύμφωνο, βάσει τοῦ ὁποίου τό νέο ἀνδρόγυνο προικίζεται πλουσιοπάροχα. Οἱ παριστάμενοι καί ὑπογράφοντες ὡς μάρτυρες εἶναι πολυάριθμοι. Συντάκτης τοῦ Προικοσυμφώνου εἶναι ὁ Γραμματέας τῆς Κοινότητος Ἐμμανουήλ Φωτιάδης, ὁ ὁποῖος γνωρίζει μέν ἀρκετά καλά ἑλληνικά, ὅμως παρατηροῦνται ἱκανά ὀρθογραφικά κυρίως σφάλματα.

Στό τέλος τοῦ Προικοσυμφώνου ἀναφέρεται, ὅτι τό ἔγγραφο αὐτό μετά τή σύνταξή του παρεδίδετο στόν Ἀρχιερατικόν Ἐπίτροπον τῆς Νισύρου καί Ἡγούμενον τῆς Σπηλιανῆς, προκειμένου νά καταγραφεῖ, νά ὑπογραφεῖ καί νά σφραγισθεῖ καί στή συνέχεια νά κατατεθεῖ στό Ἀρχεῖο τῆς Μονῆς. Διά τοῦ τρόπου αὐτοῦ διεσφαλίζετο ἡ ἐγκυρότητα καί ἡ διατήρηση τούτου.

XXXIV. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 28-01-1849[270]

1) Περίληψη

Ὁ Γεώργιος Λέος, υἱός τοῦ ποτέ Ἰωάννου Λέου, ἠθέλησε νά δώσει τήν αὐταδέλφη του Ἀρχοντοῦ ὡς σύζυγο στόν Μανουήλ Χ(ατζῆ)-Ἰωάννου καί προικίζει αὐτούς, ἐκπροσωπώντας τόν πατέρα καί τή μητέρα τῆς νύμφης, μέ τά ἀναγραφόμενα στό Προικοσύμφωνο κινητά καί ἀκίνητα.

Ἐπίσης τό νέο ἀνδρόγυνο προικοδοτεῖται ἀπό τή μητέρα τοῦ γαμβροῦ, τή Χατζήδαινα καί ἀπό τά ἀδέλφια αὐτοῦ μέ διάφορα κινητά καί ἀκίνητα πράγματα.

---

269. Ἐμμανουήλ Φωτιάδης: Γραμματεύς τῆς Κοινότητος.
270. Σ. Α., τ. Α΄ (1999), σ. 221-223.

2) Κείμενο

«1/Τήν σήμερον ἡμέραν ἠθέλησα ἐγώ, ὁ Γεώργιος, 2/τοῦ ποτέ Ἰωάννου Λέου[271] υἱός, διά νά κάμω εἰς τήν αὐτα3/δέλφην[272] μου Ἀρχοντοῦ[273], σύζυγον αὐτῆς τοῦ Χ(ατζῆ) Ἰωάννου 4/τόν υἱόν, ὀνόματι Μανουήλ[274].

Καί προικίζω αὐτούς ὡς 5/πατέρα καί μητέρα καί δίδω της τά μητρικά μας πράγ6/ματα[275], ὡς καθώς εὑρίσκονται, κινητά καί ἀκίνητα.

Δίνο7/μέν της, εἰς τά Βαθιά[276] <τό χωράφι> μέ βιστέρνες δύο, κρεπτήν μία, στά8/μνα μία καί γανίτες δύο, εἰς τήν Μπυριάν (Πυργιάν)[277] κρεπτήν μία καί 9/μέ ἀγγεῖα 2, εἰς ταῖς Βάσσες κρεπτήν μία μέ ἀγγεῖα κρ10/ασικά 4, εἰς τό Ἀριάνι[278] γιστέρνα μία, εἰς τό Κομμάτι[279] 11/γιστέρνα ἡμισή, εἰς τοῦ Σκαντουδιάτη[280] γιστέρνα μία, μέ 12/τό λάκκωμά τζη.

Εἰς τόν Ποταμόν τά σπίτια, ὡς καθώς 13/εὑρίσκονται, κελλάριν ἕνα, κῆπον ἕνα, 14/μέ γιστέρνα μία, εἰς τόν Χριστόν κελλάριν 1, κρεββατοστρῶ15/σιν ἕνα, σεντόνια 3, μαξελάρια 5, σκέπες 2, εἰκονίσματα 16/4, πιάτα ἐγγλέζικα 2, ταβάν ἕνα, καπράτζιν[281] ἕνα, σκάφην

271. Γεώργιος Ἰωάννου Λέου ἤ Ἠλιοῦ ἤ Ἠλιάδη: Ὁ πατέρας του ἔχει ἀποβιώσει καί ὡς ἐκ τούτου αἰσθάνεται ὑποχρεωμένος νά φροντίσει γιά τήν ἀποκατάσταση τῆς ἀδελφῆς του Ἀρχοντοῦ.

272. Αὐταδέλφη: Ἀπό τόν ἴδιο πατέρα καί τήν ἴδια μητέρα μέ ἐμέ. Πρβλ. Σοφοκλέους, *Ἀντιγόνη* 1: *«Ὦ κοινὸν αὐτάδελφον Ἰσμήνης κάρα»*.

273. Ἀρχοντοῦ: Προφανῶς ὑποκοριστικό τοῦ βαπτιστικοῦ ὀνόματος τῆς νύμφης «Ἀρχοντική» ἤ «Ἀρχοντούλα», τό ὁποῖο ἀπαντᾶ καί σήμερα στά Δωδεκάνησα καί σέ ἄλλες περιοχές τῆς Ἑλλάδος. Μέλλουσα σύζυγος τοῦ Ἐμμανουήλ Χατζῆ-Ἰωάννου ἤ Χατζηγιαννάκη. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 549-550.

274. Μανουήλ ἤ Ἐμμανουήλ, υἱός τοῦ Χατζῆ-Ἰωάννου.

275. Ἡ Ἀρχοντοῦ λαμβάνει ὡς προῖκα ὅλη τήν περιουσία, ἡ ὁποία ἀνῆκε στήν μητέρα της.

276. Βαθιά, τά: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 193-195, 1353.

277. Πυργιάν, στήν: Πυργιά ἤ Πυριά ἤ Ἀπυργιά, ἡ: τοπ. στό Ἄργος.

278. Ἀριάνι, τό = Ριγάνι, τοπ. Ἀπό τό ἀρωματικό φυτόν Ὀρίγανον τό κοινόν (Origanum communis), κοινῶς Ρίγανη ἤ Ἀρίγανη, ἡ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 191, 1362-1364.

279. Κομμάτι(ον), τό: τοπ. στήν Πλατεία Λαγκαδιοῦ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 67, 73-76, 1363.

280. Σκαντουδιάτη, στοῦ: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 206, 540, 1104, 1105.

281. Καπράτζι(ον), τό = ὁ κουβᾶς, μέ τόν ὁποῖον βγάζουν τό νερό ἀπό τή στέρνα. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 250, 252, 1310, 1345.

17/μίαν, μύλοι ζευγάρια 2, ζευγάριν[282] ἕνα, ὄνους δύο, θῆλυ καί 18/ἄρσεν, ἀξίνες 4, 19/λούρα ζυγή μία, (ὑ)νία δύο.

Πλήν κρατίζομεν τό θηλυκό 20/ἀδέλφι ἀπό τό μητρικό μας πρᾶγμα, εἰς τά Καναύχια 21/τά κάτω κομμάτια, τά τρία παντελῶς, κρατίζω καί τό χω22/ράφι εἰς τήν Γωνιάν[283] παντελῶς.

Δίνω καί ἐγώ, ὁ Γεώργιος, ἀπό 23/τό πατρικόν μας εἰς τό Ἄργος, τίς 2 ταύλες, τήν κάτω μέ τήν 24/μάντραν, τήν ριζοκρεμνιά, δίνω της καί εἰς τό Κρανί[284] 25/τό χωραφάκι καί ἕνα πάγκον καί ἕνα [----------]

//σ. 222:

26/Ἀκόμη ἀσημικόν – μαλαματικόν, ρουχικόν τῆς μητρός 27/μας, μαργαριταρένιες βέργες 3, κλέτενες ζευγάρια 28/10, βελόνα μεγάλην μίαν, κουμπιά ζευγάριν 1, σκου29/λαρίκια ζευγάριν ἕνα, ἄλυσιν μίαν, λαιμόν ἕνα, ροῦχα 30/11, μπλεχτά 2, μαντῆλες 7, μουστουχές 2, 31/[--------] 2, καμουχάν ἕνα, σκούφιες 2.

Ἀκόμα κρα32/τίζομεν διά τό θηλυκόν μας, ἀδελφή, τό γεροντομοίρι εἰς τά Βαθειά, 33/νά τό τρώει 10 χρόνια καί πάλιν τοῦ σπιτιοῦ, νά τρώει καί στόν 34/Μεγάλον Ἔληττα[285] τό σπίτι.

Δίνω καί ἐγώ, ὁ Γεώργιος, τῆς ἀδελφῆς μου σεντούκιν ἕνα.

35/Δίνω καί ἐγώ ἡ Χα(τ)ζή(δ)αινα[286] τοῦ υἱοῦ μου Μανουήλ, 36/εἰς τόν Καπηρόν[287] ἀμπέλια 1, εἰς τό Παλαιόκαστρο χωρά37/φιν ἕνα, μέ γιστέρναν μίαν, στόν Μαρμαρᾶ[288] τό κομμά38/τι. Δίνω καί τοῦ Νικολοῦ[289] τήν κάτω μεριάν, ὅπου μοῦ 39/θέλη ὁ ἀνήρ μου Χα(τζῆς). Δίνω καί τόν κῆπον καί τοῦ 40/Κατάγιαλου[290] τό ἀγοραστό. Δίνω

282. Ζευγάριν = Ζευγάρι βοδιῶν γιά καλλιέργειες γεωργικές.

283. Γωνιά, ἡ ἤ Γωνιές, οἱ: τοπ. στό Λακκλί. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 187, 823, 1350.

284. Κρανί(ον), τό: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 126-129, 1312.

285. Μεγάλος Ἔλυττας, ὁ: τοπ., Ἔλυττας ἤ ἔλλυθας, ἀπό τό ὄλυνθος, ἡ = ἀρσενική συκιά, ἀγριοσυκιά. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 153, 166, 218, 1230.

286. Χατζήδαινα: Ἐκείνη, ἡ ὁποία ἔχει μεταβεῖ γιά προσκύνημα στούς Ἁγίους τόπους τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἤτοι τήν Παλαιστίνη καί ἔχει βαπτισθεῖ στόν Ἰορδάνη ποταμό, ἤτοι ἡ ἱεραπόδημος ἤ ἡ προσκυνήτρια. Πρόκειται γιά τή χήρα τοῦ Χατζῆ-Ἰωάννου, μητέρα τοῦ γαμβροῦ Ἐμμανουήλ Χατζῆ-Ἰωάννου.

287. Καππυρός Λακκίου, ὁ: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 197, 200, 1060, 1153. Καπυρός = Ξηρός κόκκινος. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1066, 1438.

288. Μαρμαρᾶς, ὁ: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ 153, 161, 1368.

289. Νικολοῦ, στοῦ: τοπ.

290. Κατάγιαλον = Κατάγυαλος, ὁ: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 782, 1205, 1364.

καί τό κελλάρι <εἰς τήν> Ἑβραϊ41/κήν[291], μέ ἀγγεῖα μικρά – μεγάλα 6, καί 2 τέζερα, ἕναν 42/ταβάν, στρῶμα 1, σεντόνια 2, μαξελάρια 2, πετσέτες 43/3, πάπλωμα 1, διπλήν μία, γυναικεῖα ροῦχα 3, ἀνδρίσια 44/πουκάμισα 17, ἁλεσίδια 2, βελονάκια 2.

Ἀκόμα 45/τοῦ γράφω, κατά τήν Διαθήκην τοῦ πατέρα του, εἰς τήν 46/Ληνούραν πλαγιάν μίαν, μέ κρεπτήν μίαν, μέ ἀγγεῖα 3, 47/εἰς τόν Κυπριώτην ταύλαν μίαν, εἰς Χοχλάκους χωράφιν 1, 48/εἰς τοῦ Νικολοῦ, στόν Μηλοκράτην[292], τό ἀμπέλι.

Ἀκόμα γρά49/φω βαργιόν[293] ἕναν, κασμάν ἕνα, λούρα ζυγήν μίαν, 50/(ὑ)νία δύο, μπαρικόν[294] ἕνα καί γρόσια 1.500. Δίνω καί τήν εἰκό51/ναν τῆς Ἱερουσαλήμ καί σεντούκιν 1. Ταῦτα καί ἡ εὐχή μας 52/εἴη.

Τοῦ γράφω καί ἕνα γανίτι λαδερό.

//σελ. 223:

53/Κάνω καί ἐγώ, τοῦ γυναικαδέλφου μου, γρόσια ἑκατόν,

54/«100», χάριν.

55/Ἀντώνης Καλυβίτης, ὑποφαίνομαι.

56/Χ(ατζῆ)-Μιχαήλ, Λογοθέτης.

57/Διακο-Ἀντώνης, παρών.

58/Πα(πᾶ) Ἰωάννης, παρών.

59/Πα(πᾶ) Μανώλης, παρών[295].

60/Γεώργιος ἀδελφός του, παρών

61/†Διά τήν ἀμάθειάν μου, ἔκαμα τόν σταυρόν, Μιχαήλ 62/Μανώλης.

63/Γεώργιος Λέος, ἀδελφός, 64/ἔγραψα μέ ἴδιόν μου θέλημα».

3) Παρατηρήσεις

Τό Προικοσύμφωνο αὐτό εἶναι μακροσκελές. Ὁ πατέρας τῆς νύμφης Ἰωάννης Λέος ἔχει ἀποβιώσει καί ὁ ἀδελφός αὐτῆς Γεώργιος Λέος, ἀναπληρώνοντας τόν πατέρα αὐτῆς, φροντίζει γιά τήν ἀποκατάσταση τῆς αὐταδέλφης του καί τήν προικοδότηση αὐτῆς.

Ὁ γαμβρός ὀνομάζεται Ἐμμανουήλ Χατζῆ-Ἰωάννου καί ἡ μητέρα αὐτοῦ ἀποκαλεῖται «Χατζήδαινα». Φαίνεται ὅτι καί οἱ δύο οἰκογένειες,

291. Ἑβραϊκή, ἡ: τοπ. στό Μανδράκι. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 84, 663, 1352.

292. Μηλοκράτης, ὁ: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 156, 198, 1358.

293. Βαργιόν, τό: Τσιρπανλῆς 2018, 260, 1288, 1293.

294. Μπαρικόν, τοπ: Πρβλ. Μπάρα, ἡ.

295. Παπᾶ Μανώλης. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 510.

τόσο τοῦ γαμβροῦ, ὅσο καί τῆς νύμφης εἶναι ἀρκετά εὐκατάστατες καί προικοδοτοῦν τό νέο ζευγάρι μέ ἀρκετά κινητά καί ἀκίνητα. Οἱ παρευρισκόμενοι καί ὑπογράφοντες ὡς μάρτυρες εἶναι ἐπίσης πολυάριθμοι καί μέ τήν παρουσία των προσδίδουν κῦρος στό γεγονός τῆς συντάξεως τοῦ Προικοσυμφώνου καί στόν ἐπικείμενο γάμο.

XXXV. ΠΡΑΚΤΙΚΟΝ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΚΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ ΤΟΥ ΜΙΧΑΗΛ ΚΛΕΑ: 22-05-1849[296]

1) Περίληψη

Πρόκειται γιά Πρακτικόν καταγραφῆς τῶν περιουσιακῶν στοιχείων τοῦ Μιχαήλ Κλέα, περιλαμβάνον ὁμολογίες, ἐνδύματα, ἐργαλεῖα, οἰκοσκευή κ.λπ. Δέν ἀναγράφονται οἱ λόγοι τῆς συντάξεως τοῦ Πρακτικοῦ αὐτοῦ, ὅμως ἀπό τό περιεχόμενόν του εἶναι δυνατόν νά ἐξαχθοῦν τά ἑπόμενα συμπεράσματα:

Ὁ Μιχαήλ Κλέας, μόνιμος κάτοικος Νισύρου καί ξυλουργός τό ἐπάγγελμα, ὅπως συμπεραίνεται ἀπό τόν κατάλογο τῆς καταγραφῆς τῶν ἐργαλείων αὐτοῦ, ἀπεβίωσε, πιθανῶς χωρίς νά ἔχει ἀφήσει σύζυγον ἤ τέκνα ἤ ἄλλους στενούς συγγενεῖς. Ὡς ἐκ τούτου συντάσσεται τό Πρακτικόν αὐτό, στό ὁποῖο περιλαμβάνονται ὅλα τά περιουσιακά στοιχεῖα, τά ὁποῖα ἄφησε ὁ ἀποβιώσας, ὅπως: Ὁμολογίες, ἐργαλεῖα, ἐνδύματα, εἴδη οἰκοσκευῆς κ.λπ.

Πιθανῶς τό Πρακτικόν αὐτό συνετάχθη, εἴτε γιά νά διανεμηθοῦν τά περιουσιακά στοιχεῖα τοῦ ἀποβιώσαντος Μιχαήλ Κλέου στόν εὐρύτερο κύκλο τῶν ἐξ αἵματος συγγενῶν του καί κληρονόμων του, εἴτε ἐν ἀπουσίᾳ αὐτῶν, νά ἐκποιηθοῦν καί τά ἔσοδα νά περιέλθουν στό Ὀθωμανικό Κράτος, στήν Κοινότητα ἤ στήν Ἐκκλησία.

Εἶναι ἐπίσης πιθανόν ὁ ἀποβιώσας, διά Διαθήκης αὐτοῦ, νά ἄφησε τά περιουσιακά του στοιχεῖα σέ κάποιο δημόσιο φορέα ἤ Ἵδρυμα καί ἐκρίθη πρός τοῦτο ἀπαραίτητη ἡ λεπτομερής καταγραφή αὐτῶν.

2) Κείμενο

«1/Καταγραφή τῆς οὐσίας 2/Μιχαήλ Κλέα[297], ὡς ὁμολογητι3/κά, καθώς φορέματα καί 4/λοιπά…

5/Τήν 22. Μαΐου 1849.

296. Σ. Α., τ. Α΄ (1999), σ. 224-225.

297. Μιχαήλ Κλέας, χωρίς πατρώνυμο: Πιθανῶς πρόκειται γιά τόν Μιχαήλ

[Ὁμολογίαι]

6/Μία Ὁμολογία τοῦ Ν(ικολάου) Νικήτα Χαρ7/τοφύλη[298]: τετρακόσια ὀγδόντα γρ(όσια): 480.

8/Τοῦ Μι(χαήλ) Κωνταντίνου Βροντόλαλου[299], Ὁμολογ(ία): γρ(οσίων) διακοσίων: γρ(όσια): 200.

9/Τοῦ Μιχα(ήλ) Πα(πα)δημητρίου[300], Ὁμολογία γρ(οσίων) τριακοσίων σαράντα τριῶν: 343.

10/Τοῦ Νικολάου Λογοθέτη[301], Ὁμολογία γρ(όσια): διακόσια εἴκοσι: 220.

11/Τοῦ ἰδίου Ὁμολογία γρ(οσίων) χιλίων ἑξακοσίων ἑβδομῆντα ἑπτά: γρ(όσια) 1677.

12/Τοῦ αὐτοῦ Ὁμολογία ἔχει ἐμβασμένη χίλια ἑκατόν ἑξῆντα πέντε γρ(όσια): 1165.

13/Τοῦ Γεωργίου Ἰγνατίου[302], Ὁμολογία γρ(όσια) πενῆντα: γρ(όσια): 50.

14/Τοῦ Ἐμμ(ανουήλ) Σακλάρη[303], Ὁμολογία γρ(οσίων) τριακοσίων πενῆντα: γρ(όσια): 350.

15/Τοῦ Ἐμμ(ανουήλ) Πα(πα)χατζάκη[304], Ὁμολογία γρ(όσια) πενῆντα: γρ(όσια): 50.

16/Τοῦ Παντελῆ Ἰω(άννου) Μουλοῦ[305], ἄνευ Ὁμολογίας, γρ(όσια) πενῆντα: γρ(όσια): 50.

Κωνσταντίνου Κλέα, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε σύζυγος τῆς Ἄννας παπᾶ Νικολάου Σαρρῆ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1223-1225.

298. Νικόλαος Νικήτα Χαρτοφύλης. Νικόλαος Χαρτοφύλης τοῦ Νικήτα ἤ Διακο-Νικήτα. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 577, 641, 760-762.

299. Ἡ Μαρία, σύζυγος τοῦ Νικολάου Βροντόλαλου ἀναφέρεται κατά τό ἔτος 1850. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 964.

300. Μιχαήλ Παπαδημητρίου: παπᾶ Μιχαήλ Παπαδημητρίου. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 497, 510, 1080.

301. Νικόλαος Λογοθέτης τοῦ Χατζῆ-Μιχαήλ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 735, 1016.

302. Γεώργιος Ἰγνατίου: Ἰγνατίου ὡς ἐπίθετο. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 550, 806, 807.

303. Ἐμμανουήλ Σακλαρῆς: Ἀνεψιός τῆς Καλῆς Σακλαρῆ [1847]. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 678, 995, 1013, 1014.

304. Ἐμμανουήλ Παπαχατζάκης: Παπαχατζάκης, ὡς ἐπίθετο. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1032.

305. Παντελῆς Ἰωάννου Μουλλοῦ: Οἰκογένεια Μουλλοῦ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 340, 512, 892.

17/Συνάθροισις τοῦ Δευτερίου του[306], γρ(όσια) χίλια τριάντα ἑπτά: γρ(όσια) 1037.

18/**Φορέματα.**

19/Ὑποκάμισα δεκαεπτά, νεσώρινα[307] καί ξενικά, ἀρ(ι)θ(μός): 17.
20/Σαλβάριον[308] ἕν καινούργιον καί ἕν παλαιόν, ἀρ(ι)θ(μός): 2.
21/Γελέκια τζοχίτικα τρία, ἀρ(ι)θ(μός): 3.
22/Σανταμάρικα[309] τζοχίτικα δύο, ἀρ(ι)θ(μός): 2.
23/Κοντογούνιον τζοχίτικον ἕν, ἀρ(ι)θ(μός): 1.
24/Φέσια τρία, ἀρ(ι)θ(μός): 3.
25/Βρακίον ἀπό σαντέ ἕν, ἀρ(ι)θ(μός): 1.
26/Βρακίον ἕτερον παλαιόν, ἕν, ἀρ(ι)θ(μός): 1.
27/Ἐσώβρακα καινούργια δύο, ἀρ(ι)θ(μός): 2
28/Ζωνάρια τέσσαρα, ἀρ(ι)θ(μός): 4.
29/Μανδήλια τέσσαρα, ἀρ(ι)θ(μός): 4.
30/Κάλτσες ζευγάρια τρία, ἀρ(ι)θ(μός): 3.
31/Ἄμπαν[310] ἕνα παλαιόν, ἀρ(ι)θ(μός): 1.
32/Ἀμπάδια καινούργια ἕξι, ἀρ(ι)θ(μός): 6.
33/Πετζέταν μεταξωτήν μία, ἀρ(ι)θ(μός): 1.
34/Καπότα ἀμπαδένια δύο, ἀρ(ι)θ(μός): 2.
35/Καπλάτισμα παπλώματος ἀπό Ἀμερικήν ἕν, ἀρ(ι)θ(μός): 1.
36/Δακτυλίδιον ἕν, ἀρ(ι)θ(μός): 1.

37/**Τά σύνεργα τῆς τέχνης του.**

38/Πάνεστρα[311] τέσσαρα, ἀρ(ι)θ(μός): 4.
39/Ρουκάνιον ἕν, ἀρ(ι)θ(μός): 1.
40/Λίμες τρεῖς, ἀρ(ι)θ(μός): 3.
41/Σκοῦλον[312] ἕν, ἀριθμός: 1.

306. Τό Δευτέριον: Κοινῶς «Τεφτέρι, τό», ἤτοι σημειωματάριον, ἀπό τό ἑλληνικόν «Διφθέρα, ἡ».

307. Νεσώρινα: Ἐντόπια (;).

308. Σαλβάριον ἤ σαλβάρι ἤ σαλιβάρι: Πολυτελής βράκα. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 272, 282, 284. Βλ. καί Δανιήλ Γ΄, 21: *«Τότε οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι* (οἱ τρεῖς Ἑβραῖοι παῖδες στήν Βαβυλώνα, ἐπί τοῦ βασιλέως Ναβουχοδονόσορος Ἀνανίας, Ἀζαρίας καί Μισαήλ) *ἐπεδήθησαν σὺν τοῖς σαραβάροις αὐτῶν…»* Ὁ ὅρος ὑπῆρχε ἤδη ἀπό πολύ παλαιά. Σαραβάροις = Σαλβάρια.

309. Σανταμάρικα: Εἶδος ἐνδυμάτων.

310. Ἀμπάς, ὁ: Χονδρό μάλλινο ὕφασμα. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 286, 1401.

311. Πάνεστρα, τά: Πιθανῶς πλάνιες.

312. Σκούλον, τό: Εἶδος μικροῦ μαχαιριοῦ.

42/Τρυπάνια τέσσαρα, ἀρ(ι)θ(μός): 4.
43/Πριόνια δύο καί ἕνα ὄβηνα[313], ἀρ(ι)θ(μός): 3.
44/Γωνίαν μίαν, ἀρ(ι)θ(μός): 1.
45/Πιάτα δεκατέσσαρα, ἀρ(ι)θ(μός): 14.
46/Τουφέκιον ἕν, ἀρ(ι)θ(μός): 1.
47/Τεζαράκιον ἕν καί δύο παχάνια, ἀρ(ι)θ(μός): 3.
48/Σεντούκια τρία, ἀρ(ι)θ(μός): 3.
49/Τραπέζια δύο, ἕν μεγάλον καί ἕν μικρόν, ἀρ(ι)θ(μός): 2.
50/Σκάφην μίαν μεγάλην καί ἕν μικράν, ἀρ(ι)θ(μός): 2.
51/Εἰκόνα μίαν, ἀρ(ι)θ(μός): 1.
52/Ὀκτώηχο, Ψαλτήριον ἕν, ἀρ(ι)θ(μός): 1.
[Ὑπογραφές μαρτύρων]:
53/Ὁ Δήμαρχος Γεώργιος Μιχαήλ, παρών.
54/Ὁ Σύ(μ)βουλος Διακο-Ἀντώνης, παρών.
55/Ὁ Νικόλαος Νικητόπουλος, σύμβουλος.
56/Χατζῆ-Νικόλαος Χ(ατζη)γιαννάκης, σύμβουλος.
57/Χ(ρῆστος) Μ(ιχαήλ) Λογοθέτης.
38/Οἰκονόμος[314].
59/Ὁ τῆς Κοινότητος Γραμμ(ατεύς) Ν(ικόλαος) Ξένος[315]».

3) Παρατηρήσεις

Τό Πρακτικόν αὐτό συντάσσεται μετά τόν θάνατο τοῦ Μιχαήλ Κλέου, ξυλουργοῦ στό ἐπάγγελμα, ὁ ὁποῖος φαίνεται ὅτι δέν ἄφησε οἰκογένεια καί στενούς συγγενεῖς ὡς κληρονόμους, γιά νά ἐνδιαφερθοῦν γιά τά περιουσιακά του στοιχεῖα.

Ἡ ἀξία τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ εἶναι μεγάλη, διότι μεταξύ ἄλλων γίνεται λεπτομερής περιγραφή, ἀφ' ἑνός μέν τῶν ἐργαλείων ἑνός ξυλουργοῦ τῶν μέσων τοῦ 19ου αἰ., ἀφ' ἑτέρου δέ μίας πλήρους οἰκοσκευῆς ἑνός εὐκατάστατου ἀτόμου τῆς Νισύρου τῆς ἐποχῆς αὐτῆς. Ὡς γραφέας τοῦ Πρακτικοῦ αὐτοῦ ἀναφέρεται ὁ Νικόλαος Ξένος.

313. Ὄβηνας, ὁ: Πρόκειται προφανῶς γιά ἐργαλεῖο ξυλουργοῦ. Πρβλ. «Ὀβήνη, ἡ»: Ἀρχαία πόλη τῆς νήσου Κρήτης. Πιθανῶς πρόκειται γιά τήν πόλη «Βήνη, ἡ». *ΜΕΕ,* τ. 18 (Ἀθῆναι ἄν. χρ. ἐκδ.), σ. 674.

314. Οἰκονόμος: Οἰκογένεια Οἰκονόμου. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 155, 427, 512.

315. Νικόλαος τοῦ παπᾶ Ἰωάννου Σακελλαρίδης ἤ Ξένος (*1805±1885), Γραμματεύς τῆς Κοινότητος καί Νοτάριος. Ἀδελφός τοῦ Κωνσταντίνου παπᾶ Ἰωάννου Σακελλαρίδη ἤ Ξένου, μαθητοῦ τοῦ Θεοφίλου Καΐρη.

XXXVI. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΔΙΩΤΟΥ, ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟΝ ΑΦΥΣΙΚΟΝ ΘΑΝΑΤΟΝ ΝΙΣΥΡΙΟΥ: 2-06-1849[316]

1) Περίληψη

Εἶναι ἐπιστολή, τήν ὁποία ἔγραψε ὁ μόνιμος κάτοικος τῆς Νισύρου Γεώργιος Ἀντωνίου Μπογιαζῆς ἤ Βογιαζῆς[317]. Αὐτή ἀπευθύνεται πρός τόν γυναικάδελφόν του, ὁ ὁποῖος ζεῖ ἐκτός τῆς Νισύρου, προκειμένου νά τόν ἐνημερώσει καί νά τοῦ γνωρίσει μέ κάθε λεπτομέρεια, τά ἀφορῶντα στόν θάνατο τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ παραλήπτη τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς.

Παράλληλα τό ἔγγραφο αὐτό εἶναι ἕνα εἶδος ἐπίσημης κατάθεσης μάρτυρα καί γνώστη τῶν συνθηκῶν τοῦ θανάτου τοῦ ἀποβιώσαντος. Αὐτός εἶναι πιθανῶς καί ὁ κύριος λόγος πού ἀντίγραφόν του κατετέθη καί διετηρήθη στό Ἀρχεῖο τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς τῆς Νισύρου.

2) Κείμενο

«1/Ἴσον, ἀπαράλλακτον τοῦ πρωτοτύπου.

2/Τά διηγούμενα εἰς <τόν> θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ σας, <ὅπως> γνωρίσετε 3/καταλεπτῶς πᾶσαν <τήν> ἀλήθειαν.

4/Σύντομα σᾶς λέγω[318], ἀφοῦ ἐφύγετε ἀπό <τήν> Νίσυρον, εἶναι γνωστόν σας, 5/εἰς ποίαν κατάστασιν μᾶς ἀφήσετε. Ἐσηκώθην ἡ γενεά αὐτή, ὅπου 6/ἔπασκεν ἀπό ἀρχῆς τῆς φατρίας καί μέ ἔδιωξαν ἀπό τήν θέσιν μου 7/καί ἐγώ αὐτόν ἐζητοῦσα καί ἐβάνω τόν Γεώργιον Διακο-Μιχάλη[319], 8/δέν (ἐ)βοήθησεν αὐτῷ, ἀλλά εἶχαν καί ἀπόφασιν διά θάνατον.

9/Ἕνας φίλος ἀπό τήν σκέψιν του, ὁ Μιχαήλ Τζουγάνης, μοῦ λέγει: φυ10/λάγου καλῶς τήν νύκταν. Ἐφύλαγα λοιπόν καί ἐγώ ἕως νά εἰδῶ τό 11/τέλος.

Μετά εἴκοσι ἡμέρας ἀπό τόν λόγον αὐτόν ἔφθασεν ἡ Λα12/μπρή.

316. Σ. Α., τ. Α΄ (1999), σ. 226-228.

317. Γεώργιος Ἀντωνίου Βογιαζῆς ἤ Μπογιαζῆς: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 873, 874, 1017.

318. Συντάκτης καί ἀποστολέας τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς εἶναι ὁ Γεώργιος Ἀντωνίου Μπογιατζῆς ἤ Βογιατζῆς, τήν ὁποία ἀποστέλλει ἀπό τή Νίσυρο πρός τόν ἐκτός Νισύρου διαμένοντα γυναικάδελφό του, προκειμένου γιά νά τόν ἐνημερώσει γιά τόν ἀφύσικο θάνατο τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ (ἀδελφοῦ τοῦ γυναικαδέλφου του).

319. Οἰκογένεια Διάκο-Μιχάλη: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 82.

Τήν Τρίτην ἡμέραν [τῆς Διακαινησίμου] ἐπῆγαν καί τά εἰκονίσματα. Ἔτυχεν 13/καί ὁ ἀδελφός σας μαζίν μέ αὐτούς εἰς τό τσίχην[320], εἰς τοῦ Σακελλάρη 14/τήν φαμίλιαν. Πρέπει νά ὁμίλησαν λόγους ἐναντίους. Καί αὐ15/τός, ὡς τόν γνωρίζετε, ἦλθεν εἰς τόν Γιαλόν χωρίς νά τοῦ εἴπουν 16/κανένα λόγον. Μοῦ ἐζητοῦσεν αἰτίας καυγά, ὡς ὁ ἀνεψιός σας Διά17/κος παρών. Ἐγώ δέ διά ἐσᾶς ἐσιώπησα. Τήν νύκταν εἰς τάς τρεῖς 18/ὥρας, βγαίνει εἰς τό σπίτι μου καί ἐγώ ἐπλάγιαζα εἰς τό μικρόν 19/σπίτιν, ἡ γυναίκα μου μόνη της. Αὐτός τῆς λέγει: πού (εἶ)ν(αι) ὁ ἄνδρας σου;

20/Ἀγροίκησα αὐτῆς, τόν ἔπιασα ἀπό τό χέριν. Τοῦ λέγω: Μπρέ συμπέθε21/ρε, τί; Τότε αὐτός μοῦ ἀποκρίνεται: Μάρση[321] ζητῶ καί εἶναι καί 22/ἀπόφασις, διά νά θανατωθεῖτε, ἐσύ καί ἀκόμα ἄλλοι δύο. Τοῦ 23/παί(ρ)νω τό μαχαίριν. Τοῦ λέγω: Ἔλα, νά σέ πάρω εἰς τό σπίτι σου. Καί μοῦ 24/λέγει: Ἐγώ πάγω μόνος μου.

Εἰς ὀλίγον καιρόν ἦλθεν πάλιν ἀπέ25/ξω καί μοῦ λέγει: Δός μου τό μαχαίριν. Διατί ἀντί μοῦ λέγουν καί μέ 26/ἔστειλαν. Τότε ἐβεβαιώθην, ὅτι βέβαια τόν ἔχουν (οἱ ἄλλοι) βαλμένον. Ἐπαρ27/ρησίασα τά τρέχοντα τῆς Δημαρχίας. Καί τῶν λέγω: Δῶστε μου ἐγ28/γράφως, νά πάγω εἰς τό(ν) ἀνώτερον, νά ἐξετασθεῖ αὐτός ὁ ἄνθρωπος.

29/Αὐτοί βέβαια ἐφοβοῦντο, μήν τούς βγάλω εἰς τό φανερόν.

//σελ. 227:

30/Ὁ ἀδελφός μου Νικόλαος[322] μοῦ ἔλεγεν καί μέ ἀπαντοῦσεν, διά νά μήν 31/ἀναφερτῶ. Καί ἐγώ αὐτόν φανεροῦ(ν)τας, ὅτι αἰτίας τῶν Ἰατρῶν, ὁποῦ 32/τόν ἔβανα, θά μπερδεύση καί ὁ Μιχάλης καί εἶναι ντροπῆς εἰς τόν γα33/μβρόν μας, ἄν (καί) ἦτον ξένος, ἡμεῖς τοῦ ἐκάναμεν τό πρέπον. Εἶχεν 34/ὁ Νικόλας βουβαλιές[323] καί ἀντένες[324] καί ἐμπαρκάραμεν διά Σύμην, Ρό35/δον καί Μάκρην[325] νά πουλήσωμεν. Αὐτοί δέν ἄφησαν τόν ἄνθρω36/πον νά ἡσυχάση. Καί αὐτόν ἐζητοῦσα(ν) τότες καί τόν ἔστελλαν εἰς 37/Ρόδον, ἀλλά ἀφοῦ

320. Εἰς τό τσίχην: Ἐκείνη ἀκριβῶς τή στιγμή.

321. Μάρση, ἡ: Ἐκδίκηση (;).

322. Νικόλαος Ἀντωνίου Μπογιαζῆς ἤ Βογιαζῆς = Νικόλαος Ἀντωνιάδης. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 874, 1279.

323. Βουβαλιές: Βούβαλοι διετρέφοντο κατά τόν 19ον αἰ. στή Νίσυρο. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 323.

324. Ἀντένες: α) Ἀκτίνες τοῦ ἀνεμοτροχοῦ. β) ἀκτίνες τῶν ἱστίων τοῦ πλοίου. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 121, 221, 333, 1237.

325. Μάκρη, ἡ: Πρόκειται γιά τό σημερινό Fethiye.

ἔφυγα(ν), τόν ἐμπάρκαραν μαζί τους, ὁποῦ καί ἄλλοι 38/πολλοί διά Ρόδον, διά νά ἐκδικηθοῦν τά πάθη τους.

Ἄλλοι τοῦ ἔλεγαν: 39/Ἄν ἀναφερτῆ ὁ Μπογιατζῆς[326] διά ἐσέν, πές ὅτι εἶναι κακός ἄνθρω40/πος καί ἀποφάσισα νά τόν ἐσκοτώσω, διά νά γλυτώσει ὁ κόσμος. Ἤ41/τον μαζί ὁ Δήμαρχος μέ τό καΐκι, ὁ Διακο-Ἀντώνιος, ὁ Παῦλος 42/καί ἄλλοι τῶν χωρίων ἄνθρωποι καί ὁ ἀδελφός σας. Ἕτερον καΐκιν 43/ὁ Ἡγούμενος, ὁ (Οἰ)κονόμος, ὁ παπᾶ Μανώλης, ὁ παπᾶ Νικήτας. Αὐτοί ὅλοι 44/ἐπήγαινα(ν) κατ' ἐμοῦ, διά χαλασμόν μου. Εἰς τόν δρόμον ἔπεσεν ὁ ἀ45/δελφός σας εἰς τήν θάλασσα(ν) ἀπ' τό καΐκιν τοῦ Δημάρχου, διατί 46/μέ ἄλλον καΐκιν ἐπήγαιναν οἱ παπάδες. Δέν ἐγνωρίζομεν γῆ (ἡ) 47/ἦτον ἔρημον, γῆ (ἡ) μόνος του ἐπῆγεν καί ἀπό τόν φόβον τους ἔμειναν 48/ἄπρακτοι. Ἐγέλασαν καί τόν Πασᾶν, ὁποῦ δέν τοῦ εἶπαν τήν ἀλή49/θειαν[327], διατί ἐφοβοῦντο τήν κεφαλήν τος. Ἄν ἦτον κακός, ἄς τόν 50/ἐπρόσεχαν, ἄν ἦτον καλός, τί τόν ἔπαιρνα(ν); Μόλον τοῦτο ἐσεῖς λεί51/πετε, ἐγώ σιωπῶ. Αὐτά εἶναι τά περιστατικά καί ὄχι ἄλλον.

52/Ὁ γυναικαδελφός σας Γεώργιος, σᾶς χαιρετᾶ 53/καί ἄν ἀκούσετε τά μέν καί τά δέ, ἀναγνώσετε καί καταλάβαιτε.

54/Σᾶς γράφω συντόμως ὀλίγα καί νοήσετε πολλά, ὅπως ἐχάθη 55/ὁ ἀδελφός σας. Ἐγώ ἔφυγα μέ τόν Νικόλαν[328] εἰς τήν δουλειάν 56/μας. Αὐτοί, οἱ Δήμαρχοι, ἔκαμαν τά τέλη τους, μέ κακῶς ἀνοη57/σίας καί εἶναι ὅλη ἡ αἰτία τοῦ Κωνσταντίνου καί Ἡγουμένου[329].

58/1849, Ἰουνίου 2».

3) Παρατηρήσεις

Τό ἔγγραφον αὐτό κέκτηται ἰδιαίτερη σπουδαιότητα, πρῶτον ἀπό γλωσσικῆς ἐπόψεως ἐξεταζόμενο καί δεύτερον ἀπό πλευρᾶς περιεχομένου. Ἀπό γλωσσικῆς πλευρᾶς θεωρούμενο εἶναι ἕνα κείμενο, τό ὁποῖο μέ χαρακτηριστικό τρόπο ἀποδίδει στή γλῶσσα τῶν

326. Γεώργιος Ἀντωνίου Βογιαζῆς ἤ Μπογιαζῆς.

327. Ἀπό αὐτά συνάγεται, ὅτι ἐκ μέρους τῶν Ὀθωμανικῶν Ἀρχῶν ἔγιναν ἔρευνες καί ἀνακρίσεις, προκειμένου νά διευκρινισθοῦν οἱ ἀκριβεῖς συνθῆκες τοῦ θανάτου τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ παραλήπτου τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς. Ὅμως οἱ γνωρίζοντες ἀπέκρυψαν τήν ἀλήθεια καί ἔτσι ξεγέλασαν τίς Ὀθωμανικές Ἀρχές.

328. Νικόλας: Νικόλαος Ἀντωνίου Μπογιατζῆς ἤ Ἀντωνιάδης, ἀδελφός τοῦ Γεωργίου Μπογιατζῆ, ἀποστολέα τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς.

329. Ἡγούμενος: Προφανῶς ὁ Ἡγούμενος τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτης Νεόφυτος Ἱερομνήμων ἤ Ζαμπέτογλου, υἱός τοῦ παπᾶ Ἀντωνίου.

ἁπλῶν ἀνθρώπων τῆς Νισύρου τῶν μέσων τοῦ 19ου αἰ., τόν τρόπο πού ἐπικοινωνοῦσαν οἱ ἄνθρωποι μεταξύ των, μέ τή χρήση τῆς δημοτικῆς, χωρίς προσπάθειες ἀπομίμησης τῆς καθαρεύουσας ἤ τῆς γλώσσας τῶν λογίων τῆς ἐποχῆς.

Ἀπό πλευρᾶς περιεχομένου εἶναι ἐπίσης σημαντικό, διότι φανερώνει μεταξύ ἄλλων τούς ἀγῶνες, τίς ἀγωνίες, τίς ἔριδες, τά πάθη καί τά παθήματα τῶν ἀνθρώπων τῆς τότε ἐποχῆς, χωρίς ἀφαιρέσεις καί ἐξιδανικεύσεις. Πάθη καί μίση, πού ἀποσκοποῦσαν στήν ἐξουθένωση καί στόν θάνατο συνανθρώπων, μελῶν τῆς τότε κοινωνίας τῆς Νισύρου. Ὕποπτες συμπεριφορές, ψεύδη, σκόπιμη διαστρέβλωση γεγονότων καί ἀπόκρυψη τῆς ἀλήθειας, γιά ἀποποίηση εὐθυνῶν καί ἰδιοτελῆ συμφέροντα.

Στό τέλος ὅλων αὐτῶν τῶν βλαπτικῶν καί ἀπαράδεκτων συμπεριφορῶν ἕνας ἄνδρας, ἀδελφός τοῦ παραλήπτη τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς, χάνει τή ζωή του κατά τρόπο ὄχι φυσιολογικό – πίπτει στή θάλασσα, μόνος του ἤ ρίπτεται ἀπό ἄλλους, χωρίς ποτέ νά διευκρινισθοῦν οἱ ἀκριβεῖς συνθῆκες κάτω ἀπό τίς ὁποῖες ἐκεῖνος ἔχασε τή ζωή του.

Ὁ συγγραφέας τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς, γνώστης τῶν γεγονότων, ἀναλαμβάνει νά ἐνημερώνει δι' αὐτῆς τόν ἐκτός Νισύρου ζῶντα ἀδελφό τοῦ θύματος, γιά τίς ἀκριβεῖς συνθῆκες, κάτω ἀπό τίς ὁποῖες ὁ ἀδελφός του ἔχασε τή ζωή του. Ἀρνητικές κρίσεις ἐκφράζονται σέ βάρος ὁρισμένων προσώπων, ἀλλά καί σέ βάρος τῆς τότε Κοινοτικῆς καί Ἐκκλησιαστικῆς Ἡγεσίας τῆς Νισύρου. Ἀλλά καί οἱ ἁπλοί κάτοικοι τῆς νήσου δέν ἦσαν ἄμοιροι εὐθυνῶν.

Κείμενα τοῦ εἴδους αὐτοῦ σπανίζουν καί ρίπτουν ἄπλετο φῶς στίς συνθῆκες, κάτω ἀπό τίς ὁποῖες ζοῦσαν οἱ κάτοικοι τῆς Νισύρου κατά τά μέσα τοῦ 19ου αἰ.

XXXVII. ΑΠΟΔΕΙΚΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΕΜΜΑΡΤΥΡΟΝ ΓΡΑΜΜΑ: 18-08-1849[330]

1) Περίληψη

Ἡ Καλή (Καλλιόπη), κόρη τῆς Εἰρήνης Σακελλαρίδη ἤ Σακελλαρίου, ἐμφανίσθηκε αὐτοπροσώπως ἐνώπιον τοῦ Ἡγουμένου τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτου Νεοφύτου καί τοῦ ἐδήλωσε, ὅτι ἀναχω-

330. Σ. Α., τ. Α΄ (1999), σ. 229-230.

ρεῖ προσεχῶς γιά τήν Κωνσταντινούπολη καί τοῦ ἐμπιστεύεται πρός φύλαξη χίλια γρόσια σέ μετρητά καί δύο σεντούκια μέ διάφορα πράγματα ἀξίας. Ἐάν παρ' ἐλπίδα, συμβεῖ νά μήν ἐπιστρέψει λόγῳ ἐπισυμβάντος θανάτου αὐτῆς, ὁρίζει τί πρέπει νά γίνει σχετικά μέ τά ἐμπιστευθέντα στόν Ἡγούμενο χρήματα καί πράγματα.

Πρῶτον, δωρίζει στό Μοναστήρι τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς πεντακόσια γρόσια καί ὁρισμένα πράγματα, γιά ψυχική της σωτηρία. Ἡ Μονή ὀφείλει νά τελέσει τά μνημόσυνά της καί ὅτι ἄλλο συνηθίζεται.

Δεύτερον, τά ὑπόλοιπα πεντακόσια γρόσια καί ὁρισμένα πράγματα, τά δωρίζει στόν βαπτισιμιό της Νικόλαο Καραγεώργη, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀνήλικος. Ὁ Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς ὀφείλει κατ' ἀρχήν νά κρατήσει τά πεντακόσια γρόσια καί τά πράγματα, τά ὁποῖα δωρίζονται στόν βαπτισιμιό της καί νά τοῦ τά παραδώσει, ὅταν αὐτός ἐνηλικιωθεῖ.

Ὅμως, ἐάν ἡ Καλή, κόρη τῆς Εἰρήνης Σακελλαρίδη ἤ Σακελλαρίου, ἤθελε ἐπιστρέψει σῶα καί ἀβλαβής ἀπό τό ταξίδι της στήν Κωνσταντινούπολη, τότε ἐκείνη θά λάβει καί πάλιν ὅλα ὅσα ἔχει καταθέσει πρός φύλαξη στή Μονή τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς, τόσο τά χρήματα, ὅσο καί τά διάφορα ἀντικείμενα.

2) Κείμενο

«1/† Διά τοῦ παρόντος ἀποδεικτικοῦ καί ἐμμαρτύρου Γράμματος φανεροῦται, ὅτι παρρησι2/ασθεῖσα ἡ κόρη τῆς Εἰρήνης Σακελλαρίδη[331] ἔμπροσθεν τῆς ἐμῆς Πανοσιότητος καί τῶν 3/ὑποφαινομένων, τοῦ τε Ἡγουμένου τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Ἀρχ(ιμανδρίτου) Νεοφύτου καί ὁμο4/λόγησεν ἰδίαις χείλεσιν, ὅτι ἀναχωρεῖ διά Κωνσταντινούπολιν καί ἀφήνει 5/εἰς χεῖρας τοῦ Ἡγουμένου τῆς Π(αναγίας) Σπη(λιανῆς), ὅσα χρήματα ἔχει δοσμένα τοῦ Ἡγουμένου, 6/τά ὁποῖα συμποσοῦνται εἰς γρόσια χίλια καί ἕν σεντούκιον μέ ὅτι περιέχει 7/μέσα, κατά τόν κατάλογον, τόν ὁποῖον ἔχει ἀνά χεῖρας της, καθώς καί ἕτερα 8/καί ἀπό αὐτά τά ροῦχα, ὁποῦ ἔχει μέσα τό σεντούκιν. Ὁ μή γένοιτο, ἄν ἤθε9/λε μοῦ ἀκολουθήση θάνατος, διατάττω, οὕτω πώς:

Πρῶτον, ἀφιερώνω 10/εἰς τό Μοναστήρι τῆς Παναγί(ας) Σπηλιανῆς τά σεντούκια καί τά δύο καί δύο 11/φουστανίκια, τά καλύτε-

331. Καλή, κόρη τῆς Εἰρήνης Σακελλαρίδη: Ἀναφορικά μέ τήν Εἰρήνη Γ. Σακελλαρίδη, βλ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 745-748.

ρα καί τά ἕξι μανδήλια τά καλά καί πέντε 12/ὑποκάμισα, δύο πετζέτες, ἕνδεκα πῆχες <ὕφασμα> ἀμερικάνικον καί 13/τριάντα δύο πῆχες χασές καί ἕν καθρέπτην καί ἕν κοντογούνιν 14/τεϊμένικον[332] καί γρόσια πεντακόσια, ἀρ(ιθμός) 500. Αὐτά τά ἀφιε15/ρώνω εἰς τό Μοναστήριν διά ψυχικήν μου σωτηρίαν.

Ἔτι διατάττω, 16/τά μένοντα πεντακόσια γρόσια, ἀρ(ιθμός) 500 καί ὅσα ἄλλα πράγ17/ματα μένουν εἰς τά σεντούκια μου, ἐξ ὧν ἀπό ἐκεῖνα, ὁποῦ ἀφιέ18/ρωσα εἰς τό Μ(οναστήριν), τά δίδω εἰς τόν βαπτισημιόν μου Νικόλαον, υἱόν 19/τοῦ Καραγεώργη[333], τά ὁποῖα φαίνονται εἰς τόν κατάλογον, τά ὁποῖα 20/θέλουν στέκονται εἰς χεῖρας τοῦ Ἡγουμένου, ἕως ὅτου (ἐν)ηλικιωθεί 21/ὁ βαπτισημιός μου καί τότε θέλει τά λαμβάνη ἀπό τόν Ἡγούμενον.

22/Ταῦτα θέλω καί βούλομαι αὐτοπροαιρέτως, νά μένουν ἀπαρασάλευτα, διά τήν 23/ψυχήν μου, εἰ μέν καί ἤθελέ μου ἀκολουθήση θάνατος. Εἰ δέ 24/θέλη ὁ Θεός καί ἔλθω καλά, θέλω παραλαμβάνη τά πράγμα25/τά μου σῶα καί ἀνελλιπῆ παρά τοῦ ἄνωθεν ρηθέντος Ἡγου26/μένου κυρίου Νεοφύτου.

//σελ. 230:

27/Πρός τούτοις ὑπόσχεται ὁ ρηθείς Ἡγούμενος, νά ἀκολουθήση τό Μ(οναστήρι) ὡς χρέ28/ος καί ψυχικά καί μνημόσυνα, καθώς ἔθος ἔστι τοῖς Ὀρθοδόξοις 29/Χριστιανοῖς.

Ταῦτα καί ὑποσημειοῦται, ὡς ἀγράμματος, παρά τοῦ ἰδίου 30/Γραφέος, ἵνα ἔχη τήν ἰσχύν καί τό κῦρος ἐν παντί Κριτηρίῳ.

31/1849, Αὐγούστου 18, ἐν Νισύρῳ.

32/Καλή, τῆς Εἰρήνης Σακελλαρίου, ὑποφαίνομαι διά τοῦ ἰδίου Γραφέος.

33/Ὁ Ἐπίσκοπος καί ἀντιπρόσωπος Ρόδου Μυρέων Ἀγάπιος[334] 34/γράφω.

35/Οἰκονόμος παπᾶ Νικόλαος[335].

36/Χ(ατζῆ) πα(πᾶ) Νικήτας βεβαιῶ.

---

332. Κοντογούνι τεϊμένικον: Κοντογόνιον ἤ Κοντογούνιον: Εἶδος γυναικείου γελέκου μέ γούνα στά ἀνοίγματα. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 270.

333. Νικόλαος, υἱός Καραγεώργη. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1250.

334. Ὁ Ἐπίσκοπος Μυρέων Ἀγάπιος (*περίπου 1805±1886) εὑρίσκετο τότε στή Νίσυρο, ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Ἰακώβου τοῦ Πατμίου, ὁ ὁποῖος ἀδυνατοῦσε ἐκ τῶν πραγμάτων νά ἐπισκεφθεῖ τή Νίσυρο καί ὑπογράφει ὡς μάρτυρας.

335. Παπᾶ Νικόλαος Οἰκονόμος. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 420, 501, 510.

37/Ὁ Δήμαρχος Γεώργιος Μιχαήλ, βεβαιῶ.
38/Διάκο-Βασίλης Χ(ατζη)γεω(ργίου).
39/Παῦλος».

3) Παρατηρήσεις

Τό ἔγγραφον αὐτό εἶναι σημαντικό ἀπό πολλές πλευρές θεωρούμενον. Πρῶτον, ὅτι ἡ Μονή τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς, δέν ἀποτελοῦσε μόνο τό θρησκευτικό κέντρο τῆς Νισύρου, ἀλλά ἀποτελοῦσε καί ἕνα Ἵδρυμα, στό ὁποῖο οἱ κάτοικοι τῆς νήσου ἔτρεφαν ἀπόλυτη ἐμπιστοσύνη. Ἐμπιστεύονταν σέ αὐτό τή φύλαξη χρημάτων καί ἀντικειμένων ἀξίας καί σέ περίπτωση θανάτου των, ὅριζαν, ὅπως ἡ Μονή φροντίσει γιά τή διάθεση αὐτῶν μέρος τῶν ὁποίων ἐδωρίζετο στή Μονή αὐτή.

Ἡ Μονή ἐξουσιοδοτεῖτο, σέ περίπτωση πού κατά τό διάστημα τῆς ἀπουσίας τοῦ ἰδιοκτήτου τῶν πρός φύλαξη κατατεθέντων χρημάτων ἤ διαφόρων εἰδῶν, ἐκεῖνος ἀπέθνησκε, νά φροντίσει γιά τή διάθεση τῶν κατατεθέντων, σύμφωνα μέ τήν ἐκπεφρασμένη θέληση αὐτοῦ. Ἐπίσης ἡ Μονή ἀνελάμβανε νά τελέσει μνημόσυνα καί ὅλα τά σχετικά, στήν περίπτωση τοῦ θανάτου τοῦ ἰδιοκτήτου τῶν κατατεθέντων.

Ἀνάλογη λειτουργία εἶχαν καί τά μεγάλα Ἱερά στήν ἀρχαία Ἑλλάδα. Εἶναι γνωστόν ὅτι σέ αὐτά, π.χ. στό Ἱερόν τοῦ Ἀπόλλωνος στούς Δελφούς, στό Ἀρτεμίσιον τῆς Ἐφέσου καί ἀλλοῦ, κατετίθεντο πρός φύλαξη χρηματικά ποσά καί διάφορα ἀντικείμενα, κατά τρόπον παρόμοιον πρός ἐκεῖνον τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς τῆς Νισύρου.

XXXVIII. ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ΤΡΙΑΚΟΣΙΩΝ ΠΕΝΗΝΤΑ ΓΡΟΣΙΩΝ: 1-09-1849[336]

1) Περίληψη

Ὁ Νικόλαος Μπαριανός Γρηγορόπουλος δανείζεται ἀπό τόν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο τριακόσια πενῆντα (350) γρόσια καί ὑπόσχεται νά τά ἐπιστρέψει σέ 61 ἡμέρες. Ἐάν δέν μπορέσει νά τά ἐπιστρέψει στήν προθεσμία αὐτή, τότε ἐπιβαρύνεται νά καταβάλλει τόκο 10% ἐτησίως.

336. Σ. Α., τ. Α΄ (1999), σ. 231.

2) Κείμενο

«1/Ὁ καί ὑποφαινόμενος Νικολῆς 2/Μπαριανός[337] Γληγορόπουλος, ἔλαβον παρά τοῦ 3/Ἡγουμένου τῆς Σπηλιανῆς γρόσια τριακόσια 4/πενῆντα, ἀριθ(μός): 350, τά ὁποῖα τά 5/ἔλαβα διά χρείαν μου. Θέλω πληρώσω αὐτά 6/εἰς διάστημα ἡμέρας 61 καί ἄν δέν πλη7/ρώσω εἰς τήν διορίαν μου, θέλω πληρώνω δέκα 8/τοῖς ἑκατόν τόν χρόνον. Δι' ὅ, δίδω 9/τό παρόν εἰς χεῖρας τοῦ δανειστοῦ μου, διά ἀ10/σφάλειάν του.

11/Τήν α΄ Σεπτεμβρίου 11/1849.

12/Νικολῆς Γρηγορόπουλος, ὑπόσχομαι 13/τ(ά) ἄνωθεν, διά χειρός Ν(ικολάου) Σακελλαρίδου.

14/Διακο-Ἀντώνης, μάρτυς.

15/Ν(ικόλαος) Σακελλαρίδης[338], τῆς Κοινότητος Γραμ16/ματεύς, μάρτυς.

17/Νικόλαος Χ(ατζη)παπ(ᾶ) Ἰω(άννου) Κέντρη γράφω καί μαρτυρῶ».

3) Παρατηρήσεις

Ἡ Μονή τῆς Σπηλιανῆς δανείζει 350 γρόσια στόν Νικόλαο Γρηγορόπουλο, ἄνευ τόκου, προκειμένου νά τόν διευκολύνει σέ προσωπική του ἀνάγκη. Ἐκεῖνος ὀφείλει νά τά ἐπιστρέψει στή Μονή ἐντός 61 ἡμερῶν. Ἐάν δέν μπορέσει, τότε ὑποχρεοῦται νά καταβάλλει τόκο 10% ἐτησίως.

Συνεπῶς ἡ Μονή τῆς Σπηλιανῆς, ἀφ' ἑνός μέν διευκολύνει, ὅσους ἀντιμετωπίζουν ἐπείγοντα οἰκονομικά προβλήματα, ἀφ' ἑτέρου δέ, σέ ὁρισμένες περιπτώσεις εἰσπράττει τόκο γιά τά δανεισθέντα χρήματα.

337. Τό «Μπαριανός», προφανῶς ἀπό τό «Παριανός», ἤτοι καταγόμενος ἀπό τή νῆσο Πάρο τῶν Κυκλάδων.

338. Νικόλαος Σακελλαρίδης: Πρόκειται γιά τόν Νικόλαο Σακελλαρίδη ἤ Ξένο, υἱό τοῦ παπᾶ Ἰωάννου Σακελλαρίου καί ἀδελφό τοῦ Κωνσταντίνου Ἰω. Σακελλαρίδου ἤ Ξένου. Ὁ Ν. Σακελλαρίδης φέρει τόν τίτλο τοῦ Γραμματέα τῆς Κοινότητας, ἐνῶ ἀργότερα φέρει τόν τίτλο τοῦ Νοταρίου. Ποιός τοῦ τόν ἀπένειμε παραμένει ἄγνωστο.

XXXIX. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΜΥΡΕΩΝ ΑΓΑΠΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΝΕΟΦΥΤΟΝ: 8-12-1849[339]

1) Περίληψη

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτμιος εὑρίσκεται τήν περίοδο αὐτή στή νῆσο Σύμη, μαζί μέ τόν Ἐπίσκοπο Μυρέων Ἀγάπιο. Κατ' ἐντολήν τοῦ Ἰακώβου ὁ Ἀγάπιος γράφει καί ἀποστέλλει τήν ἐπιστολήν αὐτήν πρός τόν Ἡγούμενον τῆς Σπηλιανῆς στή Νίσυρον, τόν Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο καί τοῦ παραγγέλλει μεταξύ ἄλλων καί τά ἑξῆς:

α) Νά φωνάξει τόν Οἰκονόμον τοῦ Ἐμπορειοῦ Νισύρου καί νά τόν διατάξει, νά παύσει νά ἀσχολεῖται μέ παράλογα κινήματα, διότι αὐτό δέν τοῦ εἶναι ἐπιτρεπτόν καί νά μήν στηρίζεται σέ θεσμούς καί πρόσωπα τῆς Νισύρου.

β) Ἀναφορικά μέ τήν ὑπόθεση τοῦ Νικολάου, γιά τήν ὁποία δέν γίνεται περαιτέρω λόγος, περί αὐτῆς ἀναμένεται σχετικό μπουγιουρδί[340], τό ὁποῖο ἐξεδόθη ἐκ μέρους τῆς Τουρκικῆς Διοικήσεως.

γ) Στόν Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο στέλλεται ἕνα βαρελάκι ἄδειο καί παρακαλεῖται, νά φροντίσει ἐκεῖνος νά γεμίσει μέ καλῆς ποιότητας κρασί καί στή συνέχεια νά σταλεῖ γιά λογαριασμό τοῦ Μητροπολίτου Ἰακώβου στή Σύμη ἤ ἄν εἶναι δυνατόν ἀπ' εὐθείας στή Ρόδο.

2) Κείμενο

«1/Τήν πανοσιότητά της πατρικῶς εὐχόμεθα. Ὁ Ἅγιος Γέροντας[341] 2/παρομοίως, σᾶς εὔχεται πατρικῶς 3/καί κατά διαταγήν του σᾶς γράφω.

Ἀφοῦ πρῶτον ἐρωτήσωμεν τά 4/τῆς ὑγείας σας, ἑπομένως σᾶς λέγω, νά φωνάξετε τόν Οἰκονόμον[342], νά 5/τόν διατάξετε, νά παύση

339. Σ. Α., τ. Α΄ (1999), σ. 232.

340. Ἐπίσημο τουρκικό ἔγγραφο, διάταγμα, ἀπόφαση, μέ συνήθως δυσάρεστο περιεχόμενο γιά τόν παραλήπτη.

341. Ἅγιος Γέροντας: Ἐννοεῖται ὁ τότε Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτμιος (1839-1856).

342. Οἰκονόμου: Οἰκογένεια καί ἐκκλησιαστικός τίτλος. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 155, 427, 1240. Ἐδῶ πρόκειται γιά τόν παπᾶ Νικόλαον Οἰκονόμου, ἐφημέριον Ἐμπορειοῦ Νισύρου.

ἀπό αὐτά τά παράλογα κινήματα[343] καί νά 6/μήν συγχίζεται περί ὄνου σκιᾶς, διότι δέν τοῦ εἶναι καί συγχωρη7/μένον καί νά μήν κρεμιέται σέ νισυριακά σχοινιά.

Διά δέ τοῦ 8/Νικολάου τήν ὑπόθεσιν[344], γνωρίζετε ὅτι ἡ ὑπόθεσις ἐτούρκισεν[345], καθώς 9/ἔρχεται τό μπουγιουρδίν αὐτοῦ καί θέλετε πληροφορηθῆ παρά 10/τοῦ Σακελλαρίου, ἡ πανοσιότης σου, ὅμως εἰς τοῦτο νά σταθῆς ἀδι11/άφορος καί ἐάν σέ φωνάξουν εἰς τό Συμβούλιον, διά νά διαβαστῆ τό 12/μπουγιουρδί, τότες πηγαίνης καί ὅπως διατάττη ὁ Πασᾶ Ἀφέντης μας, 13/οὕτω καί θά ἐξακολουθήσουν. Καί ἀφοῦ λάβη ὁ Νικόλαος τά γρόσια, 14/τότε τόν λέγεις, ὅτι ἄς δώση πρόσθιμον[346], εἰς τήν Ἐκκλησίαν.

15/Ἐλάβατε καί ἕνα βαρελάκι μέ σιδερένια τζέρατα[347], διά νά τό 16/γεμίσετε κρασίν καλόν καψαλιάρην[348] τοῦ Γέροντος καί μᾶς τό 17/στέλλετε. Εἰ δέ καί εὐκολυθήτε ἀπό αὐτοῦ, νά τοῦ στείλετε 18/τά ἴσια εἰς Ρόδον, στείλετέ το. Τόν πα(πᾶ) Νικήταν εὔχομαι, τόν 19/Οἰκονόμον, τόν Παῦλον, τήν Καλογραίαν καί ὅλους τούς φίλους.

20/Ταῦτα καί ὑγιαίνετε ἐν Κυρίῳ, κατά τόν διπλοῦν ἄνθρωπον.

21/Τῇ η΄ Δεκεμβρίου, ,α ω μ θ΄, ἐν Σύμῃ.

22/Τῆς Ὑμετέρας Πανοσιότητος ὅλος πρόθυμος.

23/Ὁ Μυρέων Ἀγάπιος[349], ἐν 24/Χριστῷ εὐχέτης σας.

25/Τό βαρελάκι θέλετε 26/τό λάβη ἀπό τόν Σακελλάριον».

---

343. Ποία εἶναι τά «παράλογα κινήματα», ἀπό τά ὁποῖα ὀφείλει νά ἀπέχει ὁ Οἰκονόμος τοῦ Ἐμποριοῦ Νισύρου δέν διευκρινίζεται.

344. Ὑπόθεσις τοῦ Νικολάου: Καί περί αὐτῆς δέν ἀναφέρονται περισσότερα.

345. Ἐτούρκισεν: Θά πρέπει νά ἐννοηθεῖ, ὅτι αὐτή περιῆλθε στήν ἁρμοδιότητα τῆς Τουρκικῆς Διοικήσεως καί ἐξεδόθη ἤ ἀναμένεται νά ἐκδοθεῖ σχετικό μπουγιουρδί.

346. Πρόσθιμον: Πρόστιμον.

347. Τζέρατα, τά: σιδερένια στεφάνια, μέ τά ὁποῖα ἐνισχύεται ἡ ἀντοχή τοῦ βαρελιοῦ. Λέγονται καί «τσέρκουλα» (Κρήτη).

348. Καψάλια, τά: τοπ. στό Ἄργος. «Καψαλιάρης οἶνος»: Προφανῶς ὁ παρασκευαζόμενος ἀπό σταφύλια τῆς περιοχῆς Καψάλια καί ἐθεωρεῖτο οἶνος ἀνωτέρας ποιότητας.

349. Ἐπίσκοπος Μυρέων Ἀγάπιος: Περίπου 1805-1886. Φαίνεται ὅτι εἶναι Βοηθός Ἐπίσκοπος τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Ἰακώβου τοῦ Πατμίου καί ἔρχεται στή Νίσυρο ὡς Ἐπίτροπος αὐτοῦ, προκειμένου, σέ συνεργασία μέ τόν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο, νά διεκπεραιώσει ὁρισμένα ἐκκλησιαστικῆς φύσεως θέματα.

3) Παρατηρήσεις

Ἡ ἐπιστολή αὐτή γράφεται μέν καί ἀποστέλλεται ἀπό τόν Ἐπίσκοπο Μυρέων Ἀγάπιο, ὁ ὁποῖος τότε ὑπήγετο ὑπό τόν Μητροπολίτη Ρόδου, ὅμως ἐκφράζει ἐντολές τοῦ Ἰακώβου. Ἀναφέρονται θέματα, σχετικά μέ τή Νίσυρο καί δίδονται σχετικές ὁδηγίες καί κατευθύνσεις, ἀναφορικά μέ τόν τρόπο διαχείρισης καί ἀντιμετωπίσεως αὐτῶν.

Ὁ Ἀγάπιος γενικά χειρίζεται καλῶς τήν ἑλληνική γλώσσα, ὅμως διαπιστώνεται καί ἡ ὕπαρξη ἱκανοῦ ἀριθμοῦ ὀρθογραφικῶν λαθῶν στό κείμενο τῆς ἐπιστολῆς.

XL. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 25-01-1850[350]

1) Περίληψη

Ἡ χήρα Εἰρήνη, τό ἐπώνυμο τῆς ὁποίας δέν ἀναφέρεται, ἀποφασίζει νά δώσει τήν κόρη της Μαρία ὡς σύζυγο, στόν Νικόλαο, υἱό τοῦ ποτέ παπᾶ Παντελῆ καί τῆς πρεσβυτέρας αὐτοῦ Ἄννας καί τήν προικίζει μέ τά ἀναφερόμενα στό Προικοσύμφωνο αὐτό κινητά καί ἀκίνητα.

2) Κείμενο

«1/Δίδω μέ τήν εὐχήν μου εἰς τήν 2/θυγατέρα μου Μαρίαν, τά ἑπόμενα 3/διά νόμιμον γάμον.

4/Τῆς δίδω ὅσα μοῦ εὑρίσκονται μη5/τρικά καί πατρικά μου καί ἐξ ὅλης 6/τῆς περιουσίας μου κρατίζω εἰς τήν παντελῆν 7/ἐξουσίαν μου τά δύο ταύλας εἰς τόν Ἀρμάν, 8/κρατίζω γεροντομοίρι τήν ἐπάνω ταύλαν εἰς 9/τήν Ἁγίαν Κυριακήν.

Τῆς δίδω τήν κρε10/πτήν εἰς τά Ὀμμάτια, μέ ἀγγεῖα ἑπτά, εἰς τά 11/Σκιάρικα[351] κρεπτήν μίαν, μέ ἀγγεῖα τρία, καί ἕν 12/κρούπιον, στέρναν εἰς τά Σκιάρικα μίαν. 13/Τήν ἀποστροφήν εἰς τοῦ Μαρμαρᾶ, μέ τήν 14/στέρναν, τήν κατοικίαν τά ὀσπήτια εἰς τόν 15/Ποταμόν, τά ἔξω, μέ τήν στέρναν, κρεββα16/τοστρώσιν μίαν, στρῶμα ἕν, μαξελάρια 17/ἕξι, σκέπες τέσσαρας, μουστουχιές ἕξι, 18/βέργες μαργαριταρένιες ζεύγη δύο καί πέντε 19/ζεύγη κλέτενες, κουμπία

350. Σ. Α., τ. Α΄ (1999), σ. 233-234.

351. Σκιάρικα, τά = Σκάρικα = Ἰσχιάρικα: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 196, 206, 1361.

ζεύγη δύο, ἕν 20/ζεῦγος σκουλαρίκια, βελόνας δύο, μίαν ἅλυ21/σον, λαιμόν ἕναν, σεντούκιον ἕν, σουφράν 22/ἕνα, μύλοι ζεύγη δύο, τέζερον μέγα ἕν καί ἕν 23/μικρόν, ταβάν ἕνα, εἰκόνας ὀκτώ, ὑποκάμισα 24/γυναικεῖα δεκατέσσαρα, πετζέτες δέκα, σκού25/φιες τρεῖς, πάγκους δύο, ζεῦγος βοῶν ἕν, χοίρους 26/δύο, ἀξίνες τέσσαρες, ὑνία δύο, λούρα ζεῦγος 27/ἕν, μπαλτάν ἕνα, κασμάν ἕνα, βαριόν ἕν, 28/κελλάριον ἕν, ὡς εὑρίσκεται, κήπους δύο καί τό χῶ29/μα.

Καί ἐξ αὐτῶν κρατίζω γεροντομοίρι τόν ἕνα μέ

//σελ. 234:

30/συκίδια.

Τῆς δίδω προσέτι τό χωράφιον 31/εἰς τήν Ἁγίαν Αἰκατερίνην τοῦ Ἄργους καί τά 32/ὀσπίτια τά μέσα, κατά τήν εἰς τόν Ἡγού33/μενον γραφεῖσαν ἔννοιαν τοῦ αὐταδέλφου μου Γεωρ34/γίου, διά τά ἔξοδα, τά ὁποῖα ὁ γαμβρός μου ἔχει 35/ἐξοδευμένα εἰς τό ὀσπήτιον, γρ(όσια) χίλια διακόσια 36/πενῆντα, ἀρ(ι)θ(μός): 1250.

Κρατίζω παντελῶς τόν 37/κῆπον εἰς τόν Ἅγιον Σάββαν καί τό ὀσπήτιον εἰς 38/Λαπαρδᾶ[352]. Εἰς τό μέσα ὀσπήτιον 39/θέλω κάθημαι ἐλευθέρως ἐν ὅσῳ ζῶ.

40/Προσφέρω καί ἐγώ, ὁ γαμβρός της Νικό41/λαος, δωρεάν πρός τήν πενθεράν μου Εἰρήνην, 42/γρ(όσια) τριακόσια ὀγδοήντα, ἀρ(ι)θ(μός): 380.

43/Δίδω καί ἐγώ, ἡ Ἄννα πα(πᾶ) Παντελῆ μέ 44/τήν εὐχήν (μου) εἰς τόν υἱόν μου Νικόλαον, τά εἰς τήν 45/Διαθήκην μου κηπούλια εἰς τό Πουλάδι[353] τοῦ Ἄργους, 46/ἕν γανιτίκιον, ὑποκάμισα ἀνδρικά ὀκτώ, 47/ἕν βρακίον παννίτικον[354] καί ἕν μέγα σινδόνιον.

48/Ἐν Νισύρῳ, τήν 25. Ἰανουαρίου 1850.

49/Ὁ Δήμαρχος Γεώργιος Μιχαήλ[355]. Ἰωάννης Μουλλός[356].

50/Γεώργιος Ἀναγνώστης Σακελλάριος. Γεώργιος Χ(ατζη)-Μιχαήλ[357].

51/Ὁ Κωσταντῆς ἀδελφός της.

352. Λαπαρδᾶ, στοῦ: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 78, 82, 1353.

353. Πουλάδι(ον), τό ἤ τοῦ Πουλλάδη: τοπ. στό Ἄργος. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 162, 192, 1351.

354. Πανίτικον = βαμβακερό ὕφασμα. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 822.

355. Γεώργιος Μιχαήλ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 756, 866.

356. Ἰωάννης Μουλλός. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 743.

357. Γεώργιος Χατζῆ Μιχαήλ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 516, 864, 1048.

52/Παῦλος Γεωργίου[358].
53/Χ(ατζη)-Μιχαήλ Γερασίμου[359]. Ἰωάννης Γεωργίου[360].
54/Μανώλης Γεωργίου Καλλέργη(ς) Κωνσταντῖνος Γεωργίου[361]
55/Ὁ Γραμμ(ατεύς) Ν(ικόλαος) Σακελλαρίδης.
56/Ὑπόσχεται ἡ θυγάτηρ μου, νά μοῦ δίδη κατ' ἔτος τρία κοιλά
57/κριθάρι».

3) Παρατηρήσεις

Γραφέας τοῦ Προικοσυμφώνου αὐτοῦ εἶναι ὁ Νικόλαος Σακελλαρίδης, υἱός τοῦ παπᾶ Ἰωάννου Σακελλαρίδη. Τό κείμενο εἶναι πολύ ἐπιμελημένο, σχεδόν χωρίς ὀρθογραφικά σφάλματα καί εὐανάγνωστο. Ἡ μητέρα τῆς νύμφης, ἡ προφανῶς χήρα Εἰρήνη, εἶναι ἀρκετά εὐκατάστατη καί προικίζει τή θυγατέρα της Μαρία, ἡ ὁποία φαίνεται ὅτι εἶναι μοναχοκόρη, μέ ὁλόκληρη τήν πατρική καί μητρική της περιουσία καί πολλά κινητά πράγματα. Οἱ πολυάριθμοι μάρτυρες, οἱ ὁποῖοι παρίστανται κατά τή σύνταξη τοῦ Προικοσυμφώνου καί στό τέλος τό ὑπογράφουν, δίδουν μεγάλο κῦρος στό γεγονός τοῦ ἐπικείμενου γάμου.

XLI. ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ ΤΟΥ ΠΑΤΜΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΛΑΟΝ ΤΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ – ΕΠΙΤΙΜΙΟΝ (ΑΦΟΡΙΣΜΟΣ) ΤΟΥ ΧΑΤΖΗ-ΜΑΝΩΛΗ ΚΟΚΚΙΝΑΚΗ: 25-05-1850[362]

1) Περίληψη

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος, ἄνθρωπος καλλιεργημένος, μέ εὐρύτητα ἀντιλήψεως καί συνετός, ἀλλά καί ὑποχρεωμένος νά φροντίζει διά τήν τήρηση τῶν παραδόσεων, τήν ἀποφυγή σκανδάλων καί γιά τή σωτηρία τοῦ ποιμνίου του, ἐκδίδει τό παρόν ἔγγραφον-ἀφορισμόν, σέ βάρος τοῦ Νισυρίου Χατζῆ Μανώλη Κοκκινάκη, ἐξ αἰτίας τοῦ ὅτι ὁ ρηθείς Χατζῆ-Μανώλης, παρά τίς πατρικές συμβουλές τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Ἰακώβου, ἔγινε αἴτιος σκανδαλισμοῦ τῶν πιστῶν.

358. Παῦλος Γεωργίου Παύλου. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 728, 739, 746.
359. Χατζῆ Μιχαήλ Γερασίμου ἤ Βρούζος. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 513, 690.
360. Ἰωάννης Γεωργίου. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 608.
361. Κωνσταντῖνος Γεωργίου. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1269, 1270.
362. Σ. Α., τ. Α΄ (1999), σ. 236.

Εἰδικότερα, ὁ Χατζῆ-Μανώλης εἶχε μία κόρη, ἡ ὁποία ὀνομάζετο Μαρία, τήν ὁποίαν ἀνεδέχθη στό βάπτισμα ἡ ἀδελφή του Χατζήδαινα, πιθανῶς ἄγαμος ἤ χήρα ἄνευ τέκνων καί ἡ ὁποία ἀκολούθως υἱοθέτησε τήν ἀνεψιάν καί ἀναδεκτή της καί τῆς ἐδώρησε ὁλόκληρη τήν κινητή καί ἀκίνητη περιουσία της.

Ὁ ἀδελφός τῆς Χατζήδαινας Χατζῆ-Μανώλης Κοκκινάκης καί ἐνῶ ἦταν ἀκόμη ἡ κόρη του αὐτή ἀνήλικη, δωδεκαετής, ἐφρόντισε νά τήν ἀρραβωνιάσει μέ ἄνδρα κατά πολύ μεγαλύτερό της στήν ἡλικία. Ὁ Μητροπολίτης Ἰάκωβος ἀντέδρασε, θεωρώντας, ὅτι ὁ ἀρραβώνας αὐτός ἦταν παράλογος καί παράνομος καί συνεπῶς ἀνυπόστασταστος.

Μετά τήν ἀκύρωση τοῦ πρώτου αὐτοῦ ἀρραβώνα, ἀργότερα ὁ πατέρας τῆς Μαρίας ἐφρόντισε νά συνάψει δεύτερο ἀρραβώνα αὐτῆς, μετά τοῦ Κωνσταντίνου Ἰωάννου Παπαγιαννάκη, ὁ ὁποῖος ἤδη ἦταν πρόσφατα παντρεμένος. Ἐπί πλέον ὁ Χατζῆ-Μανώλης, σέ ἀντίθεση μέ τή θέληση καί τή Διαθήκη τῆς ἀδελφῆς του Χατζήδαινας καί θετῆς μητέρας τῆς κόρης του αὐτῆς, ἐφρόντισε νά διανείμει τήν περιουσία τῆς Χατζήδαινας μεταξύ καί τῶν ὑπολοίπων φυσικῶν τέκνων του.

Ὁ Μητροπολίτης Ἰάκωβος, προκειμένου νά συνετίσει τόν αἴτιο σκανδάλων Χατζῆ-Μανώλη καί νά στηλιτεύσει τή συμπεριφορά του αὐτή καί πρός γνώση καί παραδειγματισμό τῶν μελῶν τοῦ ποιμνίου του, ἐκδίδει τό ἔγγραφο αὐτό, μέ τό ὁποῖο ἀφορίζει τόν Χατζῆ-Μανώλη Κοκκινάκη γιά τήν ὅλη συμπεριφορά του καί καταρᾶται αὐτόν. Ὁ ἀφορισμός ἰσχύει, ἕως ὅτου ὁ ἀφορισθείς μετανοήσει καί προσπέσει, ζητώντας τό ἔλεος τῆς μητέρας Ἐκκλησίας καί ἡ Ἐκκλησία τόν συγχωρήσει.

Ἡ ἔκδοση παρομοίων ἐγγράφων καί ἀφορισμῶν ἀποτελοῦσε τό ἔσχατο μέσον τῆς Ἐκκλησίας, τό ὁποῖο ἐχρησιμοποιεῖτο μέ σύνεση καί πολύ σπάνια καί γιά πολύ σοβαρά παραπτώματα ἤ σκάνδαλα. Σημειωτέον, ὅτι γιά τίς κρατοῦσες ἀντιλήψεις τῆς τότε ἐποχῆς, ὁ ἀφορισμός ἀποτελοῦσε μία βαρύτατη ποινή καί οἱ ἐκκλησιαστικῆς καί ἠθικῆς φύσεως συνέπειες αὐτοῦ, ἦσαν πολύ σοβαρές γιά τούς ἀφοριζομένους.

2) Κείμενο

«1/† Ἐντιμότατοι κληρικοί, εὐλαβέστατοι Ἱερεῖς, τιμιώτατοι Δημογέροντες καί Πρόκριτοι τῶν χωρίων ἁπάσης 2/τῆς νήσου Νισύρου

καί λοιποί πάντες εὐλογημένοι Χριστιανοί, χάρις ὑμῖν καί εἰρήνη ἀπό Θεοῦ Πατρός.

3/Δηλοποιῶ ἐγώ, ὅτι ἐπειδή καί ἄλλοτε πρό πολλοῦ, δέν ἐλάθομεν νά συμβουλεύωμεν πατρικῶς τόν ὁμοχώριόν 4/σας Χατζῆ-Μανώλην Κοκκινάκην[363], ὅλα τά δέοντα καί λογικά ἀνήκοντα εἰς τόν χριστιανικόν του χαρακτήρα καί ἐν ταυτῷ, 5/νά κάνη εἰς τό ἑξῆς, ἀπό παρομοίας καταχρήσεις τοιούτων ἀρραβώνων, εἰς ὁποίας διαφέρει [----------] καί μή ταραχάς 6/καί σκάνδαλα μεταξύ τῶν Χριστιανῶν, πιθανῶς δέ νά ἐκφέρωσι καί ἀπεκτός τῆς ἀδελφῆς του, αὐτός ὅμως ἀποστάς τῶν 7/πατρικῶν ἡμῶν συμβουλῶν, χωρίς νά σωφρονισθῆ ὁ ἀσύνετος ἀπό τόν πρῶτον ἀρραβώνα τῆς θυγατρός του[364], γιά ὅσα 8/ἐδοκίμασεν, αὐτός καί πάλιν εἰς διάστημα δύο μηνῶν, ἀφοῦ ἐπροσπάθησεν καί δεύτερον ἀρραβώνα τῆς εἰρημέ9/νης θυγατρός του, μετά τοῦ Κωνσταντίνου Ἰωάννου Παπαγιαννάκη[365], ὁ ἴδιος ἐσχάτως ἤδη παντρεμένος, ἀ10/συνειδήτως καί ἀναισχύντως τά πράγματα τοῦ αὐτοῦ ἀρραβώνα διά τάς τούτου βλάβας καί ἀτυχεστάτους σκο11/πούς.

Τούτων ἕνεκα, ἐπιθυμοῦντες κατά χρέος πατρικόν, νά παρεμποδίσωμεν τέλος τό ἀναπολόγιτον τούτου καί τό 12/νά παύση εἰς τό ἑξῆς ἀπό τοιαύτας ἀθεμιτο-ἀταξίας καί καταχρήσεις, (μέ) τάς ὁποίας ἐπροξένησε οὐκ ὀλίγον σκάνδαλον μεταξύ 13/τῶν λοιπῶν Χριστιανῶν.

Ἐν ταυτῷ δέ πρός σωφρονισμόν τοῦ ἰδίου, καθώς καί πρός παράδειγμα εἰς τούς λοιπούς 14/καί δή γράφοντες τά τοῦ παρόντος ἐκκλησιαστικοῦ ἐπιτιμίου, ἔχομεν τόν εἰρημένον Χ(ατζῆ)-Μανώλην Κοκκινάκην, 15/ὡς ταραξίαν τῶν καλῶν καί πολλῶν σκανδάλων πρόξενον,

363. Χατζῆ Μανώλης Κοκκινάκης: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 515, 677, 776, 1312. Σύζυγός του ἡ Καλή Χατζῆ Κονταρῆ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1254.

364. Μαρία, κόρη τοῦ Χατζῆ Μανώλη Κοκκινάκη, ἀναδεκτή τῆς θείας της Χατζήδαινας, ἀδελφῆς τοῦ πατέρα της καί υἱοθετηθεῖσα ἀπό αὐτήν. Ἡ Μαρία κληρονόμησε ὁλόκληρη τήν περιουσία τῆς θείας της Χατζήδαινας. Ἀργότερα, ἡ Μαρία Ἐμμανουήλ Κοκκινάκη ἔλαβε ὡς σύζυγο τόν Ἰωάννη Χατζῆ Μιχαήλ Γερασίμου ἤ Μπρούζο καί ἀπέκτησαν μεταξύ ἄλλων καί μία κόρη, τήν Καλή. Διατηρεῖται τό Προικοσύμφωνο, πού συνετάχθη κατά τόν γάμο τῆς Καλῆς, κόρης τῆς Μαρίας Κοκκινάκη καί τοῦ Ἰωάννου Μπρούζου, μέ ἡμερομηνία: 20-01-1887. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1252-1254.

365. Κωνσταντῖνος Ἰω. Παπαγιαννάκης: Παπαγιαννάκη, οἰκογένεια. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1360.

ἀφορισμένον παρά Θεοῦ, κατηραμένον καί ἀσυγχώρητον, 16/αἱ πέτραι καί ὁ σίδηρος λυθείησαν, αὐτός δέ οὐδαμῶς. Εἴη στένων καί τρέμων ἐπί τῆς γῆς, ὡς ὁ Κάϊν[366], κλη17/ρονομήσειε τήν λέπραν τοῦ Γιεζῆ[367] καί τήν ἀγχόνην τοῦ Ἰούδα καί προκοπήν οὐ μή ἴδοι πώποτε, πάσας τάς 18/ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτοῦ, ἔχων καί τάς ἀράς τῶν τριακοσίων δέκα καί ὀκτώ θεοφόρων Πατέρων[368] καί πάντων τῶν 19/Ἁγίων τῆς Ἐκκλησί(ας), ἕως οὗ εἰς αἴσθησιν ἐλθών, καταπαύση ὁλοτελῶς ἀπό τάς τοιαύτας σκανδαλώδεις κατα20/χρήσεις καί τότε προσπεσών τοῦ ἐλέους τῆς Ἐκκλησίας, τεύξεται συγχωρήσεως.

21/α ω ν΄, τήν κε΄ Μαΐου. Ἐν Ρόδῳ.

22/† Ὁ Ρόδου Ἰάκωβος, ἐν Χ(ριστ)ῷ εὐχέτης.

23/Καί ἐπειδή ὁ Χ(ατζῆ)-Μανώλης Κοκκινάκης μετέρχεται ἀνό24/σιον τρόπον, ὥστε νά διανείμη τά πράγματα τῆς ἀδελφῆς του 25/κατά τήν θέλησίν του εἰς τά λοιπά του παιδιά καί διά τοῦτο με26/τέρχεται αὐτούς τούς ρυπαρούς τρόπους, διά τοῦτο ἡ ἀδελφή του, 27/ὡς μήτηρ, νά φροντίση, νά ὑπανδρεύση τήν ἀνεψιάν της καί 28/θετήν αὐτῆς θυγατέρα, προικοδοτοῦσα αὐτή κατά τήν 29/πρώτην καί τελευταίαν αὐτῆς Διαθήκην, χωρίς νά ἐρωτήση 30/πλέον τόν ἀδελφόν της».

3) Παρατηρήσεις

Ἡ ἔκδοση τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ ἀπό τόν Μητροπολίτη τῆς Ρόδου Ἰάκωβο τόν Πάτμιο, ὑποδηλώνει, ὅτι ἡ συμπεριφορά καί οἱ πράξεις τοῦ Χατζῆ-Μανώλη Κοκκινάκη σκανδάλισαν τήν τότε κοινωνία τῆς Νισύρου καί ἕνεκα τούτου ὁ Μητροπολίτης θεώρησε καθῆκον του, νά προβεῖ στήν ἐνέργεια αὐτή, πρός παραδειγματισμό

366. Γέν. Δ΄, 11-12: Ὁ Θεός πρός τόν Κάϊν, ὕστερα ἀπό τόν φόνο τοῦ ἀδελφοῦ του Ἄβελ: *«Καὶ νῦν ἐπικατάρατος σὺ ἀπὸ τῆς γῆς… στένων καὶ τρέμων ἔσῃ ἐπὶ τῆς γῆς…»*

367. Παραλειπομένων Β΄, κστ΄, 21: *«Καὶ Οζίας ὁ βασιλεὺς ἦν λεπρὸς ἕως ἡμέρας τῆς τελευτῆς αὐτοῦ»*. Σύμφωνα μέ τό ἀνωτέρω κείμενο, ὁ βασιλεύς Ὀζίας ἐτιμωρήθη ὑπό τοῦ Θεοῦ, διότι ἠθέλησε νά θυμιάσει στό θυσιαστήριο, σφετεριζόμενος τά δικαιώματα τῶν ἱερέων. Οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἀαρών, ἀδελφοῦ τοῦ Προφήτου καί Νομοθέτου Μωϋσέως ἀποτελοῦσαν τήν ἱερατική τάξη τῶν Ἑβραίων καί εἶχαν ὁρισμένα δικαιώματα καί προνόμια, τά ὁποῖα οὐδείς ἠδύνατο νά σφετερισθεῖ, οὔτε ὁ ἴδιος ὁ βασιλεύς.

368. Πρόκειται γιά τούς Πατέρες, οἱ ὁποῖοι ἔλαβον μέρος στήν Α΄ Οἰκουμενική Σύνοδο (Νίκαια Βιθυνίας, 325 μ.Χ.), ἡ ὁποία κατεδίκασε τόν Ἄρειο καί τούς ὀπαδούς αὐτοῦ. Β. Στεφανίδης, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία* 1959, σ. 176-182.

καί τῶν ὑπολοίπων, ὥστε νά ἀπέχουν μελλοντικά ἀπό παρόμοιες συμπεριφορές.

XLII. ΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ ΤΟΥ ΠΑΤΜΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΝΕΟΦΥΤΟΝ: 25-05-1850[369]

1) Περίληψη

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ἀποστέλλει τήν ἐπιστολή αὐτή πρός τόν Ἡγούμενον τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο καί τοῦ γνωρίζει, ὅτι ἔλαβε τήν ἀπό 22-05-1850 ἐπιστολή του καί ἐνημερώθηκε σχετικά μέ τά θέματα πού αὐτή περιλαμβάνει. Ὁ Μητροπολίτης συνιστᾶ στόν Νεόφυτο νά κάνει ὑπομονή καί μέ ψυχραιμία καί πνεῦμα ἀνεξικακίας, νά ἀντιμετωπίζει τίς διάφορες διαβολές καί κατηγορίες, πού στρέφονται ἐναντίον του.

Ἐπίσης τοῦ γνωρίζει, ὅτι ἐκεῖνον, τόν Μητροπολίτην, ἐπισκέφθηκε πρόσφατα ὁ Κωνσταντῖνος Ἰωάννου Παπαγιαννάκης, δεύτερος κατά σειράν ἀρραβωνιαστικός τῆς Μαρίας, κόρης τοῦ Χατζῆ-Μανώλη Κοκκινάκη καί τόν ἐνημέρωσε λεπτομερῶς γιά τά καθέκαστα. Ὁ ἀρραβώνας αὐτός λύεται καί ὁ Κωνσταντῖνος Ἰωάννου Παπαγιαννάκης ὀφείλει νά ἀποζημιωθεῖ ἀπό πλευρᾶς τοῦ Χατζῆ-Μανώλη Κοκκινάκη, γιά τά ἔξοδα, τά ὁποῖα χρειάσθηκε νά κάνει, κατά τόν ἀρραβῶνα αὐτόν.

2) Κείμενο

« 1/† Ὁσιώτατε Ἀρχιμανδρίτα, Ἡγούμενε τοῦ Ἱεροῦ ἡμῶν Μοναστηρίου τῆς Σπηλιανῆς καί ἡ2/μέτερε Ἐπίτροπε, κύρ Νεόφυτε, τήν Ὁσιότητά σου πατρικῶς εὐχόμεθα καί δηλοποιοῦ3/μεν, ὅτι ἐλάβομεν ἀπό τούς ἐλθόντας πατριώτας τό πρός ἡμᾶς γράμμα σου, τῆς κβ΄ 4/τοῦ λήγοντος[370] καί ἐχάρημεν τά τῆς ἀγαθῆς ὑγείας σου.

Ἐπομένως εἴδομεν καί ὅσα 5/μᾶς ἀναφέρης καί μάλιστα τά περί τοῦ Μπογιαζῆ, ὅσα τά γνώριζε καί ἔλεγε ἐναντίον 6/σου. Ἡ Ὁσιότης σου ὅμως κάμνης πολλά φρόνιμα, νά μήν ἀνακατεύη διά μηδαμινά 7/καί τοιαῦτα πράγματα, ἀλλά ἀπό τοῦδε, νά φέρεσαι ἀπό μακράν καί μέ ἀδιαφορίαν καί διά τῆς 8/ὑπομονῆς τά πάντα κατορθοῦνται. Καί ἔσω δέ βέβαιος, ὅτι τά τέλη τῶν τοιούτων θέλη εἶναι πο9/νηρά

369. Σ. Α., τ. Α΄ (1999), σ. 237.

370. Ἤτοι: ἀπό 22-05-1850.

καί ὀλέθρια, καθώς καί παρά τῆς θείας θέλη ἀπολαύση τά ἐπίχειρα τῆς κακίας του.

10/Συγχρόνως ἐπαρρησιάσθη πρός ἡμᾶς καί ὁ Κωνσταντῖνος Ἰωάννου Παπαγιαννάκης, ὁ δεύτερος 11/ἀρραβωνιστικός τῆς θυγατρός τοῦ Χ(ατζῆ)-Μανώλη Κοκκινάκη, ὁ ὁποῖος ἐξήγησε εἰς ἡμᾶς λε12/πτομερῶς καί προφορικῶς τά διατρέξαντα εἰς αὐτόν τόν ἀρραβώνα καί ἐπειδή ἡ δήλωσις τοῦ τοιού13/του προέρχεται ἀπό τούς γονεῖς τῆς νέας, διά τήν ἀκαταστασίαν καί τήν κακοκεφαλίαν των, κα14/θώς καί ἄλλοτε τά αὐτά ἔπραξαν, διά τοῦτο δικαίως κατά νόμους ἔπεται νά λάβη ὁ Κωνσταν15/τῖνος Ἰωάννου Παπαγιαννάκης, ἐκεῖνο, ὅπου τοῦ ἀνήκει.

Ὅτε ἡ Ὁσιότης σου, λαβών τό 16/παρόν μας, φρόντισε νά τούς προσκαλέσης καί νά τούς ὁμιλήσης τά δέοντα, ὅτι ὁ ἀρραβωνιασ17/τικός πρέπει νά λάβει διπλοῦν τόν ἀρραβώνα, δηλ(αδή) γρόσια 700, 18/καθώς καί τόν τόκον αὐτῶν 4 μηνῶν, γρ(όσια): 20. - Ὁμοίως καί διά ἕναν ἀμνόν καί ὅσα 19/ἀκόμα ἐξόδευσεν εἰς τό σπίτι του φαγώσιμα, γρ(όσια) 117. Ὅλα ἔξ(οδα): 864. Καί οὕτω θέλη διαλυθῆ ὁ ἀρ20/ραβώνας, ἡ δέ Ὁσιότης σου θέλη λάβη τό ἀνῆκον πρόστιμον τῆς Ἐκκλησίας. Καί αὐτούς [θέλη] 21/συμβουλεύσης πατρικῶς, νά παύσωσιν εἰς τό ἑξῆς ἀπό τοιαύτας καταχρήσεις καί θεατρι22/νίσματα εἰς τόν κόσμον.

Ἐπειδή ὅμως καί ὁ εἰρημένος Χ(ατζῆ)-Μανώλης Κοκκινάκης, ἀφοῦ ἔφθασεν 23/εἰς τοιαύτην ἡλικίαν, οὔτε συνείδησιν ἔχει, οὔτε ἐντροπήν τοῦ κόσμου, οὔτε συμβουλήν δέχε24/ται ὁ κακοκέφαλος, διά τοῦτο ἄνωθέν σοι παραγγέλομεν, τ' ἀφορεστικόν του, τό ὁποῖον ἀφει25/δῶς θέλει ἀναγνώσης ἐπ' Ἐκκλησίας, πρός τόν σωφρονισμόν του καί εἰς τούς ἄλλους παράδειγμα.

26/Ἐλάβομεν καί τήν σταλείσαντα ταμετζάνα[371] καί σοί εὐχαριστοῦμεν, τήν ὁποίαν καί σοί ἀπεστείλα27/μεν μέ τόν ἴδιον. Ταῦτα ἐν τούτῳ εὐχετικῶς. Ὑγίαινε δέ ἐν Κ(υρί)ῳ.

28/,α ω ν΄, τήν κε΄ Μαΐ(ου). Ἐν Ρόδῳ.

29/† Ὁ Ρόδου Ἰάκωβος ἐν Χ(ριστ)ῷ εὐχέτης.

30/Γνώριζε δέ, ὅτι εἰς τό ἑξῆς ὁ ρηθείς Χ(ατζῆ)-Μανώ31/λης, κατά νόμους, δέν ἔχει πλέον τήν τούτου 32/θυγατέρα, ἀλλά αὐτή θέλει μείνη εἰς τό ὀσπήτιον 33/τῆς θείας της Κοκκινάκαινας καί ἡ ὁποία ἔχει τό δικαίωμα, 34/νά ὑπανδρεύση τήν εἰρημένην ἀνεψιάν, μέ ὅποιον 35/ἤθελε εὐαρεστηθῆ, προικίζουσά την κατά τήν πρώτην 36/

371. Ταμετζάνα, ἡ: Ὑάλινο σκεῦος, συνήθως μεγάλου μεγέθους, τό ὁποῖο χρησιμοποιεῖται γιά τήν ἀποθήκευση ὑγρῶν, ὡς ἐπί τό πλεῖστον οἴνου ἤ ρακῆς.

καί τελευταίαν της Διαθήκην, χωρίς νά ἐρωτήση πλέον 37/τόν ἀδελφόν της».

3) Παρατηρήσεις

Ὅπως συνάγεται ἀπό τό περιεχόμενο τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς, ἀλλά καί ἀπό ἄλλα ἔγγραφα, ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτμιος (1839-1856) εἶναι ἕνας ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος διαθέτει εὐρεία μόρφωση, ἀνύστακτο ἐνδιαφέρον γιά τά ἀφορῶντα εἰς τήν Ἐκκλησία, φροντίζει πατρικά γιά τό ποίμνιό του καί διακατέχεται ἀπό πνεῦμα ἀνεξικακίας καί συνέσεως. Τά ἴδια ἰδεώδη προτρέπει καί συμβουλεύει νά ἔχει καί ὁ Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτης Νεόφυτος.

Ἐπειδή ὅμως, ὁ Χατζῆ-Μανώλης Κοκκινάκης, κάτοικος Νισύρου, ἄν καί ἐπανειλημμένως ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος προσπάθησε νά τόν συμβουλεύσει καί νά τόν συνετίσει, ἐκεῖνος, ἄν καί γέρων, παραμένει ἀμετανόητος καί μέ τήν ὅλη συμπεριφορά καί τίς πράξεις του σκανδαλίζει τούς πιστούς, ἐντέλλεται ὁ Μητροπολίτης τόν Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο, ὅπως φροντίσει, νά ἀναγνωσθεῖ ἐπισήμως στούς ναούς τῆς Νισύρου ὁ σχετικός ἀφορισμός, πρός γνώση καί συμμόρφωση, τόσο τοῦ ἴδιου τοῦ ἀφοριζομένου, ὅσον καί τῶν μελῶν τοῦ ποιμνίου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Νισύρου. Ἀπώτερος σκοπός τοῦ Μητροπολίτου Ἰακώβου δέν εἶναι ἡ ἐκδικητική τιμωρία τοῦ Χατζῆ-Μανώλη Κοκκινάκη, ἀλλά ἡ μετάνοια καί ἡ συγχώρηση αὐτοῦ καί ὁ παραδειγματισμός τῶν μελῶν τοῦ ποιμνίου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Νισύρου. Ἐπίσης στό ἔγγραφο αὐτό γίνεται λόγος γιά τή διάλυση τοῦ ἀρραβώνα μεταξύ τῆς Μαρίας, κόρης τοῦ Χατζῆ-Μανώλη Κοκκινάκη, μετά τοῦ Κωνσταντίνου Ἰω. Παπαγιαννάκη καί τήν ὑποχρέωση τῆς οἰκογενείας τοῦ Χατζῆ-Μανώλη Κοκκινάκη, νά καταβάλει στό διπλάσιο στόν Κωνσταντῖνο Ἰω. Παπαγιαννάκη τά ἔξοδα τοῦ ἀρραβώνα καί μάλιστα ἔντοκα. Ἐπίσης ὁ Χατζῆ-Μανώλης ὀφείλει νά καταβάλλει στήν Ἐκκλησία ἕνα ὁρισμένο χρηματικό ποσό ὡς πρόστιμο.

XLIII. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ ΠΡΟΧΕΙΡΟΝ: 26-08-1850[372]

1) Περίληψη

Ὁ Χατζῆ-Γεώργιος Μανώλακας, ὁ ὁποῖος ἔχει ἤδη ἀποβιώσει, ἐφρόντισε ἐνόσω ἀκόμη ζοῦσε, μέ Διαθήκη του ἀπό 6-05-1846, νά

372. Σ. Α., τ. Α΄ (1999), σ. 238.

προικίσει τήν κόρη του Εἰρήνη. Τά ἀναφερόμενα στή Διαθήκη αὐτή, περιλαμβάνονται στό παρόν πρόχειρο Προικοσύμφωνο, ὅπως αὐτό χαρακτηρίζεται ἀπό τόν γραφέα του.

2) Κείμενο

«1/Ἐκθέτοντες ἐπί τοῦ παρόντος προχείρου 2/Προικοσυμφώνου ἐνεστώτων ἐπωνύμων μαρ3/τύρων, τά εἰς τήν ἀπό 1846, τήν 6. Μαΐου Διαθή4/κην διαλαμβανόμενα, τοῦ ἀποβιώσαντος 5/Χ(ατζῆ)-Γεωργίου Μανώλακα[373], ἅτινα ὁ ἴδιος 6/ζῶν ἐπροίκισε πρός τήν θυγατέραν αὐτοῦ 7/τήν Εἰρήνην.

8/α΄. Εἰς τό Μεσοχώρι[374] τό χωράφι, ὅπως εὑρίσκεται. 9/β΄. Εἰς τοῦ Μουλούδη[375], δύο πλαγίας, ὅπως εὑρίσκονται. 10/γ΄. Εἰς τοῦ Ραπανᾶ[376], τό χωράφι μέ τήν στέρναν. 11/δ΄. Εἰς τά Κλήματα[377], τό χωράφι. 12/ε΄. Εἰς τό Ἄργος, εἰς τά Καψάλια[378], τό χωράφι ἀπό τό 13/μέρος τοῦ Κωνσταντῆ καί ἄνω. 14/στ΄. Εἰς τά Ἀλώνια[379], τό ὀσπήτιον, ὅπως εὑρίσκεται. 15/ζ΄. Ἕν σεντούκιον. 16/η΄. Δύο ἀξίνας. 17/θ΄. Δύο ζυγές λούρα καί δύο (ὑ)νία. 18/ι΄. Μίαν κρεπτήν εἰς ταῖς Βάσσες μέ πέντε ἀγγεῖα. 19/ια΄. Εἰς χρήματα χρυσά μετρητά γρ(όσια) τριακόσια 20/πεντήκοντα, ἀρ(ιθμός): 350. 21/ιβ΄. Βέργες μαργαριταρένιες δύο ζευγάρια. 22/ιγ΄. Μίαν βελόναν. 23/ιδ΄. Ἕνα λαιμόν. Ἕνα καμουχάν. 24/ιε΄. Ἕνα κῆπον, τό μέσα μέρος.

25/Χαρτοφύλης Ἰω(άννης)[380] καί ὁ Νικήτας[381]».

3) Παρατηρήσεις

Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι τό Προικοσύμφωνο αὐτό χαρακτηρίζεται ἀπό τόν γραφέα του ὡς «Πρόχειρον». Πιθανῶς αὐτό νά σημαίνει,

373. Χατζῆ Γεώργιος Μανώλακας: Χατζῆ-Γεώργιος ἤ Χατζῆ-Γενᾶς ἤ Χατζῆ Κονταρῆς. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 339, 540.

374. Μεσοχώρι(ον), τό: τοπ.

375. Μουλούδη, στοῦ ἤ Μουλούδι, τό: τοπ.

376. Ραπανᾶ, στοῦ: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 193, 195, 1343.

377. Κλήματα, τά: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 195, 198, 1308-1310.

378. Καψάλια, στά: Τοπωνύμιο στό Ἄργος, ὅπου ὑπῆρχαν ἀμπέλια, ἀπό τά σταφύλια τῶν ὁποίων παρήγετο ἐξαιρετικῆς ποιότητας κρασί, ὁ λεγόμενος «Καψαλίτης οἶνος».

379. Ἀλώνια, τά: συν. στό Μανδράκι καί τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 82, 93, 541, 1368.

380. Ἰωάννης Χαρτοφύλης. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1293.

381. Νικήτας: βαπτιστικό ὄνομα. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 710.

ὅτι ἀποτελεῖ ἕνα προσχέδιο καί πρόκειται νά ἀντιγραφεῖ, ὥστε νά ἀποτελέσει τό ἐπίσημο Προικοσύμφωνο. Ἄλλη ἰδιορρυθμία αὐτοῦ εἶναι, ὅτι ὁ πατέρας τῆς Εἰρήνης εἶναι ἤδη νεκρός, ἀλλά ζῶντας ἐφρόντισε γιά τή σύνταξη Διαθήκης, στήν ὁποία ὁρίζονται τά κινητά καί ἀκίνητα, μέ τά ὁποῖα προικίζει τήν κόρη του Εἰρήνη. Ἐπίσης δέν ἀναφέρεται, ἐάν ἡ Εἰρήνη βρῆκε ἤδη γαμβρό, πῶς ὀνομάζεται καί τοῦ ὁποίου σύζυγος πρόκειται νά γίνει ἐκείνη.

Πιθανῶς πρόκειται ὄχι γιά μία διμερή, ἀλλά γιά μία μονομερή δικαιϊκή πράξη. Ἡ Εἰρήνη προβλέπεται, ὅτι σύμφωνα μέ τή Διαθήκη τοῦ ἀποθανόντος πατέρα της, ἐφόσον εὑρεθεῖ γαμβρός καί τελεσθεῖ γάμος, θά λάβει τά ἀναφερόμενα στό Προικοσύμφωνο αὐτό κινητά καί ἀκίνητα.

XLIV. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 14-09-1850[382]

1) Περίληψη

Ὁ Ἰωάννης[383], τοῦ ὁποίου τό ἐπώνυμο δέν ἀναφέρεται καί ἡ σύζυγός του, ἡ Καλή τοῦ Χατζῆ, ἔχουν μία κόρη, ἡ ὁποία ὀνομάζεται Εἰρήνη[384] καί τήν ὁποία προικίζουν μέ ὅσα κινητά καί ἀκίνητα περιλαμβάνονται στό Προικοσύμφωνο αὐτό.

Ὁ γαμβρός των ὀνομάζεται κύριος Νικολάκης, τοῦ ὁποίου τό ἐπώνυμο ἤ τό πατρώνυμο δέν ἀναφέρεται καί δωρίζει στόν πενθερό του Ἰωάννη 1000 γρόσια.

2) Κείμενο

«1/Τήν 14-09-1850.

2/Φανέρωσις περί τῶν ὅσα προικίζω, ἡ Καλή τοῦ Χατζῆ[385], 3/τῆς κόρης μου Εἰρήνης.

Τῆς προικίζω κινητά καί ἀκίνητα. 4/Πλήν κρατίζω: Κρατίζω εἰς τοῦ Κουκουμᾶ[386] τό κάτω χωρα5/φάκι παντελῶς. Ἔτι κρατίζω γεροντομοίρι εἰς τοῦ Σκουλουσκιᾶ[387] 6/τά τρία κάτω κομμάτια. Ἔτι κρα-

382. Σ. Α., τ. Α΄ (1999), σ. 239.

383. Πιθανῶς πρόκειται γιά τόν Ἰωάννη Σκανδάλιο. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1213.

384. Βλ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1212-1213.

385. Καλή τοῦ Χατζῆ: Καλή, τοῦ Χατζῆ Μιχαήλ Γερασίμου Μπρούζου. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1014. Σύζυγος τοῦ Ἰωάννη Σκανδάλιου.

386. Κουκουμᾶ στοῦ: τοπ. Κουκκ(χ)ιουμᾶς, ὁ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 153, 198.

387. Σκαλουσκιά, ἡ: Σκαλουσκιά Λακκίου, τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 200, 206, 1339. Ἐπίσης: σκαλουσκιά, -σκιές = κλιμακωτές τάβλες σέ ἐπικλινές ἔδαφος.

τίζω γεροντομοίρι δύο κοιλά 7/κριθάρι, τήν κριθαριά ἀπό τήν [----------], τήν δέ βαμβακιάν, δύο καφίζια φασόλια 8/καί ἕνα κοιλόν ἀμύγδαλα[388], 4 κάρ(τα) δυνατά καί ἕνα ἀφράτα, 9/χρόνον παρά χρόνον καί ἕνα κοιλόν σύκα.

Ἔτι κρατίζω, 10/διά χάριτα τοῦ υἱοῦ μου Νικολοῦ, <εἰς> τό Κάτερος[389] τό ραχί, ἔτι προι11/κίζω τό σπήτιον εἰς τά Ἀλώνια, καθώς εὑρίσκεται. Τό κελλάρι μου, 12/τόν κῆπον μου, κρεπτήν εἰς ταῖς Βάσσαις, μίαν 13/κρεββατόστρωσιν, σεντόνια 7, μαξελάρια 3, πετζέτες 10, ὑποκάμισα 18, 14/σκούφιες 3, πλεκτά 4, ἕνα λαιμόν, βέργες ζευγάρια 2, ἀσημικόν – μαλαμα15/τικόν, ὡς εὑρίσκεται, 1 καμουχάν, σκέπες 5 καί 2 τέτζερες, 1 ταβάν, 16/2 ζευγάρια μύλους, 3 ἀγγεῖα κρασερά, 5 κρούπια, 1 ζεῦγος ἀρεστόν[390], 17/ἕνα χοίρον θη(λυ)κόν, 2 ἀξίνες, ἕνα ζευγάρι λούρα, 18/1 ὑνίον, εἰκονίσματα 5[391].

19/Προικίζω καί ἐγώ, ὁ πατήρ[392], τῆς κόρης μου τῆς Εἰρήνης, τό μαγαζί 20/εἰς τόν Αἰγιαλόν[393], ὡς εὑρίσκεται. Ἔτι προικίζω τῆς θυγατρός μου εἰς 21/ταῖς Μέσες[394], τήν μονόταυλαν, ἄνωθεν τοῦ καζαναριοῦ, μέ τήν 22/μάνδραν, ἔτι ἕν σεντούκιον.

23/Δίδω καί ἐγώ, ὁ γαμπρός, κύριος Νικολάκης, 1000 γρ(όσια) δωρεάν 24/τοῦ πενθεροῦ μου Ἰωά(ννου)».

3) Παρατηρήσεις

Τό Προικοσύμφωνο αὐτό ἐμφανίζει ὁρισμένες ἰδιορρυθμίες, μεταξύ τῶν ὁποίων συγκαταλέγονται καί οἱ ἑξῆς:

Πρῶτον, δέν ἀρχίζει μέ τόν καθιερωμένο τύπο, ὅπως συμβαίνει μέ τά περισσότερα Προικοσύμφωνα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς τῆς Νισύρου.

388. Ἀμυγδαλιά, ἡ: Ἀμύγδαλος ἡ κοινή (Amygdalus commumis). Στή Νίσυρο παλαιότερα καί μέχρι πρίν ἀπό λίγα χρόνια ἐκαλλιεργεῖτο εὐρύτατα ἡ ἀμυγδαλιά καί παρήγοντο μεγάλες ποσότητες ἀμυγδάλων, τά ὁποῖα ἐν μέρει κατηναλώνοντο στό νησί καί τά ὑπόλοιπα ἐξήγοντο στήν Κωνσταντινούπολη, στή Σμύρνη, στή Ρόδο κ.λπ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 216.

389. Κάτερος, τό: τοπ. στό Ἄργος. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 180, 190, 1298.

390. Ἀρεστόν = Ἀγελάδα.

391. Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι καί τά εἰκονίσματα ἀναφέρονται ὡς μέρος τῆς προίκας.

392. Ὁ πατέρας τῆς νύμφης Εἰρήνης ἀναφέρεται ἁπλά μέ τό βαπτιστικό του ὄνομα «Ἰωάννης», χωρίς πατρώνυμο καί ἐπώνυμο. Πιθανῶς πρόκειται γιά τόν Ἰωάννη Σκανδάλιο. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1213.

393. Αἰγιαλός, ὁ ἤ Γιαλός, ὁ: τοπ.

394. Μέσες ἤ Μέσσες, στίς: τοπ.

Δεύτερον, δέν ἀναγράφονται τά ἐπώνυμα ἤ τά πατρώνυμα τῶν ἀναφερομένων προσώπων.

Τρίτον, δέν ἀναφέρεται ὁ γραφέας τοῦ Προικοσυμφώνου καί δέν ὑπογράφεται ἀπό μάρτυρες.

Ὅλα αὐτά πιθανῶς νά ὑποδηλοῦν, ὅτι πρόκειται γιά σχέδιο Προικοσυμφώνου, τό ὁποῖο ἐπρόκειτο ἀκολούθως νά ἀντιγραφεῖ καί νά τεθοῦν οἱ προβλεπόμενες ὑπογραφές τῶν μαρτύρων καί τοῦ γραφέα.

XLV. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ, ΠΡΟΕΣΤΟΥ ΚΑΙ ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΠΡΙΓΚΗΠΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΝΕΟΦΥΤΟΝ: 8-07-1852[395]

1) Περίληψη

Ἡ ἐπιστολή αὐτή ἀφορᾶ σέ παλαιά ὑπόθεση, ὅπως ἤδη στήν ἀρχή της ἀναφέρεται. Εἰδικότερα, ὁ ἀποστολέας Ἀρχιμανδρίτης Γρηγόριος, Προεστώς καί Ἡγούμενος τῆς νήσου Πριγκήπου, ἀπευθύνει τήν ἐπιστολή αὐτή πρός τόν Ἡγούμενον τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο καί τόν πληροφορεῖ σχετικά μέ τήν ὑπόθεση αὐτή, ἡ ὁποία καί τόν ἐνδιαφέρει.

Κομιστής τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς εἶναι ὁ Νισύριος παπᾶ Μιχαήλ, υἱός τῆς χήρας πρεσβυτέρας Μαρίας. Δέν ἀναφέρεται τό ἐπώνυμο ἤ τό πατρώνυμο τοῦ παπᾶ Μιχαήλ. Ἐπίσης Νισύριος εἶναι καί ὁ ἀναφερόμενος Νικόλαος Λαδερός, ἐξάδελφος καί ἀντίδικος τοῦ παπᾶ Μιχαήλ.

Ἡ μητέρα τοῦ παπᾶ Μιχάλη, Μαρία, εἶχε συντάξει Διαθήκη, τήν ἐγκυρότητα τῆς ὁποίας ἀμφισβητεῖ ὁ ἀνεψιός της Νικόλαος Λαδερός καί ζητεῖ νά λάβει ἀκίνητα ἤ κινητά πράγματα ἤ χρήματα ἐκ μέρους τοῦ παπᾶ Μιχάλη.

Ὁ παπᾶ Μιχάλης, ὑπηρετώντας στή νῆσο Πρίγκηπο ὡς Ἐφημέριος, εἶχε ἐνημερώσει σχετικά τόν Προεστῶτα τῆς Πριγκήπου καί Ἡγούμενο Γρηγόριο, τόν καί ἀποστολέα τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς.Ἐπίσης εἶχε συναντήσει προσωπικῶς, μέ τή μεσολάβηση τοῦ Γρηγορίου καί ἐνημερώσει καί τόν ἴδιο τόν Πατριάρχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως περί τῆς ὑποθέσεώς του αὐτῆς. Ὁ ἴδιος ὁ Πατριάρχης ἀπεφάνθη, ὅτι ὁ Νικόλαος Λαδερός ἔχει ἄδικο, δέν δικαιοῦται νά λάβει

395. Σ. Α. , τ. Α΄ (1999), σ. 272-273.

ἐκ μέρους τοῦ παπᾶ Μιχάλη οὔτε ἕναν ὀβολόν καί ἐκεῖνος θά πρέπει νά μένει ἥσυχος.

Ὁ Γρηγόριος παρακαλεῖ τόν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο, νά μεριμνήσει, ὥστε νά συμφιλιωθοῦν οἱ δύο ἐξάδελφοι καί ἀντίδικοι, νά ζοῦν εἰρηνικά καί χριστιανικά, προκειμένου νά ἠρεμήσει ὁ παπᾶ Μιχάλης, υἱός τῆς πρεσβυτέρας Μαρίας.

2) Κείμενο

«1/Τῇ ὑμετέρᾳ σεβαστῇ μοι αὐτῆς Πανοσιότητα[396], ἐν Χριστῷ ἀσπαζόμενος, 2/ἡδέως προσαγορεύω.

3/Αὐτή δέ ἐρωτῶσα περί τοῦ πράγματος, τήν εἰδοποιῶ, ὡς ἀδελφός, αὐτή πληροφορῶ 4/θετικῶς, διά κάποιαν ὑπόθεσιν παλαιάν[397], διά τήν ὁποίαν διαφέρεται:

5/Κάποιος πατριώτης, Χατζῆ Νικόλας Λαδερός[398], μετά τοῦ παπᾶ κύρ Μιχαήλ[399], ὅπου 6/θά φέρει τό γράμμα μου.

Αὐτή ἡ ὑπόθεσίς μας, περί τῆς περιουσίας τῆς Μαρίας[400], 7/τῆς πρεσβυτέρας καί μητρός τοῦ κύρ παπᾶ Μιχαήλ, καθώς ἔκαμε καί Διαθήκη[401] 8/ἡ μακαρίτισσα, καθώς ἐμάθομεν παρά τοῦ παπᾶ Μιχαήλ καί ἀφοροῦσε τά 9/περί αὐτῆς, εἰς τόν υἱόν της, τόν κύρ παπᾶ Μιχάλη, καθώς διαλαμβάνει ἡ 10/Διαθήκη. Ὅπως εἶναι τοῦ(το) γνωστόν εἰς τήν ὑμετέραν Πανοσιολογιότητα. Αὐτός δέ 11/ὁ Νικόλαος Λαδερός, λέγει ὁ παπᾶ Μιχάλης, δέν ἔπαυσε καί δέν παύει, 12/ἀπό τό νά τόν ἐνοχλεῖ πάντοτε καί τοῦτο, ὅτι πρός νά ἐνοχλήται μοῦ ἔδωσε τήν 13/πληροφορίαν, ὡς ἀνεψιός τῆς μακαρίτισσας Μαρίας πρεσβυτέρας καί ὅτι θά 14/ἔλθη εἰς τά Πατριαρχεῖα, διά νά ἐγκαλέση τόν κύρ παπᾶ Μιχάλη, νά λάβη 15/ἐκεῖνο, τό ὁποῖον φρονεῖ.

396. Πανοσιότητα: Παραλήπτης τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς εἶναι ὁ Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτης Νεόφυτος Ἱερομνήμων ἤ Ζαμπέτογλου, υἱός παπᾶ Ἀντωνίου.

397. Γενικῶς ἀναφέρεται, ὅτι πρόκειται γιά μιά «παλαιά ὑπόθεση», γεγονός, τό ὁποῖο δυσκολεύει κάπως τά πράγματα, ἀντί νά τά φωτίζει.

398. Χατζῆ-Νικόλας Λαδερός, ἀνεψιός τῆς πρεσβυτέρας Μαρίας, μητέρας τοῦ παπᾶ Μιχαήλ.

399. Παπᾶ Μιχαήλ: Ἐνδιαφερόμενος καί κομιστής τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς.

400. Μαρία, πρεσβυτέρα καί μητέρα τοῦ παπᾶ Μιχαήλ.

401. Διαθήκη: Ἡ πρεσβυτέρα Μαρία, μητέρα τοῦ παπᾶ Μιχαήλ, ἄφησε Διαθήκη, στήν ὁποία προφανῶς ἐκφράζεται ἡ θέλησή της, ἀναφορικά μέ τά περιουσιακά της στοιχεῖα. Ἀκριβῶς τό περιεχόμενο αὐτῆς τῆς Διαθήκης ἀμφισβητεῖται ἀπό τόν ἀνεψιό της Νικόλαο Λαδερό.

Ἀσχέτως ὅμως τί φρονεῖ, ἐπειδή καί δέν ἔχει 16/καμμία δικαιολογία εἰς αὐτήν τήν ὑπόθεσιν.

Αὐτήν τήν ὑπόθεσιν τήν 17/ἀναφαίρει πρός ἐμένα ὁ κύρ παπᾶ Μιχάλης καί λυπούμενος τοῦτον διά, 18/ὅπου χωρίς αἰτία τόν ἐνοχλεῖ τόν ἄνθρωπον μέ τούς λόγους του. Ἐγώ λοιπόν 19/ὅταν ἦλθεν ὁ Πατριάρχης[402] εἰς τήν νῆσον μας, ὀνομαζομένην Πρίγκηπον,[403] τήν 20/ἡμέραν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, ἐπειδή καί ἔχει ἰδικόν του σπίτι, εἰς 21/τήν νῆσον μας καί ἔρχεται, ἔτι δέ καί διασκεδάζει, ἐπῆρα τόν παπᾶ Μιχάλη, 22/ὡς ἐφημέριόν μου καί ἐπῆγα εἰς τό σπίτι τῆς Παναγιότητός του πρός προσκύνησίν 23/του καί ἐβίασα τόν παπᾶ Μιχάλη καί ἀνάφερε τήν ὑπόθεσιν εἰς τόν 24/ἴδιον τόν Πατριάρχην καί τοῦ ἔδωσε νά καταλάβη, ὡς καθώς διαλαμβάνει 25/ἡ Διαθήκη.

Ἡ δέ Παναγιότης του τοῦ ἀπεκρίθη καί τοῦ εἶπε ὅτι, νά μείνη 26/κατά πολλά ἥσυχος, ὁ παπᾶ Μιχάλης καί αὐτός ὁ Νικόλας Λαδερός 27/δέν ἔχει δικαίωμα, διά νά ζητήση οὐδέ ὀβολόν παρά τῆς μόλις (ἀναφερθείσης) ὑποθέ28/σεως, ἀλλά νά βλέπη τήν δουλείαν του. Διά τοῦτο ἐβεβαίωσε καί ἡ αὐτοῦ 29/Παναγιότητα.

Ἐπειδή ἤμην παρών καί διά νά ἡσυχάση καί 30/ὁ κύρ παπᾶ Μιχάλης, ἀπεφάσισα καί λαμβάνω τό θάρρος καί τή γράφω (τῇ ὑμετέρᾳ Πανοσιότητι), 31/καθώς καί ἤκουσα τήν καλήν της φήμην παρά τοῦ παπᾶ Μιχάλη καί τήν

//σελ. 273:

32/παρακαλῶ ἀδελφικῶς, ὡς φρόνιμον καί νουνεχῆ, νά κράξη

---

402. Πατριάρχης: Πρόκειται προφανῶς γιά τόν τότε Οἰκουμενικό Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ ὁποίου ὅμως οὔτε τό ὄνομα ἀναφέρεται, οὔτε ἡ ἡμερομηνία πού ὅλα αὐτά ἔλαβαν χώραν. Ἔτσι ἡ ταύτιση τοῦ Πατριάρχη εἶναι δύσκολη ἕως ἀδύνατη.

Ἐνδεικτικά παρατίθενται ἀκολούθως τά ὀνόματα καί ὁ χρόνος πατριαρχίας τῶν Πατριαρχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως τῶν ἐτῶν 1842-1853, ἤτοι:

1) Γερμανός Δ΄ (α΄): Ἀπό 14-06-1842 ἕως 18-04-1845.

2) Μελέτιος Γ΄: Ἀπό 18-04-1845 ἕως 28-11-1845.

3) Ἄνθιμος ΣΤ΄ (α΄): Ἀπό 4-12-1845 ἕως 18-10-1848.

4) Ἄνθιμος Δ΄ (β΄): Ἀπό 18-10-1848 ἕως 30-10-1852.

5) Γερμανός Δ΄ (β΄): Ἀπό 1-11-1852 ἕως 16-09-1853.

Βλ. Ἄρθρον: Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον, *ΘΗΕ*, τ. 9 (1966), στ. 834.

403. Πρίγκηπος: Νησί πλησίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τό ὁποῖο ὀφείλει τήν ὀνομασία του στό γεγονός, ὅτι κατά τό διάστημα τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ἐκεῖ ἐξορίζοντο Πρίγκηπες, τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας, πού ἡ παρουσία των στήν Κωνσταντινούπολη ἐνοχλοῦσε ἤ δέν ἦταν ἐπιθυμητή.

αὐτόν τόν 33/Νικόλαον Λαδερόν, νά τόν ἐμίλειε, νά ἡσυχάση, νά μήν ἐνοχλῆ αὐτόν, 34/τόν πτωχόν ἱερέα χωρίς λόγον, ἐπειδή καί ἀφοῦ ἁμαρτάνει βαρέως, 35/μένει καί ὑπό τήν ἀγανάκτησιν αὐτοῦ καί ἐκεῖνα ὁποῦ ἀπαιτεῖ 36/ἀπό τοῦ τοιούτου, νά τά εὐγάλη (ἀπό τήν σκέψιν του), διότι υἱός Διαβόλου συνεργᾶ καί δέν 37/κατορθώνει τίποτα, ἐπειδή ὁ παπᾶ Μιχάλης ἐγνώρισεν (τήν ὑπόθεσίν του) εἰς τό Πατριαρχεῖον 38/καί ἔχει ὅλα τά δίκαια.

Δέν ἀμφιβάλλω, ὅτι ἡ ὑμετέρα Πανοσιολογιότης, 39/ὡς ποιμήν τῶν λογικῶν προβάτων, θέλη μοχθήση διά νά ἡσυχάση τόν ἱερέα 40/ἀπό αὐτήν τήν ἀνησυχίαν, ὁποῦ τοῦ δίδει ὁ Νικόλαος Λαδερός καί θέλη τούς 41/ἀγαπήση, νά ζοῦν ὡς Ὀρθόδοξοι Χριστιανοί, ἐν ἀγάπῃ καί ὁμονοίᾳ, ἐπειδή αὔ42/ριον ὅλοι ἀποθνήσκομεν.

Ταῦτα πρός τήν Πανοσιολογιότητά σας, 43/τά δέ ἔτη αὐτῆς εἴησαν παρά Θεοῦ μαθουσάλεια.

44/1852, Ἰουλί(ου) 8.

45/Ὡς ἀδελφός ἐν Χριστῷ, Προεστώς καί Ἡγούμενος τῆς νήσου Πριγκίπου

46/Γρηγόριος[404]

47/Χρύσανθος Προηγούμενος[405], παρών, τά ἄνω βεβαιῶ».

3) Παρατηρήσεις

Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι ὁ ἐκ Νισύρου καταγόμενος παπᾶ Μιχάλης, υἱός τῆς Νισυρίας πρεσβυτέρας Μαρίας, εὑρέθη γιά ὁρισμένο χρονικό διάστημα στή νῆσο Πρίγκηπο, ἡ ὁποία κεῖται πλησίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως καί ὑπηρέτησε ἐκεῖ ὡς Ἐφημέριος. Μάλιστα ἦλθε σέ προσωπική ἐπαφή μέ τόν τότε Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ ὁποίου τό ὄνομα δέν ἀναφέρεται, τόν ἐνημέρωσε σχετικά μέ προσωπική του ὑπόθεση καί ὁ Πατριάρχης ἀπεφάνθη θετικά γιά τόν παπᾶ Μιχάλη.

404. Γρηγόριος, Προεστώς καί Ἡγούμενος τῆς νήσου Πριγκήπου: Στήν Πρίγκηπο ὑπάρχει μέχρι σήμερα ἡ Μονή τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Κουδουνᾶ καί πιθανῶς σέ αὐτήν ἦταν Ἡγούμενος ὁ συντάκτης καί ἀποστολέας τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς Γρηγόριος.

405. Χρύσανθος Προηγούμενος: Ὁ Χρύσανθος εἶναι πιθανῶς ὁ προκάτοχος τοῦ Γρηγορίου στήν Ἡγουμενία.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ἡ μελέτη, ἀντιγραφή, μεταγραφή, ὁ σχολιασμός καί ἡ παρουσίαση σαράντα πέντε (45) πρωτοτύπων ἐγγράφων, ἀδημοσίευτων ἤ καί δημοσιευμένων, τά ὁποῖα φυλάσσονται στό Ἀρχεῖον τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς Μανδρακίου Νισύρου τῆς Δωδεκανήσου καί προέρχονται ἀπό τό πρῶτο μισό τοῦ 19ου αἰώνα (1805-1852), μᾶς ὁδηγεῖ μεταξύ ἄλλων καί στά ἀκόλουθα συμπεράσματα:

1) Πρόκειται γιά ἔγγραφα, τά ὁποῖα κατατάσσονται στίς ἑξῆς κατηγορίες:

α) Ἕνα Σιγιλλιῶδες Γράμμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἀνθίμου ΣΤ΄ πρός τόν Μητροπολίτην Ρόδου.

β) Πέντε Γράμματα Μητροπολιτῶν τῆς Ρόδου πρός τόν Ἐπίτροπόν των καί Ἡγούμενον τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Νισύρου Ἀρχιμανδρίτην Νεόφυτον.

γ) Μία Ἐγκύκλιος τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου πρός τόν λαόν τῆς Νισύρου.

δ) Ἕνα ἀφοριστικόν ἔγγραφον τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου, στρεφόμενον ἐναντίον ἰδιώτου Νισυρίου.

ε) Μία ἐπιστολή τοῦ Ἐπισκόπου Μυρέων Ἀγαπίου, πρός τόν Ἡγούμενον τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτην Νεόφυτον.

στ) Μία ἐπιστολή τοῦ Γρηγορίου, Προεστῶτος καί Ἡγουμένου τῆς νήσου Πριγκήπου πρός τόν Ἡγούμενον τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτην Νεόφυτον.

ζ) Ἡγεμονικόν Διάταγμα τοῦ Μουσύρη τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους πρός τήν Κοινότητα τῆς Νισύρου.

η) Προικοσύμφωνα εἴκοσι (20).

θ) Τρεῖς Ἀποδείξεις χρημάτων.

ι) Ἕνα Δωρητήριον ἀμπέλου στή Σπηλιανή.

ια) Ἀποδεικτικόν Δημογεροντίας Πάρου.

ιβ) Ἕνα Διανεμητήριον ἀκινήτου περιουσίας ἰδιωτῶν.

ιγ) Πρακτικόν καταγραφῆς κινητῆς καί ἀκινήτου περιουσίας ἀποβιώσαντος Νισυρίου.

ιδ) Ἕνα Ἐξοφλητικόν Γράμμα.

ιε) Ἐπιστολή ἰδιώτου σχετική πρός τόν ἀφύσικον θάνατον Νισυρίου.

ιστ) Ἕνα Ἀποδεικτικόν καί Ἐμμάρτυρον Γράμμα κ.λπ.

2) Ἀπό τό περιεχόμενο τῶν ἐγγράφων αὐτῶν συνάγονται πολύτιμες πληροφορίες, σχετικές, ἀφ' ἑνός μέν μέ τή Δημόσια καί Κοινοτική Διοίκηση τῶν νησιῶν τῶν Νοτίων Σποράδων ἤ τῆς Δωδεκανήσου κατά τήν τελευταία περίοδο τῆς Ὀθωμανικῆς Διοικήσεως, ἀφ' ἑτέρου δέ μέ τήν ὀργάνωση καί στελέχωση τῆς Χριστιανικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Δωδεκανήσου κατά τό πρῶτο μισό τοῦ 19ου αἰώνα.

3) Ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἄνθιμος ὁ ΣΤ΄ (1845-1848) μέ Σιγιλλιῶδες Γράμμα του πρός τόν Μητροπολίτην Ρόδου Ἰάκωβον τόν Πάτμιον (1839-1856) δίνει ὁδηγίες καί ρυθμίζει ὁρισμένα ἐκκλησιαστικά θέματα. Εἰδικότερα ἐντέλλεται τόν Μητροπολίτη τῆς Ρόδου νά φροντίζει, ὅπως ὁ χειρισμός τῶν πάσης φύσεως ἐκκλησιαστικῶν θεμάτων, πνευματικῶν, διοικητικῶν, οἰκονομικῶν κ.λπ., ἀνατίθεται ἀποκλειστικά καί μόνον σέ κληρικούς, πρός ἀποφυγήν παρεκτροπῶν, σκανδάλων, ἀτασθαλιῶν, καταχρήσεων κ.λπ.

4) Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Παΐσιος Καμπάνης (1829-1836) ἄνθρωπος ἠπίου χαρακτήρα καί γενναιόδωρος ἀποδέχεται τό αἴτημα τοῦ κλήρου καί τῶν Προεστώτων τῆς Νισύρου καί ἐπιτρέπει στούς ἱερεῖς τῆς νήσου νά συνεχίσουν νά ἱερουργοῦν ἕκαστος κεχωρισμένως στόν ναόν του.

5) Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτμιος (1839-1856), ἄνθρωπος καλλιεργημένος, ἠπίου χαρακτήρα, παραδοσιακός καί συντηρητικός, μέ Γράμματά του πρός τόν Ἐπίτροπον αὐτοῦ καί Ἡγούμενον τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Νισύρου Ἀρχιμανδρίτην Νεόφυτον Ἱερομνήμονος ἤ Ζαμπέτογλου, υἱόν τοῦ παπᾶ Ἀντωνίου, προσπαθεῖ νά ρυθμίσει διάφορα ἐκκλησιαστικά θέματα.

6) Εἶναι ἀπολύτως κατανοητό, ὅτι ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτμιος, ἀφ' ἑνός μέν προτρέπει τούς κληρικούς τῆς Νισύρου νά μήν ἀσχολοῦνται μέ τά πολιτικά πράγματα, προκειμένου νά μή δώσουν αἰτίες νά κατηγορηθοῦν γιά τή συμπεριφορά των αὐτή, ἀφ' ἑτέρου δέ συνιστᾶ πατρικῶς στόν κλῆρο, στούς Προεστῶτες καί στόν λαό τῆς Νισύρου, νά τιμοῦν πρεπόντως καί νά

σέβονται τούς ἀνώτερους ἀξιωματούχους τῆς Ὀθωμανικῆς Διοικήσεως, οἱ ὁποῖοι κατά διαστήματα περιόδευαν στά νησιά τῶν Νοτίων Σποράδων. Ἡ διατήρηση καλῶν σχέσεων πρός τήν Ὀθωμανική Διοίκηση ἀποτελεῖ ὁπωσδήποτε θετική προϋπόθεση γιά τήν ὁμαλή καί ἁρμονική διαβίωση τῶν Ἑλλήνων Χριστιανῶν Ὀρθοδόξων τῶν νησιῶν τῶν Νοτίων Σποράδων, ἀλλά καί γενικῶς τῶν Χριστιανῶν κατοίκων τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

7) Στή Νίσυρο κατά τόν 19ον αἰ. ὑπηρετοῦσε μεγάλος ἀριθμός ἱερέων, ὡς ἐπί τό πλεῖστον ἐγγάμων καί μέ πολυμελεῖς οἰκογένειες. Στά μέσα περίπου τοῦ 19ου αἰ. ὑπηρετοῦσαν στό Μανδράκι τῆς Νισύρου ἑπτά ἱερεῖς. Ἕκαστος ἱερουργοῦσε σέ ἕνα ναό καί εἰσέπραττε τά ἀνάλογα ἔσοδα καί τυχηρά. Μέ αὐτά καί μέ συμπληρωματικές δραστηριότητες (γεωργικές ἐργασίες, κτηνοτροφία, μελισσοκομία κ.λπ.) μποροῦσε νά συντηρήσει τήν οἰκογένειά του.

8) Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Καλλίνικος (1836-1839), ὁ ὁποῖος κατήγετο ἀπό τήν Κρήτη, ἐφρόντισε νά ἀνακαινισθεῖ καί νά εὐπρεπισθεῖ ὁ παλαιός ναός τῆς Παναγίας Ποταμίτισσας, προκειμένου νά ἱερουργοῦν ἐναλλάξ σέ αὐτόν οἱ ἱερεῖς τοῦ Μανδρακίου, τά δέ πάσης φύσεως ἔσοδα καί τυχηρά νά συγκεντρώνονται σέ κοινόν Ταμεῖον καί νά μοιράζονται ἐξ ἴσου μεταξύ τῶν ἱερέων. Ὅμως μόνο τέσσερεις ἱερεῖς ὑπήκουσαν ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι τρεῖς συνέχισαν νά ἱερουργοῦν κεχωρισμένως, ὅπως καί προηγουμένως καί αὐτό συνεχίσθηκε μέχρι καί τίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰ.

9) Τά διάφορα ἄλλα δικαιοπρακτικά ἔγγραφα πού περιλαμβάνονται στή μελέτη αὐτή ἀναφέρονται σέ ποικίλα θέματα καί ρυθμίζουν προσωπικές, ἐπαγγελματικές καί οἰκονομικῆς φύσεως σχέσεις, μεταξύ τῶν κατοίκων τῆς Νισύρου κατά τό πρῶτο μισό τοῦ 19ου αἰ.

10) Τά εἴκοσι Προικοσύμφωνα πού παρουσιάζονται στή μελέτη αὐτή, μᾶς δίδουν τή δυνατότητα νά παρακολουθήσουμε, ἀφ' ἑνός μέν τή διάρθρωση τῆς κοινωνίας τῆς Νισύρου τῆς τότε ἐποχῆς, ἀφ' ἑτέρου τόν ὑλικοτεχνικό πλοῦτο τῶν κατοίκων τῆς νήσου καί τούς κανόνες δικαίου πού ἐρρύθμιζαν τόν βίον τῶν κατοίκων αὐτῆς μέχρι περίπου τά μέσα τοῦ 20οῦ αἰ.

11) Ὅσον ἀφορᾶ στό τότε ἰσχῦον ἐθιμικό Δίκαιο, ἡ πρωτοκόρη τῆς οἰκογενείας κληρονομεῖ ὁλόκληρη τήν περιουσία τῆς μητέρας της, ἐνῶ ἡ δεύτερη κόρη κληρονομεῖ ἐξ ὁλοκλήρου τήν περιουσία

τοῦ πατέρα της. Ἐάν δέν ὑπάρχει ἀδελφή, τότε ὁ πρῶτος υἱός κληρονομεῖ τήν περιουσία τῆς μητέρας του. Στά ὑπόλοιπα ἀδέλφια δίδονται συνήθως ἕνα ἤ δύο μικρῆς ἀξίας χωράφια.

12) Οἱ γονεῖς ὕστερα ἀπό τόν γάμο τῶν παιδιῶν των καί τίς σχετικές προικοδοτήσεις, στήν πραγματικότητα μένουν συνήθως χωρίς οἰκία καί χωρίς ἀξιόλογη περιουσία. Ἐκεῖνοι κρατοῦν ὁρισμένα χωράφια ὡς «γεροντομοίρι», προκειμένου νά ἔχουν τουλάχιστον τούς ἐλάχιστα ἀπαραίτητους πόρους, γιά νά μπορέσουν νά ἐπιβιώσουν. Μετά τόν θάνατόν των καί αὐτά τά ἀκίνητα περιέρχονται στά τέκνα των.

13) Ἀπό τό περιεχόμενο τῶν ἐγγράφων αὐτῶν καταδεικνύεται ὅτι, ἡ ὕλη περιλαμβάνει περισσότερο πνεῦμα, ἀπό ὅτι νομίζουν οἱ ὑλιστές καί τό πνεῦμα περιλαμβάνει περισσότερη ὕλη, ἀπό ὅτι νομίζουν οἱ ἰδεαλιστές καί ὅτι τελικά ὕλη καί πνεῦμα συνδέονται στενά καί ἀδιάρρηκτα μεταξύ των καί ἀποτελοῦν ἕνα ἑνιαῖο καί ἀδιαίρετο ὅλον (μονισμός). Ὕλη καί πνεῦμα ἀποτελοῦν τά θεμελιώδη αἴτια, τά ὁποῖα κινοῦν καί κατευθύνουν τά νήματα τῆς ἀνθρωπίνης Ἱστορίας, ἀπό τήν ἐποχή τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἀνθρώπου στή γῆ μέχρι σήμερα.

14) Συμπερασματικά μπορεῖ νά λεχθεῖ, ὅτι τό βαθύτερο νόημα τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου γενικῶς συνοψίζεται ὡς ἑξῆς: *«γνώση, μνήμη καί ἐλπίδα»*. Μέ τόν ὅρο *«γνώση»* ἐννοεῖται τό σύνολο τῶν πάσης φύσεως ἐμπειριῶν τοῦ ἀνθρώπου. Μέ τόν ὅρο *«μνήμη»* ἐννοοῦμε τήν ἀνάμνηση, τήν ἀνάπλαση καί τόν ἀναστοχασμό τῶν ἐμπειριῶν αὐτῶν, οἱ ὁποῖες ἀποτελοῦν τό ἐσωτερικό περιεχόμενο τῆς προσωπικότητας καί καθορίζουν τήν ταυτότητα τοῦ ἀτόμου. Καί τέλος μέ τόν ὅρο *«ἐλπίδα»*, ἐννοοῦμε τίς ἐπιθυμίες, τά ὄνειρα καί τίς προοπτικές πού καθένας πλάθει γιά τό μέλλον. Καί δέν εἶναι τόσο σημαντικό, ἐάν ὅλα τά ἐλπιζόμενα εἶναι ὀρθά ἤ λάθος, πραγματοποιήσιμα ἤ ὄχι, ἀρκεῖ νά ἀνταποκρίνονται στίς προσδοκίες τῶν ἀνθρώπων.

15) Τόσον στά Προικοσύμφωνα, ὅσον καί στά ὑπόλοιπα δικαιοπρακτικά ἔγγραφα πού παρουσιάζονται στήν ἐργασία αὐτή, περιλαμβάνονται πολύτιμες πληροφορίες ποικίλου περιεχομένου. Μεταξύ ἄλλων στά ἔγγραφα αὐτά ἀναφέρονται ὀνόματα καί ἐπώνυμα οἰκογενειῶν καί ἀτόμων, τίτλοι φορέων καί ἀξιωμάτων, κανόνες δικαίου γραπτοῦ καί ἀγράφου (ἐθιμικό δίκαιο), τοπωνύμια, ὀνόμα-

τα ἀντικειμένων καί ἐργαλείων, τρόποι συμπεριφορᾶς, πίστεις καί πεποιθήσεις, συνήθειες, ἤθη καί ἔθιμα, ἀνθρώπινα πάθη, ἰδιορρυθμίες, ἀποκλίσεις καί παρεκτροπές ἀπό τά κεκανονισμένα, ἐπιτίμια τά ὁποῖα χρησιμοποιοῦσε τότε ἡ Ἐκκλησία γιά νά συγκρατήσει τά μέλη της καί νά τά διαπαιδαγωγήσει κατάλληλα, λήψη προληπτικῶν μέτρων πρός ἀποφυγή ἀπευκταίων συμπεριφορῶν κ.λπ.

16) Ἐπίσης ἀπό τή μελέτη τῶν ἐγγράφων αὐτῶν ἐξάγονται ὁρισμένα συμπεράσματα, σχετικά πρός τό θέμα τῆς Παιδείας κατά τήν ἐποχή τῶν τελευταίων αἰώνων τῆς Ὀθωμανικῆς Διοικήσεως. Μεταξύ ἄλλων διαπιστώνεται, ὅτι ἡ συντριπτική πλειοψηφία τῶν κατοίκων τῆς Νισύρου δέν γνώριζε γραφή καί ἀνάγνωση. Μικρός ἀριθμός –κυρίως ἀνδρῶν καί ἐλάχιστος ἕως μηδενικός ἀριθμός γυναικῶν– μάθαινε γραφή καί ἀνάγνωση, εἴτε πλησίον ἱερωμένων, εἴτε πλησίον ἰδιωτῶν Διδασκάλων.

17) Στή Νίσυρο, ὅπως καί ἀλλοῦ κατά τήν περίοδο τῆς Ὀθωμανικῆς Διοικήσεως δέν λειτουργοῦσαν δημόσια Σχολεῖα καί ἐάν ἀκόμη ὁρισμένοι φωτισμένοι ἄνδρες (Πατριάρχες, Μητροπολῖτες, πεπαιδευμένοι λαϊκοί κ.λπ.) πρότειναν τή δημιουργία Κοινοτικῶν ἤ Ἐκκλησιαστικῶν Σχολείων, ὑπῆρχε συνήθως ἡ ἐσφαλμένη ἀντίληψη, ὅτι ἡ γνώση καί ἡ Παιδεία γενικότερα εἶναι δῆθεν ἐπικίνδυνες γιά τήν πίστη καί τήν τήρηση τῶν παραδόσεων, μέ ἀποτέλεσμα νά μήν εὐοδώνονται ἀνάλογες πρωτοβουλίες. Στή Νίσυρο ἱδρύθηκε τό πρῶτο Κοινοτικό Σχολεῖο τό ἔτος 1865.

18) Μία ἀπό τίς κατηγορίες πού ἐκτοξεύοντο ἀπό τούς ἄκρως συντηρητικούς κατοίκους τῆς Νισύρου ἐναντίον τοῦ πεπαιδευμένου Κωνσταντίνου Ἰω. Σακελλαρίδη ἤ Ξένου, μαθητοῦ τοῦ Θεοφίλου Καΐρη, ἦταν καί ἐκείνη, ὅτι δῆθεν σκόπευε, μαζί μέ τούς ὁμοϊδεάτες του, νά ἐκποιήσει τά χρυσά καί ἀργυρά σκεύη καί ἀντικείμενα τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς, προκειμένου νά ἐξασφαλισθοῦν οἱ πόροι γιά τήν ἵδρυση καί τή λειτουργία Κοινοτικοῦ Σχολείου στή Νίσυρο. Καί τοῦτο, ὡς ἐάν ἡ ἵδρυση Σχολείου, γιά νά μαθαίνουν γραφή καί ἀνάγνωση τά παιδιά, ἀποτελοῦσε ἔγκλημα καί ἦταν κάτι τό φοβερό καί ἀποτρόπαιο.

19) Ὡς ἐπί τό πλεῖστον οἱ κληρικοί τῆς Χριστιανικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας –Μοναχοί καί ἔγγαμος κλῆρος– καί οἱ ψάλτες, καθώς καί ἕνας μικρός κύκλος ἀτόμων γύρω ἀπό αὐτούς εἶχαν τό προνόμιο νά γνωρίζουν γραφή καί ἀνάγνωση καί ἀποτελοῦσαν τούς

ἐγγράμματους τῆς τότε ἐποχῆς. Αὐτοί ἦσαν ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι, συνήθως ἀνιδιοτελῶς, ἐξυπηρετοῦσαν στίς ἀνάγκες των καί τούς ὑπολοίπους, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἀναλφάβητοι. Ἀλλά ἀκόμη καί ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἐγνώριζαν ἀνάγνωση καί γραφή, ἄν κρίνει κανείς ἀπό τά σωζόμενα ἔγγραφα, οἱ γνώσεις των κατά κανόνα ἦσαν περιορισμένες καί ἐλλιπεῖς. Οἱ φωτεινές ἐξαιρέσεις ἦσαν ἐλάχιστες.

20) Ἀναφορικά μέ τή γλῶσσα, ἡ ὁποία χρησιμοποιεῖται στά ἔγγραφα αὐτά, αὐτή εἶναι ἡ ἑλληνική –μόνο ἕνα ἐπίσημο ἔγγραφο εἶναι δίγλωσσο, ἤτοι συντεταγμένο στήν τουρκική καί τήν ἑλληνική– καί μάλιστα στή μορφή τῆς καθαρεύουσας, χωρίς νά ἀπουσιάζουν καί φράσεις καί λέξεις τῆς καθομιλουμένης. Σέ πλεῖστες περιπτώσεις στά ἔγγραφα αὐτά ἀπαντοῦν σπάνιες λέξεις καί φράσεις, πρόκειται γιά τά «ἅπαξ λεγόμενα», πού καί ἀπό αὐτῆς τῆς πλευρᾶς εἶναι πολύ ἐνδιαφέροντα.

21) Μία σπουδαία προσωπικότητα τῆς Νισύρου, κυρίως κατά τό πρῶτο μισό τοῦ 19ου αἰ., ὑπῆρξε ὁ Ἀρχιμανδρίτης Νεόφυτος, υἱός τοῦ παπᾶ Ἀντωνίου, Ἱερομνήμονος ἤ Ζαμπέτογλου (1795-1863). Διετέλεσε Ἐπίτροπος τοῦ Μητροπολίτου τῆς Ρόδου καί Ἡγούμενος τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς (1822-1855). Ὁ Νεόφυτος κατά τή μακρά περίοδο τῆς Ἡγουμενίας του προσέφερε τεράστιας σημασίας ὑπηρεσίες στήν Ἐκκλησία καί στήν Κοινωνία. Ἀνῆκε στήν κορυφή τῆς κοινωνικῆς καί πνευματικῆς ἱεραρχίας τῶν τότε κατοίκων τῆς Νισύρου.

22) Ὁ Ἡγούμενος Ἀρχιμανδρίτης Νεόφυτος, ἀπό χαρακτήρα καί παιδεία ἦταν ἄνθρωπος συντηρητικῶν ἀρχῶν καί πεποιθήσεων καί ἦλθε σέ ἀντίθεση, ὡς ἦταν φυσικό καί ἀναμενόμενο, μέ τόν σύγχρονο καί ἐξάδελφό του Κωνσταντῖνο Ἰω. Σακελλαρίδη ἤ Ξένο (περίπου 1801/1802-1883), πού ὑπῆρξε μαθητής τοῦ Θεοφίλου Καΐρη (1784-1853), ὁ ὁποῖος ἦταν ἐπηρεασμένος ἀπό τίς ἀρχές τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως (1789) καί τῶν ἰδεῶν τοῦ Διαφωτισμοῦ. Ὁ Κωνσταντῖνος Σακελλαρίδης ἦταν υἱός τοῦ παπᾶ Ἰωάννου Σακελλαρίδη (περίπου 1765-1850), μετά τοῦ ὁποίου ἦλθε σέ ὀξεία ἀντιδικία, γιά λόγους κοσμοθεωρητικῶν ἀρχῶν καί πεποιθήσεων. Ἕνεκα τούτου ἀπό τοῦ ἔτους 1839 ὁ Κωνσταντῖνος, ἀντί τοῦ Σακελλαρίδη ὑπογράφει ὡς «Ξένος».

23) Ὁ Κωνσταντῖνος Ἰω. Σακελλαρίδης ἤ Ξένος ἐργάσθηκε ὡς Διδάσκαλος, τόσο στή Νίσυρο, ὅσο καί σέ ἄλλα μέρη (Σμύρνη, Μεγίστη/Καστελλόριζο, Κῶ) καί ἀπέκτησε πολλούς μαθητές. Ἐξεπαί-

δευσε μία ὁλόκληρη γενιά νέων ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι μέ τή σειρά των ἐργάσθηκαν ἀνάλογα καί συνέβαλλαν στήν πνευματική καί κοινωνική ἄνοδο τῶν κατοίκων τῆς Νισύρου καί τῆς Δωδεκανήσου γενικότερα.

24) Ὁ Κωνσταντῖνος Ἰω. Σακελλαρίδης ἤ Ξένος ἔλαβε ὡς σύζυγο τήν Ἄννα Κουλάκη, μετά τῆς ὁποίας ἀπέκτησε ἕναν υἱόν, τόν Δημόκριτο (περίπου 1840-1920), ὁ ὁποῖος σπούδασε Ἰατρική στό Πανεπιστήμιο τῶν Ἀθηνῶν καί ὑπῆρξε ὁ πρῶτος Ἰατρός μέ Πανεπιστημιακό Δίπλωμα, ὁ ὁποῖος ὑπηρέτησε στή Νίσυρο. Ἐξήσκησε τό λειτούργημα τοῦ Ἰατροῦ μέ μεγάλη εὐσυνειδησία καί μέ πνεῦμα κοινωνικῆς προσφορᾶς, αὐτοθυσίας καί ἀνιδιοτέλειας, τιμώμενος ὑπό πάντων. Διά τοῦ τρόπου αὐτοῦ ὁ Ἰατρός Δημόκριτος Σακελλαρίδης, προσέφερε ἰδιαίτερη, ἰδίως ἠθικῆς φύσεως ἱκανοποίηση, στόν γέροντα πατέρα του Κωνσταντῖνο Ξένο, ὁ ὁποῖος καταδιώχθηκε γιά τίς ἰδέες του καί ἀντιμετώπισε πολλές καί μεγάλες δυσκολίες στή ζωή του.

25) Μία ἄλλη φωτισμένη προσωπικότητα τῆς Νισύρου κατά τόν 19ον αἰ. ὑπῆρξε ὁ Νικόλαος Σακελλαρίδης ἤ Ξένος (περίπου 1805-1886), υἱός τοῦ παπᾶ Ἰωάννου Σακελλαρίδη καί ἀδελφός τοῦ Κωνσταντίνου Σακελλαρίδη ἤ Ξένου. Ἄνθρωπος πεπαιδευμένος, ἐργάσθηκε ὡς Διδάσκαλος καί ὡς Νοτάριος, προσφέροντας τεραστίας σημασίας ὑπηρεσίες, συνήθως ἀνιδιοτελῶς, στούς Νισυρίους. Ὁ Νικόλαος Σακελλαρίδης εἶναι ὁ γραφέας τοῦ μεγαλύτερου μέρους τῶν Διαθηκῶν καί Προικοσυμφώνων πού περιλαμβάνονται σέ κώδικα τῆς Νισύρου καί καλύπτουν μεγάλο μέρος τοῦ δευτέρου μισοῦ τοῦ 19ου αἰ.

26) Ἡ μελέτη καί ἡ παρουσίαση τῶν ἐγγράφων αὐτῶν ἀπό τό Ἀρχεῖο τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς τῆς Νισύρου, ἡ ὁποία προϋποθέτει πολύ χρόνο, μόχθο καί γνώσεις ποικίλου περιεχομένου, ἀλλά καί ἀγάπη πολλή, φωτίζει πολλές πλευρές τοῦ ὑλικοῦ καί πνευματικοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων τῆς Νισύρου καί τῆς Δωδεκανήσου γενικότερα. Εἶναι εὐκταῖο, νά μελετηθοῦν, νά ἀξιολογηθοῦν καί νά παρουσιασθοῦν καί τά ὑπόλοιπα ἔγγραφα πού φυλάσσονται στό Ἀρχεῖο τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Νισύρου, ἀπό τά ὁποῖα εἶναι δυνατόν νά προκύψουν πολλά νέα στοιχεῖα, ἄγνωστα μέχρι σήμερα στήν ἐπιστήμη καί στήν ἔρευνα καί νά φωτισθοῦν καλύτερα πολλές πλευρές τοῦ ὑλικοῦ καί τοῦ πνευματικοῦ βίου τῶν κατοίκων τῆς Νισύρου τῶν τελευταίων αἰώνων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΒΜΕ: Ἀρχεῖον τῶν Βυζαντινῶν Μνημείων τῆς Ἑλλάδος, ἔκδοσις ὑπό Ἀναστασίου Ὀρλάνδου.

Ἀθήναιος, *Δειπνοσοφισταί,* Βιβλίο Η΄.

Ἰ. Βολανάκης, *Παλαιοχριστιανικά μνημεῖα Δωδεκανήσου* 1988: Ἰ. Βολανάκης, *Τά παλαιοχριστιανικά μνημεῖα τῆς Δωδεκανήσου,* Τιμητικός τόμος: «Ἀφιέρωμα εἰς τόν Μητροπολίτην Ρόδου κ.κ. Σπυρίδωνα (Συνοδινόν, τόν Κεφαλλήνα), ἐπί τῇ συμπληρώσει τεσσαράκοντα ἐτῶν ἀρχιερατείας», (Ἀθῆναι 1988), σ. 311-347.

Ἰ. Βολανάκης, *Χριστιανικά μνημεῖα Νισύρου* 1993: Ἰ. Βολανάκης, "Συμβολή στήν ἔρευνα τῶν χριστιανικῶν μνημείων τῆς Νισύρου". Περιοδικόν *«ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ»*, τ. 12 (Ἀθήνα 1993), σ. 305-330.

Ἰ. Βολανάκης, *Παλαιοχριστιανικά μνημεῖα Νισύρου* 1994: Ἰ. Βολανάκης, "Τά παλαιοχριστιανικά μνημεῖα τῆς Νισύρου". Περιοδικόν *«ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ»*, τ. 13 (Ἀθήνα 1994), σ. 143-164.

Ἰ. Βολανάκης, *Ἔγγραφα Σπηλιανῆς* 2005: Ἰ. Βολανάκης, "Ἀνέκδοτα ἔγγραφα τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας ἀπό τό Ἀρχεῖον τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Νισύρου". Περιοδικόν *«ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ»*, τ. 16 (Ἀθήνα 2005), σ. 257-288.

Ἰ. Βολανάκης, *Ἔγγραφα Σπηλιανῆς* 2007: Ἰ. Βολανάκης, "Πενῆντα ἀνέκδοτα ἔγγραφα τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας ἀπό τό Ἀρχεῖον τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Νισύρου: 1780-1837". Περιοδικόν *«ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ»*, τ. 17 (Ἀθήνα 2007), σ. 90-150.

Ἰ. Βολανάκης, *Θεόφιλος Καΐρης* 2010: Ἰ. Βολανάκης, "Ὁ Θεόφιλος Καΐρης καί ἡ Νίσυρος κατά τόν 19ον αἰῶνα". Περιοδικόν *«ΑΝΔΡΟΣ»*, (Ἀθήνα 2010/4), σ. 120-140.

Ἰ. Βολανάκης, Τοιχογραφημένοι ναοί Δωδεκανήσου, Β΄ 2014: Ἰ. Βολανάκης, "Τοιχογραφημένοι ναοί τῆς Δωδεκανήσου. Συμβολή στή μελέτη τῶν βυζαντινῶν καί μεταβυζαντινῶν μνημείων τῆς Δωδεκανήσου". Ἑνότητα Β΄. Περιοδικόν *«ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ»*, περίοδος Α΄, ἔτος ΣΤ΄, τεῦχος ΙΒ΄ (Ἰούλιος-Δεκέμβριος 2014), σ. 19-214.

Ἰ. Βολανάκης, *Ἀρχαιότητες Μικρᾶς Ἀσίας* 2020: Ἰ. Βολανάκης, "Χριστιανικές ἀρχαιότητες καί μνημεῖα τῆς νοτιοδυτικῆς Μικρᾶς Ἀσίας". Περιοδικόν *«ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ»*, τεῦχος ΚΔ΄ (2020), σ. 409-502.

Διονύσιος, *Ἑρμηνεία* 1909: Διονύσιος ὁ ἐκ Φουρνᾶ, *Ἑρμηνεία τῆς Ζωγραφικῆς Τέχνης,* ἔκδοσις ὑπό Ἀθ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Πετρούπολις 1909.

Εὐχολόγιον τό Μέγα 1980: *Εὐχολόγιον τό Μέγα, τῆς κατά Ἀνατολάς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας,* ἐκδοτικός οἶκος *«ΑΣΤΗΡ»*, Ἀθῆναι 1980.

ΘΗΕ: Θρησκευτική καί Ἠθική Ἐγκυκλοπαιδεία, ἔκδοση Ἀθ. Μαρτῖνος, τ. 2 (Ἀθῆναι 1963), τ. 9 (Ἀθῆναι 1966), τ. 10 (Ἀθῆναι 1967).

Ἱερά Σύνοψις 1988: *Ἱερά Σύνοψις,* ἔκδοσις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1988.

Ἱερατικόν 1981: *Ἱερατικόν. Αἱ Θεῖαι Λειτουργίαι,* ἔκδοσις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1981.

κ.έ.: καί ἑξῆς.

ΜΕΕ: Μεγάλη Ἑλληνική Ἐγκυκλοπαιδεία, ἔκδοση Π. Δρανδάκη, τ. 18 (Ἀθῆναι, ἄν. χρον. ἔκδ.).

ΝΕΑ ΔΟΜΗ: Ἐγκυκλοπαιδεία ΝΕΑ ΔΟΜΗ, Ἀθήνα, ἄν. χρ. ἐκδ.

Ξενοφῶν, *Ἀπομνημονεύματα*, βιβλίον ΙΙ, κεφ. VII, §5.

Ἀν. Ὀρλάνδος, Βασιλική 1 (1952) – 2 (1954): Ἀν. Ὀρλάνδος, *Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχριστιανική βασιλική τῆς μεσογειακῆς λεκάνης,* τ. 1 (Ἀθῆναι 1952), τ. 2 (Ἀθῆναι 1954).

Χρ. Παπαχριστοδούλου, Ἱστορία Ρόδου 1972: Χρ. Παπαχριστοδούλου, *Ἱστορία τῆς Ρόδου. Ἀπό τούς προϊστορικούς χρόνους ἕως τήν ἐνσωμάτωση τῆς Δωδεκανήσου* (1948), Ἀθήνα 1972.

πρβλ.: παράβαλε.

Σοφοκλῆς, *Ἀντιγόνη.*

Σ. Α.: Σπηλιανῆς Ἀρχεῖον. *Ἀνέκδοτα ἔγγραφα (1718-1950) τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Νισύρου,* τ. Α΄ (1718-1909), τ. Β΄ (1910-1950).

Κ. Σακελλαρίδης, Κ. Ξένος 1993: Κ. Ὀδ. Σακελλαρίδης, *Κωνσταντῖνος Σακελλαρίδης, ὁ μετέπειτα Κωνσταντῖνος Ξένος,* Ἀθήνα 1993.

Β. Στεφανίδης, Ἐκκλησιαστική Ἱστορία 1959: Β. Στεφανίδης, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον,* Ἀθῆναι 1959.

συν.: συνοικία.

Γ. Σωτηρίου, Ἀρχαιολογία 1942: Γ. Σωτηρίου, *Χριστιανική καί Βυζαντινή Ἀρχαιολογία,* τ. Α΄ (Ἀθῆναι 1942).

τοπ.: τοπωνύμιο.

Τσιρπανλῆς 2018: Ζ. Τσιρπανλῆς, *Γαμήλιες συμπεριφορές στό Αἰγαῖο. Τό παράδειγμα τῆς Νισύρου (19ος αἰ.),* Ἀθήνα 2018.

Φυτολογία 1990: Γ. Χριστόπουλος – Ἰω. Κ. Μπαστιᾶς, *Φυτολογία,* Ἐκδοτική Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 1990.

Botanica 1998: G. Cheers, *Koenemann Verlagsgesellschaft,* Koeln 1998.

L. Deuel, *Abenteuer Archäologie* 1974: L. Deuel, *Das Abenteuer Archäologie, Berühmte Ausgrabungsberichte aus dem Nahen Osten.* Ausgewaehlte und eingeleitet von Leo Deuel, Muenchen 1974.

E. Mioni, Παλαιογραφία 1977: E. Mioni, *Εἰσαγωγή στήν Ἑλληνική Παλαιογραφία,* μετάφραση Ν. Μ. Παναγιωτάκη, Ἀθήνα 1977.

ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΕΡΟΜΑΡΤΥΡΟΣ

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ

ΚΑΙ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΣ ΑΥΤΟΥ ΑΘΛΗΦΟΡΟΥ

ΑΝΘΙΑΣ

Ὧν ἡ Μνήμη τῇ ιε΄ Δεκεμβρίου

Συμπληρωθεῖσα κατὰ τὰ ἐλλείποντα
καὶ ἐπαυξηθεῖσα ὑπὸ τοῦ ταπεινοῦ Ἐπισκόπου
Κυρίλλου, τοὐπίκλην Κογεράκη,
Μητροπολίτου τῆς ἁγιωτάτης
Μητροπόλεως Ῥόδου.

Ἅγιος Ἐλευθέριος.
(Φορητὴ εἰκών. Μονὴ Ἁγίου Γεωργίου Καρύπη.
Νῆσος Ἀντιγόνη, Κωνσταντινούπολις).

ΤΟΙΣ ΕΝΤΕΥΞΟΜΕΝΟΙΣ

Ὁ Ἅγιος Ἱερομάρτυς Ἐλευθέριος γεννήθηκε στήν Ρώμη κατά τόν β΄ αἰῶνα, σύμφωνα μέ ὁρισμένες πηγές ἐπί τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ (117-138) ἤ ἐπί τοῦ αὐτοκράτορος Ἀντωνίνου (138-161).

Σέ πολύ μικρή ἡλικία ἔμεινε ὀρφανός ἀπό πατέρα καί ἀνατράφηκε *«ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ Κυρίου»* ἀπό τήν εὐσεβῆ μητέρα του Ἀνθία, πού εἶχε μεταστραφεῖ στήν πίστη τοῦ Χριστοῦ καί κατηχηθεῖ ἀπό μαθητές τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων (κατά τήν παράδοση ἀπό τόν ἴδιο τόν Ἀπόστολο Παῦλο).

Διδάχθηκε τά ἱερά γράμματα ἀπό τόν Ἐπίσκοπο Ρώμης καί σέ πολύ μικρή ἡλικία ἔλαβε ὅλους τούς βαθμούς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας. Σέ ἡλικία δεκαπέντε ἐτῶν χειροτονήθηκε Διάκονος, στά δεκαεπτά του Πρεσβύτερος καί εἰκοσαετής Ἐπίσκοπος τοῦ Ἰλλυρικοῦ μέ ἕδρα τήν πόλη τῆς Αὐλῶνας.

Ἐργάστηκε μέ ἀποστολικό ζῆλο καί κατόρθωσε, μέ τούς λόγους του, πού ἐπιβεβαιώνονταν μέ πολυάριθμα θαύματα, νά προσελκύσει στήν Ὀρθόδοξη πίστη πλῆθος εἰδωλολατρῶν. Ὅταν ὁ αὐτοκράτορας ἔμαθε γιά τήν ἀποστολική δραστηριότητά του διέταξε νά τόν συλλάβουν καί νά τόν μεταφέρουν στήν Ρώμη, ὅπου μαρτύρησε, μέ ἀποκεφαλισμό, ὕστερα ἀπό πολλά καί φρικτά βασανιστήρια. Παροῦσα στό μαρτύριό του ἦταν ἡ μητέρα του Ἀνθία, ἡ ὁποία θανατώθηκε ἀπό τούς δημίους ὅταν πλησίασε τό μαρτυρικό σκήνωμά του καί τό ἀγκάλιασε δοξάζοντας τόν Θεό καί ἐπαινώντας τόν γιό της πού μέ τόση ἀνδρεία ὑπέμεινε τά βασανιστήρια καί τό θάνατο γιά τόν Χριστό. Ἡ Μνήμη τους τιμᾶται τήν 15η Δεκεμβρίου.

Ἡ τιμή τοῦ Ἱερομάρτυρος, προϊόντος τοῦ χρόνου, ἐξαπλώθηκε ἰδιαίτερα στόν ἑλληνόφωνο χῶρο ἀπό τό γεγονός ὅτι, σύμφωνα μέ

τή λαϊκή παράδοση καί μέ ἀφετηρία τό ἐννοιολογικό ὄνομά του, τόν Ἅγιο Ἐλευθέριο ἐπικαλοῦνται οἱ κυοφοροῦσες καί ἐπίτοκες γυναῖκες γιά νά ἔχουν εὔκολο καί αἴσιο τοκετό (νά ἐλευθερωθοῦν), γι' αὐτό καί προέκυψε ἡ ἀνάγκη πανηγυρικῆς Ἀκολουθίας ὥστε νά ἑορτάζεται πανηγυρικά κατά τήν ἐκκλησιαστική τάξη ἡ μνήμη του.

Στά ἐν χρήσει Μηναῖα τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ὑπάρχει Ἀκολουθία τοῦ Ἁγίου (ἐλλιπής), ἀπό τήν ὁποία ἀπουσιάζουν τά τοῦ Μικροῦ Ἑσπερινοῦ, τά Ἰδιόμελα τῆς Λιτῆς, καί στόν Ὄρθρο τά Καθίσματα καί τό μετά τόν πεντηκοστό Ψαλμό Ἰδιόμελο. Κατά καιρούς σέ ἰδιαίτερες ἐκδόσεις (φυλλάδες) δημοσιεύθηκαν πανηγυρικές Ἀκολουθίες τοῦ Ἁγίου, μέ ἐκείνη τοῦ Ἀθανασίου τοῦ Παρίου νά ἔχει γνωρίσει τίς περισσότερες ἐκδόσεις (πρώτη ἔκδοση στή Λειψία τό ἔτος 1811).

Ἡ δημοσιευομένη στόν παρόντα τόμο Ἀκολουθία προέκυψε ἀπό τήν ἀνάγκη νά συντιμᾶται μέ τόν Ἅγιο Ἐλευθέριο ἡ Μάρτυς μητέρα του Ἁγία Ἀνθία, ἡ ὁποία στή γνωστή ὑμνογραφία μόνο ὡς ὄνομα παρουσιάζεται. Γιά τόν σκοπόν αὐτόν προέβημεν στή συμπλήρωση τῆς ὑπάρχουσας ἐλλιποῦς Ἀκολουθίας τοῦ Μηναίου τοῦ Δεκεμβρίου καί προσθέσαμε στό Ὄρθρο δεύτερο Κανόνα τῆς Ἁγίας Ἀνθίας. Τά Στιχηρά Προσόμοια τῶν Αἴνων πρός τό *«Τριήμερος ἀνέστης»* καταχωρήσαμε ὡς Ἀπόστιχα τοῦ Ἑσπερινοῦ καί τό Δοξαστικό τους, *«Ὡς τῆς θείας ἐλευθερίας ἐπώνυμος»*, ὡς Δοξαστικό τοῦ Μικροῦ Εσπερινοῦ, ἐνῶ τά πρός *«Τῶν οὐρανίων ταγμάτων»* Ἀπόστιχα τῆς Ἀκολουθίας τοῦ Μηναίου ὡς πρώτη Τριάδα τῶν Ἑσπερίων Στιχηρῶν Προσομοίων τοῦ Μεγάλου Ἑσπερινοῦ.

Ρόδος, 8 Μαρτίου 2022

† Ὁ Ρόδου Κύριλλος

ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ
ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΕΡΟΜΑΡΤΥΡΟΣ
ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΣ ΑΥΤΟΥ ΑΘΛΗΦΟΡΟΥ
ΑΝΘΙΑΣ

Ὧν ἡ Μνήμη τῇ ιε΄ Δεκεμβρίου.

Συμπληρωθεῖσα κατὰ τὰ ἐλλείποντα καὶ ἐπαυξηθεῖσα ὑπὸ τοῦ ταπεινοῦ Ἐπισκόπου Κυρίλλου, τοὐπίκλην Κογεράκη, Μητροπολίτου τῆς ἁγιωτάτης Μητροπόλεως Ῥόδου.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΜΙΚΡΟΝ ΕΣΠΕΡΙΝΟΝ

Ἱστῶμεν στίχ. δ΄ καὶ ψάλλομεν τὰ κάτωθι Στιχηρὰ Προσόμοια.

Ἦχος α΄. Πανεύφημοι Μάρτυρες.

Συνέλθωμεν σήμερον πιστοί, μνήμην ἑορτάζοντες, Ἐλευθερίου τοῦ μάκαρος, τοῦ διαπρέψαντος, ἀρχιερωσύνης, ἐν σεπτοῖς ὑψώμασι, καὶ ταύτην μαρτυρίῳ σφραγίσαντος, ἀνακραυγάζοντες· Πάτερ Ἅγιε ἱκέτευε, τὴν Τριάδα, ὑπὲρ τῶν τιμώντων σε.

Μιμούμενος ἄριστα Χριστοῦ, τὰ σεπτὰ παθήματα, ἐν μαρτυρίου διέπρεψας, τῇ στάσει σύναθλον, τὴν Ἀνθίαν ἔχων, ὡς καλὴν μητέρα σου, μεθ᾽ ἧς Ἀρχιερεῦ Ἐλευθέριε, Θεὸν ἱκέτευε, δωρηθῆναι ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν, τὴν εἰρήνην, καὶ τὸ μέγα ἔλεος.

Ἑπόμενος ἴχνεσι Χριστοῦ, ἐκ παιδὸς ὡς πάνσοφος, Ἀρχιερεὺς ἀναδέδειξαι, ψήφῳ τῆς χάριτος, καὶ ἱερατεύσας, ἐπὶ γῆς ὡς Ἄγγελος, Ἀγγέλων συναυλίας ἠξίωσαι, τῷ μαρτυρίῳ σου, Ἐλευθέριε μακάριε· ὅθεν αἴτει, ἡμῖν τὰ συμφέροντα.

Ἐξήνεγκας τίμιον βλαστόν, ὥσπερ γῆ καλλίφορος, τὸν Ἀθλητὴν Ἐλευθέριον, Ἀνθία ἔνδοξε, μεθ' οὗ ἐν λειμῶνι, οὐρανῶν χορεύουσα, τὸν Πλάστην σὺν αὐτῷ καθικέτευε, ἡμῖν δωρήσασθαι, τῶν πταισμάτων τὴν συγχώρησιν, τὴν εἰρήνην, καὶ τὸ μέγα ἔλεος.

Δόξα. *Ἦχος β΄.*

Ὡς τῆς θείας ἐλευθερίας ἐπώνυμος, τῆς ἱερᾶς διπλοΐδος, Πάτερ κατηξίωσαι, καὶ εὐθαρσῶς τὴν εὐσέβειαν διδάσκων, τῶν πρακτέων τοὺς λόγους ἡμᾶς ἐξεπαίδευσας· Ὅθεν καὶ τὴν μαρτυρικὴν ἔνστασιν, νεανικῶς ἐκτελέσας, ἐν ἀμφοτέροις διέπρεψας, καὶ διπλοῦν εἴληφας τὸ στέφος παρὰ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ· ὃν καθικέτευε, Ἱερομάρτυς Ἐλευθέριε, σωθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Καὶ νῦν. *Προεόρτιον. Ὁ αὐτός.*
Κυπριανοῦ.

Ἰδοὺ καιρὸς ἤγγικε τῆς σωτηρίας ἡμῶν· εὐτρεπίζου Σπήλαιον, ἡ Παρθένος ἐγγίζει τοῦ τεκεῖν· Βηθλεὲμ γῆ Ἰούδα, τέρπου καὶ ἀγάλλου, ὅτι ἐκ σοῦ ἀνατέταλκεν ὁ Κύριος ἡμῶν. Ἀκούσατε ὄρη καὶ βουνοί, καὶ τὰ περίχωρα τῆς Ἰουδαίας· ὅτι ἔρχεται Χριστός, ἵνα σώσῃ ὃν ἔπλασεν ἄνθρωπον, ὡς φιλάνθρωπος.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΣΤΙΧΟΝ, *Στιχηρὰ Προσόμοια.*
Ἦχος πλ. β΄. Τριήμερος ἀνέστης.

Τὴν χάριν τῶν σοφῶν Μαθητῶν, λαβὼν παρὰ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ, Ἱεράρχα, καὶ τὸν δρόμον τὸν αὐτῶν, διήνυσας προθύμως· διὸ σε κατ' ἀξίαν, ἀνευφημοῦμεν Ἐλευθέριε.

Στίχ. Θαυμαστὸς ὁ Θεὸς ἐν τοῖς Ἁγίοις αὐτοῦ.

Τὸ ψεῦδος σοῖς ἐν λόγοις σοφέ, ἐλέγξας Ἐλευθέριε, τῇ ἀθλήσει, τὸν τοῦ ψεύδους εὑρετήν, ἀπέκτεινας καὶ τοῦτον, τέθεικας ὑπὸ πόδας, τὸν πρὶν μεγάλως φρυαττόμενον.

Στίχ. Τοῖς Ἁγίοις τοῖς ἐν τῇ γῇ αὐτοῦ ἐθαυμάστωσεν ὁ Κύριος.

Τοῖς ὄμβροις τῶν αἱμάτων τῶν σῶν, κατάρδευσον ἡμᾶς νοητῶς, Ἱεράρχα, τοὺς τιμῶντάς σε πιστῶς, καὶ μνήμην ἐκτελοῦντας, τὴν θείαν σου ἐκ πόθου, καὶ τὸν Σωτῆρα μεγαλύνοντας.

Δόξα. *Ἦχος β΄.*

Δεῦτε πιστοί, Ἐλευθέριον καὶ Ἀνθίαν, τὴν μητρότεκνον δυάδα τῶν Ἀθλοφόρων, χρεωστικῶς ἐπαινέσωμεν· μαρτυρικῶν γὰρ στεφάνων, ἐν οὐρανοῖς ἀξιωθέντες, καὶ Θεῷ παριστάμενοι, ἐκτενῶς δυσωποῦσι, τοῦ σωθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Καὶ νῦν. *Προεόρτιον. Ὁ αὐτός.*
Κυπριανοῦ.

Βηθλεὲμ γῆ Ἰούδα, τὸ κατὰ σάρκα πολίτευμα, φαιδρῶς εὐτρέπισον τὸ θεῖον Σπήλαιον, ἐν ᾧ Χριστὸς σαρκὶ τίκτεται, ἐξ ἀπειράνδρου Ἁγίας Παρθένου, εἰς τὸ σῶσαι τὸ γένος ἡμῶν

Νῦν ἀπολύεις, *τὸ Τρισάγιον, τὸ Ἀπολυτίκιον ἐκ τοῦ Μεγάλου Ἑσπερινοῦ καὶ Ἀπόλυσις.*

Ἅγιος Ἐλευθέριος.
(Τοιχογραφία. Μονὴ Διονυσίου).

ΕΙΣ ΤΟΝ ΜΕΓΑΝ ΕΣΠΕΡΙΝΟΝ

Ὁ Προοιμιακὸς καὶ τὸ Μακάριος ἀνήρ. *Εἰς δὲ τὸ* Κύριε ἐκέκραξα *ἱστῶμεν στίχ. η΄ καὶ ψάλλομεν τὰ κάτωθι Στιχηρὰ Προσόμοια.*

Ἦχος α΄. Τῶν οὐρανίων ταγμάτων.

Τῆς Ἐκκλησίας προστάτης, Πάτερ γενόμενος, ὡς τῆς Ἀνθίας γόνος, τῆς θεόφρονος ὄντως, καὶ μύστης Ἀποστόλων ὡς ἀληθῶς, πρὸς τὸν Θεὸν ἐπιστρέφεις λαούς, τοὺς πρὶν ἀφρόνως τὸ σέβας οἷα θεοῖς, ἀπονέμοντας τοῖς δαίμοσιν.

Τῶν ἐπιτόκων γυναίων, Πάτερ κηδόμενος, ἐλευθερίαν δίδως, τῷ Ναῷ σου φοιτώσαις, εὔπλοιαν δὲ πάλιν ἄλλοις θερμῶς, ἐξαιτοῦσιν ἐπέδωκας, καὶ τοῖς νοσοῦσιν, ὑγείαν σὺ χορηγεῖς, διαλάμπων ἐν τοῖς θαύμασι.

Τοῦ Μαρτυρίου τοὺς ἄθλους, στερρῶς ὑπήνεγκας, Ἀδριανοῦ μὴ πτήξας, τὰς δριμείας κολάσεις, ἔρωτι τοῦ Κτίστου ὅλος ἁλούς, Ἐλευθέριε πάνσοφε, καὶ τὴν τεκοῦσάν σε σύναθλον προσλαβών, ἀνελήλυθας γηθόμενος.

Χαίροις Ἀνθία θεόφρον, ἡ εὐανθήσασα, Ἐλευθερίου μήτηρ, ἡ καὶ σύναθλος τούτου· ἱκέτευε ἀπαύστως ὑπὲρ ἡμῶν, σὺν αὐτῷ τὸν φιλάνθρωπον, ἵνα ῥυσθῶμεν κινδύνων καὶ πειρασμῶν, καὶ παντοίων περιστάσεων.

Ἕτερα. Ἦχος δ΄. Ἔδωκας σημείωσιν.

Σκεῦος ἱερώτατον, Πνεύματος θείου γεγένησαι, τὴν ψυχὴν καθηράμενος, παθῶν ἱερώτατε· ἔνθεν χρῖσμα θεῖον, ἅγιον ἐδέξω, Ἀρχιερεὺς σὺ γεγονώς, καὶ ποδηγέτης λαοῦ θεόφρονος, καὶ μάρτυς ἀπαράτρωτος, τοῦ δι' ἡμᾶς πάθη φέροντος, καὶ ἀπάθειαν βλύσαντος, Ἀθλητὰ Ἐλευθέριε.

Σώματος ἠλόγησας, αἰκιζομένου ταῖς μάστιξι, καὶ πυρὶ προσεγγίζοντος· τὸν νοῦν γὰρ προσήλωσας, ἀνεικάστῳ πόθῳ, τῷ ὡραιοτάτῳ, κάλλει τοῦ θείου Ἐραστοῦ, οὗ τῷ γλυκίῳ ἐτρώθης ἔρωτι, Μαρτύρων ἐγκαλλώπισμα, Ἀρχιερέων ἀγλάϊσμα, Ἀθλητὰ Ἐλευθέριε, πρεσβευτὰ τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Καλῶς τὸν ἀγῶνά σε, τεθεαμένη τελέσαντα, ἡ καλῶς σε κυήσασα, τὸν ἴσον ποθήσασα, διανύσαι δρόμον, σοὶ περιπλακεῖσα, μέσον τοῦ σκάμματος σοφέ, καθάπερ δάμαλις ἀποσφάττεται· μεθ' ἧς σε ἱκετεύομεν, ὑπὲρ ἡμῶν Ἐλευθέριε, τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον, ἐκδυσώπει πανόλβιε.

Δεῦτε τὴν μητρότεκνον, τῶν Ἀθλοφόρων φιλέορτοι, ξυνωρίδα τιμήσωμεν, Ἀνθίαν τὴν σώφρονα, σὺν Ἐλευθερίῳ, ἐν Ἀρχιερεῦσιν, ἐνδόξῳ Μάρτυρι Χριστοῦ, καὶ ὁμοφώνως αὐτοῖς βοήσωμεν· Κυρίῳ τῶν Δυνάμεων, ὡς εὐκλεῶς παριστάμενοι, χάριν ἄφθονον δίδοσθε, τοῖς ὑμᾶς μακαρίζουσιν.

Δόξα. Ἦχος πλ. β΄.

Ἱερεὺς ἐννομώτατος, μέχρι τέλους ἐχρημάτισας, μάκαρ Ἐλευθέριε· ἱερουργῶν γὰρ τὰ θεῖα, καὶ ἄῤῥητα μυστήρια, τὸ αἷμά σου ἐξέχεας, ὑπὲρ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ θῦμα εὐπρόσδεκτον σεαυτὸν προσήγαγες· διὸ παῤῥησίαν ἔχων πρὸς αὐτόν, ἐκτενῶς ἱκέτευε, ὑπὲρ τῶν πίστει τελούντων, σὴν ἀεισέβαστον μνήμην, καὶ τοὺς αὐτὴν γεραίροντας ῥυσθῆναι πειρασμῶν, καὶ παντοίων κινδύνων καὶ περιστάσεων.

Καὶ νῦν. *Προεόρτιον. Ὁ αὐτός.*

Σπήλαιον εὐτρεπίζου· ἡ Ἀμνὰς γὰρ ἥκει, ἔμβρυον φέρουσα Χριστόν. Φάτνη δὲ ὑποδέχου, τὸν τῷ λόγῳ λύσαντα τῆς ἀλόγου πράξεως, ἡμᾶς τοὺς γηγενεῖς. Ποιμένες ἀγραυλοῦντες, μαρτυρεῖτε θαῦμα τὸ φρικτόν, καὶ Μάγοι ἐκ Περσίδος, χρυσὸν καὶ λίβανον καὶ σμύρναν, τῷ Βασιλεῖ προσάξατε· ὅτι ὤφθη Κύριος ἐκ Παρθένου Μητρός, ὃνπερ καὶ κύψασα, δουλικῶς ἡ Μήτηρ προσεκύνησε, καὶ προσεφθέγξατο τῷ ἐν ἀγκάλαις αὐτῆς· Πῶς ἐνεσπάρης μοι, ἢ πῶς μοι ἐνεφύης, ὁ Λυτρωτής μου καὶ Θεός;

Εἴσοδος, τὸ Φῶς ἱλαρόν, τὸ Προκείμενον τῆς ἡμέρας καὶ τὰ Ἀναγνώσματα.

Προφητείας Ἡσαΐου τὸ Ἀνάγνωσμα.
(Κεφ. μγ΄, 9-14)

Τάδε λέγει Κύριος. Πάντα τὰ ἔθνη συνήχθησαν ἅμα, καὶ συναχθήσονται ἄρχοντες ἐξ αὐτῶν. Τίς ἀναγγελεῖ ταῦτα; ἢ τὰ ἐξ ἀρχῆς τίς ἀναγγελεῖ ἡμῖν; Ἀγαγέτωσαν τοὺς μάρτυρας αὐτῶν καὶ δικαιωθήτωσαν καὶ εἰπάτωσαν ἀληθῆ. Γίνεσθέ μοι μάρτυρες, καὶ ἐγὼ μάρτυς, λέγει Κύριος ὁ Θεός, καὶ ὁ παῖς μου, ὃν ἐξελεξάμην· ἵνα γνῶτε καὶ πιστεύσητε καὶ συνῆτε ὅτι ἐγώ εἰμι. Ἔμπροσθέν μου οὐκ ἐγένετο ἄλλος Θεός, καὶ μετ᾽ ἐμὲ οὐκ ἔσται. Ἐγὼ ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἔστι πάρεξ ἐμοῦ ὁ σῴζων. Ἐγὼ ἀνήγγειλα καὶ ἔσωσα, ὠνείδισα καὶ οὐκ ἦν ἐν ὑμῖν ἀλλότριος. Ὑμεῖς ἐμοὶ μάρτυρες, καὶ ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός· ἔτι ἀπ᾽ ἀρχῆς, καὶ οὐκ ἔστιν ὁ ἐκ τῶν χειρῶν μου ἐξαιρούμενος. Ποιήσω, καὶ τίς ἀποστρέψει αὐτό; Οὕτως λέγει Κύριος ὁ Θεός, ὁ λυτρούμενος ἡμᾶς, ὁ Ἅγιος τοῦ Ἰσραήλ.

Σοφίας Σολομῶντος τὸ Ἀνάγνωσμα.
(Κεφ. γ΄, 1-9)

Δικαίων ψυχαὶ ἐν χειρὶ Θεοῦ, καὶ οὐ μὴ ἅψηται αὐτῶν βάσανος. Ἔδοξαν ἐν ὀφθαλμοῖς ἀφρόνων τεθνάναι, καὶ ἐλογίσθη κάκωσις ἡ ἔξοδος αὐτῶν καὶ ἡ ἀφ᾽ ἡμῶν πορεία σύντριμμα· οἱ δέ εἰσιν ἐν εἰρήνῃ. Καὶ γὰρ ἐν ὄψει ἀνθρώπων ἐὰν κολασθῶσιν, ἡ ἐλπὶς αὐτῶν ἀθανασίας πλήρης. Καὶ ὀλίγα παιδευθέντες μεγάλα εὐεργετηθήσονται· ὅτι ὁ Θεὸς ἐπείρασεν αὐτοὺς καὶ εὗρεν αὐτοὺς ἀξίους ἑαυτοῦ. Ὡς χρυσὸν ἐν χωνευτηρίῳ ἐδοκίμασεν αὐτοὺς καὶ ὡς ὁλοκάρπωμα θυσίας προσεδέξατο αὐτούς. Καὶ ἐν καιρῷ ἐπισκοπῆς αὐτῶν ἀναλάμψουσι καὶ ὡς σπινθῆρες ἐν καλάμῃ διαδραμοῦνται. Κρινοῦσιν ἔθνη καὶ κρατήσουσι λαῶν καὶ βασιλεύσει αὐτῶν Κύριος εἰς τοὺς αἰῶνας. Οἱ πεποιθότες ἐπ᾽ αὐτῷ συνήσουσιν ἀλήθειαν, καὶ οἱ πιστοὶ ἐν ἀγάπῃ προσμενοῦσιν αὐτῷ· ὅτι χάρις καὶ ἔλεος ἐν τοῖς ὁσίοις αὐτοῦ, καὶ ἐπισκοπὴ ἐν τοῖς ἐκλεκτοῖς αὐτοῦ.

Παροιμιῶν τὸ Ἀνάγνωσμα.
(Κεφ. λα΄ 10 - 26)

Γυναῖκα ἀνδρείαν τίς εὑρήσει; Τιμιωτέρα δέ ἐστι λίθων πολυτελῶν ἡ τοιαύτη. Μηρυομένη ἔρια καὶ λίνον ἐποίησεν εὔχρηστον ταῖς χερσὶν αὐτῆς. Ἐγένετο ὡσεὶ ναῦς ἐμπορευομένη μακρόθεν, συνάγει δὲ αὐτὴ τὸν βίον. Καὶ ἀνίσταται ἐκ νυκτῶν, καὶ ἔδωκε βρώματα τῷ οἴκῳ καὶ ἔργα ταῖς θεραπαίναις. Θεωρήσασα γεώργιον ἐπρίατο, ἀπὸ δὲ καρπῶν χειρῶν αὐτῆς κατεφύτευσε κτῆμα. Ἀναζωσαμένη ἰσχυρῶς τὴν ὀσφὺν αὐτῆς ἤρεισε τοὺς βραχίονας αὐτῆς ἐπὶ τὸ ἔργον. Ἐγεύσατο ὅτι καλόν ἐστι τὸ ἐργάζεσθαι, καὶ οὐκ ἀποσβέννυται ὅλην τὴν νύκτα ὁ λύχνος αὐτῆς. Τὰς χεῖρας αὐτῆς ἐκτείνει ἐπὶ τὰ συμφέροντα, τοὺς δὲ πήχεις αὐτῆς ἐρείδει εἰς ἄτρακτον. Χεῖρας δὲ αὐτῆς διήνοιξε πένητι, καρπὸν δὲ ἐξέτεινε πτωχῷ. Ἰσχὺν καὶ εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο καὶ εὐφράνθη ἐν ἡμέραις ἐσχάταις.

ΕΙΣ ΤΗΝ ΛΙΤΗΝ, *Ἰδιόμελα.*

Ἦχος α΄.

Εὐφραίνου καὶ ἀγάλλου, ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία, Μαρτύρων δυάδος δεδοξασμένης, τὴν μνήμην σήμερον ἑορτάζουσα. Οὗτοι γὰρ ὁμοψύχως, εὐσεβείας ἀντεχόμενοι, ἐν μαρτυρίου σταδίῳ, τῇ ἀληθεῖ τοῦ Σωτῆρος πίστει, τῆς φύσεως τὸν δεσμόν, ἀκατάλυτον ἐπέδειξαν, καὶ θυσίαι ἀμφότεροι, ἡγιασμέναι ἐτελειώθησαν, Ἐλευθέριος Ἰλλυρικοῦ ὁ ποιμήν, σὺν Ἀνθίᾳ τῇ ὀλβίᾳ μητρί, οὓς τοῖς ὕμνοις τιμῶντες, ὁμοφώνως βοήσωμεν· Δόξα σοι ὁ ἐν Τριάδι Θεός, ὁ μεγαλύνας ψαλμικῶς, τοῦ ποιῆσαι μετὰ τῶν Μαρτύρων σου, καὶ ἀναδείξας ὡς δίκαιος αὐτούς, εὐφραινομένους ἐν τῇ βασιλείᾳ σου.

Ἦχος β΄.

Ἐλευθέριον φρόνημα, κατάλληλον τῇ κλήσει κτησάμενος, ἐλευθεροστομίᾳ πίστεως τοῦ Σωτῆρος, τῶν τυράννων τὸ φρύαγμα κατέ-

βαλες, Ἐλευθέριε Ἱερομάρτυς σοφέ· ἐναντίον γὰρ αὐτῶν, ὡς πύργος ἑστὼς ὑπομονῆς, τῇ εὐσεβεῖ ὁμολογίᾳ διέπρεψας, καὶ ὡς σεπτὸς Ἀρχιερεύς, βασάνοις μυρίοις καὶ σφαγῇ, σεαυτὸν τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ, ὁλοκάρπωμα λογικὸν ἱερούργησας. Ὅθεν πρέσβευε αὐτῷ, ὑπὲρ εἰρήνης τοῦ κόσμου, καὶ σωτηρίας τῶν ψυχῶν ἡμῶν,

Ἦχος β΄.

Εὐσεβείας μητρῴας πλοῦτον, ὡς κλῆρον διαδεξάμενος, εἰς ἑκατὸν ἐπλεόνασας τοῦτον, ὡς ποιμὴν πρότερον καλός, ποιμαντικαῖς ἀρεταῖς εὐδοκιμήσας, ὕστερον δὲ μαρτυρικῶς, ἐν τῷ σταδίῳ θριαμβεύσας, τῶν δαιμόνων τὴν παράταξιν, Ἐλευθέριε παμμακάριστε· αὐτὸν δὲ ὡς φρόνιμος, οἰκονόμος τῆς χάριτος, ἐν ἀσύλοις θησαυροῖς, τῶν οὐρανῶν ἐναποθέμενος, θαυμάτων χάριν ἐθησαύρισας, καὶ θεραπεύεις πᾶσαν νόσον, ἐκ τῶν προστρεχόντων σοι.

Ἦχος δ΄.

Δεῦτε ἅπαντες πιστοί, ἐπινίκιον ᾆσμα ἀναμέλψωμεν, Ἀνθίᾳ τῇ Μάρτυρι μητρί, Ἐλευθερίου τοῦ Ἱερομάρτυρος· αὕτη γὰρ θεασαμένη, πάσχοντα τὸν υἱὸν καὶ θανατούμενον, ἀβραμιαίαν ψυχὴν ἐπεδείξατο, ὅτι φύσεως τῷ φίλτρῳ, μητρῷα σπλάγχνα σπαραττομένη, καὶ μεγαλοψυχίᾳ τῆς πίστεως, τὸ στάδιον καταλαβοῦσα, καὶ μητρικῶς τῷ μαρτυρικῷ, νεκρῷ περιχυθεῖσα, τὸ μακάριον τέλος, διὰ ξίφους ἐδέξατο. Ὅθεν εὐλαβῶς ἱκετεύσωμεν· Μάρτυς παμμακάριστε, τὸν σὸν λαβομένη βλαστόν, πρὸς Χριστὸν συμπρεσβευτήν, δυσώπησον λυτρωθῆναι ἡμᾶς, ἀπὸ πάσης ἀνάγκης καὶ θλίψεως.

Ἦχος πλ. α΄.

Μητρομάρτυς Ἀνθία πανεύφημε, φύσεως τὴν στοργήν, μεταθεμένη πρὸς Θεὸν διὰ πίστεως, τοῦ Προπάτορος Ἀβραάμ, τὴν θυσίαν ὑπερέβαλες· ὡς μήτηρ γὰρ φιλότεκνος, Ἐλευθερίῳ κοιλίας σου τῷ καρπῷ, ἐν τῷ σταδίῳ παρέστης ἀθλοῦντι, καὶ τούτου τὸν μαρτυρικόν, νέκυν περιχυθεῖσα, διὰ ξίφους Θεῷ προσήχθης, εὐσεβείας λογικὸν ὁλοκάρπωμα. Μετ᾽ αὐτοῦ οὖν πρέσβευε, τῷ ἀθλοθέτῃ Χριστῷ, τοῦ σωθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Δόξα. Ἦχος πλ. δ΄.

Τῆς ἐν Χριστῷ ἐλευθερίας, ἐκφαίνων τὸ μυστήριον, ἐλευθεροστομίᾳ τῆς πίστεως, τῇ εὐσεβεῖ ὁμολογίᾳ διέπρεψας, καὶ διὰ βασάνων καὶ σφαγῆς, ἐπέδειξας ἑαυτόν, τῇ ἐλευθερίᾳ ἱστάμενον, ᾗ ὁ Σωτὴρ γένος ἀνθρώπων, ὡς Θεὸς ἠλευθέρωσεν, Ἐλευθέριε Ἱερομάρτυς μακάριε· σύναθλον δὲ κτησάμενος, Ἀνθίαν τὴν τεξαμένην σε, σὺν αὐτῇ παλάμῃ ζωαρχικῇ, ἀξίως ἐστεφανώθης. Ὅθεν πρέσβευε μετ᾽ αὐτῆς, ὑπὲρ εἰρήνης τοῦ κόσμου, καὶ σωτηρίας τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Καὶ νῦν. *Προεόρτιον. Ὁ αὐτός.*

Ὑπόδεξαι Βηθλεέμ, τὴν τοῦ Θεοῦ Μητρόπολιν· φῶς γὰρ τὸ ἄδυτον, ἐπὶ σὲ γεννῆσαι ἥκει. Ἄγγελοι θαυμάσατε ἐν οὐρανῷ· ἄνθρωποι δοξάσατε ἐπὶ τῆς γῆς· Μάγοι ἐκ Περσίδος, τὸ τρισσόκλεον δῶρον προσκομίσατε. Ποιμένες ἀγραυλοῦντες, τὸν τρισάγιον ὕμνον μελῳδήσατε. Πᾶσα πνοὴ αἰνεσάτω τὸν Παντουργέτην.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΣΤΙΧΟΝ, *Στιχηρὰ προσόμοια.*
Ἦχος πλ. α΄. Χαίροις ἀσκητικῶν.

Δεῦτε ἐν κατανύξει ψυχῆς, μητρὸς καὶ τέκνου ξυνωρίδα τὴν πάντιμον, δυάδα ὡς μακαρίαν, Χριστομαρτύρων πιστοί, ἐν ἀγαλλιάσει μακαρίσωμεν· Ἀνθίαν τὴν σώφρονα, εὐσεβείας τὴν δάμαλιν, τὴν θεῖον μόσχον, μαρτυρίου ἐκθρέψασαν, Ἐλευθέριον, Ἱεράρχην τὸν ὅσιον· χαίρετε ἀνακράζοντες, αὐτοῖς οἱ τρανώσαντες, τῆς εὐσεβείας τὸν λόγον, μαρτυρικῷ παραστήματι· Θεὸν δυσωπεῖτε, ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν δοθῆναι, τὸ μέγα ἔλεος.

Στίχ. Θαυμαστὸς ὁ Θεὸς ἐν τοῖς Ἁγίοις αὐτοῦ.

Χαίροις μητροτεκνία σεπτή, ἀγωνισμάτων μαρτυρίου κειμήλια, Ἀνθία γενναιοτάτη, ἡ ἐν μητράσι καλή, σὺν Ἐλευθερίῳ τῷ θεόφρονι· Χριστὸν οἱ ποθήσαντες, καὶ θερμῶς ἀγαπήσαντες, οἱ τῶν ἀθέων, τὴν ὀφρὺν συμπατήσαντες, συναθλήσαντες, δυναστείᾳ τῆς πίστε-

ως· σφάγια ἐθελόθυτα, Θεοῦ Παντοκράτορος, οἱ ἐν Μαρτύρων τῇ μάνδρᾳ, νικητικῶς συγχορεύοντες· Χριστὸν δυσωπεῖτε, ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν δοθῆναι, τὸ μέγα ἔλεος.

Στίχ. Τοῖς Ἁγίοις τοῖς ἐν τῇ γῇ αὐτοῦ ἐθαυμάστωσεν ὁ Κύριος.

Χαίροις τῶν Ἀθλοφόρων δυάς, Ἱερομάρτυς θαυμαστὲ Ἐλευθέριε, τοῖς αἵμασι μαρτυρίου, ὁ πορφυρώσας στολήν, τῆς ἱεραρχίας ὡς θεόσοφος· Ἀνθία πανεύφημε, ἡ τῇ κλήσει κατάλληλον, τὴν πολιτείαν, ἀληθῶς ἐπιδείξασα, καὶ ἀνθήσασα, μαρτυρίου τοὺς βότρυας· Μάρτυρες οἱ τρανώσαντες, ἰδίῳ ἐν αἵματι, τὸ ἀκατάλυτον κράτος, τοῦ μυστηρίου τῆς πίστεως· Χριστὸν δυσωπεῖτε, ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν δοθῆναι, τὸ μέγα ἔλεος.

Δόξα. *Ἦχος πλ. δ΄.*

Τῆς ἱεραρχίας σου, Ὅσιε Πάτερ, τὴν στολὴν ἐφοίνιξας, ταῖς ῥοαῖς τῶν αἱμάτων σου. Ἐν μέσῳ δὲ τοῦ σταδίου ἀνδρικῶς τελειωθέντα ἰδοῦσά σε, ἐπιπεσοῦσα ἠσπάζετο τὸ γλυκὺ τέκνον, ἡ καλῶς γεννησαμένη καὶ θρεψαμένη σε· διὸ καὶ τιμηθεῖσα τῷ ξίφει, εἰς οὐρανίους θαλάμους μετὰ σοῦ συνεισῆλθεν. Ὦ μακαρίας Μητρός! ὢ μαστῶν ἱερῶν! οὓς ἐθήλασας, μάκαρ Ἐλευθέριε, καὶ τῆς φύσεως τὸν Πλάστην ἐπέγνως. Σὺν αὐτῇ οὖν πρέσβευε, ἐλεηθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Καὶ νῦν. *Προεόρτιον. Ὁ αὐτός.*

Βηθλεὲμ ἑτοιμάζου, εὐτρεπιζέσθω ἡ φάτνη, τὸ σπήλαιον δεχέσθω, ἡ ἀλήθεια ἦλθεν, ἡ σκιὰ παρέδραμε, καὶ Θεὸς ἀνθρώποις ἐκ Παρθένου πεφανέρωται, μορφωθεὶς τὸ καθ' ἡμᾶς, καὶ θεώσας τὸ πρόσλημμα. Διὸ Ἀδὰμ ἀνανεοῦται σὺν τῇ Εὔᾳ, κράζοντες· Ἐπὶ γῆς εὐδοκία ἐπεφάνη, σῶσαι τὸ γένος ἡμῶν.

Νῦν ἀπολύεις, *τὸ Τρισάγιον καὶ τὸ Ἀπολυτίκιον.*

Ἦχος πλ. α΄. Τὸν συνάναρχον Λόγον.

Ἱερέων ποδήρει κατακοσμούμενος, καὶ αἱμάτων τοῖς ῥείθροις, ἐπισταζόμενος, τῷ Δεσπότῃ σου Χριστῷ μάκαρ ἀνέδραμες, Ἐλευθέριε σοφέ, καθαιρέτα τοῦ Σατᾶν. Διὸ μὴ παύσῃ πρεσβεύων, σὺν τῇ μητρί σου Ἀνθίᾳ, ὑπὲρ ἡμῶν τῶν εὐφημούντων σε.

Ἕτερον. Ἦχος γ΄. Θείας πίστεως.

Θείας πίστεως, ἐλευθερίᾳ, Μάρτυς γέγονας, τῆς ἀληθείας, Ἐλευθέριε Πάτερ μακάριε· ἀκμῇ γὰρ ξίφους, ἐδέξω τὸν θάνατον, μετὰ Ἀνθίας, μητρός σου τῆς σώφρονος. Ὅθεν πρέσβευε, Χριστῷ σὺν αὐτῇ δεόμεθα, δωρήσασθαι ἡμῖν τὸ μέγα ἔλεος.

Ἕτερον. Ἦχος δ΄. Ταχὺ προκατάλαβε.

Ὡς ἄνθος ἐξήνθησας, φερωνυμίᾳ καλῇ, Ποιμένα τὸν γνήσιον, καὶ κραταιὸν Ἀθλητήν, σοφὸν Ἐλευθέριον, ᾧ συνευφραινομένη, ἐν σκηναῖς τῶν Μαρτύρων, πρέσβευε τῷ Σωτῆρι, σὺν αὐτῷ παῤῥησίᾳ, δοθῆναι ἡμῖν Ἀνθία, πταισμάτων τὴν ἄφεσιν.

Τὸ ὁμόηχον Θεοτοκίον καὶ Ἀπόλυσις.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΟΡΘΡΟΝ

Μετὰ τὴν α΄ Στιχολογίαν, Κάθισμα.
Ἦχος α΄. Τὸν τάφον σου.

Μητρότεκνον σεπτήν, Ἀθλοφόρων δυάδα, τιμήσωμεν πιστοί, ἱεροῖς ἐγκωμίοις, τὸν θεῖον Ἐλευθέριον, καὶ Ἀνθίαν τὴν σώφρονα, τοὺς αἰσχύναντας, μαρτυρικῶς τὸν βελίαρ, καὶ πρεσβεύοντας, τῇ Παναγίᾳ Τριάδι, ὑπὲρ ἡμῶν πάντοτε.

Δόξα. *Ὅμοιον.*

Ἐλεύθερον ψυχῆς, κεκτημένος τὸν τόνον, εἰδώλων οὐδαμῶς, τῇ δουλείᾳ ὑπήχθης, καὶ ξίφει Ἐλευθέριε, ἐλευθέραν τὴν ἄνοδον, πρὸς τὴν ἄληκτον, μακαριότητα ἔσχες, στεφανούμενος καὶ τὸν Χριστὸν ἱκετεύων, ὑπὲρ τῶν ὑμνούντων σε.

Καὶ νῦν. *Θεοτοκίον.*

Ἀνθία ἡ σεμνή, ἐν μητράσιν ὀλβία, ἐδείχθη ἀθλητήν, θαυμαστὸν τετοκυῖα, τὸν θεῖον Ἐλευθέριον, Ἱεράρχην τὸν τίμιον· μεθ᾽ ὧν πρέσβευε, τὸν σὸν Υἱὸν παῤῥησίᾳ, Μητροπάρθενε, Εὐλογημένη Μαρία, σωθῆναι τοὺς δούλους σου.

Μετὰ τὴν β΄ Στιχολογίαν, Κάθισμα.
Ἦχος δ΄. Ταχὺ προκατάλαβε.

Θυσίαν ἀναίμακτον, θύσας ὁσίως Θεῷ, θυσίαν προσήνεγκας, ζῶσαν αὐτῷ σεαυτόν, σοφὲ Ἐλευθέριε· πλάνην γὰρ τῶν εἰδώλων, εὐθαρσῶς διελέγξας, ξίφει ἐτελειώθης, μετὰ πλείστας βασάνους· διὸ καὶ ἐδοξάσθης λαμπρῶς, θαυμάτων χαρίσμασι.

Δόξα. *Ὅμοιον.*

Ἀγκάλαις κατέχουσα, σὸν Ἀθλοφόρον υἱόν, αὐτὸν δὲ σὺν δάκρυσι, καταφιλοῦσα θερμῶς, Ἀνθία πανεύφημε, τούτου τοῦ μαρτυρίου, κοινωνὸς ἀνεδείχθης, χαίρουσα διὰ ξίφους, τὴν σφαγὴν δεξαμένη· διὸ ὑπὲρ ἡμῶν σὺν αὐτῷ, Χριστὸν καθικέτευε.

Καὶ νῦν. *Θεοτοκίον.*

Ῥομφαία διῆλθέ σου, τὴν μακαρίαν ψυχήν, τὴν ἄθλησιν βλέπουσα, τοῦ ποθητοῦ σου υἱοῦ, Ἀνθία πανεύφημε, ὥσπερ τὴν τῆς Παρθένου, πρότερον καθορώσης, πάσχοντα ἐπὶ ξύλου, δι᾽ ἡμᾶς τὸν Δεσπότην· μεθ᾽ ἧς αὐτὸν δυσώπει ἀεί, ὑπὲρ τῶν ὑμνούντων σε.

Μετὰ τὸν Πολυέλεον, Κάθισμα.
Ἦχος γ΄. Ἡ Παρθένος σήμερον.

Διαπρέψας ἄριστα, Ἀρχιερέων ἐν θρόνῳ, ὡς φωστὴρ ἐξέλαμψας, τοῦ μαρτυρίου τοῖς ἄθλοις, λάμψεσι, ταῖς ἀνεσπέροις τῆς χάριτός σου, πλήρωμα, τῆς Ἐκκλησίας καταπυρσεύων, Ἐλευθέριε παμμάκαρ· διὸ πιστοί σε, τιμῶμεν σήμερον.

Δόξα. *Ὅμοιον.*

Ἀθλοφόρου τέκνου σου, Ἐλευθερίου τὸν νέκυν, μητρικῶς σὺν δάκρυσι, ἀσπαζομένη Ἀνθία, σύναθλος, αὐτοῦ ἐγένου δεδοξασμένη, δάμαλις, καθάπερ ξίφει σφαγιασθεῖσα· σὺν αὐτῷ οὖν ἐκδυσώπει, Θεὸν σωθῆναι, τοὺς εὐφημοῦντάς σε.

Καὶ νῦν. *Θεοτοκίον.*

Μιμουμένη ἄριστα, τὴν Θεοτόκον Μαρίαν, σῷ υἱῷ παρέστηκας, ἐν τῷ σταδίῳ ἀθλοῦντι, τούτου δέ, στοργῇ τὸν νέκυν περιχυθεῖσα, ἤθλησας, ξιφοπληγεῖσα Μάρτυς Ἀνθία· μετ᾽ αὐτῆς οὖν ἐκδυσώπει, Θεὸν δοθῆναι, ἡμῖν συγχώρησιν.

Οἱ Ἀναβαθμοί, ἤτοι τὸ α΄ Ἀντίφωνον τῶν Ἀναβαθμῶν τοῦ δ΄ ἤχου καὶ τὸ Προκείμενον.

Θαυμαστὸς ὁ Θεὸς ἐν τοῖς Ἁγίοις αὐτοῦ.

Στίχ. Τοῖς Ἁγίοις τοῖς ἐν τῇ γῇ αὐτοῦ ἐθαυμάστωσεν ὁ Κύριος.

Εὐαγγέλιον,
ζήτει τῇ Θ΄ Μαρτίου, τὸ ἐν τῇ Λειτουργίᾳ.

Ὁ Ν΄.
Δόξα. Ταῖς τῶν Ἀθλοφόρων... Καὶ νῦν. Ταῖς τῆς Θεοτόκου...

Ἰδιόμελον. Ἦχος πλ. β΄.

Στίχ. Ἐλέησόν με, ὁ Θεός, κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τῶν οἰκτιρμῶν σου ἐξάλειψον τὸ ἀνόμημά μου.

Τῆς ἐν Χριστῷ ἐλευθερίας, φερωνύμως τὴν χάριν, προφαίνων Ἐλευθέριε, σὺν Ἀνθίᾳ τῇ σώφρονι, καὶ καλλιτέκνῳ μητρί σου, μαρτυρικὸν ἀγῶνα διήνυσας. Ὅθεν μετ᾽ αὐτῆς, τῆς οὐρανίου δόξης ἐντρυφῶν, πρέσβευε τῷ ἐν Τριάδι Θεῷ, ὑπὲρ εἰρήνης τοῦ κόσμου, καὶ σωτηρίας τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Σῶσον, ὁ Θεός, τὸν λαόν σου...

Εἶτα· οἱ Κανόνες, ὁ τῆς Θεοτόκου μετὰ τῶν Εἱρμῶν εἰς στ΄, καὶ τῶν Ἁγίων οἱ δύο εἰς η΄. Κανὼν τῆς Θεοτόκου, οὗ ἡ Ἀκροστιχίς· «Παθῶν ῥῦσαι ἡμᾶς Παρθένε Κόρη. Κυρίλ(λ)ου».

Ὠιδὴ α΄. Ἦχος πλ. β΄. Ὁ Εἱρμός.

» Ὡς ἐν ἠπείρῳ πεζεύσας ὁ Ἰσραήλ, ἐν ἀβύσσῳ ἴχνεσι, τὸν
» διώκτην Φαραώ, καθορῶν ποντούμενον Θεῷ, ἐπινίκιον ᾠδήν,
» ἐβόα ᾄσωμεν.

Τροπάρια.

Παρθενομῆτορ Μαρία Μῆτερ Θεοῦ, ἡ ἐν χρόνῳ τέξασα, τὸν ὑπέρχρονον Θεόν, ἐκτενῶς ἱκέτευε αὐτόν, ὑπὲρ πάντων τῶν πιστῶς, ὑμνολογούντων σε.

Ἀπὸ χειλέων βεβήλων καὶ ῥυπαρῶν, ἱκετεύω πρόσδεξαι, τὰς δεήσεις μου Ἁγνή, χορηγοῦσα χάριν μοι πολλήν, καὶ πταισμάτων ἱλασμόν, ταῖς ἱκεσίαις σου.

Θεὸν τεκοῦσα Παρθένε ἀληθινόν, καὶ Παρθένος μείνασα, μετὰ τόκον ἀληθῶς, ἀγαθὰ νῦν λάλησον αὐτῷ, ἵνα εὕρωμεν ζωήν, τὴν ἀνεκλάλητον.

Ὡς θρόνος ἔμψυχος Μῆτερ τοῦ Λυτρωτοῦ, καὶ παστὰς οὐράνιος, τοῦ παντάνακτος Θεοῦ, σαῖς εὐχαῖς ἀπέργασαι ναούς, θείας χάριτος ἡμᾶς, τοὺς ἀνυμνοῦντάς σε.

Κανὼν τοῦ Ἁγίου, οὗ ἡ Ἀκροστιχίς. «Θεῖον Ἐλευθέριον ἱερῆα τιμάω, Πάτερ».

Ἦχος πλ. β΄. Ὡς ἐν ἠπείρῳ πεζεύσας.

Θρόνῳ τῆς δόξης Κυρίου παρεστηκώς, σὺν Ἀγγέλων τάγμασιν, Ἐλευθέριε σοφέ, τοὺς ὑμνοῦντας πόθῳ σε ἀεί, ἐλευθέρωσον παθῶν, ταῖς ἱκεσίαις σου.

Ἐκλελεγμένος ἐκ βρέφους σὺ τῷ Θεῷ, ἀνετέθης ἔνδοξε, ὥσπερ πάλαι Σαμουήλ, καὶ τῷ θείῳ Πνεύματι χρισθείς, ὡς σοφὸς Ἀρχιερεύς, λαὸν ἐποίμανας.

Ἱερουργὸς μυστηρίων τῶν τοῦ Χριστοῦ, γεγονὼς ἐλάμπρυνας, τὴν στολὴν τὴν ἱεράν, μαρτυρίου αἵματι σοφέ, ἐν σταδίῳ καρτερῶς, ἀγωνισάμενος.

Θεοτοκίον.

Ὁ ἐκ μὴ ὄντων τὰ πάντα παραγαγών, Θεὸς Λόγος Πάναγνε, ἐξ ἀσπόρου σου γαστρός, ὑπὲρ νοῦν σεσάρκωται· διό, Θεοτόκον σε πιστοί, ἀεὶ δοξάζομεν.

Κανὼν τῆς Ἁγίας φέρων Ἀκροστιχίδα ἐν τοῖς Θεοτοκίοις τήνδε· «Κυρίλλου».

Ἦχος πλ. δ΄. Ἁρματηλάτην Φαραώ.

Ἀνθηφοροῦσα τῆς ζωῆς τὰς χάριτας, ἐν Παραδείσου σκηναῖς, ὡς δεδοξασμένη, Μάρτυς τοῦ Παντάνακτος, εὐχαῖς σου χάριν αἴτει μοι, Ἀθληφόρε Ἀνθία, ὡς ἂν τὸν ὕμνον προσφέρω σοι, ἄξιον τανῦν ὁ ἀνάξιος.

Μαθητευθεῖσα τῶν ἐθνῶν τῷ κήρυκι, Παύλῳ τῷ θείῳ καλῶς, εὐσεβείας ἔργοις, εὐανθοῦσα πέφηνας, Ἀνθία καὶ διέπνευσας, τὴν Χριστοῦ εὐωδίαν, σὺν τῷ υἱῷ σου ἐμπρέψασα, ἐν μαρτυρικῷ παραστήματι.

Ῥίζα ἐδείχθης ἀληθῶς θεόβλαστος, θεῖον ἐκφῦσα βλαστόν, ἔνδοξε Ἀνθία, τὸν Ἱερομάρτυρα, Κυρίου Ἐλευθέριον, οὗ τὸν τίμιον νέκυν, περιχυθεῖσα ἀπήλαυσας, τῆς μαρτυρικῆς τελειώσεως.

Θεοτοκίον.

Καταιγιζόμενος σφοδρῶς ὁ ἄθλιος, ἐπαναστάσει παθῶν, καὶ εἰς ἁμαρτίας, κινδυνεύων βάραθρα, τῇ μητρικῇ σου χάριτι, καταφεύγω κραυγάζων· Ἀντιλαβοῦ μου καὶ σῶσόν με, Μῆτερ τοῦ Θεοῦ ὡς φιλεύσπλαγχνος.

Τῆς Θεοτόκου. Ὠιδὴ γ΄. Ὁ Εἱρμός.

» Οὐκ ἔστιν ἅγιος ὡς σύ, Κύριε ὁ Θεός μου, ὁ ὑψώσας τὸ κέρας,
» τῶν πιστῶν σου Ἀγαθέ, καὶ στερεώσας ἡμᾶς, ἐν τῇ πέτρᾳ,
» τῆς ὁμολογίας σου.

Τροπάρια.

Νεκρὸν εἰργάσατο Ἁγνή, ὄφις με ὁ πανώλης, τῶν παθῶν πικρᾷ γεύσει· ἀλλὰ σὺ ὡς ἀγαθή, θεράπευσόν με ταῖς σαῖς, ζωηφόροις, πρὸς Θεὸν ἐντεύξεσι.

Ῥοαῖς χαρίτων σου σεπτῶν, ἄρδευσον τὴν ψυχήν μου, ξηρανθεῖσαν Παρθένε, ἁμαρτίας τῷ αὐχμῷ, καὶ δός μοι καρπογονεῖν, μετανοίας, τοὺς καρποὺς Μητράναδρε.

Ὑψίστου Ἄχραντε Θεοῦ, σκήνωμα ἀνεδείχθης, ἀπειράνδρως τεκοῦσα, ὑπὲρ ἔννοιαν αὐτόν, ᾧ πρέσβευε ἐκτενῶς, οἰκτειρῆσαι, τὸν λαὸν τῆς χάριτος.

Σαρκὶ ἐπέφανε Θεός, Δέσποινα τοῖς ἀνθρώποις, διὰ σοῦ τῆς Παρθένου, τῆς κατάρας τοῦ Ἀδάμ, λυτρούμενος τοὺς πιστῶς, προσκυνοῦντας, τόκον σου τὸν ἄφραστον.

Τοῦ Ἁγίου. Οὐκ ἔστιν ἅγιος.

Νοὸς στερρότητι σοφέ, ὁπλισάμενος χαίρων, τὴν ὁδὸν διανύεις, μαρτυρίου σαυτόν, ἐθελουσίως προδούς, τοῖς ζητοῦσι, Μάρτυς ἱερώτατε.

Ἐκ Θείου Πνεύματος λαβών, τῆς σοφίας τὸν πλοῦτον, μιμητὴς ἀνεδείχθης, Ἀποστόλων ἀληθῶς, σαγήνῃ μαρτυρικῇ, σαγηνεύων, λαοὺς πρὸς εὐσέβειαν.

Λαμπρύνας θείαις ἀρεταῖς, τὴν ἀρχιερωσύνην, λαμπροτέραν εἰργάσω, τῇ πορφυρίδι τῶν σῶν, αἱμάτων καρτερικῶς, ἐναθλήσας, Μάρτυς Ἐλευθέριε.

Θεοτοκίον.

Ἐκπλήττει νοῦν καὶ ἀκοήν, τὸ μυστήριον ὄντως, τῆς λοχείας σου Κόρη· Θεὸν γὰρ ὑπερφυῶς, συνέλαβες ἐν γαστρί, καὶ τεκοῦσα, μένεις Ἀειπάρθενος.

Τῆς Ἁγίας. Σὺ εἶ τὸ στερέωμα.

Παύλου ὡς φυλάττουσα, Ἀνθία λόγους ὡς πάνσοφος, γυνὴ καλὴ ὤφθης εὐανθοῦσα, ἐν τῷ θείῳ θελήματι.

Χριστὸν ἀγαπήσασα, Ἀνθία τούτῳ ἐδούλευσας, τὰ γῆς σαφῶς πάντα τὰ ἡδέα, παριδοῦσα ὡς πρόσκαιρα.

Μαρτύρων ἐτέλεσας, Ἀνθία Μάρτυς τὸ στάδιον, τῷ σῷ υἱῷ ζήλῳ ἑπομένη, ἐν ἀκμαίῳ φρονήματι.

Θεοτοκίον.

Ὑμνοῦμεν Πανάχραντε, τὸ μέγα θαῦμα τοῦ τόκου σου, δι᾽ οὗ παντὶ κόσμῳ ἐπεφάνη, τὸ τοῦ Κτίστου σωτήριον.

Κάθισμα. Ἦχος α΄. Τὸν τάφος σου Σωτήρ.

Ἐλεύθερον τὸν νοῦν, ἐκ παθῶν κεκτημένος, ἐγένου τοῦ Θεοῦ, γνησιώτατος δοῦλος, καὶ πλάνης ἠλευθέρωσας, τοὺς καλῶς σοι

ποθήσαντας, ἐναθλήσας δέ, ὡς Ἱερεύς τε καὶ Μάρτυς, Ἐλευθέριε, διπλοῦν ἐδέξω τὸ στέφος, πρεσβεύων σωθῆναι ἡμᾶς.

Δόξα. Ὅμοιον.

Υἱοῦ σου τὸ σεπτόν, ἀγκαλίζουσα σῶμα, τοῦ ξίφους τῇ ἀκμῇ, ὡς αὐτὸς κατετρώθης, Ἀνθία παμμακάριστε, τὸ μακάριον σῶμά σου, καὶ ἠξίωσαι, τῆς τῶν Μαρτύρων εὐκλείας, μεθ' ὧν πρέσβευε, τῷ Λυτρωτῇ παῤῥησίᾳ, ὑπὲρ τῶν τιμώντων σε.

Καὶ νῦν. *Θεοτοκίον.*

Ἐδείχθη ἀληθής, κοινωνός σου Παρθένε, Ἀνθία ἡ σεπτή, ἐν σταδίῳ ὁρῶσα, ἀθλοῦντα ὑπὲρ ἄνθρωπον, τὸν υἱὸν Ἐλευθέριον· μεθ' ὧν πρέσβευε, τῷ Βηθλεὲμ ἐν τῇ πόλει, ἐξ αἱμάτων σου, τεχθησομένῳ Δεσπότῃ, σωθῆναι τοὺς δούλους σου.

Τῆς Θεοτόκου. ὨΙδὴ δ΄. Ὁ Εἱρμός.

» Χριστός μου δύναμις, Θεὸς καὶ Κύριος, ἡ σεπτὴ Ἐκκλησία,
» θεοπρεπῶς, μέλπει ἀνακράζουσα, ἐκ διανοίας καθαρᾶς, ἐν
» Κυρίῳ ἑορτάζουσα.

Τροπάρια.

Ἀγγέλων ἄνασσα, ἀνθρώπων καύχημα, ἀνεδείχθης Παρθένε, ἄνευ σπορᾶς, τὸν Θεὸν κυήσασα, ὃν ἐξιλέωσαι ἡμῖν, μητρικαῖς σου παρακλήσεσιν.

Ἰδοὺ τὸ Χαῖρέ σοι, Ἁγνὴ κραυγάζομεν· Χαῖρε φῶς ἡ τεκοῦσα, τὸ νοητόν, καὶ ἐξανατείλασα, τῆς σωτηρίας τὴν αὐγήν, τοῖς ἀνθρώποις Μητροπάρθενε.

Ἡ πύλη Δέσποινα, ἡ ἀνατόβλεπτος, ἣν προεῖπε Προφήτης, πύλας ἡμῖν, βασιλείας ἄνοιξον, τοῦ ἐξ αἱμάτων σου ἁγνῶν, σαρκωθέντος ὑπὲρ ἔννοιαν.

Μητέρα ἄμωμον, αὐτοῦ σε ἔδειξεν, ὁ ἐκ σοῦ νηπιάσας, ἄνευ σπορᾶς, Θεοτόκε Ἄχραντε· Αὐτὸν δυσώπει μητρικῶς, δωρηθῆναι ἡμῖν ἔλεος.

Τοῦ Ἁγίου. Χριστός μου δύναμις.

Ὑπῆρξε πρότερον, κατακαυχώμενος, ὁ πανώλεθρος δράκων, ἀλλ᾽ ἀναιδής, ἤλεγκται ὁ ἄθλιος, τοῦ Ἱεράρχου τοῖς ποσίν, ἐν σταδίῳ συμπατούμενος.

Θωρακισάμενος, Σταυροῦ τὴν δύναμιν, ἱερώτατε Μάρτυς ὡς νικητής, ἄριστος εἰσέδραμες ἐν τῷ κραββάτῳ τοῦ πυρός, ὡς ἐν δρόσῳ ἀγαλλόμενος.

Ἐπὶ τοῦ σκάμματος, ἑστὼς διήλεγξας, τοῦ τυράννου τὸ θράσος εἰδωλικόν, τοῦτον τροπωσάμενος, Ἱερομάρτυς Ἀθλητά, ἀνδρικῶς ἀγωνιζόμενος.

Θεοτοκίον.

Ῥήματων ἄκουσον, ἐμῆς δεήσεως, Παναγία Παρθένε· σὺ γὰρ ἐλπίς, πάντων καὶ βοήθεια, τῶν ἐν ποικίλοις πειρασμοῖς, ἐκτενῶς προσκαλουμένων σε.

Τῆς Ἁγίας. Εἰσακήκοα Κύριε.

Ἐγεώργησας ἄρουραν, Μάρτυς τῆς καρδίας σου διὰ πίστεως, καὶ φερώνυμον ἐξήνεγκας, τὴν ἀνθηφορίαν τῷ Κυρίῳ σου.

Παραγγέλματα ἔμαθες, Παύλου σε διδάξαντος τὰ σωτήρια, ἃ φυλάττουσα αἰδέσιμος, γέγονας Ἀνθία τοῖς συνοῦσί σε.

Τὴν εὐσέβειαν ἄσυλον, πλοῦτον ὡς κατέχουσα ἐπλεόνασας, τοῦτον ἄθλησιν τελέσασα, σὺν υἱῷ Ἀνθία τῷ θεόφρονι.

Θεοτοκίον.

Ῥυπωθέντα με πταίσμασι, ῥείθροις ἀποκάθαρον τῆς σῆς χάριτος, ἵνα τόκον σου τὸν ἄχραντον, μακαρίζω Κόρη Ἀειπάρθενε.

Τῆς Θεοτόκου. Ὠιδὴ ε΄. Ὁ Εἱρμός.

» Ὁ τὸ φῶς ἀνατέλλων τῷ κόσμῳ Χριστέ, φώτισον τὴν καρδίαν
» μου, ἐκ νυκτός σοι κραυγάζοντος, καὶ σῶσόν με.

Τροπάρια.

Ἀπὸ πάσης ἀνάγκης Παρθένε ἡμᾶς, λύτρωσαι καὶ κακώσεως, ὡς πλουτοῦσα ἀμέτρητον, τὸ ἔλεος.

Σὲ τὴν μόνην Παρθένον θερμῶς δυσωπῶ· πρόφθασον ὡς φιλεύσπλαγχνος, ἰωμένη καρδίας μου, τὴν κάκωσιν.

Παναγία Παρθένε ἡμῖν ἀρρᾶγές, τεῖχος γενοῦ δεόμεθα, τῶν δαιμόνων ἀπείργουσα, τὰς φάλαγγας.

Ἀπειρόγαμε Μῆτερ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ, ἔσο ἡμῖν ἀντίληψις, καὶ προστάτις ἀκοίμητος, ἐν θλίψεσι.

Τοῦ Ἁγίου. Τῷ θείῳ φέγγει σου.

Ἰδὼν τὸ εὔτονον ὁ Χριστός, καὶ ἀκαταγώνιστον ὄντως, τῆς καρτερίας σου πάνσοφε, σοὶ ὡς τῷ Προφήτῃ τροφὴν οὐράνιον, ἐκπέμπει δι' ὀρνέου, σὲ ἐνισχύουσαν.

Οὐ δειλιάσασα ἡ σεμνὴ καὶ ἱερωτάτη σου μήτηρ, τὴν τῶν τυράννων ὠμότητα, σοῦ περιχυθεῖσα Μάρτυς τοῖς μέλεσι, τῷ ξίφει τελειοῦται, ὡς συναθλοῦσά σοι.

Νικήσας πᾶσαν τοῦ δυσμενοῦς, τὴν κεκινημένην κατὰ σοῦ, Μάρτυς παράταξιν ἔφραξας, στόματα λεόντων εἰς ἡμερότητα, αὐτῶν μεταποιήσας τὴν ἀγριότητα.

Θεοτοκίον.

Ἰδοὺ Μητέρα σε τοῦ Θεοῦ, πάντες οἱ πιστοὶ θεοπρεπῶς, ὁμολογοῦντες Θεόνυμφε, λύσιν τῶν πταισμάτων καθικετεύομεν, παράσχου τῷ λαῷ σου, μόνη Πανύμνητε.

Τῆς Ἁγίας. Ἵνα τί με ἀπώσω.

Παύλου λόγων σαγήνης, ὑπῆρξας ἐξαίσιον Ἀνθία θήραμα· ὅθεν εὐσεβείᾳ, τῆς ἀπάτης φυγοῦσα τὰ θήρατρα, αἵματι ἰδίῳ, δεκτὴ θυσία πανευώδης, ἀνηνέχθης τῷ Κτίστῃ καὶ πλάστῃ σου.

Λαμπρυνθεῖσα ἐλπίδος, ἀγάπης καὶ πίστεως ταῖς ἐπιδείξεσιν, δόξης μαρτυρίου, ἠξιώθης Ἀνθία καὶ ἔλαμψας, ἥλιος καθάπερ, σὺν τῷ υἱῷ Ἐλευθερίῳ, Ἐκκλησίας τοὺς δήμους φωτίζουσα.

Ἐν σταδίῳ ἐπέστης, υἱὸν ἀγκαλίζουσα τὸν Χριστομάρτυρα, μητρικῶς Ἀνθία, οὗ καὶ σύναθλος ὤφθης ὁμόψυχος, ξίφει δεξαμένη, σφαγὴν τιμίαν· διὰ τοῦτο, ὁ Θεός σε δοξάζει τοῖς θαύμασιν.

Θεοτοκίον.

Ἵλασμὸς τοῖς ἀνθρώποις, γέγονεν ὁ τόκος σου ὁ ὑπερύμνητος, τὴν ἀδαμιαίαν, καταλύσας ἀρχαίαν παράβασιν. Ὅθεν ἐκ καρδίας, εὐχαριστίας Θεοτόκε, ἀναμέλπομεν ὕμνον τῇ δόξῃ σου.

Τῆς Θεοτόκου. Ὠιδὴ στ΄. Ὁ Εἱρμός.

» Τοῦ βίου τὴν θάλασσαν, ὑψουμένην καθορῶν, τῶν πειρασμῶν
» τῷ κλύδωνι, τῷ εὐδίῳ λιμένι σου προσδραμών, βοῶ σοι·
» Ἀνάγαγε, ἐκ φθορᾶς τὴν ζωήν μου Πολυέλεε.

Τροπάρια.

Ῥήμάτων ἀνάδειξον, θεϊκῶν με πληρωτήν, τῆς μητρικῆς σου χάριτος, τῇ δυνάμει Θεόνυμφε Μαριάμ, τῆς ἄνω λαμπρότητος, διὰ σοῦ ἵνα τύχω ὁ πανάθλιος.

Θεὸς ἐνηνθρώπησε, διὰ σοῦ τῆς ἀγαθῆς, καὶ προστασίαν ἄμαχον, ἔδειξέ σε τῶν πίστει εἰλικρινεῖ, Παρθένε βοώντων σοι· Χαῖρε Κόρη ἁγνείας τὸ ὀσφράδιον.

Ἐκ σοῦ ἐπεδήμησε, τοῖς ἐν κόσμῳ ὁ Θεός, ἁγιασμὸς καὶ λύτρωσις, Θεοτόκε Παρθένε ὡς ἀγαθός· αὐτὸν οὖν ἱκέτευε, τοὺς ὑμνοῦντάς σε ῥῦσαι τῆς κολάσεως.

Ναμάτων Δέσποινα, κρήνη οὖσα ζωτικῶν, ὕδωρ ζωῆς ἀνάβλυσον, τοῖς ἀθλίοις οἰκέταις σου συμπαθῶς, αὐτοὺς πρὸς ἐνάρετον, βιοτὴν χάριτί σου διεγείρουσα.

Τοῦ Ἁγίου. Τοῦ βίου τὴν θάλασσαν.

Ἐδείχθης πανάριστος, καὶ στερρὸς ἀγωνιστής, Ἱερομάρτυς ἔνδοξε, προσβολὰς τῶν βασάνων, μὴ φοβηθείς· τὸ πῦρ δὲ ὑπεῖξέ σοι, καὶ σιδήρου ὀξύτης νῶτα δέδωκε.

Ῥοαῖς τῶν αἱμάτων σου, Ἐλευθέριε σοφέ, εἰδωλικὴν κατέκλυσας, δεισιδαίμονα πλάνην τῶν διωκτῶν, τὴν νίκην ἀράμενος, κατὰ τοῦ ἀρχεκάκου πολεμήτορος.

Ἡ γῆ μὲν τοῖς αἵμασιν, ἐφοινίσσετο τοῖς σοῖς· ὁ δὲ ἀὴρ ἡγίασται, τῷ καθαρῷ σου πνεύματι ἀληθῶς, πρὸς λῆξιν οὐράνιον, ἀνιόντι, παμμάκαρ Ἐλευθέριε.

Θεοτοκίον.

Ἀπείρανδρε Δέσποινα, ἡ τεκοῦσα τοῖς βροτοῖς, τὸν κυβερνήτην Κύριον, τῶν παθῶν μου τὸν ἄστατον καὶ δεινόν, κατεύνασον τάραχον, καὶ γαλήνην, παράσχου τῇ καρδίᾳ μου.

Τῆς Ἁγίας. Ἱλάσθητί μοι Σωτήρ.

Στερεωθεῖσα Χριστοῦ, ἐπὶ τὴν πέτραν καρδίας σου, τὰς βάσεις δι' ἀρετῆς, Ἀνθία πανεύφημε, ἀθλήσει διέσεισας, καὶ εἰς γῆν καθεῖλες, ἀσεβείας τὰ ὑψώματα.

Τρανοῦσα νόμους καλῶς, τῆς εὐσεβείας τῷ βίῳ σου, ἀνέθρεψας ἐν Χριστῷ, Ἀνθία τὸ τέκνον σου, μεθ' οὗ ἀνθηφόρησας, τοῦ σταδίου ἔνδον, μαρτυρίου τὴν εὐπρέπειαν.

Ἐν ἀσθενείᾳ σαρκός, ἴσχυσας ῥώμῃ τῆς πίστεως, καταπαλαῖσαι ἐχθρόν, δεινῶς φρυαττόμενον, Ἀνθία τῷ τέλει σου, ὡς ἰχνηλατοῦσα, τὸν υἱόν σου Ἐλευθέριον.

Θεοτοκίον.

Λαμπαδουχίᾳ σεπτῇ, θεοειδοῦς εὐσπλαγχνίας σου, παθῶν μου τὸν σκοτασμόν, τελείως διάλυσον, καὶ σῶσόν με μέλποντα, ἐν ἀγαλλιάσει, τὸν σὸν τόκον Μητροπάρθενε.

Κοντάκιον. Ἦχος πλ. β΄. Τοὺς ἀσφαλεῖς.

Ὡς καλλονὴν τῶν Ἱερέων Ὅσιε, καὶ προτροπὴν τῶν Ἀθλοφόρων ἅπαντες, εὐφημοῦμεν καὶ αἰτοῦμέν σε, Ἱερομάρτυς Ἐλευθέριε· Τοὺς πόθῳ σου τὴν μνήμην ἑορτάζοντας, κινδύνων πολυτρόπων ἐλευθέρωσον, πρεσβεύων ἀπαύστως, ὑπὲρ πάντων ἡμῶν.

Ὁ Οἶκος.

Ἔπιδε εὔσπλαγχνε Ζωοδότα, ὡς φιλάνθρωπος μόνος καὶ οἰκτίρμων Θεός, τὴν τῆς ψυχῆς μου σκοτόμαιναν, καὶ πανσθενεῖ δεξιᾷ σου Λόγε, τῶν παθῶν ἐλευθέρωσον τῆς αἰσχύνης, ὅπως τὸν σὸν Ἱεράρχην ὑμνήσω Ἐλευθέριον· αὐτὸς γὰρ ὄντως ἐκ μήτρας ἐγνωρίσθη σοι, καὶ καθηγίασται, καὶ ἀνετέθη σοι ὡς Σαμουήλ, ἀπὸ μητρὸς ἱερᾶς σοι τῷ Κτίσαντι, πρεσβεύων ἀπαύστως ὑπὲρ πάντων ἡμῶν.

Μηνολόγιον.

Τῇ ΙΕ΄ τοῦ αὐτοῦ μηνὸς (Δεκεμβρίου), Μνήμη τοῦ Ἁγίου Ἱερομάρτυρος Ἐλευθερίου, Ἐπισκόπου Ἰλλυρικοῦ.

Στίχοι.

Ἐλευθέριος, ὡς ἀδουλόνους φύσει,
Σπάθας θεωρῶν, οὐκ ἐδουλοῦτο πλάνῃ.
Δῖον Ἐλευθέριον δεκάτῃ πέφνε φάσγανα πέμπτῃ.

Συναξάριον.

Οὗτος ἦν ἐκ πόλεως Ῥώμης, πάνυ νέος τὴν ἡλικίαν, ἐκ πατρὸς ὀρφανός, μητέρα δὲ μόνην ἔχων, ᾗ ὄνομα Ἀνθία, τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Παύλου τοῦ Ἀποστόλου κατηχηθεῖσα. Προσήχθη δὲ ὑπ᾽ αὐτῆς τῷ Ἐπισκόπῳ Ἀνικήτῳ ὁ Ἅγιος Ἐλευθέριος, καὶ παρ᾽ αὐτοῦ τὰ ἱερὰ Γράμματα μανθάνει, καὶ τῷ τῶν Κληρικῶν καταλέγεται τάγματι. Τῷ δὲ πεντεκαιδεκάτῳ τῆς ἡλικίας αὐτοῦ χρόνῳ, χειροτονεῖται Διάκονος· τῷ δὲ ὀκτωκαιδεκάτῳ Πρεσβύτερος· εἰς δὲ τὸν εἰκοστὸν ἐλάσας ἐνιαυτόν, Ἐπίσκοπος προχειρίζεται τοῦ Ἰλλυρικοῦ, πολλὰ πρότερον διὰ τὸ τῆς ἀρετῆς ὑπερβάλλον κατεργασάμενος θαύματα.

Ἐπεὶ δὲ διδάσκων πολλούς, πρὸς τὴν εἰς Χριστὸν ἐπέστρεφε πίστιν, μεταπέμπεται τοῦτον Ἀδριανὸς ὁ Βασιλεύς· καὶ τὸν Χριστὸν ἐνώπιον αὐτοῦ Θεὸν τῶν ὅλων ἀνακηρύξαντα, προστάσσει τεθῆναι αὐτὸν ἐπὶ κραββάτου χαλκοῦ, καὶ σώρευμα

πυρὸς ὑποστρωθῆναι κάτωθεν. Εἶτα ἐν ἐσχάρᾳ, δεινῶς ἐκκαυθείσῃ, τεθῆναι· καὶ αὖθις ἐν τηγάνῳ ἐκπυρωθέντι, πλήρει ἐλαίου καὶ στέατος καὶ πίσσης· τῇ δὲ Χριστοῦ χάριτι καὶ δυνάμει ἐκ πάντων φυλάττεται ἀβλαβής. Εἶτα κατασκευάζεται κλίβανος, τῇ συμβουλῇ τοῦ Ἐπάρχου Κορέμμονος, ἔχων ἑκατέρωθεν ὀβελίσκους ὀξεῖς· ἐν ᾧ πρῶτος αὐτὸς ὁ Κορέμμων, Πνεύματος Ἁγίου πλησθείς, καὶ τὸν Χριστὸν Θεὸν εἶναι ὁμολογήσας, εἰσέρχεται· ἐξ οὗ ἀβλαβὴς ἐξελθών, τὴν κεφαλὴν ἀποτέμνεται.

Ὁ δὲ Ἅγιος Ἐλευθέριος ἐβλήθη ἐν τῷ τηγάνῳ· καὶ σβεσθείσης τῆς φλογός, ἐξῆλθε σῶος. Εἶτα φρουρεῖται, καὶ δεσμεῖται ἐν ἅρματι, ὑπὸ πώλων ἀγρίων ἑλκομένῳ· καὶ ὑπὸ Ἀγγέλου λυθείς, εἰς ὄρος ὑψηλὸν καθίσταται, ἔνθα ἦν μετὰ τῶν ἀγρίων ζώων συνδιαιτώμενος, ἃ καὶ ἐξημεροῦντο, τὰ τοῦ Θεοῦ λόγια διεξιόντος αὐτοῦ. Εἶτα τοὺς εἰς τὴν σύλληψιν αὐτοῦ σταλέντας στρατιώτας νουθετήσας, βαπτίζει, μεθ' ὧν καὶ ἑτέρους ὡσεὶ πεντακοσίους πιστεύσαντας τῷ Χριστῷ. Ἀχθεὶς δὲ πρὸς τὸν Βασιλέα, καὶ θηρίοις εἰς βορὰν βληθείς, καὶ σῶος διαφυλαχθείς, ὑπὸ δύο στρατιωτῶν ἀναιρεῖται, προστάξει τοῦ Ἡγεμόνος, συμπεσόντων αὐτῷ.

Ἡ δὲ μήτηρ αὐτοῦ Ἀνθία, περιπλακεῖσα τῷ τοῦ Ἁγίου νεκρῷ, καὶ ἀσπαζομένη, ξίφει καὶ αὐτὴ ἐξαναιρεῖται. Τελεῖται δὲ ἡ αὐτοῦ Σύναξις ἐν τῷ μαρτυρίῳ αὐτοῦ, πλησίον τοῦ Ξηρολόφου.

Τῇ αὐτῇ ἡμέρα, ἡ Ἁγία Ἀνθία, ἡ μήτηρ τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου, περιχυθεῖσα τῷ τοῦ υἱοῦ νεκρῷ, ξίφει τελειοῦται.

Στίχοι.

Δίδωσι μήτηρ νεκρικὸν κόσμον τέκνῳ,
Αὐτὴ ἑαυτὴν συγκεκομμένην σπάθαις.

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, ὁ Ἅγιος Κορέμμων ὁ Ἔπαρχος, πιστεύσας τῷ Χριστῷ καὶ βαπτισθεὶς ξίφει τελειοῦται.

Στίχοι.

Ἀθλήσεως οὐκ εἶχε Κορέμμων κόρον,
Ἕως ἐτμήθη τὸν αὐχένα τῷ ξίφει.

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, οἱ δύο Δήμιοι οἱ πιστεύσαντες τῷ Χριστῷ ξίφει τελειοῦνται.

Στίχοι.

Θεόν σε γνόντας Δημίους δύω, Σῶτερ,
Ἄλλοι κατακτείνουσι δήμιοι ξίφει.

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, Ἄθλησις τῆς Ἁγίας Ὁσιομάρτυρος Σωσσάνης.

Στίχοι.

Σωσσάνης, ὦ πῶς ἡ πάλαι καὶ ἡ νέα,
Τοὺς συκοφαντῶν οὐ διέδρασαν λόχους.

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, Μνήμη τοῦ Ἁγίου Μάρτυρος Ἐλευθερίου τοῦ Κουβικουλαρίου (Θαλαμηπόλου).

Στίχοι.

Ἐλευθέριος οὐχ ὑπέπτηξε ξίφος.
Ἐλεύθερον γὰρ εἶχε νοῦν παντὸς φόβου.

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, Μνήμη τοῦ Ἁγίου Μάρτυρος Βάκχου τοῦ νέου.

Στίχοι.

Μὴ δεύτερόν τις, μηδὲ Βάκχον τὸν νέον,
Ἐν τοῖς ἀθληταῖς ταττέτω διὰ ξίφους.

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, Μνήμη τοῦ Ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Παύλου τοῦ νέου, ἀσκήσαντος ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Πορφυρογεννήτου, ἐν τῷ ὄρει Λάτρου.

Στίχοι.

Εἰ καὶ νεωστὶ Παῦλος ὤφθη τῷ βίῳ,
Ἀλλ᾽ οὖν ἴσος πέφηνε τοῖς πρὶν Πατράσι.

Ταῖς αὐτῶν ἁγίαις πρεσβείαις ὁ Θεός, ἐλέησον ἡμᾶς. Ἀμήν.

Τῆς Θεοτόκου. Ὠιδὴ ζ΄. Ὁ Εἱρμός.

» Τῷ κήτει καταποθείς, τῷ τῆς ἁμαρτίας, κραυγάζω σοι Χριστέ·
» Ὡς τὸν Προφήτην, ἐκ φθορᾶς με ἐλευθέρωσον.

Τροπάρια.

Ἐλέησον συμπαθῶς, ἡμᾶς ἁμαρτίας, κειμένους ἐν βυθῷ· εἰς σὲ γὰρ Κόρη, τὴν ἐλπίδα πᾶσαν ἔχομεν.

Κατεύθυνον πρὸς ὁδόν, ἡμᾶς σωτηρίας, Παρθένε Ἀγαθή, χειραγωγίᾳ, μητρικῆς κηδεμονίας σου.

Ὁ ῾Κτίστης σάρκα λαβών, ἐκ σοῦ τῆς Πανάγνου, ἐθέωσε βροτούς, τοὺς προσκυνοῦντας, τὸν φρικτόν σου τόκον ῞Αχραντε.

Ῥ῾ανίσι σῶν οἰκτιρμῶν, ἀπόπλυνον Μῆτερ, ψυχήν μου δυσωπῶ, καὶ σωτηρίου, πρὸς πηγάς με καθοδήγησον.

Τοῦ Ἁγίου. Οἱ Παῖδες ἐν Βαβυλῶνι.

Τυράννων ἤλεγξας θράσος, καὶ Βασιλέων ὠμότητα· καὶ γὰρ μέσον πυρὸς ἡπλωμένος, Παμμάκαρ ἀνέμελπες· Εὐλογητὸς εἶ Κύριε, ὁ Θεὸς τῶν Πατέρων ἡμῶν.

Ἐ῾ξέστησαν καθορῶντες, τὰ τῶν ῞Αγγέλων στρατεύματα, ῾Ιεράρχα τὴν σὴν καρτερίαν, δι᾽ ἧς καταβέβληκας, στερρῶς ἀγωνιζόμενος, τὸν δεινὸν κοσμοκράτορα.

Μαρτύρων χοροστασίαι, Ἀρχιερέων ὁ σύλλογος, καὶ Ἀγγέλων πληθύς, εὐφροσύνης πλησθέντες ἀγάλλεσθε, ἐπὶ τῇ θείᾳ μνήμῃ νῦν, τοῦ ῾Ιεράρχου καὶ Μάρτυρος.

Ἁ῾γίας ῥίζης ὡς ἄνθος, ἐλευθερίας φερώνυμε, ἀπὸ θείας μητρός, ἐκβλαστήσας, ὡς καρπὸς ἱερώτατος, μαρτυρικοῦ δι᾽ αἵματος, τῷ Χριστῷ προσήνεξαι.

Θεοτοκίον.

Ἁ῾γίων Ἁγιωτέρα, ἐπουρανίων δυνάμεων, ἀσυγκρίτως πασῶν ἀνεδείχθης, Μητροπάρθενε Δέσποινα, ὡς τὸν Χριστὸν κυήσασα, τὸν Δεσπότην τῆς Κτίσεως.

Τῆς Ἁγίας. Παῖδες ῾Εβραίων.

Πᾶσα πνοή σε μακαρίζει, παμμακάριστε Ἀνθία Ἀθληφόρε, Ἀθλοφόρου υἱοῦ, μητέρα τὴν ὀλβίαν, τὴν μετ᾽ αὐτοῦ τὰ ἔγκονα, τοῦ Σατᾶν καταβαλοῦσαν.

Μήτηρ τιμία ἐν μητράσι, ἀναδέδειξαι Ἀνθία μακαρία, Ἀθλητῇ σου υἱῷ, πιστῶς ἰσηγοροῦσα, καὶ μετ᾽ αὐτοῦ μαρτύριον, κραταιὸν ἐπιτελοῦσα.

Στήλη ἐδείχθης εὐψυχίας, ὑπομείνασα Ἀνθία τὸν Δεσπότην, ἐν ὁράσει τοῦ σοῦ, υἱοῦ ὑπεραθλοῦντος, μεθ᾽ οὗ τὸ στέφος ἔλαβες, δεξιᾷ τῇ ζωηφόρῳ.

Θεοτοκίον.

Λάμπρυνον Μῆτερ τὴν ψυχήν μου, ἐν τοῖς πάθεσιν ἀθλίως σκοτισθεῖσαν, καὶ φωτός με ἀεί, ἐνίσχυσον τὰ ἔργα, ἐργάζεσθαι Θεόνυμφε, ἵνα τύχω σωτηρίας.

Τῆς Θεοτόκου. Ὠιδὴ η΄. Ὁ Εἱρμός.

» Ἐκ φλογὸς τοῖς Ὁσίοις, δρόσον ἐπήγασας, καὶ δικαίου θυσίαν,
» ὕδατι ἔφλεξας· ἅπαντα γὰρ δρᾷς, Χριστέ, μόνῳ τῷ βούλεσθαι·
» σὲ ὑπερυψοῦμεν, εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Τροπάρια.

Ἡλιόμορφε Κόρη, Μῆτερ Θεόνυμφε, ἡ παστὰς τῆς τοῦ Λόγου, θείας σαρκώσεως, ῥῦσαι συμπαθῶς, νοσημάτων τοὺς δούλους σου, τοὺς ὑπερυψοῦντας, τὸν ἄφραστόν σου τόκον.

Καθαρὸν ἐνδιαίτημα, ἀναδέδειξαι, τοῦ Θεοῦ τῆς ἀῤῥήτου, ἐνανθρωπήσεως· ὅθεν δυσωπῶ, τῶν πταισμάτων τοῦ σπίλου με, κάθαρον Παρθένε, ὑσσώπῳ τῶν εὐχῶν σου.

Ὑπεράφθονον κρήνην, ἰαματόβρυτον, ὁ Δεσπότης τῶν ὅλων, σὲ ἀπειργάσατο, νάματα ἀεί, οἰκτιρμῶν ἀναβλύζουσα, Ἄχραντε Μαρία, τοῖς ἐπιδεομένοις.

Ῥάβδος ὤφθης ἁγία, Χριστὸν τὸν Κύριον, γεωργήσασα Κόρη, ἄνθος ὡς εὔοσμον, καὶ προγονικῆς, ἁμαρτίας ἀνέσπασας, τὸ φυτὸν Παρθένε, πρὸς κόσμου σωτηρίαν.

Τοῦ Ἁγίου. Ἐκ φλογὸς τοῖς Ὁσίοις.

Ὡς δεκτὸν ἱερεῖον ὁλοκαυτούμενον, τῷ πυρὶ τῶν βασάνων, Πάτερ ἀοίδιμε, θείαν ὡς ὀσμήν, πρὸς ὕψος τὸ οὐράνιον, τὴν εὐχαριστίαν, ἀνέμελπες ἐνθέως.

Πεποιθὼς ὥσπερ λέων ἀνόμους ἤλεγξας, καὶ πολλῇ παρρησίᾳ στόματα ἔφραξας, τῶν εἰς τὸν Θεόν, τῶν ἁπάντων καὶ Κύριον, πάλαι δυσφημούντων, ἐχθρῶν ἀθεωτάτων.

Ἀνυψῶν Ἱεράρχα πιστῶν τὸ φρόνημα, ἐταπείνωσας θράσος καὶ καταβέβληκας, τῶν εἰς τὸν Θεόν, ἀσεβούντων καὶ ἔμελπες· Σὲ ὑπερυψοῦμεν, Χριστὲ εἰς τοὺς αἰῶνας.

Θεοτοκίον.

Ὁ καρπὸς τῆς κοιλίας τῆς σῆς Πανύμνητε, τὴν τοῦ ξύλου κατάραν ὑλομανήσασαν, πρόῤῥιζον ἐξήρανε, καὶ ἀνεβλάστησε, τὴν τῆς εὐφροσύνης, Παρθένε εὐλογίαν.

Τῆς Ἁγίας. Τὸν Βασιλέα.

Ὡς τεξαμένην, τὸν Ἀθλητὴν Ἱεράρχην, μεθ' οὗ ἤθλησας γενναίως διὰ ξίφους, μακαρίζομέν σε, Ἀνθία μακαρία.

Πάντιμον δῶρον, σὺν αἵματί σου ἰδίῳ, προσενήνοχας Ἀνθία τῷ Κυρίῳ, τὸν ἁγιασθέντα, υἱόν σου τῇ ἀθλήσει.

Συνανυψώθης, πρὸς τὸν Θεὸν τῷ Υἱῷ σου, ταπεινώσαντες ἐπάρσεις δυσσεβείας, διὰ μαρτυρίου, Ἀνθία πανολβία.

Θεοτοκίον.

Ὅλον με πλῆσον, τῆς θεαυγοῦς χάριτός σου, ἀπελαύνουσα τὸ σκότος τῶν παθῶν μου, ἵνα σε γεραίρω, τὴν Κεχαριτωμένην.

Τῆς Θεοτόκου. Ὠιδὴ Θ΄. Ὁ Εἱρμός.

» Θεὸν ἀνθρώποις, ἰδεῖν ἀδύνατον, ὃν οὐ τολμᾷ Ἀγγέλων, ἀτε-
» νίσαι τὰ τάγματα· διὰ σοῦ δὲ Πάναγνε, ὡράθη βροτοῖς, Λόγος

» σεσαρκωμένος· ὃν μεγαλύνοντες, σὺν ταῖς οὐρανίαις στρατιαῖς, σὲ » μεγαλύνομεν.

Τροπάρια.

Ἱερωτάταις, φωναῖς ὑμνοῦμέν σε, τὴν ἀνωτέραν πάσης, Θεομῆτορ τῆς κτίσεως· διὸ Κόρη Πάναγνε, μὴ παύσῃ ἀεί, πρεσβεύουσα Κυρίῳ, ὡς ἂν ῥυσθείημεν, πάσης τοῦ βελίαρ προσβολῆς, τῇ προστασίᾳ σου.

Λυχνία πέλεις, χρυσοειδέστατος, φῶς τὸν Χριστὸν τεκοῦσα, ἀπειράνδρως Πανάχραντε· διὸ ταῖς λαμπρότησι, τῶν σῶν δωρεῶν, φώτισον τὴν ψυχήν μου, καὶ δὸς ἐργάζεσθαι, ἀεί με τὰ ἔργα τοῦ φωτός, τῇ ἀντιλήψει σου.

Ὁ πάντων Κτίστης, ἐκ σοῦ ἐπέφανε, καὶ πλατυτέραν ὄντως, οὐρανῶν σε ἀνέδειξε· διὸ ἱκετεύω σε, θερμῶς Ἀγαθή, οὐράνωσον τὸν νοῦν μου, ἐξαφανίζουσα, αὐτοῦ τοὺς γηΐνους λογισμούς, τῇ προμηθείᾳ σου.

Ὑπάρχων πάντων, παθῶν ἀνάπλεως, ταύτην τὴν ὑμνῳδίαν, Θεομῆτορ ἐτόλμησα· σὺ δὲ ὡς φιλότεκνος, συγγνώμης τῆς σῆς, δέομαι μὴ στερήσῃς, ἀλλὰ τὰς φρένας μου, Μῆτερ τῶν ἐνύλων τῆς σχολῆς, σὺ ἀποκάθαρον.

Τοῦ Ἁγίου. Θεὸν ἀνθρώποις.

Τεμὼν μαχαίρᾳ τῶν θείων λόγων σου, τὴν κεφαλὴν τοῦ ψεύδους, Ἐλευθέριε Ὅσιε, τῷ Χριστῷ παρέσχες τὰ νικητήρια, πίστει καὶ ἀληθείᾳ· ὅθεν τιμῶμέν σε, ὡς τροπαιοφόρον οἱ πιστοί, καὶ θεῖον κήρυκα.

Ἐκ γῆς ἀπάρας σοφὲ τὸ φρόνημα, τὸ τῆς ψυχῆς πρὸς μόνην, τοῦ Δεσπότου τὴν ἔφεσιν, τοῦτο νοητῶς Πάτερ ἀνύψωσας· ὅθεν σαρκὸς ἠρνήσω, πᾶσαν εὐπάθειαν, καὶ ἐγκαρτερῶν ἐν τοῖς δεινοῖς, στερρῶς ἐνήθλησας.

Ῥοαῖς αἱμάτων τῆς σῆς ἀθλήσεως, τὴν ἱερὰν κοσμήσας, σοῦ στολὴν ἱερώτατε, εἰς ἐπουράνιον σκηνὴν τοῦ Χριστοῦ, μετὰ τέλος εἰσέδυς τοῦ μαρτυρίου σου, ἔνθα μνημονεύοις καὶ ἡμῶν, τῶν εὐφημούντων σε.

Θεοτοκίον.

Ὑμνεῖν τὸν τρόπον τὸν ὑπερθαύμαστον, τῆς ὑπὲρ νοῦν καὶ ξένης σου κυήσεως Πάναγνε, ἀπορεῖ ἀνθρώπων τὰ συστήματα· πάντα γὰρ ὑπερέχει νοῦν καὶ διάνοιαν, καὶ νοήσεις πάντων λογισμῶν, καὶ τὴν τῶν λόγων ἰσχύν.

Τῆς Ἁγίας. Ἐξέστη ἐπὶ τούτῳ.

Ἐν τρίβῳ τῇ ἀμώμῳ δαυϊτικῶς, πορευθεῖσα Ἀνθία ὡς πάνσοφος, ταύτην καλῶς, ἄθλοις μαρτυρίου νικητικοῖς, ἐτέλεσας καὶ ἔφθασας, εἰς τῆς βασιλείας τὸν πλατυσμόν, ἧς δόξης ὁ Δεσπότης, ὑπέσχετο τοῖς φίλοις, σὺν τῷ υἱῷ σου ἀπολαύουσα.

Ψαλμοῖς σε εὐφημοῦμεν χαρμονικῶς, σὺν υἱῷ σου Ἀνθία τῷ μάκαρι· σὺ γὰρ αὐτόν, ἀγκαλισαμένη ὑπὲρ Χριστοῦ, τῷ ξίφει ἐναθλήσαντα, ὅμοιον τὸ τέλος ἔσχες αὐτῷ· μεθ᾽ οὗ εὐφραινομένη, ζωῆς ἐν τοῖς θαλάμοις, μὴ ἐπιλάθῃ τῶν τιμώντων σε.

Ὡραῖοι σου οἱ πόδες ὡς ἀληθῶς, οἷς ἐπέβης Ἀνθία τὸ στάδιον, ἔνθα στοργῇ, ἀγκαλισαμένη τὸν σὸν υἱόν, ἐσφάγης ὥσπερ δάμαλις· ὅθεν μετὰ τέλος τὸ ἱερόν, αὐτῷ συνεδοξάσθης, παρὰ Χριστοῦ λαβοῦσα, τῆς βασιλείας τὸ δηνάριον.

Θεοτοκίον.

Ὑπέραγνε Μαρία τὸν Λυτρωτήν, δι᾽ ἡμᾶς ἀπειράνδρως ἐκύησας, δίχα τροπῆς, καὶ φυρμοῦ ὡς πάλαι οἱ θαυμαστοί, Προφῆται προεκήρυξαν· ὅθεν σοι βοῶμεν χαρμονικῶς· Παρθένε Θεοτόκε, Ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων, χαῖρε τὸ μέγα ἐγκαλλώπισμα.

Ἐξαποστειλάριον. Τοῖς Μαθηταῖς συνέλθωμεν.

Ἐλευθερίᾳ πίστεως, ἐν Χριστῷ διαπρέπων, Ἀρχιερεὺς ὡς ἄμεμπτος, Ἐλευθέριε μάκαρ, εὐωδεστάτη θυσία, τῷ Θεῷ ἀνηνέχθης, ἐν μαρτυρίου σκάμματι, καὶ κατῄσχυνας πλάνην, εἰδωλικήν. Ὅθεν σε γεραίρομεν ἐξαιτοῦντες, τὴν θείαν σου ἀντίληψιν, ἐν ἀνάγκαις τοῦ βίου.

Ἕτερον. Ὁ οὐρανὸν τοῖς ἄστροις.

Χριστῷ προσήγαγες Πάτερ, πιστῶν ἀγέλας ὡς ποιμήν, σοὶ δὲ προσφῦσα τῷ μόσχῳ, ὡς δάμαλις ἡ τεκοῦσα, συνανῃρέθη· μεθ' ἧς σε, νῦν Ἐλευθέριε μέλπω.

Ἕτερον. Ὅμοιον.

Ὦ μακαρίας δυάδος, Μαρτύρων τέκνου καί μητρός, Ἐλευθερίου, Ἀνθίας, ὧν ταῖς πρεσβείαις πρὸς Θεόν, ῥυσθείημεν ἐκ κινδύνων, οἱ αὐτοὺς πόθῳ τιμῶντες.

Θεοτοκίον. Ὅμοιον.

Καὶ σὲ μεσίτριαν Κόρη, προβάλλομαι Παναγία, πρὸς τὸν ἐκ σοῦ γεννηθέντα, ὅπως κολάσεως πάσης, ἀπαλλαγῶ καὶ βασάνων, τῶν αἰωνίων ὁ τάλας.

ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΑΙΝΟΥΣ

Ἱστῶμεν στίχ. δ΄ καὶ ψάλλομεν τὰ κάτωθι Στιχηρὰ Προσόμοια.

Ἦχος β΄. Ὅτε ἐκ τοῦ ξύλου.

Δεῦτε τὴν μητρότεκνον πιστοί, θείαν τῶν Μαρτύρων δυάδα, ἐν κατανύξει ψυχῆς, πάντες εὐφημήσωμεν, ὅτι τῆς φύσεως, τὸν δεσμὸν κραταιώσαντες, Σωτῆρος τῇ πίστει, πλάνης ἅπαν σύνδεσμον, ἀθλήσει ἔλυσαν, χαίρετε αὐτοῖς ἐκβοῶντες, σὺν Ἐλευθερίῳ Ἀνθία, οἱ τῶν Ὀρθοδόξων ἀντιλήπτορες.

Πλοῦτον ἐν καρδίᾳ σου Χριστοῦ, ἔχων παιδιόθεν τὸν πόθον, ὡς Ἱεράρχης σοφός, πρότερον διέπρεψας, καὶ Μάρτυς ἄριστος, ἀνεδείχθης ἐσύστερον, πυρὶ τῶν βασάνων, θεῖον ὁλοκαύτωμα, ἀποδεικνύμενος. Ὅθεν δοξασθεὶς ἐν ὑψίστοις, αἴτει Ἐλευθέριε Πάτερ, ἔλεος καὶ χάριν τοῖς τιμῶσί σε.

Λόγων θεοφθόγγων σου τεμών, εἰδωλομανίας τοῦ ψεύδους, τὴν μιαρὰν κεφαλήν, Πάτερ Ἐλευθέριε, καὶ τὸν ἀρχέκακον, θριαμβεύσας πολέμιον, Μαρτύρων ἐν στάσει, τῷ Χριστῷ ἀπέδωκας, τὰ νικητήρια· ὅστις νικηφόρον εὑρών σε, θαύμασιν ἀεί σε δοξάζει, ἐπ᾽ εὐεργεσίᾳ τῶν ὑμνούντων σε.

Ῥίζα ἀναδέδειξαι σεπτή, Μάρτυς μακαρία Ἀνθία, φερωνυμίᾳ καλῇ, ἄνθος ἐξανθήσασα, πανευωδέστατον, σὸν υἱὸν Ἐλευθέριον, μεθ᾽ οὗ ἐν λειμῶνι, θείας καταπαύσεως, ἔσχες τὸν κλῆρόν σου, χάριτος ἐκεῖθεν πλουσίως, τὴν μυρεψικὴν εὐωδίαν, σὺν αὐτῷ τῷ κόσμῳ διαχέουσα.

Δόξα. Ἦχος πλ. α΄.

Δεῦτε πιστοί, χορείαν συστησάμενοι, τῇ θαυμαστῇ μητροτεκνίᾳ τῶν Μαρτύρων, ἔπαινον ἐκ καρδίας προσάξωμεν, αὐτοῖς ἀναβοῶντες· Χαίροις Ἀρχιερεῦ Ἐλευθέριε, ὁ ἐκ παιδὸς ἀκολουθήσας Χριστῷ, καὶ δι᾽ αἵματος προσοίσας ἑαυτόν, θυσίαν αὐτῷ εὐάρεστον· Χαίροις Ἀνθία πανεύφημε, ἡ παγκρατίστῳ τόκῳ ἀληθῶς, καὶ μαρτυρικῇ διὰ Χριστὸν τελευτῇ, ἐν γυναιξὶν ὀφθεῖσα ὑπερέχουσα· χαίροις ὀλβία δυάς, ἡ μυριάδας νοητῶν πολεμίων, ἐν σταδίῳ καταβαλοῦσα. Ὡς ἔχοντες παῤῥησίαν πρὸς Θεόν, τῇ οἰκουμένῃ εἰρήνην αἰτεῖσθε, καὶ ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν τὸ μέγα ἔλεος.

Καὶ νῦν. *Προεόρτιον. Ὁ αὐτός.*

Μὴ στύγναζε Ἰωσήφ, καθορῶν μου τὴν νηδύν· ὄψει γὰρ τὸ τικτόμενον ἐξ ἐμοῦ καὶ χαρήσῃ, καὶ ὡς Θεὸν προσκυνήσεις, ἡ Θεοτόκος ἔλεγε, τῷ ἑαυτῆς Μνηστῆρι, μολοῦσα τοῦ τεκεῖν τὸν Χριστόν. Ταύτην ἀνυμνήσωμεν λέγοντες· Χαῖρε Κεχαριτωμένη, μετὰ σοῦ ὁ Κύριος, καὶ διὰ σοῦ μεθ᾽ ἡμῶν.

Δοξολογία Μεγάλη καὶ Ἀπόλυσις.

ΕΙΣ ΤΗΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΝ

Τὰ Τυπικά, οἱ Μακαρισμοὶ καὶ ἐκ τοῦ Κανόνος τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου ἡ γ΄ Ὠιδὴ ἐκ δὲ τοῦ Κανόνος τῆς Ἁγίας Ἀνθίας ἡ στ΄ Ὠιδή. Ἀπόστολος καὶ Εὐαγγέλιον τοῦ Ἁγίου.

Κοινωνικόν.

Εἰς μνημόσυνον αἰώνιον ἔσται δίκαιος. Ἀλληλούϊα.

Μεγαλυνάρια.

Χαίροις Ἐλευθέριε θαυμαστέ, ὁ ἐν Ἱεράρχαις, Ἀθλοφόρος περιφανής· χαίροις ὁ εἰδώλων, τὴν πλάνην καταργήσας, καὶ λάμψας τοῖς ἐν σκότει, τὸ φῶς τῆς πίστεως.

Χαίροις ἐν μητράσι πανευκλεής, ἔνδοξε Ἀνθία, Ἐλευθέριον τὸν σοφόν, ἡ γεννησαμένη, καὶ τούτου γενομένη, ἰσότιμος τῇ δόξῃ, τῷ μαρτυρίῳ σου.

Τὴν μητροτεκνίαν τὴν θαυμαστήν, σὺν Ἐλευθερίῳ, τὴν Ἀνθίαν δεῦτε πιστοί, τιμήσωμεν πάντες, ὡς Μάρτυρας γενναίους, καὶ εὐσεβῶν προστάτας, καὶ ἀντιλήπτορας.

Στίχοι.

Τῇ μητροτέκνῳ τῶν Μαρτύρων δυάδι,
Ἐλευθερίου καὶ Ἀνθίας ἐκ πόθου,
Ὕφανε ὕμνους Ἀρχιθύτης παντλήμων,
Κύριλλος Ῥόδου νηὸς οἰακοστρόφος.

Ἅγιος Ἐλευθέριος.
(Ψηφιδωτό. Ἱερὰ Μονὴ Ὁσίου Λουκᾶ. Βοιωτία).